
SALÂH BEY TARİHİ 3
Salâh Birsel
Boğaziçi Şıngır Mıngır*
MEB 100 TEMEL ESER
SEL

BOĞAZİÇİ ŞINGIR MINGIR*

Salâh Bey Tarihi: 3

SALÂH BİRSEL (1919), ilk şiiri 1937'de *Gündüz* dergisinde çıktı. Günlüklerini 1950'de *Beş Sanat* dergisinde yayımlamaya başladı. Türk şiirinde özgün bir yer edinen Birsel, daha çok aklın ve zekanın egemenliğini ön planda tutan, şairanelikten uzak, yergici şiirlere ağırlık verdi. Asıl ününü 1970'den sonra yayımladığı *1001 Gece Denemeleri ve Salâh Bey Tarihi* olarak adlandırdığı dizi kitapları ve günlükleriyle elde etti.

Salâh Bey Tarihi: *Kahveler Kitabı, Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu, Boğaziçi Şıngır Mıngır, Sergüzeşt-i Nono Bey ve Elmas Boğaziçi* ile *İstanbul - Paris*'ten oluşmaktadır.

Şair ve deneme yazarı Salâh Birsel 1999'da vefat etmiştir.

*SEL YAYINCILIK / EDEBİYAT

*SEL YAYINCILIK
Piyerloti Cad. 11 / 3 Çemberlitaş – İstanbul
Tel. (0212) 516 96 85

http://www. selyayincilik. com
E–mail: halklailiskiler@selyayincilik. com

SATIŞ – DAĞITIM:
Çatalçeşme Sokak, No: 19, Giriş Kat
Cağaloğlu – İstanbul
E–mail: siparis@selyayincilik. com
Tel. (0212) 522 96 72 Faks: (0212) 516 97 26

*SEL YAYINCILIK: 189
ISBN 978–975–570–191-2

BOĞAZİÇİ ŞINGIR MINGIR
Salâh Bey Tarihi: 3
Salâl Birsel
Deneme

© Jale Türkan Birsel, 2003, 2014
© Sel Yayıncılık, 2003, 2014

Genel Yayın Yönetmeni: İrfan Sancı
Kapak tasarım: Savaş Çekiç

Milli Eğitim Bakanlığı Tarafından okullara tavsiye edilmiştir.

Birinci Baskı: 1980 (T. İş Bankası Yayınları)
Sel Yayıncılık'ta Birinci Baskı: Haziran 2003
Sekizinci Baskı: Mart 2014

Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaası
Fatih Sanayi Sitesi, 12/197–203
Topkapı–İstanbul, 567 80 03

Sertifika No: 11931

Salâh Birsel

Boğaziçi Şıngır Mıngır

Salâh Bey Tarihi: 3

İÇİNDEKİLER

Başlarken, 7

Üç Baba Torik, 9

Sarıpapa, 19

Boğaziçi Şıngır Mıngır, 29

Sümbülzade'nin Ölümü, 41

Türk Kırmızısı Kayıklar, 51

Deli Saraylı, 61

Kanlıca'da Bir Sadrazam, 69

800 Teneke Kavurma, 79

İçli Çocuk, 93

Şair Leyla Sokağı, 107

Sultan Mecit'in Kedileri, 121

Kitaplardaki Resimler, 131

Vah Şair Vah Sana, 143

Ölüm Canlılık Demektir, 155

Meşruta Yalı, 167

Göksu Şemsiyeleri, 181

Göksu'da Ayna Var, 193

İnce Saat, 207

Gaddar Aliço, 217

Bir Kedi Niçin ve Nasıl Vaftiz Edilir? 229

Ben Bir Küçük Sultanım, 243

Ahmet Rasim'e Karşı Salâh Birsel, 257

Fot Mir Peto Pota, 267

Arnavutköy 1979, 283

İstinye'de Gondollar, 297

Bir Edebiyat İmamı, 311

Bülbüliye, 327

Bir Şamar Olayı, 339

Bir Nane Şekerci, 349

İshak Kuşu Garip Garip Öter, 361

Beykoz'da Bir İmparatoriçe, 375

Kandilli Alabandası, 387

Karavezir Yalısı, 403

Boğaziçi'nin Gizli Tarihi, 411

Yahya Kemal İş Başında, 421

Piyanolu Ases, 435

Kaynakça, 451

Başlarken

Şıngıl, çıngıl dillerimiz. Şimdi başlar zillerimiz.

Bu kitap Boğaziçi'nin insan haritasını verir.

Ona *Boğaziçi'nin Gizli Tarihi* desek de olur.

Padişahlar, sultanlar, şehzadeler, sadramazlar, damad-ı şehriyariler, vezirler, ferikler, ferik elmaları sıra sıra dizilip Boğaz'ı seyreder.

Onlar seyreder, halk da onların seyrini seyreder.

Boğaz'da yaşamak için yalısı olmak gerekir. Yalı için de padişah bendeliğine yatmak gerekir. Nice bende ve yararlı olamamış kişiler Boğaz'ı ancak vıdıvıdılardan tanır.

Dünya görmemiş ozanlarla ibadullahın irileri de, olsa olsa, eski-püskü yalılarda yuvarlanırlar.

Bir de levantenler, Göksu Frenkleri, zimmiler, zimmilerin dul karıları vardır ki, onlar da Boğaz'ın ümüğüne sarılmışlardır.

Daha geçmiş yüzyıllara bakacak olursak, bostancıları da görürüz. Onlar da Boğaz'ın kaçırılmasını önlemek için buradadırlar.

Uzun lafın kestirmesi Boğaz'ın tango rengi bu şap şap insan kalabalığından gelir. Ev, köşk, yalı, konak, kıyısaray... Bunlar yutturmacadan başka bir şey değildir.

Ecel terzisi gelip insanlara urba geçirmeye kalkışsa ademoğulları yine de ortalarda salınmaktan geri durmazlar.

Diyeceğim, insanlar bir yerlerde yaşadı mı, onları artık kimseler yok edemez.

Bir Frenk yazarı, Flaubert, bir de şunu der:

– Tarihteki kişiler, bir sanatçının kafasında yaratılan kişilerden daha ilginçtir.

Hadi yallah, Boğaziçi'ne.

Uç Baba Torik

Sıkı durun: 1898 yılı Temmuz'undayız.

Vaktaki Boğaz'da ilk yaz başgösterip insanların yüreklerinde çitlenbikler, papatyalar, kanaryalar açar, uzun ve ayakta duran gezilere dayanacak giysiler, papuçlar da uykularından silkinip hazırola geçerler.

Teşekkür Fatih Sultan Mehmet'e ve onun savaşkan gazilerine ki, dünyayı kesip onarmış ünlü usta marangozlarla gelerek şu İstanbul ilini ve Boğaz şehrini açmışlardır. Ama çokları, Boğaz'ın kim olduğunu, bu kocamandan kocaman keçi-yolunun ne işe yaradığını pek bilmez.

Boğaz en taze, en çinli, en tangolu yüzünü haziran, temmuz, ağustos ve eylül aylarında gösterir. Ayışıkları, seyiryerleri, saz şölenleri ile sıyrık zamparalar her köşeden faşıldar.

Boğaz, hadi Kandilli'den başlayarak deyelim, zümrüt yeşili, krom yeşili, kobalt yeşili, Türk yeşili, nefti, çimen yeşili, limon küfü, küllenmiş çağla rengi, Veronez yeşili, Viktorya yeşili ve daha 88 yeşile boyanmış ağaçlar, çiçekler ve böceklerle ağzına kadar doludur. Türlü şaşkınlık veren korular arasında da denizdudağı yalılar coşmayanları coşturur, koşmayanları koşturur.

Demek isteriz ki, yazın ortalık yerinde durduğumuza göre, yüzü ve oturumu yumuşak bir piyadeye atlayıp, –döküntü Kız Kulesi sağda kalacak– Büyük Ağız'dan, o dev ağızdan içeri dalmakta büyük yarar vardır. Soğuksu'ya, Altınkum'a değin Boğaz'ın bütün tepe ve taşlarını dağıtacak olursak, içimiz güvercin yumurtası büyüklüğünde elmaslarla döşenmiş olur.

Kayığa zurna, kaba-düdük, grift, kırnata, Balaban neyi, gıcık, nevbe, nefir, fifre, tef ve silistre almayı da unutmaya gelmez. Kürekler fış-fış yürürken, bunlar bizim aşamalarımızı, yani rütbelerimizi yükseltir.

Ne ki, ondan önce, Galata Kulesi'nden Boğaz'a bir göz atalım ki, bakalım Boğaz yerinde mi, değil mi? Değilse yok yere bağdaşımızı bozmaya kalkışmayalım.

Kulpsuz ve ağızsız bir güğümü andıran 56 metre boyundaki Galata Kulesi'ne varmak için Haliç'ten, Fermeneciler'in ordan, kendimizi bir mil kadar geriye çekmemiz gerekir. Böylece denizden de 100 metre yükselmiş oluruz.

Galata Kulesi merdiven demektir.

Daha sokakta on basamaklı bir merdiven vardır ki, onu çıkmadan Kule'nin içine girilemez. İçeride ise bizi beş merdiven daha bekler. Bunlar birbiri üzerine sallandırılmış beş sahanlığa ulaşır. İlk katın merdiveni taştansa, ötekiler tahtadandır. Birinden ötekine geçmek için sahanlıkları dolaşmaktan başka çare yoktur.

Merdivenlerin tümü 96 basamaktır. Beşinci sahanlıktan sonra üç katlı tahta bir merdiven –ki bu da 45 adımdır– bizi alıp büyük bir odaya çıkarır. 1898 yılında olduğumuza göre buranın adı da oda değil "sal"dır. Frenkçe bildiklerini belli etmek isteyenler de, hiç bilmediklerini ortaya koyarak *salle* derler. Burada yangın gözcüleri, günün 24 saati, içi-dışı yoldan azgınlık olan İstanbullular'ın çıkaracakları yangınları kollarlar. Biz, isterseniz onlara aldırmadan, odanın ortasındaki helezon biçimli bir merdivenden –ki bu da 40 adımdır– kendimizi daha yukarı kaldıralım. Bu kez, içinde Ayasofya Camii'nden yürütülmüş bir saatten başka bir şey bulunmayan bir kamaraya toslamış oluruz. Kuleyi gezmeye gelenler, etrafı demir parmaklıkla çevrili bir çanaklığa burdan geçerler. Daha yukarda ise güvercinlik diyebileceğimiz bir köşk vardır. Bu da 21 basamak ister.

Nedir, örümcek ağı gibi dört yanından odaya çakılmış olan nöbetçiler oraya çıkmamıza evetlik göstermeyeceklerdir. Gösterirlerse de rüzgâr öylesine üfürür, öylesine vuruş-kırış patlatır ki bir

dakika duramayız vesselam. Üstelik tepeye ulaşmak için 202 adım tırmanmış oluruz ki, bu, hesabı biraz karıştırır. Çünkü 1979 yılında buraya gelenler karşılarında sadece 195 basamak bulacaklardır.

1979 yolcuları Kule'de 12 kata da rastlayacaklardır. Oysa Kule eski yıllarda 10 kattır. Ne var, on kat da İstanbul'un tabak gibi görünmesine engel değildir. Hâkir Evliya Çelebi, 1630 yıllarında, havaya kâğıt uçuran, eline ip bağlayıp Kule'ye tırmanan cambazları dikizlemek için, birkaç kez buraya gelmiş ve İstanbul'u, dahası, Uludağ'ı tam burnunun ucunda bulmuştur. Kule'den dürbünle bakıldığı vakit Bursa'nın çarşısı da görünür ama Evliyamız, buna kimseyi inandıramayacağı için böyle bir işe kalkışmamıştır.

Doğrusu tarihçiler, her şeye çabukça merakı kalkanlar, özellikle de İstanbul'a gelen gezmenler, Uludağ'ın İstanbul'dan kolayca görüldüğüne iyisinden inanmışlardır. Pierre Loti, İstanbul'a 1910 yılındaki gelişinde, Fatih'te ev ararken, onun Uludağ'ı görür bir yerde olmasına büyük bir önem verir. 1547-1554 yıllarında İstanbul'da ilk Fransız elçisi olarak görev yapan Pierre Gilles d'Alby ise *İstanbul'un Topografyası ve Eski Yapıtları* adlı kitabında bakın ne der:

– Galata'nın en üst yerinde çok yüksek bir kule vardır ki, buraya çıkan 300 ayak uzunluğundaki yokuşta pekçok binalar vardır. Kulenin arkasındaki tepe 200 ayak kadar genişlikte, 2.000 ayak kadar da uzunlukta bir düzlüktür. Buradan ve tepenin yamaçlarından Haliç, Boğaziçi, Marmara, İstanbul'un yedi tepesi, Bitinya (Bursa) bölgesi ve yılın her günü karla örtülü bulunan Uludağ seyredilir.

Ayni yüzyılda, 1560 yıllarında, İstanbul'un kalabalık mı kalabalık bir semtinde ev tutan Busbecq de Marmara'nın yunus balıklarını, Bursa'nın da Uludağ'ını görebilecek bir yer seçmiştir. Ne ki, *Türkiye Mektupları* yazarının bu dileği kursağında kalır. Kısa bir süre sonra, penceresinden komşu evleri de dikizlediği anlaşılınca, evin önüne tahta perdeler çekilir ve Busbecq'in hem Uludağ manzarası hem de taze havası kökünden kesilir.

1835-1839 yıllarında Türk ordusunda öğretmen olarak görev alan Feldmareşal Helmuth von Moltke de, üç arkadaşını Triyeste'den İstanbul'a getirecek buharlı vapuru gözlemek için 1837 Eylül'ünü ilk günlerinde boyuna Galata Kulesi'ne pervaz etmiş ve Mudanya'nın berisinde, Uludağ'ı belli-bellisiz bir biçimde görüntülemiştir.

Gelin görün ki, bizim Salâh Birsel de bu zibidi Frenklere kapılarak *Tanrı'nın Yeri* diye bilinen Uludağ'ı göreceğim diye 1978 yılında, tam 365 gün Bostancı'dan Marmara'nın suspus yatan, arka sokaklarına doğru hamam-tokmağı bakışlar fırlatmış ve orada Yalova'nın Samanlı Dağı'ndan başka bir şey görememiştir. Gerçi bu süre içinde, üç kez Samanlı'nın berisinde birtakım beyazlıklar seçer gibi olmuşsa da, bunun Uludağ mı, yoksa Yalova-Gemlik tepelerini saran sisler mi olduğunu çıkaramamıştır. Yalnız 10 Ocak 1979 Çarşamba günü, ikindi üstü, bir kez, Uludağ'ın beyaz kireçtaşından başını karşısında buluvermiş, ama ertesi gün de o denli yağmur yağmıştır ki Bursa, Yalova dağları değil, bütün Adalar ortadan silinmiştir.

Galata Kulesi Cenevizliler'den kalmadır. Fatih Sultan Mehmet onu onarttığı gibi, II. Murat da 1582 yılında yenilemiştir. Hay Allah, 26 Temmuz 1794 Cumartesi gecesi, dört sularında, Kule kapısının dışındaki fırın talaşından çıkan bir ateş Kulenin saçağını sarmış, içindeki tahta bölümleri baştanbaşa yakıp kavurmuştur. Bereket ertesi yıl, III. Selim Kulenin tüm katlarıyla külahını yeniden onarımdan geçirtmiştir. Ne ki, Kule 2 Ağustos 1831'de yeni bir yangından geçmiş, II. Mahmut da ertesi yıl onu bir daha elden geçirtmek zorunda kalmıştır.

1875 yılında bir dalkıran fırtınası Kule'nin külâhını uçurunca dülgerlere, yapı ustalarına yeniden çağrı çıkarılmıştır. Bu kez Kule'nin dış görünümü de biraz değişmiştir. Bugünkü görünüm ise 1964-1967 yılları onarımına dayanır.

Galata Kulesi, Fethi Mübin'den sonra, 10 kat zındandan olmuştur. Daha sonraki yıllarda da Osmanlılar'ın gemi aletleri için depo görevini yüklenir. Vakanüvis Halil Nuri Bey, XVIII. yüzyıl sonunda mehter takımının Kule'de nevbet çaldığını da yazar. Cuma gecele-

rinden başka, her gece, yatsıdan sonra nevbetler vurulmakta, gece çıkan yangınlar ibadullaha davullarla duyurulmaktadır. Yangın gözcüleri de "Yektir, Allah Yek" çığrışlarıyla bu nevbetlere karşılık verirler.

Yangın nöbetçilerinin bulunduğu oda dört metre boyundadır. 14 pencere, odayı fırdolayı çevirir. *Mirat-ı İstanbul* yazarı Mehmet Raif Efendi bu pencerelerden görünen İstanbul ve doğa parçalarının dünyada eşinin bulunmadığını söyler. Bir sanatçının düş dağarcığına böyle bir şey düşmemiştir.

Biz bu kitapta Boğaz'ın şıngırını ve mıngırını anlatıyoruz. Kule'nin doğu ve kuzey-doğusundaki pencerelere gözümüzü uydurursak Aşağı-Boğaz'ı suçüstü yakalayabiliriz. Ama isterseniz bu işi bugün buraya bizden önce gelmiş olan ve İstanbul'un, özellikle de Boğaz'ın topografyasını çıkarmayı dert edinen Mehmet Raif Efendi'ye bırakalım.

Hazretin gözüne takılan ilk yapı, dikdörtgen biçimindeki damı ve kurşun kubbeleriyle Tophane Karakolu Camii'dir. Mehmet Raif Efendi bir yere ilk baktığında, cami, mescit ve minareden başka bir şey görmediğinden, gözü, daha sonra, ikişer şerefeli iki minaresi bulunan Tophane Camii'ne kayar. Bu camiyi Sultan Mahmut Han-ı Sani Hazretleri yaptırmıştır ki, Mahmudiye adıyla tanınır. Raif Efendi, Tophane Caddesi'ndeki Tophane-i Amire Müşirliği binasına da kaçamak bir bakış zula ettikten sonra, Hünkâr Köşkü'ne değin, sürgit olan parmaklık içinde toparlaklar ve top kundakları ile baygın bir alana yönelir. Parmaklığın sağ yanı izlenecek olursa, Tophane Çeşmesi'ne varılır ki biçimi aşağı yukarı dörtgendir. Sağ yakadaki damların üzerinden Tophane Saat Kulesi'nin üst kesimi de görülür ama, bizim Hazret şimdi oraya değil, sağ yandaki Kılıçalipaşa Camii Şerifi'ne bakıyordur. Oradan da gözlerini, sol yandaki Cihangir Camii'ne uzatacaktır.

Sonra da –annesinin ona sevgisi çoktur– bugün burada Boğaz'ı gözlemlemek için bulunduğunu anımsayarak, Üsküdar'dan Çengelköy'e değin bütün Anadolu kıyısını tarayacaktır. Bu arada Kuleli'deki Mekteb-i İdadi-i Harbiye ile Mekteb-i İdadi-i Tıbbiye-i Şahane'nin sarı ve yüksek yapılarında 10-15 saniye gözlerini

dinlendirdikten sonra çok sanatlı ve çok sexy Beylerbeyi Sarayı'nı dikiz edecektir. Sonra da Beylerbeyi Camii'ne atlayıp: "Beylerbeyi Cami-i Şerifi bu kıyı üzerinde anılması gereken yüce ve kutlu yerlerden biridir" süzme sözünü tıngırdatacaktır.

Mehmet Raif Efendi'nin pencereden bakınca Tophane ile Anadolu kıyısını görmesi, gözlem için altıncı pencereyi seçmemizdendir. Eğer onu, altıncı pencere yerine, beşinci pencerenin önüne getirecek olursak, bu kez de Dolmabahçe ile Beşiktaş sırtlarını örten Fındıklı evlerinin üzerinden, Ortaköy'e egemen tepelere kondurulmuş süslü yazlıkların damlarıyla birer parçasını görme olanağını elde edebilir.

Sıraselviler'deki Alman Hastanesi'nin solundaki yapıların arasından da –1898 yılında olduğumuzu unutmayın– Yıldız adındaki "Mutluluk Sarayı" görkemli yüzünü bu pencereden büyültür. Gerçi bu pencereden, Yeni Çarşı Mahallesi'nin (Tophane'nin üstü) evleri arasında Gotik mimari uslûbu ile döktürülmüş İngiliz Protestan Kilisesi, Ayazpaşa'daki Prusya (Almanya) Elçilik binası, silahhane olarak kullanılan Maçka Kışlası ile sonradan futbol alanına dönüştürülecek olan Taksim Kışlası da görünür ama bunların bize pek gereği yoktur.

Dördüncü pencereden görünen filmlerin –Yüksekkaldırım'ın başındaki Beyoğlu Tekkesi, İsveç, Hollanda ve Fransa elçilikleri– seyri de "hayret ferma"dır ama, bunların da öykümüzle alış-verişi olduğu ileri sürülemez.

Yalnız Kule'nin güney ve güney-doğudaki yedinci penceresinden bakacak olursak, Üsküdar şehrini enseleriz ki, şimdi Mehmet Raif Efendi de onu yapmaktadır. Amanın, ben şaştım, bizim Hazret'in gözü bu kez de İskele Meydanı'ndaki Yeni Valde Camii'ne –ki *Hadikat-ül Cevamî*'de Cami-i Valide-i Cedit diye anılır– takıldı. Ordan, hadi hop, Kız Kulesi'ne bakan sırt üzerindeki Ayazma Camii'ne, ordan da Ayazma Camii'nin yanında, zümrüt ağaçların arkasına gizlenmiş Eski Valide Camii'ne –ki bunun Nur Bânû Camii gibi yedi adı daha vardır– kondu.

Mehmet Raif Efendi, bu işleri bitirdikten sonra da gözlerini, sağda, denize bir uçurumla inen kayalığın bir kenarına oturtul-

muş, hoş gidişli evlerin damları üzerinden, Karacaahmet Mezarlığı'nın servilerine çevirir ki, yedinci pencerenin bütün çekiciliğini bir anda yok eder.

Aman, aman burada Mehmet Efendi'yi kolundan tutup pencereden çekmeliyiz. Bunu yapmayacak olursak, o da her yerde Uludağ görme hastalığına kapılan yabancılar gibi şu sözlere meydan verecektir:

– Başında gümüş bir taç olduğu halde bir sevi ağırbaşlılığı ile mavi tüllere bürünerek, bir incelik ve ululuk gülücüğüne dönüşen Uludağ, kendisini yoklamaya gelenleri saatlerce kendinden geçirir. Hele bunun Marmara bölgesine düşen şiirli ve ruh okşayıcı gölgesi o kadar tatlı, o kadar büyüleyicidir ki, insanın kendinden geçmemesi olamaz.

Kule'nin güney-doğudaki sekizinci penceresinden ise Selimiye'nin çifte minareli Cami-i Şerifi ile bunun hemen sağında, dört büyük kulesiyle *Selimiye Kışla-i Hümayunu,* onun sağında geniş bir meydan ve yeni olarak dikilmekte olan *Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane,* onun biraz ötesinde Haydarpaşa Hastanesi, onun hemen yanı başında İngiliz mezarlığı görünecektir. İngilizlerin Kırım Savaşı'nda ölen erleri için yükselttikleri sütun da buradadır. Bizim Hazret, onun için "Seyrine doyulmaz ve eşi bulunmaz bir levha" sözünü kullanmaktan çekinmeyecektir. Bu pencerenin görüş alanının en sağında ise, sevimli ve güleç yüzüyle Kadıköy yer alır.

Öteki pencerelerin Boğaz'la bir ilişkisi olmadığı için bizim burada Mehmet Raif Efendi'ye bir teşekkür çekerek Kule'den dışarı fırlamamız ve Galata'daki Mumhane İskelesi'nden bir kayığa atlayıp –artık geciktirmeye gelmez– Boğaz'a açılmamız gerekir.

Ama ondan önce, karıncaya bile palan vuran Ahmet Çelebi'yi Galata Kulesi'nden uçuralım ki dünyada uçmadan ve uçurmadan hiçbir şey yapılamayacağı bir kez daha anlaşılsın.

Bunun için, bir o yanımıza, bir bu yanımıza bakıp altı ay, bir güz sürelim, gelip IV. Murat çağına (1623-1640) dineliverelim.

Tarihlere "İlk Uçan Türk" diye geçen Hezarfen Ahmet Çelebi gösteri saatinden önce, Ok Meydanı'nda kollarına kartal-kanatlar

geçirerek, havada sekiz-dokuz kez pervaz etmiş; kendini uçuşa yakın bir duruma getirmiştir. Lodos rüzgârının: "Beri gel biz seninle oluruz" dediği anda da Galata Kulesi'nin tepesine çıkarak Sarayburnu'ndaki Sinanpaşa Köşkü'ne doğru bir pata çakmıştır. Köşkte, uçuş gösterisini bekleyen o kumral saçlı, o kurşuni ela gözlü, o zekâ kumkuması Padişah da habercinin gelip Ahmet Çelebi'nin uçuşa hazır olduğunu bildirdiği zaman şu karşılığı kondurmuştur:

– Ya nice durursunuz? Çabuk uçuş hazırlığını görün.

Bin hünerli Ahmet Çelebi de yol iznini alır almaz kendini Kule'den aşağı bırakıverir.

Biz dokuz kapının ipini çekmeden kalemi ele almayız.

Sokakların yüzü İstanbullular'a kesmiştir.

Burnu yere düşse eğilip almazların gözleri bile Galata Kulesi'ndedir.

Uç Baba Torik!

Hezarfen Ahmet Efendi, ilkin, Kanuni Süleyman'ın 1553 yılı Kasım ayının yirmi yedisinde Halep'te ölen oğlu Şehzade Cihangir'in anısı için yaptırdığı Cihangir Camii'ne yönelirse de, sonradan birçok kanat raconlarıyla, beden gemisinin pruvasını Üsküdar'a doğrultmanın üstesinden gelir.

Aşağıda İstanbul, çamaşır yıkamayı durdurmuş, onu gözlüyordur.

Uç Baba Torik!

Sinanpaşa Köşkü'nde IV. Murat, arkasında ayaklarının tozuna adı geçen paşa kulları, Çelebi'nin havada oyulganarak marullanmasına yüz bin sikke flori altını değerinde bakışlar gönderiyordur.

Uç Baba Torik!

İbadullah denen, ağzı var dili yok yaratık, yüreğinde pıtpıtlar, Haymana beygiri gibi orta yerde fırıl fırıl dönüyordur.

Uç Baba Torik!

IV. Murat "Dağlar Delisi", "Celali", "Bad-ı Saba", "Saçlı Doru", "Mercan", "Hüma", "Guzi", "Evren", "Kapıağası Dursun",

"Kayışoğlu Dorusu", "Ağa Alacası", "Şam Alacası", "Ethem", "Cebeli Doru", "Aşkar-ı Behram" adındaki hepsi ayrı güzellikte canciğer atlarını düşünüyor, onların da bir gün uçup uçamayacağını hesabından geçiriyordur.

Uç Baba Torik!

Toriğimiz şimdi uçuşunu bütünlemiş, Üsküdar'da Doğancılar adı verilen semte tam doksandan iniş yapmıştır. Bundan sonrasını Evliya Çelebi'den dinleyelim. Çünkü bu olayın yüzyıllara kalan tek görgü tanığı odur:

– Sultan Murat Han, Hezarfen Ahmet Çelebi'ye bir kese altın bağışlayarak "Bu adam pek korkulacak bir adamdır. Her ne istenilse elinden geliyor. Böyle kimselerin yaşaması doğru değildir" diye Cezayir'e sürmüştür. Anda merhum oldu.

Gelgelelim o yıllarda Hezarfen Ahmet Çelebi'den başka bir ikinci "İlk Uçan Türk" daha vardır. O da Lagarî Hasan Çelebi'dir. Yalnız Lagarî, uçmak için kartalları değil, yirminci yüzyılın füzelerini örnek alacaktır. Bir başka deyişle Lagarî ilk Türk füzecisidir.

Sahnede yine IV. Murat vardır. Bir de IV. Murat'ın güzel yüzlü kızı Kaya Sultan. Çünkü bu uçma olayından birkaç saat önce dünyaya girişini yapmıştır. Lagarî'nin füze denemesi de o gecenin şenlikleri arasına sıkıştırılmıştır.

Hasan Çelebi hünerini sergilemek için elli okka barut macunundan yedi kollu bir fişek yapmış, Sarayburnu'nda Padişah'ın önünde fişeğine kurulmuştur. Öğrencileri fitili ateşlerken o da Hünkâr'a numarasını yetiştirmiştir:

– Padişahım! Seni Tanrıya ısmarladım. İsa Peygamberle konuşmaya gidiyorum.

Par yanıp par tütmeye başlayan fişekler deniz yüzünü aydınlığa boğmuştur. Lagarî de, bu aydınlık ortasında gökyüzü yolculuğuna çıkmıştır. Barutun itme gücü bir süre sonra tükenince de kollarına bağlı olan kartal-kanatları açıp Sinanpaşa Köşkü'nün önlerinde, denize inmiştir. Oradan yüze yüze, yarı çıplak bir halde padişah katına erişmiş, yeri öperek şu sözleri kaldırmıştır.

– Padişahım, İsa Peygamber sana selam söyledi.

Lagarî'ye de Hezarfen'e yaptığı gibi bir kese akçe bağışlanır. Üstüne üstlük yetmiş akçe ile de sipahi yazdırılır. Ahmet Çelebi gibi sürgüne gönderilmeyişi de padişahın sevgili kulları arasında olmasındandır. Nedir, Evliya Çelebi onun sonu karşısında yine de eyvah edecektir:

– Sonra Kırım'da Selamet-Giray Han'a gidip orada öldü. Lagarî yakın dostumuzdu. Allah rahmet eyleye.

O yıllar Evliya Çelebi yıllarıdır.

Aklın tasını attıran olaylar hep o çağda olmuştur.

Nâsır Habip Mağribî hangi taşın üzerine altı elif, üç mim, üç sin çekmişse, öne, arkaya, sağa sola gittiğinde o taş ardından seyirtir.

Sadi Çelebi ellerini ve ayaklarını bağlatıp meşin bir çuval içine girse ağzını bağlatıp çuvalı Sarayburnu'ndan aşağı attırsa, azbiraz sonra, burnu bile kanamadan, karaya çıkar.

Ateş gözlü, pancar yüzlü bir attar da o yıllarda yaşamıştır.

Attarın bedeninde tek kıl yoktur. Peluze gibi titrer. Devletsiz başı da kabak gibi parlar. Dili, hiçmi hiç, anlaşılmaz. Sinek gibi vızlar. Kedi gibi mırlar. Ağzından sadece şu sözler dökülür:

– Kabr, kubr, kırba, hafr!

Ne ki, dünyanın beş bilinmeyeninden başka her şeyini bilir.

Sultan Murat:

– Abaza âsiyi tutar mıyım? Revan'ı alır mıyım?

diye soru eylemiştir ki, topuna kendi diliyle evet demiştir.

Attarın bu halini araştıranlar, babasının bir bayram gecesi, matiz olduktan sonra, "Bismilah" demeden karısının koynuna girdiğini, attarın da bu birleşme sonunda peydahlandığını öğrenmişlerdir.

Evliya Çelebi'nin bu konuda bize bir öğüdü olacaktır:

– Bir adam eşi ile oynaşırken sarhoş olmamalıdır. Tarlaya Bismillahsız tohum ekmemelidir. Çok çekinmek gerekir.

Sarıpapa

Dördüncü Murat, Revan'ı ele geçirdikten sonra, Emir Gûne Yusuf Han'ı İstanbul'a getirmiş, Emirgân'da bir bahçe yaptırarak, onun yemesine içmesine bırakmıştır.

Bahçedeki bütün yapılar Acem yüzlüdür. Dört duvarı billur bir hamamı da vardır. Bülbüllerin yuvalarında yavrularını fırt fırt beslemeleri ta buradan görünür. O zamanlar ağzı laf yapan herkes Emir Gûne bahçesinden açar. Bahçe silme güllüktür. Pulat yapılı Sultan Murat'ın ölümünden sonra 1640 yılında, Osmanlı tahtına çöken Deli İbrahim de bahçenin güzelliğine vurgundur. Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa bahçeyi padişah mallarına katmak için Yusuf Han'ı öldürtmekten başka çare bulamaz. Bunun için sağlam bir nedeni de vardır. Yusuf Han'ın İran'a kaçabilme olasılığını, oh ki oh, kökünden kazıyacaktır. Ne ki, Sultan İbrahim, Emir Gûne'nin 14 Temmuz 1641 günü idam edilmesinden sonra burayı, içindeki görkemli sarayla birlikte sadrazamına bağışlamayı yeğ tutar.

IV. Murat çağının (1623-1640) dillere destan iki bahçesi de Çengelköy'deki Hasbahçe ile Murat'ın kızı Kaya Sultan'ın bağıdır. Kuzguncuk'tan Üsküdar'a giderken Nakkaş Paşa bahçesini ve Öküzlimanı'nı geçer geçmez, karşınıza çıkan bağda Sultan'ın bir kasrı da vardır.

Geçmiş yıllarda Boğaz çiçek ve meyve bahçesi demektir.

Bahçeler daha çok setler, sofalar halindedir. Hendese biçimlerinden, bakışımlarından kaçılır. Bahçelere su arklarıyla havuzlar da özenle oturtulur. Son yüzyılda balık biçiminde havuzlara da rastlanır. Fıskiyeler ise türlü türlüdür.

Sünbül, karanfil, lâle buraların başlıca çiçeğidir. Gül de çokça görülür. III. Ahmet çağında (1703-1730) 229 lâle türü sayılmıştır. Vefa'lı Mehmet Bey'in yetiştirdiği Nize-i Rummani adlı lâle de en pahalısıdır.

Bu çağda hemen herkes lâle kuyumcusudur. Damat İbrahim Paşa'nın türettiği söylenen İbrahimi adındaki lâle eflâtun üzerine beyaz benekleriyle çok gönül yarar. Alkış alan lâlelerden Tac-ı Kayser de gümüşe çalar. Peymane-i Gülgün ise ateş rengindedir.

Bahçelerde selviler de çoktur. Hele Polonyalı gezgin Simeon'un demesine göre 1608 yılında İstanbul'da her bahçe bir selviliktir. Ama kestane, ıhlamur, çam, çınar, incir, meşe, manolya, zakkum, fıstık ağacından tutun da kiraz, şeftali, frenk elması, nar ve ayvaya değin her türlü ağaç vardır.

III. Murat Boğaz bahçelerinin düzenlenmesi, güzelleşmesi için büyük çabalar göstermiştir. Bahçelerdeki ve seyiryerlerindeki bülbülleri çoğaltan da odur. Bunun için Mısır Valisi İbrahim Paşa'ya haber salarak, oradan bülbül ve zağanos getirtmiştir. Kırım'da Kefe'den lâle soğanları, Edirne'den gül fidanları aldırtmıştır. Onun çağında (1574-1595) İstanbul'a bir kez 500.000 tane sünbül soğanı geldiği de bilinir. Murat bunlarla da yetinmemiş, İngiltere'den de, eşine az rastlanır çiçek tohumları istetmiştir. Bunun için İngiltere'ye bir kurul göndermeyi bile göze alır.

Sarıpapa denir şeftali, Beylerbeyi Bahçesi'nde yetişir. Beylerbeyi'nde lal renginde, güzel kokulu, misket elması büyüklüğünde bir şeftali daha vardır ki bu kadar olur. Mayhoşpaşa denen şeftali ise Tarabya Kasrı'nın bahçesine özgüdür. Al renktedir ve sarıpapadan daha büyüktür.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Anadoluhisarı'nda Hekimbaşı Salih Efendi'nin bahçesindeki şeftaliler arasında en ünlüsü de Bostani Zühre denilenidir ki bir yiyen bir daha ayılmaz. Bahçede Cebelilübnan, Varna, Türbe şeftalilerine de rastlanır.

Burası Boğaz'ın en tok-doyum bahçesidir.

Sultan Mahmut-u Adli'nin açtığı Mekteb-i Tıbbiye'yi ilk bitirenlerden biri olan Salih Efendi, 1848'de Abdülmecit'in padişahlığında Sertabib-i Hazret-i Şehriyari (Hekimbaşı) olmuş, bir ara da uluslararası karantina örgütünün tüzüğünü düzenleyen yarkurulda, Hükümet-i Seniye üyesi olarak bulunmuştur. Çalışmaların sonunda, yabancı üyelerin üstelemesiyle ilk ve son kez fotografisini çektirmiştir ki, yüzünü kâğıda geçirten ilk Türkler arasında yer almıştır. Ne var, Hazret'in gerçek uzmanlık alanı bitkibilimdir. Ölümüne değin Darülmuallimin'de, Mülkiye'de bu dersi okutmuştur. Bahçeciliğe olan merakı da bu yolla kabarmıştır.

Salih Efendi kendi bahçesinin bahçıvanıdır. Ağaçları o budar, aşıları o yapar. Yetiştirdiği çiçek ve meyve türleri hesaba gelmez. Karanfillerin en fiyangolusu da onun bahçesindedir. Sarı, kükürt sarısı, yumurta sarısı, kanarya sarısı, samani, koyu krem, ebruli, sarı ebruli, yeşil ebruli, kırmızı, al, gülpembe, lal, nohuti ile karışık açık al, tuğla kırmızısı, etrengi, kavuniçi, bronz, bakır, hünnabi, koyu erguvani, mor, vanilya moru, leylakımsı, düz-beyaz, kenarları kırmızı beyaz, beyaz üzerine pembe, siyah, esmerimsi, kurşuni mavi, havai mavi. Seç seçebildiğince...

Topunun da ayrı adları var:

Al karanfillere Kapıcı Alı, Kırçıl Al, Mahbup Alı, Kumkapı Alı, Topgöz adı bağışlanmışsa; morlar Siyah Zülüf, Kumkapı Moru, Gönülaçan, Çimensüsü adlarıyla yücelenir. Gülpembelerin adları ise şöyledir: Güneş Kayseri, Gülbahçe Kayseri, Gülçin, Gülbeden, Gümüşfincan, Eski Gümüşfincan. Beyazlar da Gülbahçe Işığı, Seher Yıldızı, Bahar Dolunayı, Beyaz Işık adlarını büyültür. Benekli karanfillerin adlarını ise sormayın. Bini bir paraya. Bunlar arasında Deli Duman, Dokuz Göbekli, Top İri, İşveli, Ferit, Dokuzkıran, Mağribi, Tirifil, Tanrı Tanığı, Aşkın Tasviri sayılabilir.

Haluk Şehsuvaroğlu'nun demesine göre Salih Efendi'nin Bahçesi Abdülmecit'in annesi Bezmiâlem Sultan'ın da merakını kaldırmıştır. Valde Sultan'ın kısa zamanda kurmuş olduğu bağ ve bahçede –Valdesultan Bağı– 206 tür armut, 98 tür elma, 13 tür vişne, 11 tür incir, 11 tür dut, 15 tür muşmula bulunur. Bulgaris-

tan'dan getirtilmiş Karadünya üzümü, Ödemiş'ten getirtilmiş İzmir Siyahı, Tokat'tan getirtilmiş Kabak üzümü de yetişir. Bunlardan başka Şam üzümü ya da Parmak üzümü, Erenköy Siyahı, Tilkikuyruğu, Yerli Kara da pek boldur. Çekirdeksizin altı türlüsü bulunduğu gibi, Topkapı'nın Siyahhanımparmağı, Çırağan Bahçesi'nin Yediveren üzümü de vardır.

Çırağan Bahçesi vişnesiyle de ünlüdür. Ağustos vişnesi, Kadı vişnesi, Cafer vişnesi, Süpürge vişnesi, Çiçek vişnesi arasında en gözde olanı Morina vişnesidir. Bahçede altı çeşit kiraz da yetişir ki, Virani kiraz, Dalbastı kiraz, Tatlıoğlu kirazı yiyenleri hoşforoş eder. Bu üç kirazı İstinye'de İbrahim Paşa yalı bahçesinde bulabilirsiniz.

Geçmiş yıllarda Çengelköy'ün, Büyükdere'nin kirazına da diyecek yoktur. En iyisi de Büyükdere'de Yeniçeri Ağası'nın bahçesinde yetişir. Avcı Sultan Mehmet bir gün, bu bahçede olgunlaşmak üzere olan kirazları görünce Ağa'ya şöyle demiştir:

– Bahçen mübarek. Ama kirazları bensiz yersen boğazında kalsın.

Avcı Sultan'a kiraz deyin de başka bir şey demeyin.

Büyükdere'den yanına bir sepet kiraz aldığı vakit, Topkapı Sarayı'na gelinceye değin, sandalda bütün kirazları silip süpürür. O, Çengelköy'ü de kirazı için sever. Mayıslarda oraya göç etmesi salt kiraz yüzündendir.

Evliya Çelebi'ye göre Sarıyer'in lal rengi sulu kirazları da pek makbuldur.

Kiraz bir de Rumelihisarı tepelerinde yetişir. "Hisar kirazı" diye anılan bu meyve gerçekten Sarıyer'in, herbirinden yüzer damla su akan kirazından başkası değildir. Arap ve Acem'de ise Gülnar-ı Rum diye ün salmıştır. Boğaz'ın fotografisini çekmiş olan Kömürcüyan da Hisar kirazını anlata anlata bitiremez.

Sarıyer, üzümleriyle de başı çeker. IV. Murat çağında Sarıyer'de tam 7.000 bağ vardır. Dağ, taş hep üzüm kütükleriyle doludur. Büyükdere, Tarabya da üzüme yatar. Büyükdere'deki Çelebi Sokak Bağı IV. Murat'ın aklını şaşırtmıştır. Bu bağı gördükten sonra Yüce Padişah şöyle höngürdeyecektir:

– Ben koskoca Osmanlı Padişahı olduğum halde böyle gönül açan bir bağım yok.

Gelin görün, Çelebi bağını Padişah'a armağan etmeye kalkışınca IV. Murat da sözünde bir adım geri gider:

– Bağın bayındır ve kutlu olsun.

Erenköy Siyahı Yeniköy'de de ibadullahtır. Rumelihisarı'nın makbul üzümü ise Güzelhoca üzümüdür. Yerli Kara ise hemen hemen Boğaz'ın her köyünden fışkırır. Tarabya'nın üzümü ise lal renginde bir asma üzümüdür.

İncir yemek için de Anadolukavağı'na gitmek gerekir. Ama İncir Tarabya'nın da meyvesidir. Sultanselim incirine benzer aileboyu bir incirdir bu. Tatlı mı tatlıdır. Her biri seksen, kimi zaman da yüz dirhem çeker. Yarısı siyah, yarısı beyazdır. Buna Sakız İnciri diyen de vardır. İncirköy'ün hemen bitişiğindeki Çubuklu Bahçe'de üreyen kızılcık da hiçbir yerde bulunmaz. Lal rengindedir. Ağırlığı da beş dirhemdir. Evliya Çelebi onun için "Medine hurması kadardır" diyecektir.

Çilek tarlaları da Arnavutköy ile Emirgan'da kurum satar. Arnavutköy'de çilekçilik 1804 yılında İpsilanti Ailesi'nin ilk çilek fidanlarını getirmesiyle başlar. Burada iki çeşit çilek yetişir. Biri Osmanlı çileğidir ki, özel kokusu ve beyaza çalan urbasıyla bütün çilekleri iki seksen yere serer. Ötekisi ise Frenk çileği diye anılır. Rengi de kırmızıya yakındır. Emirgan çileği ise tozpembedir. Bu da kokusuyla ünlüdür. Şimdilerde ortadan silinmiş olan bu çilek geçmiş yüzyıllarda Hacıosman Bayırı'na değin Emirgan'ın bütün kırlık yerlerini kaplar. Buraları daha eski günlerde de baştanbaşa bağlıktır. Osmanlı Çileği bir de İstinye'de boy gösterir. Ama onun da bugün yerinde yeller esmektedir.

Çengelköy'de kirazdan başka bir de ceviz büyüklüğünde narlar görülür. Ayvası da ünlüdür. Son yıllara değin ulaşan bu ayva çok yumuşak ve balbademdir. Kendine özgü bir kosusu ve rengi vardır. Gerçek bir İstanbul tutkunu olan Reşat Ekrem Koçu bir gün reçel yapmak için onlardan almış, sonra ateşe göstermeye kıyamayarak oturup hepsini bir güzel midesine indirmiştir.

Burada Mazhar Paşa'nın Beşiktaş'taki çiçek bahçesinden de söz açmak gerekir. Paşanın çiçekleri dünyanın yakışığıdır. *Jaune Royal* denilen vazolardan başkasına yüz vermezler. Onların bir eşini bulsanız bulsanız Tarabya Kasrı'nın bahçesinde bulabilirsiniz. Orada da çiçeğin her çeşidi vardır. Tepelere değin uzanan bahçede akar sular da boldur. Ağaçların çoğu da güngörmüş, dev boylu bitkilerdir. Bahçenin bir köşesi de kuşlara, hayvanlara ayrılmıştır.

Mazhar Paşa Sultan Hamit'e sık sık bahçesinin çiçeklerini yollar. O da ona Saray yemeklerinden bir tepsi donatarak gönderir. Kimi zaman da özel olarak pişirttiği yüksük dolması, keşkek gibi padişah ağzına yakışır aşları göndermekten büyük mutluluk duyar. Buna karşılık Paşa'nın o geceki yemeğini de Mabeyne aldırtır. Bunları kendi yemezse de adamlarına yedirir. Böylelikle Saray aşçıları ile Mazhar Paşa'nın aşçılarını yarıştırmış olur.

Doğrusu, 1878-1888 yılları arasında on yıl İstanbul Şehreminliği'nde konak tutan Paşa'ya Sultan Hamit'in sarsılmaz bir sevgisi vardır. Paşa'yı un-ufak eden curnaller geldikçe, onları el altından kendisine gönderir. Paşa da düşmanlarını belleyerek onların bütün vidalarını gevşetir.

Bir kez Zaptiye Nazırı Kâmil Bey de kendisini curnale yatırmıştır. Curnalden bir iki gün sonra da, hiçbir şey olmamış gibi Paşa'yı yoklamaya gitmiştir. Laf arasında Zaptiye Nazırı Galatasaray'da okuyan oğullarının okul parasını veremediğini söylemiş, Paşa da, kendi aylığından kesilmek üzere vezneden 500 lira getirtip Kâmil Bey'e vermiştir. O da kalkmış, Mazhar Paşa'nın eteğine doğru giderek bin teşekkür etmiştir.

Curnal olayından haberli bir dost da o sırada odada bulunuyordur. Kâmil Bey çekip gittikten sonra Paşa'ya çıkışır:

– Böyle adamlara niçin yardımda bulunuluyor?

– Bu gibilere acımak gerekir. Bunlara ancak böyle karşılık verilebilir.

Paşa doğuştan eliaçık bir kişidir. Aylığını hiç biriktirmez, olduğu gibi savurur. Bu yüzden, açıkta kaldığı zamanlar –o çağda za-

man zaman kalafata çekilmeyen kamu görevlisi yok gibidir– çok sıkıntı çeker. Ama yeni bir göreve getirildiği vakit yine eski tutumunu sürdürür.

Abdülhamit de onun sağa sola bol bol para dağıttığını bildiğinden ara sıra Paşa'ya –Abdülhamit'in bu yanları da vardır– para armağanları yağdırır. Şu var ki Paşa onun bir bölüğünü daha Sarayda iken rastladıklarına peşkeş çeker.

Paşa'nın birçok ailelere kendi kesesinden aylık bağladığı da olmuştur. Bunların adlarını özel defterine yazar, aylıklarını hiç aksatmadan öder.

Osman Nuri Ergin'in *İstanbul Şehreminleri* adlı kitabında yazdığına göre ramazanlarda Paşa'nın Beşiktaş'taki konağı da görülecek şeydir. Her akşam beş sofra kurulur. 24 kişiliğinin başına kendi geçer. Öteki sofralarda da ev halkından biri vardır. Her akşam iftara gelenlerin sayısı yüzün altına düşmez. Vekiller, vezirler, görevinden alınmış vali ve mutasarrıflar ramazanda bir iki akşam Paşa'nın iftarına gelirler. Yıldız'daki mabeyinciler, kâtipler, yaverler de bundan geri kalmaz. İftara gelenler arasında şeyhler, dervişler, din bilginleri de sayısızdır. Paşa bunlara dişkirası vermeyi de unutmaz.

Denilebilir ki, İstanbul'da Paşa'nın armağanını almamış tek kişi yoktur. Bir kez hastalığını yoklamaya gelen Saray Başmusahibine –onu Abdülhamit göndermiştir– mineli bir saat peşkeş etmiştir ki Sultan Hamit, bunu görünce, baygınlıklarla yatıp kalmıştır:

– Ramazanda iftara gelen Sadrazam'a benim verdiğim saat bundan çok âdi idi. Mazhar Paşa'nın cömertliğine karşı utanır duruma geldim.

Mazhar Paşa'da yerleşik bir vitrin hastalığı vardır. Sultan Hamit sağlığını sormaya bir gün de Gidiş Müdürü Hacı Mahmut Efendi'yi gönderir:

– Hacı bilirim sen armağan kabul etmezsin. Haydi kalk sen git. Paşa'ya benden selam söyle. Her gün kendisine birini gönderip hatırını sormak isterim ama kimi göndermiş olsam ille de bir armağanla onurlandırıyor. Oysa ben pek bilirim ki Paşa öteki vekil-

ler gibi zengin değildir. Kendilerini zarara sokmuş olmamak için hatır sormaktan vazgeçiyorum.

Hacı Mahmut, Paşa'ya gidip üstündeki sözleri oraya bırakır.

Paşa der ki:

– Biz topumuz Padişah bendesi, kapı yoldaşıyız. Bu verilen şeyler iki taraf için bir anıdır. Ben böyle gördüm, böyle giderim. Eğer karşılıkta bulunmayacak olursam hastalanırım.

Hacı Mahmut da Paşa'ya o güne değin Padişah'tan başka kimseden bir şey almadığını andlarla söyler. Gelgelelim ki gelgelelim, Hacı kitap meraklısıdır. Evinde çok değerli bir kitaplığı da vardır. Dereden tepeden açarken Mazhar Paşa bir süre önce Hafız Osman hattıyla altın varak üzerine yazılmış bir enam satın aldığından söz eder. Sonra da gider, enamı getirerek Hacı'ya verir. Mahmut Efendi, Hafız Osman'ın elinden çıkmış, böylesine süslü ve değerli bir enam görmediğini açığa vurmak zorunda kalır, enamı da yüzüne, gözüne sürmeye başlar.

Mazhar Paşa bu kez şöyle der:

– Azizim Mahmut Efendi, ben bunu kitaplıkta saklayarak günaha giriyorum. Sen dinin yasaklarına sımsıkı bağlı bir kişisin. Bu enamın manevi değerini iyi bilirsin. Al oku da sevaba gir beni de günahtan kurtar.

Hacı Mahmut Efendi armağanı kabul ederek öpüp başına koyar. Saraya döndüğü vakit de –Saray dışından armağan alanlar bunu Sultan Hamit'e haber vermekle yükümlüdürler– Padişah'a durumu açıklar:

– Mazhar Paşa beni de minnet altında bıraktı. Hacı Mahmut kulun da vezirin armağanından kendini kurtaramadı.

Mazhar Paşa'nınki gibi herkese açık evlerden biri de Meclis-i Vala Reisi Sadık Paşa'nın yalısıdır.

Rifat Paşa, Âkif Paşa yetiştirmesi olduğundan, Koca Reşit Paşa da Âkif Paşa'nın can düşmanı Pertev Paşa'nın –bunu Ethem Pertev Paşa'yla karıştırmayın– kapısında büyüdüğünden adı Tanzimat'la bir anılan Sadrazam'ın yolunu beğenmez ve onu sık sık eleştirirmiş:

– Devlet hastalıktan yeni kalkmış adam gibidir. Onu hafif ilaçlarla iyileştirmek varken Reşit Paşa Hazretleri sert ilaçla ayağa kaldırmaya kalkışıyor.

Ne var, devlet ileri gelenleriyle hoş geçinmek alışkanlığında olduğundan da Reşit Paşa'nın yüzüne karşı yine de sıkıfıkılık politikası güdermiş.

Meclis-i Vala Reisi'nin huyunu açığa vuran bir öykü de anlatılmıştır.

Rifat Paşa bir gün Serkurena Hamdi Paşa'nın kardeşi Ramiz Bey'e rastlar. Elini tutarak, hal ve hatırını sorduğu sırada Ramiz Bey: "Bizim birader bu sabah serkurenalık görevinden bağışlandı," deyince, şipşak elini bırakıp yanından ayrılır.

Paşa'nın başından Viyana Elçiliği ile Hariciye Nazırlığı da geçmiştir. Cevdet Paşa *Tezakir*'de onun için şöyle der:

– Çok zeki ve konuşması pürüzsüz bir zattı. Ama pek kararsızdı. Bocalamalar denizinden yakasını bir türlü kurtaramazdı. Parası ve zenginliği yerinde, evi açık bir kişizade idi. Şanı ve ünü büyük bir soydandı. Ne ki, büyük görevlere çokça düşkün olup, görevde iken işten alınma korkusu, işten uzaklaştırıldığı zamanlarda da yağlı bir kuyruk yakalama telaşı içinde tedirgin olurdu.

Şaşacaksınız ama söyleyelim, Rifat Paşa'nın bir francala fırını da vardır. Yemesi çok hoş olan bu ekmek katışıksız buğdaydan yapılır. Herkes onu *Rifatpaşa Francalası* diye kapışır.

Evinin eşyası ile takım taklavatı da "âlâ" olup bu alanda öteki yalıları bastırır. Reşit Paşa bir gece haremli, selamlıklı olarak onun yalısına konuk olmuştur. Yemeklerin tadı "Bitirdin beni" diyecek çizgidedir. Gece içeriye, dışarıya yüzü aşkın yatak serilmiştir ki, topunun çeşiti yine "âlâ"dır. Gece herkesin odasında leğen, ibrik, havlu ve peştemala değin her türlü gece aracı alesta tutulmuştur.

Uzun lafın kısası, Rifat Paşa, kapısı dört dörtlük vezirdir. Sofrasında her gece büyüklü, küçüklü bir sürü konuk cennetle dembeste olur. Kimileri de yatıya gelir. Herkes, Reşit Paşa'ya yapıldığı gibi, turna kaldırarak, dudu kondurarak ağırlanır.

Paşa 11 Şubat 1857 Çarşamba günü daha elli yaşında bir deli-

kanlı iken alacalı bulacalı dünyadan çekip gitmiştir. O gece Cevdet Paşa, Fuat Paşa'nın yanındadır. Keçecizade kargalar derneğinden, yani vükela topluluğundan böyle birinin eksilmiş olmasına büyük hayıflar göstermeye başlayınca, Cevdet Paşa da şu incileri döktürmüştür:

– Bence bunun en üzülecek yanı böyle bir açık evin kapanmasıdır ki, bir daha da açılmamak üzere kapandı. Gerçi oğlu Rauf Beyefendi babasının yerini tutar ama, böyle bir evi çekip çeviremez. Çünkü bundan sonra zamanın gidişi de böyle şeylere izin vermeyecektir ve İstanbul'daki açık evler hep böyle açılmamak üzere kapansa gerektir. İşte benim İstanbul'da en çok üzüldüğüm şey budur.

Fuat Paşa da Cevdet Paşa'nın düşüncesine katılır. Daha sonraki günlerde lafı alıp alıp buraya getirir. Kendi ölümüyle de böyle açık evlerden biri daha eksilmiş olur. Hoş, Âli, Mısırlı Mustafa ve Yusuf Kâmil Paşaların evleri daha açıktır ama bir süre sonra onlar da kapanacak ve İstanbul, vay benim ambargosuz kursağım böyle ziyafet küpü evlerden yoksun kalacaktır.

Cevdet Paşa bu açık evlerin, tarihe karışmasını da şu sözlerle dile getirir.

– Sanki İstanbul bir güzel bahçe olup bu evler de onun güzel çiçekleriydi. Bu çiçekler sonbahar rüzgârlarıyla soldu. İstanbul güz mevsiminde yalnız yeşillikten oluşan bir çayıra dönüştü.

Biz burada bahçelere ve açık evlere, ahlar ve vahlar arasında, bir pata sarkıtarak bugünkü yolculuğumuza bir son çekmek isteriz.

Ama ondan önce Beylerbeyi'ne bir daha sıçrayıp sarıpapa denir şeftaliden bir kucak dolusu alalım. Çünkü İbni Sina şeftali suyu ile yapılacak gargaranın sonradan olma kekemeliğe birebir geleceğini söyler.

Bugünkü günde ise, pepeliğe tutulmamış tek yazar gösteremezsiniz. Hele onların içinde us kekemesi olanlar da vardır ki, onlara şeftali suyu bile vız vız türünden gelir.

Boğaziçi Şıngır Mıngır

Türk ulusuna padişahlığını 1617-1618 yıllarında bağışlamış olan I. Mustafa, Boğaz'da deniz gezisine çıktığı vakit sandalına atını da bindirmek istemiştir.

Bu, Asya ile Avrupa'yı birbirinden ayıran Boğaz uzunluğunu, nefti, mor, tirşe korular arasında yükünü yukarı yığmadan akan lacivert, yeşil, sarı, mor, eflatun, fıstıki, menekşe yakamozlu Boğaz sularını atına da göstermek isteğinden değildir. Onun gönlü, sevdiği şeylerin bir an için bile, yanından uzaklaştırılmasına katlanamaz. Topkapı Sarayı'na dönüşte, sandalını yatak odasına çıkarmağa kalkışması da bundandır. Buna karşılık, sarı sarı altınlar yüreğine sıkıntı verdiği için de onları balıklara fırlatmaktan, hiçmihiç, geri kalmaz.

Boğaz, koynuna ilk, Osmanlı padişahlarını almıştır. Kanuni Sultan Süleyman, Boğaz'dan geçerse yeşil baştardesiyle geçer. III. Mehmet'in de kendine özgü bir baştardesi vardır ki, Kaptan-ı Derya Cağalazade Sinan Paşa ona üç fener sallandırmıştır. III. Murat ise Boğaz'ı Kaptan İbrahim Paşa'nın baştardesiyle tarar. Gittiği her yere de Osmanlı tahtına oturduğu gün (22 Aralık 1574) boğdurttuğu beş erkek kardeşini taşır. Onların tabutlarını sandalın arkasına bağlatır, Boğaz akıntısında hora tepen tabutları seyretmeden neşvesini bulamaz. İçi ışıldadığı vakit ise, üstünde, turuncu kadifeden yapılmış, uzun kollu, önü tek şeritli, içi nohudi astarlı kaftanı olur. Kimi zaman da içi mavi atlas kaplı, sarı bir kaftanla görünür. 1583 yılında da, Boğaz'da Timur Han'ın armağanı, sırma

işleme kadife kaftanla tur atmıştır. Bu yırtmaçlı kaftanın dışı yeşil kadifedendir. Kol ağızlarına, çiçek ve yaprak biçiminde, sarı sırmalar dikilmiş, aralarına da yeşil-pembe, mavi-turuncu ipek işlemeli süsler oturtulmuştur. III. Murat kimi günlerde de, dışı kurşuni renkte, Buhara derisinden, baştan geçme, uzun kollu kürkünü de giyer. Bunun sol yanında, kalbinin üstüne gelen yerde, beş kement resmi vardır ki bunlar, kardeşlerini boğdurttuğu kementlerin ta kendisidir.

Sarı Selim'in Boğaz'ı kulaçlaması ise, Kılıç Ali Paşa'nın baştardesiyle olur. Kardeşi, 17 yaşındaki Şehzade Mehmet'i, Hotin seferinde, 12 Ocak 1621 Salı günü, bir dedikodu üzerine öldürten Genç Osman da Boğaz'a gelirse, ölü kardeşinin elinden tutarak gelir.

Revan seferinde üç kardeşini (Şehzade Bayazıt, Şehzate Süleyman, Şehzade Kasım) boğdurtan Sultan IV. Murat da, Beykoz'a avlanmaya gittiği vakit, aynı işi yapar. Bir gün Şehzade Bayazıt'ın ölüsünü yanında getirirse, bir başka gün Kasım'ın, bir başka gün de Süleyman'ın ölüsüne çağrı çıkarır. Beykoz Çayırı'nda cirit oynadığı vakit kardeşlerinin topunu sıraya dizer, ciriti onların başı üzerinden aşırtır.

Beykoz'daki Tokat Bahçesi'ne düşkünlük gösterenlerden biri de Kanuni Sultan Süleyman'dır. Bahçe'nin –burası Fatih Sultan Mehmet'in bir yaratısıdır– havuzlarını yaptırtan da odur. Beykoz'daki bahçe ile köşke vurgun iki padişah da I. Ahmet ile I. Mahmut'tur. I. Mahmut, 1746 yılında, buradaki köşkü iyi bir tımardan da geçirtir. Demek isteriz ki, Osmanoğulları, İmparatorluğun gençlik yıllarında Tokat Bahçesi'ni aba-kebe ile sarmalamışlardır. Nedir I. Ahmet sık sık, Beşiktaş Bahçesi'nde de görünür. Orada "Çinili Köşk" diye anılan yedi kubbeli bir köşk yaptırırsa da (padişahlığı 1603-1617) oturmaya pek vakit bulamaz. Ama oğlu Dördüncü Murat –ki güreşte kırk fen, yetmiş bend, yüz kırk hava bilir– burayı pekçok keşkeklemiştir. 25 Haziran 1629 Salı günü de, yine köşkte iken, yanı başına korkunç bir yıldırım düşmüş, kendisine feleğini meleğini şaşırtmıştır. Enderun ağaları ise yüzleri üzerine düşüp mecliste büyük bir ürküntü yaratmışlar-

dır. O gün huzurda Hekimbaşı Emir Çelebi ile Şair Nefi de vardır. Dahası, Nefi'nin *Siham-ı Kaza* (Kaza Okları, adındaki şiiri Sultan Murat'ın elinde bulunmaktadır ki, bu onun okunduğu anlamına gelir. Yıldırım ortalığı birbirine katınca, Sultan Murat bu işlerin Şair Nefi'nin yergisi yüzünden başlarına açıldığını düşünerek hemen oracıkta şu ikiliği fırlatır:

Gökten nazire indi Siham-ı Kazasına
Nefi diliyle uğradı Hakkın belasına.

Nefi bu şiiri gıkı çıkmadan kucakladıktan sonra Padişah'tan bir de zılgıt yemiştir ki, bu zılgıtın içinde bir daha böyle yergiler yazmaması tembihi de vardır.

Çinili Köşk'ün içinde aramadığınız kadar mermer çeşme, divanhanesinin ortasında da fıskiyeli büyükten büyük bir havuz. Köşkün altından geçen bir su bahçedeki havuza dökülüyordur.

Beşiktaş Bahçesi'ne II. Beyazıt da (1481-1512) değer gösterir. O yıllarda bu bahçenin üstüne bahçe yoktur. Dipbucak, eşi bulunmaz, çiçeklerle bezenmiştir. III. Ahmet çağında da (1703-1730) burası el üstünde tutulur. Ne ki, o çağda asıl bal alınacak yer Sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın kıyısarayıdır. Çırağan Sarayı'nın yerinde olduğu kestirilen bu sarayın bahçesi lale şenliklerine meydan vermiştir. Çalgılar çalınır, şarkılar söylenir, şiirler döktürülür, kaplumbağalar sırtlarında yanan mumlar, binbir renkli lalelerin arasında dolaşır. Kırmızı, mavi, eflatun, mor ve sarı gölgeler bu dünyayı bir bukalemuna dönüştürür.

1720 yılında Padişah, cemaziyülahirin on yedinci günü –ki o gün 26 Nisan'dan başkası değildir– sabahın köründe, Saray halkı ve Harem-i Hümayun'daki sultanlarla buraya gelmiş ve tam bir hafta Sadrazam'ın konuğu olmuştur. Vakanüvis Raşit Efendi şöyle der:

– Gündüzleri saz ve söz ve oyunlar ve eğlencelerle geçti. Geceleyin de konuklar lale bahçesinin çırağanını (kandillerini) seyirle zevkiyap oldu. Ayrılık vakti gelince, Sadrazam, velinimeti Padişah'a ve haremindeki sultanlara mücevherler ve altınlar verdi.

Dört dörtlük donatılmış değerli atlar sundu. Ve daha başka sayılamaz armağanlarla kulluğunu gereği gibi gösterdi. Padişah'ın yanındaki bende ve hademelerden, yerine ve şanına göre, armağan almayan kalmadı. Sonsuz ihsanlarla herkesin gönlü hoş oldu. Cümlesi dualar ederek şad ve handan ayrıldılar.

Beşiktaş Bahçesi'ne çeşitli zamanlarda yeni yeni yalılar ve köşkler katılmış, burası padişahların yazlarını geçirecekleri bir yer haline getirilmiştir. Avcı Sultan Mehmet burada, 1679 yılında, denizdudağında yeni bir yalı yaptırmıştır. Bu arada, yıkılmış olan Hazine, Kiler, Zülüflü ve Baltacı koğuşları da yenilenmiştir. Dahası, harem için de Dolmabahçe üstüne yeni bir kasır kondurulmuştur. Bunları yapabilmek için de, halkın gelip geçtiği yoldan ve saray bostanından pekçok yer kırpılmıştır.

Defterdar Sarı Mehmet Paşa *Zübde-i Vekaiyat*'ta bu bayındırlık işlerini şöyle anlatır:

– Padişah Hazretleri Beşiktaş semtine meyletmiş ve deniz kenarında yeni bir köşk yapılmasını buyurmuştur. Mayıs ayında (1679 yılı) gerekli ihtiyaçların tedarikine başlanmış ve bir yıl sonra da binası tamamlanmıştır. Saray renk renk yaygılarla döşendikten sonra, Padişah Hazretleri gidip gördüklerinde pek beğenmemişler, ne kadar masraf edildiği sorulunca 1.246 kese ile 47.584 akçe sarfedildiği ortaya çıkmıştır. Herkese ne kadar para verdiği sorularak dikkatle iade edilmesi için Mirahur İsmail Ağa ve Şehremini Efendi, kâtipleriyle görevlendirilmiştir. Topkapı Sarayı'nın dış kapısında oturulmuş ve herkesin verdiği eşya yerlerinde yoklanıp hak sahiplerinin hakları verilmiştir. Daha sonra, keşfinden 221 kese ile 54.189 akçası gelirden düşülerek 1.046 kese* ile 54.649 akça, eşya sahiplerine iade edilmiştir.

* Kese: Selanikî Tarihi'nde, XVI. yüzyıl sonlarında, on bin altının bir kese sayıldığı yazılıdır. Bin akça da yirmi duka ya da sultani altını eder. İsmail Hakkı Uzunçarşılı ise *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı* adlı kitabında keseyi şöyle tanımlar. "Fatih çağında bir kese otuz bin akça ve 1537 tarihinde bir kese yirmi bin akça ve 1660 yılında Eyyubi Efendi bütçesinde bir kese kırk bin akça ya da her bir kese 500 kuruş ve 1688 tarihinden sonra yani 1719 yılında ise 3/416 kuruş (Divani kese) yani elli bin akça, bir kese sayılmış ve bir kuruş 120 akçaya eş tutulmuştur. En sonu Rumi kese olarak da bir kese akça 500 kuruş olarak kabul edilmiştir.

Ata Tarihi'ne göre, II. Sultan Mustafa da (padişahlığı 1695-1703) Beşiktaş Kıyısarayı'na (Sahilsaray), deniz kenarında, Balıkhane adı ile yeni bir daire eklemiştir. Şemdanizade Süleyman Efendi ise kendi tarihinde I. Mahmut'un (padişahlığı 1730-1754) Beşiktaş'ın su ve havasından ve de manzarasından büyük memnunluklar aldığını söyledikten sonra şunu açıklar:

– İşbu 1748 yılı içinde Şehremini Yusuf Efendi marifetiyle Beşiktaş'ta Arap İskelesi'nde bulunan cami genişletildi ve bina olundu ve denize yakın köşkler ve sofalar ve odalar ve divanhaneler ve bir *daire-i lâtife* yapıldı.

Şemdanizade, I. Mahmut'un 1748 yılı Temmuz'unda da Beşiktaş Sarayı'nda oturmakta olduğunu belirtir. O günlerden birinde çarşı bekçileri Kürtler'inden ve Üsküdar bağları Kürtler'inden, birçok Kürt silahlanıp çarşıda görünmüş ve dükkânları kapatırlarken kol ve kolluk üzerlerine vardıkta karşı koymakla yakalanamadıkları haberi Sadrazam Apdullah Paşa'ya ulaştıkta, hemen adamlarıyla olay yerine yetişmiştir. Ama aralıkta, bitpazarı kolluğu ile Bayazıt ve Parmakkapı kollukları fitneyi defettiklerinden bunu gören Sadrazam Beşiktaş Sarayı'na varıp Padişah'a durumu arz etmiştir. Padişah da kendisine sofa kaplı samur kürkle bir mücevher hançer, Yeniçeri Ağası'na da yine kürk ile hançer, üç kolluğa yüz ellişer altın, salmaya elli altın ve çarşılılara da iki yüz elli kuruş vermiştir.

Hazine-i Hassa Başkâtibi Salahi Efendi'nin tuttuğu günlüğe göre Sultan I. Mustafa 1735 yıllarında da Beşiktaş Kasrı'ndadır. Bir gün Harem Kasrı'nda kahve içip dinlendikten sonra Beylerbeyi'ne geçmiş, bir süre Bağ Kasrı'nda eğleşmiştir. Daha sonra da Beylerbeyi Sarayı'nın haremine alınmış bölme denizin ayna gibi duru sularına tam ayar altınlar atıp dilsizlerine, cücelerine ve de gözdelerine kapışmaları için işaret çakmıştır. Onlar da giysileri ile suya atılıp altınları yağma etmişlerdir. O gün aşure günüdür. Salahi Efendi'nin deyişini kullanmak gerekirse Efendimiz altın avına pekçok gülmüşlerdir. Ama ikindiden sonra, Haremden "Nefsi nefisi Hümayunları" ile adamları için iki büyük maşraba amberli ve miskli aşure gelince padişah gülücükleri, küçüklü büyüklü, her-

kesin yüzünde mızıka çalmaya başlamıştır.

I. Mahmut'tan açmışken, onun Kanlıca'ya da büyük yakınlık gösterdiğini açığa vuralım. Sadık Ağa ile Hüseyin Ağa adlarında iki kardeşin burada yaptırttığı yalılara aralık, aralık uğramayı da savsaklamaz. O, Göksu'yu da sık sık onurlandırır. 1742 yılında Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa'nın Göksu'daki yalısını da birkaç kez hacamat etmiş, buradan Rumelihisarı ile Anadoluhisarı'ndan yaylıma bağlanan sektirme gülleleri seyrederek "safayap" olmuştur. Bu yalıda hanende ve sazendeleri şırlattığı da vardır. Kimi zaman da Göksu Çayırı'nda pehlivan güreştirir, ya da soytarılarının koskoca ağaçlara kurulu salıncaklarda sanatlarını göstermelerine yol verir. Göksu Kasrı yapıldıktan (1751) sonra salonlardan birine bir salıncak kurdurmuş, maskaralarını oraya taşımıştır.

Dönelim yine Beşiktaş'ımıza. III. Selim çağında (1789-1807) İstanbul'a getirilen mimar Melling de Beşiktaş Sarayı'na denizdudağında bir kasır (Çinili Köşk'ün yanına) ile bir Valdesultan dairesi eklemiş ve bu iki yapıyı bir galeri ile birleştirmiştir. Ayrıca deniz kenarındaki kasrın önüne, 300 ayak uzunluğunda parmaklıklı bir rıhtım da uzatmıştır. Melling *Voyage Pittoresque de Constantinople* (Muhteşem İstanbul Albümü) adlı kitabında Beşiktaş Kıyısarayı'nı şöyle dillendirir:

– Sultan Selim'in pek sevdiği bir yerdir. Denizdudağında üç kasırdan oluşur. Doğu uyuşukluğunun dinginliği ve zevkleri içinde, bir padişahın şanına denk yapılmış ve döşenmiştir. İnsan, uzandığı sedirden, kıpırdamadan, pencereden uzatılmış bir kamışla balık tutabilir. Avrupalı'yı açmaz bu. Duvarlar çeşitli süs ve çiçek resimleriyle dolu. Her dairesi tazelik ve latiflik içinde. Yüze gülen, insanın içini açan tarhlarla harem dairelerinden ayrılmıştır. Harem daireleri dört tanedir ki, denizden bakılınca görülmez. Denizdudağındaki kasırlar arkadakileri gizler. Bu binalarda dış süsleme diye bir şey de yoktur. Sanki sıradan evler... Onların bütün süsü, sımsıkı kapanmış kafeslerin ardında, içindedir. Padişahı bu saraya getiren, ya da buradan alıp alıp dilediği yere götüren kayıkların hamlacıları ile bostancılar harem dairelerini, hiçmihiç, görmemişlerdir.

Beşiktaş Kıyısarayı İstanbul'daki öbür yazlık saraylar gibi üç, pek pek dört ay oturulabilecek yerlerdir. 1826 yılında II. Sultan Mahmut kanlı bir şehir savaşıyla yeniçerileri ortadan kaldırdıktan sonra Beşiktaş'taki bu dağınık düzen yalı ve köşklerin topunu yıktırmış, yerlerine yaz-kış oturulabilecek, yeni büyük bir yalı kondurmuştur. Bu işi de Saray Mimarı Kirkor Amira Balyan'a vermiştir.

Balyan ailesi Osmanlılara birçok yapı kazandırmış mimar bir ailedir. 1875 yılında yanan Sarayburnu'ndaki eski saray, Arnavutköy'ündeki Validesultan Sarayı, Haliç'te, Defterdar Sarayı, yeniçerilerin yaktığı eski Beylerbeyi Sarayı hep Amira Usta'nın elinden çıkmıştır. Sultan Mahmut, Sultan Mecit, Sultan Aziz çağlarında yapılan yapıların çoğu da Amira Balyan'ın oğlu Karabet Amira Balyan'ın imzasını taşır. Bunlar arasında Salıpazarı Kıyısarayı (Eski Meclisi Mebusan), Ortaköy Camii, eski Çırağan Sarayı, Yeşilköy Köşkü, Harbiye Okulu, Yıldız'daki eski köşk vardır. Karabet Usta bunların çoğunda eniştesi Ohannes Amira Serveryan ile oğlu Nikoğos Bey'le işbirliği yapmıştır.

III. Selim'in Beşiktaş'taki saraya pek bağlı olduğunu ve kimi yazları orada geçirdiğini *Tarih-i Cevdet*'teki şu nottan da çıkarabiliriz:

– Zilkadenin dördüncü ve Rumi mayısın birinci günü (1795 yılı) Sultan Selim Han Hazretleri Beşiktaş Sahilsaray-ı Hümayunu'na taşınmıştı. Mayısın yirmi ikinci perşembe günü Kaptan Paşa, her zaman olduğu gibi, Yalı Köşkü önünde donanma ile alay gösterip Akdeniz'e gitti. Bu çağda Devletin düşüncesi *Nizam-ı Cedit*'in ilerlemesini sağlamaktı. *Nizam-ı Cedit* askerini onurlandırmak ve yüreklendirmek için Sultan Selim, kimi zaman yalnız, kimi zaman da Sadrazam (İzzet Mehmet Paşa) ve Şeyhülislam (Dürrizade Seyit Mehmet Arif Efendi) ile ve de başka devlet ileri gelenleriyle Levent Çiftliği'ni şereflendirirlerdi.

Ne var ki, III. Selim Tüm-Boğaz'ın falına bakmaktan da geri kalmaz. Keylüse, meylüse kulak asmadan 1792 yılına bir göz atacak olursak, onun bir yıl içinde, Boğaz incisini nerelerde deldiğini iyice anlarız.

İlkin, ocak ayında, Venedik'lilerin buyruğu altındaki Zanta Adası'nın denize gömüldüğünü haber verelim ki, bu yılın öyle yufka yıllardan olmadığı belli olsun. Bu yılın her şeyden önce, usta tutulması gereken bir olayı da III. Selim'in 24 Şubat Perşembe günü Hattat Yesari Efendi'ye 12.500 kuruş zula etmesidir. Padişahımız, Efendimiz altınların ucunu göstermeden önce, ünlü yazı ustasına, padişahların da sıcak sevdiğini ortaya koyacak ateşli sözler fıslamış, sonra da şu baklayı ağzından çıkarmıştır:

– Aynalıkavak'taki yeni kasrıma, eğer sen yazarsan, Şeyh Galip'in bir kasidesini yazacaksın. (Burada hangi kaside olduğu belirtilmiştir.) "Vakit dar" diye yazmazsan başkasının yazısını istemem. Ama hatırım için, ne kadar zahmetse, katlanın.

Sanatçıların tuz ve ekmek hakkını gösteren III. Selim'in bu davranışına bin teşekkür postaladıktan sonra, gözlerimizi aynı yılın nisan ayına çevirmeliyiz. Çünkü o ayın on yedisi Ramazan'ın da yirmi üçüdür. Meyhaneler de –bu nasıl iş demeyin– o gün açılmıştır. Ne ki, bizim ilgimizi çekecek asıl ay hazirandır. III. Selim 6 Haziran Pazartesi günü Göksu Kasrı'nda görünür ki bu, yarım göçtür. Ertesi ayın beşinci günü de Yuşa'ya –yabancılar ona Dev Dağı derler– biniş olacak, Boğaz toplarının sektirme gülleleri seyredilecektir. Ondan beş gün sonra da III. Selim Kuleli'dedir. Kuleli deyip geçmeyelim, o gün orada Yeniçeri Ağası Arapzade Ahmet Ağa görevinden alınacak, yerine Sekbanbaşı Sait Efendi bırakılacaktır.

19 Temmuz da önemli bir gündür. III. Selim çağında tutulmuş bir günlüğe göre, o gün de İstanbul Kadısı, ibniler piri, Cevdet Efendi görevinden uzaklaştırılmış, yerine, altı tane kadı eskisi varken, kibar güldürücülerden Şemsettin Molla getirilmiştir. Bu olaya günlük yazarı da dama diyecek ve günlüğüne şu çığlığı düşecektir.

– Dalkavuğa gösterilen çabayı seyreyle.

Bunun hemen ertesi günü ise, Defterdarburnu'ndaki –Ortaköy ile Kuruçeşme arası– Neşetâbâd Sarayı'na biniş olur. Padişah oradayken de Kaptan-ı Derya Hüseyin Paşa'nın –ki Esma Sultan'ın kocasıdır– Karakaçan'ı ele geçirdiği, Lambro denilen hayı-

nın kaçtığı, ama on bir teknesinin teslim alındığı ve Manya'daki kulelerinin yıktırıldığı haberi gelir.

Burada dikkat isterim, şarap yeniden yasak edilmiştir. Müslümanlara şarap satmaması için kâfir yüzlü reayanın kulağı iyice bükülmüş, sarhoş yakalanan birkaç er de –oh olsun– boğdurulmuştur.

Ondan üç gün sonra da, alaturka saat ikiyi 12 dakika geçe, Dürrizade Seyit Mehmet Arif Efendi, ikinci kez şeyhülislamlığa getirilmiştir. Meşihat işlerini, şunun bunun eline bıraktığı için görevinden alınan Şeyhülislam Mekki Efendi de –ona da oh olsun– Boğaz'daki yalısına kapanmaya gönderilmiştir.

Aynı gün, III. Selim hiçbir şey olmamış gibi, sandalla Üsküdar Kavak Sarayı'na gönül eğlendirmeye gelir (Büyük padişahlar böyledir). Dört gün sonra da biniş Sultaniye'ye yöneltilir. Ondan iki gün sonra da yani 2 Ağustos 1792'de Bebek Bahçesi'nde Tatar Hanı adını taşıyan, bahtı tersine dönmüş, Girayzade Bahtgiray'a bir şölen çekilir. Ne var, o gün orada, III. Selim yerine vezirlerin en eskisi olduğu için "Şeyh-ül Vüzera" adıyla anılan Sadrazam Damat Melek Mehmet Paşa bulunur. Aralıkta, Bahtgiray Han Sülüklüçeşme'de bir saraya yerleştirilmiş, kendisine dört başı bayındır tayın çıkarılmıştır.

7 Ağustos'ta III. Selim Çubuklu'dadır. Aynı gün ba'de'z-zuhr –yani öğleden sonra– Bahtgiray Han konağından kaldırılıp –işte ben buna şaşarım– dümenli yedi çifte ile Dolmabahçe önünde bekleyen bir sefineye bindirilir, yanına yakınları da yamanarak, Bozcaada'ya sürülür.

Ondan bir hafta sonra ise, III. Selim Göksu'yu kucaklayacak, oradan da Paşalimanı'na geçerek cirit oyunlarını seyredecektir. Ertesi gün de biniş* Büyükdere'yedir. 2 Eylül'de onu, yeniden Göksu Kasrı'nda görürüz. Gerçekte bu kasır da onun kesildiği köşklerden biridir. Bundan bir yıl önce de, 31 Ağustos 1791 günü, bu köşke onur yağdırmış, geceyi orada geçirmiştir. Yanındaki devlet büyüklerine de kendi yalılarında –demek herkesin bir yalısı var– yatma izni çıkmıştır.

* Biniş: at, araba ya da sandalla günü birlik yapılan gezi.

İki gün sonra da, yani 4 Eylül günü, Kuruçeşme'deki Tırnakçı Yalısı'na –Esma Sultan Yalısı– yarım göç olacaktır. III. Selim, mevsimin son günlerinin tadını çıkarmak için de 9 Eylül'de yeniden Büyükdere yolunu tutar. Ama orada kalmayacak, Büyükdere'ye altı buçuk, Kilyos'a da on üç kilometre uzaklıktaki Bahçeköy'e, Bahçeköy'ün de Fıstıklı denilen yerine uzanacaktır.

Boğaziçi'nde piyasaya çıkan bir padişah da IV. Mehmet'tir. Kışları Edirne'de oturan, çokluk on bin, ne diyorum, otuz bin kişi ile çıktığı sürgün avlarında haftalarca, aylarca gönlünü bayıltan bu avcı sultan –sürgün avlarının en şavklısını 1548 yılında Kanuni Sultan Süleyman Halep'te düzenlemiştir– yaz, ilk belirtilerini belli eder etmez İstanbul'a göçer. Boğaz'da en sevdiği yerlerden biri de Beylerbeyi'ndeki İstavroz Bahçesi'dir. Burada hoşafı kesilen bir padişah da I. Ahmet'tir. O, bahçeye bir mescit bile dikmiştir.

IV. Mehmet Boğaz'a kimi zaman da Kaptan Paşa ile düşer. İşte o vakit, Kaptan Paşa, başında kavuk, çektirinin bir köşesinde ayakta görünür. Ahmet Refik, Avcı Sultan Mehmet'in –yabancılar ona büyük Sultan Mehmet der– bu gezilerini şöyle anlatır:

– Kayıklar, aheste-beste ilerlediği sıra, toplar şimşekler gibi çakar. Dumanlar yuvarlana yuvarlana birtakım bulutlar oluşturur. Limandaki gemilerle, Sarayburnu topları da bu tarakaya katılır. Çevre, iyisinden velveleye boğulur.

Anadolu kıyısındaki geziler Avcı Sultan'ın Üsküdar'a çıkıp bahçelerde gezinmesiyle son bulur. Kimi zaman da Vaniköy'de Vani Efendi'nin yalısına ya da Şeyhülislam Minkârizade Yahya Efendi'nin bahçesine çengel atar. Fındıklı kıyılarına basamak basamak inen bu bahçe renk renk, arasan bulunmaz, çiçeklerle doludur. Allı, sarılı laleler seyredenleri şaşkınlık denizine dalgıç yapar.

Fındıklı'da, ya da Kabataş'ta çok padişah çeken bir yer de Karabalı Bahçesi'dir. Bahçe üzerine tarih profesörü Cavit Baysun şu bilgiyi verir:

– Karabalı, daha doğrusu Kara Abalı Mehmet Baba (Bu sözcük halk ağzında Karabalı biçimini almıştır. Onu, incelterek Kara Balî demek doğru olmaz kanısındayım.) Kanuni Sultan Süleyman çağında o dolaylarda yaşayan ve Bektaşi tarikatından olan bir kişiydi. Anlaşıldığına göre, daha Dolmabahçe mevcut değilken bu semtin Kabataş yakasında olup, ihtimal Mehmet Baba tarafından kurulan bahçe Karabalı Bahçesi adını taşıyordu. Sonradan bu bahçe padişahlara geçmiş, onun bostancılarına da Karabalı Bostancıları denilmişti. I. Ahmet çağında denizin doldurulmasıyla Dolmabahçe bostancılarına Karabalı Bostancıları, ocaklarına da Karabalı Ocağı denildiği kabul olunabilir. Bahçe civarında eskiden beri bulunan namazgahın 1579'da yenilendiği ve yenileyen kişinin de Karabalı bostancılarından Usta Hüseyin olduğunu bahçedeki yazıttan öğreniyoruz.

IV. Mehmet'in, uzun gezilere dayanır, çok güzel bir kadırgası da vardır. Şimdi de onu anlatalım ki ağzınız sulansın. Bakalım ağzından bal akıtan biz miyiz, yoksa kadırganın kendisi mi? Efendim, kadırganın boyu 40 metredir. 40 kürekle çekilir. Her küreğe de üç kişi çökmüştür. Geminin kıçında, bir de padişah köşkü dikkati çeker. Kemer biçimindedir. Çevresi ince kalemle, minkâri altınla işlenmiştir. Kabartmaların ortalık yerine de akik ve necef taşlar serpiştirilmiştir. Köşkün sağ ve solunda gömme sedefle yazılmış dualar okunur.

Doğrusu III. Ahmet'in kayığında da birtakım yazılar vardır. Ama bunlar dua değil, çağın ozanlarından Dürrü'nün yani Vanlı Ahmet'in bir dörtlüğüdür. Dürrü, III. Ahmet'in İran seferi sırasında yaptırttığı –gerçekte bu iş Nevşehir'li İbrahim Paşa'nın kafasından çıkmıştır– altından sırma işlemeli Otağı Hümayun'un kapısı üzerine de bir şiir işlemiştir. Lale Çağı'nın Ozanı, III. Ahmet sakal saldığında da (1703 yılı) şu tarihi düşürür:

Değil hattı hümayun kıl kalemle kâtibi kudret
Cemâli pâkinin icmâlin etmiş bir yere tafsil
Utarit levhi mihre Dürriya yazdı bu tarihi
"Cemali Ahmediye saldı sâye şehperi Cibril."

III. Ahmet'in Filika-i Hümayun'u da süslü mü süslüdür. Boğaz'dan ya da Haliç'ten geçerken, altın yaldızları bakır mangır bile görmemiş yoksulların gözlerini dağlar ki bu çağdan söz eden tarihçiler ilkin o kayığın adını anar.

Bütün bunlar Boğaz'ın şıngırını parlatır. Mıngırını da ardından getirtir. Ama biz artık şıngırı, mıngırı kesip, bir ağaç altında şekerşerbet bir uyku çekelim. Bakalım Boğaz, yarın ne gösterir.

Sümbülzade'nin ölümü

Şimdi yeniden şıngırımızı, mıngırımızı takınıp II. Sultan Mahmut'un kayığına borda edelim.

Rengi beyaz, kenarları da yaldızlıdır. Burnu da yaldızlar içinde yüzer. Sivri mi sivri burnun üstünde, içeri doğru, büyük ve görkli bir yarım-ay bükülür. Kıçta padişah köşkü. Dört yaldızlı sütunla bir tavandan oluşuyordur. Köşkün yanları ince oymalarla süslü. Sütunlar arasında kırmızı renkte ağır kuaşlardan perdeler. Sütunlara sırma saçaklarla bağlı. Köşkün içinde tirşe renkli atlas ve kuştüyü minderler. II. Mahmut bu pıyrım pıyrım minderlerde aynı kumaştan yastıklara dayanarak oturur.

Kayık 16 küreklidir. Mahmud-u Adlî'nin bundan başka, yedi çifte piyadeye, filikaya bindiği de olur. 1828-1829 Rus Savaşı'nda, Şeker Bayramı'nı kutlamak için yedi çifte yaldızlı bir kayıkla Tarabya Karargahı'ndan, Büyükdere Çayırı'na geldiği Hacı İlyas Efendi'nin *Letaif-i Enderun*'unda yazılıdır. II. Mahmut o günlerde, Donanmayı yoklamaya gittiğinde de Kaptan Paşa'nın filikasına binmiştir. O, Boğaz'da beş çifte büyük tebdil kayığı ile de görünür. Bir gün Reisülküttap Seyit Mehmet Pertev Paşa'nın --daha Edirne'ye sürülüp başı omuzlarının üzerinden alınmamıştır– Nakkaş'taki yalısına gelmiş, kayıktan çıkarken ayağı kaymış, denize düştü düşecek, Paşa'nın çevik bir davranışıyla kurtulmuştur.

Sultan Mahmut, sık sık, sevdiği devlet adamlarının yalılarına da damlar. Kimi zaman öğle yemeğini yiyip geri döner. Kimi zaman

da bir iki gece kalır. 1837 yılında Hariciye Nazırı iken ölen Hulusi Ahmet Paşa'nın Baltalimanı'ndaki yalısına da 2 Nisan 1832 Cumartesi günü gitmiş, Pazartesi günü dönmüştür. 16 Ekim 1835 Cuma günü de yine Reisülküttap Akif Paşa'nın –bir süre sonra İngiliz uyruklu Churchill adındaki kişinin, avda bir müslüman çocuğunu saçma ile yaralamasıyla dövülmesi ve Tersane'de hapsolunması olayı yüzünden, İngiliz Elçiliği'nin gönlünü almak için görevinden uzaklaştırılacaktır– Boyacıköy'deki yalısına, yanında Kurena Beyler ve Kâtip Efendiler, akşam yemeğine gitmiş, Paşa'nın oğlu Necip Bey'e değerli taşlarla süslü bir kutu, damadı Ali Rıza Efendi'ye hocalık ruusu vermiştir.

O yıl II. Mahmut Darphane Nazırı Ali Rıza Efendi'yi de Vaniköy'deki yalısında onurlandırmıştır. Oğlu Besim Bey'e de yine değerli taşlarla yüklü bir kutu peşkeş etmiştir. Ne ki, bu onurlandırma hiçbir işe yaramayacak, Ali Rıza Efendi, ertesi yıl, yalısından kovduğu bir uşak eliyle, Ayasofya Camii'nde, minber dibinde kalıbı dinlendirmeye itilecektir. O akşam, I. Abdülhamit'in muhasiplerinden Halepli Hızırağazade Mehmet Arif Ağa'nın oğlu şair Sait Bey de Ali Rıza Efendi'nin iftarına çağrılı olmakla boş kuyulara yuvarlanıp hasta düşecektir.

Tophane Nazırı Saip Efendi'nin Bahai Körfezi'nde (Kanlıca) bulunan yalısı da II. Mahmut'a yabancı değildir. Bu yalı sonradan Vezir Vecihi Efendi'ye geçmiştir. Sultan Aziz çağında Sadaret Müsteşarlığı'nda ve Mabeyn Başkâtipliği'nde bulunan Refik Bey de Saip Efendi'nin oğludur.

Sultan Mahmut Boğaz'daki kasırları da sık sık yoklar. Aralık, aralık Meşruta Yalı'ya gelir, yaldızlı salonda çubuğunu tüttürür. Hacı İlyas Efendi saray olaylarını anlatan kitabında Padişahın 1815 yılında bir gün Bebek Kasrı'na gittiğini de söyler. Sultan Mahmut biraz dinlendikten sonra sazla eğlenmek ister. Sesi hazin, çalımı güzin olan Hızırağazade Mehmet Arif Ağa'nın oğlu şair Sait Bey de –ki o vakitler Rikâb-ı Hümayun çavuşlarındandır– Padişah'ın dünyasını genişleten şarkılar döktürür.

II. Mahmut, Yıldız, Tarabya, Kalender, İcadiye, Çengelköy kasırlarında da uzun günler geçirmiştir. Yaşamının son yıllarında ise,

yaz akşamları, Şemsipaşa Kasrı'na gelmeyi alışkanlık haline getirir. Burada, Boğaz'a ve Marmara'ya karşı, çarmakçur olur. Mabeyinciler çokluk, gece yarılarına doğru, onu, yarı sızmış bir halde sultanlık sandalına bindirir, Beşiktaş Sarayı'na geçirirler. Onu o günlerde Boğaz'da, Bebek önlerinde, bir kayık içinde gören bir yabancı şöyle diyecektir:

– Kayık yaklaştığı vakit Sultan Mahmut'u iyice seçtim. Esrar ya da içki etkisi altında mıydı, bilmiyorum. Yüzü çok kımıltısızdı. Gözleri bir boşluğa bakar gibiydi. Kayığın başında ve kıçında fesli ve üniformalı subaylar duruyordu.

Lafı çokça dolaştırmamak gerekirse –hiç dolaştırmamak olmaz– Boğaz'da padişahlara özgü gezi yerlerinden biri de Kandilli Bahçe'dir. Deniz üstünde kurşunlu bir yalıyı, hemen yanı başında Kubbe Odası'nı, hemen yanı başında Kafesli Kasr'ı, hemen yanı başında tahtani Şadırvanlı Kasr'ı, Valdesultan Odası'nı, Bülbül Köşkü'nü, Caferpaşa Kasrı'nı, Av Odası'nı, Bostancılar Mesçit'ini barındıran bu bahçe birçok padişahı gıdım gıdım etmiştir.

Kandilli Bahçe, XVI. yüzyılın ikinci yarısında, III. Murat'ın buyruğuyla düzenlenmiştir. Tepeye doğru set set yükselen bahçede laleler, sümbüller fık fık kaynar.

O yıllarda Üsküdar Bahçesi, Fener Bahçesi, Haydar Paşa Bahçesi de penguenlerin yüzüşleri gibi hayranlık uyandırır. Bunların tümü de has bahçedir. Yüzlerce bahçıvanı, ahırları ve ahır uşakları vardır. Harem'le Salacak arasındaki Üsküdar Bahçesi'ni, Kanuni Sultan Süleyman, Mimar Sinan'a düzenletmiştir. Bir de saray yaptırtmıştır ki duvarları baştanbaşa Hürrem Sultan'ın kışkırtmasıyla boğdurttuğu, hayırlı civanların en büyüğü, öz oğlu Şehzade Mustafa'nın fotoğraflarıyla doludur. Bunlar Cennet Yolu filminde –Elia Kazan'ın filmi– James Dean'in bütün perdeyi kaplayan sinemaskop suratı gibi çok yakın çekimle saptanmıştır ki Şehzade Mustafa'nın bir gözü bir duvarı harmanlarsa, öteki gözü de öbür duvarı doldurur. Muhteşem Sultan Süleyman bu resimlere baktıkça pek hoşforoş olur ve kendisine neden "Muhteşem" denildiğini, niçin herkeslerin sığınağı olduğunu daha iyi çakar.

III. Murat ise bu sarayı sonradan onartmış, kimi eklemeler yaptırtmıştır. XVII. yüzyıl tarihçilerinden Eremya Çelebi Kömürcüyan, IV. Murat'ın Bağdat Seferi'nden dönüşte buraya bir köşk daha kondurduğunu yazar. Osmanlı tahtına tüner tünemez celaliküş,* eşkıyaküş, askerküş, dört dörtlük bir kan dökücü padişah kesilen Murat burada oturduğu vakit Topkapı Sarayı'na gidiş geliş Ahırkapı'dan olur. Şu da bilinmeli ki, Kömürcüyan, sandalla kıyıdan geçerken, beyaz bir tülün köşkü fırdolayı çevirdiğini sanmış, burada, sıcak mı sıcak bir yaz günü, şöyle yan gelip gevşeyemediğine bin hayıf göstermiştir.

Kanuni, hasekisi Hançerli Sultan'ın adını taşıyan yerdeki bataklığı da kurutmuş, üstüne de Sultaniye Köşkü'nü atıvermiştir. Beykoz dolaylarındaki bu köşkün karşısındaki ağaçtan amber kokulu bir yağ da sızar ki, türlü merak ile yuğrulmuş bir kişi olan Kömürcüyan buradan geçerken, dayanamamış, yağdan birkaç kez eline ve yüzüne sürmüştür.

İncirköy'deki padişah yalısı da yine Kanuni'nin bir yapıtıdır. Fransız Elçisi Bay Nointel 29 Temmuz 1673 cumartesi günü bu biniş köşkünü görmeye gitmiş, oradan büyük göz sevinçleri almıştır. Deniz dudağında, sütunlar üstüne oturtulan yalı, hemen hemen Tarabya'nın karşısına düşmektedir. Bay Nointel, sıcakları karşılamak için üç gün önce Tarabya'ya göç ettiğinden –gerçekte Beyoğlu ve Galata'da baş gösteren vebadan kaçıyordur– buraya sandalla, kolayca geçivermiştir.

Yalının içi ve dışı çini ile kaplıdır. Yalnız, yapımının üzerinden en az 100 yıl geçtiği için, çiniler yer yer dökülmüştür. Pencere kanatları İran işi küçük resimlerle süslüdür. Yalının bir de mermer, somaki ve granit sütunlu bir dehlizi vardır ki yapıya ayrı bir güzellik katar.

Yalıya bekçilik eden bostancı –bu işleri hep bostancılar yapar– Fransa Paşatoru'na padişahın yatak odasını da gezdirmiştir. Paşator, padişahın gece yatarken örtündüğü ipek örtüleri gördüğü vakit, aklı yerinden sıçramış, bu yüzden de, iki hafta sonra, buraya yeniden damlamıştır. Nointel'in yanında bulunan elçilik görevlisi

* Küş: Öldüren, celaliküş; celali öldüren, eşkıya öldüren.

Antoine Galland, bu kez yalıyı taşıyan sütunlardan birinin bir Bizans yazıtı olduğunu da sezer. Sütunun üstünde, hiçbir çizgisi bozulmamış bir Rum maskesi de görmüştür. Bir fıçı içindeki üzümleri çiğneyen üç adamla, fıçıdan şarap çeken bir dördüncü adam görünmektedir ama bunlar biraz silikçedir. Saylangoz, gelincik gibi bir sürü hayvancağız da belli belirsizdir. Asma dalları da öyle. Galland, Kanuni Sultan Süleyman çağında İstanbul'a gelen ve İstanbul üzerine iki dolu kitap yazan Alby'li Pierre Gilles'in bu sütundan hiç söz açmamış olmasına büyük şaşkınlıklar gösterir ve bunu Gilles'in bu sütunu görmemiş olmasına verir.

Doğrusu, Fransa Paşatoru (elçisi) yalnız İncirköy yalısına degil, Boğaz'daki bütün padişah kasır ve bahçelerine de kesilir. Padişah kasrı Beşiktaş'ta ise Gülşenâbâd adını alır. Defterdarburnu'nda ise Neşetâbâd diye anılır. Salıpazarı'nda Emnâbâd olan köşk, Arnavutköy'de İzzetâbâd'a, Bebek'te Hümayunâbâd'a dönüşür. Anadolu yakasında ise yeni yeni adlar alır. Kandilli'de Nevâbâd, Beylerbeyi'nde, İstavroz Bahçesi'nin üstünde, Şevkâbâd, Beylerbeyi ile Çengelköy arasında Ferahâbâd olur. Çubuklu'da ise Feyzâbâd, Üsküdar'da da, Şemsipaşa'da da Şerefâbâd vardır. Kanlıca Tepesi ise Mihrâbâd'a açar kucağını.

Tarabya'daki kasır da XVI. yüzyıldan kalmadır. Padişah-ı Alempenah II. Selim (padişahlığı 1566-1574) Boğaz gezilerinden birinde Tarabya'da konak tutmuş, deniz kıyısında bir servinin altında kızartılmış balıklar yedikten sonra, veziri Sokullu Mehmet Paşa'ya orada bir köşk yaptırmasını buyurmuştur. Sokullu da geceyi gündüze katarak hünkârın dileğini gerçekleştirmiş, ortaya çıkan yapıya da Tarabiye Köşkü adını vermiştir.

Gelin görün, XIX. yüzyılda özellikle de yüzyılın ikinci yarısında, bu köşk ya da yalıların kimileri ortadan silinecek, yerine yenileri yapılacaktır. O çağdaki yalı ve kasırlar da şu adlarla anılır: Yıldız, Arnavutköy, Nispetiye (Bebek'te), Kalender, Bebek, Tarabya, Maslak, Emirgan, Baltalimanı, Beykoz, Tokat, Göksu, Küçük Çamlıca, Büyük Çamlıca, Valdebağı (Bağlarbaşı'nda,) Haydarpaşa, Kurbalıdere.

Bu yüzyılda, Boğaz'da yeni yeni kıyısaraylar da görünmüştür. II. Mahmut Beşiktaş Kıyısarayı'ndan başka, III. Selim'in onarttığı eski Çırağan Sarayı arsasında, batılı bir anlayışla çizilmiş bir plan üzerine yeni bir saray yaptırtacak, Sultan Aziz de onu yıktırıp yerine, 19 Ocak 1910'da yanan, kalıntıları ise bugün hâlâ olduğu gibi duran daha görkemli bir kıyısaray konduracaktır.

II. Mahmut, Beylerbeyi'ndeki eski İstavroz Yalısı arsasında da Beylerbeyi Sarayı'na meydan verecektir. Sultan Aziz ise onu yıktırıp yerine –Boğaz Köprüsü'nün makasa aldığı– bugünkü Beylerbeyi Sarayı'nı dikecektir. Sultan Aziz'in yaptırdığı bu iki saray Mimar Serkis Balyan'ın elinden çıkmıştır.

II. Mahmut'un yaptırdığı Beşiktaş Kıyısarayı'nı ise Sultan Mecit yıktırmış, yerine Mimar Karabet Balyan'a Dolmabahçe Sarayı'nı yaptırmıştır. Yapımı 1855'te biten saray üç buçuk milyon altına –kimi kaynaklara göre beş milyon altın– çıkmış ve iyisinden hazinenin belini çökertmiştir. Sarayın içi de İtalyan ve Fransız mimarlarına döşettirilmiştir.

Saray ilk yıllarda yine Beşiktaş Kıyısarayı diye anılırsa da, zamanla Dolmabahçe Sarayı denilmeye başlanmıştır. Bu yılların olaylarını anlatan Cevdet Paşa bile *Tezakir* adlı kitabında bir yerde Beşiktaş Sarayı demişse, bir başka yerde Dolmabahçe Sarayı'na yeşil ışık yakmıştır.

Abdülmecit, Sarayı ilk gezdiği gün şöyle diyecektir:

– Pek tekellüflü oldu. Daha sadece olabilirdi.

Orada bulunan Tophane Müşürü Rodozluzade Damat Fethi Ahmet Paşa da –Sultan Mecit'in ablası Atiye Sultan'la evlidir– Türkiye'de ilk askeri müzenin temelini attığını filan unutarak hemen elini yağ küpüne –aynı şeyi II. Mahmut'un kızı Saliha Sultan'la evli Kaptan-ı Derya Rifat Paşa da yapar– uzatmıştır:

– Efendimize göre bu hiçbir şey değil.

– Yok, yok... Çok görkemli olduğuna benim kalbim de tanıklık etti.

Sultan Mecit sürekli olarak Beşiktaş Sarayı'nda (Dolmabahçe Sarayı) oturmuştur. Sultan Aziz de Topkapı Sarayı'nda "câlis-i

taht-ı âli-Baht-ı Osmanî" olunca yani Osmanlı tahtına bağdaş kurunca hemen Dolmabahçe Sarayı'na koşmuş –veliahtlığı da orada geçmiştir– ve tahttan indirilinceye değin oradan çıkmamıştır.

II. Mahmut da Beşiktaş Kıyısarayı'nı yükselttikten sonra Topkapı Sarayı'nda pek oturmamış, son yıllarını, hemen hemen Beşiktaş, Çırağan ve Beylerbeyi saraylarında geçirmiştir.

O yıllar Sultan Mahmut'un kalbinin kırıklıklarla dolu olduğu yıllardır. Gerçekte, Osmanlı tahtına oturduğu günden beri onun kalbi boyuna yara alır. 1809 yılında yüreğini delenler arasında da Beylikçi İzzet Bey önde gelir.

İzzet Bey bilgili ve yetenekli bir kişiyse de Alemdar Paşa zamanında, sultanlığın özgürlüğüne dokunan bir belgeye imza atmak aymazlığını göstermiştir. Üstelik belge de onun kaleminden çıkmıştır. Rusyalu'larla görüşmek üzere görevlendirildiğinde de Padişahın verdiği yolluğu azımsayacak, üstüne üstlük Padişaha uluorta sövüp saymaya kalkışacaktır. Bu işler Padişahın içindeki erik kurusunu depreştirmişse de, gençliğine verilerek bağışlanmıştır.

Zamanla, İzzet Bey şımarıklıklarını daha da artırır.

Sultan Mahmut, İslam ulusunu gazaya heveslendirmek için Cihat'ın bütün Müslümanlara farz olduğunu bildiren buyruğunu Babıâli'ye gönderdiği vakit, İzzet Bey bu buyruğu da sarakaya almaktan çekinmeyecektir:

– Bakalım, bu kez şeyh biçimi ne vaızlar veriliyor.

Eh, bu söz de İzzet Bey'in görevden alınmasına yetmezse, artık hiçbir şey onu yerinden kımıldatamaz.

Sultan Mahmut da bunu düşünmüştür.

İlkin Hazreti görevinden kovmuş, 1809 Şaban'ının yirmi altıncı günü de gövdesini başından ikiye ayırtmıştır.

Ertesi yıl Mahmud-u Adli'nin kalbi, Tepedelenli Ali Paşa karşısında da, büyük yarıklara uğrar. O günlerde Yanya Mutasarrıfı olan Tepedelenli, Arnavutluğun Toskalık bölgesini ele geçirmiş, orada derebeyliğe kalkışmıştır. Nedir, Osmanlı Ordusu Rusyalu

ile savaş halinde olduğundan Padişah, Ali Paşa'nın yokedilme işini elverişli bir zamana bırakmıştır.

1809-1810 yılı olaylarını sergilediğimize göre, şimdi izin verirseniz, biz de Sümbülzade Vehbi'yi öldüreceğiz. Herkes birbirinin gırtlağına basarken, bizim boş durmamız olmaz.

Sümbülzade bir ozandır.

Yaşamı boyunca yergilerini, gülmece-güldürmecelerini sağa, sola fırlatmıştır. Seksen yaş dönemecini aldığı sırada da, eşini dostunu evine toplamış, onları güzelce yedirip içirdikten sonra, diş kirası olarak, şu sözleri kamançe etmiştir:

– Ölüm yakındır. Bugünlerde ölmezsem cinnet ve körlüğe uğrarım. Eskiden tıp okuduğumdan bilirim, bedenimde bir hal var ki tıp kuralına göre işi çaktım.

İşin tuhafı, Sümbülzade bu toplantıdan üç gün sonra keçileri kaçırır. Gözleri görmez olur. Bu durumda ise, yedi yıl yatalak kalır. Ama biz bunları bir yana itelim de kendi cinayetimize bakalım.

Ey okur, burada bize Sümbülzade'nin nasıl öldürüldüğünü, ölürken samur kürk giydirilmiş gibi sevinip sevinmediğini, başucunda kaşı gözü solmayacak güzeller bulunup bulunmadığını sorma. Üzgün kalbimizi oyalayacak, onurumuzu artıracak bir iş görmek istedikse de, dileğimiz kursağımızda kaldı. Her şeyi yüzümüze, gözümüze bulaştırdık. Öldürme sanatının aşını ateşe bile oturtamadık.

Maskaralık topukta yüzüyor.

Biz kim, insanların amanını kesmek kim?

Öldürmek için, öldürülecek kişiyi iyi kantarlamak gerek. Tatar eli, görür gözü yerinde olmayanları bitirmeye kalkışanlar, sonunda, bizim gibi, hayıflar ülkesine vizite vermeye gider.

Uzun lafın kısası, biz, öldürme izni cebimizde, Sümbülzade'nin evine doğru yaklaşırken ne olsun beğenirsiniz? Sümbülzade, bizden atik ve bizden tetik davranarak, ruhunu beden yuvasından çıkarmış, kendi elceğiziyle güllük cennetine iletmiştir.

Ah Beyoğlu, vah Beyoğlu, suç bizimdir. Altıpatlarımızı çekip *Viva Zapata'*daki Anthony Quinn gibi, doludizgin Sümbülzade'ye at kaldıracağımıza, birtakım gereksiz öykülerle vakit geçirdik.

Okurlarımızdan ne kadar özür dilesek azdır.

Çünkü Ahmet Mithat Efendi'nin deyişiyle söylemek gerekirse *erbab-ı mütalaa* cinayet işini becermekte toyluk gösterenlerden, hiçmi hiç, hoşlanmaz.

Ne ki, bu işte Sümbülzade'nin de bir suçu olduğu kabul edilmelidir. O da, bizim gelip nagantımızı şakağına dayamamıza meydan vermemiştir. Oysa, öldürülmek istenen bir kişinin, cinayet saatini beklemeden kendi kendine ölmesi kadar büyük ayıp olamaz.

Neler anlatacaktık, neler anlattık!

Sanırım, biz daha o Türk kırmızısı kayıkları bile doğru dürüst şırlatamadık.

Türk Kırmızısı Kayıklar

Boğaziçi koy ve demir yeridir.

Haritanıza bakın.

Bu aşna-fişneli yol üzerinde bir sürü burun vardır ki, onları bilmeden Boğaz'a girilmez.

Yukarı-Boğaz'da, Rumelifeneri'nin güneyinde Papaz Burnu, onun aşağısında Karibçe Burnu, onun aşağısında Çalı Burnu, Rumelikavağı'nın altında Tellitabya Burnu, Sarıyer'de Mesar Burnu, Tarabya'nın altında Lanet Burnu, Baltalimanı'nın güneyinde Şeytan Burnu, Kuruçeşme ile Ortaköy arasında Defterdar Burnu Boğaz'ın meraklısına hemen ense traşlarını gösterir. Anadolukavağı'nın kuzeyinde ise Poyraz Burnu, Fil Burnu, Çilingir Burnu, Yeros Burnu yer alır. Kavak'ın güneyine gelince, Macar Burnu, onun aşağısında Servi Burnu, Beykoz'da Karaca Burun, Paşabahçe ile Çubuklu arasında Burunbahçe Burnu bir düziye silistre çalar.

(Ah, bu silistre seslerine kulak verin. Onlar, bir hengamda, bizim sersemsepet Salâh Birsel'i bıcır bıcır düşlere salmış, evrenin canı, insanlığın fincanı olan usunu gel-git etmiştir).

Boğaz bir de kayık demektir.

1835 yılının son günlerinde İstanbul'a gelen ve dokuz ay kadar kalan İngiliz yazarlarından Bayan Julia Pardoe, padişah kayıklarından tutun da, sölpük ve pejmürde kayıklara varınca, bütün sandallara tutulmuştur. Kayıkların kalkık burunlarının akıntıya doğru batıp çıktığını gördükçe, onları, parlayan tüylerini duru suyun için-

de dinlendiren deniz kuşları sanır. Théophile Gautier ise, Venedik gondolunu, Türk kayığı yanında, kaba-saba bir sandukaya benzetir. Goldolculara da, Türk kayıkçılarının tersine, "sefil serseriler" gözüyle bakar. Helmuth von Moltke'ye gelince, o da Boğaz kayıklarından daha güzel bir şey olamayacağı inancındadır. Çokluk, Büyükdere'deki bir yalının penceresinden seyrettiği kayıkları şöyle anlatır:

– Bunların hafif iskeletlerinin üstü, nice tahtalarla kaplanmış, içleri, dışları ziftle kalafat edilmiştir. İç kısım ince beyaz tahta ile kaplıdır. Her vakit temiz tutulur ve yıkanır. Küreklerin baş tarafında, alt uçla denge sağlamak, böylece işi kolaylaştırmak için, kalın bir topaç vardır. Kayığın arka kısmı geniştir. Öne doğru gittikçe daralır ve keskin demir bir uçla son bulur. Eğer yolcu, doğrudan doğruya yere otururşa, –çünkü ancak bilgisiz Frenkler arkadaki tahtaya oturur– kayık tam denge halindedir. Kayıkçı, kayığın ağırlık merkezindedir. Onu elinin en küçük bir kımıltısıyla harekete getirir. En kötü havalarda bile, azgın dalgaları bu tüy gibi taşıtla yarıp geçmekten korkmazlar. Büyükdere'den İstanbul'a olan yol üç Alman milini aşkındır. Bir buçuk saatte alınır. Buna akıntı da yardım eder. Dönüş ise, en azından üç buçuk saat ister. Kayıkçılar hep iri-yarıdır. Giysileri de birbirine benzer: geniş bir pamuklu şalvar, yarım-ipek bir gömlek. Traşlı başlarında da küçük kırmızı bir takke. Kışın bile böyle giyinirler. Bu adamlar, hiç durmamacasına 7-8 mil yol alırlar.

Moltke ile Pardoe'dan beş-altı yıl önce Türkiye'yi tanımış olan Müşavir Paşa –Adolphus Slade– ise bu kayıkçıların ustalığını anlatmakla bitiremez. Bir, iki kürek şıpırtısıyla pek sıkışık ve pek meret yerlerden sıyrılabilen kayıkçılar onu kesik kurdelaya döndürmüşlerdir. Müşavir Paşa –ki Türk Donanması'nda da görev almıştır– kayıkların süsü için de şunları söyler:

– Kayıklar Türk oymacılık sanatının bir yüzünü yansıtır. Bordaları, küpeşteleri, yelkenleri bile pek ince süslerle bezenmiştir. Türklerin nakkaş adını verdikleri boyacılar, sonradan bu hatları altın yaldızlar ve çeşitli boyalarla işlerler.

Doğrusu, o yıllarda kayıkçılık İstanbul'da sanattan da ileridir. Usta nakkaşlar, yalnız kürek üzerine çalışan kürekçiler, yaldızcılar ve piyadelere en büyülü boyutları veren ustalar ibadullahtır.

Beyaz kayıklar daha çok son yüzyıllarda görünür. Tahin rengi kayıklarla, vernik sürülerek açık sarı ya da koyu sarıya dönüştürülen kayıklar da son yüzyılın işidir. Vernikli kayıkların –özellikle de piyadelerin– kenarlarına bir-iki sıra koyu lacivert, mor, siyah, yeşil ya da som yaldız şeritler çekilir. Daha eski yüzyıllardaki kayıklar ise Türk kırmızısı ya da yeşil renktedir.

Ama gerçek süsü, siz gelin de padişah kayıklarında görün. Bunlar elvan boyalarla yaldızlanıp en iyi kumaşlarla döşenir. Kalafatlarına da çok önem verilir. Yılda on bir kez kalafat görenleri bile vardır. Padişah kayıkları köşklü ya da köşksüz olur. Köşklüler de kapalı ya da açık olmak üzere iki türlüdür. Açık olanların sadece üstleri örtülüdür. Köşkler kayıkların kıç tarafında bulunur. Ne ki, daha eski yıllarda, kayığın ortalık yerine oturtulmuş olanlarına da rastlanır. Kayıkların baş tarafında ise tahtadan ya da gümüşten bir kartal ya da bir deniz kuşu bulunur. Bunlara bu yüzden "Kuşlu Kayık"da denir. Bunların yelkenleri de olur. Çokluk da çift yelkenlidirler.

Sultan Mecit'in kayığı da perdeli-köşklüdür. Baş tarafında kanatları açık, yaldızlı bir kartal yer almıştır. Kayığın dışı da meyve ve yaprak biçiminde süslerle çatıpuma edilmiştir. Şair Leyla Saz, bu kayığı bize şöyle betimleyecektir:

– Kayık çok uzun, beyaza boyanmış, dış kenarları güvez üzerine altın yaldızla süslüydü. Sekiz kişi alabilecek olan köşkün içi sırma saçaklarla süslü güvez atlasla döşeliydi. Tavanına da ışık saçakları biçiminde büzülmüş güvez atlas geçirilmişti. Bunun ortası da yaldızlı bir güneşle mıhlanmıştı. Direkleri ve damının kenarındaki oyma parmaklık ve tepesindeki güneş parıl parıl yaldızlıydı. Kayığın taa burnuna yakın bir yerinde de yaldızlı bir kuş gördüm sanıyorum. Kayığın içi yaldızlanmış oymalı tahta ile süslüydü. Dışındaki güvez üzerine yaldızlı kenar, buruna doğru incelerek, orada birleşip alta doğru kıvrılmıştı.

Leyla Saz, Abdülmecit'in dördüncü kızı Münire Sultan'ın düğününe gitmek üzere bindiği bu kayığın kürekçilerini de şöyle tanımlar:

– Güvez çuha üzerine, sarı sırma bükme ile çok sık işlenmiş cepkenli, mintanlı, bol dizlikli 14 çift kayıkçı, iki elleri bir kürekte, çift çift, hep birden çok düzenli olarak ayakta kürek çekiyor. O kılığın yeşil üzerine işlenmişini giyinmiş iki Reis de kendi yerlerinde, elleri dümenin yekesinde olduğu halde ayakta duruyorlardı.

Neşetâbâd Sarayı'nın iç süslemelerini yenileyen ve Sarayın yanına Avrupa uslûbunda yeni bir köşk konduran, Sarayın bahçesini de leylak, akasya ve güllerle yüz aklığına kavuşturan Mimar Melling ise, III. Selim'in Boğaz'da padişah kayığı ile yaptığı bir geziyi en hurda ayrıntılarına değin saptamıştır. Melling'e göre, içinde 150 bostancı bulunan altı büyük sandal, padişah kafilesine yol açar. Bunların sağ ve solundaki iki kayıkta Hasekiağaları vardır. Bostancıların gerisinden Padişahın sarığını taşıyan "sarık sandalı" gelir. Bunun ardında ise altı kayık yürür. Her birinde bir mabeyinci etrafa hava atıyordur. Öyle oturuyorlardır ki sırtlarını Padişaha değil, halka dönük tutuyorlardır. Padişaha özgü kayıklar ise iki tanedir. İkisi de üç fenerli, kenarları som gümüşten parmaklıklarla çevrilidir. III. Selim köşkün içindeki sedire uzanmıştır. Köşk, som gümüş bir parmaklıkla ikiye bölünmüştür. Burayı üç önemli kişi doldurur ki, el ve ayak istifleri huzurda olduklarını bütün geleneğiyle belli eder. Bostancıbaşıyı dikizlemek için de kayığın kıçına gelmek gerekir. Dümeni o tutar. İki sıra bostancı ise, iki yanda kulluklarını tazeler. İki başçuhadar da tam ortalarındadır. Bunlardan birinin elinde bir iskemle vardır. Padişah, karaya çıktığı vakit, ata binmek için o iskemleye basacaktır.

İkinci padişah kayığında da III. Selim'in kılıcını taşıyan Silahtar Ağa yuvalanmıştır. Hünkâr dönüşte bu kayığa binecektir. Çünkü III. Selim, karadan denize her geçişinde kayık değiştirmeyi alışkanlık haline getirmiştir. Kafileye katılan öteki kayıklara ise haremağaları doluşur. Bunların içinde Kızlarağası başı çeker ki, ortanca dağları ben yarattım gibilerde kurum kurum kurulur. Kız-

larağasını ancak Kızkulesi'nin önünden geçilirken atılan toplar kendine getirebilir. Ama, Kulenin dibine dizilen bostancılar Padişahı selamlamak için iki kat eğildiklerinde, bundan o da kendine bir pay çıkarmasını bilir.

Hünkârların çeşit çeşit kayıkları, piyadeleri ve filikaları vardır. Haluk Y. Şehsuvaroğlu, Abdülaziz'in 16 tane kayığı olduğunu söyler. Bunlardan ikisi 13 çifte köşklüdür. İkisi yedi çifte, biri dört çifte, dördü de üç çiftedir. Ama o, çokluk beş çifteye biner. Yalnız, Fransa İmparatoriçesi Eugénie 1869 yılı sonbaharında büyük bir tantana ve taraka ile İstanbul'a geldiği vakit Sultan Aziz onu 13 çifte ile karşılamıştır. Tahttan indirilip Topkapı Sarayı'na taşındığı gün ise üç çifteye bindirilecektir ki, sultanlığının gerçekten uçup gittiğini onunla daha iyi çakacaktır.

Abdülhamit, padişahlığının ilk aylarında birkaç kez, cuma selamlığına gitmek üzere sandala binmişse de sonraları kayıklara tümden arka döndüğünden onun ne kayığı, ne de mayığı vardır. Bir defasında Sultan Aziz'den kalma 13 çifteyi onartarak, İstanbul'da konuk olarak bulunan Alman İmparatoru Wilhelm'e sunmayı düşünmüşse de, son anda bir ihbarı değerlendirerek bundan vazgeçmiştir. Buna karşılık Sultan Reşat, Boğaz'da boyuna sandallarla dolaşır. Çat Beylerbeyi'nde, Çat Göksu'dadır. Halit Ziya onun köşklü kayığa bindiğini hiç anımsamadığını, ama yedi çifteye sık sık yüz verdiğini söyler.

Sadrazamın, valdesultanın, şehzadelerin, kadınefendilerin ve bütün uzun saç ve uzun sakalların kendilerine özgü kayıkları vardır. Herkes kendi göbeğine ve aşamasına uyacak çifte kullanır. Sadrazam ile şeyhülislam –en uzun sakal onlardır– yedi çifteye biner. Mevsimine göre, vaşak ya da sincap kürk giyen, beline akva adı verilen som sırmalı ve köstekli bir bıçak takan ve Sultan Reşat çağına değin aşaması sadrazam ve şeyhülislamdan sonra gelen kızlarağası –darüssadeağası– da üç ya da beş çiftede kıpırdamaz olur.

Vezirler beşer, görevleri doruk noktada olanlar ve sırmalı uzun siyah setre ile geniş zırhlı pantalon giyenler ve de kılınç takanlar –bunlar bâlâ rütbesini cebe indirmiş kişilerdir– dörder, "Saadetlü

Efendim Hazretleri" diye anılanlar –ulâlar– üçer, sadece "Saadetlü Efendim"e yatanlarla (ulâ sanileri) göze girmiş keratalar –mümeyyizler– ise ikişer çifteyle seyrederler.

Kaptan Paşalar da "Kara Kancabaş" ya da "Yeşil Kancabaş" denilen yedi çiftelerde görünür. Karadeniz Boğazı Nazırı'nın kayığı ise beş çiftedir. Bunların "kabanarin" diye özel bir adları da vardır.

Elçilik kayıklarının kürek sayısını da Babıâli saptar. Elçiler beş çiftede balon kesilirler. Ne ki, İngiliz Amirali Nelson'un Brueys Kontu komutasındaki Fransız donanmasını 1798 ağustosunda İskenderiye'nin kuzeydoğusundaki Ebukir Körfezi'nde büyük bir yenilgiye uğratmasından sonra İngiliz Elçisi 7 çifte kullanmaya başlamıştır. Julia Pardoe onu göz kamaştırıcı bir yedi çiftede görmüştür. Elçi kayıkta gazete okuyordur. Başında da kendisini bütün öteki elçilerden hemen ayıran eflatun bir fes vardır.

Böyle bir öykünün ayaklarına 1860 yılında Fransız Elçisi Marki de la Vallatte de yatar. Yedi çifte ile Boğaz'ı harmanlar ki, görenler padişahın geçtiğini sanır. Ne ki, o sıralar Paris'te Türk Elçisi olarak bulunan Ahmet Vefik Paşa buna bir karşılık olmak üzere Fransa İmparatoru III. Napoléon'un beyaz boyalı arabasının tıpkısını yaptırmıştır. Bununla sokaklarda geziyor, Parisliler de İmparatorun arabası sanarak telaşa düşüyordur. Bunun üzerine Fransa Hükümeti, Osmanlı Hariciye Nazırlığı'na başvurarak, arabanın değiştirilmesinin Paşaya bildirilmesini rica eder. Hariciye Nazırlığı da durumu yazı ile Ahmet Vefik Paşa'ya aktarır. Paşa, dürümünü hiç değiştirmez ve Hariciye Nazırlığı'na şu karşılık yazısını yollar:

– Fransız Hariciye Nazırı kendi elçilerinin Boğaziçi'nde bindiği kayığı görmüyor da Osmanlı elçisinin Paris'te gezdiği arabayı mı görüyor? Elçi o kayığı ortadan kaldırırsa, bu araba da kendiliğinden kalkar.

Çaresiz kalan Fransızlar Marki de la Valette'e kayığı kaldırtır. Ahmet Vefik Paşa da arabasını siyaha boyatarak işi kapatır.

Saray kadınlarının bindiği kayıklar sadece bunlar değildir.

Bunlara bir de piyadeleri eklemek gerekir. Piyadeler daha çok gezintilerde kullanılır. İki, üç, dört ve beş çifte kürekli olurlar. Büyüklerine, dokuz oturaklı olanlarına zangoç denir. Piyadeler en ince yapılı kayıklardır. Uzun ve dardırlar. Abdülhak Şinasi Hisar'a göre düş kurmak, düşüncelere dalmak için bunlardan daha uygun beşik yoktur. Bu beşikleri de hilali, pembezar gömlekli, ateş, al, vişne-çürüğü, kahverengi saltalı hamlacılar (birinci kürek), sigoryacılar (ikinci kürek) ve de mangacılar (üçüncü, dördüncü ve beşinci kürek) sallar.

Bu oynak ve tüy gibi kayıkların kenarına serilmiş olan ve hemen suya düşecek duygusunu veren sırma saçaklı al çuha, Boğaz'ın bütün renklerini kendine çeker. XIX. yüzyılda İstanbul'da görev yapan Amerikan Elçisi Cox, piyadelere en uygun yolcuların Türk kadınları olduğu kanısındadır. Ona göre, Türk kadını oturduğu yerden hiç mi hiç kıpırdamaz. Kayığın dengesi de, böylece, hiçbir biçimde bozulmuş olmaz.

Piyadeler, kimi zaman, pereme adıyla da anılır. Ama bunlar daha çok kira kayıklarıdır. Piyadelerden de, az-biraz kabadır. Gelin görün ki, uzun mu uzun bir geçmişleri vardır. Taa Bizans'a değin dayanırlar. Bunların, gerektiğinde takılan bir direkleri, üçgen biçiminde de "huri" yeklenleri bulunur. Peremeler dolmuş olarak da kullanılır. Son yıllarda ise peremeler olsun, piyadeler olsun, yerlerini sandallara bırakmışlardır. Abdülhak Şinasi sandalların Sultan Hamit çağından sonra yaygınlık kazandığını söyleyecektir.

XIX. yüzyılda Boğaz'ı bir de yarış kikleri ya da futalar kaplar. Abdülmecit ve Abdülaziz çağlarında şehzadelerin bir sürü kayığı yanında bir de kikleri vardır. Şehsuvaroğlu, amirallerin de kikleri bulunduğunu belirtir. Kiklerin başomuzlarındaki yıldızlar onların aşamalarını gösterir. Bir yıldız, tuğamiral; iki yıldız, tümamiral ve koramiral; üç yıldız, oramiraldir. Büyük amirallerin kiklerinde ayrıca, baştan kıça, bir pus eninde, lal rengi bir tiriz, bir çota bulunur. Kiklerde bir de "yat küreği" çekilir. Yat denildi mi, bütün kürekçiler yatar, kürekleri öyle çekerler. Kıyıdan bakanlar da, kiklerin içinde, kimseleri göremeyerek şavullarlar.

Geçen yüzyılın sonlarında en iyi futaları da, Bebek'te şimdiler yıkılmış olan karakolun az ilersinde, denizden içerlek bir yalının altındaki işliğinde Corci Usta yapar. Corci Usta, Mısırlı Halim Paşa'nın Londra'dan getirttiği bir kiki örnek alarak öyle futalar döktürmüştür ki, İstanbul'daki yabancılar bile bunların İngiliz futalarından daha üstün olduklarına kalıplarını basmışlardır.

Boğaz'daki bağ, bahçe ve bostanlarda yetişen sebze ve meyvalar, Boğaz dalyanlarında tutulan balıklar da şehre pazar kayıkları ile taşınır. Çünkü Boğaz vapurları ancak 1854 yılından sonra işlemeye başlamıştır.

XVII. yüzyılın sonlarında Boğaziçi, Haliç ve Marmara'daki kayık iskelelerinin sayısı pek kabarıktır. Bunlara borda eden pazar kayıkları da bin beş yüze yaklaşır. Bunlar Boğaz köyleri arasında yolcu da taşır. Her biri 50-60 kişi alır. Yolcular kayığın içindeki kilime otururlar. Ama kayığın bordasına oturup bacaklarını dışarı sarkıtan, ayaklarını kayığın dışına, boylu boyunca uzatılmış sırığa yaslayanlar da vardır. Bu gibiler, 3-4 saat süren yolculuk için on para eksik verirler. Kayık içi yolcuları ise, aynı yer için 30 para öder. Pazar kayıkları Saray için de yapılır. Saray eşyaları, saray dalkavukları, saray atları bir yerden bir yere taşınacaksa bunlarla taşınır. Saray mızıkası da bunlarla git-gel olur.

Pazar kayıkları 13 metre uzunluğunda ve 2,5 metre genişliğindedir. Baş ve şaşırtma diye anılan en uzun küreği 6,5 metredir. Ağırlığı da 80 kilodur. Altı hamlacı çeker ki, başlarına bir de reis çöker. A. Cabir Vada *Boğaziçi Konuşuyor* adlı yapıtında Sarıyer pazar kayığının tuzlu balık fıçılarını, Beykoz kayığının sepetçi çubuklarını, Yeniköy kayığının da balıkları İstanbul'a taşımakta başlıca araç olarak kullanıldığını yazar. Kanlıca kayığı da boşu 16-17 kilo, dolusu 60-70 kilo ya da boşu 8 kilo, dolusu 20 kilo çeken fıçılarla Göztepe suyunu İstanbul'a uçurur.

Suyun soğukluğunu korumak için de fıçılar geceden doldurulur ve gün açılmaya başlamazdan iki saat önce kayıklar yola çıkarılır A. Cabir Vada işin bundan sonrasını da şöyle dile getirir:

– Kayığın iskeleye (Haliç'teki iskelelerden biri) yanaşmasından sonra, fıçıların depolara taşınmasını üstlenmiş olan hammal-

lar, ilkin bu fıçılara el atıp, yüzünü yeni-yeni göstermeye koyulan güneşin sıcaklığından korumak için, onları sokakların gölgeli yanlarından iletirler. Kapalıçarşı'daki Kuyumcular Sokağı'na koşut sokaktaki sucu Mihran, dükkânın bodrumuna yerleştirdiği küplerin desteğiyle, suların doğal soğukluğunu akşama değin korumayı başarır. Bu dükkândan içilen su, kaynağındaki tadı taşıdığından pekçok müşteri çeker.

Pazar kayıkları, bağlı bulunduğu köyün malıdır. Oradaki caminin ya da kilisenin, ya da iyiliksever bir kişinin vakfıdır. Büyükdere'nin pazar kayığının 1761 yılında ölen ve Rumelihisarı'na gömülen maliye kalemi hulefasından Mustafa Efendi yaptırmıştır ki, nasıl olup da yüzyıllara karşı koyduğu bilinmemektedir. Anadolu hisarı'nın pazar kayığı ise Yasemin adında iyiliksever bir hatunun vakfıdır. Kendisi Fatih Sultan Mehmet Camii karşısındaki okulun bahçesinde yatmaktadır ki, bu okulu da kendisi yaptırtmıştır.

Kanlıca'nın pazar kayığı ise caminin vakfıdır. Cami de Sultan Süleyman çağında Erzurum ve Bağdat valiliklerinde bulunan İskender Paşa'nın bir hayrıdır. Avlusunda oğlu Ahmet Paşa ile birlikte yatmaktadır. Sarıyer pazar kayığı da yine bir hatunun vakfıdır ve de cami vakfına bağlıdır. Camiyi sorarsanız, o da Ali Kethüda eliyle yaptırılmış ve 1720 yılında Kethüda Mehmet Ağa ona onarım koydurmuş ve bir tuğla minare eklemiştir.

Ama biz, Boğaz'dakilerin kalbini İskender aynası eyleyen bu kayıkları bir an durduralım.

Gizliden gizliye silistre sesleri duyulmaya başlamıştır.

Boğaz kimi zaman, çevresine pek çaktırmasa da silistrelere yatar.

Bir saatte 4 kez o silistreler kaçar yine gelir. Altı saat gider Boğaz suları kurur ve altı saat gelir, büyük kulak sevinçleri olur. Altı saatten sonraki üç saatte, az az gider, az az gelir. On altı saatten sonra 24 saat bütünleninceye değin kısıldıkça kısılır.

Yani Boğaz bir de belli belirsiz silistre sesleridir.

Deli Saraylı

Silistre sesleri duyulmaya başladığına göre, şimdi biraz da feleğini şaşırmış kendimizden söz açabiliriz.

Ben Boğaziçi'ni düşündüm mü, gözlerimin önüne deniz dudağı bir yalı gelir. Yalının taraçasında da, al dibali bir kadın, kemikten bir hint tarağıyla pemperişan saçlarını tarar. Nedir, Anadoluhisarı'ndaki Marki Necip Bey yalısı, Yeniköy'deki Muhayyeş yalısı, Çengelköy'deki Muazzez Hanım yalısı ile daha birkaç yalı bir yana bırakılırsa, yalılarda taraça adına bir şey bulunmadığını bildiğimden kendimi pek ciddiye almam. Ama bu imgenin nerelerden gelip kafama takıldığını araştırmaktan da bir an geri durmam. Doğrusu, bilinçaltı denilen o zirzop bilgisayar, insana öyle oyunlar oynar ki, aklı keskinler bile işin içinden kolay kolay sıyrılamaz. Bir palamar ki yüz bin kulaç.

– Kuşkusuz, derim kendi kendime, geçmiş günlerden birinde yandan çarklılarla Boğaz'ı geçerken bir taraça yavrusunda ya da bir balkoncukta, böyleleyin bir hatuncağız görmüş olmalıyım. Belki de, şehirdeki evlerden birinin penceresinde görüntülediğim bir kız, başını yıkadıktan sonra, saçlarını güneşte sarışınlaştırmak için, Boğaz'da belleğime takılmış taraçalardan birine kurulmak istemiştir.

Kimi zaman da şöyle düşünürüm:

– Bu imge, ola ki, şair Nigar Hanım'dan esmektedir bana. Öyle ya, Abdülhak Şinasi Hisar'ın ayna karşısında saçlarını çözerken betimlediği bu şair-kadın, pekâlâ kafamdaki bir çatlaktan –ka-

famda Himalaya boyunda bir sürü yarık vardır– içeri süzülüp orayı allak bullak etmiş olabilir.

Ne bileyim, bu kuruntunun kaynağı belki de Nigar Hanım'ın *Hayatımın Hikâyesi* adıyla, ölümünden 41 yıl sonra yayınlanan, o bir avuç günlüğünün –ah, o günlüğün tümü yayınlansın diye ne kadar bekledim!– kapağında gördüğüm ve kendisine pek pek otuz beş yaş verdiğim resimdir. Gelgelelim, Nigar Hanım'ın o fotografisinde, saçları çalı süpürgesi bir kadın görülmez. Tersine, sokağa çıkmak üzere takmış takıştırmış, başına hotozunu ve yaşmağını oturtmuş, Orhan Veli'nin deyişiyle "ciddi mi ciddi" bir bayanın yüz çizgileri vardır. Öte yandan, o yıllarda, bir Amerikan dergisinde, *Sunday Magazine*'de, yer alan Nigar Hanım yalısının resmine bakılacak olursa, onda da, taraça maraça diye bir şey olmadığı saptanabilir.

Uzun lafın kısası, benim Kanlıca'dan Emirgan'a, Emirgan'dan Çengelköy'e, Çengelköy'den Yenimahalle'ye fat, fut atlamamdan pek hoşlaşmayan Boğaziçi, bana türlü türlü oyunlar oynamak için, portakal sarısı, çini mavisi, pembemsi beyaz, karışık erguvani, sedefi, yeşil ebruli, hünnabi, vanilya moru ya da firfirimsi boyalarını gözlerime fışkırtır. İş, bu noktaya gelince, ben de Boğaziçi'ni, gizli aşklarını anlatmak isteyip de bir türlü anlatamayan, anlatmaktan çekinen, anlatmayı gereksiz sayan bir saraylıya, bir cariyeye, güngörmüş bir hanımefendiye benzetirim. O benim kötü aklım da, bu kez, Nigar Hanım'la, kendisini, yalısının üst kat odasında, süslerini çözüp çıkarırken görüntüleyen Abdülhak Şinasi arasında gizli bir sevi olup olmadığını araştırmaya koyulur.

Gerçi Nigar Hanım'ın, o hemen hemen çocuk yaştaki Abdülhak Şinasi karşısında, ağırbaşlılıktan ayrılan herhangi bir davranışı olmadığı gibi, o sırada yanında sırf bir kitap almak üzere bulunan badi-badi yazarımızın da, yol-yordam düzenini altüst edecek bir kımıltısı yoktur. Ama kötü aklım, yine de, yalının tavanarasındaki o badik çocukla, kendisinden en az yirmi yaş büyük olan, ama gençliğinden de daha bir şey yitirmemiş bulunan o çileli, o saygıdeğer kadın arasında, sürekli demeyeceğim ama –aşklar kimi zaman üç-beş dakika da sürebilir– bir gizli sevi, bir iç-yakla-

şım, bir elektrik kıpırtısı olduğuna beni inandırmak için bin dereden su getirir.

Hani, buna ben de pek ses çıkaramamışımdır. Çünkü kendinden büyük erkeklerle bir odada yapyalnız kalan küçük kızların neler duyduğunu bilmem ama, güzelliğinin doruğunda, olgun ve solgun bir kadınla dört duvar arasında başbaşa kalan bir erkek çocuğunun ne denli karmaşık duygu ve ürpertilere sürüklendiğini kendi yaşamım bana yeterince öğretmiştir. Diyeceğim, Abdülhak Şinasi'nin istediği kitabı kendisine vermeden önce, yalısının o pencereleri denizle öpüşen alçak tavanlı odasında hotozunu, iğnesini ve süspüsünü çıkarmayı yeğlemiş olan Nigar Hanım o çocuk yazara karşı bir şey duymamış olsa bile, *Çamlıca'daki Enişte*miz yazarı büyük bir duygu denizinin dalgaları arasında çırpınıp durmuştur.

Abdülhak Şinasi *Boğaziçi Yalıları*'nın, Nigar Hanım'la ilgili parçasında, bir de "Geceler ki size hep yan gözle bakar ve kendimden büyük kadınlar gibi yüzünüzden öpmeye bile cesaret edemezdim" diye bir şeyler mırıldanır ki bu da bizim sözlerimizin pek yabana atılmayacak bir yorum olduğunu gösterir. Kaldı ki, Abdülhak Şinasi, Nigar Hanım'ın, yalısından çıktıktan sonra kendi yalılarına "diz kapakları erimiş, kolları kırılmış, gözleri sönmüş, ruhu donmuş" olarak dönmüştür. Annesi de, oğlunu görür görmez, yüzündeki duygu şaşkınlığını sezmiş ve hemen o anda şöyle bağırmıştır:

– Nen var, ne oldun?

Abdülhak Şinasi, bu soru karşısında gıkını çıkarmaz, aradan elli yıl geçtikten sonra da, o gün annesine vereceği, ama bir türlü veremediği karşılığın "Yokluğu gördüm ve anladım"dan başkası olmadığını söyler. Doğrusu, elli yıl gecikmeyle yapılan bu açıklamanın insanı doyuracak bir yanı yoktur. Yazarımız, o gün Nigar Hanım'ın birkaç adım ötesindeki gönlünde koşuşan pıtpıtları 50 yıl sonra bile gün ışığına çıkarmaktan kaçınmıştır. Ne ki, sevi katında ömür tüketenler bilir ki "Yokluğu gördüm ve anladım" sözü de, "Aşkı gördüm ve anladım" sözüyle eş anlamlıdır.

Kafamın, şair Nigar Hanım'a böyle uzun boylu takılışı, belki onun bir de "Nigar Binti Osman" adıyla anılmasından gelmektedir. Macar Osman Paşa'nın kızı olmakla ortaya çıkan bu ad, beni uzun yıllar kendine bağlamıştır. Beni büyüleyen daha başka kadın adları da vardır. Hele sarayları dolduran cariye ve kadınefendilerin güllü, ışıklı adları bana çok şıkırdım geceler geçirtmiştir. Tarih kitaplarına da boyuna, onlara toslamak için, borda ederim. I. Murat'ın kadını Gülçiçek Hatun adını taşırsa, Fatih Sultan Mehmet'inkinin adı da Gülbahar Hatun'dur. Ama onun Gülşah adında da bir kadını vardır. İlk Osmanoğulları'ndan Orhan Bey'in eşi Nilüfer, II. Bayezit'in eşi ise Gülruh adını büyültürler. Hürrem Sultan'ın ölümünden sonra Kanuni'nin en gözde sevgililerinden biri olan –sonunda Kanuni onu öldürtecektir– Gülfem Hatun da bu çiçekli adlar geleneğini sürdürür. Daha yakın yıllara gelecek olursak, haber rüzgârlarından ses getirenler IV. Mehmet'in başkadınının Gülnuş Sultan, Abdülmecit'in balbademinin ise Gülcemal Kadın olduğunu duyurur. II. Abdülhamit'in annesi Gülnihal Kadın'la, Vahdettin'in annesi Gülüstü Hanım da bu içkalenin son burçlarıdır.

Saraydaki cariye adları da sultan adlarından aşağı kalmaz. Zevkibahar, Ebribahar, Hüsnibahar, Subuhgül, Gülçin, Hüsnigül, Gülfidan, Gülizar, Lalezar, Laleruh... Topu da bahara, güle, laleye sarıp sarmalanmıştır. Bunların içinde Ferahfeza, Zengule, Nihavent gibi musiki makamlarının adlarını alanlar bile vardır. Ferli yani ışıklı adlar ise gırladır: Ceylanfener, Simfer, Cihanfer, Dilberifer, Lalifer, Envarifer, Cemalifer, Mürgifer, Aynıfer, Zihnifer, Şemsifer. Ne var ki bu adlar cariyelerin kendi adları değildir. Çokluk Macar, Rum, İranlı, Rus, Ermeni, Ukraynalı, Çerkes, Sırp, Gürcü güzelleri arasından seçilen bu çiçekler Saray'a geldikleri vakit bu cicili bicili, bu büyülü adlarla yaldızlanırlar.

O çağlarda saraylar, konaklar, yalılar silme cariyedir. Yüzlerce cariyesi olanların sayısı pek kabarıktır. Paşalar, vezirler, efendiler de boyuna cariyelerine kesilirler. Leyla Saz'ın demesine göre Sultan Mahmut, kız kardeşi Esma Sultan'ın cariyelerinden Tarçın Kalfa'ya şarkı bile düzmüştür.

XVII. yüzyıl ortalarında Anadolu'da ayaklanan Abaza Hasan Paşa'nın defterini dürmek üzere, üstüne giden Murtaza Paşa'ya bakın siz. Cariyelerini bile yanında götürmüştür. Ne ki, zafer Abaza'da kalır. Ayparçası güzeller Abazalı sarıca ve sekban leventlerin eline düşmüştür. Bunlar tümünün giysilerini, süspüslerini, elmas ve altınlarını soyarak cıpcıbıldak bırakırlar. Sonra da Abaza Paşa'ya yollarlar. Teşekkür Abaza'ya ki onları yeniden donatıp, Afyon'a sığınmış olan Murtaza Paşa'ya geri çevirir.

Cariyeler açık yiyiciliğin, geçerliği kabul edilen yiyiciliğin de alış-veriş dolabıdır. Rüşvet adını ağzına almayan büyükler bile kendilerine armağan edilen cariyeler karşısında hemen yelkenleri suya indirirler. Suriye Valisi 1866 Nisan'ında Sadrazam Fuat Paşa'ya iç serinleten bir cariye sunduğu vakit, Paşa kendisine: "Bu senin yaptığın valiliğe sığar iş değil" demeyi aklından bile geçirmemiştir.

Burada cariye adlarının, cariyelerin bahtlarını açmadığı üzerinde de durulmalıdır. Gerçi carielerden, haseki sultan (padişah karısı) ve valdesultan (padişah anası) olanlar ya da saray ve konaklardan fiyangolu biçimde çırak çıkarılanlar vardır ama efendilerinin dünyalarını genişleten cariyelere, odalıklara çokluk 500 dirhem Trablus kuşağı gözüyle bakılır.

Ölçüsüz, anlamsız sözlere ne gerek? Biz size Kılıç Ali Paşa'nın yaşamını sergileyelim de, kim papazın hayrına çalışıyor, kim çalışmıyor iyice belli olsun. Paşa yaşı doksana yaklaştığında bir gün yataklara düşmüş ve üç hafta ağırca yatmıştır.

Usta tabip gelmiş, hastalığı çakmış, yararlı ilaç vermiş, Paşayı ayağa kaldırmıştır. Ama Paşa cariyesiz edebilir mi? İster ki her akşam kız oğlan kız bir odalıkla aya tırmansın.

Usta tabip yine gelir:

– Artık cariyelerle fiskostan perhiz gerekir. Yoksa nazlı ömür ele girmez.

Kılıç Ali Paşa –burda bir fesupanallah çekilmelidir– usta tabibin öğüdünü kulağının arkasına atar. 25 Haziran 1587 gününün gecesi yine kız oğlan kız bir cariye ile cümbüşe kalkışınca sabahı tutturamaz.

Şimdi buna akıl karalığı denir mi, denmez mi?

Ey okur, sen söz bağlarken, biz de başka bir serüvene el atalım ki bizden önce bu dünyaya kazık çakanlar rahatta olsun.

Bu öykü bir cariye eskisinindir ki bize dek ulaştıran Semet Muhtar Alus'tur.

Saraylı, efendiden biriyle başgöz edilmiştir. Edilmiştir ama kaynanası kendisine murat aldırmamıştır. Kanına zehir doğramış, elini ayağını, başını yerden kalkamaz etmiştir.

Saraylı diyoruz ya, gerçekte, tas tıs bir uttur. Bir gün bile kaynanasına ağzını açıp gözünü yummamıştır. Sonunda da aklını üşüterek sokaklara fırlamıştır. Fırlayış o fırlayış. Usta tabip yine gelmişse de Saraylı'nın derdine deva bulamamıştır. Yüz bin aferinbad kocasına ki, bu esirfiraşlığın nedeni annesi olduğu için, terelelli karısını boşamamıştır. Elinden geldiğince korumada kalmıştır.

Deli Saraylı Bağdat çarşafı giyer. Hacı Davut postası gibi de konaklara dolaşır. Ağzında laf hazır:

– Cehennem kütüğü olası, zebaniler elinde cayır cayır yanası kaynanam rahat vermiyor ki, evimde hanım hanımcık oturayım. Beni kocamdan kıskanıyor. Yatağını aramıza yaptı. Kocamın bekâr uşaklardan, benim de dul kargadan ayrılığım yok.

Deli Saraylı'nın düşsel bir sevgilisi de vardır.

Sanki Jean Giraudoux onu tanımış da, *Chaillot'daki Deli* adlı oyununu öyle yazmıştır.

Sevgilinin adı: Eyüp'lü Şeyh Efendi. Her gittiği yerde onu sorar:

– Şeyh Efendi Aslanımın bu gece buraya geleceğini haber verdiler, doğru mu?

Doğru ki, ne doğru.

Deli Saraylı, sevgilisini bekletmemek için, konaklarda döşeğinin serildiği odaların kapısını sabahlara değin açık tutar.

Bir defasında paşalardan birinin hanımı bir muziplik düşünür. Halayıklardan birini Deli Saraylı'ya uçurur:

– Şey Efendi haber yolladı, bu gece odana geliyor.

Konağın Çerkeş'li bir delikanlısı da bu iş için hazır edilir.

Gelin görün ki, delikanlı, Saraylı'nın odasına girip de karşısında genç ve güzel bir kadın görünce –Saraylı o yıllar 22-23 yaşlarındadır– kendisine belletilenlerin topunu unutur. Kapıyı içerden kilitleyerek geceyi orada şavullamaya çöker.

Dışarda, muziplik avcılarında bir telaş, bir telaş ki eşi görülmemiş.

Bağrışmaların, çığlıkların, uyarıların, göz dağı vermelerin bini bir paraya.

Delikanlıysa bunların hiçbirine bana mısın demez. Ertesi gün yediği dayaklarla kendine gelir ama yine de halinden memnundur.

Asıl olanlar da Paşa karısına olur. Olayı haber alan Paşa hemen o saat karısını boşar. Deli Saraylı'nın kocası ise üşütük kadını akıl hastanesine göndermekten başka çare bulamaz.

İşte o zaman da Deli Saraylı'nın dünyası bütün bütüne kararmış, evreni gözleyen gözleri yaşlarla dolmuş, yüreğinden kopan ahın dumanı mavi gökleri simsiyah etmiş olur.

Tarkazlanmış karının delilerevindeki ilk yaşamı budur ki, bundan sonrasını kimse bilmez.

Ama biz bu öyküyü kendi haline bırakalım. Boğaz'da konak tuttuğumuza göre Karadeniz'den gelecek gemileri gözleyelim. Adı kıyamete kalacak, dünya güzeli cariyeler gelirse, oradan gelecektir:

Abaza, Gürcü'den, Çerkez, Lezgi'den
Reislere selam söyleyin bizden
İçi huri, gılman esir gemisi
Gelirler yaz bahar Karadeniz'den

Kanlıca'da Bir Sadrazam

1858 Nisan'ının ilk günlerinden birinde, beş çifte bir kayık Fransız Elçisi Bay Thouvenel'in eşiyle, eşinin yeğeni La Baronne Durand de Fontmagne'ı, Keçecizade Fuat Paşa'nın, Kanlıca ile Çubuklu arasına düşen, dünya gözünün eşini görmediği yalısına getirmiştir.

Paşa üçüncü Hariciye Nazırlığı'ndadır. Sadrazamlığı daha sonra, Sultan Aziz çağında yüzünü gösterecektir.

Mayısın onunda Paris'te Eflak-Buğdan yönetiminin birleştirilmesi konusunu tartışmak üzere toplanacak konferansa katılmak için bir iki güne değin yola çıkacaktır. Bu nedenle 1500 kese yolluğu cebe indirmiştir. Ayrıca her ay da 20.000 frank aylık alacaktır. Paşanın oğlu Âmedi görevlilerinden İzzetlü Nazım Bey, Sadrazam Âli Paşa'nın damadı Salahattin Bey, Ali Beyefendi ve Viyana Konsolosu olup bir süreden beri İstanbul'da bulunan Davut Efendi de Paşaya bu toplantıda destek olacaklardır. Bunların da her birine 35.000 kuruş yolluk sunulmuştur. Diyeceğim, konuklar Kanlıca'ya birkaç gün sonra gelseler Paşa'yı yalısında bulamayacaklardır. Ama onları bugün buraya çağıran da Paşa'dır.

O çağdan kalma bir fotografiye bakacak olursak yalının bir set üzerine kondurulmuş olduğunu görürüz. Kıyıya sağlı, sollu iki merdivenden inilir. Yalı, ikisi biraz girik olmak üzere beş kanattan oluşur. En büyüğü, öndeki üç kanatın ortasındakidir. Sağ yakada iki kanatlı bir köşkle, arkada, koru içinde bir üçüncü köşk daha vardır. Dahiliye Nazırlığı Evrak Müdürü Şair Ali Haydar

Bey'in yazdığı bir şiirden –o zamanlar kim ki devlet görevlisidir, şairdir– yalının büyük bir balkonu olduğu anlaşılmaktadır. Haydar Bey yalının altında bir de çağlayan olduğunu söyler. Ne ki o, çağlayan lafını ağzına almaz da, çağın eğilimine uyarak *kaskad* der.

Çevre, silme ağaçtır. Burada istediğiniz bitkiyi bulabilirsiniz. Keçecizade, Hekimbaşı Salih Efendi gibi bahçesinin doktorudur. 50 altın aylıklı bir bahçıvanbaşısı vardır ki, Fransa'lıdır.

Yalının arkasında bir limonluk –görenler ölü iken dirilir– ta tepelere değin uzanır. Bahçe de renk renk çiçekler ve çimlerle süslüdür. Güllerle yaseminler de başı çeker. Ağaçlar arasındaki inişli, çıkışlı yollar da çakıltaşlarıyla kaplıdır. La Baronne'un anlatmasına göre Fuat Paşa'nın hanımı buralarda yürürken bir halayık kendisine yastıklık ediyor, bir yandan da hanımının çok bol olduğu için ikide bir düşen beyaz ipek çoraplarını düzeltiyordur.

Paşanın eşi ufak tefek, çıtkırıldım bir hanımdır. İki konuk ona o gün yallah yallah 35 yaş vermişlerdir. Ortağı filan olmayışına da büyük değer göstermişlerdir. Ev sahibesi onları ikinci kapıdan –iç kapıdan– karşılamış ve övgü yağmuruna tutmuştur. Konuklar söylenenlerden bir şey anlamamışlarsa da ev sahibesi bir aralık elini öyle bir oynatmıştır ki, bununla kendilerini yalının içine buyur ettiğini çakmışlardır.

Yalıya bir merdivenle çıkılmaktadır. Merdivenlerde hanımın kemerine tutuşturduğu eteğinin kuyruğu iki yana açılınca La Baronne saydam bir kumaş altında gizlenen pembe bir ten görür gibi olur. Türk kadınlarının pembe tenleri üzerine daha önce kulakları yeterince dolu bulunduğundan da gerçek bir Türk kadınıyla karşı karşıya olduğuna varır.

Uzun bir koridoru aştıktan sonra çiçek ve kuşlarla dolu bir salondan geçip, Harem'e ulaşırlar. Burada eşyalar alçak, yumuşak ve çok dingindir. Geniş divanlar, oturunca insanın içine gömüldüğü kocaman yastıklar vardır. Duvarlar da sedirlerle çevrilmiştir. Bunların baş tarafı, öte yana göre daha yüksektir. Köşelerde de üstüne vazo ya da bakır kaplar konmuş mermer etajerler yer almıştır.

Sofra kurulunca Fuat Paşa da Harem'e geçip onlara katılır.

Burada La Baronne: "Fuat Paşa'nın gelişiyle konuşmalar tatlı bir havaya büründü" diyecektir.

Doğrusu Fuat Paşa'nın ağzı laf yapmasını bilir. Tarihçi Abdurrahman Şeref'in demesine göre o, bir ayağı üzerinde bin lafın belini büker. Hazır cevaplığına da hiç diyecek yoktur. Hocapaşa Büyük Yangını'ndan sonra sokakların düzenlenmesine, caddelerin genişletilmesine kalkışan Paşa, yol üzerindeki türbe ve medreseleri yıktırmaktan da çekinmemiştir. Halk, o üstünden bir türlü silkeleyemediği alışkanlığına uyarak ileri geri söylenmeye, Paşa'ya lanetler savurmaya başlayınca bir tanıdığı şöyle der:

– Divanyolu'nda türbeleri yıkan Köprülü Mehmet Paşa ile Firuz Ağa'nın ruhlarından korkmak gerekir.

Fuat Paşa da hiç duraklamadan karşılığını diker:

– Köprülü'nün gönlünce davrandığımdan onun ruhu bundan şad olur. Firuz Ağa'ya gelince, benzerlerini benden önce sadrazamlıkta bulunanlar öldürdüğünden ondan da korkum yok.

Keçecizade bir başka gün de yeni açılan caddelerle kaldırımları öven bir diyavoloya şunları söyler:

– Evet, o kaldırımlar bize atılan taşlarla yapılıyor.

Fuat Paşa cılız, uçuk benizli, seyrekçe beyaz sakallı ve uzun boyludur. Yalnız Serasker'ken yapılmış bir resmi vardır ki, onu bir hayli enli gösterir. Gelgelelim, Chalmelle Lafour adlı bir Frenk yazarı onun şişmanca, yerden bitme, pancar yüzlü, kalın dudaklı biri olduğunu söyler. Bu da İbnülemin'in şu yargıyı yapıştırmasına yol açar:

– Frenklerin ulusumuz üzerine alıp verdikleri bilgilerin pekçoğu yanlışlarla yüklüdür.

Biz dönelim yine soframıza.

La Baronne'u bugün Fuat Paşa'dan başka, karısı da büyülemiştir.

Yabancı yazar –ki Kırım sonrası İstanbul'unu anlatan bir günlüğü vardır– konuklarının yemesi içmesi için böylesine koşuştu-

ran bir ev hanımını ilk kez görüyordur. Hele onun yüzüklerle süslü, ipince parmaklarıyla tavuğu parçalayıp kendilerine sunuşu, vaşşşş, aklını uykuya yatırmıştır.

Yemekten sonra Hariciye Nazırı konuklarına gelinini de tanıtır:

– Gelinim Çerkez'dir. Oğlumuzla evlendirmek için alıp yetiştirdik. Görüyorsunuz, bizim kölelik anlayışımız sizinkinden çok ayrı.

Gülbiz adındaki gelin o sıralar güzelliği ve dıbır, dıbırlığıyla tüm İstanbul'un amanını kesmiştir. Türklere özgü giysisinin altında yüksek ökçeli saman rengi pabuçları boyunu bütün bütün havalı yapıyordur.

Gülbiz Hanım Keçecizade'nin küçük oğlu Kâzım Bey'le evlidir. Mahdum Bey bir süre Mekteb-i Harbiyye'de okumuş, sonra Paris'e gönderilip orada da savaş bilimiyle ilgili okullardan geçirilmiştir. Cevdet Paşa onun için şöyle der:

– Kibarzadeler içinde daha bu denli bilgili ve iyi ahlâklı bir kişi yetişmemiştir.

Memlekete dönüşünde kendisini binbaşı olarak bulan Kâzım Bey'i, babası Mekteb-i Harbiyye Nazırı Hüseyin Paşa'nın yanına yamamak isterse de Serasker Paşa buna karşı çıkar:

– Kâzım Bey binbaşılığı ile yardımcılığa getirilirse buyruğu altında albaylar bulunması gerekecek. Bu da tutulan yola uymaz.

Bu engelleme üzerine Keçecizade, oğlunu askerlikten çekip çıkarmayı düşünürse de Sadrazam, kendisini yatıştırır. Sonunda Kâzım Bey de Taksim'deki Topçu Kışlası'na atanır. Ama Serasker Paşa'nın kendisini çöpe saymasının acısını içinden bir türlü atamıyordur. 1860 yılında da, bir gün Kışlada görevde iken, bu acıdan ölüp gidecek, babasını da, ömrünün geri kalan günlerinde zehirli bırakacaktır.

Buraya bir başka ölüm haberini de sıkıştırsak mı, sıkıştırmasak mı? Hadi sıkıştıralım da anaların ne oğullar doğurduğu belli olsun.

Yine 1860 yılındayız.

Vak'a-i Hayriyye'den –1826 yılında– Humbarahane'deki erle-

ri Saray-ı Hümayun'a götürüp Sancağı Şerif'in korunmasını üstlenmiş olan vezir eskilerinden Dede Paşa –ki o hayırlı olaylarda Humbaracıbaşıdır– bu yıl 102 yaşında iken yalnızlık ülkesinden sonsuzluk evrenine göç etmiştir. Kimileri, Paşa'nın öldüğünde 102 değil 105 yaşının taşıyıcılığını yaptığını ileri sürünce de İstanbul'un gizli ve açık tarihçileri arasında büyük tartışmalar çıkmıştır.

Şimdi yine sıkı durun. Önemli bir haberimiz daha var. Kocasının ölümünden sonra Gülbiz Hanım, kayınpederinin evinden ayrılmış, Hıristiyanlığı kabul ederek, İstanbul'da Belçika Elçiliği görevini yüklenmiş Van den Bosch'un kolunda –bak yosmaya– Avrupa'ya gitmiştir. La Baronne daha sonraki yıllarda ona Paris'te rastlayacak ve doğulu kadınlara özgü sessiz güzelliğinden bir şey yitirmediğini şaşırarak görecektir.

Peki ama biz Kâzım Bey'in askerlikten ayrılmasını önleyen Sadrazamın kim olduğunu söylemedik. Efendim o Sadrazam, Mütercim Rüştü Paşa'dan başkası değil. Sadrazamlığı da 24 Aralık 1859 cumartesi günü başlamıştır. Biz ondan iki gün önce Dolmabahçe Sarayı'na uzanalım ki bu işin tan atma zamanını yakından görelim.

Perşembe günü ki, aynı zamanda cumâda-ı-ulâ ayının yirmi yedisidir. Sultan Mecit, Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa ile Keçecizade Fuat Paşa'yı Saraya çağırtarak, Rusya İmparatoru'na gönderilecek nişan ve armağanları göstermek istemiştir. Huzura ilkin Kıbrıslı girer. Armağanları seyreder. Laf gümrüklerden açılınca da, hay bu adam ne görgüsüz, şu tümceyi yumurtlar:

– Merhume Validesultan Gümrük'ten de rüşvet almıştır.

Hünkâr bu söze çok burkulur. Bir şey der mi, demez. Fuat Paşa'yı da içeri aldırır. Ona da armağanları gösterir. Onlar gittikten sonra da hareme geçer. Geçer geçmez de patlar:

– Bu adam benim ölmüş validemden ne istiyor?

Ertesi cuma gününden tezi yok, Kıbrıslı'dan mührünü aldırtır, daha ertesi gün Meclis-i Tanzimat Reisi Rüştü Paşa'yı sadrazam eyler.

Mehmet Emin Paşa da, büyük fitiller almayı unutmadan, mühür için gelen Mabeyinciye şunları bağırır:

– Efendimiz beni çocuk oyuncağı mı sanıyor?

Bunu işiten dostlar Kıbrıslı'yı kınar:

– Böyle söz de söylenir mi?

Kıbrıslı da şu açıklamayı yapmak gereğini duyar:

– Zatı Şahane perşembe günü bana pekçok dua etti. "İşler senin vaktinde iyi gidiyor. Rahatım. Tanrı seni eksik etmesin," dedi. Ertesi gün de bakın ne iş etti. Onun için söyledim. Ben çocuk oyuncağı değilim.

Bize yeniden Kanlıca'daki yalıya dönmek düşüyor. Gerçi Rüştü Paşa'nın Bebek'teki yalısından açmadık ama daha onun sırası gelmedi. Bugün işimiz Fuat Paşa'yla.

Mevsimlerden yaz. Aylardan da ramazan.

Bahçenin dört bir yanında iftar sofraları.

Ağaçlar renk renk fenerlerle donatılmış.

Kimilerinde mahyalar da asılı.

Sofraların sakız gibi beyaz örtüleri ve peçeteleri var. Yemiş ve yemek tabakları antika olup gelene gidene merhaba çekiyorlar. Çatallar, bıçaklar da Osmanlı Devleti'ne göre. Gümüş şamdanlardaki fanuslardan süzülen ışıklara belenmiş konuklar yandımalamadım basmalarının renk cümbüşünde yüzüyor.

Paşa'nın oturduğu sofra 24 kişilik. 12 kişilik iki sofra daha var ki, onların da başında Paşa'nın iki oğlu. Bunlardan başka Kâhya Efendi'nin değnekçiliğini üstlendiği bir sürü küçük sofra.

Keçecizade yemeği ağır ağır yer. Bunun büyük bir yararı olduğunu söyleyerek konuklarını da bu işe kışkırtır. Ama kimsenin cigarasına karışmaz. İsteyenler sofrada da cigara tüttürebilirler.

Bahçenin bir köşesinde de halılar, namaz seccadeleri, hasırlar. Akşam ve teravi namazları burada kılınacak. Aptest tazeleyecekler için de gümüş leğenlerle ibrikler alesta.

Fuat Paşa'nın üstünde asker giysisi. Yaver-i ekremlik kordonu da eksik değil. Yanılmayın, teraviden sonra hareme geçecek, hem

yarım saat kadar dinlenecek, hem de üstündeki asker giysilerini çıkarıp sivilleri giyecek.

Paşa gerisin geri selamlığa döndüğü vakit de Karagöz ya da Ortaoyunu takımlarını hazırlanmış bulacaktır. Hayali Mehmet Efendi çağın en büyük ustası olduğu için –bunları Semih Mümtaz S. anlatıyor– Karagöz'ü oynatır. Oyunları kadınlar da –kafes arkasından– izlediklerinden nükteler ve sözcük oyunları sınırı aşmaz.

Kadınlar içeri çekildikten sonra ise sanatçılar bir oyun daha çıkarırlar ki bunda, bu kez, İstanbulluluğun bütün inceliğini, bütün kopukluğunu gösterirler.

Yalıda sofralar hiç boş kalmaz. 1280 yılının Muharrem ayında (18 Haziran-18 Temmuz 1863) Sultan Aziz'in de bir akşam, yemeğe gelmişliği vardır.

Akşam yemeklerinden elçiler, yabancılar da pek eksik olmaz. Bunlar ramazanlarda, teravi namazı kılınırken, ağaçların altında Müslümanları göğü yere indiren bakışlarla seyrederler. O sırada eşleri de haremde aynı işi yapıyordur.

Osmanlı Hükümeti'nin yarı resmi yayın aracı olan *La Turquie* gazetesini yönetmek için 1867 Martında İstanbul'da bağdaşa geçen Charles Mismer de hemen hemen her cuma yalıda yemek yemektedir.

Bu, Mismer'in İstanbul'a gelişinden iki ay sonra, bir gün Keçecizade'nin, bir konu üzerinde düşüncesini almak üzere kendisini, sabahın sekizinde yalısına çağırmasıyla başlamıştır.

O gün, zavallı Mismer, er-horozda bir sandal kiralayarak, Boğaz'daki akıntılarla iki saat boğuştuktan sonra, yalıya tam vaktinde ulaştığı halde Paşa onu öğleye değin bekletmiştir. Öğle vakti çatıp da karnı iyice zil çalmaya başlayınca Mismer artık dayanamamış, bir uşakla Paşa'ya şu pusulayı iletmiştir:

– Dört saatten beri yüce buyruklarınızı beklemekteyim. Kabul edilip, edilmeyeceğimin lütfen bildirilmesini rica ederim.

Bundan sonrasını bırakalım da Mismer anlatsın:

– Paşanın yerinde bir başkası olsaydı, dostça da olsa bu uyarımdan ötürü beni bağışlamazdı. Ama Paşa uyarıma beni öğle ye-

meğine alıkoymakla karşılık verdi. Bu olaydan sonra artık beklenmez ve her cuma Paşa'nın sofrasında yemek yer oldum. Çalışma ya da konuşmalarımız, çokluk gece saatlerine değin sürerdi. Zeki ve uyanık kişilerle dostluk kadar iyi bir şey olamaz. Çünkü basit düşünceliler durum ve eşyanın sadece yüzeyini ve kaba yanını görebilirler. Oysa zeki insanlar, birtakım yöntemler ve yasalar elde edebilmek için o durum ya da eşya üzerinde derinleşirler, onların içine girmeye çabalarlar.

Aynı yılın ekiminde Fuat Paşa –o sıralar beşinci Hariciye Nazırlığındadır– *La Turquie* gazetesinin yönetmenini Girit'e giden Sadrazam Âli Paşa'nın yanına "Fransızca kâtibi" olarak verir.

Boğazı büyük bir kişi olan Mismer, Girit'te Sadrazam Âli Paşa'nın sofrasında da neşesini bulur. Sadrazam'la birlikte Girit'e gelmiş olan Ticaret ve Nafia Nazırı Kabûli Paşa, İstabl-ı Âmire Müdürü Ferik Rauf Paşa, Hariciye Nazırlığı'nda bulunmuş ve Berlin Kongresi'ne Osmanlı Devleti delegesi olarak katılmış olan Sisam Beyi Karatodori Efendi, eski Girit Valisi Adossidis Efendi, 1865 yılında İstanbul'da koleranın at koşturduğu sıra Fuat Paşa'nın bulup ortaya çıkardığı Doktor Sava Efendi –ilerde Vali ve Hariciye Nazırı olacaktır– Sadrazam'ın damadı Salahattin Bey de her akşam Âli Paşa'nın sofrasında bir araya gelirler. İlkin iştah açmak için zeytin, havyar ve benzeri çerezler çıkar ortaya. Mismer'e de şarabını dayarlar. Ama kendisinden başka kimse içmediği için o da içmemeyi yeğ tutar.

Sofranın düzeni alafrangadır. Ramazanda ise büyük yemek masası yerine dörder kişilik sofracıklar kurulur. Çatal bıçak yerine de herkes kendi parmaklarını kullanır. Çorba, pilav ve hoşaf için de gümüş kaşık yerine tahta kaşık yeğlenir.

Mismer Türk yemekleri önünde suyu kesilmiş değirmen gibi döner. Hele tavukgöğsü oldu mu, ikisine, üçüne birden saldırır. Bu arada Âli Paşa'nın sorduğu her soruyu karşılamaya çalışır. Çünkü onun bir görevi de budur.

Bilmem çok mu anlatıyoruz, az mı anlatıyoruz?

Yalnız bugünkü "bunluk" sözcüğünün yerine kullanılan "buhran" sözcüğünün de Fuat Paşa yalısının bir ürünü olduğunu söylemeden geçemeyiz.

Yıl 1850. Bir gece tarihçi Cevdet Paşa başta olmak üzere devlet ileri gelenleri Paşa'nın yalısında toplanmışlardır. Memleketin para durumunu belirtecek bir rapor yazacaklardır. Hazine tam bir kriz halindedir. Ama Türkçede bu Fransızca *crise* sözcüğünün bir karşılığı da yoktur. Orada bulunanların tümü saatlerce kafa patlatır. Sonunda "buhran" terimi benimsenir. Padişaha sunulacak rapora da şu başlık atılır: Hazine-i Maliyyenin Hal-i Buhranı.

Bu ilk yaz sabahı Cevdet Paşa bu yalıya yine gelmiştir. Çünkü Koca Reşit Paşa mayısın ikisinde Padişah'a: "Maslahatın bir derecesi vardır ki, oraya gelince kulunuz çekilmek zorunda kalırım," diyerek dördüncü sadrazamlığından ayrılmıştır.

Ayrılma nedeni Fransız maslahatgüzarının Babıali üzerindeki baskısıdır. Buna, Kastamonu'ya sürülen Damat Mehmet Ali Paşa'nın –ki Reşit Paşa'nın ondan büyük can düşmanı yoktur– iki hafta geçmeden bağışlanıp, yeniden İstanbul'a getirtilmesi de eklenebilir ama, gerçek neden maslahatgüzardır. Paşanın yerine, o sıralar, Viyana Konferansı dolayısıyla Viyana'da bulunan Âli Paşa geçecektir. Paşa da onun yerini alacaktır. Niyeti, Fransızların Osmanlı işlerine karışmasını öbür devletlere şikayet etmektir.

Cevdet Paşa'nın böyle ala sabah Fuat Paşa'ya koşması da burdan gelmektedir. Paşa'dan, artık sadrazam eskisi olan Reşit Paşa'yı bu işten döndürmek üzere, ağırlığını koymasını rica edecektir. Bir gece önce Reşit Paşa'nın oğlu Ali Galip Paşa ile de görüşmüş ve bu karara birlikte varmışlardır.

Keçecizade de bu sızlanmaya karşıdır. Cevdet Paşa'yı dinledikten sonra, sandalına atladığı gibi soluğu eski sadrazamın Emirgan'daki yalısında alır. Uygun bir dille onu düşüncesinden çevirmeye çalışır. Kesin bir karşılık alamazsa da Paşa'yı iyiden iyiye yumuşatır.

Birkaç gün sonra –haziran başlarında– Emirgan'daki yalıya İngiltere Elçisi Sir Canning de damlar.

Canning nisan ve mayıs aylarında bir Kıbrıs yapıp –o yıl Moskoflarla Kırım'da savaşan Osmanlılar yanında Fransalı, İngiltereli ve Sardenyalı da vardır– İstanbul'a gelince Reşit Paşa'nın sadrazamlıktan ayrıldığını haber almış ve Paşa İngiltere politikasından yana olmakla hemen o an kanı kurumuştur.

Canning de yalıda eski sadrazama aynı öğütleri yineler.

Çaresiz kalan Reşit Paşa da yolculuğunu geriye atarak –ki kısa bir süre sonra konferans kendiliğinden dağılınca sorun kökünden çözümlenecektir –fakiri, yani Cevdet Paşa'yı, muştuyu Fuat Paşa'ya bildirmek üzere yeniden Kanlıca'ya yollamıştır.

Bunlar 1855 yılı olaylarıdır.

Aynı yılın haziranında Reis'ül-ulema Fındıkzade Efendi –ayın yirmi ikisi çarşamba günü– ömür eteği kısaldığından toprağa verilmiştir. Pintiliği ile ün salmış bir kişidir. Bilimden nasibi de azdır. Buna karşılık, satrançta üstüne çıkacak pek kimse yoktur.

Ey okur, tirenkete yelkenini Hızır Reis gibi molameze ederek, yani yarım boşa alarak buralara değin geldik.

Artık izin ver de kıyısaraylara, köşklere, kasırlara, yalılara, koylara daha çok borda etmeden, Boğaz'ı bir atmaca gibi Yıldız tepesinden tarayan Sultan Hamit'i ekranlarımıza getirelim.

Çünkü Boğaz'ı şehzadeler, kadınefendiler, paşalar, damad-ı şehriyariler, Babıâli hulefası, mahdum-u sadaretpenahiler, bankerler, tatlı su frenkleri, kokonalar, madamalar ve nice nice balonlu kişiler yazmışsa Abdülhamit de resimlemiştir.

Hem bir yerin üstünde padişah gözü yoksa, o yerin durumu neye varır?

800 Teneke Kavurma

Sultan Hamit'in kâğıt-mendilleri zamanımızdan 100 yıl önce icat etmesine kıl-payı kalmıştır.

Kendini biraz daha sıksaydı tarihe bütün ayıplarından başka bir de yaratıcı olarak geçecek, kâğıt-mendiller de, belki Hamidiye mendilleri adıyla anılacaktı.

Abdülhamit kâğıt-mendilleri yaratmamış ama tülbent-mendilleri yaratmıştır. Bu da aşağı yukarı, aynı kapıya çıkar.

Tülbentleri küçük parçalar halinde kestirir ve padişahsal burnu sümkürmeye gereksinme duyduğu vakit, tülbentlerden birini çeker, iki üç hınk-hunktan sonra, onu şipşak yakılmaya gönderir. Tülbent-mendilleri, kâğıt-mendiller gibi çöp sepetine atmayıp yakmayı yeğlemesi, onun mikropbilim alanında ne denli ileri olduğunu da gösterir ama biz şimdilik o yana kürek çekmeyelim.

Gerçi bu yakma işi, çokça tülbent harcanmasına da yol açar ama, iki evrenin ve denizlerin egemeni, sultanların sultanına çok görülmemelidir bu. Kaldı ki, ulusun paracıklarını –Abdülhamit bu paracıkların kendisinin olduğunu sanır– asıl yutan da tülbentler değil, saray boğazlarıdır.

Yıldız köşk ve bahçeleri ayrı bir kenttir. Yedi bin tüfekçi, yani yedi bin gırtlak onun üstündedir. Valdesultanların, kadınefendilerin, ikballerin, şehzadelerin, cariyelerin, mabeyincilerin, bahçıvanların, aşçıların sayısı da beş bin dolaylarındadır. Bunlara Yıldız Parkı içindeki atelyelerde çalışan usta ve işçileri katarsanız, gırt-

laklar on beş bine yükselir ki topunun doldurulup boşaltılması değme hazinelerin işi değildir.

Bir süre Sultan Reşat'ın başkâtipliğinde bulunan Halit Ziya Uşaklıgil şöyle diyecektir:

– Saray boğazı, doymak ve dolmak bilmeyen bir açlıkla ağzı açılmış, her şeyi yutmaya hazır ve ne tıkınırsa kanamayacak, sonu gelmeyecek bir ırmak biçiminde, derinliklerine akacak yiyecek dalgalarını bekleyen korkunç bir uçuruma benzer.

Abdülhamit çağında saray mutfaklarının aylık masrafı on bin altındır. Bir günde alınan tavuk sayısı da beş yüzden aşağı düşmez. *Matbah-ı Amire* denilen saray mutfağı, Beşiktaş'ta, Dolmabahçe Sarayı'nın üst yakasındadır. Feriye Sarayları'nda (Şimdiler Kabataş Lisesi ve Galatasaray'ın ilkokul kesimi) ve Dolmabahçe Sarayı veliaht dairesinde oturan şehzadelerle Çırağan'da usu uykuya yatırılan Sultan Murat'ın yemekleri burada pişer. Bu mutfaklarda elliyi aşkın aşçıbaşı, tatlıcı ve börekçi, yüze yakın aşçı kalfası ve çırak vardır. Bulaşıkçılar, kilerciler, tablacılar (tablakârlar) bu hesabın dışında.

Yemekleri saraylara tablacılar taşır. Semih Mümtaz S. tablacıların, yemek zamanlarında, başlarında hem beyaz ipek örtülerle sarılıp sarmalanmış tepsiler, sokaklarda görünmelerini anlata anlata bitiremez. Görevlilerin edalı ve dıbır dıbır yürüyüşleri bir geçit töreni izlenimini verir. Tablacılar, sokak içlerinde de alay gösterirler. Çünkü Beşiktaş dolaylarındaki kimi evlere de, hünkârın buyruğuyla –Tanrı onun kesesine bereket versin– her gün yemek taşınır. Birçok Beşiktaşlılar da tencere ve kazan kazıntılarını tablacılardan satın almak için can atar. Bu alış-verişe *Hazine-i Hassa* da göz yumar.

Her sarayın 10-15, Çırağan'ın ise 35 tabla yemeği vardır. Bir dereceli tablalar efendilere, iki dereceliler saray görevlilerine gider. Abdülhamit'in halkçılığına kitakse: Üç dereceli tabla yoktur.

Bir tepside sekiz büyük sahan yer alır ki, onları görür görmez saraylıların yürekleri oynar. Ama dağıtımda iki tepsi birbirine karıştırılarak verilir. Bunlardan başka Harem'de de özel yemekler,

özel tatlılar yapıldığı olur. Yıldız'daki Saray ise Beşiktaş'tan yemek almaz. Onun ayrıca iki mutfağı kaynar. Büyüğünde her yemekte 1700 tabla çıkar. Kuşhane Mutfağı denilen küçüğü ise çok mutlu ve çok seçkin padişah için çalışır. Buranın aşçıbaşısına kuşçubaşı, yardımcısına da ikinci adı verilir. Yamakların en eskisi de ocakbaşı adını alır. Kadınefendiler de bu mutfaktan yer.

Şimdi, dikkat, dikkat, Sultan Hamit'in midesini dolduracağız.

Kilercibaşı Osman Bey önde, dört kilerci ile sırma cepkenli, kocaman şalvarlı tablacıbaşı arkada, Abdülhatim'in yemeği mutfaktan alınıp Sarayın taşlığına getirilmiştir. Sofra takımları da sepet çantalar içinde yetiştirilmiştir. Yemek odası nerede diye boşuna aramayın. Fransa Kralı'nın sarayında ayakyolu yoksa, Türk Padişahının sarayında da yemek odası yoktur. Abdülhamit ikide bir:

– Yahu ne zaman yerleşeceğiz? Göçebe yaşama sürüyoruz. Daha bir yemek odamız bile yok!

der ama, siz ona kulak asmayın. O belli bir yemek odası olmamasına –güvenlik bakımından– için için memnundur.

Abdülhamit tablalarının özelliği, tepsinin dört köşesinin de mühürlü olmasıdır.

Taşlıkta Kilercibaşı tablaları Sırcemal Kalfa ile Feleksu Kalfa'ya –ah bunun adına da bitiyorum– teslim eder. Onlar da tablayı, açılır-kapanır bir masa üzerine yerleştirip sofrayı kurarlar. Tabaklar porselendir. Kenarları da kırmızı, beyaz altın yaldızlı ve markalıdır. Bakara su bardaklarının markaları ise beyazdır. Çatal, bıçak takımları sorarsanız, onlar da altından. Durun, Abdülhamit'in bir de altın tuzluğu vardır. Annesi Tirimüjgan Kadınefendi'den kalmadır.

Sofra hazır olur olmaz Sırcemal Kalfa, bir bemol iki fa-diyez süresinde, Ulu Hakan'ın dördüncü kadını Müşfika Sultan'a haber salar. O da, yiyeceği görümlü olsun olmasın, yer basmadan koşup Abdülhamit'in sofrasına çöker. Müşfika Sultan, Abdülhamit'in Yıldız'daki son yirmi yılında, hep onunla birlikte mide doldurmuş, akşamları da onun yatak odasında yalımlar parlatmıştır.

Kilercibaşı Osman Bey'in ölümüyle –ya herkes ölür– yerine ikinci kilerci Hüseyin Efendi geçer. O, padişahın yemek yiyeceği odaya değin girer ve ona çeşnilik de eder. Abdülhamit karnını doyururken de kapıda iki nöbetçi durur. Yemeklerden sonra kilerciler gelip sofrayı toplar. Kalan yemekleri nöbet odasındaki bendeler, musahipler kapışır. Ekmek artıkları da bir tülbente sarılır. Başvuranlara verilir. Herkes şuna inanmıştır ki, Ulu Hakan'ın ekmek kırıntıları kekemeliğe birebirdir.

Abdülhamit öğle yemeklerinde çokluk rafadan yumurta ya da tereyağda pişmiş soğanlı yumurta yer. En sevdiği yiyinti budur. Bunun hazırlanması da ayrı bir hüner ister ki bunu da bize Yeni Ev Kadınının Yemek Kitabı yazarı Hadiye Fahriye Hanım anlatacaktır:

– Yeter derecede soğanı halka halka doğrayıp bolca tereyağında sararıncaya değin kavurduktan sonra bir parça su, bir kaşık sirke katıp iki-üç dakika kaynatmalı. Üstüne az-biraz toz şeker serperek kaşıkla bir iki kez karıştırmalı, sonra da sahana almalı. Soğanlar sahana iyice yayılmalı ve yuva açılarak, içine yumurtaların sadece sarıları –beyazlarını padişah bağırsakları kabul etmez– konmalı. Tuz ve biber de ekildikten sonra iki sıra da tarçın gezdirilmeli. Sahan iki dakika ateşte tutulduktan sonra sofraya alınmalı.

Kızıl Sultan –Abdülhamit bu deyime çok kızar– soğanlı yumurta yemediği vakit de, koyun külbastısı ya da kotlet *tenavül* buyurur. Balığa fit olduğu vakit ise bunun mezgit ya da gelincik olmasına dikkat eder. Bir koşulu da vardır: balıklar tereyağda kızartılacaktır. Bir kez bir akşam yemeğinde zeytinyağda kızartılmış barbunya yemiştir de gözlerinin akı dönmüştür.

Aşçıbaşı Raşit Ağa tereyağ yerine zeytinyağ kullanmak gibi yanlışlıklar yapmaz ama iş çok başkadır. Sultan Hamit artık padişah değildir. Beylerbeyi Sarayı'nda, Boğaziçi Mahpusu adı altında, yaşamının son günlerini sayıyordur. Kendisini de Enver Paşa'dan başka kimse –o da Abdülhamit'in kardeşi Süleyman Selim Efendi'nin kızı Naciye Sultan'la evlendiğinden beri kendini Osmanlı tahtının bir mirasçısı saymaktadır– takmamaktadır.

Külbastılara, balıklara, yumurtalara kimi zaman da börekler eklenir. Sultan Hamit 23 Mart 1898 günü, akşam yemeğinde, şunları atıştırmıştır:

– Sebzeli bolyon çorbası, kuzu beyinli börek, salçalı pisi balığı filesi, enginar ile bezelyeli sığır filesi, istakoz, kuşkonmaz, sülün ve kara tavuk kebabı, pilav, zerde, yemişli kayısı tatlısı, dondurma. Yemeğin ortalık yerinde yenilenlerin sıkıştırılması, yeni gelecek yemeklere de yer açılması düşüncesiyle bir de punç dikilmiştir

Nedir, o gece sarayda konukların bulunduğu da düşünülebilir. Çünkü Yıldız'da sık sık akşam yemeği verilir. En çok çağrılan da İngiltere Elçisi Henri Layard'dır. Ama bu konuklar çokluk sofraya birbaşlarına oturtulurlar.

Meşrutiyet'ten sonra yiyinti işleri oldukça değişir.

Şehzadelerin, sultanların boğazları saray mutfağından uzaklaştırılmıştır. Üstelik bunların olsun, Sultan Reşat'ın olsun ödenekleri kısılmıştır. Ne ki, bu padişah yavrularının gırtlakları, yine de, durmadan, dinlenmeden işler. Abdülhamit'in oğlu Şehzade Burhanettin Efendi 14 Ocak 1910 cuma günü akşamı –ki iki gün önce Hakkı Paşa Roma Elçiliği'nden gelip sadrazamlık koltuğuna oturmuştur– midesini şu yemeklerle sıvamıştır:

– Sebze çorbası, beyinli börek, Hollanda salçalı kefal balığı, yeşillikli fileto, kuşkonmaz, enginar, pilav, kremalı kestane, dondurma, şekerleme.

Bu arada punç yine unutulmamış, yemek arasında ya da üstüne fincan fincan punç da devrilmiştir. Bu yemeklerin Burhanettin Efendi'nin sofrasından hiç eksik olmadığını anlamak için Şehzade'nin 1 Mart 1916 çarşamba günü yediklerine de bir göz atalım:

– Kestaneli çorba, istakoz, mantarlı file, türlü, hindi kızartması, bezelyeli pilav, marmelatlı Jenevuaz, Viyana peyniri, meyve.

Oh, yeme de yanında yat. Burhanettin Efendi bundan üç hafta sonra da, 23 Mart perşembe günü, şu yemeklere yakınlık gösterecektir:

– Kuşkonmaz çorbası, pide böreği, balık köftesi, zeytinyağlı enginar (Dikkat buyurun, kuşkonmazla enginar hiç eksik olmuyor), hindi dolması, kaymaklı baklava (Oh, oh, oh), peynir, meyve.

Şu var ki, Burhanettin Efendi bu zehir-zemberek yemekleri hep bir başına yer. Onları başkalarıyla paylaşmayı pek düşünmez. Evine konuk çağıracaksa, onları viyolonselini dinletmek için çağırır. Şair Nigar Hanım da bunu bildiğinden, 1916 martında bir akşam Burhanettin Efendi'nin bir çağrısını alınca, oraya yemekten sonra gitmiştir. Ama iyi ki gitmiştir. O gece tam bir sanat gecesi yaşanılmıştır. Ev sahibi yine viyolonsel, Mahmut Celalettin Paşa'nın kızı Vildan Hanım da piyano çalmışlardır. Mihri Hanım'sa, Vildan Hanım'ın resmini yapmıştır.

Ama biz dönelim yine Abdülhamit'imize. Kızıl Sultan, tatlılardan da en çok sütlaç ile muhallebiyi sever. Kaymaklı kadayıfa da hayır demez. Aralık aralık ağzını alafrangalıkla yıkamak için de çilekli Şarlot turtasına yatar. Çilek olmadığı mevsimlerde ise kuşçubaşı turtayı Bavyera kreması ile sıvar.

Ulu Hakan, kimi geceleri de hafif geçirmek ister. Bu daha çok konuğu olmadığı zamanlardır. O akşamlar yatsıdan sonra da hemen yatar, tan atma zamanında da kalkar. Bu yüzden çorba ve meyve ile yetinir. Meyveler de kavun, karpuz, çilek ya da şeftalidir.

Sabahları gelsin yine tereyağda pişmiş yumurta. Özel doktoru Yarbay Atıf Bey, sağlık nedeniyle –hünkarımız boyuna mide ve bağırsak sancısı çeker– bunu engellemek isterse de ona her kez şöyle karşı çıkar:

– Yağsız yersem peklik yapar. Öteden beri alışmışım. Hoşgör, ilişme.

Abdülhamit'in, sabahları, yarım bardak sütü madensuyu ile karıştırıp içtiği de olur. Bu, Çitli madensuyudur. Böbreklerinden rahatsızlandığı vakit, Almanya'dan getirtilen Doktor Bergman, kendisine Frederick madensuyunu salık verdiği için de o tarihten sonra hep bu kökü dışarda madensuyunu yuvarlar. Su, Beyoğlu'nda, İstiklâl Caddesi'ndeki Bazar Alman'ın müdürü Bay Palo-

ka aracılığı ile getirtilir. Bay Paloka sandık başına dört lira alır ki bu, Sultan Hamit'in pekliğini daha da artırır.

Hünkarımızın bağırsaklarını sürdürmek için kullandığı bir ilaç da vardır. O zamanların deyişiyle *manyezi hamızi*'dir bu. Bunu gözlerini açar açmaz alır. Daha sonraki yıllarda *manyezi* yerini toz şekerle karıştırılmış sinamekiye bırakır. Bu kez de sözümüzün başına dönelim. *Basiret* gazetesinin sahibi Ali Bey'in yaptığı bir su çüstüden söz açacağız. Açalım ki, Saray boğazının ne olduğu bir daha gözler önüne serilsin. Basiretçi Ali Bey, Rus ordusu Ayastefanos'a (Yeşilköy) sarktığı sıralarda (1878 yılının ilk ayları) bir gün, bir iş için Yıldız'a gittiğinde, Büyük Mutfak dolaylarında 100 kadar tenekeci görmüştür. Bunlar akıl almaz bir çabukluk ve beceri ile teneke kutular yapmaktadırlar. Bir yandan da koyunlar kesilip kazanlarda kavurmaya dönüştürülüyordur. Ali Bey, Saray adamlarından birine kavurma ve tenekelerin ne için hazırlanmakta olduğunu sorunca şu karşılığı alır:

– Rusların İstanbul'a girip şehri ele geçireceklerinden kuşku yoktur. Sultan Abdülhamit'i de tutsak edeceklerdir. Bugünleri görmemek ve tutsaklık altına düşmemek için Padişah, Peygamberin hırkasıyla, padişahlık sancağını ve Kutsal Emanet'leri* alarak, çoluk çocuğuyla birlikte, Bursa'ya kaçmak ve göçmek düşüncesindedir. Yol azığı olmak üzere 800 teneke kavurma hazır edilmektedir.

Burada bir noktayı açıklamak gerektiğinden kısaca değinelim. Abdülhamit'in bu düşüncesinden döndüren Darüssaade Ağası Hafız Behram olmuştur. Şöyle ki, o gün akşam üzeri, Behram Ağa Hünkârın karşısına çıkıp höngürdemiştir:

– Bursa'ya kaçalım buyruluyor. Pekâlâ ama işler bittikten, Rusya'yı herhangi bir yolla kandırıp İstanbul'dan çıkardıktan son-

* Kutsal Emanetler (Emanat-ı Mukaddese): Hazreti Peygamberin hırkası (Hırka-i Saadet), Peygamberin bir dişi, Peygamberin ayak izini belirten bir taş, Peygamberin iki nalını, bir seccadesi, Ebubekir'in seccadesi, Peygamberin bayrağı (Livay-ı Şerif-i Nebevi), Peygamberin bir ok yayı, iki âsâ (biri Şuayip Peygamberin), Nuh'un tenceresi, İbrahim'in kazanı, Yusuf'un gömleği, Davut'un kılıcı, İmam Hüseyin'in gömleği, Hazret-i Hatice'nin gömleği, Cihar-ı Yare ait imameler, Cafer Tayyar'ın kılıcı vb...

ra, acaba ulus bizi yeniden kabul eder mi? III. Napolèon'un halini gördünüz.

Padişahlar çokluk Darüssaade Ağaları'nca yönetildiklerinden Abdülhamit de Behram Ağa'nın bu uyarısı karşısında telaşlanır:

– Öyleyse ne yapalım. Sen ne düşüyorsun?

– Ne olacak? Ulusun başına ne gelirse, bize de o gelecektir. Sabretmekten başka çare yoktur.

Sultan Hamit'in Bursa'ya kaçmak düşüncesini bırakması işte Behram Ağa'nın –onun Abdülhamit'ten daha akıllı olduğu düşünülebilir– bu sözlerinden sonra olur.

Doğrusu, saray görevlilerinin Sultan Hamit üzerindeki etkisi daha sonraki yıllarda da sürer. Bunu bilen, sırmalara ve nişanlara boğulmuş parlak üniformalı paşalar, vezirler de Yıldız'a yüz sürmeye geldiklerinde, saray adamlarının kapı eşiklerini aşındırmayı, hiç mi hiç, savsaklamazlar. Cuma selamlıklarından önce, Mabeyin Dairesi bu baş kesmiş, ezile büzüle ilerleyen kişilerle dolup dolup boşalır. En çok da Şamdan ya da İbrik ağalarının –en bilisizleri onlardır– odalarına saldırırlar. Paşalar bu türedi ağaların karşısında büyük selam çemberleri ve yayları çevirerek dururlar, bunların zırvadan aşağı düşüncelerini de alkışlarla karşılarlar. Osman Nuri *Abdülhamit-i Sani ve Devri Saltanatı* adlı kitabında şöyle diyecektir:

– Gelir ve çıkar sağlamak için en bereketli, en verimli konuşmalar bu odalarda geçer. Rumeli'de subaylar eşkiya ardında perişan olur. Anadolu'da köylü açlığından kavrulurken, bu odalarda köşklerine, yalılarına doymayan paşalar, saçı bitmedik yetimlerin mirasını, ya da yurdun en kutsal haklarını paylaşırlar. Yabancılara satmak için Abdülhamit'ten birtakım ayrıcalıklar devşirirler.

Denilebilir ki, her paşanın konağı ya da yalısı minik bir saray gibidir. Oralarda da yüzlerce tencere, yüzlerce kazan kaynar. Tevfik Fikret onlara: "Yiyin efendiler yiyin, bu yağma sofrası sizin" dedikçe onlar da durmadan dinlenmeden, soluk almadan tıkınırlar.

Nedir, bu boğaz kavgasının Abdülhamit'in iznine bağlı olduğunun unutulmaması gerekir. Ziftleneceksin ama ziftlendiğini Yıldız

Sarayı da bilecek. Bir kez bunu unutan Rauf Paşa ile konuklarının başına öyle işler açılmıştır ki, yiğitçe zehirli hançerler bundan beterini edemez.

Lafın kurdelasını uzun mu tutuyoruz, kısa mı tutuyoruz, bilmiyoruz ama anlatalım. Rauf Paşa sağlam tembihli yemekler yapmaya ve yaptırmaya düşkündür. Bir akşam yine ışıklı yemekler döktürmüş ve arkadaşlarını Bebek'teki yalısında toplamıştır. Bol yemeklik ve içmelik olunmuştur. Sıra ağızları silmeye geldiği vakit de yalı basılır. Bu da nesi demeyin. Her zamanki gibi bir curnal işlemiştir. Curnalde: "Rauf Paşa'nın yalısında Babıâli ileri gelenleri toplanıyor. Geç vakitlere değin devlet sohbeti yapılıyor," denilmiştir. Basılanlar arasında Amedi Odası görevlilerinden Saip Efendi de vardır. Daha Yıldız'daki ilk sorguda bedeni korkudan çiftetelliye durur:

– Rauf Paşa'nın yalısında ne yapıyordunuz?

– Hindi yedik, kaz dolması yedik.

– Daha?

– Hindi yedik, kaz dolması yedik.

– Daha, daha?

– Kaz yedik, dolma yedik. Başka bir... yemedik.

Abdülhamit, her vakit olduğu gibi, sorguya çekileni bir perde arkasından dinliyordur. Saip Efendi'nin sözlerinden ve hallerinden curnalin sağlam bir temele oturmadığını çakmıştır. 50 altın vererek kendisini savar. Rauf Paşa ile öteki kaşık düşmanlarına da selamlarını yollayarak perdeden aşağı iner.

Sevgili okurlar, bizim kusurumuza kalmayın, biz geçmiş zaman söylüyoruz. Araya yeni zaman da karıştırıyoruz ama pek belli etmiyoruz. Daha eski söylemek gerekirse, Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk kuruluş yıllarında Türk mutfağının bir türlü yemekle yetindiğini belirtmeliyiz. II. Sultan Murat çağında (1421-1451) Fransız Elçisi Marquis de la Brouquiére'e çekilen bir şölende sadece parça etli pilav çıkarılmıştır. A. Süheyl Ünver bir yazısında Fatih Sultan Mehmet çağında da (1451-1481) sarayda konuklara ve devlet büyüklerine yoğurtlu ve etli hamur (mantı), ya da ıspa-

naklı börek gibi bir türlü yemek verildiğini yazar. Ama herkes doyacağı kadar alırmış. Yemekten sonra da tanenli şerbetler içilirmiş.

XVI. yüzyılda işler biraz daha değişmeye başlar.

Bolluk Türkler'in iştahını kabartmıştır.

Gırtlak masrafı, III. Murat'ın ilk yıllarında 156 yük akçedir. Bu padişahtan sonra 210 yüke yükselir. Bunun dışında, saray mutfağına, her yıl Mısır'dan 36.000 kile pirinç, 2.660 okka şeker, 2.500 kile nohut gelir. Biber, tarçın, karanfil gibi baharlar da cabası. Eflak'tan ise 20.000 koyun, 15.000 okka bal, 400 kile de tuz gönderilir. Buğdan'ın yolladığı ise bin okka baldır.

Helvahaneye 14 bin okka, hile karışmamış limon suyu ile ağaç kavunu, turunç ve frenk limonu da İstanköy'den uçup gelir. Bunların parası İstanköy vergi geliriyle karşılanır. Sakız Adası'ndan postalanan *iskorçine* derler turunç suyu ile çiçek murabbalarının parasını da İzmir Gümrüğü öder. Ayrıca çeşitli illerden 300 kile nohut, 70 okka safran, 2.000 okka Koçhisar tuzu, 2.995 okka Ahyolu tuzu, 19.900 tane tavuk, 3.000 hindi ve bir sürü meyve de saraya işaret kaldırır.

Saraylıların her biri için tayınlar saptanmıştır. Kendilerine yemek çıkmayan saraylılara –bunları Haluk Y. Şehsuvaroğlu anlatıyor– tayın verilir. XVIII. yüzyılda bir valdesultanın günlük tayını şöyledir:

– 3 okka şeker, 20 okka sadeyağ, iki kile (ortalama 50 kilo) pirinç, 23 tavuk, 50 kıyye (okka) et, 20 kıyye soğan, 30 adet yumurta, 2 kıyye nişasta, 30 dirhem bahar, 2 kıyye mercimek, 2 kıyye buğday, 1 kıyye kızıl üzüm, 2 kıyye siyah üzüm, 2 kıyye sirke, 6 kıyye tuz, 10 kıyye has un, 45 kıyye sebze.

Sizin anlayacağınız saraylıların başlıca işi tıkınmaktır.

Ne var, devlet ileri gelenlerinin ya da halkın sırtına binmiş esnaf ve tecimenlerin konak ve yalılarında da yiyinti işleri her türlü sınırı aşar. Kimileri, şan olsun diye –Osmanlı İmparatorluğu şan olsun diye diye batmıştır– sofralarına yüzlerce adam ve dalkavuk toplar. Sofraya 40-50 kap taşımadan kimse konuklarını salıver-

mez. II. Mahmut'un akıl hocası Halet Efendi'nin –onun yüzünden meydan bulan olaylar, yeri gelince daha ayrıntılı olarak anlatılacaktır– sofrasında ise en az 200 konuk vardır. Konağın içine sığışılamadığı vakit, sofra bahçeye taşınır.

Şimdi yine sıkı durun. "Ayağına düştük, imdat padişahımızdan" dedirten bir haber vereceğiz. 23 Nisan 1792 günü, ki o gün Ramazan'ın ilk günüdür, İstanbul'da lahm-ı ganem (koyun eti) hiç bulunmaz olmuştur. Ama bu, yokluktan çok, koyun etinin okkası yirmi para iken on beş paraya narh verilmiş olmasındandır.

Şu gizli kalmasın ki, toplumun ensesine sülük gibi yapışan gereksiz giderler her şeyi kısa zamanda yoka çevirir. Kutsal ülkelerin koruyucusu III. Selim, bu yüzden, birtakım israf yasaklarına başvurmuştur. Koyun etinin piyasadan kalktığının ertesi gününde, esnafın dikişli kavuk ve çiçekli entari ve car ve donluk giymemesi ferman olunur. Bu buyruğa uymayanların giysileri ortalık yerde yırtılacak, ellerine de büyük zılgıtlar toka edilecektir. Aynı gün, kibar hoppalarının adamlarına da bir uyarı getirir. Bunlar sadece Trablus ve Ahmediye kuşağı kuşanacaktır. İngiliz dolamasına paydos çekilmiştir.

Ramazanın beşinci günü ki 27 Nisan 1792'dir, şerbet mendilleriyle buna benzer armağanların verilmesi de yasak altına alınır. Sadrazamların iftara çağırdıkları kişilerin koynuna saat sokmamaları ve tüm kibarların, göz göre göre armağan almamaları da –saklı yerlerde alabilirler– ferman olunur. Aralıkta, devlet ileri gelenlerinden başkalarının erkân kürkü giymemeleri de tembihlenir.

Ramazan'ın altıncı günü ise şekerin okkası doksan altı paraya çıktığından, bu durumda artık şerbet bile yapılamayacağına varılarak, bütün şekerci dükkânları kapatılır.

1820 yılında II. Mahmut da israf yasağına el atar. İşe de yemeklerden başlar. Ferman şöyledir:

– İsraf günahtır. Bundan böyle evlerde en çok beş türlüden yedi türlüye kadar yemek pişirilecektir. Yediden ötesi yasaktır.

Tarihçi Şanizade, yedi türlüyü israf saymayan bu buyruğun tezine şunları döktürür:

– Bu sırada yol düştü, fakir (yani Şanizade'nin kendisi) bir kez Halet Efendi'nin sofrasında bulundum. Gerçi yedi türlü yemek geldi ama tümü de havuz gibi tabaklar içinde. Yarısı da tatlıydı. Hem de çok nefis ve her yerde bulunmayan tatlılardı. Harcına, niceliğine baktım, piyasayı göz önüne getirdim, yalnız bir sofraya en azdan 300 kuruşluk* yemek kestirdim.

Şanizade sözünü şöyle bağlar:

– Madde temel tutmadı, herkes bildiğinden kalmadı.

Devlet işleri böyledir. Halka her şeyi yapabilirsiniz, özgürlüğünü elinden alabilirsiniz, ama onu pisboğazlıktan, oburluk gösterişinden döndüremezsiniz. Oburlukta kimi padişahlar da kullarından geri kalmaz. Sultan Aziz kollarını sıvadı mı, sıvamadı mı, bir kuzuyu büyük bir iştahla *ekl-iil bel* eder. III. Ahmet, onun gibi önüne geleni ekl-ü bel etmez, yani silip süpürmez ama o da havalı yerlerde, ince kıyım odalarda yemek atıştırmaya bayılır. Topkapı Sarayı'ndaki yemek odasını da ona göre döşetmiştir. Buraya I. Ahmet dairesinden geçilebildiği gibi, hünkâr sofrasındaki aynalı kapılardan birine bağlı merdivenle de çıkılabilir. Oda minnacıktır. Dört duvarın dördü de yağlıboya meyve ve yemek resimleriyle süslüdür. Tavanda da koca bir ayna. III. Ahmet yemek yerken lokmalarını buradan izler, onları ağzına götürmeden önce dört atlı saray arabalarına bindirerek sofrada mehterhane çalmaya gönderir.

Özel yemek odası olan bir padişah da III. Selim'dir. Ötekiler, Sultan Hamit gibi, sofra nerede kurulmuşsa, orada doldururlar karınlarını. Ama aş değiştikçe, kaşıkların da değişmesini, suyun altın bardak, aşın da gümüş tabak içinde durmasını isterler. Zehirlenme kuşkusunu yürürlükten kaldırmak için de yemekleri ilkin çeşnicibaşı ya da kilercibaşıya tattırırlar.

Ey okur, izin ver de şurda bir soluklanalım. Bu bölümü Abdülhamit'in yüz ve beden haritasını çıkarmadan bitirirsek ayıp olur.

* Bugünün parasıyla aşağı yukarı beş bin lira (1980). Ama bu para, Şanizade'nin dediğine göre, tek bir sofra içindir. O zamanlar bütün konukları tek bir sofrada toplamak olanağı yoktur. Her şölende 4-5 ya da daha çok kişilik bir sürü sofra kurulur.

Sultan Hamit orta boyludur. Bir Ulu Hakan için orta boy pek övünülecek bir şey değildir ama Abdülhamit onu "Ortanca dağları ben yarattım," diye kasılmak için kullanır.

Gözleri tahrirli yeşildir. Daha doğrusu yeşil ile mavi arası elâdır. Gözlerinin çevresi de az-biraz halkalıdır. Bakışları –bunu kızı Ayşe Osmanoğlu söylüyor– zekâ ve duygu yüklüdür. Saçları, yine bir hakana yakışmayacak biçimde dökülüktür. Yüzü beyazdır. Pala gibi eğri ve iri burnu bu soğuk ve solgun yüzü –bunu da bir İngiliz yazarı söylüyor– ikiye ayırır. Bedeni ise yüzünden aktır. Elleri orta büyüklükte ise de biçimlidir. Ayakları da ne küçük, ne büyüktür.

Kara Tahsin adıyla ün salmış Mabeyin Başkâtibi Tahsin Paşa'nın demesine göre, gür ve kalın bir sesi vardır. Belleği öyle herkeste bulunmayacak denli güçlüdür. Gelgelelim kuramsal bilgi denilen şeyden nasibini hiç mi hiç, almamıştır. Çağdaş hükümdarlarla karşılaştırıldığında –hepiniz yüzünüzü örtün– ondan bilisizi yoktur. Ne ki, yaşam içinde birtakım görgüler, deneyler elde etmiştir ki, bu, onun 33 yıl sanatlı beste ile Türkleri inim inim inletmesine yetmiştir.

Buraya, yan tutmuş olmamak için, Abdülhamit'e iyisinden yağ çeken tarihçilerimizden Abdurrahman Şeref'in sözlerini de aktarmalıyız. Gerçi Hazret bu pehpehlerde kantarın topuzunu çokça kaçırır ama, ne yapalım tarihçiler böyledir, insanı, ya şehit edip meydanda bırakırlar, ya da seraserli kapaniçe kürklere sarmalarlar. Aldı Abdurrahman Şeref:

– Abdülhamit'in yüz ve yapısında Osmanlı Hanedanı'na özgü alametler iyice belli olurdu. Zeki ve duygulu ve dakikaşinastır (yani dakika sektirmez.) Her zamanki davranışı naziktir. Sesinde özel bir tatlılık vardır. Efendiliğin, halifeliğin ve padişahlığın ağırbaşlılık ve ululuğunu tamamıyla yerine getirir. Bendelerini koltuklar, kendisiyle görüşen yabancıları tatlı dili ve nazikliğin çekiciliği ile büyülemenin yolunu bilir.

Şu var ki, Abdülhamit'i yaşamı boyunca bir kez –o da Meşrutiyet'ten sonra– görmüş olan Mehmet Akif, onun yüzünde Abdurrahman Şeref'in saptadığı Vernel yumuşaklığını bulamayacaktır.

O gün Abdülhamit açık bir arabada Meclis-i Mebusan'ın açılış töreninden dönmektedir. Akif ise Mithat Cemal'le birlikte, Reşit Paşa Türbesi'nin oralardadır. Kızıl Sultan'ı görünce sapsarı kesilir. Mithat Cemal'de telaş:

– Hasta mısın?

– Boyalı sakalıyla Abdülhamit'in yüzü birdenbire karşıma çıktı. Fena oldum.

Gelin görün, halk geçip giden arabanın arkasından koşmakta, Abdülhamit'e alkış tutmaktadır.

Akif, Mithat Cemal'e bu kez şunları fısılar:

– Aman yarabbi, 33 yıl bu. Hâlâ alkışlıyorlar.

İçli Çocuk

Bir yazar şöyle der:

– Öldürücü odur ki cinayetinden yararlanır.

Sultan Hamit de Tayf'da boğdurduğu Mithat Paşa ile Damat Celalettin Paşa'nın ölümlerinden kimi yararlar sağlamıştır. Gerçi sonradan, Mithat Paşa'nın ailesine elini uzatmış, onlara dolgun aylıklar bağlamış, Damat Mahmut Paşa'nın oğlu Beyzade Celalettin Bey'e de Şurayı Devlet üyeliği peşkeş çekmiştir ama bütün bunlar, işlediği cinayetten, 33 yıl tek başına yararlanmış olduğu gerçeğini ortadan kaldıramamıştır. Kaldı ki, Mahmut Celalettin Paşa'nın eşi Cemile Sultan –ki Abdülhamit'in de kızkardeşidir– yıllarca Abdülhamit'in semtine uğramamış, Beyzade Celalettin Bey de –yabancılar ona Prens der– haniden sonra önüne atılan Şurayı Devlet kemiğini yalamaya pek yanaşmamıştır.

Abdülhamit'e bakılırsa, Mithat Paşa bu memleketin istediği adam değildir. Meşrutiyet yönetiminin Avrupa'da sağlamış olduğu şavkları, sadece görmüş, o bayındırlığın öteki nedenleri üzerine eğilmemiştir. Öte yandan, sulfato her hastalığa, her insana yaramadığı gibi Meşrutiyet yönetiminin de her ulusa, her ulusal topluluğa yararlı olmayacağını bilmiyordur. Üstüne üstlük, Sultan Aziz'in tahttan indirilmesi işine karışmakla yönetim adamı olmaktan çıkmış, ihtilalciler sınıfına geçmiştir.

Abdülhamit bu konuda şunları söyler:

– Hükümdarın hiçbiri, hal işine karışmış bir adama güvenemez. Tahttan indirilen hükümdar can düşmanı olsa bile. Ve dünyada hiçbir ihtilalci görülmemiştir ki, yıkmakta gösterdiği başarıyı, yapmak konusunda da gösterebilmiş olsun.

Sultan Harnit, Mithat Paşa'nın kendi buyruğu ile öldürtüldüğünü de kabul etmez. Ama Meşrutiyet'ten sonra kendisini bu cinayetle suçlayanların kalabalığı karşısında şunları demek gereğini duyar:

– Hadi, bana karşı yöneltilen bu iftirayı gerçek sayarak, aynen ve tamamen kabul edelim. Siz kaç halife göstereyim ki korktukları ve kıskandıkları kişileri bir anda yok etmiştir. İslam halifelerinin en büyüklerinden olan Halife Abbas, Mansur'a, Devaniki Hanedanı'nın velinimeti olan Ebu Müslim-i Horasani'yi öldürtmedi mi? Harun al Reşit'in, o kadar sevdiği Cafer-i Bermeki'yi idam ile yetinmeyerek akrabasına ettiği zulüm, benim Mithat Paşa'ya olan davranışımdan daha yumuşak mıdır? Özellikle ben, Mithat Paşa'nın saldırganlık olasılığına karşı –ki meydan bulsaydı, bu olasılık gerçeklik biçimine dönüşürdü– yalnız, sakınma önlemleri almakla karşılık veriyordum. Adamlarına hiç dokunmayarak, ailesine dolgun aylıklar bağladım. Yetiştirdiği vezirlerden Abdurrahman ve Halil Rifat Paşalar gibi işe yarayan kişileri de sadrazamlık koltuğuna kadar çıkardım. Ve Müşir Şakir Paşa ve Raif Paşa gibi ileri gelen kişileri de önemli görevlere getirdim. Fatih Sultan Mehmet'in Halil Paşa gibi, Varna zaferinin elde edilmesine yol açan değerli bir sadrazamı idam edivermesi, herhalde Rumları direnmeye kışkırtma hayınlığını gösteren mektup efsanesine dayanan bir iş değildir. Sokullu Mehmet Paşa'nın şehit edilmesinde, III. Murat'ın parmağı olmadığı öne sürülebilir mi? Alemdar Mustafa Paşa olayında, atam Sultan Mahmut Hazretleri Paşa'ya hayırhahlık gösterdi mi? Q kadar uzaklara gidip de tarihten örnekler aramaya gerek yok. Dört yıl önce –Abdülhamit bunları 1917 yılında söylemektedir– *Takvim-i Vakayi*'de okumuştum. Mahmut Şevket Paşa'nın öldürüleceği yer ve saat, hükümetçe daha önceden haber alınmışken, koca bir sadrazam ve harbiye nazırı, güpegündüz ve Harbiye Nezareti'nin önünde bir yaveriyle bir-

likte parça parça ediliyor ve on yedi kurşun atılıyor da, yine bir polis, bir candarma eri meydana çıkmıyor. Otomobille kaçamayan bir topal olmasaydı, ola ki eylemciler de, zabıta görevlileri gibi, meydana çıkmazdı.

Görüyorsunuz ya, Abdülhamit'in bütün savunması, dünyada kendisini bastıran kişilerin bulunduğuna dayanmaktadır. Biz burada tarih yazmadığımız için bu konu üzerinde durmayacağız. Yalnız Mithat ve Mahmut Paşalarla birlikte Tayf'te hapis edilen eski şeyhülislam Hasan Hayrullah Efendi'nin, olaydan sonra bir yolunu bulup Mithat Paşa'nın eşine gönderdiği başsağlığı mektubundan şu satırları tırtıklayacağız:

– İşin nasıl olduğunu elbet bir dereceye kadar öğrenmişsinizdir sanırım. Gazetelerin ilanı gibi Mithat Paşa Hazretleri şirpençeyi izleyen hıyarcıktan ötürü ölmedi. Gerçi, şirpençe çıkardı ama iyi oldu. Hıyarcık ise hiç çıkarmadı. Mahmut Paşa ile birlikte, ikisi bir gecede ve bir saatte, bile bile boğazları sıkılarak şehit olundular.

İsterseniz bir de Mithat Paşa'nın oğlu Ali Haydar Mithat'ın anılarına bir göz atalım ki, olay bizim yüzümüzden karanlıkta kalmış olmasın:

– 7 Mayıs 1884 gecesi Mithat Paşa'nın odası, gece yarısı kırılarak, içine dokuz nefer dalmıştı. Mithat Paşa, kendisini şehit etmeye gelen güruha karşı çıkmayı gereksiz görerek, yalnız Tanrı'dan korkmalarını ve böyle bir cinayete âlet olmayı kendilerine yakıştırmadığına dair kimi sözler söylemekle yetinmişti. Neferler için beşer riyal, onbaşı ve çavuşlar için 10 ilâ 20 riyal ücretle bu cinayete memur edilenlerden yalnız biri teessür duyarak kaçmış, öbürleri Paşa'nın üzerine saldırarak boğmuşlardı. Öteki odadaki Mahmut Paşa, katillere bir süre karşı koymuşsa da, gücü tükenerek "Aman Allah!" diye bağırmaya başladığından, bunu duyan öbür mahpuslar, büyük bir acı içinde, pencerelere koşarak, "Cinayet yapıyorlar. Paşaları öldürüyorlar," diye feryat etmişlerdir.

Bilinmeyen Yanlarıyla Abdülhamit, yazarı Joan Haslip, Abdülhamit'in buyruk ve dileğiyle öldürülen ikinci bir kişinin de Matmazel Flora Cordier olduğunu söyler.

Matmazel Belçikalı'dır. Sarışın mı sarışındır. Yüzünde gülücükten başka bir şey bulunmaz. Beyoğlu'nda bir moda evi işletiyordur. Dükkânı, evantenlerin, hoşforoş kadınların ve kibar gençlerin bir buluşma yeridir. Abdülhamit kalgaylığında (veliahtlığında) ona çengel atmış, onun kollarında, kusursuz meze ile aşk oyunları etmiştir.

1876 yazıdır bu. Tarabya Kasrı'nda gerçek bir aşk mevsimi açılmıştır. Şehzade Efendi, yanında mangaptutusu, Tarabya'nın gül bahçelerinde aşkını büyütmek için elinden geleni yapıyordur. Denilebilir ki, Abdülhamit en mutlu ve en özgür günlerini bu 1876 yazında geçirmiştir. Ne var, yaşamı oldukça küçüktür. Bir yaveri, bir kâtibi, bir de doktoru vardır. Doktoru Mavroyani Efendi hem sağlığının bekçisi, hem de dostudur. Onu orada bir şehre, Sultan Murat üzerine bilgi toplamaya gönderir. Sultan Murat'ın bakımını üzerine alan doktorların –bunların içinde bir Viyana'lı uzman da vardır– pek bir başarı sağlayamadıkları haberini kendisine ileten bu Mavroyani olmuştur.

Mavroyani bir gün ona V. Murat'ın son haftalarda iki kez kendisini Dolmabahçe Sarayı'ndan denize atmaya kalkıştığı haberini de getirmiş ve bunun Abdülhamit üzerinde ne gibi bir etki yaratacağına dikkat kesilmiştir. Gelin görün ki, Abdülhamit'in hep yarı kapalı duran gözleriyle, soluk yüzünde hiçbir şey okuyamamıştır. Abdülhamit'in ağzı, burnu ve kaşları, bütün büyük zorbaların suratı gibi hiçbir kıpırtı vermemiştir.

Belçikalı kınalı kuzu ile Tarabya'da geçen günler, Abdülhamit'in onunla evlendiği söylentilerinin alıp yürümesine yol açmıştır. Yabancı devlet adamları bile buna yürekten inanır. Abdülhamit, birkaç ay sonra Osmanlı tahtına oturduğu vakit İngiliz Başbakanı, o ünlü Disraeli, Lord Salisbury'ye yazdığı bir mektupta bakın ne diyor:

– Yeni padişahın yalnız bir karısı vardır. Bu da Beyoğlu'nda moda evi işleten Belçikalı bir kızdır. Padişah şehzadeliği zamanında genç kızın dükkânına sık sık gider, ondan eldiven satın alırdı. Bir gün genç kıza demişti ki: "Benimle evleneceğinizi sanıyor musunuz?" Genç kız karşılık verir: "Niçin olmasın... Elbette."

Böylece evlendiler. Bu genç kız şehzadeye saray yaşamını boyuna kötüleyen söylevler çekmiştir. Kısacası kız bir Roxelane (Hürrem Sultan), Abdülhamit de bir Kanuni Sultan Süleyman, değil mi?

Ne ki, Abdülhamit'in padişahlığı işlemeye başlar başlamaz Tarabya safaları sona ermiştir. Belçikalı kızın Beyoğlu ile Tarabya'daki –Aralıkta Matmazel Cordier Tarabya'da da bir yer açmıştır– dükkânları birden kapanır.

Genç kız Avrupa'ya mı gönderilmiştir? Kimileri bunu böyle sanır. Ama o "yaşmak ve ferace giyerek" Abdülhamit'in haremine katılmayı yeğlemiştir. Sultan Hamit de, analığı Perestu Kadın'dan çekindiği için –geçmiş yıllarda Perestu Kadın üvey oğlunun Ermeni kapatmalarına yapmadığını bırakmamıştır– onu Yıldız'da, kıyıda kenarda kalmış bir köşke yerleştirmiştir.

Padişah arada bir onunla buluşuyor, Belçikalı güzelin cıvıl cıvıl ötmesinden büyük hazlar devşiriyordur ama estirikli günler iyiden iyiye geride kalmıştır. Flora Cordier erişilmesi zorluk gösteren bir yabancı kadın değil, haremdeki gözdelerden biridir artık. Haremde ise Matmazel Flora'yı aratmayacak bir sürü güzel vardır.

Belçikalı kız gün gün solmakta, kurumaktadır. Yapayalnızlığının, doruğuna vardığı bir gün ise karşısında Abdülhamit'in büyük oğlu Selim Efendi'yi bulur. Selim Efendi birdenbire sahneye sıçramış, Matmazelin elinden tutarak ona doping almış sevi sözleri döktürmüştür. Bundan sonrasını Joan Haslip'in kitabından izleyelim:

– Henüz 18 yaşında olan Şehzade Selim Efendi'nin özel bir evi vardı. Genç Şehzade, ataları gibi, cinsel isteklere pek düşkündü. Söylentilere göre, güzel Matmazele sırsıklam aşık olmuştu. Bir haremağasının aracılığı ile, akşamları güneş batarken, Yıldız Parkı'nın tenhalarında genç kızla buluşuyordu. Nedir, uyanık bir adam olan Kızlarağası işi çakmakta gecikmez. Böylece genç ve bahtı kara Şehzade, Padişahın gözünden uzak bir yerde oturmaya gönderilir. Ayparçası cariye de acımasızca boğdurularak öldürü-

lür. Abdülhamit'in ileri düşüncelerden ve yeniliklerden yana olmasına karşın, haremde hâlâ Ortaçağ yasaları bütün şiddetiyle uygulanıyordu. Genç ve günahsız kız da bu yasaların bir kurbanı olarak Boğaz'ın serin ve mavi sularına gömülüp gitmişti.

Abdülhamit'in ileri düşünceleri onu Sultan Reşat'ın analığı Servetefza Kadın'ı ortadan kaldırmaya da götürmüştür. İsterseniz, bunu da bize Osmanlı padişahlarının otuz yedincisi ve Meşrutiyet çağının ikinci padişahı Beşinci Sultan Mehmet Reşat anlatsın:

– Merhum pederin (Abdülmecit'in) başkadını ve analığım olan Servetefza Kadın, Sultan Murat'ı çok severdi. Dahası, tahttan indirildiğinden sonra bile, o sağ oldukça yerine geçmiş olan II. Abdülhamit Han'ı saltanatta vekil sayar ve Hamit Efendi diye anardı. Bir ramazan günü benim daireme geldi ve: "Aslanım, ben yarın akşam Hamit Efendi'ye iftara gideceğim. Biraderinin hakkını vermesini söyleyeceğim," dedi. Ben de: "Valide, eğer böyle bir şey yaparsan, hem ona, hem de kendine fenalık etmiş olursun," dedim. Ama beni dinlemeyerek, iftardan önce huzura girmiş ve: "Aslanım, ben bu akşam niye geldim bilir misin? Bu kadar vakittir kardeşine vekillik ediyorsun. Artık hakkını ver de biraz vakit de o padişahlık etsin," demiş. Sultan Hamit de, hiç bozuntuya vermeden: "Pek doğru söylüyorsun Valide... Ben de tam bunu düşünüyordum. İftardan sonra gel de seninle bu işi görüşüp, kararlaştıralım," karşılığını vermiş. İftardan sonra kendisine bir bardak şerbet sunmuşlar. Servetefza Kadın bunu içince hastalanmış. Bir arabaya koyarak dairesine götürmüşler. Ertesi gün öldüğünü duyduk.

Ey okur, biz duyduklarımızı, gördüklerimizi yazıyoruz. Her kim ki yazdıklarımıza inanmaz, biz de ona "Tarihin taraz turaz gölgeliklerine kılıç üşürmek istemiyorsun ama dünyadan da haberin yok," deriz.

Abdülhamit kuruntu kaparozcusudur.

Kuruntularının yataklığı ayrı, sokaklığı ayrıdır.

Kim kuruntularına cila vurursa yapışır, kim işe yararlığını yumuşatırsa kapışır.

Sadrazam Küçük Sait Paşa, İngiliz Elçi Henry Layard'a bir gün şunları söyleyecektir:

– Zatı Şahanenin us yetisi kimi kuruntuların etkisi altındadır. En küçük bir gürültü, sözgelişi bahçedeki ağaçların hışırtısı ya da hızla vurulan bir kapının çıkardığı gürültü onun elini hep samur kürkünün cebinde bulundurduğu altın fildişi kabzalı tabancasına uzatmak için yetebilir.

Sait Paşa, bu altın sarısı tabancanın soğuk namsulunu bir kez kendi şakağında da duymuştur. Paşanın üçüncü sadrazamlığı sırasıdır. Abdülhamit, 1882 yılı ekiminde İstanbul'da ihtilal düşüncelerinin at koşturduğu kuruntusuna kapılmış ve başkentin gücünü artırmak için Sait Paşa ile Dahiliye Nazırı Mehmet Nedim Paşa'yı illerin yönetimi üzerinde kimi düzenlemeler yapmakla görevlendirmiştir. Ne ki, Sait Paşa, sadrazamlığın ortak kabul etmeyeceğini, devletin yararı konusunda ise Mahmut Paşa'nın düşünceleriyle kendi düşüncelerinin bağdaşamayacağını ileri sürerek görevinden çekilir. Ama çekilmesi kabul yüzü görmemiştir. Aradan 57 gün geçmiş, 57 gün sonra da yani 1 Aralık 1882 günü gecesi saraya çağrılmış ve de kendisinden mühr-ü hümayun istenmiştir. Sait Paşa anılarında olayı şöyle anlatır:

– Paişahın huzuruna girdiğimde Sultan Hamit oturmama izin vermedi. Kendi de ayağa kalkarak 15 dakika kadar beni payladı. Sonra da bir gün önce saraya hapsedilen Müşir Fuat Paşa'ya yüklenen suç üzerine Mahmut Nedim Paşa ile Cevdet Paşa huzurlarında yapılmış ve Cevdet Paşa kalemiyle tutulmuş ayrıntılı bir sorgu tutanağını verdiler. Ben bunu okumaya başlamıştım ki, çabuklaştırılmış adımlarla bana yaklaştılar. Öyle ki, aramızda belki bir adımdan çok yer kalmamıştı. Bir yandan da tutanağı çarçabuk okumamı söylüyordu. Tutanakta, Abdülhamit'in tahttan indirilmesi için Dağıstan'lılardan oluşan bir dernek kurulduğu yazılıydı. O vakitler Padişahın korunması için bir çeşit saray askeri ayrıcalığı verdikleri Dağıstanlılardan oluşan askerler vardı. Bunların başı saray içinde Dağıstanlı Mehmet Paşa denilen kişiydi. Sözde, Müşir Fuat Paşa ile daha başka kişiler derneğe katılmış. Ben de

derneğin başkanı imişim. Okumamı doğru dürüst bitirmemiştim ki, Padişah tutanağı elimden aldı ve: "Buna ne diyeceksin?", "Aslı faslı olmayan şeylerdir.", "Ne diyeceksin diyorum", "Asla faslı olmayan bir şeye bundan başka ne karşılık verebilirim?"

Bu yanıt üzerine Abdülhamit bağırıp çağırmasını yeniden çehizlemiştir. Birden mühr-ü hümayun'u ister. Sait Paşa güç duruma yuvarlandığını anlar. Mühür üstünde değil, çantasındadır. Çantasını ise huzura girmeden adamı Ahmet Ağa'da bırakmıştır. Padişah'tan, Mabeyne gidip çantasını almak için izin ister. Bu, Abdülhamit'i bütün bütüne küplere bindirir. Pantalonunun yan cebine doğru, meşin bir mahfaza içinde taşıdığı tabancayı çıkarıp Sait Paşa'nın kafasına doğrultur. Sait Paşa:

– İrade buyurun, çantayı getirsinler. Padişahlık emanetinizi veririm. Bende olan Tanrı emanetini de ondan sonra alırsınız.

Abdülhamit tabancayı geri çekerek salonun kapısına kadar gider ve kapıyı açarak:

– Çantasını getirsinler.

buyruğuna yol verir. Sonra yine Sait Paşa'nın yanına gelip tabancayı şakağına dayar:

– Mührün çantandan çıkmazsa, buradan ölün çıkar.

Bereket, çok geçmeden çanta gelir. Abdülhamit mührüne kavuşmuştur ama, kendisinin öldürüleceği, ya da tahttan indirileceği kuruntusu beynini kasnaklıyordur. Bu haber gerçekleşecek olursa ilkin Sait Paşa'yı parçalatacağını söyler, sonra da önüne düşerek onu Haremle kendi dairesi arasındaki bir odaya kapatır. Kapıyı kilitleyerek anahtarı cebine koyar.

18 saat sonra Paşa'nın hapis olduğu odadan çıkartılıp evine gitmesine izin verilir. İki gün sonra ise –padişahlık işleri böyledir– yeniden, yani dördüncü kez olarak sadrazamlığa getirilir. Arada Ahmet Vefik Paşa iki gün sadrazamlık çorbasına kaşık çalmıştır ki, bu da onun ikinci ve son sadrazamlığıdır.

Böyle bir öykü Sadrazam Avlonyalı Ferit Paşa'nın başından da geçmiştir. Size onu da anlatalım ki, Abdülhamit'in ne şenlikli bir adam olduğunu anlayın. Ferit Paşa bir gün huzurda iken, yöneti-

min bozukluğundan açarak, düzeltilmesi yolunda Padişah'ın canını sıkacak sözler eder.

Padişah'ın keli kızmış mı kızmıştır. Gözleri dumanlanmış, dişleri gıcırdamaya başlamıştır. Tabancasına el atar ki, Kirk Douglas bile tabancasını bundan çabuk çekemez. Tabanca şimdi de Ferit Paşa'nın şakağındadır:

– Seni mahvederim. Mithat Paşa'yı da ben bitirdim.

Ondan sonra da gelsin zılgıtlar, gitsin paparalar.

Ferit Paşa vafir üzüntülere tutsak olur. Huzurdan çıkınca ilk rastladığı Kurena'ya içini boşaltır:

– Bu koşullarla iş görmeye olanak yoktur. Başka sadrazam bulunuz.

Ferit Paşa konağına döner, yüreğinin acısından da öteki günler Babıâli'ye gitmeyerek görevinden uzak durur.

Bunun üzerine Kurena'dan Ragıp Paşa gelir. Sadrazam'ın karşısında ayakta kolan vurur. Çok pohpohlar, çok çoban köpeği söylevleri kaldırır. Sonunda Padişah'ın maydanozlarını da üstüne serpiştirir:

– Efendimiz, eski köyde yeni âdet olmaz buyuruyorlar ve görevinizden çekilmenizi kabul etmiyorlar.

Ferit Paşa'nın içindeki güller yeniden yeşermiştir. Olay kapanır. Kapanır ama Ferit Paşa için kapanır. Abdülhamit üç gün üç gece yemez içmez, dördüncü gün onu görevinden alarak Küçük Sait Paşa'yı, yedinci kez olmak üzere, sadrazamlık koltuğuna oturtur. Bu 22 Temmuz 1908 günüdür. Bir gün sonra da İkinci Meşrutiyet ilan olunur.

Nedir, Sait Paşa ile Ferit Paşa'ya karşı kullanılmayan bu altın tabanca Sarayın Şifre görevlisi Asım Bey için kullanılmıştır.

Yine İkinci Meşrutiyet'in arifesindeyiz. O mutlu ve kutlu güne bir buçak ay var, ya da yoktur. Ama biz bu kanlı olayı anlatmadan önce size Asım Bey'in kim olduğunu açıklayalım.

Asım Bey deyip geçmeyin, O da, Namık Kemal, Ebüzziya Tevfik, Sadullah Paşa ve benzerleri gibi, Abdülaziz'i tahttan indi-

rerek bir devrim yapmak, Sultan Murat'ı da Osmanlıların başına oturtmak isteyen ilk özgürlük savaşçılarından biridir. Ama çapı küçüktür. Sonradan arkadaşları gibi türlü türlü işkencelere, sürgünlere uğramamak için taşrada görev almayı yeğlemiş ve 1878 yılından başlayarak çeşitli adliye görevleriyle Osmanlı illerini dolaşmıştır.

Asım Bey'in, evinde kendi kızı Ziyneti Hanım'la birlikte yetişmesine ve okumasına yavrusu gibi özen verdiği bir cariyesi vardır. Tophane Müşiri Ali Saip Paşa bu kızın terbiyesine, davranışlarına öylesine tutulmuştur ki onun kendisine verilmesini rica etmiştir. Asım Bey de bu ricaya karşı koyamayarak Hayrandil adındaki cariyeyi Paşa'ya aktarmıştır. Paşa da onu, Abdülhamit'e peşkeş etmiştir. Hayrandil, sarayda, yeni efendisinin sevgisini kazanarak kısa sürede Hazinedar Kalfalığı'na yükselir. 13 Kasım 1894 günü Mabeyin Başkâtibi Süreyya Paşa öldüğü vakit Hayrandil de sarayda bulunmaktadır.

Süreyya Paşa'nın yerine bir başkâtip atanacağından, sarayda alışkanlık haline geldiği üzere, Hayrandil de bu göreve Asım Bey'in getirilmesi yolunda Padişah'a bir dilekçe sunar. Sultan Hamit buna kulak asmayınca Hayrandil, dilekçelerin bir ikincisini, bir üçüncüsünü yapıştırır.

Abdülhamit, bunca üsteleme karşısında, Asım Bey'in adını daha önce Süreyya Paşa'dan işitmiş olduğundan, onun bu göreve getirilmesine aklını alıştırır. Aralıkta, Darüssaade Ağası Lütfü Ağa Padişaha gelmiş, şimdiye dek taşrada gezmiş, kişiliği bilinmeyen bir adamın Mabeyn Başkâtipliği gibi incelik isteyen bir göreve getirilmesinin uygun olamayacağını, oysa Bahriye Mektupçusu Tahsin Bey'in (sonradan Paşa) bu görevi yapacak yetenekte bulunduğunu, ağzından salyalar saçarak söylemiştir.

İşe Darüssaade Ağası karışınca da akan sular durmuş, Tahsin Bey de adı geçen göreve atanmıştır. Ama arada, Asım Bey'e de haber çıkarıldığından o da Kâmil Bey'in şifre dairesinde görevlendirilmiştir. Yıllarca sonra Kâmil Bey de ömür eteğini tüketince, Asım Bey onun yerine kaldırılmıştır. Diyeceğim, 1908 haziranında Asım Bey Sarayın Şifre kâtibi olarak çalım atmaktadır. O

aylarda Rumeli'de ihtilal kıpırdanışları başgösterdiğinden, bir gün Abdülhamit onu huzura çağırır, İzmir tümeninin hemen Rumeli'ye gönderilip başkaldıranların yok edilmesini şifre ile bildirmeyi buyurur.

Asım Bey o gün pek bahar yalabuğudur:

– Efendimiz, işi barış yoluyla ve kan dökmeden hallediniz. Müslümanı Müslümana kırdırmayınız. Bunların akla yatkın isteklerini kabul ediniz. Etmeyecek olursanız bu saltanat size kalmaz.

Yaa Asım Bey demek öyle? Bu sözler karşısında Abdülhamit'in gözlerindeki sarılık, öfkeden alev gibi parlamaya başlar. Kemerli burnunun ayak ucundaki çizgiler bütün bütüne derinleşir. Asım Bey'e yaklaşarak şöyle endaht eder:

– Hâlâ bu düşüncelerden vazgeçmeyecek misin, hayın?

Bunu söyler söylemez Asım Bey'in kafasına tabancasının kabzasını öyle bir indirir ki, zavallı Şifre Kâtibi Padişah'ın Harem-i Hümayun'undaki özel odasından dışarı çıkmaya vakit bulamaz. Kapının eşiğine yıkılıp, vakit yitirmeden, can alıp can vermeye başlar. Abdülhamit'in onun can keyfini uzun boylu seyretmeye vakti yoktur. Adamlarını çağırır, Asım Bey'i oradan sürükletir. Az biraz sonra, sarayın süprüntü toplamakta kullanılan bir el arabası –bunları Asım Bey'in kızı Ziyneti Hanım anlatmıştır– Şifre Kâtibi'nin cansız ve ruhsuz bedenini saray duvarlarından geçirerek Yahya Efendi türbesine iletiyordur.

Osman Nuri Ergin *İstanbul Şehreminleri* adlı kitabında bu konu üzerinde şu açıklamayı yapar:

– O zamanlarda Mabeyn'in sıradan bir tüfekçisi bile ölse cenaze masrafı ceb-i hümayundan ödenirdi. Cenazesi gereken törenle kaldırılır ve ailesinin hatırı sorularak ihsan-ı şahanede bulunulurdu. Oysa, Asım Bey'in cenazesine ve ailesine karşı bunların hiçbiri yapılmamıştır. Ölümü de ailesine, gömülmesinden iki gün sonra haber verilmiştir.

Doğrusu, bu işler hükümdarlık sanatının tekniği içinde yer alır. Padişahlık, krallık ya da zorbalıkta ilk adım kötülüktür. Kötülük o pusarık ve çiçek bozuğu yüzüyle ortalarda kırıtmıyorsa, bilin ki

zorbalar daha onu kapılarına köpek etmeye vakit bulamamışlardır.

Denilebilir ki, ulusların başına kara kara bulutlar gibi çöken buyurganlar uyruklarını ikiye ayırırlar: Kötülük yapabilecekleri kişiler, kötülük yapamayacakları kişiler. Ama zaman zaman kötülük yapılamayacak kişiler, kötülük yapılabilecek kişilere dönüştüğü gibi, bunun tersi de olur. Hüseyin Cahit Yalçın 1909 yılı martının ilk günlerinde "Şeriat İsteriz" diye bir yazı yazmıştır. Yazı, 28 Şubat günü, Kapalıçarşı'da, hoca kılıklı bir-iki kişinin ortalık yere bir masa koyarak gelen geçene şeriat istediklerini belirten bir dilekçe imzalatmaları üzerine kaleme alınmıştır. Yalçın, yazının bir yerinde "sivri tepelerin göze çarpması, tepelere bakarak sular altındaki sıradağların izlenebileceğini" söylemektedir.

Abdülhamit, o her zamanki alınganlığını takınarak bu tepelerle Yıldız Sarayı'nın anlatılmak istendiğini sanır.

Meşrutiyet'ten önceki günlerde olsa Hüseyin Cahit bu yazısıyla kötülük yapılabilecek kişiler listesinde yer alacaktır. Ama artık kediler de çamaşır yıkıyordur. Şimdiler o, Abdülhamit'in pençesini geçiremeyeceği kişiler arasındadır.

Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa, yazının yayınlanmasından sonra, Hüseyin Cahit'le görüşmek istediğini kendisine duyurur. Hüseyin Cahit, sadrazamlığa gelince de ona şöyle der:

– Padişah sizi yakından tanımak istiyor. Sizden çok övgüyle söz etti. Eski dönemde sizin varlığınızdan haberli olmadığına yerindi. Bir gün sizi Mabeyn'e götüreyim de görüşürsünüz.

Ah, bu Abdülhamit ne içli çocuk!

Onun içliliğini babası Abdülmecit de görmüştür.

Gerçi görür görmez hık diye göçüp gitmiştir ama o, zaten son nefesini vermek üzeredir. Abdülhamit'in içini okusa da, okumasa da sıfırı tüketecektir. Hadi, bu işin anlatılmasını da doğrudan doğruya Abdülhamit'e bırakalım:

– Babam Selanik'ten İstanbul'a dönüşünde hasta oldu. Artık çok yaşamadı. O vakit kırk yaşındaydı. Zaten bir deri bir kemik, zayıf bir adamdı. "Selanik sıtmalıdır, ordan sıtma almış," diye ilkin sulfato ile tedavi ettiler. Oysa veremdi. Ölümünden önce, yal-

nız ben gördüm. Kardeşlerim göremedi. Beni kabul etti. Gözümün önünden hiç gitmez. Bir koltuk üzerine oturtmuşlardı. Güçlükle nefes alıyordu. Büyük kardeşimle dargındı. "Gel oğlum," dedi, bana birçok dualar etti. Ben ayakta dinledim, yarım saat kadar kaldım, dayanamadım. Bacaklarım titremeye başladı. Düşecek bir duruma geldim. Bana bir hüzün geldi. Ağlamaya başladım. Odadan çıktım. Arkamdan bağırıyor, "Gel oğlum Hamit Efendi, içli çocuk, seni üzdüm, beni bağışla," diyor, o sırada ben iki kapı arasında ağlıyordum. Başmabeyinci Mehmet Ali Bey: "Git, Efendimizi üzme," diyor. Ben de: "Bu halde nasıl gideyim?" diyorum. En sonu yeniden gittim. Elini öptüm, duasını aldım.

Ey okur, biz yine bağdaşımızı bozmayalım. Olayı bir de Cevdet Paşa'nın ağzından dinleyelim. Yalnız kendimizi 20 Haziran 1861 Perşembe gününe ışınlayalım, Kurban Bayramı'nın da ilk günü olduğunu aklımızan çıkarmayalım:

– Bayramlaşmadan sonra Sultan Mecit, Topkapı Sarayı'nda bir süre baygın yattıktan sonra, kalkıp Dolmabahçe Kıyısarayı'na gitmişti. O gün saat on sularında biraderi Abdülaziz Efendi'yi celp ile ikisi birlikte bir odada bir saat kadar oturmuşlar. Konuşma serüveninin ayrıntıları malumumuz değildir. Ama şu kadarcık öğrenilebildi ki Hünkâr biraderine: "Birader benden artık hayır yok. Ben bayramlaşmaya dahi ancak vükelâ ve öteki kişilere veda için gittim. İşte her şey sana kalacak. İnşallah muvaffak olursun. Evlatlarımı sana emanet ettim. Zaruret çektirme." deyu buyurması üzerine biraderi ağlamaya başlamış ve kendi dahi beraber ağlamış. Sonra kimi gerekli vasiyetlerde bulunmuşsa da ne dediğini öğrenemedik. Şu kadar ki: "Bu sırada vükelâm bana ihanet etti. Bana seninle kardeşliğimi bildirmediler," demiş olduğu sağlam olarak bilinmektedir. Nihayet, Abdülaziz Efendi Hazretleri'ne fenalık gelerek aşırı dalgın olduğu halde çıkıp kendi dairesine giderken az kalmış ki düşeyazmış. Bu keder yüklü haliyle dairesine vürudunda dahi validesi oğlunu kederli görüp telaş ile bayılmış ve Efendi Hazretleri kederinden mizacını yitirerek ferdası kan aldırmıştır. Beri tarafta Abdülmecit Han Hazretleri kadınlardan ki-

milerine dahi veda edip: "Sizin evladınız var. Size bir şey olmaz ve buradan çıkarılamazsınız." deyu teselli vermiş ve Murat Efendi'yi istemiş ise de keyifsiz olduğundan gelip görüşememiş. Abdülhamit Efendi'yi görüp veda suretinde bayramlaşmış. Badehu, Reşat Efendi geldiği sırada Zat-ı Şahane'ye baygınlık gelmiş imiş.

Şair Leyla Sokağı

Sultan Mecit'le Sultan Aziz'in mabeyincilerinden Dilaverpaşazade Muhtar Bey, 1861 yılının son günlerinde, Sadrazam Keçecizade Fuat Paşa'nın sakalını okşadığı için saraydan çıkarılmıştır.

Aynı şey, o günlerde bizim Ziya Paşa'nın başına da gelir. O da saraydan –Dolmabahçe Sarayı'ndan– defedilir. Gerçi o, Fuat Paşa'nın makas şıkırdımı sakalına dokunmamıştır ama Bebekli Saip Bey'i paşaya göndererek, kendisiyle elele verirse bundan hem devletin, hem de kendilerinin –Ziya Paşa ile Fuat Paşa'nın– büyük yararlar devşirebileceğini muştulamıştır. Aralıkta, Saip Bey, Fuat Paşa'ya, sadrazamlığa kondurulmasında şairimizin pek ince parmaklarının da rol aldığını, kendi yerini korumak için sarayda sözü geçer bir adama yaslanmasının yerindeliğini de çıtlatır.

Ziya Paşa o yıllarda, Beşiktaş'ta, Yıldız Caddesi'nde oturmaktadır. Abdülmecit çağında, 1855 yılında, üçüncü kâtip adıyla sarayda görev almış ve Veliaht Aziz Efendi'nin yakınlarında durmaya pek özen göstermiştir. Bu yüzden Sultan Aziz 25 Haziran 1861 Salı günü tahta çıkınca kendisine dokunulmamıştır. Ne ki, Padişahın cülusundan kısa bir süre sonra, 6 Ağustos'ta, Âli Paşa gelip sadrazamlık koltuğunu ısıtmaya başlayınca şairimizin yıldızı kararmaya başlar. Bundan vafir üzüntülere yuvarlanan Ziya Paşa da –o zamanlar daha paşa değildir– yememiş, içmemiş Padişah'ı Âli Paşa'dan soğutup Fuat Paşa'ya yaklaştırmanın yollarını aramıştır. Sonunda dileğine erişip –Sultan Aziz de sadrazam değiştirmeye pek teşnedir– Fuat Paşa'yı Âli Paşa'nın yerine geçirtince devlet gemisinde sözünün geçebileceği sanısına kapılmıştır.

Bebekli Saip Bey Keçecizade'ye gittiği günün akşamında şairimizin evine Sadrazam'ın şu karşılığını dikmiştir:

– Bu öneriyi kabul edebilmek için insan ilkin deli olmalıdır. Sonra da adının Ömer olması gerekir. Ben kendime çocuklarbaşı Deli Ömer dedirtemem.

Hay Allah, Ziya Paşa, büyüklerin, yaptıkları işlerde kendilerine küçükleri ortak tutmak istemeyeceğini unutmuştur. Üstelik Fuat Paşa ile Âli Paşa'nın canciğerliğini de hesaba katmamıştır. Oysa bu iki Paşa takım oyuncusudur. Karşısındakileri kıvıra kıvıra gol atmazlar. Kaleye inerlerse, paslaşarak inerler. Diyeceğim, Ziya Paşa'nın saraydan alarga tutulmasında Âli Paşa'nın da emeği geçmiştir.

İyi düşünülecek olursa, Türkiye'de Meşrutiyet'in gecikmesi, ya da Cumhuriyet'in gereğince verimli bir yola dökülememesi hep bu aydınların, hadi daha açık söyleyeyim, bu yarı aydınların çekişmesine, sen-ben kavgasına dayanır. Abdülhamit yıllarca sonra, Beylerbeyi Sarayı'nda kalafata çekildiğinde, şunu söyleyecektir:

– Eğer o sıralar Meşrutiyet'ten yana olanlarda yetenek bulunsaydı, Meclis açıldıktan sonra, ben kapatmak istesem bile buna engel olurlar ve Meşrutiyeti yaşatmak için canlarını gözden çıkarırlardı.

Yeni Osmanlılar'dan Kayazade Reşat Paşa'nın –ona Çürüksulu da derler– anlattığı bir öykü vardır ki, buraya sıkıştırmamız gerekir. Bunu biz istemiyoruz, olaylar dizisi istiyor. İlkin Reşat Paşa'nın pek garip şiirler yazan biri olduğunu açıklayalım ki, kimse ağzını açıp da "Bu adam da nerden çıktı?" demesin. Reşat Paşa zeki mi zekidir. Şakayı sever. Sululuğu da sever. Bedeninin bir yanı inmelidir. Yozgat mutasarrıfı iken kıtlık ve pahalılık yüzünden halkın baskısına uğrayarak kafasını üşütmüş, uzun süre yataklarda yatmıştır. Yani namusuna deyecek yoktur.

Haa, işte bu Kayazade ile Namık Kemal, Ziya Paşa, Şair Deli Hikmet, sonradan Abdülhamit çağında saraya alınan Nuri Bey –Reji Komseri diye de anılır– bir gün sandalla Üsküdar'a geçiyorlardır. Şemsipaşa kıyılarına geldikleri vakit hava patlar. Amaan,

bir fırtına ki eşi Hint denizinde görülmüş değil. Namık Kemal'de telaşın bini bir para. Deli Hikmet dayanamaz:

– Be Kemal, ne tatlı canın varmış. Batarsak ne olur sanki!

– Ayol ben kendi canım için telaş etmiyorum. Sandal batarsa biz değil, kamuoyu boğulmuş olacak.

Ama biz bu tehlikeli konuları eşelemeyelim de Ziya Paşa'nın Beşiktaş'taki evine dönelim. Şairimiz, 1875-1876 yıllarında, Sultan Aziz'in defterini dürmeye hazırlananlar –Müthit Paşa, Serasker Hüseyin Avni Paşa, Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa, vb.- ile Veliaht V. Murat arasında haberleşmeyi sağladığı günlerde de bu evdedir. Gerçi asıl aracılığı yapan Veliahtın özel doktoru Kapolyon Efendi'dir ama, onunla ilişkisi olan da Ziya Paşa'dır. Şairimiz doktora haber uçurmak gerektiğinde de Beşiktaş Hamamı sırasındaki Eczane-i Osmani'den yararlanır.

Bu postacılık semeresiz kalmaz: Sultan Murat 30 Mayıs 1876 günü Osmanlı'nın buyruk ve fermanını ele geçirince Ziya Paşa'yı da başkâtipliğe atar. Ne ki bu görev 24 saat bile sürmez. Bu kez de şairimize kancayı takan Sadrazam Rüştü Paşa'dır. Anlatalım:

Beşinci Murat, Ziya Paşa'yı başkâtipliğe oturtur oturtmaz, aynı gün, Namık Kemal ile sürgündeki öteki Jön Türkler için de bir şeyler yapmak gereğini duyarak Ziya Paşa'ya şöyle demiştir:

– Sadrazama söyle, Kemal Bey'le arkadaşlarının gelmeleri için telgraf yazsınlar.

Sadrazam ise buyruğu alır almaz harlamıştır:

– Her işimiz bitti de bu mu kaldı? Bu şımarıklar 10 gün sonra gelirlerse kıyamet mi kopar, dünya mı yıkılır? Bu işleri yapan hep sizsiniz. Padişahımıza söyleyecek başka bir şey bulamadınız mı?

Paşa, Paşa sen bizim yazdıklarımızı okumuyorsun, Ziya Paşa'ya söylenecek söz mü bu? Şairimiz bu sözlerin altında kalmak şöyle dursun, üstüne de çıkar. Sonunda da pılısını pırtısını toplayıp saraya bir hoşçakal çeker. Bereket bir hafta sonra onu Maarif Müsteşarı olarak görürüz. Yüz bin hayıf ki, ağustosun son günü de Abdülhamit, 34 yaşında, Osmanlı tahtına çökecektir.

Şairimiz yutkunsa mı iyidir, yutkunmasa mı iyidir?

Durun, geride kendisini koruyacak biri kaldı galiba. Mithat Paşa, sadrazamlığa getirilince –19 Aralık 1876– ona elini uzatmak gereğini duyar. İlkin Berlin elçiliğine yollanması üzerine laklaka kesilir. Sonradan cayılarak Suriye Valiliği'ne kayrılır. Ama onun Suriye Valiliği'nde gözü yoktur. Milletvekili seçilerek başkentte kalmak istemektedir.

Üç gün sonra *İstikbal* gazetesinde İstanbul halkının Ziya Paşa'yı milletvekili seçtirecekleri, bunun için birkaç bin imzalı bir dilekçe verecekleri üzerine bir yazı yer alır. Bu, aşağı yukarı Ziya Paşa'nın uçurduğu bir haberdir.

Haber Abdülhamit'in kalbine bir sıkıntı vermiştir.

Aynı gün, Mabeyn Başkâtibi Şopur Sait Bey'den –sonradan Sadrazam Küçük Sait Paşa– Sadrazama "Bende Sait" imzasıyla bir yazı gelir. Yazı Sultan Hamit'in sözlerini aktarıyordur.

– Ziya Paşa'nın milletvekilliği kabul olunamaz. Çünkü kendisi özellikle Padişaha suç atmak lekesini taşımaktadır. Bu, kanıtlarla da saptanmıştır. Oysa, Kanuni Esasi lekeli olanları milletvekilliğine kabule izin veremez. Kendisine değer göstermekte hiçbir zorunluluk olmadığı halde, sadece Sadrazamımızın kayırmasını geri çevirmemek düşüncesiyle vezirlik ve Suriye gibi önemli ve özenli bir ile atanmasına evet denildi. Şimdi bunun da kadrini bilemiyor ve vezirlik gücünü Dersaadet'te (İstanbul'da) kullanmak istiyor ve *İstikbal* gazetesinde ardı arkası kesilmeyen haberlerle benim isteğim ve kimi hamiyetli kişilerin çalışmasıyla meydana gelmiş Kanuni Esasi'nin kuruculuğunu bile kendine veriyor. Kısacası, Ziya Paşa'nın bu davranışları üzerine ne işlem gerekirse Sadrazam'ın kendisine bırakıyorum.

Yazımızın bu noktasında tuzlu ve acı sular kaynatıp başımızdan aşağı boca etsek yeridir. 19 Ocak 1877 günü bir posta vapuru Ziya Paşa'yı alarak görev yerine götürüyordur. *Zafername* şairinin, arada bir iki kez başkente yaptığı kaçamaklar sayılmayacak olursa, İstanbul'u son görüşüdür bu. Üç yıl boyunca Suriye, Konya, Adana valiliklerinde dolandıktan sonra 17 Mayıs 1880 günü Adana'da kambur feleğin keleğini yiyecek, Ulu Cami'nin bahçesine gömülecektir.

Biz yine dönelim Beşiktaş'ımıza.

Beşiktaş'ta yıllanmış şaraplardan biri de Behçet Necatigil'dir. Onun ayak sesleri Beşiktaş'ın bütün sokaklarında çok varır, çok gelir. Dibekçi Kâmil Sokağı'ndan geçerseniz, dikkat Behçet ordadır. Valdeçeşmesi Setbaşı Sokağı'na giderseniz, yine ordadır. Camgöz Sokağı'na sapıp bir beyt-i muzlim'le fotografiler çekmeye kalkışırsanız, karşınıza yine o çıkar. Hep de 22 numaralı evlerdedir.

Dibekçi Kâmil Sokağı'ndaki babaevidir. Burada, bugünkü günde, annesi, kızkardeşleri oturur. Yıkıldı, yıkılacaktır. Behçet bu evden 19 Ekim 1949 günü ayrılmıştır. Çünkü o gün evlenerek karısı Bayan Huriye ile birlikte Setbaşı Sokağı'na taşınır. Üç katlı, tahtadan, pinpirik bir evdir burası da. Huriye Behçet ikilisi orta katta oturak olmuşlardır. Yukarıya ev sahiplerine çıkan dar ve dik merdiven ortakatı ikiye böler. Sağda içiçe iki oda. Solda bir başka oda. Soldakindeki yüklük, mutfak yerine geçer. Alttaki kiracıların yaktıkları mangaldan yükselen marsıkların zehirli gazları yukarıya, kağşamış taban tahtalarından yatak odasına dolar. Genç evlilere sürekli başağrıları sağlar. Kış geceleri, berhane gibi yatak odasının bağdadileri arasından poyrazlar da üfürür. Öksürükler, tıksırıklar. Behçetimiz soğuktan uyuyamayıp da öteki odadaki sobayı yakmaya gittiği vakit de, küçük bir tepeye benzeyen kabarık döşemede denge oyunlarına girişir.

Camgöz Sokağı'ndaki evin de işi bitiktir. 1955'te satın alınmıştır. Oh, kira mira yok artık. O sokakta, birbiri üzerine abanan bir dizi ev gibi tahtadandır bu da. Sokak, Ihlamurderesi Caddesi'ne koşut olarak, onunla yarışırcasına uzar gider. Oysa Tuzbaba'ya çıkan bir sürü dar sokak, içiçe ve inişli-çıkışlı görünümleriyle Camgöz'ü dört bir yandan sıkıştırır. Beşiktaş'ın en yoksulları, en boynubübükleri burdadır, denilse yanlış olmaz. Behçet, Camgöz'ün soluk yüzünü şöyle canlandırmaya çalışır:

> Bilmezdik kaç nüfus kaç hane
> Duyulurdu sertçe sesi bir kapının:
> Bağıran bir erkek boşluğa karşı
> Ağlayan bir genç kadın.

Kimdin sen, karşımızdaki ev,
Sarı ampul söner on bire doğru.
Eğilirdim havasız sokak -
Camlar kararırdı.

Bitmezdi makinede dikişin,
Kimdin sen, bitişik komşu?
Üç yavrunla kalmışsın
Bir tanıdık söylemişti.

İki gözümüz Tahir Alangu –o da Beşiktaş'ta, Muradiye Mahallesi'nde, Şair Nazım Sokağı'nda yıllar tüketmiştir– Behçet'in bu evdeki çalışma odasının gizini 1955 yılının son günlerinde şöyle saptamıştır:

– Kapıdan girip ufak bir merdiveni tırmanarak yukarı çıkıyorum. Solda bahçe üstünde, ufaraktan, iğri çatılı bir sandık odası. Yerlerde, raflarda, irili-ufaklı etajerlerde, yatağın üstünde, altında, yığınlar halinde, kırk yıllık ömrünün kitaplar, dergiler, dosyalar, müsveddeler, sararmış kâğıtlar halindeki kalıntısı. Birini söndürüp diğerini yaktığı sigarasının bulutlar halindeki dumanları ortasında bir sandalyeye tünemiş oturuyor. Masanın üstü bir sürü hırdavatla dolu. Şişeler, kutular, sicimden çiviye kadar akla gelmez eşya kırpıntısı, dibinde telvesi kurumuş okkalı kahve fincanları, içi izmarit dolu kâğıt külahlar arasında zorla açılmış, bir kâğıtlık yere sıkışmış son şiiri. Bir alıcı kuş hırçınlığı içinde, yıllarca önce olduğu gibi, tezgâhtaki şiirin üzerine bir kitap atıveriyor.

Odanın duvarları badanalı. Bembeyaz. Ama badanaların altından tuhaf bir siyahlık kendini belli ediyordur. Bu, odanın eski kiracılarını düşündürten bir şey. Behçet o siyahlığı en güçlü kireçlerin, en güçlü boyaların bile yok edemeyeceğini bilir. Kara bahtlarıyla teke tek yaşamış insanların rengidir bu. Yalnız, ilkyazda, komşu bahçedeki ağaçlar çiçeğe durunca, duvarlar biraz ağarır gibi olur.

Behçet de o zaman gelir camı açar. İçini bir delice sevinç doldurur. Yaklaşan yeni şiirlerin de sevincidir bu. Alacağını aldıktan

sonra pencerede çok kalmaz. Kalsa, ağaçlar onu çalışmaktan alıkoyacaktır.

Türkçe öğretmeni Behçet Necatigil dört gün okuldaysa, üç gün evdedir. Evde, ya masasının başında, ya da odadaki eski sandığın önündedir. Eski sandık ateşten gömlek. Behçetimiz onu açar, içindekileri döker-saçar, düzeltir, sıralar, karıştırır. Dalar, dalar, bıkkınlık nedir bilmez. Sandıktaki bir sürü mehtabiye arasında yaşanmamış aşklar da yatmaktadır. Onları alıp alıp şiirlerine yerleştirir. Şiirlerinde yaşanmış, yaşanmamış şeyler yanyanadır. Behçet'in yokluğunda, bir gün gelip de bu sandığı açarsanız, bir şeycikler bulamazsınız. Bunlar sadece Behçet'e görünür çünkü. Bu yüzden de yıllardan beri solmadan dururlar. Behçet'in eli onlara değdi mi, değmedi mi, gönlü o anıların bardaklara doldurulup içildiği zamanların coşkusuyla titremeye başlar. Ama dikkat, sandığı açmadan evin kedisini odadan çıkarmak gerekir. Çünkü bir kez, sandığın kapağı kaldırılır kaldırılmaz o zulumlu, o geçmişte yaşamanın büyünü umursamayan kedi, sivri ve acımasız pençelerini en değerli fotografilerden birine –bu resmin kimin olduğu açıklanmamıştır– geçirivermiştir.

Meddah İsmail Sokağı, Camgöz'ü Ihlamur Caddesi'ne çıkarır. Bu sokağa koşut Yaverağa Sokağı da aynı işi görür. O vakitler Topağacı silme dutluk olduğu gibi Ihlamur da silme bostandır. Şimdiler Ortabahçe Caddesi (Çarşı Caddesi) bitip de Ihlamur Caddesi'nin başladığı yerin oralarda görünen Yeni Yol ile yolu çevreleyen apartmanların kapladığı alan "Davudun Bostanı" diye bilinir.

Biz ona dokunmayalım da, Dizi Sokağı'ndan vurup Ihlamur'a koşut olarak uzanan ve Ihlamur Kasrı'nın oralarda onunla birleşen Nüzhetiye Caddesi'ne ayak atalım. Dizi Sokağı'nın üst yakası merdivenlidir. Ama bunlar insanı yormaz. Basamakları tırmanıp sağa dönünce de 200 metre ilerde, 14 numarada, Sabahattin Kudret Aksal'ı bulabiliriz. Ama isterseniz Akaretler'in ordan Aziziye Caddesi'ni (Şimdiler Şair Nedim Caddesi) izleyerek de caddenin uzantısındaki Nüzhetiye Caddesi'ne gelebiliriz Ya da 1941 yılında, bir gün Salâh Birsel'in yaptığı gibi, Teşvikiye'den Kâğıthane Caddesi'ne (Şimdiler Hüsrev Gerede Caddesi) dalıp yokuş aşağı

inersek –ki buraya Teşvikiye Yokuşu da denir– karşımıza yine Sabahattin'in evi çıkabilir.

Sabahattin'ler buraya 1933'te taşınmışlardır.

Evin arka yakasından Boğaz, Çamlıca ve Kuzguncuk sırtları görünür. Ama Sabahattin'in odası cadde üzerinde olduğundan –caddelerden kaçın– o, karşı sırada yer alan bakkaldan, fırından ve haremağaları gibi birbirine benzeyen bir dizi tahta evden başka bir şey göremez. Bu evler de ta Ihlamur'a değin Abdülhamit çağının kalıntıları oturur. İttihatçıların deyişini kullanmak gerekirse, bunlar *enkaz-ı istipdat*'tır. Topu da kursaklarında Sultan Hamit'in ekmeğini taşır. Beş papel kurbanı Rauf Bey'in evi de bunlar arasında. Rauf Bey'in üç kızı var ki, üçü de ay parçası. Her ikindi bu evden bir piyano sesi yükselir. Bir iki yıl sonra Sabahattin liseye gidip gelmeye başlayınca, okul dönüşlerinde, bu piyano sesiyle hurdahaş olacaktır.

Beş papel kurbanı Rauf Bey daha sonraları Üsküdar'a göç eder. Aralıkta, karısı ölmüştür. Bir gün eski bir tanışı, İsmail Bey, Üsküdar'daki eve damlar. Rauf Bey dert yanacak birini bulduğu için memnundur:

– İsmail Bey bu evin bacısı yok.

İsmail Bey bacı sözüyle Rauf Bey'in ne anlatmak istediğini çakamamıştır. Daha doğrusu, bacı sözünü baca ile karıştırmıştır:

– Nasıl, bacasız ev olur mu?

Rauf Bey'in gördüğü eğitim, doğrudan doğruya "Bana karı gerek, karı" demeye elverişli değildir. Aynı tümceyi yineler:

– İsmail Bey, bu evde bacı yok.

– Hallahallah, bacasız evi de ilk kez işitiyorum.

– Bacı, yok, bacı yok.

– Sen de evi tutarken, sağına soluna bakınadın mı, a birader?

Sultan Aziz'in sadrazamlarından Sakızlı Ahmet Esat Paşa'nın konağı da Ihlamur'dadır.

Biz bu kitapta Boğaz'ın şıngırını anlatıyoruz. Ne ki, zaman zaman, araya padişahların, vükelânın ve tüm paşaların tıngırını da sı-

kıştırdığımıza göre, Ahmet Esat Paşa'nın sadrazamlıktan nasıl alındığını da sergileyelim ki, çok gülünsün, çok ağlansın.

Sadrazam'ın görevinden uzaklaştırılması Abdülaziz Han katında kararlaştırıldığında, Mabeyn Başkâtibi Atıf Bey de –ki daha sonraları Karesi valisi olacaktır– Paşadan mühr-i hümayunu almaya gönderilir. Atıf Bey, yaşamı boyunca Sadrazam'ın yakınlarında durmuş biridir. Buyruğu yerine getirecektir ama, nasıl getirsin? Çaresiz bir durumda, akşam yemeğinden sonra, kalkıp Paşa'nın Ihlamur'dak konağına gider Esat Paşa onun, her zamanki gibi, kendisini yoklamaya geldiğini sanarak memnunluk gösterir. Laf lafı açıyor, ama Atıf Bey o saat orada niçin bulunduğunu, bir türlü açamıyordur. Bir ara Sadrazam işlerin zorluğuna değinir. Hele şükür! Atıf Bey, fırsatı yitirmeden Padişah'ın şanı yüksek fermanını patlatır:

– İşte Şevketli Efendimiz de sizi bu zorluklardan kurtarmak için mühr-i hümayununun alınmasına bendenizi görevli kıldı.

Esat Paşa bozulur ve mührü koynundan çıkarıp –sadrazamlar mühürleri hep koyunlarında taşır– verir.

Eeeee, yine Sabahattin Kudret'in odasına dönelim.

Pencere demirlidir. Kaldırımdan da bir metre yüksekte. İlk yıllarda Sabahattin buradan, Beckett'in Oyunun Sonu adlı yapıtında, tek eğlencesi mutfak duvarlarını dikizlemek olan Clov gibi, uzun süre, yarım kalmış bir yapının tuğla duvarlarını gözlemlemiştir.

Odanın tabanı, açık renk bir muşambayla kaplı. Dipte Sabahattin'in karyolası. Önünde krom sarısı mı, safran sarısı mı, uçuk bir kilim. Ayak ucunda bir yazı masası ki ıhlamurdan. 1929 yılında, şairimiz daha pek yavru, pek sabi iken yaptırılmış. Ufacık, tefecik. Bu yüzden derslerini, ortalık yerdeki dikdörtgen masada yapar. Odada bunlardan başka, koni biçiminde bir soba, bir koltuk, birkaç da iskemle var. Koltuk sobanın yanında. Kış geceleri sobadaki odunlar artık yanıp da kül olmaya geçtiği vakitler, gelir buraya oturur, bir saat, iki saat, sobadan yükselen mırıltılara kulak verir. Delikanlılığın eşiğinde en sevdiği sesler bunlar. Gelgelelim, sabah olur olmaz, sokakların o her günkü, o bitip tükenmek bitmeyen şarkısı düşer yine usuna:

Sabah olur olmaz
Pencereyi açarım.
Seyrederim her şeyin yeni bir güne göre hazırlanışını.
Sokakların süprüldüğünü
Camların temizlendiğini
Bulut parçasının gökyüzünde yerini alışını
Vapurun iskelede.
Bütün bunların ne içten geldiğini anlıyorum!

Her sabah sokağa çıkmadan önce hatırlıyorum
Masayla konuştuğumu.
Sürahi bardakla bir arada
Öte yanda ise hazırlanıyorlar
Her günkü şarkılarını söylemeye
Ayakkaplarım, şapkam
Ceketimin yakasındaki çiçek.

Sabahattin şiirlerini de ortadaki masada yazar. İlk dize gizemseldir. Nerden çıkıp geldiği belli olmaz. Ama işte gelmiştir. Önünde durmaktadır. "Kaptan basıp gidelim artık demir al / Gör arkamızdan itecek bizi dalga / Martı belki bulut çekecek bizi bil" diyordur. Sabahattin elini uzatır. Dizeyi sınaması, denetimden geçirmesi gerekmektedir. Gerçek bir dize değilse, gemisini boş yere yerinden kıpırdatmayacaktır. Ama işte dize sınavı atlatmış, Sabahattin'le birlikte çıkacağı yolculuğa hazırlanıyordur. Sabahattin de hazırlıklarını bütünlemiştir. O gizemsel dizenin ne uzunlukta bir şiire dayanabileceğini, ne renk bir anlatıma sarıp sarmalanmak isteyeceğini, nasıl bir imge düzenine özlem duyacağını, hepsini, hepsini saptamıştır. Dizeye elini uzatır, onunla kendi matematiğini yürütmeye başlar. "İlk dize Tanrı vergisidir, ondan sonra çalışma gelir" diyen Valéry'nin sanat anlayışına da pek yakın düşer bu matematik. Sabahattin bir an bile matematiği gözden uzaklaştırmaz. Bu yüzden şiire de "Büyülü matematik" der. Ne ki, büyü, yüzdeyüzüyle ilk dizededir.

Burada "Sabahattin Kudret yöntemi"nden de açmak doğru olacaktır. Sabahattin bu yöntemi son zamanlarda bulmuş ve kimi

şiirlerine uygulamıştır. Ne var ki, bu yöntem hece ile yazılan şiirlere uygulanabilir sadece. Çünkü yöntem, şiir yazılıp bittikten sonra, dizelerin hece sayısını bir hece düşürmeye dayanır. Söz gelişi şiir 13 heceli ise, 12'ye, 9 heceli ise 8'e indirilir. Sabahattin bunu sağlamak için de dizedeki –eğer varsa– *ve* ya da *bir* sözcüklerini atar. Yoksa, haa işte o zaman iş çatallaşır, kimi zaman dizenin anlamı bile sağa, sola yatabilir.

Gelelim yine odaya. Duvarlar çıplak mı çıplak. Yalnız karyolanın ayak ucunda üçgen biçiminde bir ayna. Sabahattin burada, görüyorsa ancak yüzünü görebiliyordur. Daha sonraları duvara boş bir çerçeve de asar. Bu, onu yıllarca oyalayacaktır. Günün birinde de, bir dergiden kesilen bir Fikret Mualla gelir, çerçeveye kurulur. Bir kadının solgun yüzünü yandan gösteren bir resim. Kadının başında hınzır ve akılsız bir başlık. Fikret Mualla sanki üzerinden geçen kuşun kanadını kesmiş de, onu ondan sonra boyamış. Ama resim odanın sessizliği ile tam bir uyum içinde.

O yıllar sokaklar da sessiz. Yalnız kış geceleri, yatsıdan sonra, Arnavut bozacıların fırışkalı ve davudi sesleri sessizliğin bütün fiyakasını bozar:

– Booozaaaa, bozaaa! Mıırmırııık booozaaa!

Bir de yağmur sesi va ki, Sabahattin ona da aşıkane, mestane kulak kabartır.

Sabahattin de, Behçet gibi Beşiktaş alabandasından geçmiştir. Dünyaya gözlerini açtığı ev de, şimdi Vişnezade Parkı'ndan aşağı vurunca sağdaki ikinci yapıdır. Hoş, burada birkaç ay, ya viyaklamış, ya viyaklamamıştır. O sıralar babası öldüğü için Üsküdar'da anneannesinin evine sığınmıştır. Altı yıl sonra onu yine Beşiktaş'ta buluruz. Yine Akaretler'dedirler. Evin karşısında Şark İdadisi adında eski bir okul vardır. İlk öğrenimine burada başlar. İki yıl sonra da okul 38. İlkokul adını alır (Şimdiler Turgut Reis İlkokulu). Üç yıl sonra, Nüzhetiye Caddesi'ne dikey olarak yapışan Karakol Sokağı 16 numaraya taşınırlar. Oturma odası tektir. Teyzeler, enişteleriyle on kişiyi aşan aile yaz-kış bu odaya kapanır. Kışın camlar kâğıtlanır. Kapıya perdeler asılır. O yıllar İstanbul kışları dondurucudur. Kar yağdı mı bir hafta, 10 gün yerden kalkmaz.

Soba günde üç kez yakılır. Odundur yakılan. Odunlar köz haline gelince de mangala alınır. İstanbul hemen hemen böyle ısınır . Taş kömür daha yaygınlık kazanmamıştır.

Nedir, Sabahattin ne Beşiktaş'ın, ne de Boğaz'ın sularına alışabilmiştir. Delikanlılığından başlayarak hep yukarı yukarı vurur. Beyoğlu'na, Osmanbey'e, Beyazıt'a kaçar. İslav kederi Yahya Kemal'i açmamışsa, Boğaz da Sabahattin'e dost olmamıştır. Sabahattin onu gönül karartıcı ve de yabanıl bulur. Kogun sularını, buzcul rüzgârını, yıllanmış donuk resimlere benzetir. Boğaz'daki koyların, körfezlerin kendisini kıskıvrak yakalamaya çabaladığını, çokluk dumana bürülü olan tepelerin de üstüne üstüne geldiğini sanır. Kimi kez, Boğaz'ın bir görünümü ile çarpıldığı olur ama, bunun üzerinde de çok durmaz.

Şimdi de konuk bir ozanımızdan açalım biraz. Konuğumuz Rüştü Onur. Bunun için Şair Leyla Sokağı'na değin uzanacağız.

Ortabahçe Caddesi'nden Beşiktaş Çarşı Meydanı'na gelince sağdaki Köyiçi Caddesi'ne saparsanız sağda hemen Şair Leyla Sokağı (Şimdiler Demirciler Sokak) ile burun buruna gelirsiniz. Ama biz Çarşı Meydanı'na kapağı atmışken, Şehit Asım Caddesi 23 numaradaki meyhanede bir soluk alalım. 1937-1938 yıllarında olsaydık Cahit Sıtkı'nın burada çarmakçur olduğunu da görürdük. 1938 ilkyazında Sabahattin de Cahit'i burada tanımıştır. Tanıdığı gece de Çarşı Meydanı kendisine yoğun bir aydınlık içinden geçiyor gibi gelmiştir. Balık, sebze, meyve tezgâhlarının zıplattığı meydan bol ışıklı bir tiyatro sahnesini andırıyordur. Mumlar, karpitler gırladır. Sabahattin, meyhaneye doğru yaklaştığı vakit –meyhane meydanının hemen ordadır– içinin İskender aynası kesildiğini anlar. Çünkü bayıltıcı ve burun uçurucu bir anason kokusu meyhaneden dışarıya, sokağın ortasına değin uzanıyordur. Sabahattin ise oldum bittim, bu kokuya tutkundur.

O gece Sabahattin'le Cahit, kırk yılın tanışığı imişler gibi söze girerler. Cahit genç ozanlara gösterdiği yakın ilgiyi ondan da esirgememiştir. Cahit şiirde yoğun bir anlatımdan, dizeyi düzgün söylemekten yanadır. Sözü döndürüyor, dolaştırıyor hep bu kavramlara getiriyordur. "Dize, sözcüklerin sıkıştırılmış bir düzeni ol-

malı, bir solukta söylenmeli" diyordur. Orhan Veli, Melih Cevdet, Oktay Rifat'ın ölçüsüz, uyaksız, imgeden arınmış, yalın bir anlatıma yönelmiş şiirlerini ilginç buluyor ama bunların kendi birimlerine uymadığını açıklıyordur.

O akşam Cahit, Sabahattin'e Avni Atasoy'u tanıyıp tanımadığını da sormuştur. Atasoy da Beşiktaş'ta oturmakta ve öykü yazmaktadır. Birkaç yıl sonra *Serseri* adında bir kitap çıkaracak, kitabın tezine de dünyamızdan çekip gidecektir. Sabahattin, Atasoy'u şöyle uzaktan tanıyorsa tanıyordur. Olsun, o hafta, pazar günü, Cahit, Sabahattin ve Avni Vişnezade Parkı'nda bir araya gelirler. Ilık bir nisan günüdür. Ara sokaklardan ıhlamur yoluna inerler. Dikilitaş'a, fulya tarlasına, dutluklara yönelirler. O gün açık ve anasonsuz hava üçünü de yormuştur. Dönüşte Nüzhetiye Caddesi 14 numaralı evde konak tutarlar. Söz, yine nerden açılırsa açılsın, gelip şiirde karar kılıyordur. Cahit o gün sevdiği ozanları sayarken en son olarak Yahya Kemal'in adını anmış ve: "Elbette Yahya Kemal" demiştir. Sabahattin'in yaşına kitakse. On sekiz var, yok. Şiirin sadece yeni imgeler, gerçeğin değiştirilmiş bir düzeninin yansıması ve yenilik ardından koşmak olduğunu sanıyordur. Biçim onun için bir kavram değil, bir sezgi, bir sağduyudur. Cahit ise şiire biçim pertavsızından bakan bir ozandır. Sabahattin, bu yüzden, Yahya Kemal'in adını işitince duralamıştır. Hadi burada sözü Sabahattin'e bırakalım da o saat, orada yapılan alışverişi saptırmış olmayalım:

– Cahit Sıtkı, Yahya Kemal'in şiirinin biçim yetkinliğinden söz etti. Böylece zaman yitirmeden benim usumda da biçim kavramının bir soru olarak belirmesine, kendi kendime bu soruya yanıtlar aramama yardım etti. Şiirin bir sorununu çözebilmek için çoğu kez soyutlama yetmiyor, kendi şiirimizden bir örnek gerekiyor. Cahit Sıtkı'nın uyarısıyla Yahya Kemal gerçeğini anladım. Yahya Kemal'le de, biçim kavramı somutluğa kavuştu.

23 numaradaki meyhaneden çıkıp Şehit Asım Caddesi'ni yukarıya doğru izleyecek olursak, yol, az biraz sonra, bir yokuşa ulaşır. Maşuklar Yokuşu'dur bu. Kırk yıl önce neyse bugün de odur. Cahit burada, sol kolda, üçüncü evin ikinci katında oturur. Eve bir

pata çakıp biz yine Şair Leyla Sokağı'na dönelim ki, Rüştü Onur'u daha çok bekletmiş olmayalım.

Rüştü'nün bu sokaktaki konukluğu üç ay sürmüştür. 1942 yılının eylül, ekim, kasım ayları. Bir dokuma tezgâhında çalışan karısı, karısının anası, babası ve kızkardeşleriyle burada, altı dükkân olan iki katlı bir evde Zonguldak'tan İstanbul'a göç etmenin şaşkınlığını gidermeye çalışıyordur. Bu üç ay boyunca, yaşamını sürdürebilmek için, köşe başında kırmızı turp, maydanoz, soğan – salata satmaktan da geri kalmayacaktır. Sonunda ilkin karısını öteki dünyaya postalar, 19 gün sonra da 1 Aralıkta, bir bulutun kenarına yapışarak karısını bulmaya gider. Teşekkür ona ki gitmeden önce, bize "Şair Leyla Sokağı"nı yazıp bırakmıştır:

Payıma düşen toprak parçası
Senin de payına düşer.
Ayrılık gayrılık yok
Ölüm nefesinde nasıl olsa.

Ama henüz vakit erken
Daha gün
Karşı apartmanın balkonunda
Dur bakalım hele
Ben salata satayım
Şair Leyla Sokağı'nda

Sen yine koş
Bez fabrikasındaki
Tezgâhının başına.
Ölüm içimde

Ölüm dışımda
Ölüm talihsiz aşımda
Ölüm kuru başımda
Teselli benim gözyaşımda.

Sultan Mecit'in Kedileri

Sabahattin Kudret'in Nüzhetiye Caddesi 14 numaralı evinin önünden 21 Ekim 1917 pazar günü Veliaht Vahdettin Efendi geçmiştir.

Ne ki, Sabahattin yüzünü ve ayaklarını dünyada gezdirmeye başlamadığı için, bundan hiç mi hiç, haberli olmamıştır.

Veliaht, caddenin uzantısındaki Ihlamur Kasrı'na gitmiş, orada İstanbul'a üçüncü kez Osmanlıları uyutmaya gelen Alman İmparatoru Wilhelm'in –birinci gelişi 1889'da, ikinci gelişi de 1898'dedir– incelik ziyaretini beklemiştir.

II. Wilhelm ise, İstanbul'a ikinci konuşunda Sultanahmet'te yaptırdığı çeşmeyi* görmek için, sabah açılmaya başladığı sıralarda, İstanbul yakasına atlamış, çeşmeden sonra Evkaf Müzesi'ni, Fatih'in türbesini yoklayarak, Edirnekapı'dan sur dışına fırlamış, oralarda az biraz seyranlık devşirdikten sonra Şişli'deki Abide-i Hürriyet Tepesi'ne, 11 Haziran 1913 günü Babıâli'de otomobili içinde kurşunlanan –ki bu otomobil Askeri Müze'ye kaldırılmıştır– Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın mezarına koşmuştur. Sonra da Nişantaşı yolu ile geri dönüp –madamasıyla birlikte Yıldız'da Şale Köşkü'nde kalmaktadır– Ihlamur Kasrı'nda boy göstermiş, Vahdettin Efendi'nin kendisini şap şap bir kalabalıkla karşılamasına çanak tutmuştur.

* *Alman Çesmeşi* diye anılan çeşme.

1910 yılında ise, o zamanın Veliahtı Yusuf İzzettin Efendi, yine bu köşkte, Bulgar ve Sırp krallarına nihaventten bir buluşma döktürmüştür. Sultan Reşat'ı sorarsanız, onun da Ihlamur'da çok namaz kılmışlığı, çok gül koklamışlığı vardır. 1918 yılında da, yani ölümünden birkaç ay önce, köşkün merdivenlerine çıkarak, aman Sultanım dikkat, Osmanlı ordularının başkomutanı adı altında kimi alaylara sancaklar dağıtmıştır. Halit Ziya Uşaklıgil onun Ihlamur gezilerini şöyle dile getirir:

– Mesane hastalığının şiddetli zamanlarında, ne denli ağır gidilirse gidilsin, yine de kendisine acı veren araba seyranlarında, kısa bir yola gerek duyunca, Ihlamur Kasrı'nı yeğlerdi. Bu kasır ne Balmumcu Köşkleri ya da, sözgelimi Erenköy'ün eski sade evleri kadar yalın, ne de Zincirlikuyu Kasrı ya da Ayazağa Köşkü kadar sağlam ve görkemlidir. Ama saray denilemeyecek kadar da sade değildir. Tersine, birbirinden oldukça ayrı duran iki binadan oluşan bu Ihlamur Kasrı'nın padişahlara özgü olanı pek büyük özenle süslenmiş, bir küçük ailenin oturmasına ancak yetebilecek kadar küçük olmasından başka, sanki ufak bir saray halinde yapılmıştır. Bu süs ve gösterişi Beykoz, Kalender ve Maslak kasırlarında bulamadık. Ihlamur Köşkü, Dolmabahçe, Çırağan, Göksu ve Beylerbeyi saraylarının ufaltıla ufaltıla son sınıra indirilmiş bir örneğiydi.

Lafı dağıtmayalım, burada iki köşk vardır. Ama, 1897 yıllarında buraları adım adım kantarlayan *Mirat-ı İstanbul* yazarı Mehmet Raif Efendi, nedense: "Bu seyir yerinde pek rana biçimde yapılmış bir köşkle bir de bahçe vardır," diyecektir.

Kasırlar ilk yapıldığı yılda "Nüzhetiye" adıyla anılmaya başlar. Cevdet Paşa 1857 yılı olaylarını anlatırken: "Ihlamur Köşkleri daha sona ermeden Çırağan Sarayı yıkılıp yeniden taş olarak yapılmak üzere idi," dediğine göre bunların yapımı Dolmabahçe Sarayı'nın yapımından sonraya –1855 sonrası– düşmektedir. Her iki köşkün ortasında bir hol vardır. Holün iki yanında da birer oda. Köşklerden biri törenlere ayrılmıştır. Ötekisine biniş köşkü denir ki, sultanlar, şehzadeler buraya günübirlik gelirler, giderler. Tören Köşkü son yıllarda "Köşk Tarihi Müzesi" olarak görev almış-

tır. Biniş Köşkü de "Tanzimat Müzesi"dir. Ne ki, bu yakınlarda, müzeler Yıldız Sarayı'na taşınınca köşkler de kendi taşları ve odalarıyla başbaşa kalmışlardır.

Burası, geçmiş yıllarda da "Hacıhüseyin Bağı" diye anılır. Bağlık, bahçelik bir seyiryeridir. Sazlı-sözlü âlemler yapılır ki bu kadar olur. Kethüdazade Arif Efendi (1771-1848) gibi "meclisi zengin," düşüncesi kösteksiz kimi aydın kişiler bu eğlencelere sık sık katılır.

Hacıhüseyin Bağı'na Ihlamur Deresi'nin üstündeki bir köprüden geçilir. Köprünün beri yanında bir de havuz vardır. Ihlamurların pek bol olduğu bu havuz başı da ayrı bir seyiryeridir. Meşrutiyet'ten sonra burada bir de gazino açılmıştır ki, bütün İstanbul'da ünlenmiştir. Havuzun sol yakasına düşen koru ise üçüncü bir seyir yeridir. "Muhabbet Bahçesi" diye adlandırılan bu yer de çok kalabalık çeker, çok yürek yakar.

Çelik Gülersoy'un demesine göre, Ihlamur seyiryeri Osmanlı padişahlarından Sultan Mecit ve II. Abdülhamit adlarına kayıtlı iken 28 Ağustos 1926 günü Hazine üstüne geçirilmiştir. Ne var, Muhtar kızı Neyir'in buradaki gazinoyu ve kahveyi oluşturan kesim üzerinde hak ileri sürmesiyle adı geçen yer Hazine'ye aktarılmasından iki gün sonra, 25 Ağustos'ta –yorum yok– Neyir Hanımın'ın oğlu yazar Abdülhak Şinasi Hisar ile kardeşi, yine yazar, Selim Nüzhet Gerçek üstüne yazılmıştır. Bu arada 31.836 metrekare olan Ihlamur seyiryeri de, bir yanlışlık sonunda –yine yorum yok– iki kardeşin üstüne geçirilmiştir. Yazar kardeşler de burayı Vitali Levi adında, büyük yurtsever bir avukata satmışlardır. Şu var ki, Abdülhak Şinasi, daha sonraki yıllarda Çelik Gülersoy'a tapu işleminde bir yanılgı olmadığını söyleyecektir.

Geçmiş yıllarda burada, ıhlamurların altında, tüfekçi güruhu çok nişan almış, çok kurşun sıkmıştır. Sultan Birinci Abdülhamit'in silahtarı Mehmet Paşa da onların bu çabasını yüceltmek için, burayı düzeltip bir sofa yaptırmıştır. Başçuhadar Gürcü Hüseyin Ağa ise, burayı daha elverişli bir hale getirip –belki Hacıhüseyin Bağı da onundur– adı geçen sofaya ayak nişanı, karşı derenin ucuna da testi nişanı koydurmuş, üstlerine de tarih kazdırmış-

tır. Daha sonraları, kimi Harem-i Hümayun ağaları da birkaç atış yeri açıp, taşlar dikmişlerdir.

III. Selim'in burda çaba denizini dalgalandırdığı gün de 20 Mayıs 1791 pazardır. III. Selim, o gün, ıhlamurlara karşı duran tarlanın ta öbür ucundaki testiyi, düşman kalbi yerine tutarak, dördüncü kurşunda paramparça etmiş ve bütün bendelerinin dilini kırık, belini bükük düşürmüştür. Sonra da tüfek atımının ölçülmesini buyurarak çekip gitmiştir.

Ertesi pazartesi günü, peykler sağda, solaklar solda, aynı yere geldiğinde, tarlanın 935 gez olduğunu öğrenince bunu azımsamış, nişan yerini yana kaydırttıktan, ayak yerini de olabildiğince geriye aldırttıktan sonra atışlara geçmiştir. Hay maşallah, bu kez üç buçuk dirhem barutla, üçüncü kurşunda, testinin paçasını aşağı almıştır. Uzaklıktan ötürü durum hemen anlaşılmamışsa da tarlanın öbür ucuna yerleştirilen canlı dürbünlerin işaret kaldırmasıyla şipşak testinin üzerine varılmış, düşman kanına benzeyen suyun testiden akmakta olduğu, kurşunun da testinin içinde kaldığı saptanmıştır. Sonra yine menzil ölçülmüş, 1260 gez geldiği –bir gez 66 santim– görülmekle Evrenler Şahı'nın yeni bir rekor kırdığı anlaşılmıştır.*

III. Selim, daha sonraki aylarda, buraya bir havuz da yaptıracak, 21 Mayıs günkü atışların ve rekorun anısını yaşatmak için de bir nişantaşı oturtacaktır. H. 1205 günlü taş III. Selim'in tuğrası ile 116 dizeden oluşan bir kaside taşır. Şiir, her biri 29 dize olan dört sütuna kazılmıştır. Atışa katılanların adları ile Padişah'ın 1260 geze attığını bütün ayrıntıları ile verir. Son ikilik şöyledir:

Akarsa hâmeden tarihi çesban
Nışan kırdı yine Şah-ı Cihanban**

* Ok atmak, kemankeş olmak isteyenler öğretmenlerinden kabza alabilmek yani okçuluk izni koparabilmek için 900 geze atmak zorundadırlar.
** Akarsa kalemden en uygun tarih / Rekor kırdı yine Evrenler Şahı.

Havuz ve nışantaşı yüzü suyuna burada 19 Ağustos 1791 Pazar günü cafcaflı bir tören de yapılacak, kemankeşler yarıştırılacaktır. Yarışmadan önce tüm saray ağalarına –dereceleri göz önünde tutularak– üç yüzden kırka değin altın dağıtılmıştır ki, altınları alanlar yer yerden gelip Padişah'la buluşmuştur. Birinci ve ikinci imam efendilerle Harem-i Hümayun musahiplerine ve rikap ağalarına da altın verilmiştir. Çuhadarlarsa 1500, saray çavuşları ise 1000 kuruşla kayrılmıştır. Saray içi ve dışı dilsizleriyle cücelerine de kezalik 1000 kuruş toka edilmiştir. Kezaliğe uygun görülenler arasında saray müezzinleri ile berberler ve de tüfekçiler vardır. Bütün agavatın (ağaların) kullarına da onar kuruş dağıtılmıştır. Hassa peykleri, alay çavuşları ve daha başka ufaklıklar da armağanlardan uzak tutulmamıştır.

Bu peşkeşler çeşmesinin lıklıkı dinince, Arz Ağaları için bir, Harem Musahipleri için bir, Tüfekçi yamakları için bir, Saray Ağaları için bir, öbür ağalar için bir, silahşörler güruhu için bir olmak üzere altı testi dikilmiş, her birine on iki arşınlık istufe*, koşu** Şahı olarak konmuştur. Yarış sonunda Arz Ağaları sebusunu (testisini) Behzatzade Mustafa Ağa, Harem Musahipleri sebusunu Hazine Vekili Bilal, Saray Ağaları sebusunu Arnavut Ahmet Ağa, yamaklar sebusunu Eyupağazade Kilari Seyit Mehmet Ağa, öbür ağalar sebusunu Kilari Hamit Bey, silahşörler sebusunu Acemaliağazade Elhac Ali Ağa tuzla buz etmiş ve her birlerinin ödülleri gerdanlarına asılmıştır. Bu arada Baştüfekçi Sait Ağa: "Behzatzade Mustafa Ağa'nın kırdığı testiyi ben kırdım," diye ortalığa atılınca onun gerdanına da bir giysilik koşu geçirilmiştir.

O gün Ok Meydanı kemankeşleri de başlarında şeyhleri, Ihlamur'a buyur edilmiş olduğundan tirendazlar güruhu meydana gelip, yasaları üzere oklarını aşağı koşu için savurmuşlardır. Sonra sırayla dokuzyüzcüler, binciler, binyüzcüler*** de oklarını konuşturur. Aşağı koşuyu Ebubekir Ağa kapar. Dokuzyüzcülerin koşusunu ise saray dışından, sakalı yeni yeni terlemeye başlamış,

* Sırma tel işlenmiş tok bir kumaş.
** Atışlarda verilen ödül.
*** Oklarını 900, 1000, 1100 geze uçuranlar.

bir yağlıkçı ile Enderun'dan Hazine Çuhadarı Mehmet Ağa bölüşür. Bininciler arasında yine Hazineli Mehmet Ağa, binyüzcüler arasında da Üsküdarlı Hafız öteki atıcılardan ileri kemankeş olduklarını belli etmekle bunlara da birer donluk istufe asılır.

III. Selim'in diktirdiği taş üzerindeki şiir o çağın ozanlarından Naşit Bey'indir. Ünlü hattat Yaseri de şiiri talik yazısıyla taşa geçirmiştir. Ihlamur'da iki nişantaşı daha vardır. Bunların ikisi de 1811 yılında kondurulmuştur. Bunlar da Sultan II. Mahmut'un tüfek talimlerini öyküler. Birincisinin üstündeki şiir Enderunlu Vasıf'ın, ikincisininki ise Şakir Efendi'nin kaleminden çıkmıştır.

Buralarda III. Selim'in yaptırdığı, yarısı tahta bir karakol da vardır. 1866 yılında Sultan Aziz onu yıktıracak, yerine taştan bir karakol dikecektir ki, Aziziye Karakolu diye anılacaktır. Karakolun dışı süslü mü süslü. Bu yüzden halk, kısa zamanda onun adını "Süslü Karakol"a dönüştürür. Nurettin Peker, karakolun iki katlı olduğunu, yerkatındaki pencere ve kapı çerçeveleri ile koridorun mermerden olduğunu söyler. Kapının iki yanındaki sütunlar da mermerdendir. Karakolun içi ise, baştanbaşa, dokunmayın yağlıboya. Binanın saçak köşeleri ile kulecikleri de harçlı tuğla ile örülüp üstüne sarı maltız çekilmiştir. Giriş kapısının üstündeki, kestirmece 300 kilo ağırlığındaki arma Sultan Aziz'in tuğrasını taşır. Süslü Karakol 1910 yılında candarma okulu olarak görünür. Çanakkale Savaşı'nda da, yanı başına eklenen barakalarla, sağlık işlerinde kullanılır. Cumhuriyet çağından sonra da binanın mermerlerini, tahta ve kiremitlerini yürüten yürütene. Bu yağmada Sultan Aziz'in tuğrası da bir kenara atılmışsa da Nurettin Peker, 1972 yılında, onu molozlar altında bulup Topkapı Müzesi 'ne kaldırtmıştır.

Sabahattin Kudret'in Nüzhetiye Caddesi 14 numaralı evinin önünden 18 Nisan 1883 günü de –o tarihlerde bu ev de orda değildir– Bulgar Prensi geçmiş ve Hacıhüseyin Bağı'na doğru yol almıştır. Prensin –Prens de Battenberg– İstanbul'da bulunmasının nedeni Bulgarlara nişan verme hakkını –insanları en iyi nişanlar uyutur– Padişah'tan elde edebilmek umududur. O sıralar ömür boyu sadrazamlığının dördüncü aşamasında bulunan Küçük Sait

Paşa bunun çok önemsiz bir şey olduğunu biliyordur ama, bu hakkı vermekle Bulgar Prensliği'nin bağımsızlığına da evet denilmiş olacağını kestiriyordur. Bu yüzden, daha ilk günden Prens'in dileğine karşı çıkmış, Prens de kendisine küsmüştür.

Prens'in bugün Hacıhüseyin Bağı'na doğru yol alması, Ihlamur'un oradan vurup Sait Paşa'nın Nişantaşı'ndaki konağına gideceğindendir. Sadrazam da Babıâli'ye inmeyecek, kendisini evinde bekleyecektir. Ne ki, Prens de Battenberg bağın önüne geldiğinde, sadrazamla küskünlüğünü sürdürmenin daha yararlı olacağına varmış ve yeri üst köşe olan Sadrazam Paşa'ya, gönlünün kepenklerini bütün bütüne kapayarak ters geri etmiştir.

Şimdi de gözlem gemimizi biraz daha geriye kaydırıp 1847 yılında lengerendaz olalım.

Bugün de Abdülmecit –Uzaktan merhaba ey iyi sultan– Hacıhüseyin Bağı'ndaki minnacık evde Lamartine'i karşısına alacaktır. Lamartine'e sorarsanız o size, bu bağevinin dört köşe, düz damlı, tek pencereli olduğunu söyler. Evin bir de taraçası vardır ki, yeşil parmaklıklı bir yolla varılır. Evin önündeki dört köşe küçük havuza da incecik bir fıskiyeden sular dökülüyordur. Yıllanmış ıhlamurlardan beşi altısı evin damına, taraçasına gölge yağdırmaktadır. Biri de pencerenin tam önünde yer almıştır. Evin yanındaki yarım dönümlük sebze bahçesine üç-beş basamakla inilmektedir. Yirmi adım ötede bir köy evi de vardır ki bahçıvan, burada, çoluk çocuğuyla esirifiraş olur.

Köşkün içini oluşturan salonun duvarlarına yosun yeşili bir badana çekilmiştir. Beyaz ketenle kaplı sedir ise salonu fırdolayı koşturuyordur. Ortada yine bir havuz. Fıskiyede sular aksam mı, akmasam mı türküsünü çığrıyordur.

Odada başka bir şey aramayın. Lamartine içeri girdiği vakit, Sultan Mecit odanın en ışıksız köşesinde oturmaktadır. Fransız ozanı bir pata çakıp Padişah'a doğru yaklaşır. Onunla Sadrazam arası bir yerde durur. Breh, breh, breh! Sultan Mecit, ozana saygı göstermiş olmak için, çevirmenlik işini Koca Reşit Paşa'nın üstlenmesine izin vermiştir. Demek isteriz ki, Sadrazam'ın bugün burda bulunmasının nedeni de budur.

Sultan Mecit'in üstünde sade bir giysi. Dizlerine değin düz, kıvrımsız inen kahverengi bir setre. Yakası açık. Geniş bir pantalon. Siyah potinler. Belinde de kabzası süssüz bir kılıç. Yirmi altı, yirmi yedi yaşlarında. Kıvrak, zarif ve incedir ki, Lamartine onu çok uzun boylu sanacaktır. Yüz çizgileri uyumlu. Alın geniş. Gözler mavi. Burun düz. Çene biçimli. Bütünüyle soylu ve de kendini beğenmiş bir hali vardır. Ama davranışları yine de alçakgönüllülük üzerinedir.

Lamartine, o gün onun bakışlarında genç bir adamın çekingenliğini de sezmiştir. Yüz çizgilerinde bir eziklik rüzgârı. Yorgunca ve düşüncelidir. Fransız ozanı onu, bir uzağı görüş ve seziş duygusuyla kedere boğulan ve İkinci Philippe'in korkunç gölgesi altında hurdahaş olan Don Carlos'a benzetir.

"Göl" şairi Padişah'ın yanından ayrılırken bir sürü memnunluğu da yanında taşımıştır. Üzünçlü padişah yüzleri öyle her vakit ve her yerde görülebilecek şeylerden değildir.

Hay okurlar, Nahit Sırrı'nın babaannesi Hasibe Hanım, bütün ömrü boyunca, Sultan Mecit'in yüzünü üç kez görmüştür. Ama bunlardan sadece biri yakın çekimdir. İkincisinde, cuma selamlıklarında bir padişah yüzü ne kadar görüntülenirse o kadar görmüştür. Sultan Mecit, o gün camiye at üzerinde gelmiş, iki yanını incecik selamlarla sıvamıştır.

Hasibe Hanım Zatı Şahane'yi pek hasta da bulmuştur. Cılızdır. Saz benizlidir. Yüzü çiçek bozuğu, sakalı da seyrektir. Babaannenin yanında bulunan Hacı Hakkı Paşa'nın ilk karısı da Padişahın çelimsizliğini görür görmez bir "Eyvaaah!" çökertmiş, arkasından da, arkadaşının kulağına şu gönül yaran sözleri akıtmıştır:

– Sultan Mahmut'un heybeti nerde, bunun hali nerde! Eyvaah, Al-i Osman Devleti mahvolacak.

Hasibe Hanım'ın, o çok seçkin sultanla son karşılaşması da Kanlıca'daki bir yalı penceresinden olur. Saray kayıkları, utanmayı def eden bir gösteriş ve tantana içinde Aşağı Boğaz'dan yukarı doğru süzülmüş, Babaanne de Sultan Mecit'i düşedönük bir biçimde saptamıştır.

Gerçekte, Hasibe Hanım'ın Padişahı son görüşü değildir bu. 10-15 dakika sonra kayıklar, gidişlerinden 10 kat hızla, geri dönecekler, Hasibe Hanım da, bir namludan çıkan kurşunu izler gibi Müminlerin Emiri'ni dördüncü bir kez bastıracaktır. Bu sigortası atmış dönüşün bir öyküsü de vardır. Boyuna öykü anlattığımıza göre, onu da anlatmadan geçemeyiz.

O gün teşrifi Şahane Beykoz Kasrı'na olmuştur. Tersliğe bakın, Sultan Mecit köşkün içine adımını attı, atmadı, karşısına bir kedi çıkıverir. Bu patavatsız karşılaşmadan büyük telaşlara yuvarlanan Padişah soluğu iskelede alır:

– Hemen dönülsün!

Sizin anlayacağınız, Abdülmecit kedileri hiç sevmez. Onları uğursuz sayar. Nahit Sırrı'nın, Sultan Mecit'e mabeyin kâtipliği yapmış bir kişinin seksenlik torunundan öğrendiğine göre bu nefret gülünç bir korkudan ya da çocuksu bir tiksintiden kaynaklanıyor değildir. Bunun bir geçmişi vardır. Gecelerini, daha doğrusu gündüzlerinin çoğunu pek "âbidane ve âkılâne" geçirmemekle ün salmış bu padişah, sabahları bir süre Kur'ân okumadan yapamıyordur. Bir sabah yine böyle Kur'ân okuduğu bir sırada, sözünü ettiğimiz seksenlik torunun bilmediği bir nedenle bir an için odadan ayrılır. Dönüşte sevgili kedisinin –o güne gelinceye değin kedilere büyük düşkünlüğü vardır– Kutsal Kitab'ın sayfalarını kirlettiğini, hem de didiklediğini görür.

O susak ağızlılara bu saray odalarının kibarlığı da ne? Padişahı Alempenah o saat kediceğize ağzının pehrizini verir. Bir daha da yanına kedileri uğratmaz.

1 Kasım 1856 günü Sultan Mecit yine Ihlamur Kasrı'ndadır.* Ne var, Padişah bu kez biniş için gelmemiştir. Niyeti başkadır. Kendisine elbirliği ile karşı çıkan Sadrazam Âli Paşa ile Serasker Mütercim Rüştü Paşa'nın –bu dayanışma içinde Keçecizade Fuat Paşa ile Yusuf Kâmil Paşa da vardır– aralarını açmak istiyordur.

Sultan Mecit o gün Sadrazam Âli Paşa'dan mührünü aldıracaktır. Ama ondan önce, sabahın köründe, Rüştü Paşa'yı Dolma-

* Anlaşılan *Ihlamur Kasrı*'nın yapımı 1 Kasım 1856'dan önce bütünlenmiştir.

bahçe Sarayı'na çağırtmıştır. Rüştü Paşa gelmiş, Padişah'ın Ihlamur Kasrı'nda olduğunu, kendisini orada beklediğini öğrenmiş ve eselemeden, peselemeden oraya koşmuştur. Ihlamurlar altında uzun bir süre bekledikten sonra yeni bir durumla karşılaşır: Padişah, Ihlamur'dan Yıldız Kasrı'na geçmiştir. Kendisini orada beklemektedir.

Mütercim Paşa bu kez de kendini oraya kantarlar.

Bekle babam bekle. Vay, vay, vay, ayol gün kavuşmaya başlamış da bizim haberimiz olmamış. Sultan Mecit'in yeni buyruğu:

– Akşam yaklaştı. Kendisini sarayda görüp söyleşeceğim.

Dolmabahçe'de huzura çıkan Rüştü Paşa tüm şaşkınlık gösterir. Padişah kendisine şunu sormuştur:

– Meclisi Vükelâ kararı ile Girit Adası'na dört tabur asker gönderilmek isteniyor. Sekiz tabura çıkarılması uygun olur mu, olmaz mı?

Zavallı Rüştü Paşa bu soru için, bütün gün salamurada tutulduktan sonra buna ne karşılık versin:

– Fermanı Şehriyarileri, ilersini düşünerek, vükelâ kullarınızı, her vakit uyarır. Gönderilecek askerin sekiz tabur olmasında büyük isabet vardır.

Bu sıralarda Başkâtip de Mührü Hümayun'u almak için Sadrazam'a gitmiştir. Âli Paşa sorar:

– Seraskerin bugün erkenden saraya çağrıldığı doğru mudur?

– Evet efendim.

Bu haber iki Paşanın aralarının açılmasına yetmiş ve Âli Paşa kırgınlığını ölümüne değin korumuştur.

Kitaplardaki Resimler

1919 Temmuzunun sonlarında, bir pazar günü, Beşiktaş İskelesi üstündeki gazinoya gelmişseniz orada –kapalı bölümde değil de balkonda– Ziya Osman Saba ile babasına rastlamışsınızdır.

Baba-Oğul'un Boğaz'ın bu ilk iskelesine, böyle bir yaz günü, gelip mıhlanmalarının, her zaman olduğu gibi Bebek'e ya da Yenimahalle'ye sarkmamalarının nedeni Baba'nın memur olması, öldürmeden yaşatan aylığın ay sonlarında onu da paçasından yakalamasıdır.

Bu yüzden Baba, üst kattaki gazinoya çıkmadan, aşağıda, bilet gişelerinin orda asılı duran tarifeye bir göz atmış, o gün Taksim ya da Tepebaşı bahçelerinde yaptığı gibi köpüklü bira içemeyeceğini, sadece acı kahveye yatacağını, oğluna da fincanı kırılmış küçük bir tabak içinde getirilen pudra şekersiz, cılk lokumdan başka bir şey sunamayacağını kestirmiştir.

Baba, Kuleli Lisesi'nde öğretmen yardımcısıdır. Sürekli olarak okulda kalır. Hafta sonlarında da, özlemlik gidermek ve gezdirmek için, oğlunu Beşiktaş'taki yalıdan almaya gelir. Yalı, iskeleden bakıldığında soldadır. Yanında da daha bir sürü yalı. Hami Bey'in yalısı, Ziya'ların yalısının bitişiğinde. Ondan önce Hikmet Bey'in, ondan önce Rıza Bey'in, ondan önce Doktor Cemal Bey'in yalısı vardır. Cemal Bey'in yalısının yanından tramvay caddesine çıkabilirsiniz ama, şimdilik oraları düşünmeyin.

Yıllarca sonra yerine kat kat bir tütün deposu dikilen Ziya'ların yalısı gazinodan tabak gibi görünür. Yaylı parmak kapısı ile yan bahçe de kolayca belli olur. İskeleden bir yarım saat önce bakmış olsaydınız, başı fesli, eli bastonlu Baba'nın kalın dudakları ve Wilhelmkâri bıyığı ile bu yan bahçede ilerlediğini, yan kapının tokmağını tıklatmak üzere elini, çekine çekine, uzattığını görürdünüz. Birinci Dünya Savaşı bittiği için Baba artık başıbozuktur. İki yıl önce askerden izinli geldiğinde üstünde bulunan üniforma artık yoktur. Baba, o gün eve yaklaşmak için bu yan bahçeyi de seçmemiş, ön bahçeden kollarını sallaya sallaya geçmiştir. O yıllar, karısı daha yaşıyordur, kendisi de, bir içgüveyi olarak kimseden çekinmiyordur.

Yüz bin eyvah ki, aralıkta, Ziya'nın o süzgün bakışlı esmer anneceğizi ölüvermiş ve de Eyüp sırtlarına götürülmüştür. Baba'ya da, evden pılısını pırtısını toplamak ve yalıya artık böyle ürke ürke, hırsızlamacasına, yan bahçeden borda etmek düşmüştür. Nedir, Baba bu yan bahçeye açılan kapının arkasında, her hafta oğlunu kendisini bekler durumda, haphazır bulur. Ziya'nın üstünde, Beyoğlu mağazalarından "Çocuğa göre *marin* elbise istiyoruz," denilerek satın alınmış bir denizci giysisi bulunur hep. Daha sonraki yıllarda Baba bu eve hiç uğramaz olacaktır. Ziya artık Mekteb-i Sultani (Galatasaray) öğrencisidir. Baba, her hafta oraya taşınacaktır.

Sevgili Ziya dünyaya ilk merhabasını da bu yalıda çekmiştir. Konuk odasındaki albümde yer alan, omuzları fiyongolu bir kombinezon giydirilerek bir koltuğa oturtulmuş, yumuk ayaklı bir yavru Tarzan fotografisi onun ilk yıllarını açığa vurur. Gözler faltaşıdır. Her şeye gülmekten kendini alamayan yavrunun ağzı –Ziya Osman'ın deyişiyle söyleyelim– kepçe kulaklara kadar varmaktadır. Ama bu beyaz sof kaplı gülücük biraz da, fotografçının, bir eliyle objektifin gözünü açarken, öteki eliyle de, örtünün altından çıkarıp cıklattığı oyuncak kuştan geliyordur.

Neyse ne, aile anılarıyla yüklü konuk odasına ulaşabilmek için, ön bahçeden girince, parmaklıklı kapının şırraaak diye kapanmasını beklememek ve çimento yolda ilerleyerek zile dokun-

mak gerekir. Kapı açılıncaya değin de, iki yandaki aslanlar arasında durup, yeleleri okşanmalıdır. Ziya daha başka bir şey de yapar. Evin içini velveleye verecek zile parmağını yaklaştırmadan önce, kapının demirine ellerini yapıştırır, bir süre, eve girmekle erişeceği mutluluğa katlanıp katlanamayacağını hesaplar. Kapı açılıp taşlığa girdiği vakit de, yukarı kat merdivenlerine atılmadan, hemen oradaki askının ışıl ışıl aynasında yüzünün, boyunun yaşını ölçmeye çalışır. Sonra da –yine basamaklara yönelmeden– büyükten büyük mermer çeşmenin –ki bu, sokaktaki çeşmeleri anımsatmaktadır– musluğunu açar, ellerini, bileklerini suyun altına tutarak o ürpertici serinliği –sıcak mı sıcak bir yaz sıcağının içinden geçip gelmiştir– dirseklerine, kol başlarına bulaşmasını sağlar.

Konuk odası, merdiveni çıkar çıkmaz hemen sağdadır. Buraya "selamlık" da denir. Erkek konuklar sadece burada ağırlanır. Pencere pancurları çokluk iniktir. Odanın loşluğu da bundan gelir. Ama Ziya, bu alaca karanlık içinde de, sağ duvarda, başında Aziziye fesiyle –sakalı ise değirmidir– büyük dedesinin yüzünü şipşak tanır. Onun sağındaki çerçevede de Ziya'nın annesinin babası vardır. Dede, yıllarca sonra, bir toruna, Ziya'ya kavuştuğu için, gözlerinin bütün ışığıyla gülüyordur. Fındık, fıstık, leblebi, şekerleme... Cepleri onlarla doludur. Ziya'ya getirmiştir onları. Ne ki, bir ölünün böyle bir şey yapmasını kibarlık kurallarıyla bağdaştıramadığı için elini cebine atamıyordur.

Odanın sol köşesinde, yüksek ve ince bir masanın üstünde, çaprazlama kondurulmuş bir çerçeveye de Bedri dayısı kurulmuştur. Ne var, onun Ziya'yı asıl büyüleyen resmi Mekteb-i Nümune-i Terakki öğrencisi iken çektirdiğidir ki, o da albümün içindedir. Ziya, üniformanın yakasına yazılı okul adını sökmek için taş yastanıp, toprak döşenecek, ama sonunda "Hah okudum," diye padişah davulu gibi gürleyecektir.

Albümde Ziya'yı anası ile babasının ortasında gösteren bir resim de vardır ki, bu, ana-oğul-baba üçlüsünün en son ve en mutlu fotografisidir. Gerçi Oğul resim çekilirken içinden: "Amaan şu fotografçı işini bitirse de bir an önce bahçedeki oyunuma dönsem," demiştir ama, sesli resim çağı daha yarar toplar atmaya

başlamadığından bu söz fotografide yer almamıştır. Şu var ki, fotografinin mutluluğu da o günlerde değil –Ziya o zamanlar mutluluk içinde olduğunu bilmiyordur– daha sonraları, üç-dört yıl geçince, Anne öldüğü, Baba da yeni bir evlilik yaptığı vakit ortaya çıkacaktır.

İskele Gazinosu'nda Baba elindeki gazeteye başını sokarak, oradan aylıklarla ilgili, boğa gözü gibi iri yağmurlar yağdıracak bir haber çekip çıkarmaya çalışırken, Ziya da usundan bunları geçiriyordur. Daha doğrusu, bu düşünceler babası ile kendi arasındaki masa üzerinde duran çantaya –Baba'nın çantasına– el atıp da orada küçük bir paket bulduğu vakit kafasında çakacaktır. İşte o zaman, babasının Beykoz adlı, kendisinin hiç ayak atmadığı bir yerde –Beykoz'un ikinci hecesi olan koz sözcüğü de nedense, evde iskambil oynandığı vakit boyuna yinelenmektedir– kendisinin annesi olmayan yeni bir eşle, ön kapısını doğrudan doğruya çalabildiği bir evde oturmasının bütün acısı sevgili Ziya'nın içini vızık vızık kanatacaktır. Gerçi paketin ne olduğunu sorduğu vakit babası, başını gazeteden kaldırmaya gerek duymadan "Bir şey değil, diş macunu" karşılığını vermiştir ama Ziya, iple bağlanmış, sadece kâğıda sarılmış paketi ince ve uzun parmaklarının ucuyla araladığında orada pembe yüzlü, çiğ mavi gözlü küçük bir bebek görmüştür ki, artık daha başka bir şey görmesine gerek kalmamıştır.

Ziya Osman Saba'yı o günlerde avutan konuk odasındaki kitaplıktır denilebilir. İçlerinde *Mecelle, Kamus-ül Alam* bulunan bu kitaplar arasında vişneçürüğü kadife ile ciltlenmiş kimileri vardır ki, Ziya onlara "Benim kitaplarım," der ve bağdaşında ayak değiştirten bu kitaplara dört elle sarılır. Hayır, dört elle sarılmaz. Kitaplığın alt gözünden onları küçük parmaklarıyla ve bin zorlukla çeker, pencere önündeki koltuğa sürükleyerek götürür, sayfalarını da yine bin zorlukla çevirir.

"Benim kitaplarım," uzak dünyaları, oraların insanlarını, oraları bulup buluşturmaya giden, bu yolda da canlarından olan yiğitten yiğit kişileri bir anda Ziya'nın ayakları dibine serer. Bu, baştanbaşa resimle dolu kitaplar gizem üstüne gizem yağdırır. İki resim arasında insanlar on binlerce kilometrelik yolu bir solukta

alır, kılıçlarıyla dağları birbirinden ayırır, çöllere okyanusların suyunu akıtır. Bir resim er horozda kutuplara gitmek için evinden çıkıp buharlı –aynı zamanda yelkenli– bir gemiye binen bir serüvenciyi gösterirse, birkaç sayfa ötedeki bir resimde geminin, kutupta, önce buzlar arasında sıkışıp kaldığını, sonra da bütün bütüne sıkışarak –bu da başka bir resimdir– parçalandığını ortaya koyar.

Birkaç sayfa daha çevrilince, kitap bu kez de Ziya'nın karşısına Afrika zürafelerini çıkarır ki, az önceki olayları, zaten küçücük kafasına sokmakla bir hayli ter döken Ziya'yı, yabancı ormanlarda aslanların saldırısına uğrayıp uzun nazlı boyunlarını aman dilemek için gökyüzüne uzatmaktan başka çare bulamayan bu dev boylu yaratıklar daha da darmadağın eder. Hoş, aradaki bir resim bir zürafeyi, aslanlardan birinin gerdanına dişlerini geçirmiş olarak da sergiler ama Ziya, demin aslanların zürafeye saldırmasına nasıl akıl erdirememişse, bundan da bir anlam çıkaramaz.

Ziya'nın dünyada bir başına kalmışlığını, bir de konuk odasındaki kapıdan geçilen yandaki küçük odadaki yazı masası giderir. Sevgili Ziya, onun başına oturur oturmaz yazı takımının tozunu alır, zarflık-kâğıtlıktan bir kâğıt çekip hemen okul arkadaşlarına mektup döşenir. Mektup kargacık, burgacık Arap harfleriyle yazılmış, bir sürü de yazım yanlışıyla yüklü bulunsa da Ziya kâğıdı tıka basa doldurduktan sonra, bir şiir yazmışcasına yüreğinde pıtpıtlar koştuğunu duyar.

Masanın üzerinde, ince zincirinin ucunda küçük bir kurşun kalem sallanan, minik bir cigara küllüğü gibi yusyuvarlak bir billura tutturulmuş, çekildiği zaman uzayan, kalemin kâğıt üzerinde kolayca yer değiştirmesine meydan veren, o zamanların modası, bir yay da vardır. Ziya ilk şiirlerini de bu yaylı kalemle yazmıştır. Ama onları yazmadan önce, elinde kalem, gözleri önündeki beyaz kâğıtta, saatlerce kafa sancısı çekmiştir:

– Tanrım, şiir nasıl yazılır? Dizeler öyle alt alta nasıl gelir? Bölük, tabur, alay, ordularca düzenli ve görkemli, yüksek sesle okunan, uyaklarından rapp, rap diye sesler çıkan şiirler nasıl yazılır?

Gelin görün ki, bir şiirin nasıl yazılacağı Ziya'nın elinden düşürmediği, o "Benim kitaplarım," dediği *Le Tour Du Monde* dergisi ciltlerinde, ya da kuzey ve güney kutuplarını hallaç pamuğu gibi atan adamların yolculuk kitaplarında yazılı değildir. Ama o kitaplarda, o kitaplara benzeyen ya da benzemeyen başka kitaplarda öyle ezik, saydam, kaygan, gün batımı ile gün doğumunu haber veren mor ve turuncu bir şey vardır ki, bu bütün ozanların içini büyültür, onlara ay-yenisine benzeyen şiir bahçesinin anahtarını uzatır.

Burada sakalsız yüzümüzü tutarak bir çifte ayak dolusu kaldıralım. Bunca ölüden, bunca diriden açtık, bir kadeh çekmezsek olmaz. Ama ondan önce, bugünkü Barbaros Caddesi'nin sağındaki apartmanların altında kalan bir evden içeri dalalım. Serencebey Yokuşu 40 numaralı evde şair Mehmet Emin Yurdakul bizi beklemektedir. Çünkü o da doğma büyüme Beşiktaş'lıdır. Üstelik Balıkçı Salih Reis'in oğludur ki halkın damıtığını almıştır.

Yıl 1938 Aralık ayının onsekizi. Günlerden pazar.

Doğrusu bugün burada beklenen biz değiliz. Beklenen ozanlara büyük değerler gösteren Yekta Güreli'dir. Ama o da, yetmişlik ozanı konuşturacaksa, bizim için konuşturacaktır. 40 numaralı ev iki katlıdır. Mehmet Emin'in çalışma odası alt kattaki sofa üzerinde, sağdadır. Duvarlar baştan aşağı kitap. Yazı masasının üstü aynı boyda kesilmiş bir sürü kâğıtla kaplı. Bunların her birinin üstünde de dörtlükler, beşlikler, altılıklar yazılı. Mehmet Emin'in şiir çalışması böyledir. Şiirlerini parça parça yazar, sonra bunları istediği gibi bir araya getirir. Denilebilir ki, montaj sanatını sinemadan önce edebiyatta başlatan odur. Bu yöntem kendisine büyük olanaklar sağlar. Üstünde şiir parçaları yazılı kâğıtların yerini ne kadar çok değiştirirse, o oranda yeni yeni şiirler elde eder.

Yekta Güreli, Mehmet Emin'in karşısında, yazı masasının kenarındaki iskemleye oturmuştur. Şairimiz bugün ona içini bütün geleneğiyle boşaltacaktır:

– Ben Osmanlı şiir ve yazınından dil ve vezinle ayrıldım. Dilimizi yabancı söz ve tamlamalardan ayıklayarak ona özgürlük ve egemenlik kazandırmak istedim. Tarihin uyanma çağında Luther,

İncil'i Almanların halk diline çevirerek düşünce ve ruhlarda nasıl din yoluyla bir devrim yapmışsa, ben de aynı şeyi dil yoluyla yapmaya çalıştım. Türk diliyle yazılacak şiirlerin kendi yapısına ve ağzına uyan bir ölçüyle yazılması gerekti. Bu yüzden hece ölçüsünü yeğledim. Ben halk çocuğuyum. Atalardan kalma halk öğütlerini, halk ninnilerini dinleyerek geçti çocukluğum. Yetişkin çağa geldiğim vakit de, halkımızın o yürekler acısı durumuyla karşılaştım. Kafasını karanlıklar, yaşamını zulüm ve yoksulluklar içinde buldum. Yolunu aydınlatmak için hiçbir ışık tutulmuyor, avutmak için hiçbir ses yükselmiyor, dertlerini iyileştirmek için hiçbir el uzanmıyordu. Kalemi elime aldığım günlerde nasıl bir yazı yazmak gerekeceğini kendi kendime sorarken içimden gelen bir sesin bana şöyle seslendiğini duydum: "Senin kanını taşıyan, senin dilinle konuşan bir halkı uyandırmak ve yükseltmek için ne yolda yazı yazman gerekirse öyle yazacaksın." İşte o zaman halkı karanlıktan aydınlığa, darlıktan genişliğe, tutsaklıktan özgürlüğe çıkarmak için en büyük aracın halk şiiri olduğuna vardım. "Anadolu", "Ahretlik", "Zavallılar" adlı şiirlerim bu düşüncelerle yazılmıştır. "Biliniz ki Ey Gaddarlar" adlı şiirimde ise zorbalara sesleniyordum:

İşte sizin zulmünüzün kudurduğu şu toprakta
Bu millet de bir inkılâp tarihini okumakta
Dört bucakta yanık yanık inleyen mazlum sesi
Onun için en ateşli bir ihtilâl manzumesi

Ben dilde Osmanlılıktan ayrıldığım gibi, ruh bakımından da ondan ayrılmış, Türkçülüğü kendime bir ülkü edinmiştim. Bu ülkünün tutuşturduğu ateşle Balkan Savaşı günlerinde "Ey Türk Uyan"ı yazdım. Bunda gözyaşlı ulusuma "Hangi ırktan olduğunu hatırla ve kendini devrime hazırla," diyordum.

Aferin, yüz bin aferin ey yiğit rüzgâr. Burda istersen kendi esin kaynaklarını da anlatabilirsin:

– İlk esinlemelerimde yabancı yazarların etkisi olmamıştır. Ben halkçılığımı, ruh ve gönlü hiçbir kitapta anlatılmayan halkım-

dan, bana en katkısız, en büyük gerçekleri anlatan yurdumuzun insanlarından aldığım gibi, ulusçuluğumu da büyülü ırmaklarını hiçbir ozanın dile getiremediği Anadolu'dan aldım. Ondan sonra dünya yazını ile ilgilenmeye başladım. Eski Yunan ve Latin ozanlarının ulusal destanları benim ulusçuluğuma yeni ufuklar açtı. 1789 İhtilâli'nden sonra yetişmiş yurt ve özgürlük ozanları da gönlümü kıvılcımlarla doldurmuştur. Devrimci dehasıyla, son Doğu dünyasını uyandıran Efganlı Şeyh Cemalettin Efendi de bu kıvılcımları birer ateş ve aleve dönüştürdü.

Burada, ey okur, Mehmet Emin'e Sultan Hamit çağı üzerine düşüncelerini soracağız. Çünkü bugün sormayacak olursak, bir daha hiç soramayız. Daha doğrusu, bu soruyu yine Yekta Güreli soracak, Mehmet Emin Yurdakul da Abdülhamit'in kalbine korku ve şaşkınlık düşürecek şu açıklamayı yapacaktır:

– Eski Roma'nın sezarları, Rusya'nın çarları gibi Türk'ün tahtında oturan zorba ve zalim bir hükümdarın en korkup çekindiği ve boğmak istediği şey düşünce ve sanattır. Düşünce ve sanatın ihtilâl ve devrime yeşil ışık tutacak bir kalk borusu, saray ve tahtları yıkacak bir yangın, zalimleri kendi kanlarıyla boğacak bir silah olmasından korkuluyordu. Düşünür ve şair! İşte onların en amansız düşmanları. Bundan dolayıdır ki, halkçılık, ulusçuluk, yurt ve özgürlük üzerine yazı yazılamıyordu. 1897 yılında Yunan Savaşı ilan olunduğu zaman ben halkçı ve ulusçu ülkümün ilk yapıtını ortaya atmak fırsatını bulmuştum. O zamanlar Maarif Nezareti'nde "Teftiş ve Muayene Heyeti" vardı. Basılacak kitapları bu kurul incelerdi. Bunların cellat satırına benzeyen düşünce ve sanat katili kalemlerinden kurtulabilen kitaplar pek azdı. Benim ilk yapıtım olan *Türkçe Şiirler*'i bu kurulun başkanı Hasip Efendi inceledi. Değerli bularak bastırılmasına izin verdi. Hiç kuşku yok, özgürlük "bir ulusun öldükten sonra dirilmesidir." Biz de 10 Temmuzda dirildiğimizi anladık. Artık "Zorbanın nasibi ya bir mezar, ya zindan," diye şiirler yazabiliyordum. Ne yazık ki, bu sevincimiz sürekli olmadı. Memlekette yeni karışıklıklar başladı. Parti tutkuları ve çekişmeleri çıktı ortaya. Ben bozgunculuk yüzünden ulusların bağımsızlıklarını yitirebileceğini yazıyordumsa da kimseler bana mısın demiyordu.

Burada Ali Canip'in, Hasan Âli Yücel'e anlattığı bir öyküden de açmasak olmaz. Öteki öyküler bunun yanında üzüm hoşafı gibi tatlı kalır.

O zamanlar (Meşrutiyet'ten önce) Selanik'te Methi Bey adında bir ulu kişi vardır. Bu ulu kişi *Çocuk Bahçesi* adında yine ulu bir dergi çıkarıyordur. Abdülhamit'in son çırpınış günleridir bunlar. İstanbul'da edebiyat dergisi diye bir şey kalmamıştır. *Servetifünun* "şeyhülmuharririn" diye anılan Mahmut Sadık'ın eline bakıyordur. Dergi baştan başa teknik ve tarımsal yazılarla doludur. Edebiyatıcedideciler suspus olmuş, bir köşeciğe çekilmişlerdir.

Mehmet Emin'le Rıza Tevfik işte bu *Çocuk Bahçesi*'ne yazıyorlardır. Rıza Tevfik'in "Selma, sen de unut yavrum," şiiri orada çıkmıştır. Mehmet Emin'in en dokunaklı şiirleri de ordadır. Gerisini isterseniz –istemeseniz de başka yapacak şey yok– Ali Canip'ten dinleyelim:

– Selanik İstanbul'a karşın daha geniş nefes alan bir çevreydi. Rıza Tevfik o aralık Türkçeci ve hececi olmuş, Mehmet Emin'i göklere çıkarmaya başlamıştı. O zamanlar Ömer Naci de Selanik'te üstteğmendi. Tevfik Fikret yanlısıydı. Tamlamalı dille arazu tutardı. Rıza Tevfik'in Mehmet Emin'i övmesi, sadece Türkçeyi ve hece veznini yeğler görünmesi Naci'nin sinirlerine dokundu. Şimdi adını pek çıkaramadığım bir yazı yazdı. Sanırım, "Şiirimize Dair" gibi bir adı vardı. Bu pek tuzlu biberli bir yazıydı. Rıza Tevfik'e saldırıyor, galiba Mehmet Emin'le de alay ediyordu. Bu yazının yayınlanmasından beş on gün sonra Tevfik Fikret, Naci'ye renkli bir kartpostal gönderdi. Aklımda kaldığına göre, bir gemi dalgalar arasında çırpınıyor ve kıyıda kaya üstünde bir adam o gemiye yengili gözlerle bakıyor. Altında kısaca "Teşekkürlerim. T.F." yazılmıştı. Rıza Tevfik, alışkanlığı üzere, yalakyanşak bir kalemle Naci'ye karşılık verdi. Naci, onu da karşıladı. Aralıkta, Hüseyin Cahit de Naci'nin düşüncelerine arka çıkarak Rıza Tevfik'e karşılık verdi. Kendisine birkaç soru da sordu. Rıza Tevfik, son bir yazısında, Naci'ye ulusal onur dersi vermeye kalktı. Naci buna verdiği yanıtta "Bana sözünü ettikleriniz şöyle dursun, ben Mirabeau'nun kalbini dinlemiş adamım," dedi. Yazısını da şöyle bi-

tirmişti: "Bir şan ve şeref tarihinin sonsuzluğa dek kapanmak üzere olduğu bir çağda sizinle ben karşı karşıya geçmiş nelerden açıyoruz!"

Bu öykü burada biter. Çünkü Ömer Naci'nin yazısından sonra edebiyat politikaya dönüşmüştür. "Bir şan ve şeref tarihinin kapanmak üzere" olduğu sözü *Çocuk Bahçesi*'nin kapatılmasına yol açmıştır. Derginin sahibi Atina'ya, Ömer Naci de Paris'e kaçar.

Ömer Naci *Servetifünun* şairlerindendir. *Servetifünun*'da çıkan şiirlerinde. "Ö. Naci" adını kullanır. O yıllarda yazdığı "Timsal-i Deha" adlı şiiri onun Fikret'e ne kadar bağlı olduğunu ilaçsız ortaya koyar:

> Mâi bir ufk-ı ziyadara uçar
> Bir güzel zemzeme-i sanattır
> Fikret'in zemzeme-i eş'arı...

Ömer Naci Paris'e geldikten sonra artık edebiyata iyisinden arka dönecek ve *Şûrây-ı Ümmet* dergisine verdiği imzasız yazılarla Jön Türklerin savaşına yardımcı olmaya çalışacaktır.

Şûrây-ı Ümmet'i Bahaettin Şakir çıkarıyordur. –Onu daha önce Mısır'da Saip Bey çıkarmıştır– Bahaettin Şakir Bonaparte Sokağı'nda bir bina kiralamış, derginin yönetim yerini de orada üslendirmiştir. O yıllar Paris'te fıştık atmakla günlerini geçiren Yahya Kemal dergi yönetim yerine geldikçe Doktor Nazım'ı, Ömer Naci'yi, Hüsrev Sami'yi, Recep'i, Sicilya'da acılı bir kaçak yaşamı sürdükten sonra Paris'e kapağı atan teğmen Kenan Bey'i bulur.

Ömer Naci Meşrutiyet'ten sonra "Milli Hatip" diye anılmaya başlayacaktır. İttihat ve Terakki'nin en iyi söylevcisi odur. Onu Sultanahmet Meydanı'nda söylev atarken görmüş olan Hüseyin Cahit kendisini şöyle anlatır:

– Ortada bir kürsü hazırlamışlardı. Kalabalık toplandı. Kürsüye Naci'nin çıktığını pencereden (Sultanahmet Hapishanesi penceresinden) gördüm. Naci söylevine başladı. Sesini işitmenin yo-

lu yoktu. Ama hapishane önlerine değin yayılan halk üzerinde büyülü sözlerinin ve jestlerinin çekiciliği ve etkisi görülebiliyordu. Jestlerini izliyordum. Kâh iki yana açılan, kâh havaya kalkan kolları, sallanan gövdesi, dikilen başı ile gerçekten görülmeye değerdi. O coştukça, çevresindeki yığınlar canlanıyor, dalgalanıyor ve bir elektrik havayı sarıyordu. Naci bir aralık o kadar taştı ki, başından fesini kaparak havaya fırlatışını uzaktan gördüm. Alkış ve çığlık, koca Sultanahmet Meydanı'nı çınlatıyordu.

Beşiktaş'ta Şair Nedim'in de evi vardır.
Ama var mıdır, yok mudur?
Yahya Kemal "vardır" der. Dahası o, Nedim'in:

> Münasiptir sana ey tıfl-ı nâzım huccetin al gel
> Beşiktaş'a yakın bir hane-i viranımız vardır

dizelerini okumaya başlar başlamaz Beşiktaş'ın Ihlamur Köşkü'ne giden yolda (Şair Nedim Caddesi ile Nüzhetiye Caddesi) şairimizin bir katlı, içi sofalı, eski üslupta bir evi olduğunu düşlemeye başlamıştır. Yalnız, şu unutulmamalı ki, Nedim'in, o vakitler, ellerde gezen iki basılı divanında bu gazel yoktur. Bunu Ali Emiri Efendi, el yazması divanlardan bulup çıkarmıştır. Gerçi Yahya Kemal: "Bu dizeler Nedim'indir. Bu dizelerde onun, yalnız onun ruhu var," diyecektir ama şairlerimiz de hınzır mı hınzırdır, kendileri yeni bir şiir ortaya koyamazlarsa da, başkalarına öykünmekte pek ustadırlar.

Ne var, biz yine Ihlamur Köşkü'ne doğru yol alalım. Bakalım ekranlarımız ne gösterecek.

Vah Şair Vah Sana

Hacıhüseyin Bağı'nda dem çeken Kethüdazade Mehmet Arif Efendi'yi, şimdi isterseniz, karga-tulumba edip Ihlamur Caddesi'nden aşağı doğru kaydıralım. Mecidiye Sokağı'na gelince oradan Uzuncaova Caddesi'ne atlayıp, evinin önüne, adını da yere düşürmeden yığalım. Ondan sonrasını Arif Efendi bizden iyi bilir.

Beşiktaş kedileri de bilir.

Bakın, ayakları yere değer değmez, mahallenin tüm kedileri yanını, yöresini çevirdi.

Miyav ki miyav!

– Bak papaz, bu açlığı çıkarıp işi bu duruma getirdikten sonra, sen bile bu mahallede bir daha döşek bulamazsın.

Miyav, miyav, miyav!

Kediler sultanlara özgü değildir ya, Arif Efendi'nin de en azdan kırk kedisi vardır. Bunların günlük yiyecek hakları da bir sırık ciğerdir. Hazret onların tatlısını, ekşisini hiç savsaklamaz. Bugün onu tekleten, gün ortasındaki içki cümbüşü olmuştur.

Kethüdazade köpeklere de büyük düşkünlük gösterir. Onları kedilerle bir çatı altında barındıramadığı için de çokluk sokakta besler. Evden çıkarken cebini ekmekle doldurur, yolda önüne çıkan köpeği "Oh, afiyetler olsun. Oh, yağ olsun," diyerek doyurur. Bir gün, bir köpeğe bir ekmek parçası fırlatmıştır ki, Kıtmir'in torununun torunu ekmeği ağzına alıp bir iki adım uzaklaştıktan sonra durmuş, geriye dönüp Arif Efendi'ye acıklı kuyruklar sallama-

ya başlamıştır. Kethüdazade yanına yaklaşınca da yeniden ilerlemiş, yine durup Arif Efendi'ye zulümlü bir bakış zula etmiştir. Arif Efendi de "Bunda bir iş var," diyerek hayvancağızı izlemeye koyulmuştur.

Köpek gitmiş, Arif Efendi gitmiştir. Köpek gitmiş, Arif Efendi gitmiştir. Ihlamur Deresi'nin ordaki köprüye gelinmiştir. Meğer köpek köprü altında yavrulamış, onları Kethüdazade ile tanıştırmak istiyordur. O günden başlayarak, yavrular büyünceye değin, Arif Efendi Ihlamur'a taşınır.

Hazret, Hacca giderken de kedilerini unutmamış, Seyit Ağa adıyla anılan bir dostuna bolca para bırakarak, onların ciğerlerini eksik etmemesi için sıkı tembih geçmiştir.

Kediler karınlarını manco ile döşerse, Arif Efendi de Eflatun Salatası ile doldurur. Bunun için büyük zahmetlere girmeğe gerek yoktur. Kırmızı bir soğan bütün işi görüp bitirir. Yalnız soğan bir yumrukta ezilmeli ve kabuğu güzelce soyulmalıdır. Üstünden zeytinyağ ve sirke geçirilip bir de tuz-biber ekildi mi işte size Eflatun Salatası. Somunu koparıp suyuna banın ve başlayın atıştırmaya. Kethüdazade bütün yaşamı boyunca bunu yapmıştır. Çünkü o kokozluktan, züğürtlükten hiç kurtulamamıştır. Hiç evlenmemiş olması, evinde tenha oturması da bundandır. Öğrencileri onu, çokluk, topuklarına değin inen uzun bir gömlek içinde bastırırlar. Yalnız, üstünde lacivert kısa bir kunduz kürk vardır. Başında ise, al mı al, çuhadan bir gecelik kavuğu. Kürk ile kavuk yağ içindedir. Odasında da Moskof bezinden bir döşekle, tahta bir kerevetten başka bir şey yoktur. Bir de yatağın başucuna birtakım kitaplar istif edilmiştir.

Kethüdazade'yi hemen hemen herkes sever. II. Sultan Mahmut çağının o ünlü Halet Efendisi de ona değer gösterenler arasındadır. Bunu bilen Beşiktaş Mevlevihanesi Şeyhi, Arif Efendi'yi dilenci çanağı olarak kullanır. Arada bir Halet Efendi'ye şöyle bir sır uzatır:

– Kethüdazade'nin ne yağı kalmış, ne pirinci. Kereminize muhtaçtır.

Halet Efendi de, hemen o saat, Hakkı Efendi'nin yanına birini katarak, Arif Efendi'ye verilmek üzere, Tekke'ye pirinç ve yağ gönderir. Şey Hakkı Efendi bir süre sonra da Kethüdazade karşısında önünü ilikleyen bir zengine başvurur. Yine gelsin yağlar, gitsin tenekeler, gelsin pirinçler, gitsin torbalar.

Bunları Arif Efendi'nin ruhu bile duymaz.

Halet Efendi, bayramlarda ona bir bohça da donatıp gönderir. Kavuk, sarık, biniş, şal, cübbe, entari, çakşır, mest, pabuç... Ne ararsan vardır bohçada. Ne ki bohça yine Mevlevihane'ye yollandığı için, Arif Efendi bayram kutlamasına gittiği vakit Halet Efendi peşkeşlerinden hiçbirini onun üstünde göremez.

Ağırına gider. Bir kez kapı halkından birine sorar:

– Acaba Hoca Efendi bizim gönderdiklerimizi neden beğenmez?

Kendisine soru yöneltilen akıllı bir kişidir. Karşılığı şu olur:

– Efendim, bu bayram bohçasını Mevlevihane'ye değil, kendi evine gönderelim.

Öyle yaparlar. Bayram geldiğinde, Hoca'nın üstünde Halet Efendi'nin armağan ettiği cübbeyi, kavuğu görmeyen kalmaz.

Arif Efendi rindlerdendir. Doğu musikisini iyi bildiği gibi, batı musikisi karşısında da harlı kor parçası kesilir. Aralık aralık Beyoğlu'ndaki Protestan kilisesine gittiğinde –cübbesiyle kavuğu da üstündedir– balkondan kilise orgunu dinler. Papazlar da kendisine pek yangındır. Dinsel törenden sonra, onu alıp enfiyeye yatırırlar.

Hocamız şiir de yazar. Ama yazdıklarına önem vermez. Onlar hep dostlarının, öğrencilerinin defterlerinde kalıp yiter. Buna karşın, dünya yazınındaki yeri Mısır hazinesi değerindedir. Çünkü düzyazının şiirden ileri olduğunu Fransız romancısı Flaubert'den önce o söylemiştir:

– Düzyazı çok güzel konuşan bir adamın sözlerinin, olduğu gibi, yazı diline geçmesidir. Böylelerini dinlediğimizde, belleğimizde sözleri, hiç mi hiç, kalmaz. Düzyazının zorluğundan gelir bu.

Şiirse kolaydır. Ben gençliğimde, bir okuyuşta 10 bin ikilik ezberlemiştim.

Hocamız Farsça'yı da geleneğiyle bilir.

Dersine gelen bağnazlardan biri kendisine bir gün şunu sormuştur:

– Efendim, Farisi'ye cehennem dilidir diyorlar, öyle mi?

– Eğer öyleyse hemen öğrenmeli. Nereye gideceğimizi bilmiyoruz. Cehenneme gidersek, orada yaşayanların dilini bilmemek ayrı bir acı olur.

Denilebilir ki, o yıllarda, Farsça'yı camilerde ağza alınmayacak kadar, kâfirlikle yüklü bir şey sayarlar. Kimileri şöyle demiştir:

Kim okur Farisi
Gider dinin yarısı

Kethüdazade de Fatih Camii'nde, kendisinden Arabi ders aldığı Hoca'ya *Gülistan*'ı Farsça'sından okutmaya kalkıştığı vakit, softalar görmesin diye –bu ne biçim iştir– onu Fatih'te Şekerci Hanı'nda gizli bir odaya götürmüştür. Bereket Arapça öğretmeni ki– tabi çok beğenmiş ve şöyle demiştir:

– Bu *Gülistan* ne güzel kitap. İçinde tek bir harf fazlası yok.

Kısacası, Kethüdazade tam bir ayaklı kitaplıktır. Öğrencilerine sık sık şu açıklamayı yapar:

– Bana istediğinizi sorun, Hocanız attar dükkânıdır.

O çağın bilginlerinden Şıkkısalis Defterdarı İsmail Ferruh Bey bu sözü şöyle düzeltecektir:

– Hoca Efendi alçakgönüllülük göstermiş. O attar dükkânı değil, Mısır Çarşısı'dır.

Hoca ömrünü, 1849 yılında, 78 yaşında tüketmiştir. Biz şimdi onun ölüsüne kafamızı takmayalım da, 24 yıl geriye giderek, kendisini Mısır Çarşısı'na benzeten İsmail Ferruh Bey'in Ortaköy'deki yalısından içeri dalalım. Dalıyoruz, dalıyoruz ama, bakalım bu işin sonu nereye varır.

Mevsim yaz, günlerden de cumartesi. Bugün burada, Mekke Kadılığı payeli tarihçi Şanizade Ataullah Efendi, Farsça öğretmeni Fehim Efendi, Anadolu Kazaskeri payelilerden Melekpaşazade Abdülkadir Bey –onun yalısı da Yahyaefendi İskelesi ve Ortaköy İskelesi arasındadır– İstanbul'un ileri gelenlerinden Tahir Bey, ünlü musiki ustası Hamamizade İsmail Efendi ve bizim Kethüdazade ile yorgancı-şair Mustafa Saffet Efendi vardır.

Kethüdazade bir süre önce, çarşıdan üzüm alıp şarap yapmıştır. İsmail Ferruh Bey, o günlerde kendisine rastlayınca: "İşittim, sen ev ekmeği yapmışsın, ondan bana da getir," dediği için de bugün yalıya gelirken bir testi içinde o ev ekmeğinden getirmiştir.

Ne ki, bugün buradaki toplantı yemek içmek üzerine değil, şiir üzerinedir. Bu efendiler zaten, haftada bir Ferruh Bey'in yalısında toplanırlar, şiirden, bilimden açarlar. Bunların topluluğu "Ortaköy Cemiyet-i İlmiyesi" adıyla anılır. Kimileri de ona "Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesi" der. Çünkü zaman zaman Şanizade'nin Beşiktaş'taki yalısında da toplanırlar.

Bu topluluğa özel bir akademi gözüyle bakılsa da olur. Bu yazın ve bilim erleri, kim ufkunu genişletmek isterse, onu yetiştirmeyi üstlerine almışlardır. Şimdi şu anda, yalının bir odasında, sedire kurulan Fehim Efendi de İsmail Ferruh Bey'in bir yetiştirmesidir. Muzıka Dairesi Farsça Hocası Emin Efendi onun İsmail Ferruh Bey'in kalpaklısı (yani uşağı) olduğunu da söyler. Hem efendisine hizmet etmiş, hem okumuş, hem de yazmıştır. Fehim Efendi'nin, sonraları, Karagümrük'teki konağı da edipler, zarifler, şairler uğrağı olacaktır. Tarihçi Cevdet Paşa, gençliğinde, medresede okurken (1839-1845 yılları) bu konağa çok gider, çok gelir.

O çağda Çarşamba Pazarı'ndaki Murat Molla Tekkesi, Küçükmustafapaşa'da mesnevihan Hüsamettin Efendi'nin evi, Çarşamba'da İbrahim Efendi'nin konağı neyse, bu konak da odur. Toplantılarda, başta politika olmak üzere, her şey tiftiklenir. Cevdet Paşa'nın kızı Fatma Aliye Hanım'ın demesine göre, babası sağlam bir uslûp edinme aşkını orada elde etmiştir. Kendisine Cevdet mahlasını da –gerçek adı Lofçalı Ahmet'tir– Fehim Efendi vermiştir.

Kethüdazade gibi Fehim Efendi de Farsça'nın elenikasını bilir. Bir süre taşralarda dolaştığı için iç ve dış işleri çakar. Meşrebi de filozofluk üstünedir. Giderini gelirine uydurmuş kalenderane bir refah içinde yaşar.

Bugün Ferruh Bey'in yalısında başka bir iş de yapılacak. Türkçe'nin en güzel dizesi saptanacak. Herkes, kendine göre, en güzel dizeyi seçip getirmiştir. Tartışma saatlerce sürer. Sonunda bir dize üzerinde anlaşmaya varılır:

Bugün şadım ki yar ağlar benim için.

Ortaköy Cemiyet-i İlmiyesi, toplulukta okunan ve beğenilen şiirleri, sonradan bir kitapta da toplayacak ve ona *Nevadir-ül Asar* (Eşi az bulunur yapıtlar) adını verecektir.

Gelgelelim, o çağın ünlü kişilerinden Hekimbaşı Behçet Efendi'yi –ki Abdülhak Hamit'in büyük babası Abdülhak Molla'nın kardeşidir– bu topluluklarda göremezsiniz. Nedeni, Şanizade ile aralarının olmamasıdır. Ama bu soğukluk faso ile fisoya dayanır.

Hekimbaşı Behçet Efendi'nin ilgi alanı hekimlik değil tarihtir. Fransızların Mısır'a yürüyüşünü öyküleyen *Tarih-i Ceberti*'yi Arapça'dan Türkçe'ye o çevirmiştir. Şanizade ise bir tıp adamı olduğu halde, II. Sultan Mahmut 1819 yılında, Mütercim Asım Efendi'nin ölümü üzerine, onu vakanüvisliğe geçirmiştir. Keçecizade İzzet Molla'nın bu olay üzerine taş bağırlı bir sözü vardır ki, onu unutmadan buraya aktarmalıyız:

– Şu devlet adamlarının haline bakın! Bir tarihçiyi hekimbaşı, bir başhekimi de vakanüvis ettiler.

İşin kötüsü, kimi kibar kişiler –kibarlar böyledir– yemeyip, içmeyip bu demir- leblebiyi Behçet Efendi'ye yetiştirirler. Hem de Şanizade'nin üstüne yıkarak. Keçecizade: "Yahu, o sözü ben söyledim" diye gizli-açık davullar gezdirirse de kimseyi buna inandıramaz.

Aralıkta Şanizade de: "Behçet Efendi Hekimbaşı ise, ben de Başhekimim" demiş midir, dememiş midir? Pek belli olmamıştır ama, Behçet Efendi ne yapmışsa yapmış, tarihçiliğin dolunayı Şanizade'yi görevinden aldırmıştır.

Bu olay 1826 yılındadır.

Birkaç ay sonra da "Vaka-i Hayriye" denilen o hayırlı olay boy gösterir. 500 yıldır temelleşip bunca savaşın üstesinden geldikten sonra, devlete etmediği hayınlığı bırakmayan Yeniçeri Ocağı kanlı bir şehir savaşıyla –ki çok salkım ve çok yağlı paçavra atılmıştır– kaldırılınca, bu ocağa pek sıkı anılarla bağlı olan Bektaşi tekkeleri de kapatılır. Bektaşiler de İstanbul'dan sürülür.

Hekimbaşı Behçet Efendi durur mu, o da, gün bugün diyerek, Şanizade'den hırsını çıkarmaya yönelir. Suç atmaya düşkünlük gösterenlerin –bu gibiler bu işi parasız yapar– desteğiyle saraya bir curnal indirir. Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesi'nin gençleri dinsizliğe ve ahlâksızlığa itelediği ve gizli Bektaşilik yürüttüğü haberi sokuşturulur.

Aman yarabbi, ortadan utanma defolmuş da bizim haberimiz yokmuş. Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesi'nin yerinde yeller esiyor artık. Şanizade Tire'ye, Melekpaşazade Manisa'ya, İsmail Ferruh Bey Bursa'ya sürülür.

Ah benim gözyaşlarım, sizler nerdesiniz? Şanizade, o yıl, sürgün yerinde, ölüm kuşağını kuşanmıştır. İsmail Ferruh Bey'in benzi ise Bursa'da simsiyah kesilmiştir. Ne ki, *Tefsir-i Mevakib* adlı kitap onun imdadına yetişir. O sıralar, adı geçen kitabı Türkçe'ye çevirmekte olduğundan işini "tamam etmesi" için sürgün yeri İstanbul'da Kadıköy'e çevrilir.

1840 yılında, boşluk evrenine göç ettiği vakit onu yine Ortaköy'deki yalısında görürüz. Son yıllarında yaşamı oldukça küçükmüştür. Yemeğini tartı ile yer. Yemekten sonra da yalının sofasında, uzun bir süre, ayaklarında takunyeler, başında özel kavuk –onun da pamuğu tartılıdır– elinde çiş ördeği, gezinir durur.

Burada, Yağlıkçı Hacı Ahmet Ağa'nın oğlu şair Mehmet Şeref Efendi'den de söz açmak gerekecektir. Çünkü o da İsmail Ferruh Bey ile Kethüdazade'nin kanatları altında yetişmiştir.

Şeref Efendi alçakgönüllüdür. Kethüdazade gibi kendi şiirlerine fıştık attığından, geriye birkaç şiiri kalmıştır. Ziya Paşa, Sultan Aziz'in mabeyin kâtipliğinden uzaklaştırıldığında, yerine biri

aranmış, Şeref Efendi istenilen nitelikte görüldüğünden alınıp saraya götürülmüştür. Padişaha tanıtılmak üzere bir odada salamuraya yatırıldığı sıra yanına bir mabeyinci yaklaşıp şöyle der:

– Efendimiz, pervasız adamlardan hoşlanır. Bir huzurda sana söveriz, hiç sıkılma, sen de bize veriştir.

Şeref Efendi'nin yapamayacağı iş değildir bu.

Ama uzun bir süre sonra mabeyinci yine gelir:

– Efendimiz selam etti, harçlık etsin diye şunu ihsan buyurdu.

Şairimizin eline, içinde 150 lira bulunan, bir kese tutuşturulmuştur.

Anlatılmıştır ki, işi bozan Sadrazam Fuat Paşa olmuştur. Muhtar Paşa'yı hiç sevmeyen Sadrazam Paşa, son dakikada zavallı Şeref Efendi'nin ona yakınlığını haber alınca, işe kendi ağırlığını koymuştur.

Şeref Efendi'nin incelikte, erdemde, insanların içini ısıtmakta üstüne yoktur. Ama dalgınlığı pek dillenmiştir. Bir gün, elleri arkasında, Dolmabahçe Sarayı'ndaki Camlı Köşk'ün önünden geçerken arkasından bir ses işitir:

– Kâtip, kâtip!

Başını çevirir: birkaç haremağası. İçlerinden biri Firavun ki ne Firavun:

– Sarayın önünden el arkada geçilir mi?

Şeref Efendi konumunu hiç bozmaz:

– Ayol, ben kâtip değil, esirciyim.

Bu olay Sultan Mecit'in esirliği yasakladığı 1854 yılından önce geçtiği için haremağaları "esirciyim" sözünün tezine çil yavrusu gibi dağılır. Daha sonraki günlerde Dalgınlar Kralı, yolu oralara düştükçe, yine ellerini arkasına koyar, haremağalarına da kaçamak kaçamak bakarmış. Karalar da onu görmezlikten gelirmiş. Meğer siyah renkli ağalar: "Günün birinde satılıp da bu esircinin eline düşersek, bizden büyük hınç çıkarır," diye ürkmüşlermiş.

Şeref Efendi, bir defasında da, dalgınlığını eski ve çadırımsı şemsiyesinden kurtulmak için kullanmak istemiş, ama bunda hiç

başarı sağlayamamıştır. Öyküyü, isterseniz, kendisinden dinleyelim:

– Eski bir şemsiyem vardı. Defetmek isterdim. Çünkü eskisi elde iken yenisini almaya gerek görmezdim. Eskisi yiterse, yenisini alırım, diye düşünürdüm. Bizim şemsiyeyi de vapurda unutsam, ertesi gün kamarot: "Şemsiyenizi unutmuşsunuz," diye elime tutuştururdu. Bir seyiryerine ya da bir eve giderek dalgınlıkla unutma numaralarına yatsam, birkaç gün sonra yine ortaya çıkar. Daha iyisini söyleyeyim, bir gün vapura binerken denize düştü. Ben: "Oh, kurtuldum," diyordum ki, vapuru, hareket etmişken, durdurup şemsiyemi denizden çıkardılar, suları aka aka elime tutuşturdular. Bir kez Beykoz Çayırı'nda, kimse görmeden, arkadaşlarla oturduğumuz hasırın altına soktum. İskeleye geldik. Vapura bininceye değin şemsiyeden ses sada çıkmadığı için sevinmeye başladım. Ama vapur tam halat alacağı sıra, biri koşa koşa yetişti: "Efendi şemsiyeni hasırın altında unutmuşsun," diye bizim mahutu güverteye fırlattı. Kısacası, başıma püsküllü bela kesilen şemsiyeyi nerede unuttum, nerede bıraktımsa, er-geç gelip beni buldu.

Dalgınlar Kralı, *Çaylak* gazetesini çıkaran Çaylak Tevfik'in babası Mustafa'nın, Mahmutpaşa Hamamı dolaylarındaki berber dükkânına da sık sık damlar. Oraya *Ceride-i Havadis* yazarlarından Âli Bey, vezirlerden Kabuli Paşa, Meşrutiyet sadrazamlarından Hakkı Paşa'nın babası Şehremaneti Meclisi Reisi Remzi Efendi de düşer. Elbirliğiyle edebiyat kazanı kaynatırlar. Ne ki, dükkânın karşısındaki küçük arsaya gelen geçen çişini bırakır. Yazın, dükkânda oturabilirsen otur. Sonunda dükkânın gediklileri arsaya bir mezartaşı dikerler. Şeref Efendi de ona, şöyle bir ikilik kondurur:

Mahbes-i ebval-i İslam olduğu çün bu makam
Dikti Berber Mustafa Ağa ona seng-i mezar

Taş dikildikten sonra bizimkiler onu bir de yeşile boyarlar ki bir daha kimse arsaya yanaşmaz.

Şeref Efendi orta boylu, beyaz yüzlü, beyaz sakallıdır. Geriye hiçbir fotografisi kalmamıştır. Ama yüzü Sadrazam Âli Paşa'nın hık deyip burnundan düştüğü için ayrıca resmine gerek yoktur.

Şükür Tanrı'ya ki, yaşı Âli Paşa'nınkine benzememiştir. 1890 yılında 71 yaşında ölen Şeref Efendi'nin son yedi yılı da inmeli geçmiştir. Kimilerinin demesince, bu maskaralık günlerinde Hazret yanındaki duvara bir ip bağlatmıştır. Konukları geldiği vakit, sağlam eliyle ipi çekerek yatağında doğruluyor, gelenlere saygısını eksiltmiyordur.

Beşiktaş Cemiyet-i İlmiye'sinden yorgancı-şair Saffet Efendi de cennetin koruluklarına göç etmek için 72 yaşını beklemiştir. Yalnız, çok düşük olan emekli aylığı ile geçinemediği için o da, son yıllarında inmeliden beter olmuştur. En güzel şiirini de 1857 yılında açlık ve ilaçsızlığın verdiği acı ile döktürmüştür. Şiir adını, bir Fransız ozanı olan Béranger'den alır. Béranger, o yıl Paris'te ölmüş, cenazesi de büyük saygı ve vaveyla gösterileri içinde kaldırılmıştır:

> Béranger misli yok şair imiş iklim-i Paris'te
> Göçüp gitmiş bekaya bezmgah-ı zindegâniden

Saffet Efendi şiirinde sanatçılarla birlikte ibadullahın ya yas tuttuğuna değinmekte ve Fransız ozanının ölüsüne yüzbinlerce frank harcayan Fransız Hükümeti'ni ululamaktadır. Gerçi Béranger, bütün yaşamı boyunca, ancak kendi şiirlerinden gelen küçük paralarla ayakta kalabilmiştir ama Saffet Efendi işin o yanına yanaşmamış, İslam şairlerinin bu denli lütûflara daha yakışacağını söylemekle yetinmiştir.

Bunda da hiçbir haksızlık yoktur. Çünkü aklına gelen gitmiş Türkiye'deki şairlerin camını, çerçevesini, damını, kapısını, bacasını, ev eşyasını, sürgüsünü, minderini, şiltesini, yorganını, yastığını, tenceresini, samanını, mangal maşasını başlarına geçirmiştir.

> Ne gamlar çekmiş eslafı yazarsam hüzn eder iras
> Vukuf-u tamı varken hepsinin ilm-i maaniden.

"Béranger" şiirinde şairimiz lafı, en son da kendisine getirir. Esnafa borcunun hiç eksilmediği, ekmekçi Asvador ile bakkal Yani'den, yakasını hiçmi hiç kurtaramadığını yana yakıla anlatır:

Zavallı Saffet'in kurtulmadı gitti giribanı
Dü dest-i Asvador ekmekçiden, bakkal Yani'den

Lafımızı bağlamadan, burada Saffet Efendi'nin başından geçen, ibretle dinlenilmeye değer bir öyküye de çağrı çıkaralım. Sahnede yine ozanları durmadan sopalayan bir bakkal kâfiri vardır.

Ahmet Vefik Paşa'nın Deavi (Duruşmalar) Nazırı olduğu günlerden birindeyiz. Biz deyelim "Bu Béranger şiiri daha yeni yeni yazılmıştır," siz deyin, "Yok daha yazılmış değildir."

Bakkal kâfiri laf ve güzaf harmanı ile, insanlık yakasından bir korku duymadan, Saffet Efendi'yi, Vefik Paşa'ya şikâyete gelir. Deavi nazırlarında, duruşmaları kendileri yürütme yetkisi de olduğundan Paşa, şairimizi çağırtıp zılgıtı verir. Yaralı kuş Saffet Efendi'nin yüzü düzgün beyazı kesilmiştir.

– Ben emekliyim, aylık aldıkça esnafa veriyorum. Bakkala olan borcumu da elime para geçince vereceğim. Borcum yok, demedim ki beni çağırtıp paylıyorsunuz.

Paşa, bu sözler üzerine futbol ligleri gibi acımasız bir görünüme el atar. Saffet Efendi'yi, yaşlı maşlı olmasına kulak asmadan, hapse gönderir. Şairin gözleri, ciğeri ağlamaya durmuştur. Bir ara altın değerindeki yaşlarını silerek gardiyandan kâğıt-kalem ister. Ziya Paşa, daha o vakitler mabeyn kâtipliğinden atılmamıştır. Ona uğradığı acıyı yazar. "İmdat" der. Ziya Paşa da –aferin sana ey Ziya Paşa– pusulayı alır almaz padişahın özel kesesinden (yani Cebi Hümayun'dan) küçücük paracıklar sağlayarak şairimizi zindandan kurtarır.

Saffet Efendi'nin "Béranger" şiirini "Vah şair, vah sana" diye ağlaşmadan okumaya olanak yoktur. Biz okurlarımızın yüreğini karartmamak için buraya onun yerine Salâh Birsel'in bir şiirini

aktaracağız. "Bildiri" adını taşıyan bu şiir Saffet Efendi'nin şiirinden tam 100 yıl sonra yazıldığı halde, ozanlar üzerine yine büyük hayıflar fırlatmaktadır. Gerçi bu da okuyanı tartak martak getirir, ama hiç değilse ne dediği sözlüksüz de anlaşılabilir:

İnanın sözüme şairler
Üçer beşer söneceğiz
Yirmi ikiye varmadan
Rüştü gibi öleceğiz

Budur size doğru haber
Sapır sapır düşeceğiz
Bütün aptallar duracak
Biz gideceğiz

Ya tıkanacağız sofrada
Ya merdivende kalacağız
Kırk yedide Sait gibi
Topraklara gireceğiz

Kimse bakmayacak suratımıza
Gün güne azalacağız
Üç beş şiir yazmadan
Ortadan silineceğiz

Benden size bu kadarı
Öleceğiz şairler öleceğiz
Orhan Veli gibi sokakta
Düşüp tükeneceğiz

Ölüm Canlılık Demektir

Beşiktaş'ta Kaptanıderya Hayrettin Paşa-i Gazi türbesinin üst yakasındaki Mehmet Efendi Mesciti önünde hazırola geçip bir pata çakalım. 1944 yılında Barbaros'un türbesini meydana çıkarma çalışmalarında bu mescit yıktırılacağından bizim her yaratılan şeye bastırdığımız saygı çok görülmemelidir.

Bu mescite "Beşiktaş İskele Mesciti" de derler. I. Abdülhamit çağında (1774-1789) Mektubi Kalemi görevlilerinden Mehmet Sadık Efendi yaptırmıştır. Ama cami yükselten birçokları gibi, kendisini mescitin bahçesine gömdürmemiş, gidip Üsküdar'a yatmıştır.

Vay demek oluyor ki, biz şimdi Beşiktaş'tayız. Belki biraz da Ortaköy'e dönüğüz. Ortaköy'e doğru yola çıkacak olursak Marangoz Mustafa ile Bostani Mustafa'nın dükkânlarına rastlarız. Bu iki dükkânın arasında bir de kalafatçı vardır ama, ona kulak asmadan ilerdeki "serâpâ kahve dükkânlarına" uzanalım. Daha ötede yalılar başlayacaktır. İlk yalı da Çiftlik Kethüdası karısınındır. Onun üstündeki ise Yorgani Hacı Hafızın. Daha sonra Nimet Hanım'ın yalısı gelir ki kayıkhanesine göz atmadan geçilmemelidir. Onun üstünde de Sefâizade'nin yalısı. Burada biraz soluklanmakta yarar vardır. Çünkü bundan sonraki yalı Beşiktaş alabandasının en ünlü kişisi Halet Efendi'nindir. Bin eyvah ki Halet Efendi bugün yaşamının en ters gününü yaşayacaktır. Oysa, bundan bir süre önce, minare aleminde yani yeryüzü görevlerinin doruğunda-

dır. Minarenin kapısından girene, ya da şerefeye çıkana ses çıkarmaz. Minare külahının kurşunlarına el uzatanların ise şipşak parmaklarını doğrar. Onları bin parça eder. Yıldızı 1810 yılında Sadaret Kethüdalığı'na atanmasıyla ışıldamaya başlamıştır. 1814'te Nişancı olunca da devlette, II. Mahmut'tan sonra söz onundur. Sadrazamları bile göreve o getirir, görevden o alır. Kısacası II. Mahmut'un özel sadrazamı, akıl hocasıdır.

Halet Efendi uzun boylu, şişmanca, esmer, yuvarlak ve güleryüzlüdür. Sakalı kumraldır. Can düşmanı Reisülküttap Canip Efendi ne kadar küçük gözlü, ne kadar çarpık çurpuk, ne kadar kakavansa, o, o denli yakışıklıdır. Bir tören günü, Halet Efendi önde, Canip Efendi arkada giderlerken bir dilenci, avuç açıp: "Tanrı seni Padişaha şirin göstersin," deyince Halet Efendi de şu karşılığı dikmiştir:

– Sen onu arkamdan gelen Efendi'ye söyle.

Halet Efendi zehir hafiyedir. Güzel ve ayrıntılı konuşur. Gülmece, güldürmeceye yatkındır. Ama hile ve dolapta üstüne yoktur. İçten pazarlıklıdır. Yalnız kendi çıkarını düşünür. Kurnaz ve kan dökücüdür. Tepedenli Ali Paşa'nın, Düzoğulları'nın, Darphane Nazırı Abdurrahman Bey'in, Sadrazam Benderli Ali Paşa'nın "Yuf sizin başınıza melunlar" deyip burunlarını, kulaklarını uçuran şahin odur. Şeyhülislam Elhac Halil Efendi ile karısı Hoca Ziba Hanım da onun keşkeğinden kurtulamamıştır. Ne ki, Ziba Hanım da durup dururken, yüzkaralığı derler bir fitne kaynatmıştır ki olmayacak olayları oldurmuştur. Kısacası şöyle anlatılır ki, 1821 ilkyazında, Halet Efendi'nin Hanımı Lebibe Hanım bir gün sandala atladığı gibi Beylerbeyi'ne konmuş, onun en gözde seyiryeri olan Havuzbaşı'na yönelmiştir. Gelin görün, Beylerbeyi'nde yalısı bulunan Şeyhülislam Halil Efendi'nin eşi de o gün, cariyelerinin eşliğinde Havuzbaşı'na palamar atmıştır. Ziba Hanım, kocasıyla Halet Efendi arasındaki çekişmeyi çok iyi biliyordur. Lebibe Hanımı karşısında görünce, aman zaman vermeden, onu bir güzel yıkar. Bu arada, Halet Efendi için de söylemediğini bırakmaz. Bu yetmiyormuş gibi, cariyeleriyle birlikte Lebibe Hanım'ın üstüne çöker. Yanı, yöreyi kadınlar, çocuklar çevirmiştir. Cevdet Pa-

şa'nın deyişiyle Havuzbaşı o gün kadınlar hamamına dönüşmüştür.

Bu olaydan sonra Halet Efendi, Ziba Hanım'a kocasından da çok kin beslemeye başlar. Ama çok demesi günahtır. Vaktin birinde, ki o vakit 28 Mart 1821 Çarşamba günüdür, Çerkez Halil Efendi şeyhülislamlıktan uzaklaştırılıp Beylerbeyi'ndeki yalısına yollanır. Ertesi gün de karısıyla birlikte Bursa'ya defedilir.. İşin tuhafı, Halet Efendi ördeği yemiş, ama karnı doymamış, yüzü gülmemiştir. Bıyığının ucu vız dememiştir, kulağının dibi çat dememiştir. Bir süre sonra Halil Efendi'yi Bursa'dan Karahisarsahip'e aşırtır. Karısını ile Bursa'da bıraktırtır. Bu da yetmiyormuşcasına, II. Mahmut'un aklına zarpadak girerek onu Ziba Hanım'ın büyücü olduğuna inandırır. Sultan Mahmut da yağlı kement atılıp işinin tamamlanmasını buyurur.

Bursa'ya giden cellatlar: "İstanbul'a götürüyoruz, ferman var" diye zavallı kadıncağızı bir arabaya bindirirler, şehir dışına çıkarıp orada bir güzel boğarlar. Giysilerini soyduktan sonra, ölüsünü bir çalı dibine atarlar. Beğendiniz mi? Karahisarsahip'te kara cehennem yalnızlıklarında yüzen Halil Efendi de, karısının başına gelenleri duyunca, şıp diye ölür.

Şeyhülislamların doksan sekizincisi Dürrizade Esseyit Aptullah Efendi'yi 1820 yılında, Manisa'ya sürdüren de Halet Efendi'nin deki, yani hilesidir. Dürrizade ancak Halet Efendi'nin gözden düşüp İstanbul'dan çıkarılmasından sonra geriye dönebilmiştir. Onunla dönüş yapanlar arasında Halet Efendi'nin daha önce Keşan'a sürdürdüğü Hekimbaşı Behçet Efendi ile kardeşi Aptülhak Efendi (Abdülhak Hamit'in büyük babası Aptülhak Molla) de vardır. Merzifon'a dehlenmiş olan eski Nakip Sıddık Efendi de 1822 yılının Kasım ortalarında yeniden İstanbul toprağını öper. Ama biz onları bırakalım da Halet Efendi'nin yalısından içeri adımımızı atalım.

Yalının denize bakan şadırvanlı bir sofası vardır ki Halet Efendi burada, sık sık, Boğaz sularına karşı, birkaç kadeh parlatmayı sever. Çokluk dostları da yanında olur. Çünkü o düşmanlarına karşı ne kadar aznavur ise, dostları ve havadarları karşısında da o

denli vefalıdır. Bu dostlar arasında ise Keçecizade İzzet Molla başı çeker.

Bir akşam İzzet Molla yine Halet Efendi'lik olmaya gelmiştir. İki dost, yine şadırvanlı sofada denizin fışfışlarına kulak kabartarak kafayı bulmaya çalışırlar. Bir ara, İbrahim Salim Efendi'nin, Halet Efendi'nin bastığı yere yüz sürmeye geldiği haber verilir. Halet Efendi "Gelsin" iznini fora ettikten sonra Molla'ya şunları söyler:

– Bu musibet herifin yüzünü görmek istemem. Ama bir süredir yalıya dadandı. Ayaküstü birkaç laf edip savayım.

Salim Efendi sofaya girişini bütünleyince yere kapaklanırcasına eğilir. Halet Efendi'nin eteğini kaldırıp üç kez üst üste öper. Salim Efendi gümrükte çalışıyordur. Yalı sahibi, laf olsun diye, ona gümrük gelirleri üzerine gelişi güzel sorular sorar. Bir yandan da Salim Efendi'yi pohpoha boğmaktan geri kalmıyordur. Gümrükçü gittikten sonra Keçecizade, dostuna şu soruyu yöneltir:

– Efendi Hazretleri, bu Salim Efendi'nin ne mal olduğunu hepimizden iyi bilirsiniz. Tırnağınız kadar da sevmezsiniz. Yağcılığına da inanmazsınız. Öyleyken Salim Efendi, bu çağda, gümrük gibi çıkarı en bol bir görevin başındadır. Bu tıynette bir mendeburun yüksek görevlerde bulundurulmasına ne buyrulur?

O akşam bu soru Halet Efendi'yi iyisinden düşündürtmüştür. Bir başka akşam, iki dost, yine şadırvanlı sofada çarmakçur olurken, Keçecizade bu kez de Halet Efendi'ye Şem'i Molla için ne düşündüğünü sorar. Halet Efendi, o güne değin Şem'i Molla'nın adını ağzına pek almamıştır. Keçecizade'nin sorusu üzerine biraz neşvesini yitirirse de kendini toplamakta gecikmez. Gevrek ve fırınlanmış bir kahkaha atarak yola düzülür:

– Bak sana Şem'i Molla'nın kişiliğini açıklayayım. Bu sultanlığı iki kişi yürütür. Biri müneccimbaşıysa ötekisi Şem'i Molla. Eskiden beri böyledir bu. Ama biz eskiler gibi müneccimliğe inanmadığımız için müneccimbaşı, şimdiler sarayda bir asalak durumuna düşmüştür. Şem'i Molla öyle değil. Onsuz devlet gemisi yürümez.

Halet Efendi, daha sonra İzzet Molla'nın, Şem'i Molla'ya çağrılı olduğu bir geceden açar ve der ki:

– O akşam Şem'i Molla sana şunları söyledi: İşi iyi bilmeyenler hünkârı gözünü budaktan esirgemez, yiğit bir kişi sanırlar. Oysa her dakika kuşku içinde yaşayan korkağın tekidir. En anlamsız, en aslı astarı olmayan bir haber alsa korkusundan tir tir titrer. Velinimetimiz Halet Efendi Yeniçeri Ocağı'nı elinde tutmakla çok iyi ediyor. Hünkâr Ocak'tan yıldığı kadar hiçbir şeyden yılmaz. Tanrı'dan bile o derece korkusu yoktur. "Kul kazan kaldırır," diye her an kaygı içindedir. Sen ona ne dedin: "Tanrı'dan korkusu olmayanlar bari kuldan korksunlar, bu da bir meziyettir."

Halet Efendi'nin laklakası bu noktaya gelince Keçecizade dayanamaz:

– Tamamıyla doğru. Aynen böyle söylemiştim. Vay köpoğlu, ne sadık muhbirmiş.

– Aynen böyle değil mi? Hiç katık katmamış. Şem'i Molla gibileri hep böyledir. Olanı biteni doğrudan doğru aktarırlar. Harama hile katmazlar. Casuslukta bile dürüstlük gerekir. Her şeyi doğru olarak haber verenlerin değerleri, saygınlıkları da vardır. Şem'i Molla da onlardandır.

Keçecizade, Şem'i Molla'nın, Halet Efendi'ye bağlı olduğunu iyisinden çakmıştır. Ev sahibi, aldırmadan sözlerini sürdürür:

– Şem'i Mollalar, çağlar geçse de ayakta kalır. Her vakit değilse bile, çokluk rahat döşeklerinde ölürler. Ben alınyazımın itelemesiyle bu devletin büyük işlerine karıştım. Şöyle böyle başta bulundum. Sonumun er geç ne olacağını bilirim. Ama benim sonum geldiği gün, sen de yakın bir dostum olduğun için, benim yüzümden, uzun ya da kısa bir süre bir yerlere sürülürsen, inan ki felaketimizde Şem'i Molla'nın parmağı olur. Bu şaşmaz bir kuraldır.

Eyvah, yüz bin eyvah ki, biz bugün burada –10 Kasım 1822 Pazar günü– bu kuralın şaşmazlığını saptamak zorunda kalacağız. Düne kadar Halet Efendi'nin dolabını çeviren, ayakta durmasını sağlayan Yeniçeri usta ve ağaları bağrışmaya başlamışlardır:

– Biz o herifi (Halet Efendi'yi) istemeyiz.

Doğrusu şu ki, Halet Efendi, bugüne dek, Yeniçeri ileri gelenlerini kendine çekip çevirmek için çok mangır dökmüş, çok hava basmıştır. Son yılda ise, Eflak ve Buğdan'dan elde ettiği gelirler kurumuş, böylece Yeniçeri azılılarını artık doyuramaz olmuştur. Başka illerden aldığı kaparolar da işi yürütmeye yetmeyince Yeniçeri'ler taşkınlıklarını ve azgınlıklarını arttırmışlardır.

II. Mahmut onları yatıştırmak için ilkin Sadrazam Hacı Salih Paşa'yı –bu aklı kendisine yine Halet Efendi vermiştir– görevinden almış, arkasından da Şeyhülislam Yasincizade Seyit Abdülvehap Efendi'yi Anadoluhisarı'ndaki yalısında kapanmaya göndermiştir. Gelgelelim Padişah, Gelibolu'ya sürülmek üzere Balıkhane'de birkaç saat tutulan Salih Efendi'ye, aralıkta, Yeniçeriler'in yatıştırılması için en etkili çarenin ne olduğunu sormaktan geri kalmamış, Sadrazam eskisi de şu karşılığı yapıştırmıştır:

– Bu işin en kısa yoldan çözümü Halet Efendi'nin bir süre yolculuğa çıkarılmasıdır.

Devlet pusulası artık Halet Efendi'ye yâr olacak gibi değildir. Mora işinin ağırlaşması, Rum Beylerinin ihanete geçmesi, Tepedelenli Ali Paşa olayının umulmaz kangrenlere dönüşmesi, Halet Efendi yüzünden başları omuzlarından alınan ya da sürülen kişilerin çevrelerinden yükselen homurtuların artması, Halet Efendi'nin defterinin dürülme zamanını haber vermektedir.

Çaresiz kalan Padişah, Halet Efendi'nin Bursa'da dinlendirilmesi işini yeni Sadrazam Deli Aptullah Paşa'ya yükler.

Bu işin bir yanı sazlık samanlık, bir yanı tozluk, dumanlık. Reis Efendi, derhal ve gizlice bir ferman yazar. Tuğrasını ve residini de kendi çeker. Sadrazam Silahtarı fermanı alınca adamlarını toplar. Halet Efendi'nin yalısına dayanır.

Eyvah ki eyvah! Lidirim likli, burnu ilikli silahtarla adamları Halet Efendi'yi, son bir kez, şadırvanlı sofadan geçirip dışarı çıkarırlar. Haraççıbaşı İskelesi de tam yalının önünde olduğundan oradan bir sandala bindirip Üsküdar'a geçirirler.

Halet Efendi, bu ara, Padişaha bir dilekçe uçurarak sürgün yerini Konya'ya çevirtir. İşi bir sürgünle atlattığına da büyük memnunluk gösterir. Oldu mu ya, Halet Efendi'ye diş bileyenler de, gün bugündür diyerek onun bütün kötülüklerini Sultan Mahmut'un önüne serivermişlerdir. Bu kez, öldürülmesi için ferman çıkar. Cellatlar ondan önce Konya'ya yetişmişlerdir. Halet Efendi'nin, şehre ayak basmasının tezine, dünya urbacığını ahret urbacığı ile değiştirirler.

Efendimizin malına, mülküne de el konur. Ayrıca kendisine yakınlığı ile bilinen Hacegan sınıfından Sait Efendi, hazinedarı Ahmet Ağa, Mühürdarı Ziver Efendi, eski Hazinedarı Peyko Ömer Ağa, Kapıçuhadarı İzzet Ağa ile sarrafı Bağdatlı Haskel adlı Yahudi de Bostancıbaşı Hapisanesi'ne kaldırılır. Birkaç gün sonra bunların da mallarına el konur. (Sultanlık başka türlü yürümez). Arkasından Ziver Efendi Balıkesir'e, Ömer Ağa Karahisar'a, İzzet Ağa'nın adamı olup Urla Voyvodalığı'nda bulunan Abdülhalim Ağa –onun da mallarına el konmuştur– Kastamonu'ya, kardeşi Abdülhamit Ağa, yine mallarına el konularak, Bolu'ya, Haskel ile kardeşi ve oğlu Antakya'ya sürülür.

Bu belalardan yakasını sıyıran sadece Galata Mollası Keçecizade İzzet'tir. Fesuphanallah, o da her yerde, ulu orta, Halet Efendi'yi övüyor, onun çabasını güdüyordur. Düşmanlarına ver yansın etmeyi de unutmuyordur. Sadrazam için düzdüğü ikilikte: "Halet'in canını Tanrı, malını da Devlet aldı. Hasetçilerine ise yumurtalıkları kaldı," dediği için, o da 1823 yılının şubatında, şubatın da yirmi yedisinde, Keşan'a sürgün edilir. İsmetbeyzade Arif Hikmet Beyefendi onun o ünlü *Keşanname*'sini yazacağı yere gidişine de şu dize ile tarih düşürür:

İzzet'te bile kalmadı eski halet.

1822 yılına bin hayıf ki daha başka ölümlerin de perdesini açmıştır. Rumeli Sadareti payelilerden Hamamizade Raşit Efendi 3 Aralıkta ölür. 1767 yılında müderrisliği elde ettikten sonra 1795'te Halep, 1803'te Şam, 1807'de Mekke Mollası, 1811'de İstanbul Kadısı olmuştur. 1819'da Anadolu, 1821'de de Rumeli pa-

yesini devşirmiştir. Elinde olanı bağışlamayı sever bir kişidir. Yüreği temiz ve sağlam olduğu için üç kez sürülmüştür.

Eski şeyhülislam, fetva sahibi, Çatalcalı Ali Efendi torunu Ebül Hayr Efendi de –1821 yılında Nakib-ül Eşraf da olmuştur– doğruluğu bilinen bilgin ve kültürlü bir kişi olduğu halde bu yıl içinde rahmetullahi aleyhi olmuştur.

Rahmetullahi aleyhi olanlardan biri de Mekke-i Mükerreme kadısı Mendelyakizade Sait Efendi'dir ki ünlü dersiamlardadır. 1791 yılı sınavlarında müderrisliği cebe indirmiş, 1817 yılında Mahreç, 1821 yılında da Edirne payesine çengel atmıştır.

Ah, dokuz ay önce dünyaya gelen Şehzade Ahmet de 9 Nisan 1823 günü ömür soluğunu tüketmiştir.

Aman efendim, şu Cevdet Paşa dedikleri tamburu çalın, bakın içinden ne sesler çıkıyor:

– Bu ölümler arasında devlete yeniden canlılık geldi. Yani ilkyaz yüzünü gösterdiği için 22 Nisan 1823 günü Sultan Mahmut İstanbul'dan Beşiktaş kıyısarayına taşındı. O gün bir şehzade doğdu. Adına Abdülmecit dediler. Sonunda söylenecektir ki babasına hayırlı bir halef olmuş, ulusa da onur vermiştir.

Beşiktaş alabandasından açmışken Yedi-Sekiz Hasan Paşa'ya da neşter vurmazsak olmaz.

Bin kez yazıklar olsun, 1944 yılında Barbaros Türbesinin çevresi açılırken Yedi-Sekiz Hasan Paşa'nın türbesi de –ki Beşiktaş İskele Mesciti'nin bitişiğindedir– yerle bir edilmiştir.

Hasan Paşa candarma erliğinden müşirliğe yükselmiş bir padişah kuludur. Onu bu yere oturtan da Halife-i Müslimin Sultan Hamit'tir. Abdülhamit ona şehzadeliğinden mim koymuştur. Bir gün Hacıosman Bayırı'ndaki Kudrettepe Köşkü'ne giderken candarma Hasan onun yolunu kesmiş, "Yasak, geçemezsin," hoşafını dayamıştır. O gün Sultan Aziz de Balmumcu Çiftliği'ne gidecektir. Bütün yol candarmaların denetimindedir.

Abdülhamit sorar:

– Sen beni tanıdın mı? Ben ikinci veliahtım.

– Kim olursan ol. Ben Padişahın adamıyım. Bir onu tanırım.

Padişaha bu denli bağlı olan birinin varlığı Abdülhamit'in içini ısıtmıştır. Osmanlı tahtına tünediği vakit de candarma Hasan'ı buldurmuş onu en önemli yerlerden biri olan Beşiktaş Muhafızlığı'na getirmiştir.

Beşiktaş ve Yıldız sırtlarından Boğaz'ın bitimine değin bütün Rumeli yakası ondan sorulur. Onun izni olmadan buralarda kimse ne toprak alır, ne ev yaptırabilir.

20 Mayıs 1878 Pazartesi günü onu ferik (tümgeneral) olarak görürüz. Çünkü o gün Ali Süavi, Mirliva Hasan Efendi'nin Padişah'a ne kadar bağlı olduğunu çok ince biçimde ortaya koymuştur. Nişli Salih ve 250 göçmenle Ali Süavi o gün Sultan Murat'ı Çırağan Sarayı'ndan kaldıracak, Osmanlı tahtına oturtacaktır. Ama Mirliva Hasan Efendi'nin kızılcık sopasıyla Çırağan Sarayı'nın bahçesinden fışkırdığını görünce niyetini değiştirmiş ve eşi bulunmaz inci değerindeki başını Mirliva Hasan Efendi'nin kızılcık sopası altına yatırmıştır. Sultan Hamit de, o akşamdan tezi yok, bu insan avı yüzmetrecisini mirlivalıktan ferikliğe savurmuştur. Hasan Paşa da kendisine büyük velinimetlik gösteren Ali Süavi'nin anısını yaşatmak için kızılcık sopasına "Mehti" adını vermiş, onu ölümüne değin, Beşiktaş Karakolu'nda yattığı odada saklamıştır.

Hasan Paşa ekmek suratlı, keskin bakışlı, ortaboyludur. Çok poz atar. Sakalı yoksa da bıyığı paladır. Okuması, yazması ise nanay yavrum nanay. Bu yüzden sık sık utanç duvarlarına toslamaktan kendini kurtaramaz. Bir gün, denizcilik dilinde varillere bomba denildiğini bilmediği için Çırağan Sarayı önünde batan bir takadan kurtulan tayfaları adamakıllı sopalamıştır. Çünkü tayfalar Hasan Paşa'nın "Takada ne vardı?" sorusuna "Bomba vardı," karşılığını vermişlerdir.

Bir başka gün de hasta olan damadına doktorların konsulta (konsültasyon) yaptıklarını anlatmak için:

– Konsolato yaptılar

demiştir. Oysa o yıllarda "konsolata" sözcüğü "konsolosluk" yerine kullanılmaktadır.

Yedi-Sekiz Hasan Paşa'mız sarhoşlara, oruç yiyenlere karşı hiç de güleryüz göstermez. Onları kendi elceğiziyle okşamadan uykusunu uyumaya gitmez. Hafiyeleri, curnalcileri de sevmez. Ama bu, bir curnalcinin verdiği curnalin kendisi için de curnal verilmesine yol açtığı içindir.

Bu curnal içinde curnal öyküsünü bırakalım da Yedi-Sekiz Paşa, kendisi anlatsın:

– Beşiktaş'ta emekli bir memur evinin lağımından saraya değin bir tünel kazılmakta olduğu üzerine memurun oğlu (bu nasıl iş demeyin) bir curnal sundu. Araştırılması irade buyruldu. Kendim gittim. O zatın evine bitişik evin lağımı dolmuş, temizlettirilmekte olduğunu gördüm. Curnalciyi çağırarak sorguya çektim. Babasına çamur atışı bana dokundu. Bodruma tıkadım. Candarmalardan birine: "Babam, annem nerede bulunduğumu bilmezler, merak ederler. Bir kâğıtla bir zarf bulunuz da kendilerine pusula yazayım," diye yalvar yakar olmuş. O da acımış. İstediğini vermiş. Yazdığı pusulanın karşıdaki dükkâna verilmesini, oradan evine göndereceklerini söylemiş. Öyle yapılmış. Meğer yazdığı pusula beni suçlayan bir curnalmiş. "Efendimize bağlılık gösterdiğim için Hasan Paşa beni dövdürtüyor, yiyecek verdirmiyor. Padişahım medet." diye yazmış. Karşı dükkânın sahibi de hafiyeymiş. Curnali derhal takdim ettirmiş.

Bu ikinci curnal üzerine Hasan Paşa Saraya çağrılmış, sorguya alınmıştır. Sultan Hamit balyemezlerini dikmiştir:

– Bana bağlılık gösteren adama nasıl ceza eder? Bu ne demektir? Elbette bir maksadı vardır.

Sonunda curnalcinin de maksadı anlaşılır ve iş kapanır.

1898 yıllarında Yedi-Sekiz Hasan Paşa'yı Tevfik Fikret'in karşısında da görürüz. Daha doğrusu, Fikret onun karşısındadır. Robert Kolej Müdürü Dr. G. Washburn'ın oğlu İstanbul'a gelmiştir. Okulda onuruna bir çay verilir. Çaya Fikret de eşiyle birlikte gitmiştir. Ne ki, Koleje giderken kendilerini izleyen bir hafiye curnali patlatır. Hasan Paşa da Fikret'i çağırıp ona şu söylevi çeker:

– Oğlum ben seni severim. Karını, kardeşini okula filan götürme, nene gerek!

Hasan Paşa'nın gözlem altına almadığı hemen hemen kimse yoktur. Beşinci Murat'ın büyük oğlu Salahattin Efendi'yi tam 30 yıl izletmiştir. En çok izlenenlerden biri de Sadrazam Küçük Said Paşa'dır. O, sadrazamlık koltuğunda oturuyor olsa da, olmasa da izlenir. Bir kez, 1902 yılında, sabrı tükenerek, ardını bırakmayan bir hafiyeyi –bu Yedi-Sekiz Hasan Paşa'nın adamıdır– Saraya şikâyet etmiş, Hasan Paşa da: "Bizim adamlarımız öyle şey yapmaz," karşılığını vermiştir. Sait Paşa üsteleyince adamın İstanbul'dan sürüldüğü söylenmiştir. Oysa hafiyenin derecesi yükseltilmiş ve Meşrutiyet'e değin tazılık işlerinde tutulmuştur.

Şu var ki, Hasan Paşa, kendine iyilik yapanlara büyük vefalar gösterir.

Vefa işinde, karısı da kendisinden aşağı kalmaz. Karısı eskiden Mir Reşit Paşa'nın dadılığını yaptığı için, Efendilerinin evini yoklamaya gittiğinde elpençe divan durur. Reşit Beyler, Hasan Paşa'nın evine gelse –ki evi Beşiktaş'dadır– aynı şey olur. Son yıllarda Paşa, müşirliğe de yükseltildiğinden bir Müşir karısının kendi önlerinde hazırola geçmesi Reşit Bey'i çok tedirgin ederse de, kadın bildiğinden şaşmaz.

Beşiktaş penceresini kapatırken yine bir şairin sözlerine kulak kabartalım. Şair arka üstü yatmadan –yani ölmeden– insanın gönül esenliğine kavuşamayacağını fısladıktan sonra şöyle diyecektir:

Binmiş gider bu halkın ölüsü dirisine.

Meşruta Yalı

Ey okurlar, şimdi de kemerlerinizi bağlayın, Anadoluhisarı'na yumuşak iniş yapacağız.

Yıl 1945.

Aman dikkat, Âkile Hanım bağının gökleri tutan kütüklerine çarpacak olursak bir daha kendimize gelemeyiz. Biraz sağ yapalım da Kel Mahmut'un bağından da kurtulalım. Dikkat, dikkat, şimdi de Eşekçi Hasan Ağa'nın bağına tosladık, tosluyoruz. Yoo, oraya da değil, orası da İbrahim Ağa ile Yusuf Cemil Efendi'nin bağı. Bunun en iyisi yarım takla atarak Hisar'ın önüne konmaktır ki lafı Hisar'dan başlatmak olanağı da doğmuş olur.

Hisar'ı 1395 yılında Yıldırım Bayezit Han yaptırtmıştır. Onu sonradan Ebülfeth Han onarttığı için, onun Yıldırım'ın değil de, Fatihler Babası Sultan Mehmet'in buyruğuyla kondurulduğunu söyleyenler de vardır. Evliya Çelebi: "Şeddadi bina olunmuş âli ve metin bir kaledir. Ama küçüktür. Yirmi bin adımdır. Batıya bakan bir kapısı vardır. İçinde dizdar evi, neferat evleri vardır. Denizdudağında, karşı Rumelihisarı'na ve Akıntıburnu'na bakan topları vardır," diyecektir. Nişancı Mehmet Paşa'nın demesi de şöyledir:

– Niğbolu Savaşı'ndan sonra Yıldırım Bayezit Güzelhisar'ı 1395'te yaptı. Kale bitince Sultan, Bizans İmparatoru'na bir elçi salarak, İstanbul'un anahtarlarını istedi. Sonunda bir anlaşmaya varıldı. İmparator beş yıl cizye (vergi) vermeyi ve Galata'ya bir

kadı gönderilmesini kabul etti. Kavaklı Yenicesi'nde oturanlar bu semte gelip yerleştiler.

Buraya Güzelcehisar ya da Akçahisar da denir. Kalenin yapıldığı yıllarda Hisar'dan Karadeniz'e değin tüm topraklar Osmanlı mülküdür. Hisar'dan aşağısı Göksu ve berisi ise Bizans'ın elindedir. Evliya Çelebi'ye göre, Göksu'nun denize karıştığı yerde (1730 yılında) 1080 ev vardır ki Kaftancı Ali Çelebi, Mustafa Paşa, Hoca Çelebi, Emir Paşa ve silik para vermek suçu ile önce Yedikule'de hapsolan, dördüncü gün amansız celladın kemendi ile şehit edilen, cesedi de üç gün Yedikule önünde toprağa bulandıktan sonra Mahmutpaşa Camii avlusuna gömülen Defterdar Halıcızade Mehmet Paşa'nın sarayları da bunlar arasındadır. Bugün burada bu sayıları bulmak olanağı yoktur. 1814 yılında düzenlenen bir Bostancı Defteri'nde Anadoluhisarı'ndaki yalıların sayısı yirmiyi geçmez. 1876 yılında, Birinci Meşrutiyet günlerinde ise burada 167 ev saptanmıştır. Şimdiler, 270 evde 1650 kişi oturur. Geçen yüzyılla karşılaştırıldığında, yalıların sayısında da artma görülmez. Yalnız sahipleri değişmiştir. Geçen yüzyılda Penbeci Mustafa Ağa'nın, Kuzattan Hüseyin Efendi'nin, Kassam Kâtibi Mustafa Efendi'nin, Sekbanbaşı Hasan Ağa'nın, Hacegahı Divanı Hümayun'dan Mustafa Efendi'nin yalılarına rastlanırsa şimdi de Teşrifatçı Ferruh Bey'in, Marki Necip Bey'in, –ki Fransız yalısı diye de anılır– Hekimbaşı Salih Efendi'nin, Ziraat Vekili Muhlis Bey'in, Doktor Kemal Baran'ın, Arap Paşa'nın, Balıkçı Ahmet Bey'in, Köseleciler'in, Manastırlı İsmail Hakkı Bey'in, Bahriyeli Sedat Bey'in yalılarına rastlanır.

Doğruluğu ile ün salan Dâr-ı Şura Reisi Rifat Paşa 1857 yılı Aralığında Yanya Valiliği'ne aşırılınca, Serasker Rıza Paşa'nın üstelemesiyle Dâr-ı Şura başkanlığına getirilen Zarif Mustafa Paşa'nın da –ki daha önceleri hırsızlıkla suçlanmıştır– Anadoluhisarı'nda zarif bir yalısı vardır. Ama bu yalı XVIII. yüzyıldan kalmadır. Buraların bir eski yalısı da Amcazade Hüseyin Paşa yalısıdır. 1697 yılında Köprülü Mehmet Paşa'nın yeğeni Amcazade Hüseyin Paşa'nın yaptırdığı bu yapı Meşruta Yalı diye de anılır. Bu yalı T biçiminde bir divanhane (selamlık) ile onun 60 metre kadar

ötesinde bir Harem binasından oluşmaktadır. İki katlı ve 15-20 odalı olan bu ikinci yapı döküm saçımdır. 1874 yılındaki Rumeli Bozgunu'nda buraya göçmenler yerleştirildiği için Harem dairesi bu hale gelmiştir. Eyvah ki, bu bölüm Birinci Dünya Savaşı yıllarında tümden yıktırılacaktır.

Selamlığın ön yüzü, çıkma biçiminde olup denize doğru uzanır. Payandalarla ayakta tutulan bu bölüm denizi divanhanenin içine çeker. Demek isteriz ki, salonun üç duvarı silme penceredir. Yukarı ve Aşağı Boğaz'ı günün 24 saati payidar kılar.

Biz sadece bizden öncekilerin anlattıklarını kantarlıyoruz. Bir ışık yağmuru bu pencereleri Sam bin Nuh'un uğradığı tufan çukuruna itelemek isterse de bunların üst kesimlerindeki panolar bol ışığın, salonu iyice boğmasının önüne geçer. Salonun ortasındaki dörtgen biçiminde bir havuzla kubbeli bir fıskiye de ışınlar gelmezden önce yerinden kalkar ve bitene dek ayak üzre durur.

Sedat Hakkı Eldem'in demesine göre salonun içi baştan başa tahta kaplama ve nakışlıdır. Yalnız kapı ile dolabın yüzleri tel ve fildişi kakma ve boyasızdır. Pasa, mukarnas silmeleri ve çıtalar gibi benzeri şeyler altın yaprak kaplı ya da tezhiplidir. Dolgu yüzeyleri nakışlıdır. Tezhipli yüzeylerde altının yanı sıra renk kullanılmamıştır. Siyah ve beyazlarla yetinilmiştir. Öbür yüzlerin fonu ise sönük bir tirşe rengindedir. Üzerindeki işlemeler de canlı ve taze renklerde tutulmuştur.

Amca Hüseyin Paşa yalısı XVIII. yüzyılda en önde gelen yalılardandır. Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa 1718 yılında imzalanan Pasarofça anlaşmasından sonra İstanbul'a gelen Avusturya Elçisi Virmond onuruna bu yalıda bir şölen vermiştir ki tüm İstanbullular:

– Hamdolsun Sadrazam Paşa mutluluktadır.

diyerek onlar da memnun olmuşlardır.

Konuklar yalıya, bayraklarla süslü, üç büyük gemiyle gelir. En büyüğünü 300 kürekçi çekmektedir ki Elçi de onun içindedir. Gemi yalıya yaklaştığı sıra kürekçilerin zincir gürültüleri yalıdan yükselen yüzlerce saz ve hanendenin çıkardığı seslerle birbirine

karışır, ortalığı büyük bir gulgule kaplar. Yemekten önce, ney, tanbur, santur, kanun, nefir, musikar ve kemanların çırpınışları ile okuyucuların ağızlarında cevizibevva lokumu gibi eriyen şarkılar arasında Sadrazam ile Elçi martılara kurşun sıkmışlardır. Bahçede de kılıç kalkan oyunları, pehlivan güreşleriyle hokkabazların elçabukluklarını seyrederler. İranlı bir çengi de eğlence ve neşveyi artırmak için büyük şenlik eyler.

Burada yüzyıllara yiğitçe karşı koyan Meşruta Yalı'ya bir teşekkür temennası çekerek, karanlık çökmeden Küçüksu Çayırı'na dalalım. Şimdi geldik bu yana. Bu yanda Küçüksu Kasrı vardır ki sıfır gümrükle içeri süzülüverirsek kabahat sayfalarımıza af kalemi çekilir. İlkin şunu haber verelim, bu kasır pek büyük sayılmaz ama biçimine ve süsüne felek de melek de hiçbir zaman "Yetsin artık," dememiştir. Kasrı 1856 yılında Abdülmecit yeniden yaptırtmıştır. Bu işe de Fransız Operası dekorcusu Sechamp'ı sürmüştür. Sechamp da köşkü saza verip, söze söyletmiştir. Kasır, Sultan Aziz, Sultan Hamit ve Meşrutiyet çağlarında da üç kez onarım görüp şimdilere gelmiştir. Kasrın yerinde, daha eski yıllarda da tahta bir yalı Boğaz'ı ensesinden topa tutuyordur. Onu da 1751 yılında, I. Mahmut çağında, Sadrazam Divittar Mehmet Paşa yaptırtmıştır ki kırk yıl sonra, 1792'de yeniden onarım almıştır. O sıralar Osmanlı tahtında III. Selim oturduğu için, o da burada, papapaaa... nice neşvelere el atmıştır. III. Selim köşkün iki yanındaki kasırcıklarda çok oturmuştur, çünkü o yıllar burada iki yavru kasır da vardır.

Buraya Göksu Kasrı da denir. Üç katlı ve taştandır. Mutfak, kiler ve uşak odaları yerkatındadır. Öteki katlara birer sofa ile dörder oda sokuşturulmuştur. Sarayın avize ve aynalarına da söz yok. İbrahim Hakkı Konyalı'nın demesine göre ayna çerçevelerinin üstlerinde Abdülmecit'in tuğraları vardır ki Cumhuriyet çağında bunlar alçıyla kapatılmıştır.

II. Mahmut özellikle yaz aylarında, cuma günleri, selamlık töreninden sonra Küçüksu Kasrı'na kapağı atmayı alışkanlık haline getirmiştir. Bir kez, bir Ramazan günü burada iftar etmek istediği için çevredeki devlet ileri gelenlerinin yalılarına haber salınmış,

yemekler gönderilmesi buyrulmuştur. Bu arada Bebek'te oturan eski Şeyhülislamlardan Dürrizade Aptullah Molla'nın yalısına da haber uçurulmuştur. Yalıya giden ulak Dürrizade'nin odasına girdiği vakit onu Delail-i Şerife okurken bulmuştur. Dürrizade Padişah'ın dileğini öğrenince hemen ellerini çırpmış, koşup seyirten Kethüdasına şu buyruğu yapıştırmıştır:

– Cenabı Hak Padişahımızın ömrünü ve büyüklüğünü artırsın. Şevketmeap Efendimiz bizden yemek ferman buyurmuşlar. Benim kendi yemeklerime uygun ölçüde yemek ekleyip takdim eyleyin.

Sultan Mahmut bu davranışı öğrenince şöyle der:

– Koca herif, gerçekten kibardır.

II. Mahmut, bir kez de bayramlaşma törenini burada yaptırmıştır. 1829 kışına rastlar o bayram. Kurban Bayramı. II. Mahmut Türk-Rus savaşı yüzünden Tarabya'da konak tutuyordur. Devlet büyüklerinin Tarabya'ya kadar tırmanması kolay olmayacağından kendisi bir vapurla Göksu Kasrı'nı onurlandırmış, devlet cavalacuvalalarının kutlamalarını orada kabul etmiştir. Tören sırasında saçağı Silahtar Ali Ağa tutmuştur ki, o da böylece Boğaz'ın bu altın kitabındaki yerini almıştır.

Abdülmecit de 1856 yılından sonra buraya sık sık gelip gönlünü tazeler. Padişahın orada bulunmadığı bir gün, 26 Eylül 1856 günü, Fransız Elçisi Mösyö Thouvenel, Kasrı, ailesine gezdirmiştir ki bunu yeğeni La Baronne Durand de Fontmagne sonradan, 1902 yılında yayınladığı günlüğünde göbekler atarak anlatır.

1854 yılı haziranının ilk günlerinde, Kırım savaşı sırasında, o zamanlar Hariciye Nazırı olan Koca Reşit Paşa da, eski Kasır'da görünmüştür. Bütün gün, altında kayığı, yanında tarihçi Cevdet Paşa, kimi elçiliklere vizite verdikten sonra buraya gelerek iftar etmiştir. Sonra aptest alıp namazını kılmış, dinsel dualarını bütünleyip Çayırda iskemle üzerinde Cevdet Paşa ile karşı karşıya dedikodu kazanını kaynatmıştır. Âli ve Fuat Paşaların kendisinden yüz çevirdiklerini, kendisiyle yarışa kalkıştıklarını ortaya dökerek Cevdet Paşa'ya olan güvenini noktalamıştır.

Göksu Kasrı pekçok yabancı konuğa da bağrını açmıştır. Rusyalılar İmparatoru'nun kardeşi Konstantin de bunların arasındadır. Konstantin'in Kudüs'e giderken Mora'ya uğrayıp Rumlara:

– Sakın bu kez Devlet-i Osmaniye'ye karşı çıkmayınız. Sizi ezer. Kendinize yardımcı bulamazsınız.

diye öğüt geçtiği İstanbul'da işitilince Rusya'lıların o ara Osmanlılar'la iyi geçinmek niyetinde olduklarına varılmış ve Konstantin İstanbul'a da uğrayınca Feriye kıyısarayında konuk edilmiştir. 12 Haziran Pazartesi günü akşamı, bütün vekiller ve vezirler de çağrılarak sarayda Konstantin'e bir de şölen çekilmiştir. Ertesi günü de Padişah kendisini kuşluk yemeği için Göksu Kasrı'na çağırmıştır. Cevdet Paşa o günü şöyle anlatır:

– Şimdiye değin padişahların bir başkasıyla bir sofrada oturduğu işitilmiş değildir. Bu kez de öyle yapıldı. Bu sofrada Hariciye Nazırı oturamayıp onun yerine vükelâdan birinin hizmet etmesi de uygun buyrulmadığından Divan-ı Hümayun tercümanı Arifi Bey ayak üzerinde durup dilmaçlık görevini yürütmüştür. Sofradan kalkılacağı sıra Konstantin'in eşi Grandüşes sofranın ortasındaki şekerlemeyi "İmparatora armağan edeceğim," diye alıp Konstantin de bir eşini istemekle ona, sonra da oğluna birer şekerleme getirtilip, onları da İmparatora sunmak üzere almışlardır.

Abdülmecit bir akşam önce saraydaki şölende de sofraya oturmamıştır. Yalnız Prens'in eşini alıp Harem-i Hümayun'da kimi kadınlarla birlikte yemek yiyerek Prenses'e gereken saygıyı göstermiştir. Doğrusu şu ki, II. Mahmut çağında Avusturya İmparatoru'nun kardeşi Arşidük de İstanbul'a geldiğinde Padişah'ın tutumu bundan pek başka olmamıştır. Pertev Paşa –ki sonradan Edirne'de başı gövdesinden ayırtılacaktır– Zatı Şahane'ye sofraya oturmasını önerdiği halde o: "Ben Avrupa ile olan ilişkileri sarayda şölen çekmeye değin getirdim. Ondan ilerisini benden sonra gelecek padişahlara bıraktım," demiştir.

Abdülaziz'in tahta çıktığı ilk yıl içinde İstanbul'a gelen İngiltere Veliahtı Prince de Galles'in (sonradan VII. Edward) de bu kasırda bir öğle yemeği yemişliği vardır. Hem sofrada Sultan Aziz de bulunmuştur. Yolculuk hiçbir resmi nitelik taşımadığından ye-

meğe üniformasız gelinmiştir. Yemekte Sadrazam Fuat Paşa ile Hariciye Nazırı Âli Paşa, Kaptan ve Serasker Paşa ve Kâmil Paşa ile İngiliz Elçisi Sir Henry Lytton Bulwer de eksik değildir. Cevdet Paşa bunu *ihdâsât-ı asriyyeden* (çağdaş olaylardan) sayacak ve şöyle diyecektir: "Bu yemek bir Osmanlı Hükümdarı'nın yabancılar ve kendi vezirleriyle birlikte sofraya oturduğu ilk yemektir."

Hemen hemen ayni yıl içinde Sultan Aziz, Eflak Boğdan Prensi Kuza Bey'i de burada saray yemeklerine boğar. 28 Ağustos 1862 günü de aynı şeyi İtalya Veliahtı Umberto (Krallığı: 1878-1900) ile iki erkek kardeşine uygular. Umberto ile kardeşleri 17 Ağustos'ta Çanakkale'de kendilerini karşılayan Tayf vapuruna binerek, ardlarında İtalyan gemileri olduğu halde, İstanbul'a gelmişlerdir. Üç Prens doğruca Dolmabahçe Sarayı'nda Sultan Aziz'in huzuruna çıkıp saygılarını sunmuş, Abdülaziz'de aynı akşam İtalyan Elçiliği'ne giderek prenslerin ziyaretine karşılık yapıştırmıştır. Göksu'daki şölende Veliaht'a Osmanlı Nişanının birinci rütbesi de verilerek, cins bir at bağışlanır. Prens Umberto ile kardeşleri ise 30 Ağustos akşamı gemileriyle Dolmabahçe Sarayı önüne gelip Padişahı selamladıktan sonra İstanbul'dan ayrılırlar. Ne ki üç kardeşin ortancası Prens Amadeo yedi yıl sonra, 24 Ekim 1869 günü İstanbul'a yeniden gelecek ve Göksu Kasrı'nda konuk edilecektir. II. Vittorio Emmanuele'nin oğlu olan Prens Amadeo ertesi yıl İspanya Krallığı tahtında görünecekse de bu ülkedeki karışıklık yüzünden, üç yıl sonra kendi memleketine dönüp Aosta Dükü ünvanıyla yetinecektir.

Bizim bildiğimiz, 1882 yıllarında Karadağ Prensi Nikola ile eşi Prenses Milena da, Küçük Sait Paşa'nın dördüncü Sadrazamlığında, Göksu Kasrı'nda ağırlanmıştır. Müşir Nusret Paşa ve Dilmaç Münir Bey (sonradan Paşa) ile Prens arasında yapılan pazarlık sonunda "Göksu Kasrı Antlaşması" adıyla anılan bir sözleşme de imzalanır. Buna göre Karadağ sınırı Lim hattından geçiyordur. Sadrazam Paşa sözleşmeyi Türkler'in yararına bulmadığı için Prens'in vapura binip memlekete döneceği gün –Abdülhamit'in de onayını alarak– Prens'ten sözleşmenin yeniden gözden geçiril-

mesini rica etmiştir. Hariciye Nazırı Arif Paşa ile Karadağ Hariciye Müdürü –Karadağ 1878 yılında bağımsızlığını elde etmişse de adı Osmanlı Devleti'ne bağlı olduğu için dışişlerini yöneten kişiye Hariciye Müdürü denilmektedir– Bakuviç'in katıldığı bir toplantıda Sait Paşa, Bakuviç'e kendi görüşünü kabul ettirdiği için de sözleşme ona göre düzeltilir.

Sultan Hamit padişahlığında Yıldız'dan dışarı hemen hemen hiç çıkmadığı için Göksu Kasrı'na da ayak basmamıştır. Buna karşılık Sultan Reşat –Başmabeyinci Lütfü Simavi ile Başkâtip Halit Ziya Uşaklıgil de yanındadır– buraya zaman zaman düşer. 25 Haziran 1911 Cuma günü de buradadır. Selamlık töreni ile Beylerbeyi Camii'nde etrafa nur saçtıktan sonra Söğütlü yatına atlayarak Göksu Kasrı'na gelmiş öğle yemeğini de orada yemiştir. Mabeyinciler ve kâtiplerden başka Şeyhülislam Musa Kâzım Efendi, Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa, Evkaf Nazırı Hayri Efendi, Birinci Ordu Kumandanı Zeki Paşa da kendisine eşlik etmiş ve yemekte çok laf ve güzaf vurmuşlardır. Bu Kasrı son Halife Abdülmecit Efendi de kimi zaman yoklar. Bir kez Çayırda Darüttalim-i Musiki topluluğunu da dinlemiş, kendisine sunulan mısırları büyük bir iştahla atıştırmıştır.

Buraya Atatürk de büyük değer gösterir. Yaz aylarında Boğaz'da yaptığı uzun gezintilerden sonra kimi zaman Göksu Kasrı'na iner, üst katta Hisar'a bakan salonda dinlenir.

Göksu Kasrı'nın hemen yanı başında III. Selim'in 1806 yılında yaptırdığı Saçaklı Çeşme de vardır ki pekçok yabancı, fotografisini çekmek için sıraya girmiştir. Bizim de artık odalara kapanmamız olmaz. Biz de şöyle bir dışarı çıkıp Göksu Çayırı'nın erdemlerini eşeleyelim, doğuşunu muştulayan doğru haberleri, şaşmaz düşleri bir bir sıralayalım. Bunu yapalım ki İslam çayırlarının Hıristiyan çayırlarından nasıl üstün olduğu bütün geleneğiyle ortaya çıksın.

Dikkatli kişilerin gözünden kaçmamıştır ki biz sadece bizden öncekilerin anlattıklarını fıştıklıyoruz. Her saat başı bir posta dayak yememek için de yazarları kılıçlayıp kılıçlayıp kaçıyoruz.

Ey okurlar –burada ey okurlar diye seslenmezsek olmaz– şunu bilin ki buraları Boğaz'ın tam ortalık yeridir. Anadoluhisarı İskelesi, Şirketi Hayriye vapurlarıyla, köprüden 40 dakika uzaklıktadır. Göztepe köyü buradan yarım saat çeker. Alemdağ tepelerinden kaynaklanan Göksu-i Sagir (Küçüksu) Deresi hiç dirsek çevirmeden 6,5 km. yol aldıktan sonra gelir buralara serilir. Onun bir adım ötesinden yola çıkan Göksu Deresi ise birkaç kez yön değiştirir. Üçte birinden daha uzun bir parçası güneydoğudan kuzeybatıya doğru aktıktan sonra ortası (aşağı yukarı derenin dörtte biri) kuzeydoğudan güneybatıya yönelir. Derenin aşağı kesimi ise yukarı bölümüne koşuttur. Dere, denize döküldüğü yerde de bir 300 metresini orta bölüme koşut kılar.

Hekimbaşı Çiftliği'ne kadar dayanan, iki buçuk kilometresi de dere boyunca uzanan yol da iki yanındaki ağaçlarla Göksu'ya öyle bir samur kürk giydirir ki İstanbul'un birçok seyiryerlerine duman attırır. Ama Göksu Deresi'ndeki suyun azlığı, yatağının kumlarla dolu olması kayıkların seyrine güçlükler çıkarır. Bu yüzden seyiryerleri çokluk derenin ağzına yakın yerlerde kümelenmiştir. Derenin solunda Baruthane Çayırı bulunduğu gibi bir cami, bir değirmen de vardır. XVIII. yüzyılda ise burada daha çok değirmen görülür. Bunlardan üçü de padişah malıdır. Bu değirmenlerde öğütülen un Tekirdağ, Bandırma, Yalova ve İzmit'ten getirilmiş tahıl ve meyvelerle yüklü Unkapanı'na götürülür.

Şimdi de 45 yıl geriye gidip 1900 yılına yapışalım.

Buralaraa 1835 yılında bir de eskilerin karavulhane dedikleri bir karakol kondurulmuştur. Göksu Deresi'nin sağında ise daha geniş bir çayırla genişçe bir koru büyük bir işkembe yüzü gösterir. Testi fabrikaları buradadır. Testiler pek gönül açıcı şeyler değilse de, adı çıktığı için, herkes onlardan edinmek ister. Testiden başka saksı ve muharremiyelik (aşurelik) kupalar da yapılır. Dereden birkaç kilometre içerde Mustafa Efendi ile ortaklarının "Göksu Tuğla ve Kiremit Fabrikası" da vardır. Fabrikanın dekovili (daracık demiryolu) isteyenleri fabrikaya parasız taşır. Bir gün Sermet Muhtar Alus elle itilip yürütülen vagoncuklardan birine binmiştir de şah iken şahbaz olmuştur. Bir balık istifi ki sardalya

fıçısı kaç para? "Ezildim, soluk alamıyorum, a vallahi tıkanacağım," çığlıkları gökleri tutmaktadır. Veletlerin bağırtısından, kucaktaki subyanların viyaklamasından durulmuyordur. Bereket kadınlar ayrı, erkekler ayrı vagonlara binmişlerdir. Küçücük katar yola düzülünce şenlik, curcuna arttıkça artar. Bu kez de türküler, maniler, alaalaheyler birbiri üstüne bindiriyordur. Alus: "Bir hoca alim var her kime? salvoları ayyuka çıkar. Kahkahadan kırılan kırılana," diyecektir.

1730 yıllarını söyleyen Evliya Çelebi, derenin (Göksu Deresi) yaşamsuyuna benzer bir nehir olduğunu belirtmiştir. Halıcızade bahçeleri dört bir yanı kaplar. Sefaya düşkünlük gösteren tüm kişiler nehirden ilerdeki iç acıcı köylerde, ağaçlar altında zevk ve sefa ile vakit geçirirler. Çelebi'ye göre burası, seyri gerekli bir yerdir. Şehzadeler, sultanlar, paragözler ve kadıngözler buraya sık sık gelir. Yüksek mansıp sahipleri, esnaflar, Eflak ve Buğdan beyleri, patrikler, hahamlar, papazlar, memurlar ve bunların irili ufaklı karıları buradan eksik olmaz. Buraya İç-Göksu deyenler de vardır. Ama halkın buraya doğru akması gerçekten Sultan Mecit çağında başlar. Hele 1860 yılından sonra Göksu göz kamaştırıcı günler yaşar. Yalnız, Yıldız Camii'nde 21 Temmuz 1905 günü Sultan Hamit onuruna parlatılan saatli bombadan sonra birçok seyiryerleri gibi burası da hafiye korkusundan tenhalıklara, menhalıklara gömülmüştür. Hele 1911 yılında Göksu bendi taşıp da Göksu Deresi dolaydaki bağlarla balıçelere haraplık getirince burada Göksu diye bir şey kalmamıştır.

Ama bugün, yani 1900 yılı yazında burası en civcivli tarihlerinden birini yaşamaktadır. Sandallardan, futalardan, kayıklardan karaya inen, vapurdan Anadoluhisarı'na çıkan kadın-erkek kalabalığı iki dere arasındaki çayırı deve gibi yedi yerinden boğazlamıştır. Biz bu kalabalığa karışmadan önce yine kıyıya döneceğiz. Hamam İskelesi'nin orda bir yalı daha var. Mizancı Murat Bey'in yalısı... Ona bir merhaba sarkıtmazsak olmaz. Ne ki, bunun için yeniden 9 yıl ileri gidip 14 Nisan 1909 gününe çökmemiz gerekir.

Murat Bey 1886 yılında haftalık *Mizan* dergisini çıkarmaya başladığı için Mizancı Murat diye anılır. Dergisinde yıllarca Ab-

dülhamit'e karşı durmuş ve 1895'te Avrupa'ya kaçarak İttihat ve Terakki'nin Cenevre kolunun başına geçmiştir. Nedir, 1897 yılında Avrupa'daki birçok Jön Türkler gibi Abdülhamit'le uzlaşıp memlekete dönecek ve Devlet Şurası üyesi olacaktır. Bugünkü günde Murat Bey oldukça dağdağasız bir yaşam sürmektedir. Meşrutiyet'ten sonra işler karışacak Murat Bey İttihat ve Terakki'yi batırmak istemekle suçlanacaktır.

"Abdülhamit'le gizli bir anlaşma yapmış, onun parasıyla İstanbul'da ve taşrada fesat çeviriyor, Meşrutiyet'i kaldırmak, istibdatı geri getirmek, böylece sadrazam olmak istiyor," diyenlerin hesabı yoktur. İşe bakın, *Mizan* dergisi de İttihat ve Terakki'nin baskısıyla üçüncü ordu subayları arasında okunmaz duruma düşürülmüştür. Hareket Ordusu Selanik'ten trene binmeye başladığı günden sonra da yazarımız bir sürü telgraf ve mektup sağanağına tutulur. Bunların topu da, açık ya da kapalı, şunu söylüyorlardır:

– İlkin seni gebertmeye geliyoruz.

Vagonların üzerinde de: "Kahrolsun Hamit, kahrolsun Murat," sözleri okunuyordur. Mizancı'yı tanıyan İttihatçılar bu işlerin saçmalığını arkadaşlarına anlatmak istemişlerse de, bundan hiçbir sonuç alamamışlardır. Bugün de, 14 Nisan 1909 günü, bir sürü erle iki subay Mizancı Murat'ı Hareket Ordusu adına tutuklamak için Anadoluhisarı'na ayak basmışlardır.

Ondan önce, sabaha karşı saat üç sularında Almanya bandıralı bir çatana düdük çalarak, yakından, yalının penceresi önünden geçmiştir. Mizancı'nın yatmakta olduğu odaya bitişik iki küçük oda vardır. Orada Mizancı'nın deyişiyle söylemek gerekirse iki "masum" yatıyordur. Biri otuz yaşına gelmiş, öbürü yaklaşmıştır. Masumluklarını o yaşta da sürdürüyorlardır. Bunlar Murat Bey'in oğullarıdır. Çatananın düdüğünü işitince hemen babalarının odasına koşmuşlardır. Çatana kendisini saat dokuzda kalkacak olan bir Yunan vapuruna yetiştirmeyi üstlenmiştir. Rica, yalvarma, gözyaşları... Murat Bey memleketinden kaçmayı onuruna yediremez. Çocuklarına şöyle der:

– Meşrutiyet çağındayız. Yıldız'ın istipdat çağında değiliz. İstipdatta bile beni korumuş olan Tanrı bugün bırakır mı? Meşruti-

yet'in gereğidir. Mahkemesiz bir şey yapamazlar. Yoksa babanızın üzerine atılan suçlar karşısında sağlam olduğunuzdan kuşkunuz mu var?

Çatana bir buçuk lira ödenerek savılmıştır. Ama işte şimdi şu anda yalı kapısı gürültü ile açılmış, süngülü erler içeri saldırmışlardır. Biz de artık dışarda dikilip durmayalım da, neler olup bittiğini daha yakından saptamak için kendimizi içeri kaydıralım. Süngülüler yalıya daldıkları vakit Mizancı Murat, ailesiyle Harem sofasındadır. Selamlığa inmek üzere yürür. Ahlar ve çığlıklar ile evhalkı, üstüne gelip onu bir odaya kilitler. Murat Bey'in yüreğine korku düşmemiştir. Şaşkınlıktan olmalıdır ki kendisini tiyatroda bir tablo seyrediyor sanısına kaptırır. Harem sofasında ise kıyamet kopuyordur. Murat Bey'in iki, Zeki Bey'in iki, ölmüş kaynının üç çocuğu ile bir sürü kadın ordadır. Süngülü erler, destursuz filansız doluşur. Murat Bey çıkmak için kapıya vurursa da kimseye bir şey işittiremez. Kızının sözleri bütün sofayı kaplamıştır:

– Tanrı aşkına, Muhammet aşkına, siz Müslüman değil misiniz? Müslümansanız size ricamız var. Eğer babama bir şey yapacaksanız ilkin bizi kesiniz. Kanımızı helâl ederiz.

Murat Bey kapıya ikinci kez vurur. Süngülüler sofadaki dolapları açmışlar çarşafları, giysileri süngüleriyle delikdeşik ediyorlardır. Kızının sesi:

– İşte şu mushaf üzerine yemin ediniz bakayım. Babamı, gözümüzün önünde bir şey yapmadan, doğruca götürüp hükümete teslim edeceğinize.

Mizancı'nın büyük oğlu kadınları sofadan uzaklaştırmıştır. Murat Bey kapıya üçüncü kez vurur. Kapı açılınca da sofaya çıkar. Bir subay:

– Hareket Ordusu adına sizi Harbiye Nezareti'ne götürmeye geldim.

Önde altı er, arkada altı er Murat Bey'i aşağıya yalının iskelesine indirirler.

Çocuklar ve kadınlar yukarıya, pencerelere doluşmuşlardır. Kaç göç diye bir şey kalmamıştır. Yürekleri, en acımasız insanla-

rı bile yumuşatacak bir perişanlıktadır. Mizancı Murat ise bütün dayanıklılığına sarılmıştır. Gülücükler içinde elini ve mendilini sallıyordur. Vapurun pervanesi dönmeye başlayınca pencereden bir gürültü işitilir. Murat Bey'in küçük kızı kendini aşağı atmaya kalkışmıştır. Gözyaşlarını tutamayan kaptan bağırır:

– Babanızı ben kendim getireceğim! Merak etmeyiniz. Size işte yemin: Vallahi kendim getireceğim.

Yüreğimizi bunca acı ile yıkadığımıza göre yeniden Göksu'ya dönebiliriz. Üzüntüden bir altlık yapmadan eğlenmek olmaz.

Göksu Şemsiyeleri

Yeniden 1900 yılındayız.

Ağustos ve Cuma. Başka bir gün gelseydik bu kalabalığı bulamazdık. Dere boyu sandallarla hınca hınç. Çayırlar adam almıyor. Üsküdar'dan, Karaköy'den, Haliç ve Boğaz iskelelerinden uçup gelenler bir seccadelik yer kapmak için birbirini çiğniyor. Paşa ve vezir hanımları için böyle bir zorunluluk yok. Onlar Arap halayıkların yardımıyla kendileri için düzenlenen köşeye yürümek inceliğinde bulunsunlar yetişir. Derenin yukarısında Tahtırevan denilen kafesli bir set de vardır. Kimi zengin karıları da burada konak tutar. Bunlar biraz da sazende ve hanendeleri dinlemek için buraya gelirler. Çünkü okuyucu ve çalgıcıların hünerlerini sergiledikleri yer bu dolaydadır. Ne ki, derenin solundaki Baruthane Çayırı da bağrında birçok hanende ve sazende barındırmıştır. 1890 Eylül'ünde *Sabah* gazetesindeki bir ilan burada incesaz bulunduğunu ve ünlü okuyucu Musevi kızı Sare Hanım'ın "teganni" ettiğini yazar.

Kimi kadınlar da sandallarından dışarı çıkmaz, akşamı orada bulmayı yeğlerler. Dere boyundaki gölgeliği Küçüksu Çayırı'nda bulmaya pek olanak yoktur. Bu yüzden herkes dere içini yeğler. Halk, ağaçlar altına serdiği seccadelerin ya da hasırların üstünde oturur. Yatar, kalkar, yemeğini yer, suyunu içer, namazını kılar, yine yatar, yine kalkar. Erkekler dere boyunca volta atmaktan da geri kalmazlar. Kadınların da çayır boyunda gezindikleri olur ama, bir iki gidiş gelişten fazlasına çıkmazlar. Göksu'ya doğrudan doğruya arabalarla gelen hanımlar da vardır. Bunlar talika,

koçu arabası ya da kupalara binerler. Miss Julia Pardoe 1836 yılında Göksu'da gördüğü koçu arabalarını şöyle anlatır:

– Çimenlerin üzerinden sultanların arabaları ağır ağır geçer. Bu arabaları çeken öküzlerin başlıkları üzerindeki aynalarla, araba tentelerinin sarı kılaptan saçaklı kenarları güneşin altında pırıl pırıl parlar. Arabadaki sultanlar yüzlerinde her zamankinden daha az özenti ile bağlanmış yaşmaklarıyla ipek minderlerin üzerine yaslanırlar. Öteden bir paşa hanımının süslü arabası geçer. Perde gibi sarkan kıvrımları açık renk saçaklıdır. Atlar da süslü mü süslü. Arabadaki yaşmaklı güzel, soluk benizli çekiciliğini elindeki yelpaze ile gizler. Yelpaze, aynı zamanda onun oyalanmasına ve paha biçilmez yüzükler, bilezikler helhellerle donanmış ince parmaklarının, bir peri eline benzeyen elinin ve bembeyaz bileğinin görünmesine yarar.

Koçu arabaları yüzyılın sonlarına doğru yerini kupa arabaları ile landolara bırakmıştır. Kupalar genellikle kapalı, iki yanında birer pencere olan arabalardır. Arabacıları ve ispirleri hep siyah giysi, siyah çizme giyer. Bu arabalara kadınlar bindiği vakit arabacının yanına siyah redingotlu bir haremağası oturur, kimi zaman bir ikinci haremağası da soldaki atın üstüne biner. Landolar ise üst kısmı çifte körüklü arabalardır. Zenginlerin, parababalarının konaklarında kesinlikle bir lando bulunur. Landolar çok süslü, dudu yeşili renkte, altın rih serpmeli, öbür yerleri böcek sırtı mavi boyalı ya da yaldızlı, içi açık kavrulmuş kahverenginde, âla çuha kaplı, şeritleri, kaytanları ve püsküllleri sakız alı ipek ve klaptanlı, sekiz yaylı olur çokluk. Yarım karpuz biçimindeki landolara da sık sık rastlanır. Bunlardan birinin tanımı şöylece yapılmıştır: "Alt kısmı, erguvani, sandığı ceviz tahtası, etrafını çeviren sekiz parmak oyması siyah boyalı, koşumları Nemçekâri."

Yüzyılın sonlarında paraşoller, paytonlar da görünmeye başlar ama bunlara, özellikle de paytonlara çokluk yalnız erkekler biner.

Mis Pardoe burada çubuk tüttüren kadınlar da görmüştür. Bunlar çokluk yaşlılardır. Bir ağaç altına serilmiş al renkli kilim ya da İran seccadelerinin üstünde yaşmaklarının ağızlarını örten parçası-

nı kaldırıp kadınlara özgü çubuklarını sergiliyorlardır. Daha tazeleri, seccadenin kenarına diz çöken halayığın tuttuğu aynaya bakıp hotozlarını düzelterek eğlenirler. Miss Pardoe'dan 20 yıl sonra, 1856 yılında Göksu'ya arka arkaya vuruşlar yapan La Baronne Durand de Fontmagne da son moda Viyana ya da Berlin işi kupa arabalarında gördüğü saraylıların ellerinde tuttukları parlak taşlarla süslü aynalarına ikide bir göz attıklarını söyler. Elmas ve yakut denizinde yüzen saraylılar aynaları kimi zaman da gelip geçenden yüzlerini kaçırmak için kullanıyordur.

Bu ayna burada, bir ağacın dibinde dursun, sonra gelip onu alırız. Biz şimdi derenin içlerine doğru yollanalım. Ama ondan önce Küçüksu Çayırı'na uğrayalım da birer tane "sütlü mısır, hay mısır hay!" alalım. Sudan ucuz. On paraya, okkalısı yirmi para. Topu da sütlü, iri taneli ve kehribar. Mısırın en lezzetlisi Anadoluhisarı'nda yetişir. Çayıra sıra sıra kazanlar kurulur ki sayıları yüzün üstündedir. Her kazan da 300-500 koçan alır. Günde altı kazan kaynatmak zengin işidir. İlk kazanın, saat beşte, sabahın köründe ateşe oturtulması gerekir. Uzun maşalarla kazanlardan çıkarılan sıcak sıcak mısırlar müşterilere mısır yapraklarına sarılarak sunulur. Kibar hanımlar mısır yaprağı istemez, onlar mısırı ince keten mendillerine sararlar.

Kazanların çevresinde de en çok çocuklar pıtrak. Çocuklar her yerdedir. Topu da şirin mi şirin. Erkek çocuklar çokluk sarı ve kırmızı üstüne çiçekli giysiler giyerler. Biraz büyücek olanlarının başlarında fes. Kızlar ise açık renk ipek entarilere sarmalanırlar. Çocuklar muhallebicilerin, tatlıcıların da ardını bırakmaz. Onlarsa boyuna ordan oraya koşuyor, İstanbulluların tıkınmalarında kendilerine düşeni yapıyorlardır. Çünkü burada herkes üç dakikanın birinde soluklanıyorsa, ikisinde de tıkınıyordur. Cariyeler de hanımlarının meyve ve çerez atıştıran, latilokum ve elvan akide emiştiren ağızlarını dosta, düşmana göstermemek için ellerindeki uzun şalları tente gibi önlerine tutuyordur.

– Haniya sütlü muhallebim, muhallebim kaymak!

Sağ omuzda sehpa, üzerinde değirmi tabla. Tablada göz göz, arşın kadar, boyalı, çiçekli, resimli yazı takımına benzer birtakım

ki gözlere tabaklar sokulu. Takımın ön tarafına salaşpur yayılmış. Altında yuvarlak, ensiz teneke kaplarda muhallebi. Muhallebici tenekeyi ters çevirip, şappadak avucuna alır, salaşpurun üstüne yapıştırır. Mablakla yayvan yayvan kesip tabağa aktarır. Şekerini, gülsuyunu eker.

Burada yoğurtçular da toprak kâselerde yoğurduğunu gezdirir. Ayaklarında sakız gibi patiskadan yapılmış kolalı şalvar, temiz çorap, başlarında üstüne ipekli bir mendil ya da kefiye oturtulmuş morumsu fes, bellerinde ona göre bir peştemal, dondurmacılar da çokluk iki arkadaş çıkarlar. Biri bardağı kapar, altına bir tabak, içine bir kaşık, müşteriye uzatırken "Buyrun beyim"i unutmaz.

Çayırda dört gözle beklenen satıcılar arasında şerbetçilerle revaniciler de başı çeker. Şerbetçiler şerbetlerini "İzmiriiin" diye dolaştırır. Fiyakalı tiplerdir. Başlarında sırma işlemeli ırakiye, üstüne kefiyenin küçüreği bir ipekli sarık, şakalarla kıvır kıvır zülüfler, bıyıklar burulu, yüz sinekkaydı, sırtta tertemiz mintan, önde sakız gibi peştemal, beldeki kemerin pirinçten pırıl pırıl gözlerine bardaklar dizilmiş. Arkada koltuk altlarından kayışlı, koskoca bir kallavi. Aşağısı ve yukarısı ince, boğmaklı-boğmaklı. Ortası karınlı yine pirinçten bir şerbet haznesi. Ne ki kimi şerbetçiler de pul şişeyle gezer. Revaniciler ise çokluk Safranbolu'lu'dur. Hep "Kuş lokumu revani" diye gırtlaklarını patlatırlar.

Kâğıthelvacılar, ketenhelvacılar, damla ve çam sakızcıları, elmaşekerciler, leblebiciler, macuncular, sucular da Girit fethine çıkmış yeniçeriler gibi sabahtan akşama alay gösterir. Mevsimine göre değneklerde kiraz, çağla, şerbetten tatlı can eriği, İzmir üzümü, Değirmendere fındığı, Bursa şeftalisi, kavun-karpuz satanların sayısı da pek kabarıktır. Topatan kavunlarının kokusu yabancılardan büyük alkış alır.

Derenin içleri, çayırın gerileri Dörtkardeşler diye anılır. Burada külüstür mü külüstür bir kahve vardır ki ona da "Dörtkardeşler," derler. Kahveciler gerçekten dört kardeştir. Ama adını onlardan değil, kahveyle yanbaş duran dört çınardan alır. Kahvede gizlice içki de satılır.

Kapalı şişede Minyoti, Umurca rakılarının gelmesini isterseniz kahvecinin kulağına "Anzarotunuz var mı?" diye fıslamanız yeter. "Kayığa bayılırım," dediğinizde de Kayık rakısının en birincisini dayarlar.

Ünlü hokkabazların hünerlerini sergiledikleri yer de Dörtkardeşler'dir. Bugün buradaki hokkabaz Portakaloğlu'dur. Usta Kanarya, Yasef'in oğlu Bohor ondan ileri hokkabazdır ama Portakaloğlu'nun maskaralıkları çok müşteri çeker. En ömür numaraları arasında ustasının külahtan külaha kaçırdığı yuvarlak mantarları yutuverip kızara bozara, alı al, moru mor boğulma oyunlarına yatmasıdır. Bir de tepeden boynuna kadar geçirdiği külahı çıkaramayıp helak oluşu vardır ki herkesin gülmesini gıdıklar. Numaraların sonunda bir de dereye atılır, suları yuta yuta çıkar çıkmaz kendini tozlara, topraklara fırlatır. Bu üzünçlü suratıyla, elinde yardak defi, seyircilerden onar, yirmişer para toplamayı da savsaklamaz. Durumuna acıyan hamınlardan, beylerden çeyreği veren oldu mu temennalar yerleri öper.

Buralarda Komik Şevki'nin, Küçük İsmail'in, Şeyh Hakkı'nın tuluat kumpanyaları da boy gösterir. Kimi zaman da Mınakyan gelerek dram keser. Seniha Sami Moralı'nın demesine göre kimi tiyatrolarda localar bile vardır. Türk oyuncular yabancı erkek rollerine çıktıkları vakit şapkalarını ellerinde tutarlar, başlarına geçirmezler. En çok seyirci çeken de cicili bicili ve insanın göz direğini kıran giysileri içindeki kantoculardır.

Çayırda da Kavuklu Hamdi'nin zuhuri koluna rastlanabilir. İp cambazları da sanatlarını gösterirse burada gösterir. Davul-zurna gürlerken iki direğe gerili halatta ip cambazı zıp zıp zıplar. Cambaz, ayaklarına su dolu kovalar bağlayıp ipte gezerken herkesin soluğu kesilir. Ama mangalı yukarı çekip ip üzerinde kahve pişirmeye, pişen kahveyi de yudumlamaya geçtiği vakit herkes makaraları koyverir.

Sözün kendisi budur. Şimdi yine dere piyasasındakilere dönüp sadakor gömlekli, fular boyunbağlı, lacivert alpaka ceketli, dara-

cık pantalonlu, mavi gözlüklü monbeyleri devşirelim. Bunların bir bölüğü hemen seyirtip o ünlü Eğri Ağaç'ın altını kapmışlardır. Sermet Muhtar Alus: "Oracıkta dere iyice darlaştığından geçenlerin ıcığı cıcığı yakından seyredilir. Hangi hatunun alın bombesi iğreti, saçı başı boyalı, yüzü gözü kırışıksa şipşak kestirilir," diyecektir.

İki dirhem bir çekirdek kadınların başlarında şemsiye, ellerinde de yelpaze. Çehre züğürtleri, kartalozlar bile feraceler, yaşmaklar, hotozlar altında yeryüzü meleği. Kestane karası saçlar, bağa, demir, kemik, fildişi iğneler, firketeler, üç dişli taraklarla toplanmıştır. Büyük bir ustalıkla, ensenin yuvarlaklığı yitirilmeden bir yarım ay oluşturulmuştur. Uçları eşit olarak iki yana savruktur. Yalnız ön saçlardan bir parça ayrılarak alna doğru sarkıtılmış, kıvırtılarak bükülmüş, topunun üstüne de bal dudak bir hotoz kondurulmuştur. Ahmet Rasim bir gün burada koyu ateş renginde bir hotoz görmüştür ki feleğini şaşırmıştır. Kadın bu hotozu İngilizlerin basık, yansız, tepesiz şapkaları gibi dilim dilim birleştirmiş, yüzünün pudralı güzelliği ile tam bir uyum sağlamıştır. Kaş, göz, burun, ağız hepsi hotozun denizinde yüzmektedir. Yazarımız bir gün de burada bir hotozun kendisine şöyle seslendiğini duyacaktır.

– Ben öyle içersi boş puf böreği değilim. Gerçi yaşmak o havaları çalar ama, onu siz bir kez de benden sorun. Bütün gizli perçemler, teller benim kanatlarım altında toplanmıştır. Bu başa ben baskı olmasam, o saçlar perişan olur, dağılır, dökülür, sıkıfıkı duramaz. Rengim ateşidir. Saçların avare gönlü hep beni seçer. Yakıp kavurmam. Yanılıp kavrulmak isterim. Bak yanından geçen hanıma, bahar gibi sarı güllü, fiyongolu, sağdan sola doğru kabara kabara inen yaz zülüfleri arasında yapma kasımpatları orasını bahçeye döndürmüş. Baktıkça gönül açılır. Öteki arabadaki hafif havai, yanındaki açık kır feraceli tazelere bakın. Başlarındaki hotoz değil, yoğunlaştırılmış bir ince hava. Eflatuni, titrek birer balon. Benim hasba sahibem onlara benzemez. Bir kez sevmesin, derhal yanar, kül olur. Ah, aşk ve seviden pek korkar. Gösterilerinden bile titrer. Onun için bakışlarındaki küçümseme ışınları si-

zi kırar. Naziktir. Dikkatli bakmayın, kuşkulanır. Gönlü büyüktür. Sevecek birini görse bile, acaba daha güzeli bulunmaz mı diye meraka düşer. Güç beğenir. İlle de kendi gibi az bulunur bir yüz güzelliği arar. Hiçbir kılık, hiçbir giysi onun yerici dilinden kurtulamaz. Ama vefa bilir. Her baharda buralara gelir. Sitemi sever. Gülücüklere korka korka karşılık verir. Dolaşıp da herkeslere kendini sevdirir. Şiir yazar. Gönül dilinden anlar. Edalıdır. Kaçar gibi görünerek yaklaşır. Dudaklarında gezinen alaycı gülücük en büyük armağanıdır. İnsanseverdir ama acımalı gönlünden, sevecenliğinden kimselere haber uçurmaz.

Burada bir ah çekmek gerekir.

Kadınlara gerçek güzelliğini veren de yaşmaktır. Ah, o yaşmaklar. Papaziden hotoz üzerine sarılan altlı-üstlü, yelkenli, kolalı, ince mi ince tül yaşmak, şurasından, burasından fırlayan lüle lüle saçlarla çerçevelenmiş sürmeli gözlere şiir dolu büyüler akıtır. Yüz bin teşekkür ki içi geçmiş kadınlar kalın yaşmaklar tutunur. Yaşmak iki parçadan oluşur. Biri baştan çeneye, ötekisi de çeneden başa doğru bağlanır. Etekler feracenin üstüne sarkıtılır. Bunları feracenin yakasından içeri alanlar da vardır. Yaşmak kurmak büyük incelik ister. Onun uğrunda üç saat, dört saat ayna önünden ayrılmayanların sayısı az değildir. Dört başı bayındır yaşmak kuranlara "Yaşmak Güzeli" denir.

Şimdi ikinci bir ah kaldıralım: Feraceleri anlatacağız.

Feraceler en ağır saten dö Lyon'dan ya da pırıl pırıl atlastan, ya da kabuk gibi canfesten dikilir. Mantin, gron, ipekli kişmir, amor denilen kumaşlardan yapılanları da vardır. Kumaşlar düz ya da yolludurlar. Önleri tek, çift, üç sıra düğmeli, tek ve çift cepli, kenarları fitilli malakof düzeni devrik ve köşe yakalı olanlarının yakaları açıktır ki çok sıyrık zampara çeker. Bir dakika, Sermet Muhtar Alus'un bir sözü daha var:

– Feracelerin tümü kısacık. Fildişi kollar, pamuk eller meydanda. Harçlar, boncuklar, saçaklar içindeki beden de dapdaracık mı dapdaracık. Açık yakada paluze göğüsler.

Yaşlıların feraceleri torba biçimindedir. Koyu renk Engürü (Macar) sofu, ya da öbür Avrupa kumaşlarından yapılır. Bir ferace çokluk on beş arşın kumaş yer.

Ne ki Abdülhamit, sultanlığının son yıllarında feraceyi yasaklayınca ortaya zarlar, çarşaflar çıkmıştır. Çarşafların harmanlı, fişekli, kloş, yarım kloş, pastalı, arnuvo *(art nouveau),* kokiyajlı, köstekli, tango diye anılan biçimleri vardır. Çarşaflar da biçimine göre 12-18 arşın yer. Burada, dünyayı titreten 10 gün ayarında bir açıklama isterseniz kulaklarınızı yaklaştırın:

– Osmanlı İmparatorluğu bir de feraceler ve çarşaflar yüzünden batmıştır.

Lafın dümenini sapıtmamak gerekirse biz yine Dere piyasasındakilere dönmeliyiz. Erkeklerle kadınlar yemelerini içmelerini bitirmişler şeker aktarmasına geçmişlerdir. Şeker aktarması da el, göz, baş, burun, mendil, fes ve peçeyle olur. Kadın ellerini kalçasına koyarsa "Bana oyun ediyorsun," demektir. Kadın ya da erkek elini göğsüne götürürse "Yandım," demektir. Kadın ya da erkeğin parmağını kenetlemesi ise "Ne zaman sarmaş dolaş olacağız?" anlamına gelir.

İşaret parmağını ağza götürme: Sana bir diyeceğim var.

İşaret parmağını şakağa dayalı tutma: Beni unutma.

Göz kapaklarını ağır ağır indirip kaldırma: Teşekkür ederim.

İki gözünü hafifçe kapayıp, başını da yukardan aşağıya eğme: Sevildiğimi anladım.

Göz süzme: Yangın var, yangın var, ben yanıyorum.

Sağ gözü kırpma: Canı gönülden gözüme girdin.

Sol gözü bir kez kırpma: Gece saat birde bekliyorum.

Sol gözü iki kez kırpma: İkide bekliyorum.

Gözleri yere indirme: Arkamdan gelme.

Kaş çatma: A vallahi olmaz.

Burundan nefes alma: Zalim beni söyletme, içimde neler var.

Boyun bükme: Ben senin kulunum.

Baş sallama: Çok hainsin.

Başı eğip kaldırma: Benden sana selam olsun.

Gülüp baş döndürme: Benim sende gönlüm var.

Dudak ısırma: Ölüyorum, bitiyorum.

Yere tükürme: Sendeki de surat mı?

Mendil ile göz silme: Yanımdaki çaktı.

Mendil uzatma: Kabul ettin mi?

Mendil koklama: Kabul ettim.

Mendille ayakkapları silme: Biraz bekle.

Mendille ayakkapları çırpma: Birlikte gidelim.

Fesi birkaç kez başa koyup çıkarma: Bu kadar naz yeter, of.

Fes düzeltme: Merhabalar sana olsun.

Fesi ele alma: Yanıp tutuşuyorum aman.

Peçe düzeltme: Selam ey sevgili.

Peçe kapayıp açma: Yatsıdan sonra gel.

Peçeyi iki kez kapayıp açma: Eskiden umursamıyordum, şimdiler sevgimi çektin.

Peçenin alt yakasını açma: Gel de gerdan gör.

Şimdi de dikkatleri çokça artırmak zamanı geldi.

Ahmet Rasim, eşi Sadberk Hanım'ın sabahleyin evden çıkarken "Sakın geç kalma erken gel," diye kulağını bükmesine karşın, ikindiden beri çarmakçur olduğu Dörtkardeşler kahvesinden ayağa kalkıp bir kadın topluluğuna doğru ilerliyor. Sanatın aşağılayıcı ve kaşağılayıcı yumruklarından birini daha yiyecek. Cicili-bicili, vıcır-vıcır, kıpırdak, uçarlı, curcunalı, civelek, çok renkli ve çok sesli şemsiyeler altında kıvrım-kıvrım saçların, kâhküllerini, zü-

lüflerini, rastıklı kaşlarını, sürmeli gözlerini ve boyama yüzlerini sergileyen kadınlara şemsiyelerin dili üzerine ders verecek. Bu dil başka bir dildir. Kuşdili. Onun Ahmet Rasim'den başka bir ikinci öğretmeni de yoktur. Bir derste bütün açmazları öğrencilerinin önüne seriverir. Kıyıdaki hanımların yanına şimdi deredeki hanımlar da sandallarını yanaştırmışlardır.

Dikkat ders başlıyor. Ahmet Rasim, öğrencilerinin, ellerinde şemsiyelerle, üstlerine kelebek konmuş çiçeklere benzediğini aklından geçirdikten sonra paket-öğretimin kapağını kaldırır:

– Kayıkta şemsiye yan tarafa az biraz yatırılırsa bu "Sana gücendim," anlamına gelir. Daha çok yatırılırsa bu da "Vallahi dargınım," demektir. Yüzü bütünlük kaparsa bunun anlamı da şu: Bir daha yüzümü görmeyeceksin, seni görmek istemiyorum, daha anlamadın mı haybeci? Ahmet Rasim'in kokusunu aldılar ya, şimdi İç-Göksu'yu dolduran bütün o sarı çetik pabuçlar, on sekiz düğmeli botlar, iskarpinler, maşlahlar, feraceler, yeldirmeler, çarşaflar Ahmet Rasim'in çevresini genişletmek için Dereye doğru seyirtiyorlardır. Yazarımız da pos bıyıklarını alt dudağı ile hafifçe suladıktan sonra yeniden lafını sürdürür:

– Not tutuyor musunuz? Peki daha yavaş söylüyorum. "Durma geç, dön git," demek istiyorsanız şemsiyenizi sağdan sola alabanda etmeniz yeter. Öne doğru hafifçe düşürürseniz... Bilen var mı? Tamam bu da "Hoş geldin, safa getirdin efendim," demektir. Çokça düşürülürse? Olmadı, bu da "Yine helecanım kalktı," anlamındadır. Arkaya doğru kaydırmak ise sevgiliyle karşılaşmanın sevincini bildirir: Ooooh. Şemsiyeyi bu durumda ne kadar çok tutarsanız, oooh'u da o denli uzatmış olursunuz. Ama mutluluğunuzu anlatmak için şemsiyeyi yan tutsanız da olur. Yok, mutlu değil de, sevgilinize "Ne hallere giriyorum, gör de acı," demek istiyorsanız, o zaman da şemsiyenizi bütün bütüne arkaya yatırmanız gerekir. Şimdi dersin en can alacak noktasına geldik. İyi dinleyin, zaten dersimiz de bitti. Buluşma saatleri nasıl haber verilir? Şimdi de onu söylüyorum. Şemsiye bir kez açılıp kapatılmışsa bu buluşma isteğini belirtir. Ama buluşma bu gece değil, yarın geceyedir. Yoo, bu gece buluşalım diyorsanız, yapacağınız iş şemsiyeyi

boyuna açıp kapamaktır. Bir de şemsiyenin kapatıldıktan sonra bir süre öyle tutulması vardır ki onun anlamı da: Gününü sonra kararlaştırırız.

Koçu arabaları antika olabilir, ama Ahmet Rasim'in antikası yoktur. Havlarının daha çok dökülmemesi için onu dinlenmeye bırakalım da Şemdanizade'ye kulak kabartalım. O da bize XVIII. yüzyılın ilk yarısındaki Göksu'yu anlatacaktır. Bu bölümün son parçasını onun sözleriyle parlatmayacak olursak biz de hiçbir şey yapmış sayılmayız. İlkin şunu haber verelim ki o çağda seyirlerlerine ya da onların meydanlarına harmanlık adı verilir. Şemdanizade'ye göre bayramlarda Göksu harmanlığında –Atmeydanı, Sultanmehmet, Bayezit avluları ile Yenibahçe, Yedikule, Bayrampaşa, Eyüb, Kasımpaşa, Tophane, Sadabad, Dolmabahçe, Bebek, Çubuklu, Beykoz ve Üsküdar harmanlıklarında da aynı şey olur– dolaplar, beşikler, atlıkarıncalar ve de salıncaklar kurulur. Devlet büyükleri buraya kadınlarla gelir. Kadıncıklar salıncağa binip inerken şahbaz yiğitler onları kucaklarına alarak, salıncağa koyup çıkarırlar, onlara "salıncakta, uçkurları meydanda, hoş sada ile şarkılar," çığırtırlar. Aklı kısa kadın tayfası buna ses çıkarmaz. Kocalarından izin alsınlar, almasınlar Göksu'ya koşarlar. Bunların içinde bu iş için kocalarından seyir akçesi sızdıranlar bile vardır. Para vermeye yanaşmayan kocalara ise kendilerini boşamalarını söylerler. Mahkemelerde kadılar da görevleri avratların ayakbağını çözmekmiş gibi, kocaları utandıracak sözlere başvururlar:

– Karı karılığıyla seni istemiyor, sen erliğinle onu ister misin?

Ne var ki, karılarına gönüllerini kaptırmış olanlar bu durumu kabulden başka çare bulamazlar. Şemdanizade de sözünü şöyle bağlamak fırsatını elde etmiş olur:

– Boşanma avratların elinde gibidir. Mahallelerde *ehl-i ırz* denilecek beş hatun bile kalmadı.

Ama burada Şemdanizade'nin sözlerine pek kulak asmamak gerekir. Bunlar çok lafa gerek duyan ve harmanlıklarda tenha oturanların abartmalarıdır. Yanlış bir kanıyı düzeltelim:

– Sözüne inanılmayacak kişiler, ozanlar değil, tarihçilerdir.

Göksu'da Ayna Var

Demin, Çayırda bir ağacın dibinde altın işlemeli bir ayna bırakmıştık, şimdi gidip onu alalım.

"Aynalar, düşünülebilen en güzel oyuncaklardır," der Miss Julia Pardoe.

Türlü türlü kılık ve kıyafetle Göksu'ya çıkan kadınların hemen hemen hepsinde bir el aynası vardır. El aynaları saplı ya da sapsız olur. Çerçevesi, yuvası ve kapağı gümüş, altın ya da fildişindendir. Arkalarına çeşitli nakışlar işlenir. Ama bunlar saraylıların, Paşa karılarının ve beyaz, toz pembe, havai, eflatun ipek çorap giyen –bunların çubukluları da vardır– ve de ponponlu lastik paça bağı kullanan kadın tayfasının aynalarıdır. Halkın aynaları bunlara hiç benzemez. Halkın aynaları tahta çerçevelidir. Üzerleri değerli taşlarla değil, boyayla süslenmiştir. Üstelik de pek küçüktürler.

Türklerin aynalara düşkünlüğü XVIII. yüzyılda artış gösterir. Şair Haşmet, III. Mustafa'nın kızı Hibetullah Sultan'ın doğumu (1759 yılı) dolayısıyla Topkapı Sarayı'nın aynalar ve avizelerle nasıl donatıldığını şöyle anlatır:

– Babı Hümayun'un içi ve dışı nice giranbaha avizelerle ve nice benzersiz kandillerle ve aynalarla süslendi ve aydınlatıldı... Orta Kapı'nın iki yanına konulan aklın alamayacağı kadar büyük aynaların ve avizelerin bir eşini dünya görmüş değildir.

Kaptanpaşaların padişahlara ayna armağan etmesi de belki bu yıllarda başlamıştır. Kaptanlar donanma ile İstanbul'a dönüşlerin-

de padişaha iki ya da dört ayna sunarlar. Kalyonların denize indirilişinde ise armağan üç aynadır. Bunlar genellikle taçlı, kenarları billur paftalı büyük aynalardır. Yabancı elçiler de hoşa gideceklerini bildikleri için boyuna padişaha ayna taşırlar. 1762 yılında Nemçe Elçisi "sim pervazlı" büyük bir ayna sunmuştur. Prusya Elçisi de hemen hemen aynı yıllarda yine gümüş çerçeveli, doksan parmak büyük boy aynalı ile çifte gümüş pervazlı bir "endam" aynası getirmiştir. 1718 yılında da Venedik Cumhuriyeti Pasarofça Sözleşmesi'nin imzasından sonra III. Ahmet'e büyük boy Venedik aynaları peşkeş etmiştir ki Haliç'teki Tersane Sarayı'na yerleştirilen bu kavak kadar uzun aynalar, sonradan buranın Aynalıkavak Sarayı diye anılmasına yol açmıştır.

Aynaların top oynadığı bir yer de Üsküdar Sarayı'dır. XVII. yüzyılda burada racon kesen Fransız gezginlerinden Du Loir gördüklerini şöyle anlatır:

– Saray, tavanları İran işi, yaprak biçimi nakışlarla süslü bir sürü bölümden oluşuyordu. İç duvarlar siyah çinilerle kaplı. Dairelerin birinde, duvarları boydan boya aynalarla örtülü güzel mi güzel bir oda vardı. Tavandan mücevherlerle işlenmiş bir avize sarkıyordu.

Haluk Şehsuvaroğlu ise 1698 yılında İstanbul Sarayı hazinesinde bulunan aynaları şöyle sıralar:

– İki yanı gümüş ayna; inci ve firuze ile süslü, Seylan işi, küçük gümüş ayna; altın tabaklı, zümrüt ve yakutla bezenmiş billur kapaklı ayna; firuzekâri güllü, lal ve yakut ve inci ve firuze ve zümrüt kaplı kapaklı altın ayna; sade altın yuvarlak ayna; sade altın dört köşe ayna; ortası bağa ve etrafı sedefkâri, altın zincirli ayna; yeşim kabzalı ve arkası yeşim, yakut ve zümrüt ile süslü ayna; zümrüt, lal ve inci ile işleme yuvarlak ayna; altın güllü, hurda yakut ve zümrüt işleme müdevver ayna; billur kabzalı, altın güllü, yakut ve zümrüt ve hurda inci ile murassa altın ayna; ortası ve kenarları yeşim, hurda yakut ve zümrüt ile süslü yuvarlak ayna; kadife üzerine hurda inci işleme ayna; sedef üzere yakut ve firuze ile süslü yeşim kabzalı ayna; zerduz üzere altın pafta güllü, yakut ve zümrütle murassa iki kapaklı kebir ayna.

Burada biraz soluklanalım. Aynaya bak bak gözlerimiz karardı. Daha doğrusu, ey okur, sen çimenler üzerine biraz uzanıp dinlen de biz de buraya Keçecizade İzzet Molla'yı getirtelim. Bu kez de onu öldüreceğiz. Daha doğrusu o kendini öldürecek. Bunun için de kendimizi 1810 yılına ışınlamamız gerek. Mollamız o yıllarda varını yoğunu içki ve cümbüşte bitirmiştir. Düşmanları da onun bu durumunu öne sürerek adını bilginler defterinden kazıtmışlardır. Molla da bütün bütüne tango rengine boyanıp, kendini öldürme bozuk düşüncesine çengel atar. Bu işi de Göksu'da uygulamak için yanına bir binlik rakı alarak kayıkla Göksu'nun yolunu tutar. Vaniköy'den geçerken yalısının penceresi önünde oturan bir Bükreş Beyi kendisini evine çağırır. Bükreş Beyi Ahmet Vasıf Efendi'nin *Vasıf Tarihi* diye bilinen *Mehasinü'l Âsâr ve Hakayikü'l Ahbar* adlı kitabını okuyordur. Tarihin kimi cümlelerine takıldığından o sırada bilgin kılıklı bir kişinin oradan geçişini nimet bilmiştir. Molla, Göksu'ya gideceğini söyleyerek bağışlanmasını isterse de Bükreş Beyi –kimi kaynaklar bu Beyin Kuruçeşme'de yalısı olan Hançerli Bey olduğunu söyler –üstelediğinden yalıya girmek zorunda kalır. Bey, soracağını sorar, karşılığını da alır. Keçecizade'den pek hoşlaşmıştır. Molla ikide bir: "Artık izin veriniz, Göksu'dan sonra gideceğim yol pek uzundur. Geç kaldım" derse de yalı sahibi pek kulak asmaz. Onu ancak birkaç saat sonra salıverir. Ne var ki, Molla, Göksu kıyısına gelip dayanınca hoş görünümlü uşaklar –onlar niçin uşaktır bilinmez– koltuğuna girip kayıktan çıkarırlar, çok alengirli ve çok lebalep bir içki sofrasına götürürler. Biraz sonra Hançerli Bey de –Hadi biz de ona Hançerli Bey deyelim– gelir. Sazlar çalınır, şarkılar okunur. Öyle yemekler yenir ki Keçecizade düş gördüğünü sanır. Bre aman, bu ne biçim kendini öldürmedir? Yoksa Molla, bizi maskaralığa mı almak istersin? Okurlara verdiğimiz söz ne oldu?

Yeniden bize yüz bin eyvah! Molla o anda değilse de, ertesi sabah –o geceyi Hançerli'nin yalısında geçirmiştir– kafasındaki bütün ölüm düşüncelerini siler süpürür. Hançerli Bey'e yaşamın yükü altında ezildiğinden buralara kendini öldürmek üzere geldiğini anlatmıştır. Rastlantıya bakın ki –böyle zamanlarda rastlantı hiç eksik olmaz– bizim Halet Efendi, o sıralar, Hançerli Bey'den

bir armağan istermiş. Ertesi gün Bey, Molla'yı Halet Efendi'ye götürür.

– İşte Efendimiz, değerli bir armağan sunuyorum.

Halet Efendi, Molla'nın adını işitince burkulur. Keçecizade'nin bilginler katından indirildiğini biliyordur. Ama Molla ile laflamaya koyulunca yavaş yavaş ona değer göstermeye başlar. Böylece Keçecizade ile Halet Efendi de birbirlerini tanımış, birbirlerine çengel takmış olurlar.

Buraya bir ara öykü de katalım:

Bir gün Hançerli Bey'in yalısında bilimsel bir konu tartışılırken İzzet Molla ile birlikte orada bulunan bilgin kılıklı bir bilgisiz Bey'in bilgisi karşısında büyük şaşkınlıklar alıp vermiş ve Hançerli Bey'in odada bulunmadığı bir sıra İzzet Molla'ya şöyle demiştir:

– Bu zatın bu kadar bilgisi varken ne diye Müslüman olmuyor?

– Senin de bu kadar bilgisizliğin varken ne diye Hıristiyan olmuyorsun?

Şimdi izin verirseniz buraya bir de Hekimbaşı Behçet Efendi'yi getireceğiz. Yine İzzet Molla'nın yaşadığı günlerdeyiz. Hekimbaşı Göksu'ya adımını attıkta derenin kenarında birtakım testiler görür. Bunları İzzet Molla'nın ısmarladığını öğrenince, testiciye beş on kuruş verip testilerden birinin üstüne şu dörtlüğü kazdırır:

Sana nisbetle Gevherî şair
Şenfera'ü Ferezdak olmuştur
İzzeta eski bildiğin çamlar
Kırılıp şimdi bardak olmuştur.

Şenfera ile Ferezdak eski Arap şairlerindendir. Hekimbaşı eski çamların bardak olduğunu söylerken Şenfera ile Ferezdak'ı çama, İzzet Molla'yı da testiye benzetmiştir. Keçecizade testileri alırken dörtlüğü kimin yazdırdığını sormuş, testici de: "Bir hoca

efendi yazdırdı," yanıtını vermiştir. Molla, Behçet Efendi'yle karşılaştığında dörtlüğü kendisinin yazdırdığını söyleyince Hekimbaşı:

– Benim yazdırdığımı nerden bildin?

– Neden bilmeyim, Şenfera ile Ferezdak'ı İstanbul'da bilen, senden, benden başka kim kaldı?

Göksu bir gözlemcidir. Salâh Birsel'in *Dört Köşeli Üçgen* adlı romanının başkişisi gibi 24 saatte, 96 saat gözlem yapar. Göksu, 15 Haziran 1826 Perşembe günü de, alar sabah, gözlüklerini silip temizlemiş, II. Mahmut'un yeniçerileri nasıl ortadan kaldıracağını dikizlemek için beklemeye koyulmuştur. O gün devlet büyükleri de, olayı önceden haber aldıkları için, ne olur ne olmaz diye Boğaz'daki yalılarına çekilmişler, sonucu oradan izlemeye yeltenmişlerdir. Gelin görün ki, tarihe *Vak'a-i Hayriye* adıyla geçen o dağdağalı ve hayırlı günlerde Defteri Hakani görevlilerinden Asım Bey, hiçbir şeyden haberi olmayan, birkaç kalem arkadaşıyla, gün açılmaya başladığı sıralarda yalısından bir sandala atlamış ve Göksu seyiryerine varmak üzere Anadoluhisarı'na borda etmiştir.

Göksu, Asım Bey'le arkadaşlarını iki çemberli selamlarla karşılamıştır. Onlar da cüssesi çelimsiz olmayan merhabalar yuvarlamışlardır. Hayırlı olayın haberi Göksu'ya çoktan yetiştiğinden, bizim saygıdeğer seyiryerimiz, rakı sofralarını kurmaya çalışan Asım Bey'le arkadaşlarına kıs kıs gülüyordur. Tam bu sıra İstanbul'dan gelen bir kayık Göksu kıyısına yanaşmış, içinden de bir Bektaşi çıkmıştır. Asım Bey'le arkadaşları daha hiçbir şey sormadan Bektaşi bağırmaya başlar:

– Behey gafiller, burada ne dursunuz? Varın evlerinize gidin. Yoldaşlar uyandı, sultanlık ileri gelenlerini bitirdiler. Ben de uyuyan şu kale erlerini uyandırmaya gidiyorum.

Geçmiş yıllardan beri yenilikçilerin kellesini isteyip evlerini yağma etmekten (Ah, benim yenilikçilerim, siz hiçbir çağa sığamazsınız), gericiliğe dayanan ayaklanmalarda başı çekmekten başka şey bilmeyen Yeniçeriler'in devletin başına bela kesildik-

lerini II. Mahmut'tan önceki padişahlar, özellikle de III. Selim sezmiştir ama bugün onların defterini dürecek olan Sultan Mahmud'u Adli'dir.

Bugün, yarın, öbür gün. Birkaç günde 6.000 Yeniçeri yokedilmiştir. Bu arada, Yeniçeriler Hacı Bektaş'ı yanlış olarak ocaklarının piri saydıkları, kışlalarında sürekli olarak bir Bektaşi babası bulundurdukları, üstelik olay günü bu babalar da ocak propagandasına yattıkları için Bektaşi tarikatı da yasa dışı sayılmış ve bütün Bektaşiler –Anadoluhisarı'na haber yetiştiren Bektaşi de bunlar arasında olmalıdır– İstanbul'dan sürülmüştür.

Göksu, 14 Eylül 1859 Çarşamba günü patlak veren Kuleli Olayı'nı da Boğaz sularının ve gözlüklerinin berisinden kılını kıpırdatmadan seyretmiştir. Olayı anlatmadan önce Sultan Murat'la Sultan Abdülhamit'i Göksu'ya buyur edelim ki onlar da gördüklerini söylesinler. Ne ki, 1859 yılında olduğumuza göre onlar padişahlıklarıyla değil, şehzadelikleriyle gelecektir.

Kuleli Olayı Abdülmecit'i ortadan kaldırmak isteyen bir derneğin işidir. Kuleli ile hiçbir ilgisi yoktur. Yakalananlar oraya kapatılıp, orada sorguya çekildiklerinden Kuleli Olayı diye anılır. Fesatçıların başkanı ulemadan Süleymaniye'li Şeyh Ahmet Efendi nam kimesnedir. 18 Şubat 1856 günü yayınlanan Islahât Hatt-ı Hümâyûnu –ki Gülhane Hattının hükümlerini pekiştirir ve genişletir– üzerine devlete karşı bir fitne uyandırmayı kurmuş ve Hüseyin Daim Paşa'nın aklını çelerek onu da işlerine ortak etmiştir. Niyeti Abdülmecit'i alaşağı etmektir. Şeyh Efendi hemen bir fesat derneği oluşturmuşsa da Paşa'nın Rumeli canibine atanmasıyla iş gecikmiştir. Ahmet Efendi, bunun üzerine Karadeniz Boğazı Mirlivası Hasan Paşa'yı kendine çekmeye kalkışır. Ne ki Paşa'nın işi meydana koymasıyla adı geçen günde üç yüzü aşkın kimesneler tutuklanmış ve hemen Kuleli Kışlası'nda sorguya çekilmiştir. Soruların arkası alınmadan, Hüseyin Daim Paşa da Rumeli'den getirilmekle onun da sorgusu yapılmıştır. Şeyh Ahmet, Hüseyin Paşa, Cafer Dem Paşa, Hoca Arif ve Binbaşı Rasim Bey birinci dereceden "câni" olmakla yargılama ile görevlendirilen yarkurul ya da Divan-ı Mahsus –ki o sıralar Meclis-i Vala ikinci kâ-

tibi olan Mithat Paşa sorguları yönetmiştir– bunları ölüm cezasıyla cezalandırır. Bunlardan Arnavut Cafer Dem Paşa Kuleli'ye götürülürken korkusundan "kendüyü kayıktan bağteten denize" atarak kendi cezasını kendi vermiş, ötekilerin cezasını ise Sultan Mecit sonsuz küreğe dönüştürmüştür. Bu işler üzerine Cevdet Paşa şöyle der:

– Böylece fesat bastırılmışsa da Hazine'nin darlık çekmesi yine son kertesinde bulunmakla aylıklar ayın sonunda verilir oldu. Herkes acı ve endişede kaldı.

Bütün vükelâ o gün Kuleli Kışlası'nda bulunduğu sırada Yusuf Kâmil Paşa da şu incileri döktürür:

– Biz artık kendimizi çürüttük, görevlerimizden alınmalıyız. Padişah da İmam-ı Müslimin olduğunu bilip yoluyla hareket etmelidir.

Sonra da Padişah'ın en yakınlarından biri olarak tanınan Rıza Paşa'ya gözlerini dikip sözlerini şöyle bütünler:

– Buralarını Efendimize anlatmak sadakattır, söylememekse ihanettir.

Bu söz üzerine bütün vekiller utanma perdesini yıkıp, öteden beri ağızlarına almaktan çekindikleri lakırdıları ortaya dökerler. En çok öten de Sadrazam Âli Paşa olur. Rıza Paşa da orada ne duymuş, ne görmüşse, dakika yitirmeden Abdülmecit'e yetiştirir.

Âli Paşa daha sonraki günlerde Padişaha "Devlet-i Aliyyeniz bitti. Himmeti şahanenize muhtaçtır," gibilerde irice ve dirice sözler de söylediğinden Kuleli Olayı'ndan bir ay sonra görevinden kaldırılır, yerine de Kıbrıslı Mehmet Paşa kondurulur. Mehmet Paşa da ilk iş olarak Yusuf Kâmil Paşa'yı Meclis-i Valayı Ahkâmı Adliye başkanlığından atar.

Biz gelelim yine Göksu'ya.

Şehzade Murat ile Şehzade Abdülhamit çağrımızı alır almaz Göksu'ya koşmuş. Çayırda güneş banyosu yapıyorlardır. O gün şehzade ve saraylılardan bir bölüğü de Kâğıthane'dedir. Zat-ı Şahane Kuleli Olayı'nı haber alınca çokca ürkmüş, seyre gidenleri haremağaları ile geriye çağırtmıştır. Aralıkta "Zorba kalkmış," di-

ye Saray-ı Hümayun'un içine büyük korku ve dehşet de düşmüş, kadınların çoğu da bayılmıştır.

Saraydan Göksu'ya gelen haberci ilk Şehzade Murat'la karşılaşır. Ama isterseniz lafı Abdülhamit'e bırakalım. O bizim pabucumuzu dama atıp, olanları şöyle anlatacaktır:

– Babam Selanik'ten döndükten sonra hasta oldu. Gerçek nedeni başkaydı. Bir Kuleli Olayı oldu. Kendisi pekçok hizmet etmişti. Onun zamanında memlekette bir yenilik çağı başladı. Gülhane Hattı onun zamanında okundu. Bu yüzden kendine karşı bir eylem olduğunu işitince üzüldü. Artık iflah bulmadı. Yatağa düştü, verem oldu. O olay bir cuma günü idi –tarihler çarşamba olduğunu söyler- Ben de biraderim Sultan Murat'la Göksu'da idik. Bizim bir şeyden haberimiz yoktu. Cuma selamlığında bir söylenti çıkmış, bütün aileyi yokedeceklermiş, biraderime haber getirmişler, o sandalına binip gitti. Beni unuttu. Oysa Göksu'ya beni sandalıyla getiren oydu. Bana da biri haber verdi. Yanımda Süleyman Efendi adında sadık bir adam vardı. Beni aldı, oradan bir kira sandalına atladık. Karşı kıyıya geçmek üzere açıldık. Sandalcı bir Yahudi. Kürekler eski teneke parçalarıyla tutturulmuş. O durumda saraya yaklaştık. Süleyman Efendi dedi ki: "Bakalım ne var, şayet bir şey varsa ben sizi evime götürür, gizlerim." Cebimde on bin kuruş kadar bir para vardı. Sarayın –Dolmabahçe Sarayı'nın– rıhtımına yaklaştık. Baktık bir olağanüstülük yok. Çıktık. Meğer olay vaktiyle haber alınmış.

Burhan Felek de, 14 Temmuz 1908 günü, İkinci Meşrutiyet'in ilanını burada Göksu ile birlikte haber alacaktır. O gün Burhan Felek Anadolu İdman Yurdu'ndaki arkadaşlarıyla birlikte Anadoluhisarı'nda bir öğle yemeğine çağrılmışlardır. Çağrıyı yapan kıyıda yalısı bulunan, zengin mi zengin, Balıkçı Ahmet Bey'in yeğeni Sait Bey'dir ki Burhan Felek'in de arkadaşıdır. Yenilip içildikten sonra içlerinden biri, yani Zekeriya Bey, o günkü gazetelerden birini eline alıp okumaya başlar. Gazetenin ilk sayfasında "Tebligat-ı Resmiye" sütununda Kanun-i Esasi'nin yeniden ilan edildiği, seçimlerin yapılacağı haber veriliyordur. Zekeriya Bey bunları okuyunca ayağa fırlar:

– Arkadaşlar, Hürriyet ilan edilmiş, biz farkında değiliz.

Burhan Felek o sıralar Hukuk Mektebi'nin birinci sınıf sınavlarını vermiş, ikinciye geçmiştir. Haber çakılınca –aferin Zehir Hafiyeler– topu birden, kendilerini Üsküdar'dan Anadoluhisarı'na getiren iki alamanaya dolarlar, süslü piyadeler ve sandallarla dolup taşan Göksu Deresi'ne girerler. Baştaki kayıkta, içlerinden biri, alaturka hokkabazların çaldıkları büyük şeytan minaresini nefir gibi öttürüyordur. Herkeste bir bağrışma, bir çığrışma.

Ne var, o gün yalnız Göksu değil, bütün İstanbul çok seçkin ve çok mutlu çığlıklarını davula vurmuş çalıyordur. Açıkgözün biri, bağdaşı ve plağı bozulmuş Sultan Hamit'in bir fotografisini bastırmıştır ki "Kırk paraya Hamidof" diye satıyordur.

Biz de, bu Meşrutiyet günlerinde, üstümüzde erkek güzelliğini ortaya dökmek için gözleri sürmeli madamangolarla, türlü türlü olaylarıyla tanınmış yosmaları Çayıra salalım. İlk, alüfteliği, şakraklığı ile erkeklerin boğazını kesen Anika görünecektir. Pıtıpıtı yürür ki kibarzadeler, mirasyedi beyler vurgunudur. Dost tutanlar, elmaslarla donatanlar, yoluna avuç dolusu para serpenlerin hesabı yapılmaz, ayıptır:

Anikam al udunu, çal bakalım
Bir taraftan da keyfe çakalım
Çalgı bitsin, Anikam gel yan yatalım

Ne yapıyorsunuz be düdükler, çalgı bitince Anika gönlünü yakışıklı bir gence kaptıracaktır. Delikanlının kendisini Kasımpaşa'da, Kulaksız'da, bir eve kapamasına da "gık" demeyecektir. Gönül işlerinin yararlığına bakın, aşık genç, Şeyhülislam Kapısı'na başvurup Anika'yı Müslüman da eder. Yeni adı da Hadiye. Beğendiniz mi, delikanlı ona sağlam bir nikah da kıyar. Gelgelelim ki aşk olan yerde darlık da vardır. Hadiye Hanım bakıcılığa başlar. İskambil ve kahve falı üzerine çalışır. İstanbul'luların topu da açık zihinli değil ya, ikilikler, çeyrekler, kuruşlar yağmaya başlar.

Anika'nın ilk gözağrılarından bir mirasyedi de vardır. Anika'nın Kasımpaşa'da bakıcılık yaptığını işitince koşar gelir:

– Şu ipsizden kaç, boşan, seni nikahla alayım. Konaklarda, köşklerde, yalılarda yaşatayım.

Anika külhanbeyi kocasının kıskançlıklarından, yezitliklerinden bıkmıştır artık. Mirasyediye uyarak kaçsın mı, kaçmasın mı? Kaçacaktır. Bir gün tam kaçmak islimi üzerinde iken kocası bastırır. O da karısının son zamanlardaki hallerinden kuşkulanmıştır. Her gün evi kolluyordur. Tetiktedir.

İş ortaya dökülünce Anika dayatır:

– Artık senin gibi sarhoş, meteliksiz herifle yaşayamam.

Aman be Anika, söylenecek söz mü bu. Anika'nın kocası bıçağına sarılmıştır. Bir, iki, üç, dört, beş, altı, yedi, sekiz. Anika'yı sekiz yerinden vurarak öldürür.

Vur-kır öykülerini başlattığımıza göre Çerkez Arif Bey'i de Göksu'ya çeğırmamız gerekir. Ama onu çağırmaya gerek yoktur. Çünkü o zaten, Göksu Kasrı'nın berisindeki tahta köşkünde oturmaktadır. Arif Bey, Sultan Hamit çağının sayılı fırtınalarındandır. Ulunay, İstanbul'daki Sayılı Fırtınaları anlatırken ona da büyük değer göstermiştir. Arif Bey buradaki tahta köşkü yaptırırken Göksu Kasrı'nın koruyucusu Arnavut tüfekçiler –başlarında Arnavut Tahir Paşa– ona kök söktürmüşler, Padişah köşkünün yakınında olması nedeniyle evin yapımına engel olmak istemişlerdir. Arif Bey bunların topunu da elinin bir hareketiyle defetmiştir. Sizin anlayacağıız, Arif Bey, Abdülhamit'in başhafiyesi Fehim Paşa'nın kanadı altında yaşayan bir kabadayıdır. Nişancılıkta üstüne yoktur. Ondan herkes çekinir. Tanıyan, tanımayan onu görür görmez bir yana sıvışır. Arif Bey'in sinirlendiği tek şey, Arnavut Tahir Paşa'nın, çoğu İşkodra'lı, Draç'lı, Tiran'lı tüfekçileridir. Bunların Beyoğlu'nda, Galata'da afi kesmelerine katlanamaz.

Bir akşam, Matlı Mustafa adında, Tahir Paşa'nın eşkiyalıktan gelme bir adamı Beyoğlu Caddesi'nde naralanıyordur. Bu arada Fehim Paşa'ya savrulan küfürlerin de hesabı yok. Matlı elindeki parlak ve uzun saplı palayı bir o yana, bir bu yana savuruyordur.

Zil-zurna ki, taş çatlasa üç günden aşağı ayılmaz. Ama ona yanaşacak tek polis yoktur.

Arif Bey'e gelince, bizim Sayılı Fırtınamız o akşam Pandeli'nin Hanaki adındaki meyhanesinde bir iki kadeh parlattıktan sonra Galatasaray'a doğru yürümeye başlamıştır. Köşede, içi geçmiş bir yapı olan Galatasaray Karakolu'nun önüne geldiği vakit Matlı Mustafa da hemen hemen oralardadır. Arif Bey'i görünce sertlenir:

– Nah mori, o Fehim pezevenginin bir adamı da bu heriftir.

Arif Bey, şimdi Matlı'ya doğru ilerliyordur. On adım kaldı. Dokuz adım, sekiz adım, iki adım, bir adım. Arif Bey'in o pek ünlü miralaylarından biri Matlı'nın suratında patlamıştır. Arnavut sendeler. Bir daha. Matlı elinden palasını düşürür. Arif Bey bu kez Mustafa'yı ceketinin yakasından tutarak Karakolu doğru sürükler. Bir miralay daha. Uzanır, Matlı'nın belinden tabancasını alır, sonra onu çürük elma dolu bir çuval gibi zaptiyelerin önüne fırlatıverir:

– Alın şu keratayı.

Bu olay Tahir Paşa'nın tüfekçileri katında büyük öfkeler uyandırır. Mustafa'nın elinden tabancasının alınmasını bir namus sorunu yapan Arnavutlar Arif Bey'den öç alacaklardır. Sultan Hamit Çerkezlerle Arnavutlar arasında kanlı bir çatışmaya meydan bırakmamak için iki takımın başlarını –Tahir Paşa ile Fehim Paşa– çağırtır, onları barıştırdıktan sonra, onlara ve adamlarına armağanlar verir.

O günlerde Göksu'da Fehim Paşa da görünür. Arif Bey'in evinde –ki çayırın bitimindedir– bir acı kahve içecek, Matlı olayını bir de onun ağzından dinleyecektir. Vıdıvıdı, vıdıvıdı, vıdıvıdı. Laf kalmayınca Arif Bey'le konuğu birlikte çıkar. Göksu, in cin top oynuyordur. Fehim Paşa'nın geldiğini duyanlar çil yavrusu gibi dağılmışlardır.

Aman yarabbi, bunlar boyuna fesat aşı pişiriyorlar. Çerkezlerle Arnavutların barıştırılmış olmasına karşın Matlı Mustafa gece gündüz Arif Bey'i izliyordur. Bunu Fırtına Arif de biliyordur ama

umursamıyordur. Bir akşam, yanında Lala Dimitri, Galata'da Karakuş'un Gazinosu'na damlar. Bir masaya çökerler. Az biraz sonra Matlı da düşer. Gelir, tam da Arif Bey'in karşısındaki bir masaya kurulur. Kavga çıkarmak istediği her halinden bellidir. Bir ara karşı masaya doğru seslenir:

– Arif Bey sana bir tek ısmarlayayım mı?

Bir ağız dalaşıdır başlar. Sonunda Arif Bey, tabancasına davrandığı gibi Mustafa'nın kalbine doğru leblebileri yollar. Kurşunlardan biri kalbi bulur. Ama Mustafa'nın sol yandaki cebinde duran fakton tütün tabakasına çarptığı için Mustafa yüzdeyüz bir ölümden kurtulmuş olur. O da hemen tabancasına sarılarak Arif Bey'e arka arkaya ateş eder. Üç kurşun hemen orada Arif Bey'in işini görmeye yeter. Gelen zaptiyeler, Matlı'yı, elinde tabancasıyla alıp götürürler.

Duruşma Ağır Ceza'da olur. Yargıç da Hilmi Bey. Fehim Paşa mahkemeyi etkilemek için elinden geleni yaparsa da Hilmi Bey olayın kendini savunma olduğuna inanmıştır. Karar: Matlı Mustafa aklanmıştır. Aklama sözü işitilmiş, ya da işitilmemiştir ki yargıç kürsüsünün dibinden bir tabanca patlar –bunlar da ne çok tabanca!– Matlı Mustafa cansız olarak iki seksen yere serilir. Ateş eden Arif Bey'in 13 yaşındaki kardeşi Ziya'dır. Zaptiyeler Ziya'yı kürsünün dibinden çıkarıp götürürler.

Ağır Ceza Reisi Hilmi Bey de bu olay üzerine bir laf etmiştir ki bütün İstanbul'lular yıllarca belleklerinde taşımışlardır:

– Zabıtamız çok yufkaymış.

Sultan Hamit ise zabıtamızın çok yufka oluşuna değil ama Arif Bey'in yakınlarına ve uzaklarına tutulmuştur. Bu yüzden onların topunu Anadolu'ya sürer.

Eylülde Kestanekarası fırtınasının başladığı günlerde Göksu'da bir panayır da kurulur. Dere, çayır, dağ, tepe, Tanrı'nın yarattığı her yer insanla kaynar. Gökyüzü görünme olur. Ahmet Rasim'e göre kır bıyıklı, pala bıyıklı, pis bıyıklı, kâküllü, kırmalı, kıvırcık perçemli, kıranta saçlı, ne kadar sarsak, sulu, içi dolu cıvık kenar malı, çarşı kalfası, kunduracı yamağı, laternacı ustası varsa, bo-

yunlarında ipekli mendil, omuzlarında camadan, bellerinde usturpa, nara üstüne nara keserler.

Bir yanda laterna, çığırtma, flavta, lavta, bir yanda polka, kadril, kasap havası, bir yanda mandolin, kitara. Beride incesaz, keman, kemençe, santur, klarnete, çiftenara, Fırıl fırıl dönenler, hora tepenler, hep bir ağızdan şarkı tutturanlar, çiftetelli ile göbek kıvıranlar. Göksu, bütün yaz dokuz boğumlu değilmiş de bugün böyle olmuş sanki.

Aman dikkat, gün kavuşmak üzere.

İç Göksu'yu dolduran ibadullah yavaş yavaş kendilerini Küçüksu Çayırı'na kaydırmaya başladı. Artık söz Çayır'ındır. Bir aşağı, bir yukarı. Var mı piyasa, yok mu piyasa. Karşılıklı işaretler, gülücüklerin bini bir paraya. Hava kararmaya başladığı için haber uçurmaların üstesinden daha kolay geliniyor. Ametçi Mehmet Ali Bey de dereden buraya transferini bütünledi. Onsuz hiçbir seyir-yeri olmaz. Gerçi her gittiği yerde bir şeylerini unutmadan edemez ama ertesi gün yitirdiği şeyi bulup ona yetiştirenler olur. Bir kez Büyükdere'de bir içkili lokantada kimi önemli belgelerini bırakmış, ertesi gün de Beşiktaş Muhafızı Yedi Sekiz Hasan Paşa onu sıkıntıdan kurtarmıştır. Mehmet Ali Bey hafiyelerden de çekinmez. Yakışıklıdır, Çayırda hep gülücüklerde dolaşır.

Beylerle hanımlar arasında meyanecilik yapmakla ün salmış Çolak Ali Bey de işte Çayıra doğru ilerliyor. Kendine yol açmak için de bangır bangır bağırıyor:

– Çekilin varda... Çolak Ali Bey geliyor.

Başta limon, kabuğu yağlı bir fes, boyunda pasak içinde yakalık ve kravat, sırtında lime lime redingot. Bir kolu çolak. Dişleri çürük çarık. Kandilli temannalarla yaklaşır. Kenara çekilmezseniz tepenize biner. Yılışkan mı yılışkan. Ama yine de terbiyesine deyecek yoktur. Bakın, Sermet Muhtar Alus'u 100 metreden eteklemeye geçti:

– Vay Sermet Muhtar Bey'imiz, keyfi âlileri iyidir inşallah. Çakerinizin afiyeti elhamdülillah berkemdi.

Sermet Muhtar Alus kuruşu basar.

Basmasa olmaz, çünkü Ali Bey kibar dilencidir.

Uzaktan gelenler, pılıyı pırtıyı toplayıp savuşmaya başlamışlardır bile. Boğaz'da oturanlar akşam ezanının okunmasını bekleyecekler. Nedir, geceden yılmamak da gerek. Göksu geceleri başka bir seyirdir. İsterseniz o saatleri de bize Ahmet Rasim anlatsın:

– Gece, Göksu'dan çıkılmaya gelmez. Yuvada barınan kuşlar, sanki insanların orada bulunuşundan hoşlanıyorlarmış gibi, arasıra o yaldızlı gökyüzüne, sessizce akan suya baka baka cıvıldaşırlar. Pervaz yok, yalnız tanrısal, doğal bir ses havalarda uçuşuyor. Hiçbir yeri gözüne kestiremediği için yine yuvaya dönüyor. Ayın doğuşu, dolunay ayrı ayrı kürdili makamlarla karşılanıyor. Şurada burada beliren yıldızlar eksik ve kısık ışıklarla esmer gölgeler yağdırıyor. Ben bu seyirliklere rastlayacağımı bildiğim için bu mevsimi –ilkyazı– Göksu'da geçiririm. Dün yine oradaydım. Gece, kıyıda düşüncelere daldığım bir sıra, sona erdi.

Evet Göksu'da gece sona erdi. Gün açılıyor. Biz de üstümüzdeki uykuları silkip meydanı toparlamaya, toplaştırmaya bakalım. Çünkü biraz vakitten sonra burada pehlivan güreşleri başlatacağız.

Ama ondan önce, size Göksu'nun İnce Saat'ini de anlatalım ki bütün din düşmanlarıyla Frenk kâfirleri yerlere yıkılsınlar vesselam.

İnce Saat

Akşamın beşi var, yok.

Göksu'nun ince saati başlamak üzere.

Osmanlı armalı, altın yaldızlı, döşemelerine pahası ağır ehramlar serilmiş saray kayıklarından sultanlar, şehzadeler, kadınefendiler, damadı şehriyariler Göksu'ya taşınıyor. Küreklerde pembezar gömlekli, sakız şalvarlı hamlacılar. Bir kenarcıkta bir dudağı yerde, bir dudağı gökte bir harem ağası. Bütün gün yalılarda kapanık kalan paşa ve vekülâ karıları, kızları, oğulları ve konukları Göksu'ya uçuyorlar. Birilerini arıyorsanız, gelin burada bulursunuz. Tarabya'daki, Büyükdere'deki yabancı elçiliklerin, renk renk armalı kayıklarında madamalar, mösyöler, matmazeller... Bunların kayıklarını da kavaslar yürütüyor. Cepkenleri, poturları sırmadan.

Boğaz'ın kibarları, yani Çavuş üzümünü bıçakla soyanlar Göksu'ya konmak için bu saati bekler. İşte Abdülhamit'in kızlarından Naime Sultan'la Zekiye Sultan da göründü. Şahane kayıklarının içine kurulmuş, vaşşş, renklerin dolunayı feracelerini sergiliyorlar. Zekiye Sultan, sonraları, Fransa'nın güneyinde Aşağı Pireneler'de Pau şehrinde ömrünü bütünleyecektir ki, küçük bir otel odasında meydana gelen ölümü çok yürekler yakacaktır. Sultan Hamit'in Müşfika Kadın'dan olma, beşinci kızı Ayşe Sultan'da onun pek höngürtülü mektupları vardır. Naime Sultan'ı sorarsanız, o da daha sonraki yıllarda, 1904 yılında yaşamının kö-

mürlenmeye başladığını görecektir. Çünkü o yıl pek şeker kocası, Gazi Osman Paşa'nın küçük oğlu Kemalettin Paşa, şu münasebetsizliğe bakın, Sultan Murat'ın kızı Hatice Sultan'la aşnafişnelik etmeye başlayacaktır. Gerçi Abdülhamit dalgayı çakar çakmaz kızını boş düşürterek damadını Bursa'ya sürecektir ama Bidar Kadın'dan olma Naime Sultan ikinci kocası Celalettin Paşa'ya varıncaya değin pek yalnız kalacaktır. Yurttan çıkarıldıktan sonra ise herkes gibi o da elinde ne varsa satıp savacaktır ki bu olay, kılçığı çok mayonezler arasında sayılacaktır. Şunu da belirtmeden geçemeyiz ki Naime Sultan on parasız kaldığı günlerde bile eşinin dört yıl süren deri hastalığı –ki Frenkçesi mal de peau'dur– sırasında hiçbir özveriden kaçınmamıştır. Kocasının ölümünden sonra bile büyük bir özveriyle Arnavutluğun Tiran şehrine gitmiş, orada eşinden kalan topraklara, gözyaşlarını serpe serpe el koymuştur. Arnavutlar'ın nankörlüğüne bakın: Memleketlerinde yönetim değişikliği olur olmaz bu toprakları o berduş Sultan'ın elinden kapmışlardır.

Haa, Gazi Osman Paşa'nın büyük oğlu Nurettin Paşa da Zekiye Sultan'la evlidir. O da kardeşi Kemalettin Paşa gibi eksik eteklerin ardından koşar. Bir aralık Kamelya adında bir Rum kadınına da gönlünü kaptırmışsa da kayınpederi Abdülhamit'in büyük bir buluşu yüzü suyuna bu beladan yakasını sıyırmıştır. Bu buluş da şudur: Kamelya'nın evine aldığı erkekler arasında Saray yaverlerinden kaymakam Tiranli Gani Toptani Bey de vardır. Gani Bey Saraydan aldığı buyruk üzerine kadının evine vakitli vakitsiz girip çıkmayı sıklaştırır. Bir gece de kadını, gürültüyle koşan annesi ve cıyak cıyak havlayan fino köpeği ile birlikte tabanca ile yere verir. Olayın tanığı olmadığından Gani Bey'in cinayeti meydana çıkmaz, ya da çıkarılmak istenmez. Sultan Hamit'in Bedrifelek Kadın'dan olma büyük kızı Zekiye Sultan da kocasının kendisine dönmüş olmasıyla işin üzerinde durmaz.

Kendimizi dağıtmayalım. İşte Sait Halim Paşa'nın ince ve çıtkırıldım, altın yaldız kakma dallar işlemeli üç çifte maun sandalı da süzülerek geldi. Saffeti Ziya'nın dediği gibi şimdi şu anda devlet gemisini değil de, dümeninde oturduğu kendi üç çiftesini

yönetiyor. Kırmızı fesi, Plastero'dan alınmış boyunbağı, gri rödengotunun iliğinden hiçmi hiç eksik olmayan gardenyası, beyaz eldivenleri, beyaz tozlukları ve ağzından düşmeyen havanasıyla tam bir Müslüman centilmeni.

İşte halkın Valdepaşa adını taktığı Hidiv Tevfik Paşa'nın karısı, son hidiv Abbas Hilmi Paşa'nın da annesi Prenses Emine Hanımefendi'nin cevizi renkteki hanımiğnesi dedikleri piyade kayığı. İpek hilali gömlekli, sırma yelekli, beyaz dökme şalvarlı hamlacılar onun sandalında da hava atıyor. Kayığın arka küpeştesine serili, Ulunay'a göre kadifeden, Nahit Sırrı'ya göre de ipek örtüden örtünün mini mini balıkları andıran gümüş püsküllleri, suya battıkça kayığı gümüş balıkların izlediği izlenimi uyanıyor. Valdepaşa önü işlemeli samani feracesi, ne çok ince, ne de çok kalın puf yaşmağı, başlıbaşına antika olan dantel şemsiyesiyle kurum kurum kuruluyor. Yaşmağın açıkta bıraktığı iri gözler eladır. Bu gözler bakmıyor, bakmaya gönül indirmiyormuşcasına bir noktada tutuluyordur. Kayık Boğaz kıyısını izlerken yalıların önlerinde oturan ağalar ayağa kalkıyor. Valdepaşa Hazretlerinin küçük bir selamına karşı yeri ayağa kaldırarak karşılık vermek gerek. Kayıkta Valdepaşa'dan başka iki kadın yeralmış ki Valdepaşa'nın karşısında elpençedeler. Mısır modasına uygun yaşmak tutunmuşlardır, hotozları şapkayı andırır ve alına doğru bir tümsek oluşturur.

1900 yılı Ağustosunun bir Pazar akşamıdır bu. Göksu deyince akla cumalar gelir ama, Boğaz'da oturanlar pazarları da buraya damlarlar. Daha doğrusu pazar, kalantorların, kentsoyluların, levantenlerin ve tatlısu frenklerinindir. Valdepaşa'nın üç çiftesi uzakta görünür görünmez Dere ağzında "Valdepaşa geliyor," diye bir fısıltı başlamıştır. Kayık, Dere ağzına geldiği vakit ise bir kaynaşma olur. Kayıklar, sandallar üç çifteye yol vermek için çekilirler.

Bugün Nahit Sırrı Örik de buradadır. İlk kez bir sandalla Göksu'ya getiriliyordur. Yaşı bildiniz on beş, bilemediniz on altıdır. Burada işittiği ilk söz de şudur: "Cuma olmadığı için bugün az çok tenha." Tenha, menha, üç çifteler, iki çifteler, geyik sandalları, hanımiğneleri, piyadeler, kikler, parlak pirinç bacalarından fıs-

tıki makam bir duman savuran muşlar bir bir Göksu'ya akmaktadır. İşte Suphipaşazade Sami Bey'in Boğaz'ın en ince, en yorga, en şıpşıplı çiftesi de göründü. Karısı gelsin, kendi gelmesin olmaz, Sami Bey'in kayığı önünde de Kemalettin Paşa'nın dört çifte maun sandalı. Paşa daha, gizli ya da açık aşkları yüzünden Sultan Hamit'in tokatını yemediği için bugün yüzünde güllerle çevreyi süzmektedir. Bugün burada yüzünde güller açanlar arasında sultanlar, kadınefendiler, Saraylı hanımlar da var. Çünkü Kemalettin Paşa-Hatice Sultan yasak aşkı ortaya döküldükten sonra, Abdülhamit'in buyruğuyla altı ay Göksu'ya ayak atamayacaklarından şu anda günlerini gün etmeye bakmaktadırlar.

Kemalettin Paşa'nın kardeşi ve bacanağı Nurettin Paşa da bugün buralardadır. Ama o erken davranmış sandalını Derenin yukarsına, salkım söğütlerin altına çekmiş, tek başına rakısını yudumluyordur.

Göksu'ya doğru uçan Saraylılar arasında Abdülhamit'in kızkardeşi Cemile Sultan'ın torunu Mevhibe Bebek'le üvey annesi Hayriye Hanım da var. Bebek'in ilk gelişidir bu. 14 yaşına bastığı için Cemile Sultan –ki kocası Mahmut Celalettin Paşa, Mithat Paşa ile birlikte Tayf'ta, Zatı Şahane'nin buyruğuyla bir gecede boğdurulmuştur– torununun Göksu'da boyunu posunu göstermesine izin vermiştir. Mevhibe Bebek –bu adı ona Cemile Sultan takmıştır– bütün gün: "Mavileri mi giysem, beyazları mı giysem, yoksa sarılarımı mı giysem?" diye kıvrandıktan sonra beyaz ferace, beyaz yaşmakta karar kılmıştır.

Bugün burada şair Nigar Hanım da zekasının bütün fosforunu gezdirmektedir. Sandallardan, Göksu'yu dolduran kalabalıktan çok memnundur. Oysa o, 1909 kışında Paris'e gidecek ve oranın halkını çok kaba bulacaktır.

Göksu'nun zillerini, Halit Ziya Uşaklıgil'in *Aşkı Memnu*'sundaki Firdevs Hanım da çok çalmıştır. Firdevs Hanım 18 yaşında kocaya vararak Göksu'daki şık beylerin davlumbazını kırmışsa da, düğünden hemen bir hafta sonra yine buralarda görünerek sıyrık zamparalara geniş soluklar aldırmıştır.

Edebiyattan açtığımıza göre *Salon Köşelerinde* romanının yazarı Saffeti Ziya'yı anmayı da unutmamalıyız. Saffeti Ziya kışın Beyoğlu'nda Cercle d'Orient'dan (Serkidoryan) dışarı çıkmazsa, yazın da Göksu'dan ayrılmaz. Bu, şu demektir ki, kışın Beyoğlu'nda İstiklal Caddesi'nde, Lale Sineması'nın hemen üstündeki 34 numaralı evde oturur, yazın da Boyacıköy'deki yalıda ömür doldurur. Mor çuha döşemeli, kenarı yaldızlı, mavi zırhlı piyadesini de Boyacıköy kayıkçılarından Kerim yürütür. Onun da hilali gömleği, kar beyaz şalvarı, beyaz tire çorapları, sırtına şöylece atılmış mor kadifeden, sırma işlemeli kısa cepkeni vardır. Boğaz'ın en güzel hanımları, en güzel madamaları bütün giyim kuşamlarıyla Saffeti Ziya'nın akıl defterinde yaşar. Saffeti Ziya 1924 yıllarında burayı yeniden yoklamaya gelecek ve Göksu'nun, hiç değilse o eski Göksu'nun yerinde yeller estiğini görerek kalbinin dağıldığını duyacaktır. Hele Göksu'ya gelmek için Rumelihisarı'ndan pemperişan bir sandala binerken hemen oradan geçen iki açık otomobil içindeki külhanbeylerin yanındaki "âdi kadınlara" gözü ilişince aşkın monopolye hakkı adına gözleri yaşaracak ve ağzından istemeyerek şu sözler dökülecektir:

– Heyhat, bunu çağdaş ve uygar olmak sananlarımız var.

Bizim şimdi Göksu saatinin beş-on dakika için durdurarak bir kayık uçurup Bayan Dorina'yı da buraya çağırmamız gerekir. Bayan Dorina L. Neave Kandilli'deki bir yalıda oturur. İngiliz Elçiliği görevlilerinden Mr. Clifton'un kızıdır. 26 yıl İstanbul'da kalmış, 1908'de Meşrutiyet'in ilanını da görmüştür.

Bayan Dorina da Göksu'ya gönül bağlayanlardandır. Çağrımızı alınca yel yepelek, yelken kürek koşup gelecektir. O, bundan dört yıl önce –1896 yazında– bir Türk dostunun sağladığı ulusal giysilerle Türk kadını kılığına girmiş, ayni işi yapan İngiliz Elçiliği danışmanının Amerikalı eşi Mrs. Barclay'le birlikte kayığa atlayıp –bu üç çifte de dostunundur– Göksu'ya, Türkleri daha yakından tanımaya gelmiştir. Misis Barclay'in başında yapma çiçekler ve pırlantalı iğnelerle süslü pembe bir hotoz vardır. Tül yaşmak da hotoza sıkıca iğnelenmiştir. Bayan Dorina'nın başında ise bunların mavisi görünür. İki kadının boynuna çok değerli ger-

danlıklar takılmıştır. Saydam tüllerin altında pırıl mı pırıldır. İki kadının yalnız gözleri örtülü değildir. Misis Barclay sarı buklelerinin görünmesini istemiştir ama, kendilerini giydiren kalfalar bu öneri karşısında korkuya kapılmışlardır. İki kadın dantel ve kurdelalarla kaplı giysiler de giymişler, üstlerine de, Bayan Dorina'nın deyişiyle söyleyelim, opera mantosuna benzer feraceler geçirmişlerdir. Feracelerin yakaları devriktir, bunlar tülle örtülü boyunların gerisinde güzel bir görünüm oluşturuyordur. Serüvenci bayanların elinde dantel ve şifol falbalalı çok cici şemsiyeler de vardır. Bunları erkeklerin bakışlarından korunmak için kullanacaklar ve polis kayıkları görünce hemen indireceklerdir.

Bayan Dorina'nın Türk ahbabı kendisine tanıdığı kimseleri tanımazlıktan gelmelerini de öğütlemiştir. Ama bunun ne kadar zor bir iş olduğu, kayık daha Dere'ye yaklaşmadan ortaya çıkmıştır. Kimi kişiler kürekçilerin mavi kadife kılığını ve kayığın aynı kumaştan yastıklarını tanımış ve kayık sahibesi ile kızının koyu renkli gözleri yerine iki mavi gözlü kadın görünce bin şaşkınlık geçirmiştir. Kendi kayığı ile gelmiş olan İngiliz Elçiliği görevlilerinden Mister Tommy Platt da onları tanımakda gecikmemiştir. Prens Celalettin de –bu, Cemile Sultan'ın oğludur– onların kim olduğunu çıkarmış ki onlara uzaktan el sallıyordur. Serüvenciler bir ara, yanlarındaki kayıkta, Fransız Elçilik gemisi subayı Pierre Loti'yi de görmüşler, onun kendilerini tanımaması için yüzlerine şemsiyelerini tutmuşlardır.

Şimdi dikkat isterim.

Daha doğrusu bu kadına dikkat edin.

Bu kadın Mihri Hanım'dır. Suphi Paşa'nın kızı ve Sadrazam Saffet Paşa'nın oğlu Refet Bey'in eşidir. Sadrazam Âli Paşa, Saffet Paşa ile dargın olmakla yıllarca önce bu evliliği öfkelerle karşılamıştır. Mihri Hanım gerçek bir ay parçasıdır. Saffeti Ziya onun için şöyle der:

– Mihri Hanımefendi, yeşil gözleri, açık renk başaklar gibi sarı saçları, uzun boyu, şahane yürüyüşü ile binbir gece perilerini andırır.

Mihri Hanım'ın vurgunları arasında bizim Ustad-ı Ekrem de vardır. Onun için "Onu söyler bana dağlar, dereler," diye başlayan bir şarkı da yazmıştır. Mihri Hanım kayınpederinin Kanlıca'daki yalısında oturur. Yalıdan da konuklar hiç eksik olmaz. Bugün Kanlıca'dan geçenler yalının alt kattaki büyük salonunun açık pencerelerinden yabancı elçileri, genç politikacıları ve İstanbul'un en kalburüstü kişilerini görmüşlerdir. Rıhtımda da Fransız Elçiliği'nin beyaz muşu yatıyordur.

Laf değil, Göksu'nun ince saati biraz önce başlamadıysa şimdi başlıyordur. Mihri Hanım'ın konukları sandallara ve elçilik muşuna doluşup Göksu'nun yolunu tutarlar. Rıhtımda bir harem kayığı da var. Beyaz şaldan döşemesi, ortası ve kenarları yeşil ve kırmızı dallı ehramı ile çok *sexy*. Ama asıl *sexy* olan Beylerbeyi Sarayı'dır ki onun da zamanında defteri dürülecektir.

Mihri Hanım ardında güzellikler, görkemler, soyluluklar bırakarak yalının kapısından çıktı. Konukları gittiğine göre o da artık iki çiftesine atlayabilir. Başında tirşe papaziden yüksekçe bir hotoz. Onun üstünde bir yarım yaşmak. Yaşmağın ağzı biraz bolca, biraz aşağı sarkıkça. Ama beyaz bir kamelya gibi buruşuksuz. Sırtında açık tirşe atlastan bir ferace. Kenarlarında beyaz boncuk işlemeli dantelalar. Feracenin altından beyaz müslim bir fistanın ince dantelaları görünmekte. Arkadan gelen kalfanın davranışlarında bile inceledik.

Mihri Hanım kayığa adımını attı.

Aman ses çıkarmayın, Saffeti Ziya, ayağa kalkmış hamlacının önüne bakarak duruşunda, sağ küreği yana yatırışında, arkadaki kürekçinin rıhtıma atılmış kancayı çekişinde, daha Mihri Hanım'ın mindere oturuşunda, dengeyi bozmamak için sola eğilişinde, kolunu hafifçe küpeştenin kenarına konduruşunda bile uzun bir alışkanlığın verdiği bir bilgi, bir görgü, bir kültür sezmek üzeredir.

Mihri Hanım'dan sonra Gülendam Kalfa da –adını ne diye saklamalı– haremağasının yardımı ile karşıdaki ufak minderin soluna yerleşmiştir. O da, ömrünü bu ince ve nazlı kayıklarda geçirdiği-

ni belli eden bir ustalıkla, kayığın dengesini bozmadan, beyaz dantela şemsiyesini açmış, elinde tutuyordur. Mihri Hanım ise şemsiyesini hafifçe sola indirmiştir. Bundan önce de, beyaz ve uzun podösüet eldivenlerini geçirmiştir. Şemsiyenin dantelaları arasından fındık büyüklüğünde tek taş pırlanta küpeler yanıp sönüyordur.

Dikkat. dikkat!

Sandallar dereye girdi, girecek.

Az biraz sonra köprüyü geçerek, solda üç çiftelerin her zaman postu serdikleri yere yanaşacaklardır. Boğaz'ın en kıpır hanımlarının, en süslü beylerinin yeridir burası. Burada halk yoktur. Kimse de halkın burada olmadığını bilmemektedir. O çileli halk ise daha ilerde kendi arasında eğlenmeye çalışmaktadır.

Cuma günleri Dere'ye girip çıkmak kimi zaman, kalabalık yüzünden dört saati alır. Sandallar Dere içinde öylesine çakılıp kalır ki kıpırdayabilirsen kıpırda. Bugün o kadar kalabalık yok ama sandallar, kayıklar yine de birbirine girmiş. Ne ileri gidiliyor, ne geri.

Biz sandalları buraya yetiştirdikten sonra isterseniz sözü Saffeti Ziya'ya bırakalım. O da deminden beri lafın kendisine gelmesi için sabırsızlanıyor.

– Dere geniş bir salon haline girmiş. Herkes birbirini tanıyor, selamlıyor. Buranın kendine özgü giz dolu bir yaşamı, serüvenleri, sergüzeştleri, uzaktan büyütülen aşkları, açığa vurulmayan kıskançlıkları, bir yarım bakışla anlatılan tapınmaları, yıllardan beri umutsuz, amaçsız sürüp giden sevdaları var. Bir mektup alıp verebilmek için bütün bir yaz bekleyen, harem kayıklarının yanından geçerken şemsiyenin küçük bir kımıltısı, dudakların küçük bir yüreklendirici gülücüğü için can veren gençleri var. Bütün bu gençliğin ruh besini duygu ve düş. Bu büyük kadınların gülücüğü buluşma kadar değerli.

Az önce Göksu'ya sandallarla soluk soluğa gelenler şimdi kıyılarda bir arada oturmuş, söyleşmektedirler. Üç çiftelerin yanaştıkları çimenlikte Tarabya'daki elçilik takımları, Kont Ostro-

rog'lar, Kıbrıslılar, İsmail Cenani Beyler... Birkaç yıl önce olsa burada Münir Salih Paşa da görünür. Şimdiler Paris Elçisi olduğundan bugün onu burada bulmaya olanak yok. Ama cuma selamlıklarında mihmandarlık eden yaverlerden bir teğmen ile, teğmenin deli divane olduğu ve evlenecekleri söylentisi çıkan Amerikali Miss. Marion Hopkinson Smith burada.

Arada bir ses: Sandal aç.

Ya da: Üç çifte alma.

Çayırda, geniş kazanı önünde iskemle atmış oturan, şişman, göğsü açık, kavruk mısırcıdan şimdi madamalar mısır alıyorlar. İnce keten mendillere sarıp sarmalıyorlar. Uzun eldivenler yarıya değin sıvanmış, güzel dudaklarının sevimli kıpırdanışlarıyla, sedef gibi dişleriyle mısır yiyecekler.

Eyvah, akşam ezanı.

Beyaz boyalı üç çifte bir bahriye filikasıyla polisler sökün etti.

– Vakit geldi efendiler.

Bu, sandalların dönüş buyruğudur. Hava kararmadan bütün Dere'nin boşaltılması gerek.

Bir an içinde bütün sandallar, daha doğrusu kira sandalları toz oldu. Sıra üç çiftelerle öteki kayıklarda. Hamlacılar küreklere asıldı. Şemsiyeler indirildi.

Dere'den çıkılmıştır.

Ama bir an, küçük bir an Küçüksu Kasrı önünde bir kümelenme. Sevdalılar için son bir kaçamak. Ta uzaklardan, dikkatleri çekmemek için birbirinden alarga duran kayıklardan bir ayrılık kucaklaşması. Bir öpücük konduruluyormuş duygusunu veren ateşli bakışlar.

Saffeti Ziya bu kez de şöyle diyecektir:

– Biz gençliğimizi o pembe dudakların bir gülücüğünü, o ahu gözlerin bir yakınlığını beklemek, bunu elde etmek için geçirdik. Onun için Türk kadınlar her vakit gözümüzde bir tanrıça, bir ilahe, bir aşk tapınağıdır.

Bir sandal kümeden kopup karşı kıyıya doğru uzaklaşmaya başladı.

Ustamın yaptığı. Kayıklar artık bir bir sökülüyor.

Bir iki dakika sonra Göksu'nun önünde tek kayık kalmayacaktır.

İnce saatin sonudur bu.

Evli evine, köylü köyüne.

Gaddar Aliço

– Hayda bre yiğitlerim, hayda! Bugünkü güreşimiz şavşaklıdır.

Sultan Aziz'in konuğu Eflak-Boğdan Beyi Prens Alexandre Jean Couza'nın, Başyaver Halil Paşa'nın, Devlet kodamanlarının içleri kabarmaya başlamıştır şimdiden.

Güreş, Prens Couza'nın –ona Kuza Bey de derler– onuruna düzenlenmiştir ama tüm İstanbullular karadan, denizden yuvarlanarak Göksu'ya kapağı atmışlardır.

Yıl: 1861. Aylardan Eylül.

Bre ahretlik ne duruyorsunuz, sorun da size bugün burada güreş tutacak pehlivanların Gaddar Aliço ile Arnavutoğlu olduğunu söyleyelim.

Aliço yüz okkadan artık çeker. Daha sonraki yıllarda 170 kilo bile gelecektir. Hepsi de ettir. Bir dirhem yağ yoktur bedeninde. Göbeği tazı gibi içeri çekiktir. Derisi kehribar sarısına çalar. O renkte bedenin tam zağlı olduğunu bilenler bilir. Boyu, 1,95 dolaylarındadır. Göğsü, omuzları çok geniştir. Kalçaları, uylukları, baldırları kalındır. M. Sami Karayel onun bir öküz çalımında olduğunu belirtecektir. Yürüyüşü, davranışları tetik ve çeviktir. Bir manda arabasının üzerinden bir sıçrayışta bir yandan, öbür yana atlar. Başı yanlarından, tepesinden açıktır. Sadece alnının üstünde bir perçem vardır. Ama bu, onun Kel Aliço diye anılmasına engel olmaz. Cigara, kahve, çay içmez. Buna karşılık ona yemek yetiş-

tiremezsiniz. Çok yer, çok içer. Özellikle ete ve tatlıya bayılır "Baka be! Pehlivan yer etcazı ve tatlıcazı be!" sözünü ağzından düşürmez.

Bedenini işletmek için saatlarce dağlara tırmanır. Bayır yukarı koşar. Uzun yürüyüşlere çıkar. Gülle ağırlığında taşları yerden kaldırıp atar. En azılı atları sustalı maymun gibi oynatır. Güreşi de gaddardır. Güreşi boğuşma haline getirmeyi sever. Abdülaziz onu görür görmez sarayına almış, şamdanlarını onun eline bırakmıştır. Bu da onun padişah pehlivanı olduğu anlamına gelir.

Arnavutoğlu da bir padişah pehlivanıdır. Zaten o yıllarda ne kadar ünlü pehlivan varsa padişah pehlivanı daha doğrusu başpehlivandır. Sultan Aziz, Hacıhüseyin Bağı –Ihlamur Kasrı– dolaylarında yaptırdığı pehlivanlar akaretinde onların çoğunu yedirir, içirir, yatırır.

Aliço'ya karşılık Arnavutoğlu yükte pek yufkadır. 60 okka çeker de 61 çekmez. M. Sami Karayel onun için de şöyle diyecektir:

– Bir dinamit parçası kadar küçük, ama korkunçtur.

Kastamonu'nun Canbaz köyündendir. Kırkpınar güreşlerinde parlayınca, o zamanlar veliaht olan Abdülaziz onu hamlacıları arasına almıştır. Karakucak güreşinde hasımları hep yufka açar gibi yere serer. Aliço'nun gaddar güreşini yumuşatırsa, onun acı gücü yumuşatır.

Dambır dadan dan
Dambır dadan dan

Davul süzülmüş, gelmiş Göksu Çayırı'ndaki yerini almış ve bıldırcın gibi ötmeye durmuştur.

Zurna, sesini yakıp pişirmiş, Sultan Aziz'in vageçilmez kullarının kulaklarını perdahlamaya başlamıştır.

Dambır dadan dan

Doğrusunu ararsanız, Sultan Aziz pehlivan güreşlerine davulu da, zurnayı da sokmaz. Bugün burada davulun gümbürdemesi, zurnanın zümbürdemesi onun buyruğuyladır. Kuza Bey'in Türk güreşi üzerine sağlam bir düşünceye varabilmesi için davulla zurnaya izin çıkmıştır.

Aliço ile Arnavutoğlu çayıra yerleştirilmiş ceviz cilalı iki yarım yağ fıçısının başında yağlanırken kendilerini davul-zurna sesine bırakmışlardır. Aliço, bir ara, Arnavutoğlu'na naralanır:

– A be Arnavutoğlu, bugün anandan doğduğun yanı sana şaşırtmazsam, bana da Gaddar Aliço demesinler.

Arnavutoğlu, yağlandıktan sonra Kuza Bey karşısında saygıya geçer. Aliço ise Pomak yöntemince –Aliço doğma büyüme Deliormanlıdır– meydan helallaşmasını bitirip çayırın ortalık yerine gelip dikilmiştir. İki pehlivan ortada kavuştukları vakit yüzyıllık bir çınar gibi o hâlâ dimdikliğini sürdürüyordur. Arnavutoğlu'nun niyeti ilk ağızda, ne yapıp yapıp alta düşmemek, kaçak bir güreşle hasmının hızını almak, böylece güreşi karıştırmaktır. Güreşe ayak parmaklarının üstünde yaylanınakla girmiştir. Gövdesi öne doğru eğiktir. Aliço onun bu durumundan yararlanarak sıkı bir el ense patlatır. Arnavutoğlu da bu el enseyi önceden kestirdiği için ona tökezlenmeden karşı koyar, dahası, bir punduna getirip o da Aliço'ya bir el ense çeker. Güreş açılmıştır. Gaddar pehlivanımız öldürücü bir boyunduruk vurmak için Arnavutoğlu'nun çift dalmasını kolluyordur. Kurulan tuzağa Arnavutoğlu çok geçmeden düşer. Parmaklarıyla Aliço'nun keçebentlerine kerpeten gibi iyisinden yapıştığı bir sıra, kocaman bir boa yılanının boynuna dolandığını sanır. Aliço'nun boyunduruğu Arnavutoğlu'nun soluğunu hepten kesmiş, aklını başından çıkarmıştır. Aliço hasmının işini bütünlük bitirmek için onu sağa, sola savurmaya başlar. Arnavutoğlu'nun parmakları paçadan çözülmüştür. Aliço'nun onu çevirip, sırtını yere getirmesi işten bile değildir. Ne var, pestilini tam kalıp çıkarabilmek için silkip bırakır. Et yığını gibi önüne düşen Arnavutoğlu'nun arkasına dolanıp olanca ağırlığı ile sırtına abanır. Abanır abanmaz da çiftkapanla başını çayıra yapıştırır. Eşref Şefik: "Bir pehlivan sanki diri diri toprağa gömülüyordur. Roman-

ya Prensi güreşin bu korkunç evresinde dayanamamış, başını denizden yana çevirmiştir," diyecektir.

Başyaver Halil Paşa –ki o da eski pehlivanlardandır– meydana fırlamış Aliço'ya bağırıyordur:

– Bırak be pehlivan, yabancılar önünde din kardeşini öldürecek misin?

Arnavutoğlu, Paşa'nın işe karışmasıyla biraz kendine gelmiş, kollarının altından boçurgat gibi zorlayan Aliço'nun kapanını sökmeye çalışıyordur. Aliço ise iflahını kestim sandığı hasmının yeniden canlanmasına bozulmuş, gövdesini hasmının omuzlarına değin sürmüştür. Arnavutoğlu ise bundan yararlanarak, şimşek gibi bir kılçıkla Aliço'nun üstüne çöken ağırlığını yana aktarmayı başarmıştır. Hemen arkasından da ayağa fırlayarak narasını sopalamıştır:

– Hayda bre Gaddar Aliço, hayda!

Bir bakıma Aliço da hasmının yılmazlığından memnunluklar almıştır. Onun karşılığı da şöyle havalanır:

– Haydi yedi canlı tosun! At da, silah da bu meydanda sana yakışır. Yaşa be pehlivanım!

Güreş yeniden tazelenmiştir. Aliço'nun sıkı üç saldırısını atlatan Arnavutoğlu güreşe ilk başladığı dakikalardaki atikliğini bir yerlerden çıkarıp katmıştır yine. Üstüne üstlük, eline bir punt geçirerek yan çaprazına girmiş, ama Aliço'nun sallı gövdesini sürememiştir.

Gün inceden, inceden kavuşmaya başlar.

Kuza Bey güreşten değil ama seyirden yorgun düşmüştür. Göksu Kasrı'na doğru çekilirken Halil Paşa da güreşi durdurur. İki pehlivan yenişememiştir ama Aliço'nun bir gömlek üstün olduğu iyice belirlenmiştir.

Şimdi isterseniz bir hanımığnesine atlayıp, kimselere görünmeden Beşiktaş İskelesi'ne, oradan da Ihlamur Kasrı'na gidelim. Bugün de orada Aliço ile Makarnacı Hüseyin Pehlivan güreş tutacak.

Bir yaz günüdür. Gece, sabaha değin, durmamacasına yağmur yağmış, tan atma zamanında da güneşli bir gün başlamıştır. Sultan Aziz, saltanat arabasıyla Dolmabahçe'den gelmiş ve köşkün üst katına çıkmıştır. Buradaki pencereden çayırdaki güreşi izleyecektir. Bunun için de pencerelerin açılmasını buyurur. Ama gece yağan yağmurdan rezeler şişmiş mi şişmiştir. Saray adamlarının pencereye asılıp açmaya çalışmaları hiçbir sorun vermez. Aşağıdan çağrılan bir pehlivan da işin üstesinden gelemeyince Sultan Aziz pencereye yapışır, bir zorlamada, pencerenin çıtalarını kırarak camı açar.

Aşağıdaki pehlivanlar bunu görünce şaşırmışlar, içlerinden biri de şöyle bir sözcük katarı kaldırmıştır:

– Gördünüz mü gerçek pehlivanı. Pehlivanların padiahı Efendimizdir.

Demek isteriz ki, bugünkü güreş bir huzur güreşidir.

Huzur güreşlerinde kurenadan, yaverlerden ve kimi vükelâdan başka kimse bulunmaz. Bugün de burada Başyaver Halil Paşa ile birlikte mabeyinci Fahri ve Mehmet Beyler, bir de Kızlarağası Haşim Ağa vardır. Biz de köşkün arkasındaki dev ağaçlardan birini kendimize siper alırsak güreşi habersizce seyredebiliriz.

Güreşçiler huzur peşrevini bitirdikten sonra, karşı karşı gelip ense bağlarlar. Helallaşmadan sonra da güreş başlar. Beş dakika sululuklarla geçer. Beşinci dakikanın sonunda Aliço, Makarnacıyı çapraza almayı başarır. Makarnacı kurtulmak için çabalarsa da Aliço bora gibi esiyordur. Birden hasmını toparlayarak sürer. Makarnacı 140 kiloluk gövdesiyle gerisin geriye, dolu-dizgin, çayırları biçerek gidiyordur. Aliço ise hasmını amansızca kovuyor, bir yandan da çengelleyerek sırt üstü düşürmeye çalışıyordur. Makarnacı tehlikeyi sezince, tetik davranmış birdenbire dönerek kendini yüzüstü yere atmıştır. Gelgelelim, Aliço da onun sırtına kalıbı kalıbına –bu deyim M. Sami Karayel'indir– olanca ağırlık ve acısıyla düşmüştür. Şangırrr... Korkunç bir düşüştür bu. İki gövdenin arasında 15 santim kalınlığında bir cam tabakası kalmış olsa şimdi tuzla buzdur. Makarnacı kaçıp kurtulmanın yollarını arıyor-

dur. Aliço bunu önlemek için pehlivan kazığını vurur. Ama makarnacı birden dönüp kazığı budar.

İki pehlivan altta yirmi dakikadan artık uğraşırlar. Aliço boyuna oyundan oyuna atlıyordur. Zavallı Makarnacı binbir çile, binbir Afrika yolculuğu sonunda bir kol baskısıyla ayağa fırlar. Artık bir saat, iki pehlivan ayakta yenişmeye çalışacaklardır. Bir ara Aliço hasmına bir çapraz daha girmeyi başarır. Bu kez onu sürmeden, olduğu yerde büküp altına alır. Boğuşma yine alta geçmiştir. Bu kez de Makarnacı, sarmalarda şansını arayan Aliço'nun paçasından kaparak doğrulur.

Güreş üçüncü saate doğru gidiyordur. Makarnacı bir kez olsun hasmını bastıramamıştır. Hele şükür, Aliço'ya bir çapraz girerek onu sürmeyi başarır. Otuz adım kadar harmanlattıktan sonra budayarak altına alır. Ama Aliço'nun alta düşmesiyle kalkması bir olur. Kemanede bulunan Makarnacı'nın bileklerinden tutarak doğrulu-vermiştir. Makarnacı ona bir çapraz daha girerse de Aliço, beş on adım gerilemiş ya da gerilememiştir. Makarnacı'yı bir yanbaşa getirip çeler ve altına alır. Bu oyun Sultan Aziz'in de hoşuna gitmiştir. Halil Paşa'ya döner:

– Aferin Aliço'ya! Güzel bir yanbaş doğrusu...

Güreş uzadıkça uzuyordur. Aliço Makarnacı'yı yenememiştir ama, iyice bozmuştur. Hava kararmaya başlar başlamaz Sultan Aziz buyruğunu oturtur. Pehlivanları berabere ayırmıştır.

Huzur güreşi de budur. Pehlivanlar, padişah önünde, hasımlarını yenerek, bir başkasına üstünlüklerini ortaya çıkaramazlar. Başkalarına üstünlük padişahlara özgüdür. Ne ki, Aliço yeri göğü bilmez bir Deli Veli'dir. Bir ay sonra yapılan bir ikinci güreşte Makarnacı'nın sırtını yine yere getiremezse de Kâğıthane'de Çağlıyan Kasrı'nda yapılan bir üçüncü güreşte Sultan Aziz'in Hüseyin Paşa diye çağırdığı Makarnacı'yı kündeden açık düşürecek, yani yenecektir.

Sultan Aziz, it dalkavukluğuna yatmayan Aliço'ya adamakıllı bozulmuştur. Bu kez de Aliço'nun şamdancıbaşı Kara İbo ile tutuşmasını ister. Çünkü Kara İbo da Kırkpınar'ı kurtarmış –bu de-

yim M. Sami Karayel'indir– devlerdendir. Ama biz o güreşi sergilemeden önce, biraz da o yıllardaki ünlü güreşçilerden açalım ki kimse böylelerini görüp söylemiş değildir.

Bir Kazıkçı Karabekir vardır ki boyu iki metreye yakındır. İri kemikli, iri elli, iri ayaklı ve sağlam kaslıdır. Örs gibi beden taşır. İstanbul'a yelkenli ile gelmiştir. Yelkenli ile İstanbul'un ateşini tutuşturacağı duyulduğu için de Tüm-İstanbul Yemiş İskelesi'ne üşüşmüştür. O vakitler, gemiler oraya yanaşır demirler. Suyolcu Mehmet Pehlivan da Fatih Medresesi'nde kum gibi kaynayan pehlivanları alıp onu karşılamaya koşmuştur. Suyolcu, Kazıkçı'nın acı bir pehlivan olduğunu bilir. Ama bir gece Medrese'de onu yağlamaya kalkıştığında, sırtında ense kökünden kuyruk sokumuna değin iki torik balığı iriliğinde kabarmış kaslar görmüştür ki bir anda tere batmıştır.

Kazıkçı'nın Sultan Aziz önünde de güreşleri olmuştur. Bir kez Padişah'a karşı Arnavutoğlu'nun parmağını çıkarmıştır. Kısacası Kazıkçı çok genç yaşta karakucak güreşine başlamıştır. Yozgatlı ünlü Kara Manda, Tosyalı Kel Aptullah, Amasyalı Yörükoğlu ve Tokat'lı Delioğlan'la çok çetrefilli güreşler çıkarmış, onları tartak martak getirmiştir. Yakacıklı Kel Hasan'ı dış kazığı ile mıhlayıp pes ettiren de odur.

Bir Naşçıköylü Kel İsmail Pehlivan vardır ki hep Rumeli yakasında ve Deliorman'da güreş tutar. Amerika şampiyonu Robert'i New-York'da dümdüz ettikten sonra Marsilya'ya gelmek için bindiği *La Bourgogne* transatlantiği ile birlikte Atlas Okyanusu'na gömülen Koca Yusuf onun çırağıdır.

Bir Hergeleci İbrahim vardır ki Deliorman'da, küçük yaşta, hergele çobanlığı yaptığı için böyle anılıp, Abbas Halim Paşa'nın koruması altındaki Arap Sait'i Baltalimanı Çayırı'nda keşkek etmiştir. İbrahim'in Türk güreşine kattığı on kadar oyun da vardır ki bütün pehlivanları ışıldatmıştır. Türklerden ilk kez Dünya Güreş Şampiyonu olan Kara Ahmet de –ki 1902 yılında, 32 yaşında, Aksaray'da Yeşiltulumba Kahvesi'nde kalp durmasından ölecektir– Hergeleci'nin bir yetiştirmesidir. (Öyle ya kahveler böyle işlere de yarar.)

Bir Durçalı Piç Mustafa vardır ki, adı kötüdür ama, kendisi çok yiğit, çok zağlı bir pehlivandır. Kazıkçı Karabekir onunla Karnıbat'ta kapışmıştır. Piç Mustafa ilk gün topuk elleyip Kazıkçı'yı açmış, Kazıkçı da açık düştüğüne eveti basarak meydandan çekilmiştir. Ama bir düğün güreşidir bu. Düğünün güreşsiz kalması için iki pehlivan ertesi gün de tutuşmuşlar, bu kez Karabekir, Piç'i kazıkla durdurmuştur. Hurda ayrıntılara inmek gerekirse, Durçalı'yı bir kez de Arnavutoğlu, Dolmabahçe'deki Camlı Köşk'ün önünde –köşkün içinden Sultan Aziz onları izliyordur– dağıtmıştır. Üç saat sürmüştür o gün güreş. Arnavutoğlu sonunda birden bir balık gibi çift paçaya dalmış ve gözle kaş arasında Durçalı'nın pes etmesine meydan vermeden, saray bahçelerine güreşi sokmakla adını büyülten Sultan Aziz, Halil Paşa'ya güreşi durdurmasını buyurmuştur:

– Çabuk ayırın bunları. Padişahsal memnunluğumu da kendilerine bildirin.

Bir Kavasoğlu Koca İbrahim de vardır ki, Abdülaziz'in ilk başpehlivanı odur. Kavasoğlu da Camlı Köşk'ün önünde Keçeci ile tuttuğu güreşte hasmının tek sarmasına yılanlı sarma ile karşı koymuş ve atikliği ile tanınan 100 kiloluk Keçeci'nin yağlı göbeğini gökyüzüne döndürmüştür.

Deliorman göçmenlerinden Sarı Mehmet, Yörük Ali, Kastamonulu Kel Memiş, Molla Ahmet –ki o da Pomak'tır– Karagöz Ali, Yakacıklı Kel Hasan, Katrancı Halil, Kavalalı Çolak Mümin Molla, Boyabatlı Hacı Mehmet de vardır ki Kırkpınar'da fırtınalar koparmışlardır.

Bir de Kara İbo vardır ki şimdi işte Aliço ile onun güreşini kantarlayacağız. Ama isterseniz lafı Sultan Aziz'in mabeyincisi Emin Bey'e bırakalım. Emin Bey, Meşrutiyet'in ilanından sonra bu güreşi pekçok kimseye anlatmıştır, sanırım bir kez de bize anlatır.

Bu kez Yıldız'da Mecidiye Köşkü'nün önündeki meydandayız. Sultan Aziz cuma selamlığından sonra köşke gelmiş, her zamanki gibi kendini dinlenmeye çektikten sonra güreşin başlamasını buyurmuştur.

Aliço o gün ayakta duracak halde değildir. Dut zamanı olduğu için birkaç gün önce Ihlamur Kasrı'nın oradaki Dutluk'ta midesini, dudağına kadar, dutla doldurmuş, üstüne de su çektiği için bağırsaklarını iyisinden bozmuştur. Günde belki yirmi kez dışarı çıkıyordur. Bedeni ateşler içinde yanmaktadır. Yüzü sapsarıdır.

Aliço ile Kara İbo'nun tutuşmasına daha önceden Sultan Aziz istek bağlamıştır. Kara bıyıklı, kara kaşlı İbo da Aliço'nun hastalığını duyar duymaz Halil Paşa'nın karşısına dikilmiş ve:

– Paşa Hazretleri, güreşe hazırım. Efendimize duyrulmasını rica ederim.

demiştir. Halil Paşa Aliço'nun hasta olduğunu bilmiyordur. Ona haber salarak Kara İbo ile tutuşacakları günü bildirir. Hinoğlu Halil, Aliço'ya bu halde güreşemeyeceğini anlatmak isterse de o:

– Halil be, görmez misin ki, bizi kollar dururlar. Onlar benim leşimi bile yenemezler be.

karşılığını yapıştırır.

Kel Aliço ile Kara İbo Padişaha karşı yer öpüp saygılarını sunduktan sonra güreş başlamıştır. Sultan Aziz Aliço'nun hasta olduğunu çakmışsa da Halil Paşa'nın:

– Hasta değil Efendimiz. Belki sinirlidir. Kara İbo kulunuz, idman üzerinde. Ağır basıyor Aliço'ya.

sözlerine kapılmıştır.

Daha ilk dakikalarda Kara İbo Aliço'yu bir çaprazla altına alıp bastırmaya başlar. Herkes Aliço'nun yenik düşeceğine inan getirmiştir. Gelin görün, yarım saat geçtiği halde Aliço'nun sırtı bir türlü yere gelmiyordur. Yarım saatın sonunda da başka bir şey olur. Otuz dakikadır ecel terleri döken Aliço, terlerin etkisiyle yavaş yavaş bedenindeki zehri dışarı atmaya ve canlanmaya başlar. Emin Bey burada bir durum değerlendirmesi de yapacak ve şöyle diyecektir:

– Kara İbo'nun zoru ve güreşi ona panzehir gibi gelmiştir.

Aliço birden hasımına girer, sıkı bir çapraz toplayıp sürer. Hırsından dişlerinin gıcırtısı işitiliyordur. Sultan Aziz'in oturduğu yere beş altı ayak kala Kara İbo'yu budayarak yüzüstü düşürür. Üs-

tüne de bir çeki taşı gibi abanır. Şimdi onu eziyor, eziyordur. Emin Bey bir durum hesabı daha çıkarır:

– Aliço'nun bu derece gaddarane ve hayınane güreş yaptığı görülmemiştir.

Güreşin üçüncü saatine doğru Kara İbo'da hal kalmamıştır. Artık Aliço'yu yenmeyi, menmeyi değil, paçayı kurtarmayı düşünüyordur. Ne ki, Aliço ona aman vermek niyetinde değildir. Son bir çaprazla Kara İbo'yu toparlar, bükerek çengeller ve altına alır. Bekletmez, bir künde vurarak aşırır. Kara İbo yenilmiştir.

Şimdi er meydanına bir başka pehlivan daha salacağız.

Bu Türkiye'nin gizli başpehlivanıdır.

Bu gizli başpehlivan –ki Sultan Aziz derler bir padişahtır– bugüne değin sarayında besiye çektiği bütün pehlivanları yenmiş sıra Aliço'ya gelmiştir. Halil Paşa, Aliço'yu çağırarak haberi ulaştırır:

– Pehlivan, Efendimizle güreş tutacaksın, hazırlan.

Aliço, Sultan Aziz'in pehlivanlığına bir türlü inanamıyordur. Kavasoğlu'na sorar:

– Abe usta, Efendimiz pehlivan mıdır be?

– Baka be! Bizler hep onun elinden geçmişizdir be!

– Amma yaptın usta be!

– Abe kızan, beni, Arnavutoğlu'nu, Kara İbo'yu, Makarnacı'yı hepten yenmiştir be!

Kel Aliço'nun yaşamöyküsünü yazmış olan M. Sami Karayel –ki bir öz Türk olmak bakımından, öz Türk sporcularını Türk ulusuna tanıtmakla sonsuz mutluluk ve sevinç duymuştur– Sultan Aziz'le pehlivanımızın üç güreşi olduğunu yazar. Birincisi Zincirlikuyu Kasrı'nda yapılmıştır ki her iki güreşçi de denk düşmüş ve o zıpzıp hava hemen renk değiştirdiği için de güreş yarıda bırakılmıştır. Ama Aliço, Padişah'ın bir çetin ve zarplı boyunduruğunu yemiş ve Sultan Aziz'in güreşi çok iyi bildiğini anlamıştır. Ayrıca onun acı bir gücü olduğunu da görmüştür.

İkinci güreş Mecidiye Kasrı'ndadır. Sultan Aziz bu kez daha çok idman yapmış olarak Aliço'nun karşısında yer almıştır.

İlk saatler iki pehlivan da yine denk bir güreş çıkarırlar. Üçüncü saate doğru ise Aliço Sultan Aziz'i bastırarak paçakazak oyununa alır. Aliço Padişahı tepe taklak yere vuracak bir duruma gelmiştir. Ne var, bir an askıda tuttuktan sonra Müminlerin Emiri Sultan Aziz'i –ki onun eli değmeden hiçbir tatlı tadını bulamaz– yavaşça yere bırakır.

Padişah yenilmiştir ama hiç sesini çıkarmaz, yalnız Aliço'ya şunları fısıldar:

– Pehlivan, aferin sana! Ama seninle bir güreş daha yapmak isterim.

Üçüncü güreş Zincirlikuyu Kasrı'ndadır:

Sultan Aziz'in kispetini Kara İbo giydirir. Arnavutoğlu da özenle paçalarını bağlar. Sonra ikisi birden Efendilerini bir güzel yağlarlar. Bu işler olurken Kavasoğlu da Aliço'ya öğüt geçmiştir:

– Sakın Padişah'ı incitme. Dikkat et! Nara filan atayım deme:

Güreşin ilk beş dakikası el-enselerle geçmiştir. Beşinci dakikadan sonra –bunları M. Sami Karayel anlatıyor– Sultan Aziz'in Aliço'yu çapraza takarak, sürmeden, olduğu yerde köstekleyerek, altına aldığı görülür. Altına alır almaz da sarmalar. Daha sonra da doldurur. Bir aşırıp yenmesi kalmıştır. Ama Aliço kündeyi sıyırtır.

Alttaki güreş bir yarım saat kadar sürer. Sultan Aziz Aliço'yu adamakıllı ezmiştir. Yarım saatin sonlarına doğru pehlivanımız bir kol baskısıyla kendisini alttan kurtarır. Kimin karşısında bulunduğunu unutmuş gibidir. Çırpınarak bir nara atar:

– Hayda be!

Bu nara Kavasoğlu, Kara İbo ve Arnavutoğlu'nu şaşkınlık denizine iteler. Bu ne biçim adamdır. İnsan hiç padişaha "Hayda be!" diye nara atar mı? Gelgelelim nara gizli başpehlivanın hoşuna gitmiştir. O da bir nara ile karşılık verir:

– Hayda!

Güreş olağanüstü bir zağlıkla sürüp gidiyordur.

Birden Gaddar Aliço Padişahı budayarak bastırır. O da hasmını yarım saat altta tutar.

Güreş dördüncü saatine girmiştir.

Aliço hasmını yeniden bastırıp sarmalar. Kündeye alıp aşar.

Aşırıp ensesini yere vuracak mı, vurmayacak mı?

Hayır vurmayacak. Bir an askıda tuttuktan sonra Padişahı yere bırakır, olduğu yerde el kavuşturarak durur.

Gizli başpehlivan yine yenik düşmüştür.

Ama Aliço'nun Saraydaki yaşamı da sona erer. Sultan Aziz, para verip onun yanından uzaklaştırır.

Nedir, bu Aliço'nun, 27 yıl, Kırkpınar'da başpehlivanlık tahtına oturmasına yol açacaktır. O, Göksu'da Arnavutoğlu ile kapışmasından sonra da, Sultan Aziz'in Mısır'a gitmesinden yararlanarak, izin almadan Kırkpınar'a gelmiş ve adını oraya altın harflerle yazdırmıştır. Bu arada, padişah pehlivanı olmakla başlangıçtaki hasmını kendi seçmesini söyleyen Kırkpınar Ağası'na da şu karşılığı yapıştırmıştır:

– A be ağalar, Padişahımızın buyruğuna yurdumuzun her bucağında baş eğilir. Ama bu meydanda sizin sözünüz geçer. Biz buraya ölesiye güreşmeye geldik. Padişah Efendimizin yüreği, padişah yüreğidir. Bizim gibi pehlivan kullarına acıması vardır. Onun huzurunda güreşler kıran kırana tutulmuyor. Ben kıran kırana güreşlere özlem çektiğimden buralara geldim.

Gaddar Aliço bundan böyle davul-zurna sesini de iyice içine çekebilecektir.

Er meydanının defterini herkes bilmez.

Ey rastıklı sürmeli hanımlar, ayparçası güzeller, madamalar, korialar, madamangolar bu civanı alın kayığa koyun, üç gündüz, üç gece Boğaz'da gezdirin.

Bu adam Gaddar Aliço'dur. Çaprazından, kündesinden sakınmayanın sırtı yerdedir.

Dambır dadan dan
Dambır dadan dan

Bir Kedi Niçin ve Nasıl Vaftiz Edilir?

Şimdi kendimizi 1904 yılına kamançe edelim. Göksu'nun ince saatlerini yeniden yaşamaya başlayacağız. Ağustos günlerinden bir gün.

Bugün burada Pierre Loti'yi görürseniz hiç şaşmayın. Hazret 1903 Eylülünde Fransız karakol gemisi (sömürge gemisi) Vautour'un komutanlığına atandığı için on bir aydır Boğaz'da lengerendaz olmaktadır. Yedi ay sonra, görevi sona erince de, Mart 1905 günü, Messagerias Maritimes'in *Equanteur* adlı gemisine atlayarak Marsilya üzerinden memleketine dönecektir.

Loti'nin Türkiye'ye beşinci gelişidir bu. En uzun kalışı da budur. İlk gelişi 1876 yılına rastlar. Ağustosun ilk günü gelmiş ve ertesi yılın 8 Mayısında ayrılmıştır. O zamanki görevi *Le Gladiateur* gemisindedir. Öteki gelişleri ise 1887, 1890, 1894 yıllarındadır. Bunlar, üç dört günlük gezi sınırlarını aşmaz. Yalnız 1894 yılında 16 gün kalmış, Fransız Elçisi Paul Cambon ile birlikte Bursa'ya da sarkmıştır.

Vautour kimi zaman Tarabya, kimi zaman da Beykoz koyunda yatar. Gemide o zamanlar teğmen olan Claude Farrère de vardır ama iki yazar ancak 1910 yıllarında dost olacaklardır. Loti *Vautour*'da *Gönül Kırgını Kadınlar*'ı yazarken Claude Farrère de, ha babam, *Uygar Kişiler*'i (Les Civilisés) çiziştiriyordur. Farrère iki yıl sonra bu kitabıyla, 1903 yılında kurulan Goncourt ödüllerinin üçüncüsünü de kazanacaktır.

Loti geceleri gemide kalmaktadır. Romanına çılaşmadığı vakitler salondaki piyanonun tuşları üzerinde gezintiler yapar. Hazret'in Osman adında bir uşağı da vardır ki her gittiği yere götürür. Bir Fransız'dır bu. Adının Osman olması 1854 yılında Kırım Savaşı'na katılan ve Türklere büyük bir sevgi besleyen büyükbabası yüzü suyunadır. Loti, adı Osman olan bu Fransız'a rastlayınca onun yakasını bırakmamıştır.

Loti'nin pek havalı bir kayığı da var. Cuma ve pazarları kendisini Göksu'ya taşır. Ama bugün eski sadrazamlardan Kadri Paşa'nın oğlu İsmail Cenani Bey'in kayığındadır.

Loti'ye hiçbir biçimde yakışıklı denilemez. Gözleri hep yorgun görünümlüdür ki bu onu olduğundan yaşlı gösterir. Oysa 54 yaşlarındadır. Ne ki, genç görünmeyi de çok ister. Bu yüzden saçlarını ve pırasa bıyıklarını sık sık boyar. Yüzünü allık ve pudra ile sıvar. Burun büyük ve kavislidir. Gözleri iri ve siyahtır. Bakışlar kıpırdamak nedir bilmez. 1910 yılında Loti'yi Boğaz vapurunda görmüş olan Nahit Sırrı Örik şöyle diyecektir: "Yolcular, pek süslü arabalarda gezen damat paşaların ve vükelâzadelerin alışılmış pudralı ve genç yüzlerine belki kanıksamış olsalar bile bu yüzü boyalı mösyöye garip bakmıyor değillerdi."

Loti bodur mu bodurdur. Bunun için boyunu hep dik tutar. Potinlerini de çok yüksek topuklulardan seçer. Hazret çokluk geniş kenarlı bir şapka giyer, gelin seyredin, bu akşam çok başka bir şey yapmış başına bir fes geçirmiştir ki bütün bakışlar kendi üzerindedir. Bugün canımız, ruhumuz Abdülhak Şinasi Hisar da buradadır. O da Loti'yi fesle görünce şaşırmış ve İsmail Cenani Bey'in kayığını Kıbrıslılar'ın kayığı ile karıştırmıştır.

Bugünün ince saatini çaldıranlar arasında Keçecizade İzzet Fuat Paşa'nın sandalı da vardır. Kayıkta amcası oğlu Reşat Fuat Bey de yer almıştır ki, biraz sonra Göksu'da Loti'ye enfiye sunacaktır.

Eyvah, derede kibarlara ve züpplere özgü çayıra yanaşacak yer kalmamış bugün. İsmail Cenani Bey kayığını, oraya daha önce gelip borda eden Fransız Elçiliği'nin beş çifte tören kayığına yanaştırmaktan başka çare bulamaz. Şimdi Loti, kıyıda, dünya

güzeli kadınlarla fingirdemekte ve gülüşmektedir. Birkaç hafta önce olsa, yanında karısı da bulunurdu. Çünkü bu yaz karısını İstanbul'a getirtmiş ama 17 Ağustos onuruna bir yemek verdikten sonra onu gerisin geriye sepetlemiştir. Loti bu yaz Göksu'da Gabriel de la Rochefoucault ile Georges Calman adlarında iki Fransız yazarı ile de görünmüştür. Sonra da onları Bursa'ya taşımıştır. Fransız ozanı Henri de Régnier ile Gérard d'Houvile takma adıyla yazılar yazan eşi de –ki ünlü Fransız ozanı José Maria de Hérédia'nın kızıdır– bu yaz Cazes Dükü'nün *La Velleda* adındaki yatıyla Loti'yi yoklamaya geldikleri için onlar da bir ara Göksuzede olmuşlardır.

Bakın, bakın Tütün Rejisi Genel Müdürü Bay Lois Rambert de burda. Saçları iyice ağarmış ama yaş da 65. İstanbullu levanten karılar, Loti kadar, onun da çevresinde dört dönmekte. Uzun süre Tütün Rejisi'nde çalışmış olan Halit Ziya Uşaklıgil onu şöyle anlatacaktır:

– Zaman öyle yaptı ki Mösyö Rambert'le âmir-memur ilişkisiyle başlayan bağlantı yavaş yavaş her iki tarafın birbirlerine arkadaş ve yardımcı olması biçimine dönüştü. Ben ona yaklaşırken, gariptir ki, yaşça da yaklaşıyor gibiydim. Ben yaşlandıkça o hep genç kalırdı. Sanki arada otuz yıllık bir aralık yokmuş gibi ben yaşlı bir genç, o genç bir yaşlı olarak birleştik. Gerçekten, Mösyö Rambert'i özel yaşantısında görüp bilenler, hele onu bir kadın toplantısında görenler bu boylu poslu, geniş yüzlü, keskin bakışlı, gür sesli ihtiyarda bitmez, tükenmez bir gençlik, sürekli olarak taşkın bir aşk, her vakit coşan bir neşe bulurlardı. Ona hayran kalmamak, onu dinlerken beyaz saçlarını okşama hevesi duymamak olanaksızdı. Galiba bu duygu daha çok kadınlarda belirirdi.

Doğrusunu ararsanız, devlet büyükleri de –Tanrı'nın selamı onlar üzerine olsun– Rambert'in etrafında dört döner. Çünkü Sultan Hamit çağının son yıllarında tamtakır kurubakır bir duruma düşen Devlet Hazinesi'nin "Yetişin, ölüyorum," sesine çokluk Tütün Rejisi Genel Müdürü karşılık verir. Bundan bir buçuk ay sonra, 12 Ekim 1904 günü de bunun şeker-şerbet bir örneği görülecektir. O gün Maliye Nazırlığı'na Gümrük Nazırı Nazif Paşa kon-

durulmuş, onun yerine de Selanik Valisi Hasan Fehmi Paşa atanmıştır. Selanik Valiliği'ne ise Devlet Şurası üyelerinden Rauf Paşa seçilmiştir. Nedir, Hazine'de Rauf Paşa'ya verilecek yolluk yoktur. Kaldı ki Rauf Paşa'nın birikmiş aylıklarından iki bin lirayı aşkın alacağı bile vardır. Sadrazamın –Avlonya'lı Ferit Paşa– isteği üzerine Rambert kendisine 820 lira vermeye evetlik gösterir. Ama Tütün Rejisi Genel Müdürü bugün burada kimseye borç vermek için bulunmadığından pek memnundur.

Loti eylül sonlarında Göksu'da yine görünür. O gün orada Osmanlı Ordusu'nda görevli Albay Blaque Bey de vardır. Albay, Beyoğlu Altıncı Belediye Dairesi'nde 12 yıl müdürlük yapmış olan Edourd Blaque Paşa'nın oğludur. Paşa'nın Türk elçilik müsteşarlarından, R. Blaque Bey adında bir oğlu daha vardır. Belediye Müdürlüğü'nde büyük işler kotarmış değildir ama halk, onun çok becerikli bir müdür olduğuna inanır. Abdülhamit bile 1895 yılında ölen Paşa için şunları söylemiştir:

– Yazık pek değerli bir adamdı. Ehlidil adamdı, severdim.

Denilebilir ki Blaque Paşa'nın bütün yaptığı Beyoğlu'nda sokak adlarını gösteren levhaları değiştirmesi olmuştur. Yeşil renkteki bu levhalar üzerine, beyaz bir yazı ile sokağın adı hem Fransızca, hem de Türkçe olarak yazılmıştır. Gelgelelim, Blaque Paşa bir gün Beyoğlu'nda oturanların lambasına pek fena üflemiştir. Sarah Bernhardt'ın İstiklâl Caddesi'ndeki Odeon Tiyatrosu'nda –şimdiler Lüks Sineması– vereceği oyunları yasaklamıştır. Gerçi bu kararı tiyatro salonunun Fransız oyuncusunu görmeye koşacak kalabalığı kaldıramayacak durumda olmasından almıştır ama bütün Beyoğlu'nun da ayranını kabartmıştır. Sonunda salon demir ve tahta sütunlarla desteklenmiş, oyuna da izin çıkmıştır. Böylece tatlısu Frenkleri ile dil bilen Türkler Sarah Bernhardt'ı *Tosca* oyununda alkışa bindirmek fırsatını yitirmemiştir.

Osmanlı padişahlarının işlerini gözden kaçırmayın: Blaque Paşa gençliğinde yedi yıl süre ile (1846-1853) İstanbul'da devletçe kurulan Courrier de Constantinople (İstanbul Postası) gazetesinin başyazarlığında da bulunmuş, yaşamının öteki yıllarında ise dış elçiliklerde görev almıştır.

Blaque Paşa şebekesi üzerinde bunca durmamızın bir nedeni vardır. Çünkü Loti, sözünü ettiğimiz o eylül günü sandalıyla Göksu'ya gelirken başka bir sandalda bulunan Albay Blaque Bey'i görerek, ona oturaklı bir selam yapıştıracak, Albay da aynı sıcaklıkta bir pata çakacaktır. Burada Lois Rambert on bin altın imdat etse kaç para? Blaque Bey'in sandalında bulunan öteki kişiler Loti'yi umursamayacaklar ve selamını almayacaklardır. Buna çok içerleyen Loti de ertesi gün önemli bir kalabalığın önünde onlar için: "Kaba herifler, terbiyesizler," sözünü fırlatacaktır. Her önemli topluluk ve şölende yerden biten kibar kişiler de, yemeyecekler, içmeyecekler bu lafı Lorando ile Tubini'ye taşıyacaklardır. Çünkü bu kaba ve terbiyesiz herifler Lorando ile Tubini'den başkası değildir.

Kırıklık feriklikten iyi olduğu için iki kesim de bu işi ancak düellonun temizleyeceğine inanır. Tanıklar seçilir. Bu arada Loti, Tubini ile uzlaşır. Ama Achille Lorando düello diyor da başka bir şey demiyordur.

Bu olayı Ahmet Mithat Efendi anlatacak olsa şöyle der:

– Şimdi bu Lorando adında, Türklere dokunacak ne görürsünüz? Biz onun kim olduğunu anlatalım ki Türkler de, Loti'ye de ne dokuncası olduğunu, Loti'nin de kime işi düştüğü ortaya çıksın.

Biz de Ahmet Mithat Efendi'ye uyarak Lorando'yu kantara vuralım:

– Orlando Frenk kodamanları arasında başı çeker. Abdülaziz'in israf denizine bir damla sunup da anaparayı yüz kez ödeten bir faizle parababası kesilmenin bütün yollarını bilir. Ayni yolun yolcusu Tubini'ler, Kastelli'ler gibi o da İstanbul'un gerçek padişahıdır. Sultan Aziz'in tahttan indirilmesinde paracıklarını bilinen kişilere sunmuş, sonra da Sultan Hamit'ten bu parayı on katıyla istemeye kalkışmıştır. Bu konuda mahkemeden ilamı da almıştır. Ama Hazine bu parayı ödemeye yanaşmıyordur. Orlando Fransız uyruklu olmakla Fransız Elçisi Mösyö Constans da işe burnunu sokar. Hariciye Nazırı ve Sadrazam katında birçok girişimlerde bulunur. Bunlardan bir sonuç alamayınca da Sultan Hamit'e baş-

vurur. Padişah, Adliye Nazırı Abdurrahman Paşa, Mabeyinci Ragıp Paşa ve İkinci Kâtip Arap İzzet'ten oluşan bir yarkurulun işi incelemesini buyurur. Bundan da bir sonuç çıkmaz. Kimse Padişaha: "Bu para amcanızın tahttan indirilmesi için alınmıştır," demeyi göze alamıyordur.

Abdülhamit'in Mabeyn Başkâtiplerinden Tahsin Paşa şöyle der:

– Herhangi bir sarraftan ya da bankadan borç alarak bir padişahın tahttan indirilebileceği olasılığı akla gelince Sultan Hamit için de aynı şeyin yapılmasına ne engel vardı? İşte yıldırma politikası altında yaşayan o çağın ileri gelenleri bu düşünceler üzerinde durarak kendilerini ve yerlerini korumak için bu Lorando işini sürüncemede bırakıp duruyorlardı.

Arada, Rıhtım Şirketi'yle de bir anlaşmazlık olur. Fransa İstanbul'daki elçisini geri çeker. Elçinin İstanbul'dan ayrılmasından sonra da Fransız filosu Midilli Adası'na dayanır. Karaya çıkarılan bir birlik Gümrüğe el koyar. Fransız uyruklarının alacağı ödenmeden Fransız filosu Midilli'den çekilmeyecektir. Buna, durumdan yararlanılarak, bir istek daha eklenir. Fransa koruyuculuğunda olan din ve kültür kurumlarının yasal varlıkları onaylanacaktır.

Bu olaylar 1901 güzünde patlak vermiştir. Sadrazamlık koltuğunda da altı yıldan beri Halil Rifat Paşa oturmaktadır. Paşa 9 Kasım 1901 günü ölünce yerine Küçük Sait Paşa altıncı kez sadrazam olur. Uzun lafın kısası, Babıâli Fransız isteklerini kabul eder, Fransız donanması da askerini Midilli'den çekip gider. Lorando'nun alacağı, faizlerle 750 bin Osmanlı altınını bulmuştur. Birtakım pazarlıklardan sonra borç 502 bine indirilir. Bunun 160 bini de Tubini'nindir.

Sizin anlayacağınız, Lorando böyle bir Lorando'dur. Beyoğlu Caddesi'ndeki evinin yanındaki Lorando çıkmazına İstanbul halkı "Korsan Çıkmazı" adını takmıştır ki, bu asalak Frengin korsanlığına pek uygun düşmektedir. Lorando ile ortağı Tubini'nin Büyükada'da görkemli villaları vardır. Yazları, iki-üç aylarını orada geçirirler.

Demek isteriz ki, Lorando aklına koyduğu bir şeyi yapmadan rahat edemez. Ama Türkiye'de kediler çamaşır yıkar da düello yapılamaz. Lorando:

– Olsun, yabancı bir memlekette yaparız.

deyecektir. Loti'de şafak atmıştır. Ensesi kalın bir adamın derisine kurşun geçmeyeceğini iyi biliyordur. Fransız Elçilik maslahatgüzarına yüz bin teşekkür ki araya grip Lorando'yu yatıştırır.

Lorando, Kandilli'de yalısı bulunan Kont Ostrorog'un eşi Kontes Ostrorog'un babasıdır. Loti bir yıl önce, Claude Farrère'in aracılığı ile Kontesle tanışmıştır. Bir başka deyişle, Lorando ile Loti'nin barışmasında Kontesin de ince parmakları büyük rol oynamıştır.

Aslını, astarını sorarsanız, Loti bir yaralı kuştur. Bir yıl önce de İstanbul'da üç kadın Loti'ye eşi bulunmaz Urfa yağıyla kavrulmuş bir oyun oynamışlardır. Başoyuncu Madam Lera adında kırtipil bir yazardır. *Marc Helys* adıyla uyduruk bir romanla sözümona kadın haklarını savunan birtakım yazılar yazmıştır. Osmanlı Devleti'nde görevli dönme bir Fransız'ın iki kızı da oyunun öteki kişileridir.

Günlerden bir gün bu üç serüvenci Loti'den bir randevu alırlar. Loti, bir Türk hanımı ile iki arkadaşından gelen bu istek karşısında davulu boynuna asmış, tokmağı da Madam Lera'nın eline vermiştir. Buluşmalar birbirini izler. Üç serüvenci ilkin yoksul olduklarını ileri sürmüşler ve pek cevahir bir Fransızca ile Türk haremlerinde kadınların ne denli bahtsız olduklarını anlatmışlardır. Daha sonra da Loti'den Türk kadınlarını savunmak üzere bir kitap yazmasını rica etmişlerdir. Loti her öneriye kabul yüzü gösterdiğinden buna da hemen boyun eğer. Bu arada Canan'a da –Madam Lera, Loti'nin karşısında bu adla çıkmıştır– iyisinden tutulduğunu anar.

Buluşmalar Loti'nin Fransa'ya dönüşüne değin sürer. Serüvenciler ona bu kez de mektup yağdırmakta, Türk Haremlerinde geçen yaşam üzerine –anlaşılan Loti romanını daha bitirmemiştir– bilgi vermeyi sürdürürler. Aman Tanrım, son mektup Ca-

nan'ın ölüm haberini getirmektedir. Canan, Padişah buyruğu ile eski kocasına yeniden varmak istemediği için zehir içerek dünyamızdan çekip gitmiştir. Zehir içildikten sonra yazılan mektubun son satırları Canan'ın aşkını bütün bütüne açığa vurmaktadır:

– Seni seviyorum, hiç değilse bunu bil, seviyorum. Ah Loti, ölüyorum, bitiyorum, kucakla beni. Seni böyle bir seviyle kimse sevmemiştir. Ah, ölüm uykusu bastırıyor, kalemim elimden düşüyor. Sar beni sevgilim, kucakla beni.

Mektubun bundan sonraki satırları okunmuyordur. Loti dudaklarını mektubun üzerine kondurur. Bu, onun Canan'la ilk ve son öpüşmesidir.

Bundan sonra işler daha da karışır. Madam Lera'nın iki kız arkadaşı –bunlar da Loti'ye kendilerini Zeynep ve Melek adlarıyla yutturmuşlardır– hiç beklenmedik bir anda Paris'te görünürler. Abdülhak Şinasi'nin demesince Babıâli'de Tahriratı Hariciye başkâtibi Nuri Bey'in kızları olan hanımlar, gazetecilere Loti'ye oynanan oyunu anlatırlar. Loti aldatıldığını öğrenmiştir ama hiç sesini çıkarmaz, onun için önemli olan romanının yazılmış bulunmasıdır. 1930 yılında da Madam Lera *L'envers d'un roman-Le secret des Désenchantées révélé par celle qui fut Djénane* (Bir romanın iç yüzü *Gönül Kırgını Kadınlar*'daki gizin, romanın başkişisi Canan tarafından açıklanması) adında bir kitap yayınlar. Burada Loti'ye yöneltilen yutturmaca en hurda ayrıntılarına değin anlatılıyordur. Ne var ki, Loti yedi yıldan beri yeryüzünde değildir.

Şimsi sıkı durun, bu kez de bir kedinin nasıl vaftiz edildiğini göreceğiz. Bu düzmecenin temelinde de yine Loti vardır. Ününü canlı tutmak için elinden geleni ardına koymayan Loti tam da bu işin adamıdır. Ama bunun için bir yıl kadar geriye bakacağız.

Günlerden pazar: 8 Aralık 1903.

Loti, İstanbul'a gelip oyunlar vermiş olan bir tiyatro topluluğunun onuruna Vautour gemisi salonunda bir çay vermektedir. Topluluğun Müdürü Bay Coquelin bu ağırlanmadan dört köşe olmuştur ama gerçekte Loti'nin niyeti başkadır. Ama biz Loti'nin meramını açıklamadan önce salona bir göz atalım. Salon kont ve

kontesten geçilmiyordur. Kont Seynes-Larlenque ve eşi, Kont Ostrorog ve eşi, Kont Arnoux ve eşi lahanalar gibi kurulmaktadırlar. Tarabya'daki yabancı devlet karakol gemilerinin komutanları da baş konuklar arasındaki yerlerini almışlardır. Ayrıca Fransız Elçiliği çevresinde kümelenen tatlısu Frenkleri de boylarını göstermektedir. Loti'nin Türkçe öğretmeni, Şehremaneti Meclisi kâtiplerinden Zeki Magamız Bey de koltuklardan birini doldurmuştur. Loti'nin İstanbul'da kısa sürede dostluk kurduğu İran Elçisi Mirza Han'ın altın sesli hanendesi de burdadır ki biraz sonra İran türküleriyle bütün dinleyicilerin belini kıracaktır.

Türkülerden sonra Loti piyanoya geçmiş, geminin çalgı tımbırdatmakta pey çaylak olmayan bir iki subayıyla Romberg'in sulu mu sulu bir senfonisini döktürmeye başlamıştır. Bu, küçük ve pamuk gibi bir kedinin vaftizi yolunda atılan ilk adımdır. Bugün buraya niçin çağrıldıklarını bilmeyenler de Loti'nin kafasından geçenleri yavaş yavaş çakmaya başlamışlardır. Salonun bir köşesinde, bir sepet içindeki kedi de az sonra başına geleceklerden habersiz pinekleyip durmaktadır. Ama o da, senfoninin ilk vıyaklamalarıyla örtüsünün altında kulaklarının tıkacını açmış, olan biteni sezmeye seyirtmiştir. Yanılmıyorsak, kediyi Loti'ye Belkıs Haydar Hanım armağan etmiştir. Belkıs Hanım bugün burada yoktur ama Madam Roux onun temsilcisi olarak salonda bulunmaktadır.

Senfoni biter bitmez, İskandinav efsanelerinin sahneye konulmasında rol alan rahiplerin kılığına bürünmüş bir adam, göz kamaştıran beyazlıklar içinde, içeri girer. Pamuk kedinin sepeti de alınıp masanın üstüne kondurulur. Tören başlıyordur. Loti masaya yaklaşır, sepetin örtüsünü kaldırır, kediyi kucağına alır. İlk Bay Coquelin'den kediye bir ad bulmasını rica eder. Coquelin ağzında bir şeyler gevelerse de, bulduğu ad çoğunluğun onayından geçmez. Bu kez Loti öteki konuklara yönelir. Herkes bir ad öneriyor, ama hiçbiri benimsenmiyordur. Sonunda biri, kediyi armağan eden Belkıs Hanım'ın adı üzerinde durur. Loti'nin istediği de budur. Rahip kılıklı adam da yine İskandinav efsanelerinden çıkarılmış birtakım sözler mırıldanarak kediye Belkıs adını bağışlar. Bu arada üç kişiden oluşan bir koro da İskandinav havalarını anımsa-

tan bir ezgiyi şırlatmaya başlarlar. Ezginin sözleri artık Belkıs diye çağrılmaya başlanan kediye göre ayarlanmıştır:

Belkıs koydum adını
Umarım korursun onurunu
Acımasız ol, görünce sıçan
İnsanlar karşısında da sevecen
Yitmesin boncuk gözlerinin pırpırı
Kedisin aklında tut unutma
Parmaklarımız gezinirken sırtında
Sen de çıkarıver kamburunu

Bu vaftiz öyküsü daha sonraki günlerde bütün Paris gazetelerini kaplar. Loti, kutsal inançları alaya almakla suçlanır. Fransız donanmasının bir gemisinde böylesine sulu-zırtlak işlere kalkışılması da kınanır. Sonunda Loti Fransız Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'ndan tuzlu biberli bir zılgıt yer. Vaftiz öyküsü bu kadardır, biz onu bağlamadan önce II. Abdülhamit çağının en ünlü kantocularından, Kuşlu Tiyatrosu'nun yıldızı Büyük Amalya'nın nihavent kedi kantosunu da buraya alalım ki, okuyanların ömrü uzasın:

Talihim ah talihim talihim
Dolabım açtı, döktü yemeğim
Boşuna mı gitti benim emeğim
Dolabımı açtı, ekmeğimi kaptı
Beni görünce tavana kaçtı.

Kediyi ben yakaladım.
Bir iyice patakladım.
Mırnav ırırnav ırırnav mırnav
Miyav miyav miyav miyav

Loti 1910 yazında yeniden Boğaz'da hazırola geçer.
Bu kez Kandilli'de Kont Ostrorog'un yalısında konuktur.

Kafesli pencerelerin ardında, odayı boydan boya kaplayan sedire uzanır, buradan kurduğu kapanın başında bekleyen bir avcı gibi gizlice Boğaz'dan geçen sandalları, vapurları izler. Sultanların, şehzadelerin altın mahmuzlu sekiz çifteleri, denize bırakılmış bir karpuz dilimini andıran iki kürekli kayıklar azalmış mı azalmıştır. Çağın sürat hastalığına kapılan Türklerin de artık buharlı gemilere, petrolle işleyen sandallara yani çirkin ve pis adına ne varsa, onlara yönelmeye başladıklarını görmekte ve üzülmektedir.

Kont ve Kontes Ostrorog gerçek bir konukseverdir. Ama Loti pek sevgili Boğaz'ıyla birkaç gün düşüp kalktıktan sonra, ilk gözağrısı olan eski Türk mahallelerinde oturmak ister. Kontes onunla bir otel bulabilmek için bütün İstanbul'u dolaşır. Ne yazık ki iyi oteller hep Beyoğlu'ndadır. İstanbul yakasındaki otelleri Loti'nin gözü tutmaz. Sonunda Alipaşa Camii'nin oralarda Kemal Bey adında bir teğmenini evini kiralamak zorunda kalırlar. Yazık ki yazık, Loti, bir iki hafta sonra iyisinden hastalanacaktır. Artık yaşlılığın ağırlığı da omuzlarına çökmüştür. Taksim'deki Fransız Hastanesi'nde 15 korkunç gün geçirir ki anlatılamaz. Beyaz duvarlar onu boğacaktır. Fransız Başkonsolosu hastalığın daha atlatılmadığını gördüğü halde, onu Ortaköy'deki evinde kalmaya çağırır.

28 Eylül, ikindi vakit, yıkıntı halindeki Loti'yi bu eve taşırlar. Konsolos, sabahları, Loti uyanmadan İstanbul'a iniyor, akşam yedide dönüyordur. Loti, bir süre önce İstanbul'a gelmiş olan oğlu Samuel de Viaud ile yemek odasında başbaşa kahvaltı ettikten sonra, oğul İstanbul'da sürtmeye çıkıyordur. Fransız yazarının o eşi bulunmaz uşağı Osman da ardında. Loti ise, sırtına paltosunu geçirerek hiçbir mavi ile boy ölçüşemeyecek mavilikteki latin çiçekleriyle çit sarmaşıklarının önünden geçer ve bahçedeki tahta kameriyeye sığınır. Bütün gün orada Doğu'nun, yaz aylarının ve de kendi yaşamının sona ermekte olduğunu düşünecektir.

Konsolos'un evi bütün güzelliğini eskiliğinden ve sessizliğinden almaktadır. Bahçe dalyalar, kasımpatları, çayırçiçekleriyle dolup taşmaktadır. Meyve ağaçları ile sebze de pek boldur. Ekilmemiş topraklarda ise her taşın altında bir akrep. Uzaktan, Yıldız Sa-

rayı'nın duvarlarından küçük bir parça seçilmektedir. Bahçenin alt duvarına bitişik Derviş Paşa Köşkü'nde ise Sultan Murat'ın dulkarısı Şayan Kadın'la kızı Hatice Sultan oturmaktadır. Loti, kimi gün, anneyi, sırtında çarşaf, ardında Çerkez halayıklar, sokaktan geçerken görür. Daha aşağılarda ise Ortaköy Camii yeralmaktadır. Bir süre önce bir yer sarsıntısında yıkılan minaresini ustalar onarmaktadır. Loti, her gün minarenin ne kadar yükseldiğini gözlüyordur.

Yazarımızı kimi zaman Türk dostları yoklar. Eski adamlarından Hamdi ile Cemil de sık sık gelir. Loti böylece iki çift Türkçe laf edebilecek kimseler bulmuş olur. Akşam Konsolos'un eve döndüğü saatte Samuel de döner. Onlar yemeklerini yerken, perhizde olan Hazret birinci kattaki salona çıkar. Salonun bir cumbası vardır ki Loti burada akşam ezanını dinler. Daha sonra da, demir uçlu sopasıyla kaldırımlara vuran bekçinin geçişine kulak kabartır. Bütün bunlar ona Doğu'da olduğunu anlatır. Ama üzünçlü, ölümlü bir Doğu'dur bu. Sonbaharların doğusu.

Oh be, sessizlik onu yavaş yavaş iyileştirir. Artık deniz kıyısına inebilmektedir. Camiinin önünden bir arabaya atlayıp Bebek'e, Emirgan'a kaçıyordur. Oralarda soluklaşan ve kimsesizleşen kahvelerde son nargilelerini içecektir. Her yanı sonbahar renkleri kaplamıştır. Gökyüzünde çokluk kara kara bulutlar.

Hava iyi olduğu vakitse yazarımız gece mece demez, merdivenli sokaktan kıyıya inerek kahvelerden birine çöker. Orada, bir süre, cigara ve nargile dumanıyla ağırlaşmış havada duvardaki ayetleri seyre dalar. 23 Ekim'de de bir daha geri dönemeyeceğini düşünerek İstanbul'dan ayrılır.

Ama onu 1913 yılının 1 Ağustos günü yine İstanbul'da görürüz.

Aralıkta, İtalyan Savaşı ile Balkan Savaşı karşısındaki Türkleri aslanlar gibi savunmuştur. 1912 yılında yayınladığı *Can Çekişen Türkiye* adlı kitabında şu kükremeler yer alır:

– Ömürleri boyunca Türkiye'ye ayak atmamış ve Türkleri tanımamış olan Batılıların, önyargılara dayanarak Türklerin yaşamı

üzerine düşünceler ileri sürmeleri insanı çileden çıkarıyor. Yeni döndüğüm Amerika'da da durum bundan başkası değil. Orada da Türklerden açıldığı vakit "Asya Aşiretleri", "Barbarlar" gibi sözler kullanılıyor. Oysa yeryüzünde Türklerden daha yürekli, daha gözüpek, daha dürüst ve kendi halinde bir ulusun varolduğunu sanmıyorum. Ne ki, okullarımızda okuyan, bulvarlarımızda kişiliklerini yitiren kimi Türkleri hesaba katmıyorum. Ama halk, gerçek halk, küçük esnaf ve köylüler... Bunlardan daha iyi insanlar bulunabileceğini düşünemiyorum. Hiçbir yerde Türkler kadar yoksullara, güçsüzlere, küçüklere acıyan ve sevgi duyan, ana babaya saygı gösteren birine rastlayamazsınız. Onlar hayvanlara acımakta da bizden ileridirler. İstanbul'un başıboş köpekleri büyük bir hoşgörü ile yüzyıllardan beri rahatça ömür sürmektedirler. Türkler, yağmur altında kalmış bir köpek yavrusu gördükleri vakit, hemen sokağa fırlar, üstünü kilim parçalarıyla örterler. Kedilere gelince, bunlar hiçbir zaman sokaktan gelip geçenlerin önünden çekilmez. Çünkü Türkiye'deki insanların kendilerine ilişmemek için yollarını değiştireceklerini bilirler.

Loti, bu kez Hükümetin konuğudur. Padişah, devlet ileri gelenleri, halk onu büyük bir sevgi ile karşılar. Edirne ve Trakya'daki savaş meydanlarını gezdirirler. Oturması için ev sağlarlar. Sultan Reşat evi, Topkapı'dan getirtilen eşyalarla döşetir. Topkapı Sarayı'nda bir de onuruna dört dörtlük bir şölen veriir. Loti buradaki köşkleri gördüğü vakit, kendini Binbir Gece Masalları Ülkesinde sanacaktır. Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi Baki Efendi onu tekkeye iftara çağırdığında da sini etrafında bağdaş kurularak yenilen yemek, onu yine eski günlere uçuracaktır. Hele mukabelehanede, bir seccade üzerine çömelerek seyrettiği sem'a iliklerine işler.

Bir gün de bir sandal kendisini Yeniköy'de Sadrazam Sait Halim Paşa'nın yalısına götürür. Sait Halim Paşa'nın sadrazamlıktaki ilk aylarıdır bu. Paşa Loti için o gece Boğaz'da bir mehtabiye patlatır ki Abdülhak Şinasi Hisar, bunun eski mehtabiyyeleri hiç mi hiç aratmadığını söyleyecektir. Sekiz hamlacının çektiği büyük bir pazar kayığı yalıya yanaşmıştır. Yeniköy'ün bütün ileri gelen-

leri kayıktadır. Loti onların arasında nargilesini tokurdatmaya başlar. Pazar kayığı Anadolu kıyısından geçerken bütün köylerin kendi onuruna aydınlatıldığını sezer.

Bir ay sonra da, 17 Eylül 1913'de, İonie adlı gemiyle İstanbul'dan ayrılır. Bu, İstanbul'u gerçekten son görüşüdür.

Vapur, Sarayburnu'nun dönüp Marmara'ya açıldığı sıra içinde bir şeylerin olanca güçleriyle bağırdığını duyar gibi olur:

– Doğu ölmedi, Doğu ölmedi.

Ben Bir Küçük Sultanım

29 Temmuz 1895 Pazartesi günü Şirketi Hayriyye'nin Neveser vapuru, yazarlar yazarı Ahmet Rasim'i Arnavuktöy'e boca etmiştir.

O gün Arnavutköy'ün panayırı başlamaktadır...

Sokaklar, allı, morlu, sarılı, yeşilli, mahyalarla pıtrak.

Fener dipleri taflan, defne dallarından görünmüyor.

Fiyakalı, kokoroz, pinpon, radarcı, dalgamotor, cıvık, haybeci, düdük makarnası, rafadan, andavallı, irikıyım, çiroz, pavurya, bıldırcın, hoşor, zıpır... İstanbul'un, ne kadar kıyıda-köşede kalmış cacıklık malı varsa hepsi burda. Topu da leyla. Ne ki, İstinye, Kuzguncuk, Çengelköy panayırlarına bakılırsa, burası yine de kibarlık üstüne çalışır. Tonozaltı gazinolarında garsonluk eden kalopediler bunun en iyi örneğini verir. Müşterileri kesmek için, zom olmalarını bile beklemezler. Bir şişe su beş kuruştur ki, Haliç'te Limon İskelesi'nde "Sakızlı" denilen meyhanede onunla 9 kadeh rakı çekilir.

Kıyıdaki gazinolarda kafayı bulup da köy içine doğru yürürseniz –Ahmet Rasim şimdi onu yapıyor– tenhalığa, menhalığa kavuşacağınızı sanmayın. Orası da mahşerallah. İğne atsan yere düşmez. Davul, çiftenekkare, zurna, çığırtma, klarnet, flavta, lavta, laterna, keman, kemençe, santur, bando, mızıka çın çın öter. Bir curcuna ki durmadan yürümek olanaksız. Adam adam üstünde.

Ahmet Rasim ilerliyor.

Biraz sonra da, yaşamında ilk kez zurna yakısıyla karşılaşacak. O, zurna alayını, zurna kirizini bilir ama zurna yakısıyla ilk bu gece zifafa girecek. Oysa bu yakı, hemen her yerde, kolayca elde edilebilir. Yeter ki, elinizin altında kıranta bir sarhoş bulunsun. Adamın başına üç zurnacı diktiniz mi, tamam. Yalnız zurnacılardan biri, sarhoşun sağ kulağına, öbürü de sol kulağına üflemelidir. Üçüncüsü, nasıl olsa ensede bir yer bulur. Ne var, yakının bütünlenmesi için kıranta adamın önünde bir davulla bir çiftenakkarenin de gümbür gümbür gümbürdemesi gerekir.

Ahmet Rasim ilerliyor.

Bu kez ekranlarımıza gülünçlü ağlatı gelecek.

Başrolde Zurnacı Todi. Öteki rollerde: Al atlı ve boz atlı.

Dekor: Bir meyhane önü.

Dikkat, film başlamıştır.

Todi, al atlı sağ yanında, boz atlı sol yanında bir zurna senfonisi çekmektedir. Al atlı, Todi'ye boyuna ikilik çeyreği basıyordur:

– Çal ulan!

"Fistanakis salkım saçak", "Entarisi ala benziyor", "Cimdallı". Türkülerin bini bir para.

– Çal ulan!

Bu kez ekranda Ahmet Rasim'in yüzü. Yakın planda pos bıyıkları ve kelebek gözlüğü.

Bir ses "Amaaan!"

Ahmet Rasim'in sağ kulağı kıpırdıyor. Hayır, bu bir manidir. Zurnacı mani çağırıyor.

İyi ama zurnacı hem zurnasını üfler, hem de mani çağırır mı?

Ahmet Rasim başını çeviriyor.

İki atlı, kıç kıça vermiş, aralarına aldıkları zurnacıyı sıkıştırmaktadır. Todi, zurnayı murnayı bir yana itmiş, bütün gücüyle bağırıyordur:

– Can kurtaran yok mu?

Başta Ahmet Rasim, meyhanenin içindekiler ve dışındakiler Todi'nin yardımına koşar. Filmin sonu: Todi kurtarılmıştır. Küçük bir çocuk yerden bir dal alıp, ortasından şak diye kırar. Bu, Todi'nin kaburgalarının hurdahaş olduğunu anlatmak içindir.

Arnavutköy panayırı üç gün sürer. Üç gün sonra, kalabalık yatağına çekilir ama Arnavutköy, canlılığından bir şey yitirmez.

Köyün ağırlığı bir dere içindedir. Buranın havası pek iyi değilse de güney-batı yakasındaki tepelerde bulunan köşkler –kıyıdaki yalılar da öyledir– ılıman rüzgârlarla dizleri üstüne gelirler. Akıntıburnu'nun ötesindeki yalılar ise poyraza karşı olmakla zehir-zıkkım rüzgârlar alırlar. Demek isteriz ki, Sarrafburnu (Amerikan Kız Koleji yakası) ile Akıntıburnu arasındaki koy iyi bir demir yeridir. Fırtınalı havalarda gemilerin barınmasına pek elverişlidir.

Arnavutköy akıntısının hızı saatte 4-5 mili bulur. Geçmiş yıllarda sandallar, küçük gemiler burnu –buraya Arnavutköy Burnu de denir– ancak, kıyıdan çekilen halatlarla geçebilirler. Yedekçilerin çektiği ip koptu, ya da sandalın küreği kırıldı mı, buna olanak kalmaz. Sultan Aziz'i Osmanlı doruğundan alaşağı edenler arasında başı çeken Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın başından böyle bir olay geçmiştir ki anlatılması bile yürekler acısıdır:

– Padişahın tahttan kaldırılması için kararlaştırılan günden bir gün önce, Hüseyin Avni Paşa'nın Paşalimanı'ndaki yalısına bir yaver gelmiş, Paşa'yı Saraya çağırmıştır. Paşa, bir bahane ile yaveri savarsa da bir süre sonra, bir ikincisi sökün eder. O da savuşturulur. Ama Paşa'yı bir kuşkudur alır. İşin içinde parmağı olan Sadrazam Rüştü Paşa'ya durumu anlatmak için bir üç çifteye atlar. Arnavutköy akıntısına geldiklerinde –Sadrazamın yalısı Bebek'tedir– yedekçi bulamazlar. Kayığın iki küreğini de akıntı, o an, midesine indirir. Bin bela karaya çıkılır ama Paşa ondan sonraki yolu –paşalar böyle bir şey yapmaz– yaya tepmek zorunda kalır.

Akıntı yüzünden burada, 1900 yılında, Ağustosun 23'ü Perşembe günü büyük bir çarpışma olur. Daha doğrusu, Tütün Rejisi Genel Müdürü Bay Rambert ile dostlarını Ereğli Kömür Havzası'nı gezmeye götürecek olan Yunan bandıralı Elpis vapuru

Akıntıburnu önünde bir yelkenliye bindirir. Yelkenlide direkler parçalanmış, yelkenler yırtılmıştır. Bir bağrışma, bir çığrışma. O ne, tayfalardan biri de denizde. Adamı kurtarmak için kıyıdan bir kanca atılır. Böylece olay da ölümsüz atlatılmış olur. O gece Bay Rambert günlüğüne şunları yazacaktır:

– Şükür ki ölen olmadı. Ama bir yelkenli parçalanıp gitti. Bir biçarenin ekmek parası da yok oldu. Gemimiz gaddarca, pervasızca geçip gidiyor. Ama ne yapabilir? Gemimizi durdursak, akıntı başka kazalara yol açacak.

İşin tuhafı, Bay Rambert'le arkadaşları ertesi akşam bir başka deniz kazası daha atlatacaklardır. Akıntıburnu'ndaki çarpışmadan sonra Elpis vapurunun bir yerlerinin kırıldığı anlaşılmış ve tekne Büyükdere'ye çekilmiştir. Ertesi gün de Bahriye Nazırı Hasan Hüsnü Paşa İdare-i Mahsusa'nın (Denizyollarının) Selanik adlı 1500 tonilatoluk gemisini Bay Rambert'le arkadaşlarının buyruğuna vermiştir.

Şimdi, isterseniz Selanik vapuruna atlayıp Bay Rambert'in serüvenlerini oradan izleyelim. Çünkü Boğaz'ın insan tarihini anlatırken, tıkınımalar tarihini anlatmazsak olmaz. Selanik vapurunda ise, insanın kalbini sıcak tutacak tıkınımalar olmuştur. Nedir, işi başından alalım. Vapur, akşam saat sekizde yola düzülmüştür. Osmanlı İmparatoruğu'nun bütün öbür gemileri gibi köhne mi köhnedir. Makinesi, demir gıcırtısını andıran seslerle patırdıyordur. Geminin yolu da varla yok arasındadır.

Bay Rambert'le hempası geminin kıç tarafındadır.

Güçlükle dönen uskur konukların bulunduğu yerde mısır patlatıyordur. Selanik Vapuru, Boğaziçi'nin "pürnur" kıyılarını aheste beste geride bırakıp Karadeniz'e açıldığı vakit saat 9.30 olmuştur. Aşçıbaşı, yemeğin hazır olduğu haberini muştular. Sofrada Bay Rambert'den başka dokuz kişi daha vardır. Bardak Kurumu Müdürü ve Osmanlı Bankası Yönetim Kurulu Üyesi Bay Noel Bardak ki Bay Rambert'le içtikleri su ayrı gitmez, Düyunu Umumiye Genel Müdürü ve Ereğli Kömür Havzası Şirketi Yönetim Kurulu Üyesi Yanko Bey, Bahriye Nazırı Hasan Hüsnü Paşa'nın küçük oğlu, Bahriye Nazırı'nın güvenilir adamlarından ve oğlunun

eğitmeni Aslanyan Efendi, Tütün Rejisi Ticaret Müdürü Bay Newman ki su katılmamış bir İngiliz'dir, Bay Rambert'in özel kâtibi Bay Germini, Zonguldak'ta görevi bulunan Bay Kalavli, bir de İdare-i Mahsusa müfettişlerinden biri ki adını kimseler bilmemektedir.

Şimdi, Bay Rambert'le öteki elden düşme konukların mideleri, şap şap ile kâfirî keyiflere geçmiştir. Göbekleri ise sallanmaz ve yerinden oynatılmaz bir kerterize yatmıştır ki gemici dilinde buna pürmece tutmak denmektedir.

Saatler saatleri kovalamıştır ki tayfalardan biri içeri girip Rumca bir şeyler yumurtlar. Bay Rambert, İsviçre'li olduğu için bundan bir şey çakoz etmemiştir ama, herkes birbirini iterek güverteye fırladığı için o da, onların ardından gitmiştir. Eyvah ki eyvah, karanlık içinde, Selanik vapurunun birkaç metre ötesinde kilise çanını andıran bir siyahlık vardır. Bu gölge, pupa yelken Selanik vapurunun üstüne doğru gelen bir yelkenlidir.

Çarpışma kesin ve kaçınılmazdır. Bunu kestiren iki tekne, boşuna vakit yitirmemek için birbirlerinin üstüne atılırlar. Bereket, bindirme bordadandır. Daha doğrusu, iki tekne birbirlerine sürtünerek geçip gitmişlerdir. Ne ki, Selanik vapurunun 1500 tonilatoluk gövdesi yelkenliyi yine de kalbura çevirmiştir. Öyle ki, yelkenlinin bütün direk ve yelkenleri Selanik vapurunun güvertesine dökülür. Hızını kesmeden yolunu sürdüren vapurun gerisinde çığlıklarla çırçıplak kara bir leke vardır şimdi. Süvari, bir an kurtarma sandalı ile denizdekilere imdat yetiştirmeyi düşünürse de, sandalın da hurdahaş olduğunu görür. Gerçi sağlam bir sandal daha vardır ama, Kaptan, ne olur ne olmaz, onu salıvermek istemez. Çünkü Kaptana da ambarda delikler olduğu haberi gelmiştir.

Bu öykünün sonu, yeterince acıklı değildir. Bir kez, Selanik vapurunun ambarındaki delikler çarçabuk onarılmıştır. Sonra, İstanbul'a uçurulan bir haber sonunda olay yerine yetişen bir römorkör yelkenlidekilerin topunu kurtarmıştır. Ama bu öyküde yürek kabartan başka bir yan vardır. Çarpışmadan sonra yemek salonuna dönen konuklar, tabak, bardak ve şişelerin yerde, tuz ve buz halinde, yattığını, o ağzına yakışır yemeklerin de zehirli han-

çerlerle göğüsleri delinmişcesine salonun şurasına burasına yapışıp pejmürdeleştiğini görmüşlerdir. Bay Rambert, durumu kurtarmak için "Zaten iştahımız da kaçtı," gibilerde bir söze yol verir ama, buraya çok büyük umutlarla gelmiş olan konuklar bununla, hiçmi hiç, avuntu bulmaz:

1852 yılında İstanbul'a gelmiş olan Fransız yazarı Théophile Gautier Boğaz suyunun Akıntıburnu'nda, bir kazanda imişçesine boyuna kaynadığını söyler. Şu sözler de onundur:

– Güneşin kavurduğu kolları ne kadar güçlü olsa da kayıkçılar, tuttukları küreğin, elleri altında, yelpaze gibi eğrildiğini görürler. Bu azgın dalgalara karşı gelmek isterlerse kürekleri, cam gibi paramparça olur. Boğaziçi kendisini, bir deniz kolundan çok, bir nehire benzeten bu değişik yönlü akıntılarla doludur. Akıntı yerine gelince kayıktan kıyıya bir ip atılır. Üç, dört yedekçi atlayarak bu ipe sarılır, provası beyaz köpükler saçan kayığı güçlü kollarıyla çekerler. Akıntı geçince, kayıkçılar yeniden küreklere yapışır ve sandal ölü bir denizde kolayca yolunu sürdürür.

Akıntı, Arnavutköy Burnu'ndan başlayarak, Kızkulesi'ne değin, Anadolu kıyısını izler. Ordan Sarayburnu'na doğru hızla akar. Sarayburnu'na çarpınca iki kola ayrılır. Güneye ayrılan büyük kol Marmara'ya, batıya ayrılan öbürü Haliç'e yönelir. Ama bu sonuncusu Köprü'ye varmadan dağılır, Galata ve Tophane açıklarında kıyıya yakın anaforlara dönüşür.

Ruşen Eşref bu akıntıların kitabını yazmıştır. Bunun için de, gönlünün sesine kulak vererek, küçük bir gemiyle ta Yenimahalle'den akıntının ardına düşmüş, onunla birlikte Boğaz'ın ortalarından koşmuştur. Bundan sonrasını ondan dinleyelim:

– Akıntı, anaforlarla çatıştıkça, ayna dedikleri o iri, ama dönücü düzlükler, çağıltılı hoplayışlar arasında, kendini Kireçburnu'nda, Tarabya, Yeniköy burunlarında belli ede ede Tokmakburnu'na çarpardı. Dönüp, Anadolu yakasında Çubuklu Burnu'na geçerdi. Orada ona Çakal derlerdi. Orada da durulmaz, Rumelihisarı'na çevrilir, Şeytan adını alırdı. Yalıların rıhtımlarını döve döve, buradan da kaçardı. Yine karşı kıyıya, Kandilli Burnu'na. Ondan da dirsek yiyince, bütün bütüne hızlanır, Arnavutköy Burnu'na öf-

keyle varırdı. Rıhtım kenarlarında, görünmez birer ağır çuval taşır gibi eğilmiş yedekçi omuzlarına bin eziyet çektirerek, yukarı aşacak gemileri geri geri iter, yavaşlatır. O azgınlıkla yeniden Anadolu yakasına atılırdı. Çengelköy Burnu'nda bir daha hırçınlaşınca, ona Maskara derlerdi. O, burada da durmaz, Beylerbeyi ve Üsküdar önünden Sarayburnu'na akar, güneşli Marmara'da gözden kaçardı.

Şu var ki, Akıntıburnu'nda yalılar hiç de eksik değildir. Zaten koy, daha önceki yüzyıllarda çokluk zimmilerin evleriyle dolduğu için, Müslümanlar, ister istemez Arnavutköy ile Bebek arasına konmuşlardır. XIX. yüzyılın başlarında burada Kaftanzade Mustafa Ağa'nın bir yalısı vardır. Sadrazam Halil Hamit Paşa oğullarının iki yalısı da buradadır. Küçüğünde Nuri Bey, büyüğünde Arif Bey oturur. Akıntıburnu'nun üstündeki setlerde de Sadrazam İzzet Mehmet Paşa'nın Hünkâr için yaptırdığı biniş köşkü vardır. Sadrazamın kendi köşkü de buradadır. O çağda Boğaz'ın en güzel yalılarından biri olan Mektupçu İbrahim Efendi'nin yalısı da onların yakınındadır.

Vah vah ki, 28 Nisan 1798 Pazartesi günü sabahı, daha gün açılmaya geçmeden önce, burnundan kıl aldırmaz bir yangın, çok afilli esen bir lodosun omuzdaşlığı ile ilkin köy içini sonra hemen hemen bütün Arnavutköy'ü kavurmuş, yalıların yerlerinde külden başka bir şey bırakmamıştır.

Daha sonraki yıllarda Halil Hamit Paşa'nın oğulları, yanan yalıların arkasındaki sette, kendilerine yeni birer köşk yaptırırlar, III. Mustafa'nın kızı, III. Selim'in de kızkardeşi Beyhan Sultan ise 1804 yılında, onların kıyıdaki arsalarının hemen üstüne bir yalı dikmiştir. *Boğaziçinde Tarih* yazarı Samiha Ayverdi bu saray için şunları söyler:

– O zamanlar Arnavutköyü demek, biraz da Beyhan Sultan'ın yüz kadem genişliğindeki bu sahilsarayı demekti. Türk Sanat dehasının bir infilakı sayılacak bu bina, bir zevk, zarafet ve sanat devri demek olan III. Sultan Selim zamanının abideleşmiş zaferlerinden biri idi. Bu, cephesi yüz adım genişliğindeki yalının 60 adımlık divanhanesi ile ve bu divanhaneye açılan diğer salonlar

ile sarayın birinci katı, oyma, yaldız, nakış, hat, mermer ve bronzun el birliği edip bezediği bir cennet köşesine benzerdi. Dellawey ile Viston'un bu saraydaki misafirlikleri, onları bilhassa tavan tezyinatı ile mermer havuzlarına, çeşmelerine, selsebillerine, taş işçiliği ile duvarları süsleyen hat sanatının şaheserlerine hayran bırakmıştır.

Sultan Mecit, 7 Mayıs 1840 günü kızkardeşi Atiye Sultan'ı (II. Mahmut'un kızı) Meclis-i Ahkâm-ı Adliye üyesinden Fethi Ahmet Paşa ile evlendirince, çeşitli çağlarda Kuruçeşme, Akıntıburnu ya da Arnavutköy Sarayı adıyla anılan ve Akıntıburnu'ndan Bebeğe giden rıhtım üzerinde yer alan bir yalıyı kendisine ayırmıştır.

Aferinbad ona ki, Sultan Mahmut, kızı daha kendini bilmeye başlamadan önce çeyizini düzmeye başlamıştır. Bunlar arasında mineli saatler, roza bilezik ve çiçekler, çok iri tek taşlarla işlenmiş bir taç, mineli bir dürbün görenleri şaşkınlık kılıcı ile lokma lokma etmiştir. Valdesultan da bu çeyize bir taşlı roza su, bir mücevherli ayna, bir mücevherli küpe, bir inci tespih, bir mücevherli cüzdan ve bir mücevherli Kelam-ı Kadim eklemiştir. Sultan Mecit'in düzdüğü çeyiz ise şöyle sıralanabilir:

– Elmas, inci sırma işlemeli, al şal kaplı bir sırt samuru; yine inci, tırtıl ve elmas işlemeli mor şal bir entari; yine aynı mücevherlerle bezenmiş fıstıki şal bir entari; klaptan harçlı, pul ve tırtıl işlemeli bir entari daha ve daha nice nice ağır giysiler. Sultanın gelinlik yatak takımları da ince sırma ve kadife ipeği ile işlenmiş al kumaştandır. Çeşitli renkteki şilte yüzleri ise canfestendir ki inci ve klaptanla görünmez kılınmışlardır. İpek sırma işlemeli yastık yüzleri, kılaptan dokumalı atlas bohçalar, sırma işlemeli havlular, klaptan dokumalı, elvan ipekli futalar (önlükler), türlü türlü renkte top top kumaşlar, elvan pul işlemeli pembezar yatak çarşafları ile gümüş kakmalı kadife ve atlas sandıklar da bu çeyizi bütünlüyordur. Damat Fethi Ahmet Paşa'ya sunulan armağanlar da herkesi tartak martak getirmiştir. Paşanın fes örtüsü roza elmas, ipek ve tırtılla işlenmiştir. Traş takımları, seccade, kürkler, gecelikler de hep süslü şeylerdendir. Berber peşkirinin kenarları

ise yine roza elmas, tırtıl ve sırma ile örtülmüştür. Paşaya bir de sakal tarağı peşkeş edilmiştir ki "altın üzerine roza elmasla süslü, mine tuğralı, muzıka çalar" bir taraktır.

Arnavutköy Sarayı'nın yemek odasına girecek olursanız, orada da gümüş kaplamalı üç, güzelden güzel iskemleyle karşılaşırsınız. Burada gümüş kakmalı bir sürü kadife masa da vardır ki, yemiş masası, hoşaf masası da bunlar arasındadır. Yatak odasında, Atiye Sultan'ın karyolasının başucuna konulan su takımları çok çok seyredilecek, çok çok şaşkınlık getirilecek şeylerdir. Bardak, tabak ve sürahi "kapak tepeleri roza elmas"la süslüdür.

Kahve takımlarına gelince, tepsiler, fincan ve zarflar da gümüş ya da altındır. Kahve takımlarının örtüleri inci ve elmasla işlenmiştir.

Burada, biz yine yüz bin eyvah çekeceğiz. Atiye Sultan, evlendikten bir süre sonra Fethi Ahmet Paşa'nın bir başka karısı olduğunu haber alacak ve içinin bütün kirazları o anda kuruyacaktır. Sonunda da II. Mahmut'un bütün öbür kızları gibi –Adile Sultan bunlara katılmamalıdır– genç yaşında, 27 baharında, kocasından mutluluk alamadan kara topraklara sığınmaya gidecektir. Nedir, kocası Damat Fethi Ahmet Paşa, Viyana ve Paris Elçiliklerinde de bulunduğu için karısının arkasından pekçok gözyaşı dökmüştür. Atiye Sultan'ın o kumral, o ince o ufarak sultanın 10 yıl süren evliliğinde iki kızı da olmuştur. Seniye ve Feride adındaki bu hanım sultanlar Arnavutköy Sarayı'nda çok uzun bir süre yaşamışlar ve oranın tadını, annelerinin yerine, kendileri çıkarmışlardır. Arnavutköy Sarayı'nı 14 Aralık 1935 günü Boğaziçi Liseleri (Feyziati Lisesi) olarak görürüz. Okul da yaşamını orada yirmi yıl kadar sürdürür. Daha sonra da saray, Arnavutköy-Bebek yolu açılırken, 1957 yıllarında yıktırılır.

Akıntıburnu'nun üstüne, Boyalı Köşk Sokağı'nın bittiği yere, Sultan Mecit, iki kızı için, yanyana iki saray da yaptırmıştır. Çifte Saraylar diye anılan bu sarayların bütün gereci Londra'dan taşınmış, yapıları da bir İtalyan mimar üstlenmiştir. Son yıllara değin, Boğaz'ın en güzel yerlerinden birindeki bu saraylar kuru canlarıy-

la yaşarken, hoyrat ve sevgisiz bir el gelmiş onları yerle bir etmiştir.

Boğaz'ın bütün girdisini, çıktısını bilen Münevver Ayaşlı, Arnavutköy tepelerinde, Ali Ekrem Bey'in –Namık Kemal'in oğlu– kayınpederi Celal Paşa'nın da bir köşkü olduğunu söyler. Ali Ekrem Bey'le eşi Celile Hanım'ın üç kızıyla bir oğlu varmış. Kızlarının üçü de güzel olmakla birlikte, en büyükleri Masume Hanım bir ayparçası imiş. Masume Hanım, halasının oğlu Numan Bey'le –Büyük Elçi Numan Menemencioğlu– nişanlı imişler ama, nedense evlenememişler.

İlhami Masar'ın demesine göre ise, Arnavutköy Akıntıburnu'nun üstünde Şeyhülislam Arif Bey'in de bir sarayı vardır. Şeyhülislamın kızı Zehra Hanım, kocası Mısır Prenslerinden İsmail Paşa ile burada uzun yıllar yaşamış ve 1858 yılında 64 yaşında iken ölmüştür. Prenses Zehra, o zamanlar Mısırlı Hanımefendi diye anılırmış. Oğlu İskender Bey genç yaşta öldüğü için bütün zenginliği yeğeni Hayrullah Efendi'ye kalmış. O da, 18 yıl içinde, mal ve gelir, bütün zenginliğin altından girip üstünden çıkmış. Hayrullah Efendi, İlhami Masar'ın babası Mehmet Mazhar Paşa'nın büyük amcasıdır. Paşa çocukluğunda, babasını yitirince, annesiyle birlikte Prenses Zehra'nın sarayına sığınmıştır. Prenses malının ve parasının bir bölüğünü küçük Mehmet Mazhar'a bırakmayı düşünüyordur ama, ömür defterini zıngadak kapatıvermesi buna engel olmuştur. Burada bize yine vahvahlanmak düşer. Çünkü saray 1910 yılında yıkılmıştır.

Akıntıburnu tepelerinde bu kadar çok durduktan sonra Faruk Nafiz'den açmamak da olmaz.

Faruk Nafiz tam bir Boğaz'cıdır. Üstelik de basın kartı vardır. Boğaz'ın her iskelesinde, Emirgan'da, İstinye'de, Sarıyer'de, Yenimahalle'de, Kanlıca'da, Kandilli'de, Çengelköy'de demir atar. İskele kahvelerinde bizim Salim Rıza Kırkpınar ile çok briç, çok prafa oynamıştır. Bir kez Yenimahalle Vapur İskelesi yanında bir oyuncu eksik düşmüş, oradaki bir balıkçıyı kandırarak prafa çevirmişlerdir. Yani çok da oyuncudur. Kabataş Lisesi Türkçe öğretmeni iken, 1935-1936 yıllarında, gelmiş Arnavutköy'de, bir

apartmana yerleşmiştir. Apartman yine Akıntıburnu sırtındadır. Konuk odası da Boğaz'a bakar. Karşıda Kandilli yamaçları, Anadoluhisarı, Küçüksu Kasrı pırıl ki pırıl. Yahya Kemal, şairimizi şu ikilikle dünyaya çakmıştır:

Bir lübbüdür cihanda elezzi lezâizin
Her mısra-ı güzideki Faruuuk Nafiz'in

Faruk Nafiz ise "Vahdet-i Vücut", "Çiçekten Adalar" ve "Hüsnü Aşk" şiirleriyle Azize Çamlıbel'i –ki o da Kandilli Lisesi Tabiiye öğretmenidir– ölümsüz kılmıştır.

Faruk Nafiz olayların ve rastlantıların ürünü olan şiirlerini, yapıtlarını daha çok sever. Sermet Sami Uysal, 1954 yılında, Arnavutköy'deki evde, Faruk Nafiz'le yaptığı bir konuşmada, *Yayla Kartalı*'nın nasıl yazıldığını şöyle saptamıştır:

– Vaktiyle şu ilerki evde oturuyorduk. Bir yaz, yanımızdaki bahçeye –bunları anlatan Azize Çamlıbel'dir– bir tuluat tiyatrosu gelmişti. Pencerelerden ve bahçeden onların bütün içyüzlerini görebiliyorduk. Gerçi sahnede komedi oynuyorlardı ama, sahnenin arka tarafı facia idi. İşte bu kumpanya Yayla Kartalı oyununu ilham etmiştir. Ama olay, baştanbaşa hayale dayanmaktadır.

Faruk Nafiz şiirlerini, yazarsa, öğleden önce yazar. O vakit kahvaltı da etmez. Bol bol cigara içer. Kimseyle de laklakaya girişmez. Kendisine soru sorulduğunda da iyisinden kızar. Öğleyin yemek geç kaldığı vakit ise, mutfağa kadar gelip görünür. Hiç mi hiç sızlanmaz. Şairimiz sinemaya da çok düşkünlük gösterir. Gregory Peck'i, Ingrid Bergman'ı el üstünde tutar. Edebiyatçılardan da Yahya Kemal ile Refik Halit'ten başkasına yüz vermez. Safiye Ayla, Münir Nurettin ve Necmi Rıza'nın seslerine de biter. Bu arada, gaz sobasını yakmanın, hiç mi hiç, üstesinden gelemez.

1836 yılında Moltke de iki, üç ay Arnavutköy'de Boğaz koklamıştır. Köybaşı İskelesi'nde Mardiraki Sebastiani'nin yalısıdır burası. Pek büyük, pek berhane bir şeydir. Eteğini Boğaz dalgaları yalar. Arka yakası da yamaca tırmanır. Bu yüzden, yalının üçüncü katından, arkadaki sete kolayca çıkılabilir. Yalı, uçarlı-koşarlı

bir biçimde dayalı, döşelidir. Ne ki, tek bir soba bile yoktur. Gerçi Mardiraki, Moltke'nin odasına bir mangal koydurtmuştur ama Prusya'lı Subay, ev sahibi gibi, sırtına 3-4 kürk geçirip mangal başına çökemediğinden tir tir titrer, İstanbul'da da kışların adamakıllı sert geçtiğine inanır. Yalnız geceleri, bütün ailenin toplandığı salondaki tandır, Moltke'nin yüzüne yine gülücükler serper. Bacaklarını tandırın altına, mangala doğru uzatıp, tandırın üstündeki yorganı da burnuna kadar çekti mi kekâlarda yüzmeye başlar. O zaman da gelsin tavla, gitsin domino. Tandırın başında, kimi zaman, sabahın ikisine değin keyf yetiştirilir. Bütün aile ateşin çevresinde, birbirine sokulurcasına oturduğu için, bu da Moltke'ye ayrı sıcaklıklar verir. Ama tandırın, her an, bir yangın başlatabileceği aklına düştükçe de yeniden çivi kesmeye başlar.

O vakitler soba, birkaç Frenk uğursuzunun evinde varsa vardır. Türkler, Rumlar, Ermeniler, Yahudiler hep mangalla ferman ferma olurlar. Mangallar da çokluk yer halısının üstüne konur ki, bu da Moltke'nin yüreğini yerinden uğratmaya yeter. Günde en az yirmi defa pencereye koşarak dışardan "Yangın Var!" çığlıklarının gelip gelmediğine bakar.

Prusyalı, ev kiralarının yüksek oluşunu da yapıların her an yangın tehlikesiyle karşı karşıya olmalarına bağlar. "Çünkü, ev yaptıran bir kimse, büyük bir olasılıkla, 10-15 yıl içinde malının kül olacağını düşünmek zorundadır. Elbet, kiralar da buna göre hesaplanır."

Bütün bunlara karşın, Moltke, yine de tahta evlere, tahta yalılara iyisinden kesilir. Bunların dörtte üçünün pencere oluşu gönlünün patpatını artırır. Hele Müslüman yalılarını koyacak yer bulamaz. Bunun nedeni de, Müslüman evlerinin Boğaz'a bütün kollarını açması ve mavi, sarı, kırmızı renklerle ışımasıdır. Zimmiler ise bunu yapamaz. Onların evleri çok dardır. Üstelik de kurşuni badana ile boyanması zorunluğu vardır. Ama kimi açık göz zimmiler yalılarını geniş tuttuktan sonra onların yarısını koyu kurşuniye, yarısını da açık kuruniye boyarlar. Dışardan bakan bostancılar, İhtisap ağaları da, onları iki ayrı küçük ev sanarak geçip giderler.

Eğer şimdi bu, tavaya koyup kızarttığımız kişiler sağ olsaydı ellerini bırakır, ayaklarını öperdik Ama hiç belli olmaz, belki de kendi elimizi, kendi ayağımızı onlara öptürürdük.

Demek isteriz ki, artık kuzuların, kurtların meyhane zamanı gelmiştir.

Bunca yol teptik, bunca insanı teraziledik, Arnavutköy meyhanelerinden birine sığınıp şöyle sırsıklam leyla olmak bizim de hakkımızdır.

Ama ondan önce, tüm meyhanelere akın çağırtalım ki, "Sarhoşlar meyhanelerden çoktu," denilmesin.

Ahmet Rasim'e karşı Salâh Birsel

– Nevcivanım efendim, zülf-ü kemendim, meyhane dükkânında şehlevendim, oruç ve namazın kazası vardır, sıkıntılarla geçen içkisiz günlerin kazası yok. Siz civanım meyhane miçosu ile yolladığınız çağrı, kulunuz için ağız miski olmuştur. Gerçek şudur ki, kapımızda, duziko dolu taze bardak, yalın ayaklı, yarım pabuçlu içki bulunmaz. Efendim, kalpten kalbe yol vardır. Bu kulunuza haberiniz geldikte, gönül evimize sevinç gülsuları saçılmıştır. Anzarot Efendi, kaygıya ne gerek, ayağınıza yüzüm, gözüm sürerim, sizinle elbet murada ererim. Bizim dahi aklımız sizin yanınızdadır. Yiğitler içinde, yaptığı iyiliği başa kakmayan güzelim, bugünkü akşam, İskele Gazinosu'nda zanu-ber zanu (diz dize) içmek edelim. Durmaz ağlar gözlerim, siz civanımı özlerim. Ahu bakışların merdane, kadehe dökülüşün levendane, içkiler arasında bir tane, mavi camlar içinde gördüğüm deli pehlivana yazıldı bu name. Gözümün ışığı, gönlümün sevinci, aşk yarasının kâfuri merhemi efendim, tez gelelim, tez buluşalım. Bir altın mineli saat, kordonuyla birlikte, yanıklığımızın küçük bir armağanı olmuştur. Bu saatin akrebi yedinin, yelkovanı da on birin üstüne geldi mi, bilin ki, biz de İskele Gazinosu'ndayız.

Bu pusula, Arnavutköy Vapur İskelesi Gazinosu'nda bizimle zanu-ber-zanu çarmakcur etmek isteyen Anzarot Efendi'nin çağrısına karşılık yazılmıştır. Mektubun imzası saat altıda bağlanmıştır. Akıntıburnu'ndaki meyhanelerin hakkına zulum gelmemesi

için, isterseniz biz de, o vakte değin, oralardan da bir volta geçirelim.

1957 yılında, Akıntıburnu ile Bebek arası düzlenirken buradaki gazinolar, lokantalar da yerle bir edilmiştir. Akıntıburnu'nu birkaç yıl önce denetlemiş olsaydık, solda, Boyalıköşk Sokağı'ndan hemen önce, yazlık Çiçek Sineması'nı da posta etmiş olurduk. Sokaktan sonra ise susuz Beyhansultan Çeşmesi gelir. Onun üstünde de Udi Marko'nun gazinosu –İkinci Dünya Savaşı yıllarında burada Mısır'lı İbrahim terennümsazdır ki İstanbul'a gelmesinden az sonra Türk musikisini soymuş, soğana çevirmiştir– ile Bilecik İçkili Lokantası vardır. Biraz daha ilerde, yine solda –sağda beton rıhtımın demir parmaklıkları uzanır– Todori Pandi oğullarının lokantası yükselir. O eski Boğaziçi Liselerini geçtikten sonra da Arnavutköy top alanı belirir. Onun ilersinde de Çınarlı Bahçe Gazinosu.

Bu içkili yerler, zamanında, birçok içicilere, birçok sevgililere merhabalar kaldırmıştır. Bir gün Yahya Kemal, Peyami Safa ve Hamamizade İhsan –1935 yıllarında– bir öğle vakti, buradaki gazinolardan birine düşmüşler, Boğaz'a karşı çok yemişler, çok içmişlerdir. Peyami Safa'ya bakılırsa, Yahya Kemal "Türk fatihlere Rum garsonlar gerekir. Dünya dengesini böyle bulur" sözünü, o pek kentsoylu sözü, o gün orada söylemiştir. Ne ki, Peyami ile Hamamizade'yi asıl, Yahya'nın laf arasında kıvırıverdiği şu ikiliği büyülemiştir:

> Beş asrı geçirmiş Boğaz'ın manzarasında
> Gün geçti Peyami'yle Hamami arasında.

Arnavutköy'ün tek başına, Beyoğlu'ndaki kadar –Ah, şimdi onlar da Nuh tufanına uğramıştır– meyhanesi olduğu söylenebilir. Ama bunlara Arnavutköylüler pek yüz vermez. Buraların gerçek müşterileri çok uzaklardan, otomobille gelenlerdir.

Arnavutköy'ün eski içki yerlerinden biri de –şimdiler Altın Balık Lokantası– Karamiço meyhanesidir. Sait Faik'in Arnavutköy seferlerinde aralık, aralık sığınılan meyhane de burasıdır. Ger-

çekte, ufarak bir yerdir. 4-5 masa ya alır, ya almaz. Ama bu bölümün gerisinde, camekânla ayrılmış bir ikinci salon daha vardır. Oradan geçilen bir bahçe ise yazlık müşterileri avutur.

Edip Cansever'in Arnavutköy tutkusu da Karamiço meyhanesiyle başlar. Burası Edip'in yalnızlık köşelerinden biridir. Yanında hiçbir arkadaşı yoksa, o tek başına dembeste olmasını da bilir. 1957-1958 yıllarıdır bu. Kimi zaman, haftada iki, üç burdadır. Şu var ki, şairimiz, 1950 yılından sonra boğaz meyhanelerinden pek çıkmamıştır. Özellikle de Rumeli yakasındaki meyhaneleri yeğler. En büyük emeği de Bebek'teki Nazmi'nin Meyhanesi'ne geçmiştir. Bir ara, Beşiktaş İskele Gazinosu'na da çok onur bayılmıştır.

Buraya çokluk Metin Eloğlu ile birlikte gelir. Çünkü Metin de büyük içicidir. Neyzen Tevfik 4 yılda 1868 okka rakı içmişse, o aynı süre içinde, dört-beş ton rakı, votka ya da konyak devirmiştir. Sabahattin Kudret'in Konservatuar Müdürlüğü yıllarında da (1959-1961) Edip, Melih Cevdet'le buluşur, Sabahattin'e uğrarlar, hep birlikte Beşiktaş İskelesi'nin yolunu tutarlar. Kadehler kaldırılırken, bir göz de İskele'ye yanaşan vapurdadır. Üsküdar'la Beşiktaş arasında işleyen Dilnişin'den, Tarzınevi'nden gözlerini ayıramazlar. Bu vapurlar, her an yeni bir dost, yeni bir sevgili getiriyormuşçasına şakırlar. Edip, bir gün, burada Eloğlu'nu ölümlerden kurtarmıştır. Daha doğrusu, kurtardığını sanmıştır. Metin, Gazinoya gelirken, yolda çingenelerden mantar almış, gazinoda bunu bir güzel pişirtmiştir. Tam çatalını mantara batırıp yemeye hazırlanıyordur ki aklına tuvaleti şenlendirmek gelir. Metin içeriye gittiği vakit de Edip, mantarın zehirli olabileceği düşüncesiyle, onu tuttuğu gibi denize fırlatır. 1970 yıllarında Oktay Rifat, Metin Eloğlu, Behçet Necatigil, Sabahattin Kudret yine buradadırlar. Ayda bir, yer yerden gelip doğunun ve batının, karaların ve denizlerin hükümdarı olurlar.

Beşiktaş İskele Gazinosu'nda 1974 yazında Nermin Menemencioğlu da boy göstermiştir. Londra'da oturan Menemencioğlu, İstanbul ve Ankara'ya dost ozanları görmeye gelmiştir. Beşiktaş Gazinosu'nda da Sabahattin Batur, Metin Eloğlu ve Edip Cansever'le birlikte görünmüştür. Bayan Nermin bu tür meyhanelere

bayılır mı bayılır. Ama bir yandan da tedirginliği elden bırakmaz. En rahat olduğu vakitler bile iğneli fıçı üstünde oturuyor gibidir. O akşam da öyle olmuştur. Hele, gecenin bir saatinde, yandaki masada sıkı bir kavga çıkmıştır ki Menemencioğlu'nun beti benzi atmıştır. Sövüp saymaların, tokat ve yumrukların bini bir paraya-dır. Bizimkiler Menemencioğlu'nu apar topar oradan kaldırırlar ama, gecenin etkisi Bayan Nermin üzerinde günlerce sürgit olur.

Edip'in bir de Arnavutköy'deki Rema Lokantası'na motorla girişi vardır. Motor bir arkadaş motorudur. İsterseniz bunu Edip'in ağzından dinleyelim:

– Arnavutköy İskelesi'ne yaklaşıyoruz. Motorun ne zaman duracağı belli ama yine de belli değil. Yekede ben duruyorum. Arkadaş makinede. Oğlum motor, duracaksan dur da, biz de aheste beste karaya ayak basalım. Ne var, motor dur, duraktan anlayan türden değildi. Arkadaş makineyi durduramayınca, biz de doğru Rema'nın duvarına, baş bodoslamadan bindirdik. Ne oldu? Gazino müşterileri ayağa kalkıp teker teker dondular. Kemancı da dondu. Yay elinde, öylece kaldı. Davulcu desen gözleri, önündeki davul kadar açıldı. Sanrı ya da mucize görmüşcesine geri geri gitti. O da dondu. Benim de, belki, yaşamımda çizdiğim ilk ve son resim bu oldu.

Ne var, Edip, Arnavutköy Vapur İskelesi'nden çıkıp sağa sapınca, sağ koldaki Kaptan nam meyhanede de yıllarca resim çizmiş, çok geceyi beyaza boyamıştır. Kaptan, denize doğru çıkıntılı bir yerdir. Eskiden sütçü dükkânı olan bu meyhane 1972 yıllarında parlamıştır. O yıl, Bebek'teki Nazmi'nin Meyhanesi de yıkıldığı için oranın bütün seçkin ordusu buraya çıkartma yapmıştır.

Arnavutköy, şimdilerde de, meyhaneden, içkili lokantadan geçilmez. Alex, Azderoğlu Balık Lokantası, Huzur Restaurant, Kuyu Lokantası, Altın Balık –yani Restaurant Gold Fish– Taverna Restaurant, Boğaziçi Restaurant Lokantası –ki *special* işkembe çorbası içilir– Restaurant Mimi, Vapur İskelesi'nin sağını solunu şırlatırlar. Eski gazetecilerden Burhan Tekinli'nin de kıyıda, büyük yüz aklığı estiren bir lokantası vardır. Antik adını taşıyan bu lokanta –daha eski yıllarda Rema Lokantası– en iyi Boğaz filmle-

rinden birini geçer. Duvarlarında Hoca Ali Rıza'nın desenleriyle, Ressam Hakkı Anlı'nın, Paris'e gitmeden önce yaptığı resimler asılıdır.

Arnavutköy'ün arkasındaki tepelerden birinde bir de Ayazma vardır ki, orada da Neşe Meyhanesi cumartesi akşamları pekçok yazarı barındırmıştır.

Bugünkü günde, Akıntıburnu'ndaki kahveler de çok müşteri çeker. Bunlardan birini, Taksim'deki eski Kristal Gazinosu ile Maçka'daki eski Küçükçiftlik Parkı'nı işleten Hacı Ahmet'in oğlu Avukat Kemal Anlar çok çıtı-pıtı, çok *sempa* bir hale getirmiştir.

Biz kendimizi yine unuttuk.

Saat yedide Arnavutköy Vapur İskelesi Gazinosu'nda olacaktık.

Bu gazino, Vapur İskelesi'nin hemen yanıbaşında soldadır. Bir kapısı tramvay caddesine (Arnavutköy-Kuruçeşme Caddesi), öbür kapısı deniz kıyısına açılır. Yer, taş mozayıktır. Yüksek tavanlı, bol ışıklıdır. Arnavutköy'ün en eski meyhanelerindendir. 1885'lerde açılmıştır. Reşat Ekrem Koçu ile arkadaşı Muzaffer Esen meyhanenin 1946 yılındaki durumunu şöyle anlatırlar:

– Tramvay caddesi kapısından girildiğinde, birinci bölmenin duvarları boyunca 1900 modası al kadife kanepelerle döşenmiş, duvarları yine aynı çağa ait üç büyük ayna ile süslenmiş, bir duvarında renkli taş basması Hamlet ve Othello'dan birer sahneyi gösteren tablolar asılmış, öbür duvarında yine renkli taş basması iki manzara resmi ve antika denilebilir bir duvar saati bulunan bu gazinonun ortadaki iki masası daima beyaz bir örtü altında, özellikle öğle yemeğinde ayrılmıştır. Kahve ocağının ve mutfağın temizliği dikkati çeker. Tavla ve oyun kâğıdı ruhsatiyesi de bulunduğundan demlenirken yaran arasında piket ya da prafa, ya da briç partisi yapıp oynayanlar çoktur. Erkeklerin kendi aralarında ülfet ve sohbet yeridir. İstanbul külhanisi ağzıyla söylemek gerekirse, kadın götürüp aşna fişne edilecek yerlerden değildir. Kahve, gazoz, çay yirmi beşer, biranın şişesi 53, 25 santilitrelik 45

derece rakının şişesi 2885 kuruştur. Beş, altı aydan beri de Vasil ve Niko adında iki ortak tarafından işletilmektedir.

Biz şimdi kendimizi yeniden 1900 yılına ışınlayalım.

Ahmet Rasim, yine bu gazinoda, bir masaya oturmuş dem almaktadır. Nedir, rakısını yudumlarken, bir yandan da meyhanedeki yeni yetmelere, rakının nasıl içileceği üzerine bir söylev paralamaktadır. Bu söylevin didiklenmemiş, suyu çıkmamış bir yanı yoktur ama, Ahmet Rasim'in ağzından bal akacağı için, biz yine kulağımızı onun ağzına yapıştıralım:

– Rakı, kadehe konur ama kadehle içilmez. Kadehe de yarının yarısına değin konur. Üstüne de su doldurulur. Ve de yudum yudum içilir. Yudumlar da hiç değilse, beş dakika ara ile içilir, kadehin dibi de 6 ya da 8 yudumda görünür. Yalnız, su, rakının gradosuna göre değişebilir. On altı, on yedi buçuk grado arasındaki hafif rakılarda, tadı bozulmaması için, bir ölçek rakıya yarım ökçek su konulmalıdır. On sekiz, on dokuz gradoluk orta rakılarda ise yarı yarıya su katmak gerekir. Daha yüksek gradolu rakılar ise bir buçuk katı sul kaldırır. Bir içkicinin besini de 25 dirhemlik bir ya da bir buçuk karafaki olmalıdır. Kuralı budur. Meyhaneye ikindi zamanı gelseniz de, kapanıncaya değin bu besini aşmamanız gerekir. İki, üç karafaki, 100 dirhemlik şişe, ya da 8-10 duble rakı besin sayılmaz. Bir insanın neşesini bulması, yani mestane haline gelmesi bir buçuk kadehle olabilir. 2 ya da 3 kadeh içtiniz mi, çakırkeyf olursunuz. Keyif ise 3 ile 6 kadeh arasıdır. Keyif çizgisindeyken içkiden el çekmek kadar tedbirli iş olmaz. Bu sınır geçilecek olursa insanlar cıvır, yani abuk-sabuk söylenmeye, şuna buna laf atmaya başlar. Sınırı geçmiş olanlar delikli taşa su döker gibi içenlerdir, yani kadehi dibine kadar dikenlerdir. Oysa, rakı gık dedi mi, içki hemen bırakılmalıdır. Çünkü mide alacağını almıştır. Rakıların çeşitlerine gelince, düz rakı XIX. yüzyılın ortalarında görünmeye başlar. Daha önceleri, sakızlı bir çeşit rakı olan Mastika içilmiştir. Sakız Adası'nın, Ayvalık'ın mastikaları da en ünlüleridir. Rum meyhanecilerin çoğu "Sakızlıyım," diye çalım sıkarlar. Mastika öyle neşe verir, öyle cila verir ki insan çopur karıyı sütlaç gibi görür.

Burada Salâh Birsel'i de sahneye çıkarmamız gerekir. O da bize mezeler üzerine söylev çekecektir:

– Dünyada meze olmayacak şey yoktur. Turp eskisinden, leblebi kırığından, sirkeli kereviz haşlamasından tutun da papatya salatasına, beyaz havyar dövmesine, kazayağı salatasına ve de türlü bastıya kadar her şey mezedir. Ne ki, bunların en kralı balık mezesidir. Beykoz'un kılıçbalığını kızartıp üstüne de sarmısaklı ve sirkeli taratoru döktünüz mü, oh, gel keyfim gel. Yalnız kılıçbalığı Beykoz koyunda göründüğü vakit, balıkçı gemisi direğinin kadehinde oturan balıkçının elindeki tası denize top diye atması gerekir. Cop diye atarsa balıkların lopça etlileri kaçıp kurtulur. Haa, şunu da belleğinize yazın, tarator cevizibevvalı oldu mu parmaklarınızı da yersiniz. Bunu ayrıca anlatmak isterim. Cevizibevva denilen, piyasada da Hindistancevizi diye satılan nesnelerden birini alın. İçinde bir su vardır. Ceviz sütü. Ceviz kırılıp, içi kesildikte, bu su yitirilmeden bir kaba alınmalı, çünkü bu da ayrı mezedir. Ceviziçinin üstündeki kabuğu keskin bir bıçakla soyup, yalnız badem gibi bembeyaz kaldıkta, ince rendeden geçirin. Sonra taş havana koyup, bir kaşık da kendi suyundan katarak, macun haline gelinceye değin dövün. Daha sonra, biraz tuz ve bayat ekmek içinden yeterince ıslatarak ve de suyunu sıkarak havana atın. Şap, şap, şap... Cevizibevva ile yeniden macunlaşıncaya değin tepeleyin. İki katı su ekleyerek eze eze, çalkalaya çalkalaya –bu işi yapan göbeğini de çalkalamalıdır– boza kıvamına getirin. Sonra da bir tabağa alarak üstüne yağ, sirke ve sarmısak boca edin. Bu tarator, palamut tava üzerine de iyi gider. Zaten rakının gerçek mezesi de palamuttur. Ağzının tadını bilen akşamcıların, balık deyince akıllarına palamut gelmelidir. Barbunya ya da sinağritin geleceği tuttuğu vakit de, hemen defetmek için yarım bardak İngiliz tuzu çekilmelidir. Palamutun en alengirlisi ızgarasıdır. Kiremit kebabı ile kâğıt kebabını da yabana atmamalı. Köftesi ile fırın kebabı da olur. Ben en çok palamut tütününe biterim. Şimdiler onu bulabilenler "füme balık," diye satın alırlar. Bizim çocukluğumuzda "palamut tütünü," ya da sadece "tütün balığı," denirdi. Palamut pilakiye de yatkın bir balıktır. Yalnız bunun eylül ortalarından ekim sonlarına değin yapılması gerekir. Bundan sonra yapılır-

sa o palamut pilakisi değil, torik pilakisi olur. Hele bir ay daha gecikilirse bu kez de altıparmak pilakisi çıkar. Eylül ortalarına değin yapılana ise çingene pilakisi denir. Geriye bir de palamut papaz yahnisi kalır ki, bunu yiyenler ayrıca içki içmeye gerek duymazlar. Çünkü yahninin içinde şarap da vardır.

Ne ki, Ahmet Rasim rakı hınzırının gerçek mezesinin meyve olduğuna inanır. Gerçi o da midye dolmasına, ciğer kebaba, muska böreğine, bumbara, pastırma ve sucuğa, şişkebabı ile her türlü peynire fittir ama, meyve buldu mu bunların topunu unutur. Salâh Birsel, lafını ve güzafını patlatıp sahneden aşağı iner inmez Ahmet Rasim ayağa kalkıp yeni bir söz tufanına yol vermiştir. Şöyle ki:

– Eski Bektaşi rehberlerinden, doksanlık, her akşam besini olan 100 dirhemliği tam 65-70 yıl içmekte direnmiş olan Yorgani Hasan adıyla ün yapmış Baba demiş ki: "Ben öyle asma çubuğundan atlayıp sarhoşluk taslamayı dinlemem erenler! Senin rakı dediğin yarım okkalık olmalı, beraberince bir paket tütün, meze olarak da mevsim meyvelerinden biri. Türlü türlü yağlı her şeyler meze değil, adeta yemektir." Ben Hasan Baba'ya hak veririm. Rakı pek o kadar iyi olmasa da, mevsim meyvelerinin olumlu etki yaptığı bittecrübe saptanmıştır. Bunlarla içildiğinde, hem mide bozukluğu pek görünmez, hem de rakı oldukça az içilir. Size bir tanık daha. Balıkhane Nazırlığı'nda bulunmuş olan saygıdeğer Ali Rıza Bey der ki: "Bunca yıl Balıkhane Nazırlığı ettim. Şimdi yaşım sekseni geçmiştir, hiçbir zaman balıkla mezelenmedim. Mevsim yemişleri rakıya cila verir, hem de mideye dokunmaz." Oysa, ünlü şikemperver Baba Yaver merhum, ketenhelva mezesine bayılırdı. Meyhaneden içeriye sebzevatçı beygirleri gibi girerdi. İki eli salata demetleri ile yüklü bulunurdu. O bile sorulunca: "Bu hınzırın asıl mezesi kavundur," derdi. Nuri Şeyda merhum da bir portakal bir elma ya da başka herhangi bir meyveden çok az olmak koşuluyla *kifaf-ı nefs* ederdi. Ünlü kemençeci Vasil, özellikle bir salkım yaş üzümle; işret masasına oturunca, bir, bir buçuk okka içen Osman Bey adında ayyaş bir pinpirik yalnız ekmek, zeytinle; Ebüzziya merhum, akşamları içtiği tarihlerde, bir büyük tabak fasulye piyazı yaptırtırdı. Damadı Muallim Naci ise vakit

vakit içer, her içişinde badem, ceviziçi, fıstık gibi kuru yemişten hoşlanırdı. Bir kez adım çıkmış, kambersiz düğün olmaz derler, ben, yaz-kış salata, mevsim meyveleri ile; bildiğim daha pekçok zevat, çokluk meyve, arada sırada taze balık, taze yaprak dolmaları, türlü türlü salata ile mezelenirler. Tanburacı Osman Pehlivan: "Et, tatlı ve benzerleri ense yapar," der, ama yine de her şeyi yer. Kemani müteveffa Tatyos Efendi de ne bulursa...

Burada Salâh Birsel'i yeniden sahneye çıkaracağız.

Ahmet Rasim onun konuşmasına bozulmuşsa, o da onun söylevine tutulmuştur. Bırakalım da o da içinin alacasını göstersin ki karayel yönüne boşu boşuna palamar verilmesin.

Ondan önce de, ey okurlar, biz de size bir eyvallah sarkıtmak isteriz. Çünkü Salâh Birsel'in kurusıkılarından sonra bu bölüm bitmiş olacaktır. Gerçi, Salâh Birsel'den sonra sözü yine Ahmet Rasim'e kaydırabilirdik ama, biz burada onun değil, Salâh Birsel'in havadarıyız. Şakşaklasak, şakşaklasak, Salâh Birsel'i şakşaklarız.

Şimdi söz Salâh Birsel'de. Bakalım ne yumurtladı, ne laklakladı:

– Ey koca Şehir Mektupçusu, sen de bilirsin ki kavun doğada sıcak ve yaştır. Mezelenmeye hiç elverişli değildir. Mesane kumuna yararlıdır ama, mideyi de torba gibi sarkıtır. Bal ile sirkenin karıştırılmasından meydana gelen sikencebin onun dokuncasını giderirse de rakı ile sikencebin içildiği, bugüne dek ne görülmüş, ne de işitilmiştir. Karpuzun doğadaki durumu ise –kuyuya indirildikten sonra– soğuk ve yaştır. Mezelerin öğütülmesinde *pürmazarat*'tır. Onun fesadı şekerle giderilebilir ama biz meyhanede miyiz, şekerci dükkânında mı? Hakim Sinan adıyla ün yapmış Divan şairlerinden Şeyhi'nin *Nazm-üt-tabayi* adlı kitabında belirttiği gibi şeftali de yaş ve soğuk huyludur. O da ateşli hastalıklara birebirdir ama gehgeh tutana, yani nöbetli hastalığa yakalananlara nice yüz kez bin bela getirir. Elmaya gelince, onun da lagar olanlara, yani sıskalara büyük oyunları görülmüştür. Sindirimi kolaylaştırırsa da, boş mide masraf kapısından başka bir şey değildir. Üzüm ise, salına salına gelip mideye bağdaş kurar. Yerin-

den kıpırdatabilirsen kıpırdat. Onu öğütebilmek için ayrıca bademe çağrı çıkarmak zorunda kalırsınız. Nedir, turşu ile mezelenenler bu mazarratların hiçbirine uğramaz. Çünkü turşu mazarratın ta kendisidir. Onu yuttuktan sonra "Mazarrata uğrar mıyım, uğramaz mıyım?" diye düşünmeye gerek yoktur. Üstelik meyve ile mezelenmek isteyenler de onda güzel *ganimet* bulabilirler. Çünkü meyvenin her türlüsü ile turşu kurulabilir. En tutulanı da kavun turşusudur. Buna kelek turşusu da derler. Kavunlar daha kelek iken, yani yumurta büyüklüğünde iken küplere bastırıldığındandır bu. Üzümden, kızılcıktan, armuttan da turşu olur. Bana sorarsanız, turşuların Jean Paul Belmondo'su hıyar turşusudur. Sirkelisi olduğu gibi raziyanelisi de vardır. Raziyanelisi, salamura gibi kurulur, yalnız kavanozun dibine yeşil raziyane dallarından döşek yapılmalıdır. Sirkeli biber turşusu ile haşlanmış biber turşusu da, dikkat etmek gerekir ki, sarhoşların halini bilir. Ne ki, fakir-fukara, adeta birer turşusundan şaşmaz. Adeta birer turşusu tüm turşuların uzaktan nişanıdır. Rakı mezesi olarak patlıcan ve pancar turşusu da tıkınabilirsiniz, yani kibarcası tenavül buyurabilirsiniz. Böylece karnınız da doymuş olur. Kavata, havuç, yeşil domates turşusu da az-biraz safra bastırabilir. Ama bunların en doyurucusu lahana turşusudur. Bunun suyuyla bile karnınızı şişirebilirsiniz. Lahana da dört türlü kurulur. En yaygın olanı, salamurası ya da sirkelisidir. Ne var, kıyılmış lahana turşusu ile mayalı lahana turşusu atıştırmamış olanlar, lahana turşusu yemiş sayılmaz. Haaa, turşu bir de balıktan kurulur. En çok da levrek, torik ya da kılıçbalığından yapılır. Görüyorsunuz ki, laf dönüp, dolaşıp yine balığa dayanıyor. Balık turşularının en filintası da kılıçbalığı turşusudur. Ne ki, turşu, kıvamını bulsa da, ona üç ay el sürülmemelidir. Çünkü ondan bir lokma aldığınızda, bütün kavanozu bir oturuşta silip süpürmek istersiniz ki, kılıçbalığından turşu kurup kurmadığınızı bile anlayamazsınız vesselam.

Fot Mir Peto Pota

10 Mayıs 1917 günü Rıza Tevfik Arnavutköy'de "Gözlerin," adlı şiirini yazmıştır:

Ruhumda gizli bir emel mi arar,
Gözlerime bakıp dalan gözlerin!
Aklıma gelmedik bilmece sorar,
Beni hülyalara salan gözlerin!

Şiirde "İçimde yer edip kalan gözlerin, özlem gecelerinin üzüncünü döker," de denildiği için, Amerika'nın ünlü ve adı bilinmeyen bir kadın ozanı –bunun bir kızkurusu olduğunu da açıklayalım– bu dizeler karşısında aygınlıklar, baygınlıklar geçirmiş ve onu İngilizce'ye çevirerek NewYork'ta, bir kulüpte okumuştur. Kulüpte bulunan azgın ve hoşforoş Amerikan kadınları da, irileri beş yüzer, ötekiler üç yüzer gözyaşı döküp, okyanuslar aşarak gelen şiire, kucaklara sığmaz merhabalar döktürmüşlerdir.

Rıza Tevfik ozanlığa bir öfke yüzünden başlamıştır.

Kaşları yaylıdır. Gözleri ışıktan. Bıyığı Bektaşi'dir. Saçları ise hippidir. Nedir, yukardaki şiirin yazıldığı günlerde, kendisini Arnavutköy'deki evinde yoklamaya gelen Ruşen Eşref, saçlarını ve bıyığını iyisinden kırpık bulacaktır.

Ozanımız çokluk jaket-atay giyer ve plastron boyunbağı takar. Boyunbağın üstüne de bir kafatası iğnesi oturtur. Sokağa çıktığı vakit de sırtına siyah bir pelerin geçirir. Avlanmaya gittiği günler ise bir avcı giysisi, külrengi bir kalpak, sırtında da bir çanta ile görünür.

Bütün yaşamı boyunca evi olmamaktan yakınmıştır. Kiralarda sürünmek, iki bini aşkın kitabını, sepetler içinde, hep ordan oraya taşımak zorunda kalır. Ne ki, bu kira evleri onun çokluk Boğaz'da sağlam manzaralı yerlerde keyif doldurmasına yol açar. Ruşen Eşref, 1915 yılında da, onu Bebek'te, Semih Mümtaz'ın babası, eski Belediye Başkanı, koyu Abdülhamit'çi Mümtaz Paşa'nın yalısında yakalamıştır. Daha doğrusu, yalının bir kanadında. Ruşen Eşref: "Yıllarca yorgunluk, torbalarca para tutan bu yerler sanki Rıza Tevfik'in dinlenmesini sağlamak için yapılmıştır," der.

1890 yılında Rıza Tevfik yine Arnavutköy'dedir.

O zamanlar Gelibolu Mutasarrıfı Arnavut İsmail Kemal Bey'in evini tutuyordur. Bu ev onun genç yaşta –yirmi bir yaşında– evlenmesine de yol açacaktır. Çünkü, günlerden bir gün öğrencilere bir konferans verdiği için, pappapaaaa, tuzlu biberli bir curnal yemiştir. İsmail Kemal Bey'in evinde tutuklanıp, kitaplarıyla birlikte –başka türlüsü düşünülemez– Zaptiye Nezareti'ne götürülür. 30 gün içerde tutulduktan sonra, Zaptiye Nazırı Nazım Paşa'nın acıma duygularını ayağa kaldırarak yakayı sıyırır. Ne var, öfkesini bir türlü yenemediği için Nazım Paşa'ya aşağılamalarla dolu bir mektup yazmış ve yeniden içeriye alınmıştır. Bundan sonrasını Rıza Tevfik şöyle anlatacaktır:

– Bu kez Zaptiye Hapishanesi'ne girdim. Bir hafta caniler ve hırsızlarla konuştum. Ama kış pek sertti. Fena hasta oldum. Çıkarmak istediler, çıkmadım, inat ettim. Hile ile çıkarıp, serbest bıraktılar. Tıbbiye yönetimi de beni öğrencilikten almıştı. Zeki Paşa'yı gördüm. Yeniden okula alınmamı buyurdu. Babamın akrabaları da, beni bu yaşamdan kurtarmak için evlendirdiler.

Rıza Tevfik'in incerek bir sesi vardır. Sözleri nüktelerle dolup taşar. Saraka ve horataya sık sık el atmadan da edemez. Konuş-

maya başladı mı, ohohooo, onu bir daha durduramazsınız. Yahya Kemal onu şöyle tanımlar:

– Karşısındakinin sözlerini diliyle dinler.

Boy, pos dediniz mi, o da şairimizdedir. Omuzları da geniş mi geniştir. Üstelik pehlivanlara aman dedirtecek bir gücü vardır. Sırtında 300 okka yük taşır ki gıkı bile çıkmaz. Bir gün bu hünerini Kadıköy'de –o gün Selim Sırrı da yanındadır– Hammal Kerim Ağa önünde yinelemiştir ki Hazret o günden sonra, onu nerde görse önünü ilikler, ellerini bağlar, selama durur. Onu tanımayanlara da şöyle tanıtır:

– Aha bu bege Irıza Beg derler. Katır gibi yük taşiy.

Rıza Tevfik'in bakanlığı da –1918 yılında Maarif Nazırlığı vardır– kendine göredir. Bakanların sıkı ağızlı olması gibi şeylere kulak asmaz. "Bugün Sadrazam dedi ki..." diye söze başlar, hükümet tenceresinde pişen bütün aşları ortaya serer. Refik Halit, daha bakanlığının üçüncü gününde onun bu tutumunu görerek şaşalamıştır. Ama "Herhalde bizler yakın dostları olduğumuz için bize açılıyordur," diyerek kendini avutur. Gelin görün ki, Refik Halit, ertesi gün, Bebek'te şairimize rastlayınca, onun hiç tanımadığı birine de bakanlar arasındaki gizli konuşmaları, yani kabine sırlarını aktardığını saptayacaktır.

Bu davranış, şairimizin biraz da budanmış, horlanmış kişilere değil, gerçeğe kulluk etmek istemesinden gelir. Fazıl Ahmet Aykaç ona şöyle seslenecektir:

> Köpürmüş fikrine kâfi değildir Şişe-i Meclis
> Edersin berhava anı, çelikten olsa mantarı.

Rıza Tevfik'in Maarif Nazırlığı'ndaki odası da bir âlemdir. Ona evinin konuk salonu demek daha doğru olur. Refik Halit bir gün onu oradan almaya gittiği vakit bütün bakanlığın, mahkeme koridorları, vapur iskeleleri, tramvay durakları gibi hacı, hoca, polis, asker, genç, yaşlı, çeşit çeşit, biçim biçim insanlarla malışerallah olduğunu görmüştür. Odacı önde, kendisi arkada, itişe kakışa Rıza Tevfik'in odasına daldığında da şaşkınlığı bütün bütüne artmış-

tır. Oda silme yalvaryakarcılarla doludur. Gelen, giden, oturan, kalkan, susan, konuşan kimdir? Rıza Tevfik bunu anlayacak durumda değildir. Herkese makine gibi hiç durmadan:

– Bir çaresine bakarız. Sadrazam Paşa'ya Meclis-i Vükelâ'da açarım. Siz yine buyurun.

yollu sözler dağıtıyor, yeni yeni ilişkilere çanak tutuyordur. Gözü Refik Halit'e takılınca:

– Artık yarın konuşuruz. Bugün bir işim çıktı.

diyerek ayağa kalkar.

Bundan sonrasını Refik Halit anlatsın ki, bizim burada sineği, Anka kuşu yapmadığımız ortaya çıksın:

– Sanki kendi evindeydi. Konuklardan özür diliyor, sonra da ertesi gün için, böylece küllühüm beraber, yeniden toplanabileceğini anlatmak istiyordu. Sofaya çıkınca, bekleyenlerin saldırısına uğradık. Çevremizi kuşattılar. Böyle bir heyet-i vala ile merdivenleri indik.

Rıza Tevfik'in bir de bir patlıcan öyküsü vardır.

Bir gün Meclis-i Mebusan'a içi patlıcan dolu bir zembille gelmiştir ki salona girmeden önce onu odacılara bırakmış ve şu tembihi geçmiştir:

– Bunlar şurada dursunlar, hemen döneceğim, hanım ısmarladı. Aman bana unutturmayın. Sonra darılır.

Salonda ise her şeyi unutur. Laklakaya dalar. Patlıcanları ancak 21 gün sonra anımsayarak telefona sarılır ama geride turşusu çıkmış patlıcandan başka bir şey bulamaz.

Rıza Tevfik, yıllar sonrasında, bu bakanlık günleri için hayıflar gösterecektir:

– Gerçekte, hükümet görevine girmiş olduğuma pekçok pişmanlık getirdim. Keşki, kendi beğenime göre bilim, felsefe ve şiirle vakit geçirseydim. Belki iki odalı bir evim de olurdu. Ömrüm de yok yere harcanmazdı.

Şimdi de Rıza Tevfik'i Robert Kolej'de izleyelim. Daha doğrusu, bu işi yine Refik Halit'e bırakalım ki bizim belgelerle konuştuğumuz bir kez daha belli olsun:

– Yemek salonuna geçmek için Rıza Tevfik'in gelmesini bekliyorduk. Alışkanlığı üzere geç kalmıştı. Ama artık özürlüydü. Çünkü Nâzırdı. Nezarete geçtiğinin üçüncü günü –o karışıklık arasında– ondan intizam beklemeye hakkımız yoktu. Robert Kolej Türk öğretmenleri, her 15 günde bir, sırasıyla, içlerinden birinin evinde toplanıp, aileleri ile birlikte, akşam yemeği yemeyi alışkanlık haline getirmişlerdi. Kız Koleji öğretmenlerinden olan Filozof da bu topluluklarda bulunurdu. Ama o gün, ilk kez, aramıza Nâzır olarak girecekti. Maarif Nâzırı. Bizim öğretmenlerin nâzırı. Ah, bu Kolej hayatı! Nesi iyi değil ki? Binası, yeri, manzarası, yönetimi, öğrencisi. Hele Türkçe bölümünün öğretmenleri... Hüseyin Bey gibi ağırbaşlılık ve dürüstlüğün doruğuna varmış, Feridun Nigar Bey gibi aile babalığının örneğini kurmuş, İ. Hikmet Bey gibi gönülsüzlüğün en yüksek noktasına çıkmış bu bilim ve edebiyat adamları, sonra Adnan Bey (İstanbul Milletvekili ve eski Sıhhiye Müdüri Umumisi olan Adnan Bey ki Okulda Coğrafya öğretmeni idi) tanıdığım bütün insanların en sevimlisi ve en zekisi... Daha sonra –hayır hepsinden önce– Halide Hanım. (...) Evet, Rıza Tevfik'i yemeğe bekliyorduk. Kulağımız otomobil sesindeydi. Sonunda kapının zili öttü ve biraz sonra içeriye, toza toprağa bulanmış, kan ter içinde, yorgunluktan tıraşı bile uzamış, boğuk sesli, mecalsiz bir adam girdi. Neden? Kendisi anlattı: Yabancılar, Darüleytam öğrencisini milyonlar sarfıyla tamamladığımız, kendi malları, mülkleri olan okullardan tutup tutup dışarıya atıyorlardı. Binbir yere başvurarak onları yerleştirmek için uğraşmış, otomobilini de onlara bırakmıştı. Kendisi Arnavutköyü'nden buraya yaya gelivermişti. Ama az-buçuk yorulmuştu. Az-buçuk diyordu, bizse pekçok yorgun olduğunu görüyorduk. (...) Ne ki, Rıza Tevfik öyle pulat bedenli ve çelik kemikli yaratıklardandı ki sıcak çorbadan ve bir kadeh şaraptan sonra yüzündeki yorgunluğun, bir sis tabakası gibi, gözümüzün önünde dağıldığını gördük.

Biz Rıza Tevfik, Refik Halit, Adnan Adıvar ve Halide Edip'i şimdilik Bebek sırtlarında bırakalım da biraz da Amerikan Kız Koleji'ni denetleyelim.

Bu okulu 1871 yılında, Boston Amerikan Kadınlar Derneği açmıştır. O zamanki adı High School'dur. Yeri de Üsküdar'da, Se-

lamsız'dadır. Orta dereceli bir okulken, 1890 yılında dört sınıf eklenmiş ve adı Constantinople Kızlar Koleji'ne dönüşmüştür. 1905 yılında ise Selamsız'daki binalardan birinin yanması üzerine, okulun Arnavutköy'e aktarılması düşünülmüş ve bu yerdeki 250 dekarlık arazi Abdülhamit'in buyruğu ile satınalınmıştır. Yapıma 1910 yılında geçilmiş ve okul buraya ancak 1914 yılında taşınabilmiştir. Bu arada okul –1908 yılında– Massachusets eyaletindeki bir kurulun yönetimine girmiştir.

Ama biz buradan 1887 yılında geçeceğiz.

Demek, Kolejin yerinde yeller esmektedir.

Buna karşılık, orada Musurus Paşa'nın yalısına rastlarız ki bizim istediğimiz de budur.

Kostasi Musurus Paşa Osmanlı İmparatorluğu'nun Londra Büyük Elçisidir. Bu göreve 1851 yılında orta elçi olarak atanmış, Kırım Savaşı'ndan (12 Mart 1854-10 Eylül 1855) sonra da büyük elçiliğe çıkartılmıştır. Sultan Mecit, 1864 yılında ona vezirlik payesi de vermiş ve Mecidi nişanının birinci sınıfıyla ışıklandırmıştır. Paşa, Rumdur, mumdur ama Osmanlılara büyük bağlılık gösterir.

Bir gün, azılı bir Türk düşmanı olarak bilinen İngiltere Başbakanı Gladstone, Avam Kamarası'nda, Türkiye'ye çamur atarken, gözü dinleyiciler arasındaki Musurus Paşa'ya takılınca şöyle demiştir:

– Aramızda Osmanlı Elçisi'ni görüyorum. Kendisi Rum olduğundan dediklerimi yadırgamaz.

Gelgelelim, Musurus Paşa, ertesi günden tezi yok, Times gazetesinde bir mektup yayınlayacak ve "Osmanlı İmparatorluğu'nda Türk, Rum, Ermeni diye bir ayrım yoktur. Herkes Padişahın eşit uyruğudur," diyerek Başbakanı güç duruma düşürecektir.

Musurus Paşa, Padişah bağlılığını göstermek için Londra'daki Rum, Ermeni gizli dernekleriyle Jön Türkler'in çalışmalarını da yakından izler, bunların keyif aktarmalarını günü gününe İstanbul'a duyurur. Rum derneğine kendi adamlarından birini sokmayı bile başarmıştır.

1867 yılında, oğlu Şehzade Yusuf İzzettin, Veliaht Murat Efendi ve Şehzade Abdülhamit Efendi ile Londra'yı harmanlayan Sultan Aziz orada Musurus Paşa'nın nasıl büyük bir özveri ile çalıştığını yakından görüntülemiştir. Nedir, o günlerde, Sultan Aziz onuruna, İngiliz Krallık Sarayı'nda verilen bir şölende zavallı Musurus Paşa, madamasını yitirecektir ki acısı yıllarca göğsünde vırvır dönen bir hançer gibi kalacaktır. Biz bu olayı, orada görgü tanığı olarak bulunan Sultan Hamit'in ağzından dinleyelim ki kitabımıza biraz da padişah tükrüğü karışmış olsun:

– Biz İngiltere'ye gittiğimiz vakit bir ziyafet verildi. Edward veliahttı. Elçimiz de Musurus Paşa'ydı. Paşa ile madamasına, orada herkes saygı ederdi. Devlet-i Âliye'nin, o zamanlar, İngiltere ile politikası çok yolundaydı. Prens de Galles, Elçiye saygısından, Madam Musurus'u koltuğuna almış, merdivenden, üst kattaki şölen salonuna çıkıyorlar. Kadın çok şişman. Göğüs, bağır açık. Korsa sıkmış. Nefes alamıyor. Prens de Galles kılıcını salıvermiş, madamayı koluna takmış. Hiçbir şey umurunda değil. Boyu da uzun. Zavallı kadının ayakları yerden kesiliyor. Veliaht kendisini, merdivenden hızlı hızlı sürükleyip götürüyor. Benim de koluma, Kraliçenin akrabalarından bir prenses girdi. Dilber mi dilber. Elini kolumun üzerine koydu. Cildi çok rakik (yani ince.) Allah bilir, damarları ve içindeki kanın akışı görünüyordu. Ben de, o vakitler gençtim. Dahası, birader bana yan gözle "Nasıl?" diyordu. İşte biz de onların arkasını izliyoruz. Sofra odasına çıkıldı. Benim sağ yanıma Madam Musurus, soluma Prenses düştü. Ama kadın yorulmuş, nefes aldıkça hopluyor. Kalbi fena halde sıkışmış. Dikkatimi çekti. Yüzü morarmış. Hemen karşımda Fuat Paşa oturuyordu. "Paşa, paşa, Madamaya dikkat ediniz, rahatsız galiba," dedim. O da "Evet," dedi. Kadın söz söyleyecek halde değil. Koltuğuna girdiler. Kapıdan çıkar çıkmaz, pat diye madamanın yere düştüğünü ben kapıya karşı oturduğum için, gördüm. Madama orada öldü. Tabii şölen sürsün diye gizli tuttular. Zavallı Musurus Paşa, ertesi gün, gözlerinden çeşme gibi yaşlar akarak: "Ben şimdi ne yapacağım, kızlarım anasız kaldı," diye pek üzüldü.

1884 yılında Mısır sorununu çözmek için Londra'da toplanan konferansa Hasan Fehmi Paşa olağanüstü elçi olarak katılır. Musurus Paşa yine orada Türk elçisidir. Ama, kendisi varken, toplantıya bir başkasının gönderilmesine burkulmuştur. Ertesi yıl görevinden ayrılıp Arnavutköy'deki yalısına çekilir. Zaten 76 yaşındadır. Altı yıl sonra da, 1891 yılında, dünyadan ve yalısından göç eder.

Paşa'nın oğlu Stephanos Musurus Paşa da, 1903 yılında, Londra Elçisi olarak boy hedefi verecektir. Daha önceki yıllarda, Londra'da Elçilik kâtipliğinde bulunduğu için İngilizleri iyi tanır.

Acayip bir yüzü ve bedeni vardır. Kısa boylu ve şişmanoftur. Karnı çıkık ve pantalonu düşüktür. Sakalı seyrektir ve de boyalıdır. Burnu da pide burnudur. Nezleden hiç baş kaldıramadığı için burnu boyuna akar. O sıralar, Londra'da Elçilik müsteşarı olarak görev yapan Abdülhak Hamit onun bu durumunu şöyle tiye alır:

– Bizim elçi burnundan ağlar.

Musurus Paşa pintiliği ile de ün salmıştır.

Londra'da Queens Gate'de alçak gönüllü bir evde göçebe yaşamı sürer. Salonu eski püskü eşyalarla doludur. Çağrıldığı hiçbir şöleni kaçırmaz. Bunlara karşılık vermeye ise hiçmi hiç yanaşmaz. Elçiliğin kapısını da ziyaretçilere kapamayı yeğler. Eski La Haye Konsolosu Esat Cemal Paker onun pintiliği üzerine şöyle bir öykü anlatır:

– Paşanın pintiliği atasözü haline gelmiştir. Roma'da elçi olduğu günlerde, bir kez İtalya Kralı, bir av dönüşünde, vurduğu hayvanlardan bir geyiği Musurus Paşa'ya armağan eder. Paşa, koca geyiği tek başına yiyemeyeceğini düşünerek, tutar hayvanı mahallenin kasabına satar. Kasap açıkgöz mü açıkgöz. Malının değerini artırmak ve satışını kolaylaştırmak için cemakânda sergilediği geyiğin üstüne şöyle bir yafta asmıştır: "İtalya Kralı'nın Türk elçisine armağan ettiği geyik." Olay o zamanlar, Roma'da uzun uzadı, tefe konup çalınır.

Esat Cemal Paker, Musurus Paşa'nın korkaklığından da açar.

Bir gün Elçiliğe bir Ermeni gelmiştir. Adı Dajak'tır. Elçiye, Er-

meni komiteleri üzerine bilgi verecektir. Paşa ilkin, tabancasını çıkarıp kurşunların yerinde olup olmadığına bakar, sonra da Ermeni ile yalnız kalmamak için Esat Cemal Paker'i de –Paker o sıralar Londra Elçiliği başkâtibidir– yanına çağırır.

Ermeni de çağrılır. Dajak, İsviçre'deki bir Ermeni komitecisinden, İstanbul'da Abdülhamit'e yapılacak bir suikast üzerine bir mektup almıştır. Onu okumaya başlar.

Gelin görün ki, Musurus Paşa İngilizce'yi ana dili gibi konuştuğu, Fransızca'yı da iyisinden çakozladığı halde, işte buna sinirlerim boşanır, tek sözcük Türkçe bilmemektedir. Yani Türkçesi olmayan bir Türk elçisidir.

Mektupta şöyle bir tümce vardır:

– Onlar itoğlu ittir. Sana madik ederler ve tuzağa düşürürler.

Paşa bu sözlerden bir şey anlamamıştır. Paker'in yüzüne bakar. Dajak, sözü başkâtibe bırakmadan, yarım yamalak Fransızcasıyla tümcenin anlamını vermeye çalışır. İşin üstesinden gelemeyince de bozulur:

– Bırak be kardeşim, Türkçe konuşalım.

Doğrusunu ararsanız, Paşa muhbire para vermemenin yollarını arıyordur. Ermeni'nin tek sözünü keserek haykırır:

– Ermeni olduğun halde, arkadaşlarını ele vermeye utanmıyor musun?

Dajak öfkeden tir tir titreyerek ayağa kalkmıştır:

– Zo, bu ne biçim elçidir ki Türkçe ağnamooor. Beni söyletmeye çalışacağına, sözlerime köstek vuroor.

Dajak bunları döktürdükten sonra sövüp saymaya geçer ki, bunun için de ilkin ayaklarını ve gövdesini kapının dışına çıkarır.

Biz yine sapı samanı birbirine karıştırdık.

Diyeceğimiz odur ki, 1887 yazında burada, Musurus Paşa'nın yalısında Fransız ozanlarından Anna de Noailles temmuz, ağustos ve de eylül aylarını kaynatmıştır.

Ozanımız, o yıl daha on bir yaşındadır. Adı da Anna de Brancovan'dır. Kostaki Musurus Paşa dedesi olduğu için, annesiyle

babası onu bu yıl Savoie'daki göle değil, Boğaziçi'ne getirmişlerdir.

Yalı mermerdendir. Önünde büyük bir taraça vardır. Taraçada da büyükten büyük sütunlar görünür. Yalıya da bu taraçadan giriliyordur. Anna de Noailles, hemen hemen her öğle sonrası, denize bakan geniş salondaki divanların üzerinde şekerleme yapıyordur. Pancurlar örtülüdür. Bunlar yine de dışarının sıcağını kesmeye yetmiyordur. Salonun tavanındaki avize ise pırıl mı pırıldır. Küçük ozan salonda yürürken avizeler de şıngır-mıngır. Oh, her şey şıngır mıngır.

Anna, sabahları da komşu yalının kızlarıyla bahçede oyunlar çıkarır. Ne ki, bu oyunlar kendisini hiçmi hiç oyalayamıyordur. Kızın tek umudu ikindi. Akşamüstü Bebek'e kadar yürüyüşe çıkıyorlardır. Kıyıda, Rum kadınları, başlarında ipek eşarplar, fıştıkı fıştıkı gülüyor, kırıtıyorlardır. Ama küçük ozanı bu kırıtkan tazeler de açmaz. O yalnız, batan güneşin son cılız ışınlarıyla yıkanan rıhtımda, Akıntıburnu'nda durup Boğaz'ın akıntılarına kapılan kayıkların yalpalarını seyretmeye tutkundur. Kürekçilerin, kıyıdan atılan iplere tutunarak, anafordan kurtulmak için çaba yetiştirmelerine bayılır. Bebek dönüşü, yolda rastlanan üzümcü de küçük Anna'nın ilgisini çeker. Artık karanlık da bastırdığı için, satıcı üzüm küfesinin ortasına bir mum oturtmuştur. Yeşilli, pembeli üzüm salkımları, mum ışığında, havalı mı havalıdır.

Anna de Noailles, geceleri de "cam açık," yatıyor ve yine de serinleyemiyordur Yatağının üstünde cibinlik olduğu için de bütün bütüne bunalıyordur. Yalnız bahçedeki ağaçların o can uçuran kokuları, açık pencereden içeri dolar ki bunlar, Küçük Kızı, elinden tutarak, bir düşler ülkesine alıp götürürler.

Geceleyin, yalının önünde, mahalle bekçisi de boyuna gel-git olur. Soluk benizli, bodur biridir bu. Üstünde sarı, kırmızı, yeşil giysiler parıldar. Anna onun Saraydan bir divan örtüsünü alıp örtündüğünü sanır. Bekçinin belinde, tahta bir kılıf içinde, tabancası da vardır. Yooo, Anna onun kimseyi korkutamayacağını ilk günden sezmiştir. Yine de, gece yarılarında, havaya yükselen buğudan, kalbe billur bir hançer gibi saplanan ay-yenisinden, Kandil-

li-Vaniköy kıyılarında gizli bir ses gibi yükselen selvi ve fesleğen kokularından, Boğaz suları ile gökyüzü arasında kıpırdayan o baş döndürücü boşluktan, kendisini koruması için bekçiye yakarmaktan bir an geri kalmaz.

Denilebilir ki, 11 yaşındaki kız üzerinde Boğaz'ın hiçbir etkisi olmamıştır. Ne var, Fransız ozanı, yıllar yıllar sonra, ister istemez Boğaziçi'ni ve İstanbul'u anımsayacak ve Arnavutköy'deki incir ağaçlarını, Boğaz'daki bağların pembe düzgüne benzeyen üzümlerini, Küçüksu'nun patlıcanlarını, güllerin, amberlerin, dağ selvilerinin mis gibi kokularını, Kapalıçarşı'yı, Ayasofya'yı, sarıklı mezar taşlarını bir bir gözünün önüne getirerek onları yeniden yaşamaya başlayacaktır. O zaman, 11 yaşında İstanbul'da sıkılmış olmasından utanarak kendini şöyle bağışlatmak isteyecektir:

– O, benim gittikçe büyüyen acım belki de Doğu'da yaşamak zorunda kalmamdan doğuyordu.

Burada Anna de Noailles'a bizim de bir çift sözümüz olacaktır:

– Ey Frenk Kızı, Doğu'ya Hıristiyanların ettiği hakareti kimse ne etmiş, ne de edecektir. Sizin cadılığınızın fitnesi dünyaya şimdiye kadar gelmemiştir. Siz Tanrı'nın can sıkıntısından yaratılmış bir tayfasınız. Bize sandığınız başınıza geldi. Tanrı bizim topraklarımızı rahmet suyu ile yoğurmuştur. Bizi rahmetine ulaştırmıştır. Rahmet denizinden bir damla ile sizin fitne ateşinizi söndürdü. Çünkü sizi yoktan var eden Tanrı'yı tanımaz, hemen kendi elinizle yaptığınız ağaca taparsınız. Siz hakkı ortadan kaldırmak istersiniz. Ama Tanrı'nın iyiliği ona göredir.

Bu sözlerimizle Frenk Kızı'nı madara ettik mi, etmedik mi, bunu kestiremeyiz. Ne var, biz de Anna de Noailles'ı, dedesiyle birlikte, boyuna kucağımıza alacak değiliz. Zaten Zaman Tüneli de bize çağrı çıkarmıştır. XVIII. yüzyılın başlarına gidelim ki öykümüzün dekorunu da değiştirmiş olalım. Bir yazar bunu sık sık yapmazsa, benbenliği pekçok azalır. Okurlar da alım-satım edeni gönül hoşluğu ile karşılamaz.

Uzun lafın kısası, bu kez de Ali Paşa'yı izleyeceğiz.

Ama bu Bezzaz Ali Paşa, Güzelce Ali Paşa, Semiz Ali Paşa, Mimar Ali Paşa, Seyyit Ali Paşa, Arabacı Ali Paşa, Uluç Ali Paşa, Moldavani Ali Paşa, Hekimoğlu Ali Paşa, Hadım Ali Paşa, Malkoç Ali Paşa, Tepedenli Ali Paşa, Mübarek Ali Paşa, Kemankeş Ali Paşa, Hüsambeyzade Ali Paşa, Alo Ali Paşa, Horoz Ali Paşa değil, anıyla sanıyla Çorlulu Ali Paşa'dır.

O yıllarda, Musurus Paşa yalısının yerinde Sadrazam Çorlulu Ali Paşa yalısı yükselmektedir. Boğaz'ın en çıtı-pıtı yalısı da odur.

Çorlulu 30 Mayıs 1706 günü Baltacı Mehmet Paşa'nın yerine Sadrazam gelmiş, iki yıl sonra da II. Mustafa'nın Kızı Emine Sultan'la evlenerek Saraya damat olmuştur. O vakitler, Osmanlı tahtında III. Ahmet (Padişahlığı: 1703-1730) rüzgârlar savurmaktadır. Padişah, Valdesultan'la birlikte, düğün alayını Sadrazamın sarayından seyretmiş ve Paşanın gönlünü almak için, iki gün de kendisine konuk olmuştur.

Düğün günü, kazaskelerden tutun da İstanbul payesinden ayrılmış efendilere değin bütün bilginler, Divan-ı Hümayun ileri gelenleri, Ocak Ağaları ve de öbür devlet büyükleri de konağa çağrılmış ve düğün sofrasında ağırlanmışlardır.

Yemek bittikten sonra Şeyhülislam, Kaptanıderya, Sadrazam Kethüdası ve en önde gelen görevliler Saraya gitmişlerdir. Emine Sultan'ın vekili olan Darüssaade Ağası ile damadın vekili Kaptan Paşa ve de Şeyhülislam başbaşa vermiş, sonunda Şeyhülislam, 25 bin altın mihr-i müeccel üzerine, Emine Sultan'la Çorlulu'nun nikahını kıymıştır. Daha sonra, Ayasofya Şeyhi de bir dua okumuştur ki, oradakilerin tümü duayı kantarlarla almışlardır.

Sultan yakasından Şeyhülislama ve başı bağlananların vekillerine ve Sadrazam Kethüdasına birer samur kürk, Ayasofya Şeyhine bir kakım kürk gelmiştir. Törene katılanlara da hil'atler verilmiştir. Damat ise Darüssaade Ağası'na bir samur kürk, Baltacılar Kethüdası ile bölükbaşılara da hil'atler giydirmiştir. Çorlulu, Emine Sultan'a da düğün armağanı olarak şunları göndermiştir:

– Bir elmas istefan, bir elmas çaprast, bir elmas bilezik, bir lal salkım-küpe, bir mücevher ayna, bir incili pabuç, bir altın kaplı mücevher nalın, bir elmas nikap, 2.000 altın, 40 tabla şeker.

Şeker tablalarının üzerine boyama örtüler serilmiştir. Sadrazam ağalarının her biri de mücevveze ve orta kuşakla başları üzerine birer tabla alıp bunları Sadrazam konağından Saraya götürmüşlerdir. Bundan sonra da, Emine Sultan'ın çeyizleri, yük hayvanlarına ve kapalı arabalara bindirilip Sadrazamın konağına taşınmıştır. Sadrazamın ayranı kabarsın diye üç gün beklenildikten sonra da tüm devlet büyükleri Ortakapıdan atlara binerek gelini, alayla eşinin konağına iletmişlerdir.

Sözün sonucu ve öykünün özü, o yıllarda Arnavutköy, Rum zenginlerinin ve Fenerli Beylerin yalıları ile kaplıdır. Bir yazarın dediği gibi, Çorlulu Ali Paşa yalısı, bunların arasında ben gibi kalır. Yalının altı göz kayıkhanesi de vardır. Altı da dükkânı vardır ki yalının yanına sıralanmışlardır. Çorlulu'dan sonra bu yalıda bir Hanım Sultan oturmuştur. Adı kitaplara geçmemiştir. Yalının yıkılışı üzerine de kitaplarda hiçbir bilgi yoktur. Yalnız yalının son izini gösteren ve üstünde "Ennecati fissıddık," yazısı bulunan bir levha Musurus Paşa'nın yalı kapısı üstüne kondurulmuştur.

Çorlulu yalısının bitişiğinde Sakızlı Dimitri yalısı vardır. Onun bişitiğinde –Kuruçeşme'ye doğru giderken– Kapı Kethüdası Zimmi'nin yalısı, onun bitişiğinde Eflak Voyvodası Mihaliki Bey'in yalısı, onun bitişiğinde Tarandabol (Prusya-Brandenburg) tercümanı Yenaki Zimmi'nin yalısı görünür. Çorlulu yalısından Akıntıburnu'na doğru yürüyünce de Keresteci Zimmi'nin dükkânı ile odasına rastlanır. Arnavutköy İskelesi de hemen oradadır. İskelenin üstünde ise Tabip Nikola Zimmi'nin yalısı, onun üstünde Todoraki Zimmi'nin yalısı, onun üstünde Barbooğlu Aleksi'nin yalısı Boğaz'ın akıntılarıyla elbirlik eder.

Zaman Tüneli'ni aşıp biz yine XIX. yüzyılın sonlarına gelelim. Bu kez Musurus Paşa yalısının yanında bir başka yalı daha bulacağız. Seyredenlerin kalbine korku ve şaşkınlık düşüren bu yalı Sadrazam Avlonya'lı Ferit Paşa'nındır.

Ferit Paşa ortadan uzun, eli ayağı düzgün biridir. Fransızca döktürdüğü gibi, Rumca da döktürür. Bir Arnavut olan Avlonyalı Mustafa Paşa'nın oğlu olduğu için Arnavutça da paralar. Yalısında ne halayık, ne uşak, ne cariye, ne besleme vardır. Paşa, hizmet-

çi çalıştırır ama, paralarını da verir. Bu ise onun parayı çokça sevmediği anlamına gelmez. Tersine, birine akçe verirken, parayı kafasının ve avucunun içinde yedi kez döndürür.

Bir Ramazan, o ünlü gülmece-güldürmece ustası Muhsin'i evinde yatırmıştır. Muhsin bir ay süre ile Paşa'nın konuklarını ağırlayacak, onlara hava basacaktır. Öyle de olur. Muhsin, bayram gelip de yalıdan ayrılmaya kalkışınca Paşa cebinden yarım Kremis altını çıkarıp kendisine uzatır. Bir aylık çabasının yarım Kremisle savuşturulduğunu gören Muhsin parayı almaz.

Ferit Paşa'nın bir huyu vardır. İşinin düştüğü kişilere "Sen bu işi kaça yaparsın?" demez. "Sen ne bozarsın?" der. Muhsin parayı almayınca ona da aynı soruyu yöneltir:

– Muhsin Bey, sen ne bozarsın?

– Vallahi Efendimiz, Ramazan ihsanı olarak, kulunuza yarım Kremis verecekseniz, hiç kuşkusuz aklımı bozarım.

Avlonyalı Ferit Paşa, Sadrazam olmadan önce, bir elçilik koparabilmek için, çekmediği kapı ipi bırakmamıştır. Bunlar da çokluk Beyoğlu'ndaki elçilik kapılarıdır. Bütün elçiliklerin bayram günlerini bilir. Elçi karılarının da doğum günlerini tespih çeker gibi bir nefeste okur. Onlara yüz suyu dökmek için de hiçbir fırsatı kaçırmaz. Fransız Elçiliğinde Frankfurt Sözleşmesi'ni eleştirirse, Alman Elçisiyle Fransız politikasının entrikalarını didikler. İngilizlerin yanında Rusları iki seksen yere sermiştir. Ruslara ise, İngilizlerin gülünçlüğünden ve kaçıklığından dem vurur.

Kısacası, kibarlıkta üstüne yoktur. Herkesin görebileceği yerlerde *Temps* gazetesini okur. *Review* dergisinin son sayısını da hep cebinde taşır. Bank-ı Osmani ile bir işi yoksa, ona nefretlerini yağdırmayı sever. Dostlarıyla bulunduğu zamanlarda da, sosyalistliğini açığa vurur. Sözlerini de şöyle bağlar:

– Ah, ben Fransız doğmalıydım. Şimdi, yüzdeyüz İşçi Federasyonu üyesiydim.

Paşa bu çabalarının semeresini 14 Ocak 1903 günü –o sıralar 52 yaşındadır– görür. O gün, Abdülhamit, onu palaspandıras ayağına çağırtmış ve muştuyu uzatıvermiştir:

– Paşa, şimdi Sait Paşa'yı sadrazamlıktan kovdum. Siz onun yerini alacaksınız.

Sadrazamlık alayı da birkaç saat sonra başlar.

Avlonyalı büyük üniforma ile at üstündedir. Yanında Şeyhülislam Cemalettin Efendi. Sirkeci'den Babıâli'ye gelinir. Havanın soğuk olmasına karşılık, ortalık mahşerdir.

Halk, en çok buna bakar: Büyük bir yere oturtulan adam yakışıklı mı, değil mi? Ferit Paşa şimdi ibadullahın kendisini nasıl karşılayacağını merak ediyordur. Kalabalık arasından:

– Maşallah, ne kadar da yakışıklı Sadrazam!

sözleri yükselmeye başlayınca hemen o an içi yağ bağlar.

Küçük Sait Paşa, o vakitler Rumeli'ndeki illerin durumunu düzeltmeye çalışıyordur. Bunu da, işe yabancı devletlerin burnunu sokmadan gerçekleştirmek ister. Elçiler durur mu, onlar da boyuna Yıldız'ın kapısını aşındırmakta, yapılması gereken düzeltmeler üzerine kendi devletlerinin isteklerini bodoslamaktadırlar.

Sait Paşa'nın yerine Ferit Paşa kondurulunca yabancı devletlerin Makedonya yönetimine açıktan açığa el attıkları görülür. İlkin Avusturya ve Rusya bölgeye sivil ajanlar sokmuşlardır. Daha sonra da, illerin gelirini ve düzenini hedef tutan anlaşmalar imzalanmıştır.

Eski Sadrazam Sait Paşa'nın demesine göre, Ferit Paşa, daha kendi sadrazamlığında Avusturya Elçisi Baron de Kaliç'e gitmiştir. Rumeli'nde yapılması düşünülen değişiklikler üzerinde Elçi şunları yumurtlamıştır:

- Devletlerin amacı, bu illerde dirlik ve düzenliğin sağlanmasıdır. Bunun için, candarmaya çeki-düzen verilmesi ve güçlendirilmesi yeter. Mahkemelere, okullara, bayındırlık işlerine ve daha benzeri şeylere ilişkin kimi ayrıntılı işleri ortaya atan Sait Paşa'dır.

1908 Devrimi'nden sonra Ferit Paşa'nın akrabasından Ergiri Milletvekili Müfit Bey de bir gün Meclis'te şunları söyleyecektir:

– Bu zat Makedonya'da, Rumeli'nde yabancı devletlerin işlerimize karışmasını kabul ettiği için Sadrazam oldu. Yine o sayede altı yıl koltuğunu korudu. Yasaya aykırı olarak birçok kişiyi sürdü. Gurbetlere gönderdi. Mahvetti. Berbat etti. Bunun yüz bin tane örneği vardır.

Ne ki, Meşrutiyet'in ilanından önceki günlerde, ulusal ordu Firizovik'te toplanıp da Ferit Paşa makine başına çağrılınca Paşadan hiç umulmadık karşılıklar alınmıştır. Sadrazam ilkin onlara "Sizler kimsiniz?" diye sormuş, telgraf başındakilerin Arnavut olduğunu anlayınca da isteklerinin ne olduğunu öğrenmek istemiştir. Arnavutlar:

– İpek ve Yakova ilçeleri toplandık. Meşrutiyeti isteriz, dedikleri vakit Ferit Paşa onlara Arnavutça olarak şu sözleri fıslamıştır:

– Fot mir peto pota. İyi, iyi, Tanrı başarıya ulaştırsın.

Arnavutköy 1979

1946 Şubatında, bir pazar günü, üç adam, Şişli'den yola çıkıp, Mecidiyeköy-Zincirlikuyu üzerinden derelere, tepelere vurmuşlar –O sıralar ortalarda Levent ya da Etiler adını taşıyacak tek bir kulübe bile yoktur– ve Baltalimanı çayırına inmişlerdir. Bu üç adam bizim Sait Faik, Oktay Akbal ve Salâh Birsel'den başkası değildir.

Yolda Sait bir ara Oktay'la Salâh'ı durdurmuş, eliyle uzaktaki bir koyuluğu göstererek:

– İşte Menekşeli Vadi orası...

demiştir. Sait bir öyküsünde bu Menekşeli Vadi'yi şöyle anlatır:

– Sabahleyin uyandığım zaman dışarıya baktım. Önümde, sis içinde bir bahçe uzanıyordu. Kenarda yarısı cam, yarısı hasır örtülü "ser" gibi bir şey vardı. Pencereyi açtım. Güzel bir menekşe kokusu burnuma doldu. Hava ılık, ılıktı. Sonra sis ağır ağır açıldı. Gözümün önüne bir bostan serildi. Lahanalar, çiçekler, maydanozlar, salatalar şaha kalkmıştı. Ötelerde, çiçeklerin arasında, başka bahçeler, başka yamrı yumru binalar gözüküyordu. Her taraf aynı bitki, aynı hayvan, aynı çarpık ve birbirinden epey uzak binalarla dolu idi. Menekşe, her taraf menekşe kokuyordu. Yolun tam ortasından şarıl şarıl bir de dere akıyordu. Akşam eve gelirken bu derenin içinden mi geçmiştik? Ayaklarım bile ıslanmamıştı.

Doğrusu şu ki, Menekşeli Vadi, Sait'in kafasında yaratılmış bir yerdir. Oktay'la Salâh, o gün, Sait'in elinin doğrultusunda hiçbir

şey görememişler, ama Sait'in düşle gerçek arasında, bir ping-pong topu gibi gidip gelmesine engel olmamak için de hiç bozmamışlar. "Evet, evet, gördüm, orada," sözünü bir bir yinelemişlerdir.

Üç adam Baltalimanı'na kavuştuktan sonra, oradan da, uygun adım marş, Arnavutköy'ü tutmuşlardır. Oraya vardıklarında da, birden yorulduklarını anlayarak, vapur iskelesinin ordaki bir meyhanede, Karamiço'da, önlerine lengerle getirilen gümüş balıklarının eşliğinde, kafalarını bir güzel tütsülemişlerdir.

O zamanlar, hemen hemen her hafta Arnavutköy'e gidilir. Sait, orada oturan sevgilisini –Vedat'ı– görebilecek mi, göremeyecek mi?

Arnavutköy seferleri salt bunun için düzenlenmektedir. Kafileye katılanlar arasında, çokluk Sabahattin Batur da görünür. Sait, onunla, kimi zaman ikili seferler de kaldırır. O zaman, Bebek-Eminönü tramvayının son arabasında –üçüncü araba– ve de sahanlıkta yer alır.

Bir kez, Sait'le Sabahattin, yine böyle bir seferi oluştururken, tramvay Kuruçeşme'ye gelir gelmez, kendilerini aşağı atmışlardır. Kuruçeşme'deki Keman Sokağı meraklarını kaldırmaktadır.

Keman Sokağı, Tatar Güzeli Sulhiye'nin sokağıdır.

Sulhiye, buradaki bir evden Bülent adındaki –üniversite öğrencisi– sevgilisine boyuna aşk mektupları yazıyordur.

– Susman beni öldürecek Bülent.

Tatar Güzeli, son namelerinden birine de böyle başlamıştır.

Gelgelelim, Sulhiye evlidir. Hem de bir polisin eşidir. Kocası da, yapılacak iş mi bu, son mektubu egavlamıştır. Dan, dan, dan, dan, dan. İki kurşun sana, üç kurşun da sana. Polis görevlisi karısını da, sevgilisi Bülent'i de, al kanlar içinde yere serer.

– Susman beni öldürecek Bülent.

O hafta, Nurullah Ataç da, bu içten kopup gelen seslenişin üzerinde mi durmuştur ne?

İki ahbap çavuş Keman Sokağı'nı birkaç kez arşınlayıp "Susman beni öldürecek Bülent" çığlığını, boş yere, kapı önlerinde, bahçe duvarlarında, ağaç dallarında aramışlar, bütün umutlarını yitirince de, üzgün ve somurtuk, yeniden kendi seferlerine dönmüşlerdir.

Vedat o gün, kuşluk vaktinden ikindiye değin fakültede, dershane kapılarında beklenmiştir. Ortalarda görünmeyince de Sait, Sabahattin'e yanaşmıştır.

– Sefere çıkalım, var mısın?

Sabahattin'in, Sait'e "Hayır yokum," diyecek halini kimseler görmemiştir.

İşte şimdi Arnavutköy'dedirler. Vedat'ın, Arnavutköy'ün neresinde oturduğunu Sabahattin bilmez.

İşin tuhafı, Sait de bilmez.

Birdenbire karşılarına çıkabileceği umuduyla köyün sokaklarında taban teperler hep. Sait de, yuvalarında pek rahat durmayan gözleriyle –bu gözlem Sabahattin'indir– boyuna çevresini, pencereleri tarar. Ama deniz kıyısında, iki dirhem bir çekirdek kızlara rastladığı vakit, Vedat onların arasında mı, değil mi, bunu anlamak için en küçük bakışlarından birini bile kullanmaz. Kızları haber vermek için kendini dürten Sabahattin'e de şu karşılığı kondurur:

– Ne sanıyorsun? Bunlar gibi sinema dergilerinin kopyacısı mı bellersin sen onu? O, olsa olsa, şu karşıdan gelen kız gibi, koltuğunda bir kitap, annesinin ya da babasının yanında, şöyle bir hava almak için çıkar piyasaya. Sen onda, hiç öyle züppe bir yan gördün mü?

Sait, o gün her zamandan karamsardır.

Tatar Güzeli Sulhiye'nin öyküsü de onu hurdalamıştır.

Kuruçeşme'den gelirken, yolda yine şarkılar söylemişler, şiirler çekmişlerdir ama, Sait içindeki kuruntuları dökememiştir. Arada, arada Sabahattin'e olmadık şeyler soruyordur:

– Bana bak Sabahattin, bu kız benimle evlenir mi dersin?

– Evlenmemesi için bir neden var mı?

– Var tabii enayi... O kadar güzel kız hiç bana varır mı? Hem sonra, o kaç yaşında, ben kaç yaşındayım. Üstelik bir evi geçindirecek iş sahibi de değilim. Etrafında dolaşan delikanlılar gibi yakışıklı da değilim. Yok, yok azizim, bu işin de sonu gelmez.

Sabahattin, Sait'in kafasındaki burgaçları çıkarıp atamayacağını biliyordur. İster istemez sus-pus olur. Ama Sait, onu suçüstü yakaladığını sanır:

– Ne susuyorsun be? Yani ben evlenilmeyecek kadar çirkin miyim?

- Yahu Sait, sen deli misin, nerden çıkarıyorsun bunları?

Arnavutköy'de harmanlanmadık sokak kalmamıştır. Bir ara, kendilerini yine o demir parmaklıklı deniz kıyısında bulurlar. Bundan sonrasını bırakalım Sabahattin Batur anlatsın ki, biz de bir yalıya yaslanıp Sait için umarsız gözyaşları dökmeye vakit bulalım:

– Sait birdenbire durdu, sırtına yola çevirerek denize bakıyormuş gibi yaptı. Ben de yanında durdum. Ne olduğunu sordumsa da karşılık alamadım. Bu sırada, yanımızdan kolkola, bir erkekle bir kadın geçiyordu. Ben, "Sakın sokağını, evini bilmediğimiz sevgili olmasın!" diye dikkatle baktım. O değildi. Bunlar orta yaşlıcaydılar. Karı-koca gibiydiler. Bizden, bir hayli uzaklaştıklarında Sait ürkek ürkek iki yanına baktıktan sonra: "Enayi gibi, ne diye oyalanıyoruz sanki buralarda? Haydi gidelim artık," dedi.

Sait'le Sabahattin yine üçlü tramvaydadırlar. Sabahattin bir süre hiçbir şey söylemeden durur. Ama içi içini yiyordur. Bir an gelir ki dayanamaz:

– Hayrola Sait, ne oldun böyle birdenbire?

– Ananın örekesi oldum. Anlamasan olmaz değil mi?

– Yahu, bunda kızacak ne var? Seninle beraber, senin için ta buralara gelmişim, ne olur sorarsam?

– Ne olacak, elinin körü olur. Benim bu halim hoşuna gidiyor değil mi?

– E, aşkolsun Sait?

– Aşkolsunu, maşkolsunu var mı bunun? Düpedüz meydanda işte.

Tramvay Beşiktaş'a yaklaşmaktadır.

Bu kez, işi Sait kurcalar:

– Hani, o deniz kıyısında dururken, yanımızdan geçen kadınla erkek bize baktılar mı?

– Hangi kadınla erkek Allahaşkına?

– Şu mahsustan anlamazdan gelmelerin yok mu, adamı deli eder. Hangisi olacak, parmaklıklara dayandığımız zaman geçen kadın. Bilmiyordun sanki değil mi?

– Haa, evet anladım. Yooo, hiç baktığını filan görmedim. Neden sordun, bir şey mi var?

Sait, daha sözün ortasında içine gömülmüştür. Hiç mi hiç karşılık vermez. İçinde kıpırdayan bir şeyin görünmemesini mi istiyordur ne? Şimdi burada Oblomov adlı romanın yazarı olsa bize şöyle diyecektir:

– Ne fena bu erkeklerin duygularından utanmaları! Sahte bir benbenlik! Zekalarından utansalar daha iyi ederler.

Ne var, Sait de ona şu karşılığı dikecektir:

– Azizim Gonçarov, ben duygularımdan utansam da, utanmasam da artık geçmiş ola. Sevgiliye açılmak ya da açılmamak bir an işidir. Evlenmek ya da evlenmemek de öyle. Ben bu anı da, bu fırsatı da yitirdim. Bundan sonra heyecanlar içinde başladığım her aşkı, korkular içinde bitirmek zorundayım. Dayanacağım tek şey benbenlik. O da olmasa, ben de Sait Faik olmam.

Ne ki, Sait, bir gün Sabahattin'e, bütün gururunu bir yana iterek, Arnavutköy'de, deniz kıyısında, bir erkeğin kolunda rastladığı kadının kim olduğunu açıklamaktan kendini alamayacaktır:

– O kadın benim en çok sevdiklerimden, deli gibi aşık olduklarımdan birisiydi.

Biz burada sözü yine Sabahattin'e bırakalım ki öykünün canlılığı yitmiş olmasın:

– Sait bu açıklamayı yaptıktan sonra, eve gidinceye değin, o aşkın umutsuz öyküsünü uzun uzun anlattı durdu. Sesinde şaşılacak bir yumuşaklık vardı. Sait'i o akşamki kadar halim-selim gördüğümü anımsamıyorum. Anıların malı olmuş bir şeyle savaşmaktan vazgeçmiş gibiydi. Kızgın da değildi. Üzgün, dokunaklı bir hali vardı. Yenilginin hiçbir biçimine gönlünü yatırmayan Sait, aşk işinde de kendine göre bir yol bulmuştu. Sevdiği kimseyi, öykülerinden birinin başkişisi gibi düşünebiliyordu. Sevgilileri istedikleri kadar ona yüz vermesinler. Onlar, Sait'in kafasında, gerçekteki kimliklerinden bambaşka bir yaşam sürüyorlardı. Nitekim, o gece, ilk aşkının, o büyük aşkının başkişisi için, bana söylediklerinden büyük bir bölümünün gerçeğe uymadığını, sonradan bir rastlantıyla öğrendim.

Biz dönelim yine Arnavutköy'e.

Vapur İskelesi'nden çıkıp sola saparsak sağda Arnavutköy Mumhanesi Sokağı'na rastlarız ki burası bir merdivenli yokuştur. Birden çok dikleşerek, ilkin sola, sonra sağa kıvrılır. Daha sonra, hafif bir meyille, yeniden eski yönünü alır. Birkaç basamak tırmandıktan sonra da Adalıfettah Sokağı'na kavuşur. Sokağın bu durumunu 1947 Kasımında Muzaffer Esen'le birlikte saptayan Reşat Ekrem Koçu sular kararmaya başladığı vakit de sokağın yukarılarında arkadaşıyla meşveret kurmuş ve karşısında Beylerbeyi arkalarından Kandilliburnu'na kadar uzanan dağlarla, Beykoz'u çevreleyen tepeleri görünce bunların neresinden maşallah çekeceğini şaşırmıştır.

Arnavutköy'ün tam karşısına rastlayan Vaniköy'ün yaslandığı tepe siyaha yakın zeytuni renkte görünmektedir. Köyün evleri de bu kara lekenin eteğinde belli belirsiz bir çizgi oluşturmaktadır. Vaniköy camiinin beyaz minaresi ise bu koyu renklerle tam bir çatışma halindedir. Minarenin sulara düşen gölgesine gelince, bu da değerli taşlarla işlenmiş bir peri masalı ülkesini andırıyordur.

Arnavutköy Mumhanesi Sokağı'ndan ileri gidersek, bu kez de karşımıza Üvez Sokak çıkar. Sokağın alt başı ince bir meyildir ki Renaultlar, Muratlar, Anadollar burada çadır kurarlar. 30-40 met-

re sonra ise sokak merdivenlere sarılarak tepeye kadar öylece çıkıp gider.

Basamakların başladığı yerde bir sahanlık da görünür ki burada bir an durup Boğaz'a bir göz atmamızda yarar vardır. Çünkü, biraz sonra, buradaki 11 numaralı Ümit apartmanına daldığımız vakit manzara diye bir şey kalmayacaktır.

Ümit apartmanının alt katında Demir Özlü oturur.

Demir'i, evin arkasındaki küçücük bir odada yakalayabiliriz. Burası onun çalışma odasıdır. Kuledibi bitpazarından alınmış, iki çekmeli minnacık masa, pencerenin önündedir. Demir, bir yandan, bahçenin bitimindeki duvarla, yandaki apartmanın duvarını seyreder, bir yandan da yazısını yazar. Oda, bir hapis damından pek hallice değildir. Yalnız yandaki setten sarkan ağaç dalları pencereye kadar uzanır ki bu, Demir'e özgürlüğünü hâlâ sürdürdüğünün muştusunu bağışlar. Duvardaki bir Yüksel Aslan'la, odayı çepçevre kaplayan kitaplar da özgürlük iletkenleridir. Alman yapısı, uzun mu uzun bir radyo ile bir somye de odanın eşyalarını bütünler. Bunlar "odayı dolaşılmaz hale koyar"sa da Demir'e büyük tadlar verir.

Demir, buraya 1977 yazında taşınmıştır.

Ondan önce, Devlet Tiyatrosu sanatçılarından Yakışıklı Mustafa –Mustafa Yalçın– ile bir gün alar-sabah Arnavutköy'e damlamış, denizin, küçük dalgacıklarla karışık, pembemsi bir beyaza büründüğünü görerek:

– "Ben Arnavutköy'den başka bir yerde yaşayamam."

atasözünü tüm Arnavutköy'lülere armağan etmiştir. Ne ki o kış, rüzgâr şorok kıble vaktinden hiç ayrılmadığı için, Arnavutköy çok yağmur almış, Demir de bir süre, nereye geldiğini kestirememiştir.

Üvez Sokağı'ndan inip, kıyı boyuna çıkarsak, köşede, denize rampa etmiş yalıların ilkinde Tavşancı Turhan'ın oturduğunu da görebiliriz. Bay Turhan, kartal kuşu gibi Paris'in beyninde pervaz etmiş Türk akıncılarından biridir. Hiçbir iş tutmaz. Şimdiler İsveç'te yaşayan *Otobüs* filminin aman vermez oyuncusu Tuncel

Kurtiz'in kiracısıdır. Burası Rum Kilisesi'nin bir vakfı olduğu için, Tuncel Kurtiz de yalıyı onlardan kiralamıştır. Yalnız, yalının barınabilir hale gelmesinde Bay Turhan'ın büyük emekleri olmuştur.

Tavşancı Turhan ince, uzun ve kumraldır. O da yakışıklılık üzerne çalışır. En çok da balıkçı giysileriyle görünür. İstanbul'un en yüksek gradolu kızları onun evinden eksik olmaz. Tavşancı, Cadillac'lara düşmandır. Renault marka Fransız posta kamyonetlerini yeğler. Demir Özlü onun için şöyle der:

– Mahallede Tavşancı Turhan'ı görmek, insana her çeşit yorgunluğunu unutturur. Çünkü o, yaşamı, 1930 yıllarının Fransız filmlerinde olduğu gibi, gündelik yalınlığından, gündelik büyüsünden yakalamaya bakar. Pazarları balık tutar. Boğaz'ın dibine iner ve dostlarına büyük balık şölenleri çeker.

Kıyıdaki yalılardan birinin üst katında da, durmadan tiyatro sözlükleri yazan Aziz Çalışlar oturur. O da balıkçı giysilerine düşkünlük gösterenlerdendir. Yıllarca Arnavutköy-Bebek arasında ömür tüketmiş bir aydınlar topluluğu üyesidir. Bu yumaktan Ressam Komet'le Utku Varlık, şimdiler, Paris'i büyütmektedirler. Ressam Mehmet Güleryüz'le Alaettin ise, Paris'i torba gibi silkeledikten sonra yine Arnavutköy dolaylarına sığınmışlardır.

Aziz Çalışlar'ın yalı kapısı, günün 24 saati, ardına kadar açıktır. Geleni, gideni çoktur. Sık sık damlayanlar arasında gazeteci Hüseyin Baş, Avukat Ali Yaşar, Grafikçi ve Fotoğrafçı Erkal Yavi, Gazeteci Eskort Erol, bir de bizim Demir Özlü vardır. Saz sanatçıları da buranın gediklileridir. Bebek'te oturan, eski Baylancılardan, Akademi Mimarlık Öğretim üyesi Erkal Güngören de buradan pek çıkmaz. O da iyi içkicidir. Lafını da hiç esirgemez. Mimarlığını İtalya'da, Fransa'da da dolaştırmıştır. Şimdi en büyük görevi Boğaz'ı sevmektir.

Aziz Çalışlar, yalının denize bakan o büyükten büyük salonuna bir de Amerikan-bar kondurmuştur. Ama bu, kendisi için değil, konukları içindir. Demir Özlü'nün demesine göre, Çalışlar'ın eşi Bayan Aysın da Girit terbiyesi almıştır. Alabildiğine incelik dağıtır.

Denize koşut, Francalacı Sokağı'nda, geniş bir evde –ki sokak kapısı Maçka Palas dairelerinin kapılarını andırır– Seramikçi Tülin Adalan oturur. Orada da öyle dallı-budaklı eşyalar yoktur ama topu da antik üzerinedir. Salon da hemen hemen boş bırakılmıştır. Oraya daha çok kahve içmeye gidilir. Ne var, Tülin Adalan'ın, kimi zaman, konuklarına bir kadeh rakı sunduğu da olur.

Kız Koleji'nin oralarda, Enver Paşa'nın amcası Halil Paşa'nın da yalısı vardır. Bu yalı, günün çalımına uygun olarak onarım da görmüştür. Onun yanındaki, Çambeller'in büyük yalısı da yeni biçimdir. Zekeriya Sertel, geçmiş yıllarda, Türkiye'ye geldiği vakitler, çoğu günlerini burada geçirmiştir.

Arnavutköy alabandasından biri de Tayfun Akçay'dır. Sendika avukatlığı yapar. Arnavutköy özel muhtarı sayılsa da olur. Köy üzerine en sağlam, en tarihsel bilgiler ondadır.

Şimdi sizden yine dikkat isterim.

Sait Faik'i yeniden ekranlarımıza getiriyoruz.

Bunun için de Üvez Sokağı'nın başına döneceğiz.

Leyla Erbil buralarda, kıyıda, 182 numaralı apartmanın üçüncü katında. 1977 sonlarında taşınmıştır. İyi et vermesi için, şair Ergin Sander'in sınıf arkadaşı Kasap İhsan Bey'e Leyla'yı tanıştıran da Demir Özlü olmuştur.

Leylalar'ın pencereleri, duvarları silme ışık.

Boğaz'ın çağıltılı sularını kalbura çeviren martılar, günün her saatinde, Karadeniz'le Marmara'yı getirip getirip Leyla'nın başından aşağı boca ederler. (Burada, Hitchcock'un o ünlü filmindeki kargalar düşünülebilir.)

Şuracığa eklenmesi gereken bir şey de vardır ki, camları zangır zangır titreterek, Yukarı-Boğaz'dan aşağıya, aşağıdan da yukarıya doğru salınan tankerler, şilepler, yolcu vapurları kıyıdaki gözlemcilerin can evine arka arkaya vuruşlar yapar.

Ah, Boğaz biraz da bu tankerler, bu şalupalardır.

10 Haziran 1978 günü, Akıntıburnu'ndaki bir kahveden Jan Priya nam tankerin, güvertesinde uçaksavarlarla Marmara'ya,

Kapitan Petko Voyvoda vapurunun da Karadeniz'e kaçtığını gören Salâh Birsel'in, abartma yok, üç gün kendine gelemediğini yazmasak olmaz.

Kanlıca'daki bir yalıdan yıllarca Boğaz'ı taramış olan Seniha Sami Moralı şöyle diyecektir:

– Karadeniz'e akıntıya karşı giden şilepleri seyretmek eğlenceli idi. Pek yakın geçerlerdi. Hepsinin bandırasını öğrendik: İngiliz, Fransız, Alman, Nemse, İtalyan. Şimdi onlardan hiçbirini göremiyoruz burada. İki eski Rus vapuru da vardı. Rus bayrağı da değişti şimdi. Bir de Romanya yolcu vapuru vardı: *Regele Carol.* Fazla süratle geçtiği için halk "deli vapur" diye isim takmıştı. Dalgaları, rıhtımları su içinde bırakır, sandalları fena sallardı. Sandalla gezdiğimiz zaman, normal hızla geçen vapurların dalgalarında sallanmayı severdik. Karadeniz'den gelen vapurlar, Boğaz'ın ortasından akıntıyı izledikleri için uzaktan görürdük fakat yine bandıraları seçilirdi.

Tomris Uyar da –ki onun serüvenleri de Tarabya'dan açtığımızda anlatılacaktır– 4 Aralık 1975 günü Rumelihisarı'nda, Avcı Lokantası'nda, arkadaşı Armağan'la, balbadem bir öğle yemeği atıştırıp kış ortasında bastıran bahar havasına yaslandığı sıra –ki Armağan üşüyücü olmadığından bahçede oturmuşlardır– Boğaz'dan Belkıs adında, elden ayaktan düşmüş bir tankerciğin geçtiğini saptamıştır. O'nu Büyükdere'den tanıyordur. Yani az çok hemşehridirler. Bu ikinci tankerle tanıştığı gün de adını pek bir sevmiştir. Sonradan, değişik yerlerde, aaa aa aa, *İkinci, Üçüncü* adındaki teknelerle karşılaşınca, içinin bütün sıcaklığını yitirivermiştir.

4 Aralık 1975 günü, oradan iki yolcu gemisi de geçer. *Akhilleus* ve *Stella Oseanika.*

Deniz, Menemen yoğurdu gibi kaskatı ve kıpırtısızdır.

Stella, Rumelihisarı'nda çok yakın geçtiğinden, vapurda konuşan bir kadının incecik sesi Tomris'in ta yanıbaşına düşmüştür.

Bu vapurlar, şu şalupalar Leyla Erbil'e dostlukların azalmakta olduğunu da işaret ediyorlardır.

Bir insanın, artık herkesle kolaycacık tango rengine boyanamayacağı bir dönemin başlangıcıdır bu.

Salonda, sol duvarda, pencereye yakın bir yerde, Sait Faik'in bir portresi asılıdır.

1954 yılında, Sait'in ölümünden sonra, Ressam Edip Hakkı'nın, bir fotografiden büyülterek yaptığı bir resim. Fotografi, Robert Kolej'de, bir edebiyat matinesinde çekilmiş. Sağda Leyla Erbil, solda Selma Tükel, ortada Sait Faik.

Leyla'nın çalışma odasındaki bir başka resimde ise Orhan Kemal ile Fikret Otyam. Gülücük dağıtıyorlar. Bu da yine, Robert Kolej'deki matinenin ürünü. Bir başka resim de Sait'i, Leyla'yı, Selma Tükel'i ve Jose'yi –Jose hem resmi çekmiş hem de onun içinde yer almıştır– Orhan Veli'nin mezarı başında yakalamıştır ki, o da Robert Kolej dönüşü olmuştur.

Bunların içinde bir tane de vardır ki, Salâh Birsel onu *Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu*'ndaki fotografilere katamamış olduğu için bin hayıf çekmiştir. Bu da Sait'le Leyla'yı Beyoğlu'nda, Balıkpazarı'nda, o yıllanmış Cumhuriyet Meyhanesi'nde görüntülemektedir.

Çalışma odasında, Sait'in kitapları başı çeker.

Bunların armağan yazıları da son aşıklık belasının Sait'i 1-0 yenik düşüren çığlıklarını taşır.

Yazarımız, 24 Şubat 1954 günü *Şimdi Sevişme Vakti*'nin ön sayfalarına:

– Canımı al istersen.

diye yazmıştır. Ondan bir ay sonra –27 Mart 1954– ise *Alem Dağ'da Var Bir Yılan*'a şu sözleri kondurmuştur:

– Seni anlıyorum anlamasına. Anlamıyor gözükmem işime gelmediği içindir. Bu kitapta seni anladığımı ispat edecek hikâyeler olmalı. Ama seni seviyorum. Sen de beni anla istersen.

Çalışma odasındaki bir orta-masasının üstünde bir de yürek biçiminde bir çakmak durmaktadır. Üstünde Nazım Hikmet'in yanlamasına bir yüz resmi. Altında da Balaban'ın imzası. Leyla'ya bu

çakmağı, Sait Faik bir gün Hisar vapurunda armağan etmiştir. 1954, Nisanın ilk günleri. Alemdağ'da Var Bir Yılan yeni yayınlanmıştır. Leyla'nın amcasıoğluna gidiyorlardır. Sait ona kitabını imzalayacaktır.

Leyla, o vakitler Edebiyat Fakültesi'nde. O gün okulu asmıştır. Sait'le olmayı yeğlemiştir.

Vapurda, camın kenarında karşı karşıyadırlar.

Sait gözlerini alamadan bakıyordur ona.

Leyla'nın gözleri!

(O gözler yaktı beni mecnun etti. Kalbimi çaldı bend edecek gibi.)

Sait bir ara, cebinden Nazım'lı çakmağı çıkarıp Leyla'ya uzatır.

Leyla o günler sırsıklam kaçık. Bu biraz da Sait'in bir süredir kendisiyle evlenmeyi tutturmasının sonucu.

Bu yüzden, çakmağı alırken, yaşamının belki en "Gaddar Aliço" sözünü söylemekten çekinmeyecektir:

– Bu çakmağın işini kolaylaştıracağını sandın değil mi?

Leyla'nın bir sözlüsü de var: Yeşil Muşambalı Adam.

O, bugün burada değil ama, Sait, Leyla, Yeşil Mubambalı çokluk birlikte dolaşırlar.

Sözde Leyla onunla evlenecektir.

Ama Sait'i tanıdıktan sonra, bunun gerçekleşemeyeceğini çakıyordur.

Bir gün Sait sormuştur:

– Peki ben neyim, o adam sevgilinse?

– Sen dostumsun. Onu erkek olarak seviyorum. Seni seviyorum ama dostça. Büyük bir yazarsın. Öykülerinin vurgunuyum.

Yeşil Muşambalıya bakın siz hele. O, Sait'in öykülerini umursamıyordur bile. Sait'e, Nazım'ın Orhan Kemal'i tuttuğunu söylemiş, toplumculuk üzerine de bir söylev çekmiştir.

Bu söylevle, Sait'in içinde bir şeyler kırılır gibi olur.

Bugün Leyla'ya verilen bu çakmak Nazım'ın Sait'e bir armağanı olmakla, biraz da Yeşil Muşambalıya bir karşılık niteliği taşımaktadır. Demek ister ki, Nazım kendisini de sever.

Bir başka gün, Küçüksu Çayırı'nda, buram buram tüten kara lahanaları seyrederlerken, Sait, sevgisini yeniden Leyla'nın ayakları dibine serecektir.

Leyla, çayırın öbür ucuna kaçarak, içinden gelen gülmeleri bastırmaya çalışır. Sait'i çok başka türlü anlamıştır. Ona boyun eğerse, Sait'in kendisinden uzaklaşacağını sanıyordur.

– Kaçar, kaçmaz, kaçar.

Peki ya kaçmazsa? Leyla o vakit de ne yapacağını kestiremiyordur.

Sait şimdi yanına gelse, yanında dursa, dudaklarından öpse belki gözlerini kapayacaktır. Sait'i çileden çıkaran da bu kapanan gözlerdir. Bunlar, ola ki Sait'i görmemek için kapanıyorlardır. Sait de kapar gözlerini. O da belki Leyla'yı görmemek için yapıyordur bunu.

Bombozuk bir iş bu. Ne Leyla Sait'i, ne de Sait Leyla'yı çakozlamıştır. Belki anlamak, ikisinin de işine gelmiyordur. Sait içinden şöyle geçirir:

– Tanı, tanı, ilkin kendini tanı. İşe, kendini tanımakla başla. Sonunda beni de tanırsın.

Ne var, Yeşil Muşambalı, Sait'in ne kendisini, ne de Leyla'yı yakamoz etmesine meydan vermemektedir. İşte Küçüksu Çayırı'nın kapısını açıp içeri bir rüzgâr gibi daldı. İlk sözü şudur:

– Nerde o?

– Kim?

– Demin burda seninle konuşan.

– Bilmem, kalktı gitti.

Leyla ötelerde, bir o yana, bir bu yana sıçrayıp duruyordur.

Yeşil Muşambalı:

– Peki, peki biz konuşalım.

– Konuşacak bir şey yok.

Delikanlının içini bir erik kurusu kavuruyordur. Elleri tir tir titremektedir. Sait onun gönlünü almak ister:

– Dur, öfkelenme, istersen konuşalım.

Yeşil Muşambalı sesini çıkarmadan durur.

Bir, iki, üç, dört, beş, altı.

– Anlaştık, anlaştık.

– Kiminle anlaştın?

– Seninle.

– Demek sorun yok.

Yok, yok. Küçük vıdıvıdılar üzerinde durmamalı.

Çayırın kapısı yeniden açılır.

Yeşil Muşambalı bir "ya men hu" çakarak kendini dışarı atar.

Şu nokta bilinmeli ki, Sait'in bir anda hosur hosur hofladığı *Salâh Bey Tarihi*'nde yazılıdır.

Ötelerde pıtı pıtı fokurdayan Leyla'nın yanına varmayı düşünmüyordur. Ama bir kuş, bir serçecik, Leyla'nın başından Sait'in başına, Sait'in başından da Leyla'nın başına konup duruyordur.

İstinye'de Gondollar

Beyazıt-ı Veli'nin kızı Gevherhan Sultan ile damadı Mehmet Bey'den olma Neslişah Hanım Sultan İstinye'de, kendi adıyla anılan mahalleye 1540 yılında bir mescit kondurmuştur.

Ondan bir 25 yıl önce Yavuz Sultan Selim'in Kürkçübaşısı Ahmet Bey de –ki mezarı Şam'dadır– Kürkçübaşı mahallesinde aynı şeyi yapar.

Demek isteriz ki, daha XVI. yüzyılda nice nice Müslüman burada oturak olmuştur. Hicri 1002 yılında (1593) kutlu recep ayının on dokuzuncu günü Galata Kadısı'na gönderilen bir ferman da burada Müslümanların iyice gelgit olduğunu gösterir:

– İstinye Naibi Mevlana Ahmet yüce katına mektup gönderip İstinye'ye bağlı Cedit adındaki köyde* oturan Müslümanların kötülüğe kapılıp adı geçen yerdeki kefere tayfasının tüm evlerini meyhane etmekle Camii Şerif'in meyhaneler ortasında kaldığı ve keferenin şaraplarını Ehl-i İslama açıkça sattığı ve sapkınların hay ve huyundan, saz ve suzundan, Camii Şerif'te beş vakt namaz kılınamadığı ve kötülüğe dönük kişilerin sarhoş olup, ellerinde bıçak ve nacakla mahkemeye geldikleri ve yargıca küfürler savurdukları söylenmekte ve önlenmediğinde toplu fesata yol açacağı belirtilmektedir. Bu yüzden buyururum ki adı geçen köyde oturan kefere tayfasına sağlam tembih geçesin ve üstünde durarak bildiresin ki bundan sonra Müslümanlara ve kefereye açıkça şarap satmayalar. Satanların gereği gibi hakkından geline.

* Yeniköy.

Yalansız Evliya Çelebi, Rum ve İslamın burada karışık olarak yaşadığını söyler. 1630 yılında burada üç cami, yedi mescit, bir hamam, yirmi de dükkân vardır. Limanın burnunda bir konukevi lengerendaz olur. Hanı, medresesi ise yoktur. Bağı bahçesi çoktur.

İstinye'de yalısı olan Yahya Efendi toktur.

Yeniçeri Efendisi Koyunzade, Hadım Ali Ağa, Boşnak İsmail Efendi de toktur. Bunların da İstinye'de yalıları vardır.

Açlar ise bağcı ve balıkçıdır.

İstinye, Köprüden 7-8 mil uzaklıktadır. 1914 yılında Şirketi Hayriye'nin çıkardığı bir yıllıkta İstinye'nin günlük yolcusunun 480 olduğu yazılmıştır. Ortalama 111 de konuğu vardır ki bunlar şirketin cebine günde 750 kuruş girmesine yol açar. Aynı yılda köprüden buraya vapurla 38 dakikada gelinir.

Otomobil ile Şişli'ye ise 45 dakikada varılır.

Şişli-Maslak-İstinye yoluna ilk olarak 1926 yılında kırma taş döşenmiştir. O zamanlar İstanbul, asfaltın ne olduğunu pek bilmez. Şosenin açılış töreninde Otomobil Kurumu bir yarış düzenlemiştir. Pazarlama uzmanlarından Dr. İlhami Masar bu yarışa katılmamışsa da Tanrı'nın günü, sabah akşam, bu yoldan iki kez geçmekle --evi Emirgan'dadır– yolu onurlandırır. Çünkü 1926'larda İstanbul'da otomobil sayısı pek sınırlıdır. 200 taksi ya vardır ya yoktur. Özel arabalar ise çok daha azdır. İlhami Masar Opelini o yıl almıştır. Arabasın numarası 76'dır. İstanbul'da ilk özel araba ise Ford Acentesi'nin sahibi Vefa Bey'indir.

Siz eğlenceye bakın: Özel arabalar istedikleri yerde park edebilmektedirler. Sinema, tiyatro, lokanta ve dükkânların önünde diledikleri kadar kalabilirler. İlhami Masar'ın o yıl Galata Köprüsü üzerinde çekilmiş bir fotografisi vardır ki aklınız şaşar: Köprüde İlhami Masar'ınkinden başka hiçbir araba görülmemektedir.

Bugün İstinye koyunda bağdaş kurmuş tersane işlerinin geçmişi ise 200 yıl öncesine dayanır. Bir ara "Tamir Havuzları ve Tezgahları Osmanlı Anonim Şirketi" buradaki onarım işlerini üstlenmiştir. Ne ki, daha eski yıllarda da koyda kalafat yerine rastlanır.

Koyun bitiminde, Tokmakburnu'nun berisinde bir de çayır vardır ki bütün İstanbul'u kendine çeken bir seyir yeridir. Çayırın hemen oradaki dağ yamaçlarında da kireç ve taş ocakları İstinye'nin bereketini artırır.

Tepelerde beyaz kil de çıkar. Eyüp çömlekçileri yıllarca onun ardından koşmuşlardır. Kâğıthane Sarayı yapılmadan önce, kil Eyup'a arabalarla taşınır. Sarayın yapımından sonra ise İstinye kıyısından kayıklara yüklenir, Haliç'te, Eyup dolaylarında, Defterdar İskelesi'ne götürülür.

İstinye Koyu'nun genişliği bir mildir. XVII. yüzyılın ilk yarısında bin parça gemi alır ki çoğu keşkül biçimlidir. Ahmet Mithat Efendi onun için: "İstanbul'un İkinci Haliçi" demiştir.

Evliya Çelebi buranın havasını pek tutmaz. *Mirat-ı İstanbul* yazarı Mehmet Raif ise şöyle der:

– Kuzey yakası dağlarla çevrilmişse de koya dökülen derenin geçtiği vadiyi şiddetli rüzgârlar döver. Kuzey rüzgârları esince de koyun ağızları çok sert rüzgârlar alır.

XIX. yüzyılın başlarında, buradaki yalıların sayısı oldukça kabarıktır. Tokmakburnu'ndan gelirken ilk Şerif Molla'nın yalısıyla karşılaşılır. Onun üstünde de Marangoz Yaldız Emin'in, Vehhap Efendi'nin, Ahmet Ağa'nın Kadı Aptullah Efendi'nin yalıları yer alır. Çarşı İskelesi'nin orda da Abdurrahman Ağa ile daha birçok Efendi ve Mollanın yalıları sıralanır. Onların ötesi de kalafat yeri meydandır. İstinye İskelesi'ne varırken de Rasih Efendi'nin yalısı size bir merhaba çeker. İskelenin Yeniköy yakası ise zimmilerin evleriyle doludur. Bunları geçtikten sonra Mesarburnu adındaki yere gelinir ki, Yeniçeri Efendisi Osman Efendi'nin yalısına ayak da atılmış olur.

XX. yüzyılın başlarında Mesarburnu'nun oralarda ünlü biracı Bomonti'nin yaptırdığı "Kebir Buz Fabrikası" da buradan tüm İstanbul'a şahin gagası çengellerle taşınmıştır.

1909 yılında iki kez sadrazamlığa gelen ve toplam olarak 9 ay, 21 gün bu basamakta kalan Hüseyin Hilmi Paşa'nın da İstinye'de dokların orda bir yalısı vardır.

Hilmi Paşa ince ve cılızdır. Bir deri, bir kemik. Yaz-kış kat kat fanilalar, türlü kalın yelekler içinde yüzer. Geceleri de kürklere, takkelere sarmalanır.

Eskiden, Namık Kemal Midilli Mutasarrıfı iken onun yanında bulunduğundan "Kemal Bey'in Çömezi" diye ün salmıştır. Paşa o yılların (1879-1880) Namık Kemal'ini şöyle anlatır:

– Kemal Bey kirli beyaz bir entari giyerek işret eder. Bir yandan da yazılarını bana ve Kıbrıslı Nefi Efendi'ye söyleyip yazdırırdı. Gönlünü kazanmıştım. Darüssaade Ağası Hafız Behram Ağa'nın aylığı Midilli Mal Müdürlüğü'ne yükletilmiş olduğundan, üç ayda bir topluca gönderilirdi. Kemal Bey: "Behram Ağa'nın aylığını sen götür. Padişah katında pek gözdedir. Seni tanıması, senin için hayırlı olur. Gözüne girersen iyiliğini görürsün." dedi. Aylığını birçok kez ben götürdüm. Pekçok pehpehlerini kazandım. Beni Aydın Mektupçusu yapan Behram Ağa'dır.

Burada: "Aman Yarabbi, bizi kimler yönetiyor?" diye bir soru da sormak gerekir ama biz öykümüzün seyrini bozmamak için o limana şimdilik demir atmıyoruz.

Hüseyin Hilmi Paşa çokluk taşra görevlerinde bulunduğundan sadrazamlığında her işi kendinden geçirmek ister, boyuna mektup müsveddeleri karalar. O vaktin Şeyhülislamı Pirizade Sahip Molla onun bu davranışı karşısında bir gün şöyle demekten kendini alamamıştır:

– Herif sadrazam oldu ama mektupçuluktan kurtulamadı.

Paşamızı Sultan Reşat'ın başmabeyincisi Lütfü Simavi de şöyle tanıtır:

– İcraatçı bir devlet adamı değildi. İşlerin ayrıntıları ve yazışmalarla gereğinden çok ilgilenir, o yüzden vakit yitirirdi. Türkçesi hayli sağlamdı, güçlü bir kalemi vardı ama öğrenimi yetersizdi. İç memleket sorunlarında oldukça görgülüyse de bir kabine başkanı olarak devlet gemisini iyi biçimde yönetebilecek gücü ve nitelikleri yoktu.

Ali Fuat Türkgeldi de *Görüp İşittiklerim* adlı kitabında Paşa'nın bir sözünü aktarır ki Lütfü Simavi'nin dediklerini doğrulamış olur:

– Ben sadrazam olmak isterdim ama şimdi değil, Sait ve Kâmil Paşalar gibi zatlarla iki üç yıl birlikte bulunduktan sonra.

Ne ki, Hilmi Paşa, Selanik, Kosova ve Manastır illerinde genel müfettişlikle bulunduğu sıralar (1902-1908 yılları) Manastır Valisi ve Oktay Akbal'ın büyükbabası Ebubekir Hazım Tepeyran'a, boyuna sadrazamlığa getirileceğinden açıyor ve şöyle diyordur:

– Zatı Şahane'nin bana gösterdiği yakınlığın derecesini, birbirini kovalayan gönül alma davranışlarından çıkarabilirsiniz. Hazret beni sadrazamlığa getirmek istiyor.

Ama Paşa'nın yerine adam bulmak kolay iş değildir. Bir gün Paşa, Tepeyran'a genel müfettiş yardımcılığı önerir. Böylece Hilmi Paşa Sadrazam olunca, Tepeyran da genel müfettişliğe yükselecektir. Bundan sonrasını Tepeyran'ın daha yayınlanmamış anılarından izleyelim:

– Herkes az çok kendini beğenirse de Hüseyin Hilmi Paşa'nın beğenişi pek aşırıydı. O her ne söylerse, ondan daha düzgün bir söze, her ne düşünürse, ondan daha yerinde bir düşünceye, her ne yaparsa, ondan daha uygun bir davranışa kimsede yetenek görmezdi. İşte bu alışkanlıklarından ötürü onunla uzun süre iyi geçinebileceğimizi ummadığımdan önerisini kabul edemedim.

Şu var ki, Paşamız inatçı ve çalışkandır. Kafasını devlet işlerine yatırdığından gecelerini çokluk uykusuz geçirir. Sadrazamlığından bir kez gece yarısından sonra saat birde çekilmiştir. Bunun için Başkâtip Halit Ziya Uşaklıgil'i Nişantaşı konağındaki yedinci uykusundan kaldırtmış, bir araba ile Dolmabahçe Sarayı'na getirttikten sonra istifinde hiçbir bozgunluk göstermeden şöyle demiştir:

– Hâkipayı Şahaneye çekilme yazımı sunmaya geldim.

– Aman efendim, bu nasıl olur?

– Partiyle anlaşmama olanak yok. Çoğunluğa dayanmayacak bir sadrazam da yerinde tutunamaz. Şevketmaab Efendimiz buna hak verirler ve gereken kararı alırlar. Sizden rica ediyorum, hemen arz ediniz.

Halit Ziya pekçok üzülüp şaşkınlık ormanına dalmıştır. O ünlü uzun koridordan geçerek Harem dairesine gider. Sultan Reşat'ı uyandırtır. Padişah haberi öğrenince hiç de beklenmedik bir şey duymuşa benzemez. Konu üzerinde Halit Ziya'nın düşüncesini sorduktan sonra kestirip atar:

– Yarın ayan ve mebusan reislerini çağırırsınız. Birkaç gün sonra da Hüseyin Hilmi Paşa'yı kabul ederim.

Bu çekilmeden bir süre sonra, bir gece yarısı Halit Ziya'nın telefonu yine zırlar. Hilmi Paşa onu Şişli'deki konağına çağırıyordur. Araba maraba da aramayın. Halit Ziya, yarı karanlık sokaklardan geçerek Nişantaşı'ndan Şişli'ye kadar yaya gider. Yolda gecelerini uykusuz geçiren bu kişinin başkaları hesabına o gecelerin nasıl geçirildiğini kestiremeyişine şaşıyordur.

Paşa ona bu kez kendisiyle ilgili bir haber verir:

– Partide (İttihat ve Terakki'de) size karşı bir akım var. Size çekilmeyi önerecekler. Evet demezseniz görevinizden almayı bile kararlaştırmışlar. Dahası, yerinize geçecek adamı da bulmuşlar. Size haber veriyorum ki, şimdiden önlem alınız. Şevketpenah Efendimiz katında da uygun bir girişimde bulununuz.

Halit Ziya ertesi gün, alar sabah durumu Talat Paşa'ya açar. Onun karşılığı şu olur:

– Dün gece Paşa'nın sana söylediklerinin nedeni meydanda. Seni partiye karşı üşütmek. Bundan ne çıkar bilmem, herhalde sana bir üzüntü, bir kuruntu vermek. İşte sen, sadrazamlıktan çekildiği gece, onun umuduna uygun bir sonuç alsaydın, dün gece onun evine kadar yorulmaz, bu sabah da buraya kadar gelmek yüküne katlanmazdın.

Hüseyin Hilmi Paşa, 1912 yılında Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın, sözüm ona Büyük Kabinesi'nde Adliye Nazırlığı da yap-

mış ve birkaç ay sonra, 15 Ekim 1912'de, Viyana Elçiliği'ne çekip gitmiştir.

Münevver Ayaşlı'nın o yılları yaşamış kişilerden dinlediklerine bakılırsa, Paşa inceliği ve alafrangalığı ile tanınan bir İstanbul kibarıdır. Eşi de çok kibar ve çok Avrupa imiş. Madam Hilmi Paşa derlermiş ona. Ölümü de Viyana'da Grand Hotel'de çok soyluca olmuş. Kendisinin verdiği bir akşam yemeğinde apansız ölüvermiş. Orkestra, salonu Viyana valsleriyle yıkarken, dostları da Madam Hilmi Paşa'nın kollarına girerek, kimseye bir şey sezdirmeden, onu ölü olarak yürütüp odasına çıkarmışlar.

İstinye ile Yeniköy arasında bir yalı da Sağır Ahmet Paşa'nındır. Sadrazam Mahmut Nedim Paşa'nın kardeşi olan Ahmet Paşa'nın iki oğlu da burada oturur. Büyük oğlu şair Ali Haydar Bey'den Keçecizade Fuat Paşa'nın Kanlıca'daki yalısını anlatırken söz etmiştik. O zaman Keçecizade'den şiir üzerindeki düşüncesini sormamıştık. Dikkat edin, şimdi soracağız. Yalnız, daha önce şunu haber verelim ki Haydar Bey'in babası sağırlığı ile ünlüyse, amcası Mahmut Nedim Paşa da körlüğü ile İstanbul'un dört bir yakasını tutar.

İşte soru. Ama soruyu da gelin Haydar Bey'e sorduralım:

– Efendimiz Kanlıca'daki yalınız için yazdığım şiir sizi memnun etti mi, etmedi mi?

– Aferin Beyefendi oğlum, bu şiiri Amca Paşa Hazretleri görse, Peder Beyefendi duysa çok memnun olurlardı.

Haydar Bey uzunca boylu, beyaz sakallı, yumuşak huylu, terbiye ve nezaket haddesinden geçmiş, bilgili bir şairdir. Şiirleri –Fuat Paşa bu konuda çuvallamıştır– ortanın üstündedir.

Bütün eklemleri romatizmadan döküldüğü için adımlarını zorlukla atar. Jön Türk ileri gelenlerinden Mehmet Bey'in ağabeysidir. Kardeşi ölünce, şairliğini göstermek için, onun karısı Salike Hanım'la evlenmiş, ona ölünceye değin bakmıştır.

Haydar Bey 1864 yılında şöyle bir gazel çeker:

Âlemde akıllı kişinin nedreti vardır
En âkili nâsın yine bir cinneti vardır
Âkil ana derler ki cihanda yaşamaktan
Olmaz mütelezziz ki bilir mihneti vardır
İnsan ana derler ki derununda riyasız
Hem milletü hem devletinin gayreti vardır
Hâkim ana derler ki adalet ile daim
Mahkûmunun asayişine himmeti vardır
Hasretkeşi âlemdir o millet ki cihanda
Başında adalet gibi bir devleti vardır
Dünya evini beklemem amma ki ne çare
İnsan olanın anda biraz hizmeti vardır
Leyla'ye akıl bahsini etmek ne hatadır
Mecnun gibi divane ile ülfeti vardır

Vezin mezin, ölçek mölçek aramazsanız şiirin ilk ikiliği bugünkü dile şöyle çevrilebilir:

Dünyada akıllı kişinin azlığı vardır
Halkın en kafalısının bile kaçıklığı vardır.

Şiirde Sadrazam Âli Paşa'nın adı geçmemektedir ama ona taş atıldığı da hemen belli olmaktadır. İbnülemin'in anlatmasına göre, Haydar Bey bir gün, cebinde bu gazel Tasvir-i Efkâr Basımevi'ne gider. Orada Şinasi'yi, Namık Kemal'i ve Ayaşlı Hayri'yi bulur. Namık Kemal şiiri daha önce dinlediğinden Hayri Efendi'ye şöyle der:

– Ali Haydar Bey'in bir gazeli var. Okusun da nazire söyle.

Haydar Bey okur. Ayaşlı, Âli Paşa'ya kara çalmak isteyenlere katlanamayan bir kişi olduğundan şiir okunup bittikten sonra söylenmeye başlar. Kemal Bey gazelden yana çıkar. Böylece söz de uzar. Hayri Efendi bir ara Namık Kemal'e şöyle bir zıkkım yedirecek de olur:

– Âli Paşa Efendimiz üzerine söz söylemek senin haddin değildir.

Tartışma daha da alevlenir. Ali Haydar da işi yatıştırmak gereğini duyar:

– Durun Hocaya başvuralım, hakkın ne yanda olduğunu o söylesin.

Hoca Şinasi'dir.

Her zamanki alışkanlığı ile inceden, inceden gülerek şu karşılığı verir:

– Hakkın ne yanda olduğunu nasıl bileyim? Biri Kemal, inatçı ve serkeş, öbürü Hayri, yaltak ve utanmaz.

Dahiliye Mektubi Kalemi görevlilerinden Cevat Bey'in yalısı da İstinye'dedir. Kabadayılarla düşüp kalkmaya pek tutkun olduğu için İstanbul'un bütün bıçkınları onun evindedir. Hele Sarraf Niyazi, Acem Şevki, Yeniköylü Suphi yalıdan hiç çıkmaz denilse yeridir. Yenilir, içilir, İstanbul kabadayıları, külhanbeyleri, kopukları, pehlivanları bir bir laf ve güzaf kazanında kaynatılır. Kimi zaman da İstinye Çayırı'nda çarmakçur olunur. Kafayı iyice buldukları vakit de Sarraf Niyazi, Karadağ rövelverini çekip kâğıthelvacının camekânını indirir.

Refi Cevat Ulunay, Sarraf Niyazi'nin bir öyküsünü anlatır ki bilmem bizim de buraya aktarmamız doğru olur mu?

Mütareke yıllarındayız.

Olay yeri İstinye ile Yeniköy arasında, deniz üzerinde, Apostol'un salaş meyhanesidir. Masalardan birinde Sarraf Niyazi Bey tek başına oturmuş kafayı çekiyordur. Öteki masalarda da şarap sarhoşu olmaya çalışan 10 Fransız eri. Bunlar şimdi değil ama olaydan sonra tek tek sayılmışlardır. Erler iyice zom olup da Niyazi Bey'in masasına şapkalarını atmaya kalkıştıkları vakit olay da kıvılcımlanmaya başlar.

Bir, iki, üç... Üçüncü şapka gelir Niyazi Bey'in suratına yapışır. Niyazi Bey'de sabır mabır kalmamıştır. Son şapkayı atan Fransız'a doğru gider, onu soluna alır –işte bu fena– öyle bir miralay patlatır ki, Fransız kâğıt gibi uçar. Uçarken de masayı devirerek, üstünde ne var ne yok yerlere serer. Bu arada masanın mermeri de tuzla buz olur.

O zaman da kızılca kıyamet kopar. Öteki Fransızlar, topluca ayağa kalkıp Niyazi Bey'e saldırır. Niyazi Bey durur mu, o da biraz dayanıklı olduğunu kestirdiği birini tokatlı çelme ile yere yuvarlar. Onun arkasındakini ise bel kayışından yakalayarak ayağını yerden keser, taraçanın denize açık kapısından fırlatıverir.

Zorlu bir kişi karşısında olduklarını çakan Fransızlardan biri, bir iskemle kapıp bizim kabadayıya doğru havalandırır. Bizimkisi de onu havada elma gibi tuttuktan sonra atanın kafa şakına öyle indirir ki iskemle bin parça olur. Niyazi Bey onu da kavrayıp denize yollar.

– Haydi sen de... Haydi sen de...

Öteki sekiz er de birer birer denizdeki arkadaşlarının yanına postalanır.

Patırtı üzerine bir teğmenin komutasında bir manga Fransız eri gelmiştir. Teğmen Niyazi Bey'in tek başına on Fransızı denize attığını öğrenince onu kutlamaktan başka yol bulamaz:

– Eh bien mon vieux, tu es fort comme un Turc.*

Erler denizden karpuz kabuğu gibi toplanırken teğmen bu kez de eksküzlerini sunar, Niyazi Bey'den özür diler:

– Je vous fais mes excuses.

Niyazi Bey'se işe kendisinin başlamadığını anlatmak istiyordur. Teğmen bitirince o alır:

– Müsü, muva buvar... Bu pezevenk şapka suratıma, bum. Ena, diyo, truva defa... Muva şapkalar cum denize... Şu oğlan boks, muva onu da cum. Onu da cum, onu da cum.

Kanlıca'dan İstinye'ye bakanlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında, burada makineleri sökülmüş, eski püskü bir karakol gemisi de görmüşlerdir. Geminin sadece bir topu kalmıştır. O da Ramazanlarda İftar ve imsak ve vakitlerini bildirmekte kullanılır.

Koyda bir gondol da vardır. Kapkara, kalkık burunlu, kalkık kıçlı, yarımay biçiminde bir gondol. Koyun bir ucundan öbür ucu-

* Görüyorum ki arkadaş, sen Türk gibi güçlüsün.

na boyuna volta atıyordur. İçinde birbirlerine sıkı sıkıya kenetlenmiş bir çift. Erkeğin kolu kızın belinde. Kız incecik ve titrek. Havada nemli bir soğuk. Gondolcu, Tina Rossi gibi "O Sole Mio"yu geveliyor.

Bu gondol, yıllar boyu, Uçan Hollandalı örneği, İstinye koyunda dolaşmış durmuştur. Ne ki, Oktay Akbal'ın babası Avukat Salih Bey'in düşlerinde yarattığı bir gondoldur bu.

Yıl 1928.

Salih Bey İstinye'de iki katlı tahta bir yalının iki odadan oluşan üst katını kiralamıştır. Yazı burada geçireceklerdir. Sonbaharda da Oktay ilkokula başlayacaktır.

Yalının bir balkonu da var. Baba oğul balık avlamak için oltalarını buradan denize sarkıtırlar. Balık malık ne gezer. Olta bir yerlere takılıp kalır hep. İçinde motor, sandal aramazsanız yalının bir de kayıkhanesi bulunduğunu açıklamak isteriz. Şu var ki, Salih Bey dört dörtlük bir yalıda oturduğuna kendini inandırmak için arada bir, koyda kiraladığı sandallarla kayıkhaneye girip çıkmayı savsaklamaz.

O yıl İstinye'de üç katlı taştan bir yalı da görürseniz –İstinye'deki yalılar tahtadandır– şaşırmayın. Bu Babıâli'de bir basımevi işleten Alaattin Kral'ındır. Yalıda bizim Oktay'ın yaşlarında iki de kızcağızı. İki yavru da Oktay'la sıkı fıkı. Çayırda oynarlar, tepelerde böğürtlen toplarlar. Oktay, onlara gidince balkona çıkmaz. Balkon denize çokca uzandığı için denize yuvarlanacağını sanır.

İstinye'de gondollar!

Avukat Salih Bey şöyle der:

– Gondol olmalı ki... Dayanırsın sırığa, dimdik. Gelip geçenleri süzersin. Sonra başlarsın napolitene. Bir "La Donna," çeker, bir "Nostre Arjanto," uzatırsın.

Salih Bey kendi malı bir yalı da düşler hep:

– Sofrayı kurarız balkona, gelip geçen vapurlara göz kırparız. Oltamızı takarız parmaklığa. Balıklar kendiliğinden gelip yakayı ele verir. Lüferler, mercanlar... Gün kavuşurken de atlarız gondola.

Kimi zaman da bir yalı haberi ile gelir. Tarabya'da bir yalı bulmuştur. Top atmış tüccar malı. Ucuza kapatabilecektir. Nedir, bu yalı olsun, Boğaz'ın öteki köylerinde satılığa çıkarılan yalılar olsun, bir türlü alınamaz. Oktay da bunların niçin alınamadığına bir türlü akıl erdiremez.

Yalnız bunlar, Salih Bey'in günlerce kaç çeşit olta olduğunu, balığın nasıl tutulduğunu, lüferlerin Boğaz'ın neresinde odaklandığını anlatmasına yol açar ki Oktay da bunları şeker-şerbet dinler.

Salih Bey bir gün de yalıya sevinç içinde döner. Gıcır gıcır bir kuyruklu piyano bulmuştur bu kez de. Pazarlığını yapmıştır, parası da vardır –Eh, artık iş oldu– yarından tezi yok piyanoyu getirecektir. O gece evdeki bütün konuşmalar piyano üzerinedir. Oktay'ın annesi Vuslat Hanım –Ebubekir Hazım Tepeyran'ın kızıdır– oğullarına ders vermeyi kabul eder. Yakında bütün aile bir konser de döktürebilecektir. Ama Vuslat Hanım piyanoda tango çalınmasına karşıdır. "Tuşlar bozulur," diyordur.

Vuslat Hanım o gece nota çekmecesinin içini ortaya boşaltır. Ünlü bestecilerin en seçkin ürünleridir bunlar. Notaları bir bir elden geçirirler. Oktay'ın ağabeysi bir Karmen ayırır. Babası Chopin'den bir mazurka seçer. Ertesi akşam ilk bunlar çalınacaktır.

Evdekiler, ertesi gün öğle sonrasını, –bunları Oktay Akbal anlatıyor– köşeyi dönecek kamyonu pencerede beklemekle geçirirler. Her taşıt sesi, her tıkırtı bir yürek çarpıntısıdır. Ama sonunda akşam, yine akşam olur. Karanlık iyisinden bastırmıştır. Kimsenin ağzını bıçaklar açmıyordur. Ebubekir Hazım Tepeyran'ın kızı umudunu toptan yitirdiği için çoktan mutfağa geçmiş akşam yemeğine köfteler hazırlıyordur. Ah, o yılların en ucuz yemeği köfteler-dir, cızbız köfte.

Salih Bey az biraz sonra sökün eder. Piyanonun lafını ağzına almıyordur. Tramvayda başından eğlenceli bir olay geçmiştir. Onu anlatıyordur. Kadının biri –olur mu böyle şey– onu kendi kocasına benzetmiştir.

Leonardo'nun "Son Akşam Yemeği," tablosunu düşünün.

Sofrada herkes suspustur. Ne bir gülen, ne bir öksüren.

1928'lerde İstinye Koyu'nda Altınordu İdman Yurdu'nun futaları da sık sık boy gösterir. Kulübün ilk adı Progress (Progre)'dir. Kurucusu da öğretmen Aydınoğlu Raşit. İlk üyeleri arasında Ünyon Kulübü'nden ayartılan Alaettin, Behçet, Saffet, Hayrettin, Mehmet Ali, Necmettin, Cemal ve Pertev vardır. Daha sonraları Darülfünun Terbiye-i Bedeniye Kulübü'nden gelen futbolcularla güçlenen Kulüp 1912-1913 yıllarında Pazar Ligi'nde, daha sonraları da Cuma Ligi'nde çok güçlü bir futbol takımı olarak görünür. 1914 yılında Altınordu adını alan Kulüp beş yıl arka arkaya İstanbul şampiyonu olur. O yıllarda Necmettin, Nuri, Nihat, Hüseyin, Bombacı Bekir, Baron Fevzi, Otomobil Nuri, Refik Osman gibi as oyuncular Altınordu'nun gümüşi ve kırmızı (çelik ve kan rengi) formasını taşımışlardır. Altınordulu Sabri'nin Boğaz'da kurduğu denizcilik şubesi de alkışları kantarlarla alır. Boğaz'da, Moda'da, Yenikapı'da deniz yarışları yapılır. Altınordulu kürekçiler tek çiftede, üç çiftede karakuş gibi süzülüp yarar sonuçlar devşirirler.

O yıl İstinye koyunun başındaki tahta evde de, yanılmıyorsak, daha doğrusu bunu bize aktaran Gazi Hasan Paşa gibi kılığı kıyafeti yerinde kişiler yanılmıyorsa, İttihatçı Tevfik Azmi oturur. Bir Ermeni komiteci 6 Aralık 1921 günü Sait Halim Paşa'yı Roma dolaylarındaki evinin önünde kurşunladığı vakit o da yanındadır. Tevfik Azmi Bey daha sonraları iskele yanındaki bir villada yaşamış, orada da ölmüştür.

İskelenin üst yakasında tahta bir yalı daha vardır. II. Abdülhamit'in nazırlarından Celal Bey'indir bu da. Üç oğlu yetişkindir ki ikisi Prof. Sadrettin Celal Antel ve Avukat Yusuf Celal Antel diye anılır. Üçüncüsü ise ünlü tango bestecisi Necip Celal'dir.

Suna bakışlarının esiriyim çok zaman
Bana her an ilham veren senin aşkındır Suna

Birkaç yıl sonra bütün Türkiye'yi yerinden oynatacak ilk Türkçe tangolardır bunlar. Bestesi de Necip Celal'indir. O yaz,

Celal Bey'in yalısının önünden geçenler, günün her saatinde kavruk piyano sesleri duyarlar. Necip Celal, kimi geceler de, İstinye'deki delikanlıları yalıdaki odasında toplar. O vakit de gelsin "Mazi Kalbimde Bir Yaradır," gitsin "Sarı Yapıncak."

Evet İstinye'de gondol yoktur. Ama Avukat Salih Bey'in bütün bir yaz düşlediği napolitenler, tangolar gırladır:

O siyah gözler sendeki siyah gözler
Ne kadar da tatlıdır o gözler
Çok var ki görmedim seni şu kalbim özler
Sensiz yaşamam bunu sevgilim bil
Dünyama bedeldir sendeki o gözler

Bir Edebiyat İmamı

İstinye'de yalılar bitmez.

Vapur İskelesi'nin sağ yakasında Recaizade Mahmut Ekrem Bey'in, koyda V. Sultan Murat'ın mabeyincilerinden Gül Tevfik Bey'in, yine dokların orda, Hilmi Paşa yalısının yanında, İran Elçisi Muhsin Han'ın geniş beyaz yalısı vardır. Dere yanında da tüccardan Mehmet Efendi'nin köşkü görünür.

Gelenbevizade Sait Bey'in, –ki onun da Maarif Nazırlığı Türk halkına bağışlanmıştır– yalısı da İstinye'derir. Emrullah Efendi –ki o da Meşrutiyet Çağı Maarif Nazırlarındandır– bu yalıda 1894 yılından sonra uzun bir süre oturmuş, yalnız bir yaşam sürmüştür. Ahmet İhsan Tokgöz onun, yanında oturan bir kimsenin cebindeki fıstıkları atıştıracak kadar dalgın olduğunu söyler.

Emrullah Efendi'nin yazarlığı da vardır. Sadrazam Küçük Sait Paşa 1908 Temmuzunda yedinci kez sadrazam olunca Emrullah Efendi de *Servetifünun* gazetesinde –*Servetifünun* Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra bir süre gündelik olmuştur– birtakım imzasız yazılarla onu, Harbiye ve Bahriye nazırlarının Padişahça atanmasına omuz verdiği için, anayasayı çiğnemekle suçlamıştır. Öte yandan Sait Paşa da bunu unutmamış, daha sonraki yıllarda yayınladığı anılarının son cildine şöyle bir not düşmüştür:

– Meşrutiyetin ilanını izleyen günlerde *Servetifünun* gazetesinin bana yönelik yayınının Yıldız Sarayı ile Kâmil Paşa'nın oğlunun kışkırtmasıyla olduğu anlaşılmıştı.

Bunu gören Ahmet İhsan da *İkdam* gazetesinde Sait Paşa'ya bir karşılık yetiştirmeye koşar. Yıl 1911'dir. Sait Paşa dokuzuncu sadrazamlığını sergiliyordur. Olayların cilvesine bakın ki Emrullah Efendi de Sait Paşa kabinesinde Maarif Nazırlığı koltuğunu ısıtıyordur. Ahmet İhsan'ın yanıtı aşağı yukarı şu tümcede özetini bulur:

– 1908 Temmuzunda Anayasaya aykırı olarak kurduğunuz kabineye karşı saldırı yazılarını yazan kişi, şimdi yanınızda arkadaşınız olan Maarif Nazırı Emrulah Efendi'dir.

Ey okur, bir an elindeki kitabı bırak da gözlerini Emrullah Efendi'ye çevir. O "koca fadıl-ı muhterem"de hoşafın yağı kesilmiştir ki, gözle görülmeden anlaşılamaz. Bu durumda Emrullah Efendi ne yapsa iyi? Aynı gazetede verdiği karşılıkta ilkin velinimeti Sait Paşa'yı koltuklar:

– Ben sizin ne büyük vezir olduğunuzu bilmiyordum, o zaman yanılmışım.

Bunun arkasından da bin özürle yalvar yakar sözcüklerini yola çıkarır. Sıra *Servetifünun*'a gelmiştir. Ona da kara çalmalı ki, Sadrazamın içi yağla balla döşensin:

– Ne yapayım, Meşrutiyet'in ilk günlerinde mübarek *Tanin* daha çıkmamıştı. Enkaz-ı İstipdat'tan olan *Servetifünun*'a yazmak zorunluğu vardı.

Ama biz "zamane belası"na uğrayan Emrullah Efendi'yi kendi utuyla bırakıp iskelenin yolunu tutalım. Orada, Celal Bey yalısının alt katında Yahya Kemal'i bulacağız. Kabataş Lisesi Edebiyat Öğretmeni Halis Erginer, Robert Kolej Türk Müdür Yardımcısı Hüseyin Bektaş, Faruk Nafiz ve İstanbul Lisesi Edebiyat Öğretmeni Salim Rıza Kırkpınar'la vidolu tavla oynuyordur. Bektaş bir yana, bunlar Yahya'nın yaverleridir. Nereye gitse bunlardan birkaçı bulunur. Felsefe Profesörü Vehbi Eralp de yaverlerden biridir ama –ona özel kâtip diyenler de vardır– bugün burada boy göstermemiştir. Bunların içinde Yahya'ya en yakın duran da Halis Erginer'dir. Her toplantıda bulunur. İki kişilerse biri Erginer'dir. Yahya Kemal iri kıyımsa, o da sallıdır. İkisi de içkicidir. Boğaz'ı en azdan elli kez birlikte harmanlamışlardır.

Halis Erginer her şiire ayak söyler, yani eskilerin deyişiyle nazirecidir. Bir şiir gördü mü ona ayak uydurmadan duramaz. Yahya Kemal'in öldüğü günün –1 Kasım 1958– gecesinde oturmuş şairin "Veda" gazeline "Erenlerin Cevabı" adıyla bir karşılık atmıştır. Gazel "Artık bize dünya da haram olsun erenler," dizesiyle başlıyor ve Yahya'nın "Veda" şiirindeki son dize ile sona eriyordur:

Evvel giden alıbaba selam olsun erenler.

Yalnız Yahya'nın beş ikiliği bu şiirde sekize çıkarılmıştır.

Yahya'nın öteki yaverlerinden Salim Rıza Kırkpınar'ı sorarsanız o, ne nazirecidir, ne de şairdir. Ama Türk edebiyatının tüm şiirleri ezberindedir. Her toplantıda Yahya Kemal'in bir manzumesini –Yahya Kemal kendi şiirlerine manzume der– okumak görevi ondadır. Zaten Kırkpınar'a dokunsanız ağzından, burnundan, kulaklarından ya Yahya'nın ya da Fikret'in şiiri fışkırır.

Yahya Kemal, onun bağlılığını ödüllendirmek için rübailerinden birini de ona adamıştır. Rübai'yi kendisine ilk okuduğu gün de şöyle demiştir:

– Sen gönül adamısın Kırkpınar. Sana da bir rübai bağışladık. Dioniziak* bir rübai oldu. Bu hafta *Foto Magazin*'de yayınlayacağım:

Sevdaya bilahudut meydan verdik
Dünya gibi bir saha-i cevlan verdik
Kâm almak için sabah-ı mahşerde bile
Rindan ile peymaneye peyman verdik

Yahya onu bulmak için İstanbul Erkek Lisesi'ne bir telefon sarkıtsın yeter. Yahya'nın özel bir konuşma yöntemi vardır. Telefonda duyulan ilk ses:

– Ben Yahya Kemal Bey

olur. Şairimiz kendi adına "Bey," sözcüğünü eklemeyi pek sever.

* Şarap Tanrısı Baküs'e değgin.

O gün Salim Rıza sınavda olsa da onu ordan çekip alır. Bir defasında, 1940 yılı olgunluk sınavında Kırkpınar:

– Efendim sınavda, Bakanlıktan gelen sorular sizin bir şiiriniz üzerine...

demişse de Yahya Kemal buna kulak asmamış ve: "Bırak efendim, Köprünün Kadıköy İskelesi'nde iki vapurunda buluşalım," demiştir.

O gün Moda Kulübü'ne gidilmiştir. Zavallı Kırkpınar sabahleyin kahvaltı etmediği gibi, vapura yetişmek için, öğleyin de bir şeyler atıştırmaya vakit bulamamıştır. Akşam saat beşe, Yahya'nın içkiye başlayacağı vakte değin kahve ile dondurmaya yatmak zorunda kalır. Saat beşte kabuğu soyulmuş bir domatesle bir hıyardan oluşan yoksul bir sofra kurulur, sonradan Salim Rıza'nın kuğurmaları ve pavkırmaları karşısında şişler, pilakiler ve de turşular –Salim Rıza turşusuz edemez– gelir.

Yahya'nın sofraları "Zengin sofra, yoksul sofra," diye anılır. Şairimiz perhizde olduğu vakitler hep "yoksul sofra," üzerine çalışır. 1947 yılında bir akşam Serkidoryon'da da bu yoksul sofralardan biri görülmüştür. Yahya o seneler yemek perhizinden başka bir de içki perhizindedir. O gün orada Vehbi Eralp, Ahmet Hamdi Tanrıpınar, Halis Erginer, Salim Rıza ve Türkiyat Enstitüsü kitaplık görevlisi Tevfik Celis vardır. Topu da Yahya'nın çağrısı üzerine gelmişlerdir. Ama sofra pek cılızdır. Biraz sucuk varsa vardır. O da çiğ olarak getirilmiştir. Sonunda Tanpınar dayanamaz:

– Yahya Kemal, şu sucukları pişirt de biraz ekmek banalım.

Salim Rıza'nın içi dışı gülücük doludur. Karşısındakilerin anlattıklarından başka kendi anlattıklarına da bol kepçe güler. Gülerken de göğsünün sağ köşesine baş kesmeyi unutmaz. Nurullah Ataç da onun en çok bu ışıldaklı haline biter. Hadi açıklayalım. Salim Rıza, Yahya'dan çok Ataç'ın yaveridir. Ataç, Ankara'dan İstanbul'a geldiği vakitler hep onun yanında görünür.

Bugün bu yılda –yıl 1940– Ertuğrul Muhsin de vardır. Yahya Kemal "Rindlerin Akşamı" şiirini okuduğu vakit "Bu şiir toprak

kokuyor," demiştir. Bugün burada Fuat Şemsi de boy göstermektedir. Daha doğrusu Fuat Şemsi ev sahibi olduğu için herkesten önce burada olan odur.

Fuat Şemsi tarih öğretmenidir. 1915-1920 yılları arasında Orta Öğretim Genel Müdürlüğü de yapmıştır. Deli Fuat diye anılır. Kitaplığının zenginliğine diyecek yoktur. Elyazması divanlarının sayısı saptanmak istenmiş, saptanamamıştır. Ama Fuat Şemsi her kitapsever gibi kitaplarını yalıdan dışarıya çıkartmaz. Okuyacaksan, gelip orada okuyacaksın. Deli Fuat da azılı bir Yahya Kemalci'dir. En yakın dostu da Mehmet Akif'in damadı Ford Acentesi Muhittin Bey'dir. Akif'in sağlığında onun dostluğuna da çok ağır çaylar kaynatmıştır.

Yahya Kemalci olanlardan biri de tangocu Necip Celal'dir. Yahya'nın yalının alt katına adımını attığını işitir işitmez o da üst kattan aşağı süzülüverir. Çokluk da vidolu tavlalara seyirci kalmakla yetinir.

Tavladan sonra, gün kavuşurken, Fuat Şemsi konuklarına tepsi içinde, birer duble rakı sunmayı da savsaklamaz. Mezeler, meyhane işi, küçük tabaklarda gelir. İki ızgara, az biraz balık pilakisi filan...

Yahya Kemal bir gün burada masa örtüsünü cigarasıyla yakmış, Fuat Şemsi'yi de par yakıp par tüttürmüştür. Pek ahlayıp ofladığını görünce de birkaç gün sonra aldığı bir örtüyü Faruk Nafiz'le yalıya göndermek ister. Faruk Nafiz: "Halis götürsün," der. Halis götürür ve paparayı yer.

Eh, bunca zılgıttan sonra bizim de burada durmamız olmaz, pılıyı pırtıyı toplayıp bitişikteki Recaizade Mahmut Ekrem'in yalısından içeri dalalım ki, yüreğimize şadımanlık dolsun.

Gerçekte Boğaz, edebiyatçılara kollarını pek açmaz. Havaifişeklerini, çanakmehtaplarını, püskürmelerini, çarkıfeleklerini onlardan boyuna kaçırır. Boğaz padişahların, ya da padişah bendelerinin tarlasıdır. Padişahlar halkın en tenhalık köşelerde bile av etmesine engel olmak için buyruk üzerine buyruk yağdırır. II. Selim'in 1568 yılındaki bir fermanı şöyledir:

– Bostancıbaşıya hüküm ki, Arnavutköy bahçeleri Hassa-i Hümayunum için koru iken kimi kişilerin anda şikâr ettikleri işitilmiştir. Bundan böyle oraları gereği gibi koruyup tek bir kişiye bile şikâr ettirmeyesin. Yasağı dinlemeyenleri bildiresin ki hakkından gelince.

Yazarlar Boğaz'da lenger olmuşlarsa, kira evlerinde olmuşlardır. Bu köşklerin ya da yalıların çoğu da eskimiş, eprimiş şeylerdir. Recaizade'nin iki küçük ve bitişik yalıdan oluşan evi de bu kuralın dışında kalmaz. Evin, denizdudağında olmaktan başka bir özelliği yoktur. Bakla sofa, nohut oda. Halit Ziya bu viraneliği gördükten sonra şöyle diyecektir:

– Recaizade yaşamının dümdüz yolunda küçük bir sapmaya boyun eğseydi, onun da Boğaziçi'nin kıyılarını süsleyen kâşanelere eş bir yalısı olacaktı.

Bu söz bütün sanatçılar için geçerlidir. Onlar sağa, sola pata çakmadıkları, hep doğru bellediklerinin doğrultusunda yürüdükleri için, birçok büyükten büyük kapılar kendilerine kilitli kalmıştır.

1900 yılındayız. Paris'te bu yıl Uluslararası Sergi açılmıştır ki onu anlatmak için dokuz kapının zilini çekmeden kalemi ele almamak gerekir. Edmond Rostand'ın *Yavru Kartal* oyunu da bu yıl oynanmış ve Colette'in o sütlü mısır tadındaki *Claudine Okula Gidiyor* adlı kitabı yerden yere çalınırken *Yavru Kartal* başlar üstünde taşınmıştır. Bu yılın önemli bir olayı da Fransız Meclisi'nde çalışma saatlerinin ona indirilmesi olmuştur.

Transvaal Cumhurbaşkanı Paul Krüger de bu yıl, 75 yaşında olduğu halde bütün Avrupa'yı dolaşmış ve İngiliz sömürge ordusu karşısında perperişan olan Boerler'e yardım elinin uzatılmasını istemiştir. Pimpirik Krüger'in söylevleri büyük alkışlar almışsa da kimse kılını kıpırdatmamıştır. Yalnız bir anarşistin elini tabancasına attığı görülmüştür. Ne ki o da bunu İngilizleri temizlemek için değil, İtalya Kralı I. Humbert'i, Monza'da öldürmek için yapmıştır.

Günlerden cumadır. Bir yaz günü cuması. İstanbul kayıkçıları dünyanın bir köşesinde çalışma süresinin on saate indirildiğinden

habersiz daha sabahtan Fikret'i, Hüseyin Cahit'i, Halit Ziya'yı ve bütün öteki Servetifünuncuları Recaizade'nin yalısına taşımaya başlamışlardır. Namıkkemalzade Ali Ekrem Bolayır'la İsmail Safa da bir yerlerden kopup gelmişlerdir. Topu da öğle yemeğini yalıda yiyecekler, sonra da akşama değin ölçek uyak işlerini karıştıracaklardır.

Ne var, yenilen yemekler üstadlarımızı çokluk uyuşukluğa iter. Doğrusu, Edebiyatıcedideciler, az buçuk pisboğazdırlar. Onlar Kanlıca Tepesi'nde, Büyükdere sırtındaki Fıstık Suyu'nda, Burgaz Adası'nda da sık sık yemekli açıkhava toplantıları yaparlar. Fikret'in bu tıkınmalarda aradığı tek şey zeytinyağlı patlıcan dolmasıdır. Ama cuma oldu mu herkes İstinye'deki yalıya üşüşür. Recaizade kışında onları Şişli'de ya da Firuzağa'daki evinde yedirir içirir. Firuzağa'daki ev pek minik olduğu halde Recaizade yine de konuklarını ağırlamakta kusur göstermez. Ada'da, Karanfil Sokak'ta oturduğu günlerde de Servetifünuncular onu yalnız bırakmamışlardır. Çünkü Üstad Ekrem'in evinde yenen yemekler Türk aşçılığının en seçkin örnekleridir. Şu var ki, Recaizade'nin evinde konukların suratlarını asarak oturmaları gerekir. Üstad Ekrem topunun da ustası olduğu için, ona saygı ancak böyle gösterilir. Oysa bizimkiler, kendi aralarında, bir hiç yüzünden, kıkır da kıkır gülerler. Gülmekten de geğrekleri ağrır.

Recaizade "Edebiyat İmamı," diye anılır. Servetifünuncular ise "Üstad-ı Ekrem," demeyi yeğler. Kimileri de "Türkiye'nin Lamartine'i" yaftasını yapıştırır. Üstadın kılığı, el ve kol hareketleri, konuşması, yürüyüşü incelik üzerinedir. Ellerinde hep eldiven vardır. Şairlerin aşık olunca Mecnun gibi aşık oldukları, içki içince binlikler devirdiği, şiir yazmaya oturunca yüzlerce ikilik döktürdüğü, ağzını açınca bilgelerin söylediklerini temelinden sarstığı ya da ulusu yerinden oynattığı kanısında olan ve Muallim Naci'nin ardından koşan Muallim Feyzi Efendi onunla ilk karşılaştığı gün ellerinde eldiven görünce:

– Hiç eldivenli şair olur mu?

demiştir. Üstad her söze her ayrıntıya dikkat eder. Çok titiz ve de çok alıngandır. Ama alınganlıkta ondan hiç aşağı kalmayan İbnü-

lemin Mahmut Kemal'le yıllarca dostluğunu sürdürmüş, İbnülemin kış geceleri evine damladığı vakit de, ona tabak tabak dondurma yedirmiştir. Ne ki o, İbnülemin'in babası Mehmet Emin Paşa'nın da mebadii şebaptan (yani gençliğinden beri) canciğeridir.

Recaizade resim yapar, piyano çalar, beste döktürür. Ama kendi şiirlerini başkaları besteleyecek olursa daha memnun kalır. 10 yıl içinde bini aşkın beste yapan, 1891 yılında da, 31 yaşında dünyamızdan göç eden Şevki Bey –ki kantocu Peruz'un vurgunudur– onun "Sen bu yerden gideli ey saçı zer" şiirini tellerine geçirmiştir ki yıllarca Boğaz'da dillerden düşmemiştir.

Şevki Bey gece gündüz içer. Bestelerini de çokluk içki masasında döktürür. Bir gecede, 10 beste yaptığı bile olmuştur. Ahmet Rasim onu bir gece yarısı Şişhane yokuşunda yuvarlanırken bulmuş, gözünü açamayacak derecede sarhoş olduğundan alıp evine götürmüştür. Şevki Bey ertesi günü Ahmet Rasim'e "Mahzun dilimi şâd edecek sensin efendim," şarkısını okumuştur ama, yeminler, kasemler, akşamki serüveni anımsayamıyordur.

Şevki Bey para tutmayı aşağı dereceden bir yaşam biçimi sayar. Bu yüzden de Recaizade'nin şiiri için yaptığı besteyi üstadın yalısına götürdüğü gün kayıkçıya –ki o da çalışma süresinin 10 saat olabileceğini aklına hiçmi hiç getirmemiştir– verecek altmış parayı Üstaddan istemek zorunda kalmıştır.

Recaizade'nin üç şiirini de Rahmi Bey bestelemiştir. Rahmi Bey üstadın Mülkiyeden öğrencisidir. Sonradan Recaizade'nin dostu da olmuştur ki her cuma yalıya gece yatısına gelir. Başında kondurma fes, iki dirhem bir çekirdek. Ufacık boylu, kadife donludur. Teni buğday, gözü ela, bıyıkları Adolphe Menjou'dur. Ata, dede görgüsü vardır. Yazarların dikkatini çekmeden, büyük bir gönülsüzlükle bir köşeye büzülüp oturur. Gelgelelim Servetifünuncular ona yine içerler. "Bu adamın aramızda ne işi var?" diye sı sık birbirlerine sorarlar.

Ama bugün iş değişecektir.

Değişiklik de Rahmi Bey'in yerinden kıpırdaması ve Üstada şu can alacak sözleri söylemesiyle başlar:

– Efendimizin bir şiirini bestelemek cüretinde bulundum. Bağışlanmamı dilerim. Çünkü pek başarılı olduğumu sanmıyorum.

Recaizade'nin "Süzüp süzüp de ey melek, çeşm-i nim-habımı" şiiridir bu. Üstadın ense kökünde beliren bir ürperti bütün bedenini ve ayaklarını dolaştıktan sonra kulaklara doğru çıkar, sonra yine aşağılara saldırır. Rahmi Bey ince uzun, al atlas bir kılıftan nısfiyesini de çıkarmıştır. Boğaz'la kucaklaşan pencerelerden birinin –yalı baştanbaşa penceredir– önüne yağtulumu gövdesini yerleştirir, redingotunun iliklerini açtıktan sonra nısfiyesinden yanık çığlıklarla karışık bir nihavent fırlatır. Taksimdir bu. Servetifünunculara bir kıpırdanma. Taksimden sonra Rahmi Bey'in kalın ve karık sesi şarkının sözlerini fıslamaya başlar.

Aman be yahu, erimiş ve kaymak bağlamış kızgın bir maden kömürü gibi uzanan denize karşı –bu benzetme Ercüment Ekrem'indir– Rahmi Bey'in savurduğu yörük semai herkesi büyülemiştir. Konukların topu da bestenin sözlerden ileri olduğuna varmışlardır, Üstad Ekrem de ayni kanıdadır. Rahmi Bey ise kutlamaları hiç büyüklenmeden karşılıyor, bakışlarını yere indirerek, teşekkürler çekiyordur. Hele yazarlarımız, kendisinden başka bir şeyler daha çalmasını rica edince, bunu yukarı kulpa yapışmadan yerine getirmiştir.

Bilmek gerektir ki, Recaizade'nin Mehmet Celal adında bir şair ağabeyi de vardır. 1882 yılında dünya ile alışverişini kestiği için de bugünkü toplantıya teknik bakımından katılamamıştır. Belki katılmamasında büyük bir iyilik de vardır. Çünkü şiirleri "hezliyat" denilen açık saçıklıklarla yüklüdür. Mehmet Celal bunları "Zevki" takma adıyla dolaştırır. Ağırbaşlı, usturuplu şiirler yazdığı vakit de kendi adını kullanır. Ama çoğu:

Emniyet eden olmaz idi makadını hiç
Bir kimse oturmazdı bana minder olaydım

türünden, utanma duvarını aşmış şeylerdir.

İbnülemin onun için şöyle der:

– Şanını lekeleyecek nice laf ve güzaf savurmuştur.

Ne ki, Mehmet Celal, bütün büyük ozanlar gibi kendini yermekten de çekinmez. Kukla yüzlü olduğunu, herkeslerin gülücüklerini gıdıklayacak soytarılıklara yattığını söyler. Servetifünuncular, onun şiirlerini görmek istediklerinde ise, Ekrem Bey onları atlatır:

– Size göstermek isterim. Sağlam manzumelerdir. Ama açık saçıktır. İnsan okumaktan sıkılıyor.

Gelgelelim o çağda, yüz kızartıcı yergiler pek yaygındır. Meşrutiyet'ten sonra gerici diye Rodos'a sürülen Hoca Hayret Efendi bile "Fuhuş iyi şiire engel değildir," diyecektir.

Bu yergicilerden ve alaycılardan biri, Kayazade Reşat Paşa –ondan daha önce de söz etmiştik– Muallim Naci ile daha başkalarını unutmadan, Recaizade'ye şöyle sataşır:

Çingâne meşrep Cem gibi
Carta çeker Rüstem gibi
Şairlenir Ekrem gibi
Zurnalar ettikçe nehem*

Bu tatlı bu ekşi deme
Ziftlen ne varsa bok yeme
Yaz Zemzeme,** yaz Demdeme***
Şairlere olsun sitem

Carta çekem Serdar içün
Bir de sipehsalar içün****
Tersimi ku.... yâr içün
Alam ele kurşun kalem

Ey Mişon nazları ko
Setren yok ise giy sako
Çağır yetişsin Zambako
Aşık Kerem oldu verem.

* Deve homurtusu.
** Recaizade'nin şiir kitabının adı.
*** Recaizade'nin Muallim Naci'yi yeren yazılarına Muallim'in verdiği karşılıkları bir araya getiren kitabın adı.
**** Serasker, Harbiye Nazırı.

Recaizade doğma, büyüme Boğaz'lıdır. Çocukluğu Vaniköy'de, babası Recai Efendi'nin yalısında geçmiştir. 1847 yılında bu yalıda dünyaya gözlerini açan Üstad 18 yıl Boğaz'da belleğine bir sürü anı tıkıştırmış, yalının hamamı yanıp kül olduğu gün de en renkli günlerinden birini yaşamıştır. Yangın için İcadiye'den toplar atılmış, küçük yavrunun düş dünyası yeşil, mavi, kırmızı, toz pembe ve sarılarla delik deşik olmuştur. Recaizade'nin belleğine cila vuran olaylardan biri de, bir kış günü, tufanı andıran bir yağmurun yağmasıdır. O gün her yanı seller basmış, ev halkı büyük korkulara yuvarlanmıştır. Ama Harem dairesinin önü genişce bir havuz halini aldığı için geleceğin edebiyat imamı burada oyuncak kayıklar yüzdürerek yüz bin haz devşirmiştir. Bir başka kış günü de, iki arşın boyu kar indirmiş, yollar kapanmıştır. Fırınlar ekmek çıkaramadığı için çok perişanlık ve kırpıklık olmuştur. Küçük Recaizade ise bu olaydan da kendisine mutluluklar çıkarmasını bilmiş, evdekiler bahçeden sokak kapısına değin uzanan yolu açmak için, sabahtan akşama, terler dökerken, o bir kenarda onları çığlıklarla seyretmiştir.

Üstad'ın o yalıyla ilgili bir anısı da İskele yanındaki deniz havuzunda geçer. Küçük yavru, bir gün havuzun kenarında, deniz sularını izlerken, birden dipte, boyalı tenekeden bir kalemdan görür. Bu, kendisinin bir süre önce buraya düşürdüğü kalemdanın ta kendisidir. Havuzun derinliği yallah yallah bir arşın. Bir yanı da oldukça sığ. Bir sopayla kalemdanı sığ yana doğru çekmeye çalışırken, boyanmak üzere iskeleye çekilen bir sandalın desteğine çarpar. O anda da cumburlop. Çığlıklara koşanlar gelip onu sudan çıkarır. Vıu, yavru daha o gün hamam yapmıştır. Eve dönünce bir hamam daha. Üstüne de bir zılgıt. Ağlamaya başlar ki havuzdan çıkarılan kalemdan getirilince bütün üzüntüler bir anda sevince dönüşür.

Yalıda geçen günlerin sıkıcı saatleri de vardır. Dadısı, Recaizade'yi uyutmak için Çerkez türküleri çığırmaya başladı mı bunluklar depreşir. İşte o zaman küçük yavru yorganı başına çeker, sessiz sessiz ağlar. Ama gözleri, o apıl apıl yaşlar arasında uyku dün-

yasına kayıp gider. Ertesi sabah her şey unutulmuştur. Yavru, gönlünü yine yaşama sevinciyle dolu bulur.

Burada kameralarımızı Edebiyat İmarnı'nın babası Recai Efendi'ye çevirmek de gerekir. O da şiirler yazar ama değeri çiviye bakarak bilinir. Buna karşılık iyi ney üfler, keman çalar. Kitap ciltler, mühür kazar, levha tezhip eder. Sülüs, nesih ve celi yazılarda gösterdiği ustalığı Allahalem herkes gösteremez. Bir süre talik yazı ile de uğraşmış, sonra bırakarak rık'a yazıya yapışmıştır. Yaşlılığında ise yeniden talik'e döner.

Laf aramızda, kâbe örtüsü de dokur. Gençliğinde pirinç tanelerine İhlas suresini yazıp yutmuşluğu da vardır. Büyük oğlu onun için şöyle der:

> Kitabette, maarifte, nukuş-ı hat'ta, her fende
> Ne geldi, ne gelir, misli cihan-ı ilm-ü irfana

Ama o insanların hasıdır. Kendini tartmasını bilir. Bir gün küçük oğlunun –Üstad Ekrem– kendisini pehpehlere yatırması karşılığında şu yanıtı verir:

– Ey oğul, az mı emek verdim. Yine de tam bir olgunluğa erişemedim. Hele yazdığım şeylerin kusurunu şimdi gözüm görüyor. Ama düzeltmeye gücüm yok. Senin ihtiyar olduğun var mı?

Vaniköy'deki yalı da İstinye'deki gibi çağın aydınlarıyla dolup dolup boşalır. Şair Hersekli Arif Hikmet Bey, besteci Hacı Arif Bey, sır kâtibi Mustafa Paşa, Billuri Mehmet Efendi, sikkezen Fettah Efendi, Yusuf Cemil Efendi, Mısır Kapıkethüdası Mahmut Bey burada sık sık şiir denizine dalgıç olurlar.

Recai Efendi kimi geceler kayıkla balığa da çıkar. Ayışığı gecelerinde de yalının bahçesinde Boğaz'a karşı nısfiye üfler. Böyle gecelerden birinde Hidiv İsmail Paşa sandalla yalının önünden geçmiştir. Binanın bütün ışıkları sönüktür. Kıyıda entarili bir adam yanık yanık nısfiye uçuruyordur. İsmail Paşa onu bir Mevlevi dervişi sanır. Adamına bahçeye bir kese altın atmasını buyurur. Şak ki şak. Recai Efendi altınların sesiyle irkilir. Kayığı görünce işi

çakar. Öfke topuklarına çıkmıştır. Kendi kayığına atladığı gibi Hidiv'in ardına düşer. Onu ancak Emirgan'da Tokmakburnu'ndaki yalısında yakalar. Hemen Paşaya "Takvimhane Nazırı geldi," diye haber saldırır. Paşa Recai Efendi'yi karşısında entari ile görünce bir hayli bozulur. Ama Recai Efendi Paşa'nın ağzını açmasına meydan bırakmadan içini boşaltır:

– O nısfiyeyi çalan bendim. Al şunu.

Para kesesini Paşa'ya uzattıktan sonra da arkasına bakmadan kayığına koşar, hızla yalıdan ayrılır.

Burada bir çıkma yapmamıza izin verilsin: Recai Efendi'nin Takvimhane Nazırlığı Sultan Mecit çağındadır. Ama onu asıl koruyan Mustafa Reşit Paşa'dır. Paşanın ölümünden sonra, 1857 yılında, Takvimhane Nazırlığı'ndan alınarak Meclisi Valaya verilir. 1858 Ekiminde Meclisi Vala üyeleri arasında ayıklama yapılırken de bizim Recai Efendi açıkta kalır. Âli Paşa'nın sadrazam olduğu günlerdir o yıl. Recai Efendi açığa alındığını öğrenince yalıya gelir –bu yalı Recai Efendi'nin ölümünden sonra 10 bin altına Mısırlılara satılacaktır– rakı tepsisinin başına çöker, sonra da o kirişli kafa ile ver elini Âli Paşa'nın Bebek'teki yalısı. Paşanın karşısında da açar ağzını, yumar gözünü.

– Ziver Efendi'nin Meclisi Vala üyeliğinde tutulması size olan yakınlığından, filanın tutulması şunun için, falanın tutulması bunun için. Benden ne istersiniz ey Tanrıdan korkmazlar?

O ay İstanbul göklerinde bir necm-i dünbaledar (Kuyrukluyıldız) görünmüştür. Recai Efendi'nin şişi inince aklına bu kuyrukluyıldız düşer. Odadan çıkıp giderken döner, Âli Paşa'ya bir de şu tepeden inmeyi uzatır:

– Seni şu necm-i dünbaledarın uğursuzluğuna adadım.

Recai Efendi'nin şıngır-mıngır bir öyküsü de vardır.

Bunun için Hidiv İsmail Paşa'yı az önce gördüğümüz üç çifteden indirip yerine Osmanlı hanedanının otuz dördüncü padişahı Sultan Aziz'i oturtalım. İkinci mabeyinci Emin Bey'le Nevres Paşa da karşısındadır.

Paşanın ağzı iyi laf yapar. Başkalarının sözlerindeki gizli elemanları da şipşak çakar. Onun bulunduğu yerde çığlık ve gülücükler, kum ve yel gibi ansızdan kalkıp saldırır. Bir uygunsuzluğu 120 okka çekmesidir. Sultan Aziz, bir gün onu, Heybeliada'da vapurun güvertesinden denize attırmıştır. Paşa, gövdesine sarılmış yağ tulumunu kıyıya çıkarmak için vafir çırpınmalar içinde bocalarken o da gülmekten yerlere seriliyordur.

Diyeceğim, Nevres Paşa Sultan Aziz'in buyruk kölesidir. Sultan Aziz onu mabeyinci yapar, sonra atar, yine yapar, yine atar, yine yapar, yine atar. İbnülemin: "Saraydan çıkınca sakallı olur. Saraya dönünce sakalı traş edilir," der. Nevres Paşa iki kez Maarif Nazırlığına değin yükseklik de almıştır. Sultan Aziz onu, Fuat Paşa'nın ilk sadrazamlığından ayrılışında sadrazam da yapmış, ama buna herkesin karşı çıkacağını düşünerek birkaç saat sonra görevinden almıştır.

Nevres Paşa, okuyanda dirlik dışlık bırakmayan şiirler de yazar. Buna karşılık satrançta ustadır. Ziya Paşa Sarayda görevli olduğu günler, onunla çok satranç oynamış, Sultan Aziz de seyretmiştir. Ziya Paşa Saraydan çıkarıldığı vakit de şu dizeyi döktürmüştür:

Şah evinden mat olup çıktı Ziya

Nevres Paşa, bir ara nevresim adıyla yaygınlık kazanan setrelere de düşkündür. Bir gün, sırtında nevresim, Sadrazam Yusuf Kamil Paşa'yı –bu ne kadar çok sadrazam!– yoklamaya gittiğinde, orada bulunan konuklar setrenin güzelliğini yüceltirler. Gelgeleyim Kâmil Paşa: "Nevresim, bombok şey," diyerek Paşayı setre giydiğine de, giyeceğine de bin pişman eder.

Biz dönelim kayığımıza.

Yaz gecelerinden birinde, Kanlıca Körfezi'ndeyiz. Ayışığını görür görmez Boğaz'da yalıları olan Devlet büyükleri de kürklerine bürünerek, iki ya da üç çifteleriyle buraya koşmuşlardır.

Kanlıca Körfezi, o zamanlar Boğaziçi'nin balık yatağıdır. San-

dalla gelenler çokluk balık avlarlar. Nevres Paşa –ki dirisi de, ölüsü de Kanlıca'dadır– bu balık avını Padişaha öylesine ballandırmıştır ki Sultan Aziz de dayanamamış, Kanlıca'nın yolunu tutmuştur.

Bu akşam Recai Efendi de Körfezdedir. Sırtında kürkü, elinde oltası denizde bahtını arıyor, bir yandan da papaz uçuruyordur.

Padişah kayığının üstüne gelmesi kesindir.

Bu Kanlıca olayına nice öyküler anlatıldı, tanınmışı budur:

Padişahın üç çiftesi Recai Efendi'nin kayığı yanından geçerken küreklerden biri oltasını koparır. Recai Efendi'nin canı sıkılır. Oltayı çekip bir yenisini fırlatır. Bunu yaparken de başını bir sağa, bir sola sallar (yani lahavle çeker). Nevres Paşa onun öfkesi burnunda biri olduğunu sezmiştir. Sultan Aziz'i eğlendirmek düşüncesiyle:

– Baba Efendi, nasıl, balık baş vuruyor mu?

Recai Efendi'nin yüzü iyiden iyiye sirke satmaya geçmiştir. Yine de sesini çıkarmaz. Paşa baştan alır:

– Baba Efendi, nasıl balık baş vuruyor mu?

Efendimiz yine tıs.

– Sana söylüyorum babalık, duymadın mı? Balık baş vuruyor mu?

Recai Efendi de sabır mabır kalmamıştır. Başı da tütsülü olduğu için Padişah sandalına dönerek bütün zehrini boşaltır:

– Be herif! Baş vuruyor mu, baş vuruyor mu? Kafamı şişirdin. Musallat olma, git işine. Anlaşılıyor ki sen gevezenin tekisin. Ya şu kara sakallı adama ne diyelim, senin saçmalarını dinliyor da gıkını çıkarmıyor.

Recai Efendi kiminle alışverişi olduğunu daha çakmış değildir. Yalnız, kayıkçısı üç çiftedeki kürekçilerin düğmelerinden, Sultan Aziz'in sandalda bir pehlivan gibi kuruluşundan bir şeyler sezinlemiştir. Efendisine işaret çekmeye başlar.

Öfkesi başına sıçramış olan Recai Efendi kayıkçının göz kaş oynatmasına da bozulur:

– Ulan ağzını burnunu ne eğip duruyorsun?

Sultan Aziz kahkahalarını zor tutuyordur. "Haydi, renk vermeden ayrılalım," der. Onlar uzaklaşırken kayıkçı da Recai Efendi'ye doğru eğilerek, ona sandaldaki adamın kimliğini fısılar.

Burada şu kaldı: Recai Efendi başını çevirip de Sultan Aziz'i tanıyınca "Hay!" diyerek kayığın içine yıkılır. Kendine gelince de, arkasından biri kovalıyormuşcasına, yel yepelek, yelken kürek yalısına sığınır. Başına bir şeyler geleceği korkusu içinde sabahı zor bulur.

Yalansa söyleyenin üstüne, bunun doğru olup olmadığı hazine defterlerinden belli değildir. Ertesi gün Recai Efendi'yi yine kıskaç içine alır. Ama Dolmabahçe'ye gelindikte ikramlar birbirini kovalar. Kahveler, çubuklar, şerbetler... Paralı adamla, parasız adamın yürümede ayrımı 10 kattır, denilerek bir kese altın da sunulur. İsmail Paşa'nın altınlarını geri çevirmiş olan Recai Efendi Padişah altınları önünde sevinç ve kıvanç bayraklarını çeker.

Lafın dümenini şaşırmamak için bu öyküyü de burada kesmemiz gerekir. Ondan her kim ne ders almışsa, aldığı dersin hayrını görsün. Onda ders bulmayanlar da, öteki bölümü okusun ki, burada bulamadıklarını orada bulsun. Biz de Recai Efendi'nin orta boylu, kırmızı yüzlü, kalın kaşlı, ela gözlü olduğunu, büyükçe burnunun aşağı doğru sarktığını, başının arkasında da bir çıkıntının yuvalandığını şuracığa sıkıştıralım ki, Kanlıca Körfezi'nde kendisine rastlayanlar, onu bir başkasıyla karıştırmasın.

Bülbüliye

Sait Faik, küpeştesinde ekmek ayvaları, ambarında da barış ve dinginlik kavunları serili gemileri gördükçe kendinden geçer.

O, bir de kimsesiz ve boynu büyük havuzlardaki kurbağa seslerine biter.

Kurbağa seslerine tutkun yazarlar içinde ben bir Frenk yazarını da tanırım. Maurice Genevoix adını taşıyan bu yazarın hemen hemen bütün yaşamı ormanlar, nehirler ve hayvanlar arasında geçmiştir.

Genevoix yılın ilk güzel gecelerinin başladığını anlarsa, kurbağa seslerinden anlar. O, kurbağaların gözlerine de vurgundur. Onların o ağırbaşlı ve donuk bakışlarını daha sekiz yaşında bir çocukken sevmiştir. Ama, Genevoix bilir ki, bu bakışlar, bu yaldızla çerçevelenmiş gözbebekleri kurbağaların çirkinliğini ortadan kaldıramaz. Dost bir ışık altında kurbağa karınlarının sarımtrak yuvarlaklığı portakalımsı bir pembeliğe bürünse de, kambur sırttaki küçük mavi benekler yıldız gibi parlasa da kurbağa çirkindir.

Bir Amerikan yazarı, o benim sevgili Jack Kérouac'ım, kedilerin her memlekette hep aynı biçimde miyavladığını saptamıştır ama kurbağa inildemeleri üzerine hiçbir inceleme yapmamıştır.

Aristophanes o ünlü *Kurbağalar* adlı oyununda kurbağaları şöyle öttürür:

– Brekekeks koaks koaks.

Bu, belki İ.Ö. beşinci yüzyıldaki Yunanlı kurbağaların sesidir. Ne bileyim, belki de dünyadaki bütün kurbağaların hançeresinde böyle do-re-mi'ler vardır.

Ben bir kez bir Anadolu kentinde yedi türlü kurbağa viyaklaması saydım. Bunların en içlisi şöyleydi:

– Virlik virlik virik.

Ne ki, sonraki günlede o demdemeyi bir daha duyamadım. Bunları kurbağaların kelli-felli bir şarkıcı olduğunu belirtmek için anlatmıyorum. Öyle bir niyetim olsa da buna çokları inanmaz.

Çoklar, yığınlar akıllıdır. Kendilerine şöyle katmerli bir musiki şöleni çekmek istedikleri vakit bülbüllerin ardına takılırlar.

Hani onların o zincirleme konserlerine de akıl, sır ermez. O ufacık tefecik kuşun o denli parlak notalar çıkarması, boğaz kaslarının o denli zorlamaya karşı koyabilmesi sıradan dinleyicileri değil, bir sürü bilgini de allak bullak eder.

Bülbüller susmak nedir bilmez.

Şakımalarını bütün gece gökyüzüne postaladıktan sonra, gün doğumu ile ayrı bir makamdan yayın yapmaya başlar. Sözgelişi, az önce Hicaz'dan, Suzinak'tan tutturmuşsa bu kez Hüseyni'de karar kılar. Diyeceğim, bülbüller güneş ışığı ile ay ışığı arasında, hiçbir ayrılık gözetmez. Ahmet Rasim bir kez Alemdağ'da, ışıl ışıl bir gecede, bir bülbülün sabaha dek kimseyi uyutmadığına tanık olmuştur. Bu ay ışığı sonatı kimi zaman ince tatlı bir pesliğe, kimi zaman da kulaklarda çın çın öten bir tizliğe dönüşmüştür. Ama tümü, insanın iliğini kemiğini kurutmuştur.

Ahmet Rasim bülbüllerin çalgı sesiyle bütün bütüne divaneleştiklerine de tanık olmuştur. Bu olay da Bağlarbaşı'nda bir dostunun köşkünde geçer. O gece orada kemençeci Vasil de vardır. Vasil kemençesini vıyvıylatmaya başlar başlamaz, köşkün dört adım ötesinde boy atmış arpa sapları üzerinde bülbüller de uçuşmaya başlar.

O gece Vasil çalmış, bülbüller çırpınmışlardır.

Bülbüller bir de içkiye düşkündür. Buldular mı bir dolu içerler. Ama bu gerçeği bilginler değil, tarihçi Reşat Ekrem Ko-

çu'nun annesi Zağra'lı Hacı Fatma Hanım saptamıştır. Bunun için de bülbülleri günlerce, Göztepe'deki evinin bahçesinde, dürbünüyle gözetlemiştir. Fatma Hanım gözlemlerini şöyle dile getirir:

– Bir bülbül ala sabah, sözgelişi bir vişne ağacına gelip konar. Yirmi otuz kadar vişneyi gagasıyla deştikten sonra çekip gider. Akşam, yine gelir. Vişnenin kuş gagasıyla deşilen yerinde meyve suyu mayalanmış, bir likör ya da şarap oluşmuştur. Kuş, akşamın "garipler sersemliği" denilen bu son saatinde bir iki vişneden kendi elceğiziyle hazırlanmış içkinin ilk yudumlarını içince şöyle bir silkinir, birkaç külhani ıslık öttürür. Kadehler beşi, altıyı buldu mu nağmeler uzar. Ortalık iyice karardığı için küçük esmer kuş göze görünmez ama sesi ağaçtadır. Belki de içkiyi sürdürmektedir. Artık tan sökünceye kadar gelsin gazeller, şarkılar, feryatlar.

Doğrusu, geçmiş yüzyıllarda İstanbul bülbül lıkırtılarından, bülbül şirik-şirk'lerinden geçilmez. Seyir yerlerinin çoğu bülbül yatağıdır. Eyup'ta İslambey mahallesi ile Merkez mahallesi sınırındaki Bülbül Deresi bunlardan biridir. Burası yıllar yılı bülbül çığlıklarıyla yırtılmıştır. Riyasız Evliya Çelebi Beşiktaş'taki Yahyaefendi seyiryerinin de bülbüllerle kaynaştığını söyler. Burada adı kötüye çıkmış bülbüle (bokluca bülbül) varınca her çeşit bülbül vardır. Çelebi'nin demesine göre Yahyaefendi bir ormanlık ve geniş çimenliktir ki, içine hiçmihiç güneş girmez. Çınar, söğüt, sakız, selvi ve ceviz ağaçlarıyla süslü bir koyaktır. Pınarların dibindeki çimenlik sofada sarıasma, karatavuk, ishakkuşu, ispinoz, florina, baştankara gibi kuşların çığlıkları ve iniltileri geziye çıkanların canına can katar.

Çelebi, Sütlüce'deki Şeyhülislam Ebussuut Efendi bahçesinde de çokça bülbül bulunduğunu yazar. Bahçe, Karaağaç yalısının bitişiğinde, gül ve fıstık ağaçlarıyla süslü bir cennet köşesidir. Ebussuut Efendi bülbüllerden öyle bir gençlik alır ki, günde 1400 fetvanın altına imza attığı halde bana mısın demez.

XVII. yüzyılda İstinye Körfezi de görkemli bir koru ile kaplı bir bülbül kovanıdır. O çağın büyük bir ozanı, Şeyhülislam Yahya Efendi bir ikiliğinde şöyle der:

Ko kafes nâlesini, nağmeyi peyderpeye gel
Râyegân eyleyelim bülbülü, İstinye'ye gel.

Geçen yüzyılın ünlü bülbül yuvaları içinde ise Kanlıca, Emirgan, Baltalimanı, Göksu, Bebek başı çeker. Büyükdere'nin üstü de taa Belgrad Ormanları'na değin silme bülbüldür. Ormandan Büyükdere'ye yol açıldığı vakit Bendler'e günübirlik gidenler Balıkçı Nazırı Ali Riza Bey'in deyişiyle "göklere yükselen orman ağaçlarının taze yaprakları arasında bülbüllerin uzun demler çeken derin nağmelerini" büyük suspuslar içinde dinlemişlerdir.

Ali Riza Bey bu yolun 1870 yılında açıldığını söyler ama buna pek kulak asmamalı, çünkü Ebüzziya Tevfik de *Yeni Osmanlılar Tarihi*'nde Namık Kemal ve arkadaşlarının "Yeni Osmanlılar" derneğini kurmak üzere 1865 Haziranında, bir pazar günü, Büyükdere'den Belgrad Ormanı'na arabalarla geldiklerini yazar. Bu da, en azdan orada bir toprak yol olduğunu açıklar.

Üsküdar'la Kanlıca'daki bülbül dereleri de, adlarından anlaşılacağı üzere tam bir bülbül sergenidir. Üsküdar'lı Vasıf Hoca Üsküdar'daki Bülbül Deresi'ni şöyle anlatır:

– Selanikliler Mezarlığı ile Üsküdar-Bağlarbaşı tramvayının geçtiği cadde arasında kalan dere boyu, oradaki selviliklerle çalılıklar ve de Mezarlığın "Dağhamamı" denilen üst yanı bir bülbül yatağı idi. 1917 yıllarında, tramvayların işlemeye başlamasından ve Dağhamamı yangınından sonra bülbüler ortadan yitmiştir.

Kanlıca Körfezi'ne (Bahai Körfezi) dökülen Bülbül Deresi ise Körfezin arkasındaki koru ile birlikte, her mevsim, nisandan ağustos sonuna değin bülbüllerle dolup taşar. Dolunayda buraya yüzlerce kayık sokulur. Bir çağlayan şıkırtısını andıran binlerce bülbülün coşkun türküleri sessiz sessiz dinlenir.

Abdülhak Şinasi Hisar geçen yüzyıl sonlarında Boğaz'da oturanların bülbüle olan düşkünlüklerini bize şöyle aktarır:

– Kimi gecelerde, yemekten sonraları, hanımlara bir bülbül dinlemek arzusu gelir ve biz çocuklar da hareket ve değişiklik zevkiyle, hemen bu dileğe uyarak, bu düşünceyi sevinçle alkışlar-

dık. Kimi zaman, nizama riayet etmek için ucunda bir fener yanan kayığa biner, Baltalimanı'ndan geçer, Körfez'e ve Dere'ye bülbül dinlemeye giderdik. O zamanlar Baltalimanı'nın, Körfez'in ve Dere'nin, aksisadaların cevap verdiği bülbülleri ve Dere'deki mezarlıkların selviliklerine gizlenen eski bülbül yuvaları meşhurdu. Burada ihtiyar ağaçlar ve onlar kadar ihtiyar mezarlar vardı. Bütün bunlar dinlediğimiz bülbül seslerine tarif edilmez birtakım romantik duygular katardı. Bu derin gecelerin de sözde susup dinledikleri o mezarlıkların yüksek ağaçlarında dem çeken bülbüllerini uzun uzun dinledikten sonra dönerdik.

Bülbül damarları sadece buralar da değildir. Kimileri de sandallarla taa Çubuklu'ya değin taşınır. Çünkü Çubuklu bülbülleri de kulaklara iyi doyumluk verir.

Kimileriyse cilasunluk gösterip Çamlıca'ya tırmanır.

Çamlıca, Sultan II. Mahmut'un buralara sık sık gelmesinden ve yaşamının son günlerine değin allık, sürme, rastık, aklık gibi yüz yazmalarını bir an için savsaklamayan üvey ablası Esma Sultan'ın Sarıkaya'daki –Kısıklı'nın oralarda– bağ köşkünde konak tutmasından sonra gözlerde pek büyümüştür. Hele XIX. yüzyılın ikinci yarısında baştanbaşa köşklerle donanmıştır. Recaizade'nin anlatmasına göre, 1870 yılında, Tophanelioğlu'ndaki Çamlıca Parkı –Meşrutiyet'le Millet Bahçesi adını alacaktır– halkın yararına açıldığı vakit tüm İstanbul, Çamlıca, Bulgurlu, Kısıklı, Tophanelioğlu ve Bağlarbaşı dolaylarında ev aramışlardır.

Çamlıca Parkı'na yalnız Kadıköy, Üsküdar, Beylerbeyi gibi yakın semtlerden değil, Boğaz'dan, İstanbul'un taa öbür ucundan kadınlı erkekli topluluklar da gelir. At bulanlar atla, araba bulanlar arabayla koşuşur. Denizin öte yakasında oturanlar ise attan, arabadan önce sandallara el atarlar.

Hoş, o günler, her semt seyiryeridir. Topunun da ayrı gün ve saati vardır. Gemisini yürütmeyi bilenlerin bir günde üç, dört yeri birden dolaştığı da olur.

İsterseniz reçetesini Recaizade'den alabiliriz:

– Cuma ve pazar günleri Fenerbahçe'nindir.

Buraya öğle sonraları iki buçukta gelinir. Yarım saat oyalandıktan sonra Haydarpaşa Çayırı'na geçilir. Burası da yarım saat ister. Daha sonra Üsküdar'da Duvardibi'ne atlanır. En sonunda ver elini Çamlıca Parkı. Burada da akşamlara, gece yarılarına değin kalınır. İçerde insanlar kalabalıktan birbirini itelerken, dışarda da arabalar üç, dört yüz adımlık bir alanda "ağır ezgi, fıstıki makam, fırdolayı piyasa" ederler. Sermet Muhtar Alus der ki: "Süslü püslü konak arabalarında yaşmaklı, feraceli vezir hanımları, damatları, oğulları kurum kurum kurulurlar."

Kocalarının üstüne vezirlik bulaşmamış bayanlar ise, o gün için kiraladıkları kupa arabalarında görünürler. Mavi gözlüklü, sümbül bıyıklı –bu terim de Sermet Muhtarı'ndır– iki dirhem bir çekirdek bayların yan geldikleri paytonlar da genellikle kiralıktır. Bunlar öteki arabalara doğru gülücükler, işaretler, yalvar-yakar bakışları fırlatırlar.

Vaaşş ki vaaşş!

Araba piyasalarına şehzadeler, sultanlar, padişah damatları da büyük yüzler verir. Sultanlar yeşil ferace üstüne, şimdiler bürümcek denilen papazi yaşmaklar örtünmüşlerdir. Padişah damatlarının giyimlerine ise herkes parmak ısırır. Topu da kıl pranga, kızıl çengidir. Şehzadeler, sultanlar gibi Osmanlı armasını taşıyan, yaldızlarla pırıl landolarda sergi tutarlar.

Çamlıca Parkı'na Namık Kemal de pek tutkundur. Şinasi ise en son yıllarında buraya sık sık gelir.

Daha bitmedi: Cumartesi ve salı günleri, iki buçukta da Göksu'ya gitmek var. Dört buçukta ise Küçüksu. Daha sonra, Çengelköy'ün oralarda Havuzbaşı. Ve yeniden Çamlıca.

Pazartesileri ve perşembeleri ise Büyük Çamlıca'ya tırmanılır. İkindi olunca da bu kez tam tersi. Gelsin Duvardibi, gelsin Haydarpaşa. Doğrusu, Haydarpaşa Çayırı da dört dörtlük bir bülbül mahşeridir. Karacaahmet'in bütün bülbülleri buraya akın eder. Daha geç saatlerde, ezana doğru, Fenerbahçe'ye gidecekler bile buraya uğramadan edemezler. Öte yandan, araba tutup Çamlıca'da, Bağlarbaşı'nda seyirlik olamayanlar da kapağı buraya atar.

Burası biraz da meteliksizlerin, çulsuzların eğlence yeridir. Onun için buraya Züğürtler Yaylası da denir.

Çamlıca Parkı üzerinde uzun uzadı durduğumuza göre parkın üstünde Tunuslu Mahmut Paşa'nın köşkü olduğunu da söylemeliyiz. Paşa, bahçedeki büyük havuzda cariyelerini yüzdürerek mutluluklar devşirmeyi alışkanlık haline getirmiştir. Nedir, bu göz sevincinden konu komşu da yararlanmaya kalkışınca köşkün duvarlarını göğü tutan tahta perdelerle çevirmek zorunda kalır.

Tunuslu'nun karşı yakasında ise Mısırlı mı dersiniz, Prens mi dersiniz, Mustafa Fazıl Paşa'nın köşkü yükselir. Yeni Osmanlıları Sultan Hamit'e karşı kışkırtan, sonra da onları Avrupa'da yüzüstü bırakıp İstanbul'a dönen Paşa'nın köşkünde gün doğumuna değin bakara oynanır. Bu oyunlarda Paşa ütülmeye çokça önem verir. Ütülmediği vakitler ad çektirir, kazancını adı çıkana verir.

Topanelioğlu'ndan Bağlarbaşı'na inecek olursanız orada da şehzade ve son halife Abdülmecit Efendi'nin sarayına rastlarsınız. Burada Abdülmecit Efendi 28 Ekim 1916 günü Hamit'in *Finten* adlı kitabının yayınlanması dolayısıyla İstanbul'daki yazarlara bir öğlen yemeği çekmiştir ki, bu kadar olur. Kremalı bezelye çorbası içildikten sonra peynirli Alipaşa böreği, mayonezli levrek, kuzu kızartma, kuşkonmaz, söğüş et, taze fasulye ve Acem pilavı yenmiştir. En üstü de kestaneli Alman tatlısı, bademli ve kremalı dondurma ve de meyve ile sıvanmıştır ki edebiyatçıların topunun bayrağı yıkılmıştır.

Şairleri arada bir görenlerden biri de Çamlıca'nın Koşuyolu'na giden eteklerinde köşkü bulunan Damat Mahmut Celalettin Paşa'dır. Sultan Mecit'in kızı Seniha Sultan'ın eşi olan Paşa, yine bir gün evinde Hersekli Arif Hikmet, Üsküdarlı Talat ve Üsküdarlı Safi'ye kadeh talimleri yaptırırken pencereden İbnülemin Mahmut Kemal'in geldiğini görür. İbnülemin'in içkiye yüz veren biri olmadığını, içenlere de homurtular toka ettiği iyi bilen Paşa hemen içkilerin kaldırılmasını buyurur. Zavallı Üsküdarlı Talat tepsiye sarılır. Saklayacak bir yer arar. Bulamayınca da kanapenin altına sürer. Ötekiler de kokuyu gitermek için öteye beriye kolonya serpiştirir. İbnülemin içeri girince de bir şey çakmaz.

Recaizade'nin tilmizlerinden şair Menemenlizade Tahir'in de buralarda, Küçük Çamlıca'nın Marmara'ya bakan yakasında bir evi vardır. Reji komseri Menapirzade Nuri Bey'in evi ise yine Küçük Çamlıca'da Suphipaşa korusunun bitimindedir. Nuri Bey Yeni Osmanlılar derneğinin kurucularındandır, adı da dernek defterinde bir numaradır. Çünkü yedili hücrelerle oluşan derneğin ilk hücresini o bulmuştur. Üstelik o, Namık Kemal'le birlikte derneğin beş çekirdek üyesinden biridir. Edebiyatçılar Nuri Bey'in evini pek yalnızlamazlar. Ama oraya ozanlar kadar, musikiciler de doluşur. Çünkü Nuri Bey şiir yazdığı kadar, beste de yapar.

Suphipaşa Korusu'ndaki köşkte ise Yeni Osmanlılar'ın bir başka çekirdek üyesi ve Suphi Paşa'nın en büyük oğlu Ayetullah oturur. Ama köşkte Suphi Paşa'nın say say bitiremeyeceği öteki oğulları ve kızları da barınır.

Ayetullah Paris'te okumuş ve yeryüzünde toplumsal sorunların kaynaştığını öğrenmiştir. O da Nuri Bey gibi şiir yazar. Ne ki, ikisine de kimse ozan gözüyle bakmaz. Yeni Osmanlılar Ayetullah'ı daha çok bilgin sayar. Ebüzziya Tevfik'e göre ise o bol yapraklı, bol meyveli bir ağaçtır. Gelgelelim bu ağaç irisi, günlerden bir gün, Yeni Osmanlılar'ın Veliefendi Çayırı'ndaki toplantısından sonra, arkadaşlarını ele verecektir. Ama bu işi doğrudan doğruya yapmaz. Babasına bir haber çakar. Suphi Paşa da yemez içmez, duyduklarını hükümete yetiştirir. Bu işler böyledir. Devrimci örgütleri içten yıkacak bir kişi hiç eksik olmaz.

Ebüzziya anılarında onun gammazlığını "tarihin gizlilik denizine" gömmek isterse de haber daha o akşam tüm İstanbul'da duyulmuştur. İlk tepki de Namık Kemal'den gelir. Namık Kemal o günden sonra onun adını ağzına almayacak, almak gerektiğinde de, ondan –Hamit'e yazdığı bir mektupta yaptığı gibi– İtullah diye söz açacaktır.

Küçük Çamlıca'da Hamit'in büyük babası Abdülhak Molla'nın da bir köşkü vardır. Aziz Mehmet Efendi çilehanesinin az ötesindeki bu köşk Bulgurlu'ya bakar. Hamit'in babası Hayrullah Efendi ile annesi Münteha Hanım burada evlenmişlerdir. Münteha Hanım'ın ölümü de buradadır. 1866 yılında babasını yitirip Tah-

ran'dan İstanbul'a dönen Hamit de bir süre bu köşkte kalır. O, ince hastalığa yakalanan karısı Fatma Hanımı da 1882 yılında bir süre buraya getirir. Onu 1885 yılında yine Çamlıca'da görürüz. Daha sonraki yıllarda yeni karısı Nelly ile yine buralarda boy gösterirse de bu kez ağabeyi Nasuhi Bey'in köşkünde konuktur.

Haluk Y. Şehsuvaroğlu, Ayetullah, Namık Kemal, Ziya (sonradan paşa), Reşat ve Nuri beylerin sık sık Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa ile Sami ve Suphi paşaların köşklerinde toplandıklarını söylerse de, bunların asıl önem verdikleri yer Samipaşazade Sezai Bey'in babası Sami Paşa'nın köşküdür. Büyük Çamlıca tepesine tırmanırken solda camiden birkaç yüz metre ötedeki bu köşkte Ayetullah'ın babası Suphi Paşa'nın 23. çocuğu ve onuncu oğlu Hamdullah Suphi Tanrıöver'in de pekçok anısı kalmıştır. Çünkü Suphi Paşa da Sezai bey gibi Sami Paşa'nın oğludur. Öldüğü vakit Hamdullah Suphi daha bir yaşlarında olduğundan, büyükbabası onu kendi kanatları altına almıştır.

Hamdullah Suphi'nin Çamlıca'da 22 yılı varır. Ama o, bu 22 yıl boyunca bülbüllere değil böceklere dikkat kesilmiştir. Bülbülleri dinleme işini amcası Sezai Bey alacaktır üstüne. Bu işte ona arka çıkan biri daha vardır: Hamit. İki dost, aydınlık gecelerde, Büyük Çamlıca'ya tırmanarak kulaklarını dem çeken bülbüllere adarlar. Samipaşazade'nin tepeye bir başına tırmandığı geceler de olur. O zaman Alemdağ, Erenköy, Kızıltoprak, Küçük Çamlıca, Beylerbeyi dolaylarındaki korular tam bir sessizlik içindedir. Çünkü daha ay doğmamıştır. Ama gecelerin sultanı daha yüzünü göstermeye başlar başlamaz bülbüller –ishakkuşları da onlara katılır– çığrışmaya başlar. Uzaklardaki derelerden ise kurbağa demdemeleri yükselir.

Hamit'le Samipaşazade Çamlıca bülbüllerini hiçmi hiç unutamamışlardır. Hamit yıllarca sonra Hindistan'dan Sezai Bey'e yazdığı bir mektupta bu özleme değinecektir:

– Mektubundaki sözlerinle Çamlıca'ya olan sevdamı uyandırdın. Orada bülbül yavrusu dinlediğimizi nasıl unuturum? Eminim ki biz Çamlıca sefasını ne yeni dünyada sürebiliriz, ne eski alemde, ne Amerika ormanlarında buluruz, ne İtalya müzelerinde. O

küçücük Tanrı şarkıcısından aldığımız yüce duyguları ne Nelson telkin edebilir, ne Albani, ne Paris'in büyük operası, ne Viyana'nın askeri mızıkası verebilir. Çamlıca yalnız yurdumuz değil, şairce düşüncelerimizin anasıdır.

Samipaşazade de 13 Ağustos 1881 günü mektubu ile Londra'dan şu karşılığı verir:

– Çamlıca'da bülbül yavrusu dinlediğimizi unutmamışsın. Ben de o kadar unutmadım ki, şimdi dinleyecek olsam kalbimdeki belki aksisedasını işitirim. Londra ve Paris'in operalarındaki musikilerin o kuşcağızı bize unutturmayacağına şüphe yok. O bülbül yavrusu dediğimiz tanrısal yaratık, kimbilir kimin Tanrı'ya karşı özlemle haykıran ruhu idi? Bilirsin ya, bazı gecelerde yıldızların çokluğundan gökyüzünün rengi görünmezdi. Marmara, yıldızlardan gelen ışıkların aksi ile papatyalar açmış koyu bir çimenliğe benzerdi.

Bülbülleriyle ün salan yerlerden biri de Papazın Bağı'dır.

Kuşdili Çayırı'ndaki köprüden geçtikten sonra Fenerbahçe top alanı sağda bırakılıp Kızıltoprak yolu tutuldu mu, solda Papazın Bağı'na rastlanır. Papazın Bahçesi diye de anılan bu koru bülbüllerden başka iskete, filurya ve sakalara da yataklık eder.

Burayı en çok Ahmet Rasim sever.

Oraya damladı mı yanında şair Andelip, Eyüplü Neşet, Ayı Raşit, Borazan Tevfik ve söz cambazı Muhsin de olur.

Bahçe duvarlarla çevrilidir. İçindeki ağaçların sıklığı ve yüksekliği parmakla gösterilecek bir basamaktadır. Bahçenin en güzel zamanı da mayıs ortalarıdır. Hakkı Süha Gezgin, bir gün, sazlısözlü bir topluluk dönüşü, alar sabah oradan geçerken işittiği bir ney sesiyle çarpılır. Tan atma zamanının aydınlığı bahçeyi sümbüle boyamıştır. Sağ omuzu ile başı bir ağacın gövdesine dayalı, orta boylu, kalın boyunlu, kıvır kıvır saçlı bir adam gözlerini kapamış ney üflüyordur. Neyzen Tevfik'tir bu. Ney derin derin hıçkırıyor, zaman zaman da şimşekleniyordur. Neyzen, bir süre sonra karara geçtiği vakit Hakkı Süha Gezgin kamış parçasının içinden

kutsal bir sesin çıktığını sanır. Çevredeki dallarda ise bir bülbül hıçkırıyordur.

Bu koru eskiden bir papazındır. Adının papazlı olması da bundandır. Papaz ölünce burayı Denizci Davut kiralamıştır. Davut da gün görmüş biridir. Eşi bulunmaz inciler delmiştir. Gözü kesmediği kimseleri: "Bugün anamın ölüm yıldönümü. Kimseye rakı vermem. Başka yere gidin," diye sepetler. Ahmet Rasim ve arkadaşları her zaman bağda oldukları için, kapıdan çevrilmek istenenler onları gösterir:

– Bunlar içiyor ya!

Ahmet Rasim uzaktan paşalığı gösterir:

– Biz ailedeniz, yas tutuyoruz.

Ahmet Rasim'in masasında rakı onun işaretiyle içilir.

Ahmet Rasim "Çak!" der. Oradakiler de –Denizci Duvat da bunların arasındadır– çakar.

Demek isteriz ki, Ahmet Rasim gerçek bir bülbülseverdir.

İlkyazın tabak gülü gibi açıldığı gecelerde onun Emirgan, Kanlıca ya da Göksu'da bülbül sesiyle donup kaldığı çok olmuştur. O, oldum bittim, dağlarda, kırlarda, bağların gölgelik yerlerinde, dere içlerinde, granit parçalarıyla pıtrak kıyılarda dolaşmaya pek düşkünlük gösterir. Kış geceleri bile, gökyüzünde bir ay parçası görür görmez, vaktin geç olmasına aldırmadan, hemen giyinip sokağa fırlamak ister. Gerçi kitaplarında doğaya büyük bir yer ayırdığı söylenemez ama yine de dolunay üzerine, bahar ve çiçekler üzerine yazılmış bir sürü yazısı vardır. Üstelik lalelerden açmışsa lalelerin, karanfillerden açmışsa karanfillerin bütün türlerini okurlarının ayakları önüne serer. Bir yazısında sümbüllerin 44 kürkünü sıralamıştır. Bunların içinde, sadece kırmızının 19 çeşitlemesi vardır.

Bir Şamar Olayı

Bir seksen beş boy. Bu boyla orantılı geniş omuzlar. Geniş omuzlarla orantılı şişkin mi şişkin pazular. Sigortası atmış pazularla orantılı iri eller ve uzun parmaklar. Kocaman bir göbek. Onu taşıyamıyormuş gibi öne doğru eğik bir bel. Beyazları karalarından çok gür bir sakal. Uçları aşağı sarkmış, dolu bıyıkların örttüğü biçimli dudaklar. Dişler çürük. Ufak, siyah gözlerin parlak ışığı ile aydınlanan yüze bir alçakgönüllülük boyası çeken bir burun. Burun deliklerinden görünen iç deri bol bol enfiye çekmekten köseleşmiş. Çene yuvarlak. Elmacık kemikleri fırlak. Ten, buğday. İri yarı gövdenin üstündeki baş, eğilmekten kaçmak için, hep arkaya doğru gerili. Bu baş, bütün yaşamı boyunca, o onsekiz yaşın atılgan diriliğini yitirmemiş olan Ahmet Mithat Efendi'nindir.

Terziden alındıktan sonra bir daha ütü yüzü görmemiş bol ceketi, bol pantalonu, hemen her vakit yamalı potinleri, Halep kumaşından devrik yakalı, kolasız gömleği, eski ve güneşten kurşinileşmiş siyah kravatı, tarağa özlem çeken, çalı süpürgesi saçları ile onu görenler ya bir pehlivan eskisi ya da düşkün bir mirasyedi sanırlar.

Bunları Ahmet Mithat Efendi'nin oğlu Doktor Kâmil Yazgıç anlatmaktadır. Adı, bir ara yayınladığı *Kırkambar* dergilerinden ötürü Kırkambar'a çıkmış olan Efendi'nin genel görünümü tam bir perişanlıktır. Ceketinin bir cebinden *Le Figaro* gazetesinin başlığı fırlarsa, öteki cebinden de basımevine götürülen müsved-

deler sarkar. Cepler tersine çevrilip incelenecek olursa, bunların içinde, çamaşır bohçası büyüklüğünde bir yazma mendile, iki kuruşluk bir tütün paketine, kocaman ve gümüş bir enfiye kutusuna, bir sedef çakıya, içinde hiçmihiç 20 kuruştan artık para bulunmayan bir para kesesine rastlanabilir.

Başta kalıpsız, bol yağlı bir fes. Elde, bekçi sopasını andıran kalın bir baston. Rütbe-i bâlâ ricalinden, Daire-i Umur-u Sıhhiye Reisi Sanisi atufetli Ahmet Mithat Efendi Hazretlerinin bu bastonu, Abdülhamit çağının, gözü hiçbir şeyden yılmayan, sonunda da, 1899 yılında, Yemen'e sürülen ve ordan ancak 1908 devrimiyle kurtulabilen Kemalpaşazade Sait Bey'in beline inmiştir ki, bastonun çok çabuk inip çıkması karşısında Ahmet Rasim böyle bir şeyin olmadığını söylemeye gitmiştir. Ne ki, İbnülemin Mahmut Kemal "Hayır, baston inmiştir," diyerek durumu dengeler. En iyisi biz olayı anlatalım da Kemalpaşazade sopalanmış mıdır, sopalanmamış mıdır iyice ortaya çıksın.

Yıl 1878'dir. 16 Ağustos Cuma günü sabahı Sait Bey, Sirkeci Vapur İskelesi'nden çıkarak *Vakit* gazetesi basımevine gitmek üzere Babıâli yokuşunu, yani bugünkü Ankara Caddesi'ni tırmanmaya başlamıştır. Az biraz sonra da Ahmet Mithat Efendi'ye rastlamıştır. Türk basınının başöğretmeninin, şöyle bir selamla satıp savacaktır ama, Efendi karşısına dikilir:

– Dur birader, dur.

O günlerde Ahmet Mithat Efendi'nin çıkardığı *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde iki şarkı yayınlanmış, Kemalpaşazade de *Vakit* gazetesinde bunlara birer benzek düzmüştür. Benzeklerde Mithat Efendi'nin sarhoşluğundan, düşük kıratlı karılarla düşüp kalkmasından dem vuruluyordur. Başöğretmenimiz bunu niçin yaptığını sorunca Sait Bey şaka yaptığını söylemiştir. Ama lafı daha ağzında iken Mithat Efendi kendisine öyle bir miralay patlatmıştır ki yüzükoyun yere kapaklanmaya tek parmak kalmıştır. Hocamız bununla da yetinmemiş Sait Bey'in beline iki de baston çekmiştir.

Ay, ay ay helvanın üstüne bastık. Gitti de Sait Bey'in beli, ya kardeş. Biz de gidelim ibadullahı çağıralım. İbadullah gelsin Mit-

hat Efendi'nin kollarını tutsun. Kemalpaşazade de zaptiyeyi bulsun.

Ne, ne, ne, ne? Dostlar araya girer, iki eski Babıâli kurdunu barıştırırlar.

Beykozluların "Hızır Baba" adını taktıkları Ahmet Mithat Efendi boğazına da düşkündür. Ete pek yüz vermezse de hamur yemekleriyle pilava bayılır. Tatlılardan ise kabak tatlısına çağrı çıkarır. Yalnız onun pekmezle pişirilmesi, üstüne de löp löp ceviz dökülmesi gerekir. Mithat Efendi bunları yiyip içerken yarım sürahi büyüklüğündeki su bardağını da yanından hiç eksik etmez. Sevdiği şeyler arasında süt de önemli bir yer tutar. Bu sevgisi yüzünden bir ara sütçülüğe de kalkışmıştır. Kâseler içinde satılan bu süte –bu sakın yoğurt olmasın– İstanbul'lular da büyük ilgi gösterir.

Ahmet Mithat'ın, Beykoz'da Akbaba'da, bir de çiftliği vardır. Tarımda, hayvancılıkta kullanılan en pıyrım araçlar ordadır. Türkiye'deki ilk kuluçka makinesini orada görebileceğiniz gibi, en ileri arı kovanlarına da orada rastlarsınız. Beykoz'un o ünlü kirazı, vişnesi, armudu, elması, cevizi de çevreye buradan yayılmıştır.

Tavuk türünü geliştirmek için Ahmet Mithat Avrupa'dan Lögorn yumurtaları da getirmiştir. Geceleri uykusundan kalkar, gelir kuluçka makinelerinin ısısını denetler. Gündüzleri de yapma horozlarına bir an önce kavuşabilmek için işinden erkenden çıkar.

Çiftlikte kendi evinden başka damadı Muallim Naci'nin de evi vardır. Burayı sonradan yaptırtmış ve ona "Nacihane" adını takmıştır. En çok sevdiği kişi de Muallim Naci'dir. Onunla her rakı sofrasında hırlaşır. Ağır sözler söyler, ağır karşılıklar alır, yine de sevgisi azalmaz. Muallim Naci'ye seslenirken "Cicim" demeye de ayrı bir önem verir.

Bu çiftlik biraz da Ahmet Mithat'ın av merakına karşılık vermek için alınmıştır. İyi bir avcıdır. Karacayı tek kurşunla yıkar. Av arkadaşları içinde, en çok değer gösterdiği de Keçecizade İzzet Paşa'dır. Onunla sık sık avlanır.

Yatak odasında bir Çerkes eğeri ile dipçiği sedef kakmalı bir çifte bulundurursa da bu, daha çok süs içindir. Av merakı onu,

Kopoy denilen av köpeklerine tutkun etmiştir. Rumeli'den gelen göçmenler kendisine hep bu köpekleri getirirler, çiftlikte de aylarca kalırlar. Çiftlik bir ara tam bir göçmen kampı olmuştur. Sonunda Ahmet Mithat, Bursa'da bir toprak almış, onları oraya yerleştirmiştir.

Çiftlikten konuklar da hiç eksik olmaz.

Bir gün Mithat Efendi, ünlü tiyatro oyuncusu Ahmet Fehim Efendi ile besteci Haydar Bey'i de çiftlikte konuk etmiştir. Üçü birden Başöğretmenin yazdığı *Çengi* adlı oyunun sahnelenmesi üzerinde laflayacaklardır. Sağlam tembihli bir sofra kurulur. Muallim Naci de katılır onlara. Bir yandan çekiyorlar, bir yandan oyunu eseleyip peseliyorlardır. Ahmet Fehim Efendi, yıllarca sonra o günleri anımsayacak ve şöyle diyecektir:

– Mithat Efendi'nin sahne tekniği ve yapıtları üzerine oldukça bilgisi vardır. Haydar Bey ise alafranga musikide, hele kompozisyonda olağanüstü bir yetenekti. Yalnız az-buçuk işini savsaklardı. Üstelik içkiye de düşkündü. Alaturka nağmeleri alır, harmonize ederdi. Ben *Çengi*'nin sahne düzeniyle, Haydar Bey bestesiyle, Muallim Naci de şiirleriyle uğraşmaya başladık. Akbaba'da bu iş için tam bir ay kaldık. Bu süre içinde, yalnız ben, ara sıra İstanbul'a iniyor, Mithat Efendi'nin makalelerini gazeteye bırakıyor, sonra oyunda oynayacak oyuncuları araştırıyordum. Sonunda *Çengi*'yi Gedikpaşa'da sahneye koyduk. Çok beğenildi.

Çiftlikte, özel olarak yaptırılmış, iki katlı bir taş bina da vardır. Burası kendi "tab ve ihraç" ettiği kitaplarının deposudur. Oğlu Doktor Kâmil Yazgıç'ın bu depo ile ilgili bir anısı da vardır ki, onu burada anlatmadan geçersek, çok küçüklük olur.

Birinci Dünya Savaşı başlamıştır. Askerler gelip çiftliğe el koyar. Ahmet Mithat Efendi iki yıl önce, 28 Aralık 1912'de öldüğü için askerlerle karşı karşıya gelen Kâmil Yargıç'tır. Bir gün komutan, doktoru çağırır. Ona depoyu 24 saatte boşaltmasını buyurur. Koskoca bir depo oncağız vakitte nasıl boşaltılsın? Üstelik Doktorun ne yeri, ne adamı, ne de parası vardır. Ahmet Mithat Efendi, dünya işleri içinde gel git olurken bütün parasını halka ve yoksullara dağıttığı için ölümünde, geriye bir çiftlik, bir yalı, bir de Top-

hane'de bir arsa kalmıştır ki, bunlar da para demek değildir. Gerçi, bir de Sırmakeş Suyu vardır ama, o da insanı kurtarsa kurtarsa, hurdalıktan kurtarır.

Kâmil Yazgıç düşünür, düşünür 50 bin kitabı –depoda bu kadar kitap vardır– hiçbir yere taşıyamayacağına varınca, komutanın karşısına çıkar, şöyle der:

– Ben bu kitapların topunu buradaki er kardeşlerime armağan ediyorum.

Komutan bu, değeri büyük peşkeş karşısında, ol doruklara değin yükselir ki Kâmil Yazgıç'ın odadan çekilip gitmesinin tezine kitapları erlere dağıtır. Onlar da ertesi günlerde bunları memleketlerine postalar.

Doktor, yıllarca sonra, Anadolu'ya yaptığı yolculuklarda, tek gazete girmeyen köylerde bile Ahmet Mithat Efendi'nin kitaplarına rastlamasın mı? Onun bu durum karşısında, sancaklarını çekip ne türlü şenlik-şadımanlık ettiğini kestirmek, ey gözümün ışığı okur, bizim değil senin görevindir.

Ama burada bizim de bir görevimiz vardır.

Ahmet Mithat Efendi ne yapmış, ne etmiştir ki, yığınların yüreciğini açan bir yazar olmuştur? İşte bizim de bunun üzerinde durmamız gerekir. Ahmet Mithat Efendi'nin özelliği anlatışındadır. Konu, ne olursa olsun, o, öykünün balı olan şeyi yazarın oluşturduğuna inanır. Bunun için, sık sık sapmalar yaparak öykünün tadını daha da artırmak yoluna atılır. Okur, konunun nereye varacağını merakla bekler ama, gerçekte beklenen Ahmet Mithat'ın öykülemesinin ne taklalar atacağıdır. Yazarımız "Ölüm Allahın Emri" adlı uzun öyküsünün önsözünde bakın işini nasıl sergiliyor:

– Dikkat etmişseniz görmüşsünüzdür ki, hikâyeye en önce, en sade yanından başlanır. Gitgide kimi entrikalar, filanlar katılır. Daha sonra sorunlara bir kat daha önem verilir. Sözgelişi aşık ile sevgiliden açılmışsa, bunların acısı o dereceye vardırılır ki artık yaşamlarından *yeis* getirilir. Sonunda, hikâyenin sonucu olmak üzere bunlara *feda-i can* ettirilir. Ya da yazarın insanlık yanına rast gelmişse *nagihanı* bir umut kapısı açarak aşık ile sevgiliyi içeri

sokar. Öyküyü böylece düzenlemek bayağı bir yöntem hükmüne girmiştir. Bir olayın tarihini yazarken nasıl ki öncesiyle, filanıyla yazarlarsa, hikâyeyi de o biçimde yazmaya her yazar kendisini bağlı bilmiştir. Bu da bir tutsaklık değil midir? Tutsaklık ise ilerlemek için ayakbağı sayılmaz mı? "Ölüm Allahın Emri" başlığıyla bu hikâyeyi *tasvir* eylediğim zaman ilk aklıma gelen şey, yazma ve anlatma yöntemini bu tutsaklık belasından kurtarmak yolu oldu. "Nasıl kurtaracaksın?" mı dediniz? Nasıl kurtaracağım, öyle hikâyeye giriş yaparak, sonra okurları "Aman bakalım daha ne olacak, alt tarafından ne çıkacak," diye bekletmeyeceğim. Alt tarafından çıkacak olan sonucu en önce söyleyeceğim. Ama diyeceksiniz ki bu durumda, hikâyeden hiçbir tad çıkmaz. Maşallah, niçin çıkmasın? Hikâyeye tadı, yazar verecek değil mi? Bakınız ben tad vereyim de çıkar mı, çıkmaz mı? Bir hikâyeyi okuduğunuz vakit "Aman alt tarafı ne imiş, sonu nereye varacak?" diye beklemekte kalmaya karşılık, "Aman bunun öncesi ne imiş, bu son neden çıkmış?" diye işin öncesini arayacaksınız.

Dönelim yine Beykoz'a.

Sanırım Sırmakeş Suyu'ndan açmanın sırası geldi de geçiyor. Sırmakeş Suyu'nun tapusu Ahmet Mithat'ın üzerinedir. Su, kocaman fıçılara doldurulup arabalarla Beykoz'a getirilir. Ordan da mavnalarla İstanbul'a taşınır. Ne ki, Beykoz'lular Sırmakeş Suyu'nu para vermeden ve de bol bol içer. Bu yüzden kimileri, sırf bu sudan içebilmek için yazın Beykoz'da ev kiralarlar.

Su şehrin çeşitli yerlerinde satılır. Bu satış dükkânlarından biri de Sirkeci'dedir. Ahmet Mithat, Babıâli'ye giderken, arada sırada, burada mola verir. Buralarda Sırmakeş bardak bardak su satılır. Başöğretmen, kimi zaman kendi eliyle de satış yapar.

Suyu Beykoz'a taşıyan arabalar, başka bir işe de yarar. Ahmet Mithat Efendi'yi çiftliğe götürür, getirir. Ama bunun için fıçıların üstüne oturmak gerekir. Gerçi bu yolculuğun tutar yanı yoktur ama yazarımız bundan büyük memnunluklar devşirir. Onun bu halini gören bir dostu ise, bir gün şöyle demiştir:

– Sen bu işten vazgeç. Alçakgönüllülüğün, kalenderliğin bu kadarı da fazla. Seni böyle seyis çırağı gibi su fıçılarının üstünde

görseler, tefe koyup çalarlar. Sen koskoca bir gazete çıkarıyorsun. Memleketin her yanında sevilen, sayılan bir adamsın. Ünün ve toplumdaki yerinle orantılı bir ömür sürsene.

Ahmet Mithat'ın ise karşılığı şu olur:

– Eğer beni sevenler varsa, onlar beni böyle olduğum, yani içten olduğum gibi severler. Beni olduğum gibi sevenlerin sevgilerine ben de saygı duyarım. Bana değer vermek için kitaplarımda, düşüncelerimde değil de, üstümde, başımda ya da yaşayışımda bir zenginlik, bir debdebe arayacak olanların sevgilerine de, saygılarına da ben gerek duymam. Ben sevgiyi, saygıyı çalmak değil, kazanmak isterim. Bunun içindir ki, sevilmek, sayılmak amacıyla huyumu değiştirip yapmacıklığa kalkışmak, yani sahteleşmek istemem.

Ne ki, bu sözler dostunu doyurmamıştır. Daha sonraki günlerde bu dostun, büyük paralar ödeyerek, Ahmet Mithat'a, çok şık bir landonla, ejderha iriliğinde bir çift Macar katanası alıp armağan ettiğini görürüz. Başöğretmen bu armağanları geri çevirmediği için, çaresiz kabul eder. Ama birkaç gün sonra, peşkeşçi dost büyük bir düş kırıklığına uğrar. Mithat Efendi onun armağanı cins katanaları, o külüstür su arabasına koşmuştur. O gönül yıkan landonunu da çiftliğin samanlığına çekmiştir.

Bize düşen de artık bu Akbaba'daki çiftlikten pılıyı pırtıyı toplamaktır. Kaldı ki, yazarımız da çiftlikte iki kez göğüs nezlesi geçirmiş, doktorlar da kendisine deniz kıyısında oturmayı öğütledikleri için, Yalıköy'de, denizdudağı bir yapı yaptırıp oraya taşınmıştır. Demek isteriz ki, Beykoz'daki yalıya gitsek, Ahmet Mithat Efendi'yi orada da bulabiliriz.

Yalı üç katlıdır. En üst katta 100-150 metrekare bir salon vardır. Salonun bir köşesine de görkemli dekorlarıyla bir sahne oturtulmuştur. Ahmet Mithat Efendi burada kendi yazdığı oyunları oynatır. Kendi çocukları ile komşu çocukları rolleri paylaşır. Yönetmenlik de Ahmet Mithat'tadır. Bu tiyatro topluluğu, Meşrutiyet'in ilanından sonra *Beyoğlu Fransız Tiyatrosu*'nda yazarımızın bir oyununu oynamış ve çok alkış almıştır.

O günlerde Ressam Muazzez Bey'in başkanlığı altındaki *Sahne-i Heves* tiyatro topluluğu da Beykoz'da bir olaya neden olmuştur. Toplulukta Behzat Butak ile Komik Naşit Bey de vardır. "Beyimin Tiyatro Merakı" adında bir güldürüyü Beykoz'da –belki Ahmet Mithat Efendi'nin yalısındaki salonda– oynayacaklardır. Yalıdan başka bir yerde oynanmış olsa bile oyun Ahmet Mithat Efendi'nin koruyuculuğundadır. "Beykoz İttihat ve Teavün Cemiyeti" de oyunun ilanlarında kendi adının kullanılmasına izin vermiştir.

İşin tuhafı, oyunun konusu tiyatronun iç yaşamını dile getirmektedir. Bir oyun nasıl prova edilir, oyuncular sahnede nasıl ezberini şaşırırlar, suflör ve perdeci nasıl dalga geçer? Bunlar bir bir didikleniyordur. Gün gelip de oyun seyircilerin karşısına çıkarıldığı vakit, Beykozlular şabanlaşmış ve "Bu ne biçim oyun?" demeye başlamışlardır. Ahmet Mithat Efendi de, oyunun konusu üzerine hiçbir şey bilmediğinden, iyisinden bozulmuş ve sahneye koşarak, sakalı titreye titreye, Ressam Muazzez Bey'e şu zılgıtı toka etmiştir:

– A oğlum, beni rezil ettiniz! İnsaf yok mu sizde! Oyunu prova etmeden, ezberlemeden hiç halk önüne çıkılır mı? Beni mahvettiniz.

Ressam Muazzez Bey'le arkadaşları oyunun anlaşılamadığını çakmışlardır. Mithat Efendi'ye gerekli açıklamayı yaparak, aklını düzlüğe çıkarırlar. Bu kez yazarımız perde önüne çıkarak Beykoz'lulara bu yolda bir söylev çeker, işin içyüzünü anlatır. Beykozlular da bu açıklamadan sonra güldürüye katıla katıla gülmeye başlarlar.

Biz dönelim yine yalıya. Başöğretmenimizin o koskoca kitaplığı orta katta yeralmıştır. Çerkezce, Arapça, Farsça, Fransızca, İngilizce, İtalyanca, Bulgarca, Latince, Yunanca, her dilde kitaba rastlayabilirsiniz burda. Ahmet Mithat Efendi Çerkezce, Farsça, Arapça ve Fransızcayı kendi dili gibi konuşur ve yazar. Öteki dilleri ise sadece okur ve anlar. Bu kitaplığa her hafta, dünyanın çeşitli yerlerinden, kocaman paketler içinde, yeni yeni kitaplar, dergiler, gazeteler gelir. Ahmet Mithat kitapları dikkatle okur, kimi

satırların altını çizer. Sonra da onları numaralayarak, büyük bir özenle, kitaplığının raflarına yerleştirir. Böylece istediği bir kitabı, istediği vakit şaşılacak bir hız ve kolaylıkla bulur. Yaşamında en sevdiği şey kitaptır. Parasını, pulunu, malını herkese dağıtır, kitaplarını ise, okumak için bile kimseye vermez. "Gelin burada istediğiniz kitabı çekin okuyun. Ama götürmece yok," der.

İkinci katta büyük bir salon da vardır. Her hafta cuma geceleri yazarlar, ozanlar, musikiciler burada toplanır. Gelenler arasında Defter-i Hakani Nazırı Mahmut Esat Efendi, Müze Müdürü Halil Bey, Sahip Mollazadeler, Beykoz balıkçılarından Yaver Efendi, Niyazi Kaptan ve Beykoz'un her tabakadan insanı bulunur. Sık sık gelenler arasında Şeyhülislam Musa Kazım Efendi de vardır. Bir defasında Musa Kâzım Efendi, yemeğe geldiği vakit, yazarımızın oğlu Kamil Bey ona öyle bir muziplik yapmıştır ki Musa Kâzım Efendi onu hiç unutamamıştır. Ne var, niçin unutamadığı da pek belli olmamıştır. Kâmil Bey, daha gündüzden, yalıda ortalık işlerine bakan Eleni adındaki tombul ve güzel Rum kızını ayarlamıştır. Eleni, akşam sofrada yemek dağıtırken yumuşak, sıcak göğsünü boyuna Musa Efendi'nin omzuna, sırtına sürtündürüp durmuştur. Konuk da her defasında kızarıp bozarmıştır. Eli ayağı birbirine karıştırmıştır ki, sofradan yarı aç kalkmış denilse yeridir. Nedir, konuk çekip gittikten sonra, Kâmil Bey de babasından şaka ve muziplik üzerine, kılçığı çok bir söylev dinlemek zorunda kalır.

Yalıda, dikkati çeken şeylerden biri de piyanoya, uda, orga, saksafona varınca, bir sürü çalgı aleti bulunmasıdır. Çocukların, torunların hepsi bir şeyler tıngırdatır. Kemani Leon Efendi de yalının musiki öğretmenidir. Yalıda eline bir gıygıy almayan tek kişi Ahmet Mithat Efendi'dir. O da Türk musikisinin bütün makamlarını bilir. Çoy iyi bir kulağı vardır. Fasıl sırasında falsolu notaların tekini kaçırmaz. Bütün eski kârlardan, bestelerden çakar. Klâsik şarkılara baygınlık gösterir. Pek, pek davudi sesiyle bir şarkı bağırdığı da olur.

Şimdi de izin verirseniz Ahmet Mithat Efendi'nin yaşını büyülteceğiz. Her zaman öğrencilerin yaşı büyütülmez ya, bu kez bir başöğretmeninin yaşını çekip uzatalım. Gerçekte bu işi oğlu da

yapmıştır. *Ahmet Mithat Efendi-Hayatı ve Hatıraları* adlı kitapta babasının portresini çizerken onun yetmiş yaşını aşmış olduğunu söyler ki, bu açıklamaya göre 1912 yılında ölen ustamızın, hiç değilse 1841, hadi bilemediniz 1842 doğumlu olması gerekir. Oysa edebiyat tarihleri Ahmet Mithat'ın doğum yılı olarak 1844 yılını uygun görmüşlerdir.

Ahmet Mithat'ın yaşı üzerine bir ışık da yazarımızın *Avrupa'da bir Cevelan* adlı kitabında parıldar durur. Yüz seksen üçüncü sayfadan söz ediyoruz. O sayfada Doğu Edebiyatı Uzmanı Mösyö Olivier de Beauregard kendisine "Genç dostum," diye seslenmiştir. Ahmet Mithat Efendi bu söze teşekküre kalkınca da şu konuşma meydan almıştır:

– Yalan mı söyledim sanki, elbette gençsiniz?

– Evet, çifte yirmi beş yaşlı bir delikanlı.

– Demeyiniz. Allahınızı severseniz, ellisinde yoksunuz.

– Henüz yoksam da pek de uzak değilim.

– Velev ki elliden ziyade olasınız, sizin Doğu memleketleri öyle tedirginlik verici yerlerdir ki insanın yılları sayısına birer eklendikçe, bedeninin metinliğine de işiker eklenir. Elli yaşındayım diyorsunuz da hâlâ sakalınızda ak yok. Bedeninizin sağlamlığı dahi tambur-major'ların (borazancıbaşıların) gıptesini çekecek derecededir.

– Zarifane iltifatlarınıza bin teşekkür ederim. Sözleriniz bana sihir gibi tesir eylediğinden, işte kendimi daha genç bulmaya başladım.

– Öyleyse arş ileri.

– Arş ileri.

Bunca laklakadan sonra, bizim bir yorum yapmamıza gerek kalmamıştır sanırız.

Bu konuşma 1889 yılında geçtiğine göre –Ahmet Mithat Efendi o yıl Stockholm'de toplanan Doğubilim Kongresi'ne katılmıştır– siz yine ustamızın doğum yılının 1844 olduğunda direnir misiniz, yoksa, bizim yaptığımız gibi ondan birkaç yıl indirir misiniz?

Bir Nane Şekerci

Beykoz'da, İshakağa bayırında 1914 yılında çok şıngırlı bir olay olur.

Keresteci Hacı Ahmet Bey'in 9 numaralı evinden söz ediyoruz. Muzika-ı Humayun'da görevli Veli Bey'le evli olan, Hacı Ahmet Bey'in kızı Nigar Hanım, 13 Nisan Pazartesi sabahı, saat 7 sularında, Orhan Veli'yi dünyaya getirmiştir. Beykoz'un en gözde ozanları da Orhan'ın gelişini şu sözlerle karşılamışlardır:

> Bir Veli pâk-ı nihâda lûtfedip Rabb-i Celil
> Verdi bir mahdûm-i mergup kim misâl-i âfitâb
> Nûr-u Ahmed pertevinden halk olan Orhan'ın Hak
> Ömrün efzûn eylesin hem kendisin âlicenab.

Orhan Veli de dörtlüğe ayak uydurarak, hem Peygamberimiz Efendimizin güneşinden, hem de dedesi Hacı Ahmet Bey'in şavkından bir şeyler aldığını işmar etmek için, adı belli Beykoz'u vuruş-kırış viyaklamalarıyla, yıllarca ışıyacak bir basamağa çıkarmıştır.

İlk öğrenimine Akaretler'deki bir okulda başlayan şairimiz, Ortaköy'deki Galatasaray'da da okuduktan sonra 1925 yılında –babası iki yıl önce Cumhurbaşkanlığı Armoni Mızıkası Şefi olmuştur– Ankara'da Gazi İlkokulu'nun son sınıfına transfer olur.

Onun ortaöğrenimi de başkentte, Ankara Lisesi'ndedir.

Yazları ise yine Beykoz'da dedesinin evinde görünür. Böylece 1926 yazında Beykoz'da ilk aşkını da başlatmış olur. Sevgililer sultanı, Fetanet adında 10 yaşlarında bir komşu kızdır. Ne ki bu sultanlık birkaç hafta ya sürer ya sürmez. Onun yerini Orhan'ın Pembeliler adını verdiği Beykoz'lu üç kızkardeşin küçüğü, Firdevs alır. Var varanın, sür sürenin, bu sevda da Orhan'ın Ankara'ya dönmesiyle son bulur. Bu kez Ankara'da karşısına çok çok vurmayan, pek pek çalmayan bir güzel çıkar. Ama Cazibe adındaki bu kızın öyküsü de birkaç ay sonra rafa kaldırılır. Öteki yıllarda da sevgililerin biri gelir, biri gider. Açık saçık şeyler anlatmaya bayılan kadınlar, küpeler, kürkler içinde yüzen kibar tüccar karıları, barlarda göbek atan Aytenler, kızkuruları, canımın içi Nurünnisa'lar –bu adların doğruluğuna bel bağlamayın– gündelikçi Luxandra'lar, yoksul evlerin yoksul kızları sıraları geldikçe sahneye atılırlar, üç-beş şapşup, bir iki inilti, numaralarını tamamlayıp çekilirler. Orövuar kızlar, yine görüşürüz.

Beykoz, Orhan Veli'ye orövuarlardan başka bir şey de getirir. 1919 yılında, Orhan beş yaşında iken, ölümlerden geri dönmüştür. O gün mutfakta köfte kızartılıyordur. Orhan bir çatalla tavadaki köftelerden birini yürütmek isteyince, cıızzzz, çatal kayar, kızgın yağ Orhan'ın üstüne abanır. Bu, Orhan'ın uzun süre yatakta kalmasına yol açar. 1927 yazında ise ölüm perisi 9 numaralı evde yine takunyalarını şıngırdatır. Bu kez, seçilen hedef, evin yardımcısı, yirmi yaşlarındaki Fatma'dır. Eylem için dipten doldurulan, ateşlenince de, piiif, çok az bir gürültü çıkaran bir Flober karabinası kullanılır. Eylem görevi verilen kişi de Orhan'dır. Orhan kızcağızı korkutmaktan başka bir şey düşünmüyordur. Ama ölüm perisi işe burnunu sokunca karabina patlar. Fatmacık da ağır yara alır.

Burada, belki Orhan'ın 1939 yılında Ankara'da geçirdiği bir otomobil kazasından da söz etmek gerekir. Otomobilde beş arkadaştırlar. Arabayı Melih Cevdet kullanıyordur. Barajdan geliyorlardır. Melih bir dönemeci alamayınca, işi gücü kötülük ve içi dışı yoldan azgınlık olan araba bayırdan aşağı yuvarlanır. Bayır ki ne bayır. Orhan'ın bu serüvenden payına düşen Ankara Nümune Hastanesi'nde, yirmi gün koma halinde yatmak olur.

Hacı Nuri Ahmet Bey, 1933 yılında Ahmet Mithat Efendi Caddesi'ndeki 15 numaralı yalıyı alır. Şimdiler yine Beykoz'da, yeri üst köşe olan Yalıköy'de salınan yalı üç katlıdır. Altında iki dükkân. Üst katlara bunların arasından çıkılır. Her katta dört oda. İkisi denize bakıyorsa, ikisi de caddeye dönüktür.

Orhan Veli ilk şiir denemelerini burada yazmaya başlar.

Eline geçen kitapları da, ha bre ha, ha bre ha, soluk almadan okuyordur. Ahmet Refik'in tarih kitapları da bunlar arasında başı çeker. Bir gün anneannesi İkbal Hanım'a da Robenson Kruzoe'yi okumuştur ki, kitap bitince ikisi birden hüngür de hüngür ağlamışlardır. Bu yıllar Orhan'ın tiyatro kitaplarını da ikişer üçer atıştırdığı yıllardır. Onun tiyatroya merakı daha küçük yaşlarda başlamıştır. İshakağa bayırındaki evin bahçesinde bir yaz sahne kurmuşlar, Beykoz'lulara oyunlar vermişlerdir. Bunlar arasında Orhan'ın kendi yazdığı, kendi sahneye koyudğu *Doktor İhsan* adında iki perdelik bir vodvil de yer alır. Oyundaki giysileri Servet Gömeç Bey'in babası Yalıköy Camii Müezzini Mustafa Efendi karşılar.

Oyunlarda Adnan Veli de rol alır. Sonradan İzzet Kaptan adıyla anılacak olan İzzet ve İsmail'in rolleri de önemlidir. İsmail bir oyunda büyükbaba olur. Aynı oyunda Orhan da Mınakyan gibi büyük dramlar kesmiştir. Seyircilerde gözyaşı ki Boğaz suları kaç para? Ama oraya çingene keyfi etmeye gelmiş biri, silme bir yoğurt tepsisini tuttuğu gibi Orhan'a doğru fırlatır. Tepsi delinmiş, çember gibi Orhan'ın boynuna geçmiştir. Yoğurtlar da onu baştanbaşa beyaza boyamıştır. Halk gülmekten kırılıyordur. Tiyatronun perdeciliği Ahmet Mithat Efendi'nin torunu Aydın'dadır (Daha aşağısı kurtarmaz). Adnan Veli küçük Aydın'a –şimdiler Doktor Aydın Uluyazman– bir işaret çakar. Aydın perdeyi indirir. Adnan Veli de bir tiyatro müdürü çalımıyla perdenin önüne çıkarak dram oyunlarında seyircinin gülmesi değil, ağlaması gerektiği üzerine bir söylev çeker.

Bu tiyatro serüveni 1929-1930 yıllarını kucaklar. Orhan, hemen hemen o yıllarda Beykoz'da yeni bir arkadaş edinir: Halim Güzelson. Halim, Beykoz'da Cezayirli Hasanpaşa İlkokulu'nu

bitirmiştir. Okulun müdürü ilk Demokrat Parililerden Esat Çağa'nın babası Hasan Efendi'dir. Şahinkaya Mesciti'nde imamlık da yapar. Öğrencilerini zorla namaza, cenazeye götürmekle ün salmıştır.

Halimler o vakitler Alibey Sokak'ta, Mustabey Köşkü'nde oturmaktadırlar. Babası Ali Şefik Bey 36 lira 51 kuruşluk emekli aylığının on lirasını köşk sahibine kira olarak ödüyordur. Köşkün büyücek bir bahçesi de vardır ki çavuş üzümü, incir ve ayva insana parmaklarını yedirtir. Yandaki Yani'nin bostanından ise kavunkarpuz sağlanır. Paranın para olduğu zamanlardır. Ne ki Ali Şefik yine de üç ayları zor yapar. Kimi zaman yüzde on sekiz faizle komşuları Ferdane hanımdan ödünç para aldığı da olur.

Ali Şefik Bey İzmirlidir. Yergök, Nice, Toulon şehbenderliklerinde bulunmuştur. Burada gösterdiği başarı üzerine New York başşehbenderliğine atanmıştır. Ama onu Jön Türklük akımının içinde de görürüz. Bir ara Mizancı Murat'la Paris'te bulunmuş, *Hareket* adında bir yergi yazmıştır ki, Abdülhamit yönetiminin bütün palamar ve demirini kopartmıştır. Elden ele dolaşan bu kitapçık o çağın bütün genç aydınlarını etkiler. Yahya Kemal'in "şiddetli bir akımla" ilk karşılaşması da bu kitapçıkla olur. Yahya Kemal yıllarca sonra bu yerginin gerek üslubunu, gerekse anlamını çekilmiş bir kılıca benzetecek ve bir ihtilal parıltısı taşıdığını söyleyecektir. Bu olaydan sonra İstanbul'a çağrılan Ali Şefik'in Sultan Hamit'le, perde arkasından, çok sert bir konuşması olur. Bu kez Maarif Müfettişi olarak Antalya'ya gönderilir. Orada da rahat durmaz. Bitlis'e sürülür. Orada işi daha da azıtır. Üçüncü ordu komutanı ile anlaşarak orduyu, İstanbul'a Abdülhamit'in üstüne sürmeye çalışır. Müşirin aklı kesmiştir, ama son dakikada Ali Şefik'in ayaklarına kapanır:

– Bağışla beni, ben bu buyruğu veremem.

Gelin görün, İstanbul, kaldırılmak istenilen kazanın haberini almıştır. 18 ay hapiste kalır. Meşrutiyet'le kurtulur. İlk günler İstanbul'da İttihatçılarla birliktir. Bir süre sonra onlardan da ayrılır. İttihatçıların Abdülhamit'i arattığı görüşündedir. Şu dörtlüğü o günlerde kaleme almıştır:

Ordularla açılan Meclis-i Mebusana
Giremez kimse eğer yok ise destinde bilet
Zulm ile hal-i esarette kalan ihvana
Başlıyor ta kapısından adem-i hürriyet

Ali Şefik şehbenderlik yıllarında iyi giyinmesiyle tanınmıştır. Meşrutiyetten sonra o giyim kuşamın yerinde yeller eser. Eski günlerden sadece hafif bir sakal kalmıştır. Bunu kendisi de çakar ve bir gün şöyle bir ikilik döktürür:

Ef'ali asrı gördükçe pek bunaldım
Millet traş edildi bir ben sakallı kaldım.

Şehbenderin şiirleri eski şiirin rüzgârını üfürür. Halim, Orhan Veli'nin ilk şiirlerini evde okumaya başladığı vakit baba, oğlunun öve öve bitiremediği bu şiirler karşısında, bir Mısır hazinesi kadar sözcüğün telef olduğunu düşünür. Ama oğul, bir gün arkadaşını eve getirince iki ayrı çağın insanı birbirlerine pek şıkırdım sevi çiçekleri zula ederler. Hele Orhan, Ali Şefik'i aba kebe ile sarmaladığı günler Jön Türk'ün keyfine deyecek olmaz.

Ali Şefik'in İttihat ve Terakki'yi ayak üstüne gezmeye çıkaran uzun bir şiiri de vardır. Oldu, olacak, ondan da birkaç dörtlük devrişelim:

Bir zaman meftun idik hürriyete
Bakmıyorduk kaydı mahkûmiyete
Bağlanıp zincir-i meşrutiyete
Hasret olduk eski istipdata biz

Milletin ilâ için ünvanını
Topladık ayan-ü mebusanını
Kaldırıp hürriyetin fistanını
Hasret olduk eski istipdata biz

Döndürüp gayet musanna bir dolup
Hasıl ettik bir siyasi inkılâp

Bizlere densin diye şevketmaap
Hasret olduk eski istipdata biz

Olmasın efrad-ı ümmet na-ümit
Eyle arz-ü çehre-i şevket bedit
Nerdesin sen, nerde ey Abdülhamit
Hasret olduk eski istipdata biz

Orhan'la Halim ilk delikanlılık yıllarında Beykoz Çayırı'nda çok futbol da seyretmişlerdir. O zamanlar Beykoz'da futbol yalınayak oynanır. Top da meşin değil bezdir. Ama taş gibidir. Beykoz takımında Sekiz Mehmet, Sulu Sait büyük alkışlar alır. Nebi ise korkunç oğlu korkunç bir bektir. Beckenbauer onun yanında iki metelik etmez. Nebi'nin ayağından topu alabilen adamı tarihler yazmamıştır. O, istediği oyuncunun ayağı önüne topu kondurmasını bilir. Bir de Kelle İbrahim vardır ki, kulübün kalbidir. Ortada oynar. Bir gün Türkiye şampiyonu Ankara Muhafızgücü ile yapılan özel bir maçta, santer çizgisinden bir şut şavullamıştır ki, üçe kadar saymadan goooll. Ne var, Türkiye Şampiyonu'nun onurunu korumak da gerektiğinden oyunun sonlarına doğru Beykoz Kulübü bir gol yemeye boyun eğmiş, maç da 1-1 berabere bitmiştir.

Beykoz'un o sıralar Macar bir kalecisiyle, yine Macar bir akıncısı vardır. Muhafız gücünün kalecisi Vasfi ise su katılmamış bir Beykozlu'dur. Uzun Emine Hanım'ın oğludur.

O yıllar Beykoz'da Emine adından geçilmez. Şileli Ziyneti Hanım'ın ebe olan kızının adı Emine olduğu gibi, Beykoz'un ünlü sütçüsünün adı da Emine'dir. Ama bu sonuncusunun adından önce bir de Yörük sözcüğü gelir. Çünkü Yörük Emine güçlü kuvvetli erkeklere bir zort çıkarır. Bir gün Beykoz'un çamyarmalarından Çamur İhsan'la bir arkadaşı bir taşı yerinden sökmek için birbirleriyle yarışırken oradan geçmekte olan Yörük Emine onların taşı kaldıramadıklarını görünce:

– Çekilin ordan p...tlar.

diye bağırarak taşı yerinden kaptığı gibi, üç adım öteye fırlatır.

Bunlardan başka Orhan Veli'nin kızkardeşi Füruzan'ın göbek adı da Emine'dir.

Orhan, Halim'i çok sever. Onunla ilişkisi de hep ikilidir. Halim'le İstanbul'da bir meyhanede kafayı bulup da Beykoz'a giden son vapuru kaçırırlarsa Rumeli kıyısını tarayan vapura sığınırlar. O vapur, Beykoz vapurundan sonra, gece saat on birde kalkmakta, yolcularını Sarıyer'e boşalttıktan sonra da gelip Anadolukavağı'nda yatmaktadır. Bizim iki ahbap çavuş da Anadolukavağı'ndan, Umuryeri'ne, Serviburnu'na kaymakta, oradan Beykoz Çayırı'na vurup gecenin ikisinden sonra Yalıköyü'ne gelmektedirler. Kış geceleri bir şişe koynak onlara arkadaşlık da eder.

Halim: "Çocuk hepimizin akıllısı. Siz okursanız o da okur." İstanbulluları okumaya itelemek için de 1944 yılında dünyanın en küçük kitabevini kurar. Dükkânı elindeki küçük çantadır (O yıllarda Sahafların en ünlü kitapçılarından Aslan Kaynardağ'ın da böyle küçük bir kitabevi vardır). Sergilerini de kaldırımlarda, vapurlarda, yani kendini halka en yakın bulduğu yerlerde açar.

Halim bu işi yirmi yedi yıl sürdürmüş, yüzbinlerce kitap satmıştır. Bir ara altına bir triportör çekmiş, günün 24 saati, her yerde ve her zaman sergi açmaya başlamıştır. Bir kez gece saat onda Tarlabaşı'ndaki işkembecide çorba içerken de bir sergi başlatmış ve aşçıbaşıya sekiz garsonun ve Kayhan Yıldızoğlu'nun gözü önünde *Kadın Nedir* adlı kitabını satmıştır. Gerçi Kayhan Yıldızoğlu aşçıbaşıya:

– Sen o kitabı anlayamazsın.

demiştir ama aşçıbaşı kitabı açıp birkaç satır okuduktan sonra "Anladım, neden anlamayayım?" karşılığını yapıştırmıştır.

Halim Güzelson alıcılara kendini "Aslan Yavrusu" diye peşkeş çeker. İşini de şöyle dile getirir:

– Gecenin üçüne kadar çalıştığım olur. Günde en çok kitap satma rekoru bendedir. Nedeni de halkın ayağına gitmemdir. Benden en çok işçiler kitap alır. Eskiden öğretmenler de çok alırdı. Zamanla onların alışverişine kesatlık düştü. İşçilerden en çok istek ilkokul kitaplarına oluyor. Toplumsal kitapların satışı ise gün geç-

tikçe artıyor. Şimdiye değin bir buçuk milyon liralık kitap sattım. Benim anamalım halka olan sevgimdir. Satış yaparken bir de armağan kitap veririm. Basının kitaplanmasına da önem verdiğim için Babıâli'ye sık sık uğrarım.

Halim Güzelson 17 Nisan 1967 Pazartesi günü *Milliyet* gazetesinin Dış Haberler Servisi'nde yirmi yedi bin birinci sergisini parlatmıştır. Parlatır parlatmaz da orada bulunan gazetecilere şu bildiriyi dağıtır:

1- Satışımız başlamıştır.

2- Gazetecilere %10 indirim yapılır. İsteyene %20'de yapılır.

3- Her yurttaş kitapları inceleyebilir. Açıp, kesip okuyabilir.

Son madde: Hayırlı olsun.

İmza: 3 Balık Kitap Servisi.

O gün *Milliyet*'te Halim'in kitap sevgisi uğruna yaşamını vermiş olmasına herkes iri iri gözyaşları dökmüş, Ulunay da Nazım Hikmet'in bütün kitaplarını satın almak inceliğini göstermiştir.

O gün pekçok flaşlar da parlamış ve 18 Nisan 1967 günü Halim Güzelson *Milliyet*'in birinci sayfasına, yukarıdan aşağıya doğru, çift sütun üzerine oturmuştur. En çok kitabı da o yıl satmış, kendi rekorunu kendi kırmıştır.

Halim Güzelson 20 Nisan 1966'dan bu yana da Haydarpaşa Limanı'nda, 4 numaralı ambarda, gümrük görevlisi olarak çalışmakta, günde sekiz saat gümrükten çıkan malları taşıyan yük kamyonlarına plakalı çıkış kapısı kâğıdı kesmektedir.

1932 yılında Orhan Veli Ankara Erkek Lisesi'ni bitirmiş ve İstanbul Edebiyat Fakültesi'ne yazılmıştır. Felsefe okuyacaktır. Öğrenci Derneği başkanı da olur. Ama ne fakülte, ne dernek onu açıyordur. Adaaam, 1934 kışında kendisini avutacak bir şey bulmuştur. O yıl *Karyoka* yılıdır. Bizim Salâh Birsel, İzmir'de Karşıyaka'da, Kulüp Sineması'na Ginger Rogers-Fred Astaire ikilisinin *Karyoka* filmi ile paramparça olurken, Orhan Veli de Beyoğlu sinemalarına *Karyoka* için taşınıyordur.

Filmde Dolores Del Rio, Gene Raymond, Raoul Roulien de rol almışlardır. Filmin yönetmeni de Thornton Freeland'dır. Sine-

ma tarihleri ondan, daha sonraki yıllarda hiç söz etmeyeceklerse de işte o yıl, daha doğrusu 1933'te, *Flying Down to Rio*'yu (Karyoka) çevirerek bütün dünyayı birbirine katmıştır.

Fred Astaire daha önce Robert Z. Leonard'ın *Dancing Lady* (Dans Rüyası) filminde de kendini Türk seyircilerine zula etmiş, yanşalak karı, Joan Crawford'un boyuna kırış tutmasını önlemiştir. Ginger Rogers ise birkaç filmde şöyle bir göründükten sonra *42 nd Street*'te dikkati çeker gibi olmuştur. Diyeceğim, Gingers Rogers Fred Astaire ikilisi *Karyoka* ile tel sarmaya başlamışlar, tel bulamadıkları vakit de bel sarmışlardır.

Orhan Veli'nin bizim seremsepet oğlana, Salâh Birsel'e üstünlüğü de şuradan gelir ki, Salâh Birsel filmi bir kez seyredip ağzını sildiği halde Orhan Veli onu tam 30 kez seyretmiştir. Evde de, aylarca, Füruzan'la "karyoka" dansını, pinpiriği çıkıncaya değin, harmanlamıştır.

Orhan Veli 1945-1950 yıllarında ise sürekli Sarıyer'de görünür. Hiç değilse İstanbul'a düştüğü vakitler. O yıllarda Sarıyer'de kalabilecek bir yeri vardır. İskele dolaylarında *Canlı Balık*'ın tam karşısında, 71 no.'lu evde annesiyle Füruzan –elbet Füruzan da büyümüştür– oturmaktadır.

Orhan'ın güçlü bir kişiliği vardır. Hacamatçı kabadayıların süngüsü düşer, onun kişiliğinin süngüsü düşmez. Halim: "İnsan, onun karşısında, boyuna birtakım öneriler yapmak gereğini duyar," diyecektir. 1946 yılında da Halim, Orhan'a o renkli fener sokağından geçmeyi önermişse, bunun için önermiştir.

İki ahbap, Galatasaray'dan doğru gelip Sağ Sokak'a sapmışlar, onun uzantısı Mektep Sokağı'nı dümdüz ettikten sonra gövdelerini Abanoz Sokağı'na sessizce salıvermişlerdir. Mevsim yaz. Sıcak mı sıcak. Kızlar pencelerde döküm saçım. 1 numarada Korkunç Sevgili –ah, ona ünlü bir şairimiz yıllarca fındık-fıstık taşımıştır– arada bir yüzlerini mostralık ediyorlarsa, ediyorlardır. Bunlar Abanoz'un delikanlılara oruç bozdurtan aynalı pembeleridir. 3 numaradaki Kontes, onların da kibarı olduğu için, yüzünü değil eteğinin ucunu bile göstermez.

İki ahbap çavuş, ışık içindeki sokağı arşınlayıp da Abanoz'un öbür ucuna yaklaştıkları vakit, bir nane şekerci de Sakızağacı Caddesi'nden gelip Abanoz'a girişini yapmıştır. Yaparken cızbız köfte yemişcesine diliyle damağını çatlatıp da bir ikilik patlatmıştır:

Nanesuyu nane şeker
Benim canım seni çeker

Sonra da ağzını bütün bütüne yayarak sokağı, kızları ve müşterileri, ayağa kaldıran salosuna başlar.

– Haniya da benim haysiyetli, şifalı nane şekerim!

Abanoz'un içeride kalmış öteki kızları da kapılara üşüşmüşlerdir. İçeriden annelerinin sesi:

– Kapıyı açık bırakmayın.

Nane şekerci bu kez bir dörtlük sürmüştür piyasaya:

Naneyi bıçakladım
Sapların saçakladım
Yari koynumda sandım
Yastığı kucakladım

Kızlar, usanmadan, şekerciye fıstık atıp duruyorlardır. Naneci de kendini Tino Rossi sanıp yanık bir tango çalımında ardarda ikilikleri bastırıyordur. Bizim iki ahbap da, iki adım ötede, nane şekerciyi dikizliyorlardır. Bir ara, iki şiir arasında, nanecinin gözü Orhan'a ilişir. Orhan'ın yüzü, keyfinden gülücük kesmiştir. Ama gel de bunu naneciye anlat. O, Orhan'ın kendini tiye aldığını sanarak Orhan'ı yutmaya kalkışır:

– Yoksa kolay mı sandın bu işi?

– Pek öyle zor değil.

– Söyle de görelim. Hadi bir senden, bir benden. Oldu mu?

– Oldu.

İş, yarışmaya dökülmüştür. Nanecinin ilk ikiliğine Orhan ondan daha şavklı bir ikilikle karşı koyar. Naneciden bir ikilik daha. Bir ikilik de Orhan'dan.

Şimdi, şimdi 1 numaradan Kör Melahat, 17 numaradan Korkunç Sevgili de sokağa fırlamışlardır.

Bir ikilik naneci, bir ikilik Orhan, bir ikilik, naneci, bir ikilik Orhan. Saatler saatleri kovalamaktadır. Birden naneci durur. Sonra da Orhan'ın ta burun direğine değin yaklaşıp, gözlerinin siyahını Orhan'ın kahverengi gözlerine dikerek şunu söyler:

– Arkadaş numarayı bırak, sen de benim gibi bir nane şekercisin.

O yıllarda, bir gece Beyoğlu'nda, Balıkpazarı'nda, *Cumhuriyet* meyhanesinde Orhan'la Halim yine karşılıklık kafayı buluyorlardır. Orhan bir ara Halim'den bir kalem ister. Halim'in mendil cebinde küçük bir kalem her zaman için bu gibi işleri bekler. Kalemi alır, kendi cebinden bir de uzun bir kâğıt çıkarır. Üzerinde 50-60 dize. Yarım saat önce, Ankara Caddesi'nde Ölmez Eserler Yayınevi'nin önünde Orhan, Halim'e onları okumuş sonra da düşüncesini sormuştur. Halim'in karşılığı:

– Herhalde bir taslak bu.

Gerçekten bir taslaktır bu. *Cumhuriyet*'te Halim'den kalemi aldıktan sonra Orhan onların çoğunu silip atmaya başlar. Atar, atar. Beş dakika sonra geriye sadece 16 dize kalmıştır. Bu da "Kapalıçarşı" şiirinden başkası değildir:

Giyilmemiş çamaşırlar nasıl kokar bilirsin,
Sandık odalarında;
Senin de dükkânın öyle kokar işte.
Ablamı tanımazsın,
Hürriyet'te gelin olacaktı, yaşasaydı;
Bu teller onun telleri,
Bu duvak onun duvağı işte,
Ya bu camlardaki kadınlar?
Bu mavi mavi,
Bu yeşil yeşil fistanlı...
Geceleri de ayakta mı dururlar böyle?
Ya şu pembezar gömlek?

Onun da bir hikâyesi yok mu?
Kapalıçarşı deyip de geçme;
Kapalıçarşı,
Kapalıkutu.

1949 yılında da bir gece iki arkadaş Karaköy'de, Perşembe Pazarı'nda *Hoşgör* köftecisinde çarmakçur olmuşlardır. *Hoşgör*'ün patronu Derviş'tir. Mualla Abla da ocakta çalışıyordur. Az biraz Orhan'a tutkundur. "Güzel Marmara" ısmarlanınca Mualla Abla onlara uskumru tava sunar. Şarap sona erdiği vakit Orhan, masa altından, Halim'e bir pusula uzatır:

– Bila meze bir şişe daha içebiliriz.

Halim eyvallahı bastırır. Öteki şişe de mezesiz yuvarlanır. Aralıkta, köftecide dört hafiye peydahlanmıştır. Topu da Orhan'ın onurunu artırmak için oradadırlar. Çünkü o günlerde Orhan *Yaprak* dergisinde şöyle tümceler sıralamaktadır:

– Cami yerine okul yaptırarak, Mızraklı İlm-i Hal yerine hayatbilgisi öğreterek kalkındırılacak bir köylü sınıfı, belki bugün için, bu işlerden hoşnut kalmayabilir. Ama yarın, öbür gün, okumuş, müreffeh, şuurlu bir millet meydana geldiği zaman, halkın gönlü, birtakım dolaplar, oyunlarla değil, iş görmüş, memlekete faydalı olmuş insanların alın aklığı ile kazanılacaktır.

İkinci Güzel Marmara'dan sonra Orhan'la Halim, *Hoşgör*'den çıkıp vapur iskelesinin yolunu tutarlar. Hafiyeler Yukarı Boğaz'a kalkacak 11 vapuruna onları yerleştirdikten sonra, raporlarını yazmak üzere iskeleden uzaklaşırlar. Bizimkiler de bir kez daha Boğaz'ın gece şıngırını içlerine çekerek evlerine dönerler.

Çelebiler, böyle olur bizde demokrasi dediğin.

İshak Kuşu Garip Garip Öter

1792 Nisanının son günü İstanbul'a gelen bir mektupta, 11 Mart Çarşamba günü mürd olan Nemçe Kralı'nın, daha önce söylediği gibi, kalp durmasından değil, Françe'nin çevirdiği dolaplar sonucunda, bir avratın yemeğine zehir katmasıyla öldüğünün meydana çıktığı yazılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Nemçe Elçisi Ratip Efendi'den gelen bu mektupta, İsveç Kralı'nın da 20 Mart günü, Opera'da, herkesin kıyafeti tebdil iken, kurşun ve kesme dolu bir piştovla öldürüldüğü haberi de verilmektedir. O saat Komedya kapıları kapatılıp araştırma yapıldıkta bir piştovla bir meç bulunmuştur ki, bunları kimin kime sattığı araştırılınca, bir beyzadenin adıyla karşılaşılmıştır. Beyzadenin evi basılıp getirildikte de "Biz kırk adamız," diye suçu kabullenmiştir. "Peki bu işi neden yaptın?" diye sual ettiklerinde de şu karşılığı oturtmuştur:

– İsveç halkını zulümden kurtarmak için yaptım. Kendimi ulusumun yolunda gözden çıkardım.

Beyzade dört arkadaşının adını da çıtlattığı için onlar da enselenmiş ama "Cinayet zulmü yok etmek için değil, Françe'nin ya da Moskof'un kışkırtmasıyla olmuştur," diye, beşine de kaymaklı işkenceler edilmiştir.

Bütün bu olaylar, III. Selim üzerinde birtakım ürpertici etkiler uyandırmıştır. Haberin alınmasından üç gün sonra, yani 3 Mayıs

1792 Perşembe günü, ikindi sularında, yerini pekiştirmek için yerli yersiz atamalar yapan Sadrazam Koca Yusuf Paşa'dan mühr-ü hümayun alıvermiş, kendisi de Balıkhane'ye getirilmiştir. Burada 27 dakika bekletilen Sadrazam eskisi, can korkusuyla eli ayağı tutmaz olmuştur ki, bu gibi durumlarda namaz kılmak ya da Kur'ân okumak pek yaygın bir yöntem olduğu halde, Paşa bunlardan hiçbirine borda edememiştir.

27. dakika bitip de 28. dakika başlarken Bostancıbaşı Donbayzade, Paşanın yanına gelerek, III. Selim'in "Varsın, içini rahat tutsun," sözünü yetiştirmiştir. Sonra da malının kendisine bırakıldığı ve Trabzon mansıbı ile kayrıldığı muştusunu vermiştir ki Sadrazamın kilitlenen el ve ayakları, o an açılmaya başlamıştır.

Bu arada, Koca Yusuf Paşa'ya Beykoz'da İshak Ağa yalısında "kapısını düzmesi" de ferman olunduğu için Paşa, buyruğun tezine, bir sandala atlayıp soluğu Beykoz'da almıştır.

Gümrükçü İshak Ağa'nın bahçe ve yalısı büyük paralar harcanarak yapılmıştır. Yalnız bahçeye 1000 kese sarfedildiği bilinir. Şemdanizade'nin tarihinde Sultan I. Mahmut'un, 1 Ağustos 1754 günü, Gümrükçü Bahçeyi onurlandırdığı ve kendisine sunulan armağanları kabul ettiği yazılıdır ki bu, Gümrükçü'nün Padişaha yakınlığını da ortaya koyar.

1802 yılında yazılmış bir Bostancıbaşı Defterinde, İshak Ağa kızının yalısı, Hünkâr İskelesi ile Yalıköy İskelesi arasında gösterilmiştir. Onun yanında Bosna Valisi Mustafa Paşa'nın hazinedarı Tahir Efendi'nin yalısı, onun yanında Zeytincizade kızlarının yalısı, onun yanında Usta Hasan Ağa'nın yalısı, onun yanında Uncubaşı Mustafa Ağa'nın oğullarının yalısı, onun yanında da Yalıköyü İskelesi bulunmaktadır.

Burada, gözyaşlarımızdan birkaç tanesini kullanmakta yarar vardır. Çünkü 15 Şubat 1755 günü Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa, Gümrükçü İshak Ağa'yı görevinden alıp Başbakıkulu malıpesine kondurmuş, yerine de Haseki Mustafa Ağa'yı getirmiştir. Gerçi Sadrazamın, İshak Ağa'ya karşı kötü bir niyeti yoktur ama İshak Ağa, o vakte kadar, Gümrükten yılda beş, altı yüz keselik bir çıkar sağladığından, böyle davranmak zorunda kalınmıştır. Ne

ki, İshak Ağa, Padişah bendeliği yüzünden yakasını hemencecik kurtarır.

Hayır işlerinde İshak Ağa hep önde yürür. Beykoz'daki İshakağa Çeşme-i Kebiri de onun bir armağanıdır. Vapur iskelesinden çıkınca, sağda, Beykoz Parkı'nın bulunduğu meydanda, ulu bir çınarın altındaki Çeşme, gerçekte, 1562 yılında, Şehremininde, Odabaşı Camii'ni yaptırtan Behruz Ağa'nın bir hayratıdır. Zamanla haraba yüz tuttuğundan, I. Mahmut'un buyruğuyla Gümrük Emini El Seyit İshak Ağa; 1746 yılında, onu yeniden göklere dikmiştir.

Çeşmenin on lülesi vardır. Burayı iyice ölçüp biçmiş olan Tarihçi İbrahim Hakkı Konyalı'nın demesine göre ortadaki iki büyük lüleden 20 masura su akar, öteki lülelerden akan su ise 10 masura yani 40 çuvaldız ya da 2,5 lüledir. Çeşmenin eni altı, boyu sekiz metre gelir. Yüksekliği de 4 metredir. Yol seviyesinden aşağı olduğu için Çeşmeyi at nalı biçiminde, çeviren mermer merdivenlerden inilir ki sağda dört, solda yedi, önde de beş basamak vardır. Su, Çeşmenin arkasındaki bir kayanın gözlerinde kaynar, tuğla ve harçla yapılmış bir bendin arkasında toplanır, maksimden lülelere akar.

XIX. yüzyılın sonlarında Çeşmenin üst yakasında, iki odalı tahta bir okul da görünür. 1 Eylül 1903 günü, Abdülhamit'in cülus şenliği buna da dokunmuş, karşısındaki evden çıkan bir yangında yanmıştır. Koyda lengerendaz olan İngiliz ve Fransız karakol gemilerinden koşan erler olmasa yangın adamakıllı yaygınlık kazanacaktır.

Çeşme, yaz günleri, Beykozluları serinletmek için elinden geleni yapar. 70 yıl önce, bir gün Beykoz'a gelmiş olan Ahmet Rasim, çeşme başının serinliği karşısında meyhane sermestisi olmuştur. Çeşmenin suyu bol mu boldur. Günün her saatinde de yıkanan yıkanana.

İshakağa Çeşmesi'ne "On Çeşmeler" adı da verilir. Kimileri ise "İshakağa Çeşmeleri" demeyi yeğler. İshak Ağa'nın Beykoz'da başka çeşmeleri de vardır. Bunlardan biri de Beykoz Çayırı'nın ortasındadır. Büyük Çeşme'den 4 yıl sonra yapılmıştır. Do-

ğu ve Batı yüzlerinde birer musluk yer almıştır. Bunun suyu da gürül gürül akar. Gümrükçü'nün kondurduğu üçüncü çeşme de Yalıköy'dedir ki "Yalıköy Çeşmesi" diye ünlenmiştir. Tophane kâtiplerinden halk ozanı Aşık Razi bu çeşmeleri gördükten sonra şöyle demiştir:

Öter İshak kuşu bak garip garip

Şimdi hazırola geçelim. Tokat Kasrı'na doğru adımlarımızı sayacağız ki topu bin adımı geçmez. Yolumuz hep aynı düzlüğü sürdüren ve iki yakasında tepeler bulunan bir koyaktan geçmektedir. Tepeler ağaçlarla pıtrak. İsterseniz, bir ormanın içinden geçtiğinizi düşünebilirsiniz. Ama yanılmaca yok. 1673 yılındayız. Aylardan da temmuz.

Tokat Kasrı, koyağın bitiminde, kendisini sürekli gölgeler içinde tutan ağaçların ortasındadır. Burada Hindistan'dan getirilmiş bir kestane ağacı göklere salâ verir ki gövdesini üç adam güçlükle sarar. Ağaç baştanbaşa daldır. En üstteki dalların görünmesine de olanak yoktur.

Kasrı, Fatih Sultan Mehmet yaptırtmıştır. Sadrazam Mahmut Paşa, Anadolu'daki Tokat Kalesi'ni ele geçirdiği gün Fatih buradaki koruda avlanıyordur. Sevinçli muştuyu alınca şu buyruğu savurmuştur:

– Tez şurada bir hadika-i irennüma bina edin ve adına Tokat Bahçesi deyin, etrafına da avlanan hayvanların muhafazası için Tokat suruna benzer bir çit çekin.

O yıl, burada bir köşk de yapılmıştır ki adına Tokat Kasrı denilmiştir. Kasrın en güzel yeri de salonudur. Ortasında mermer bir havuz vardır. Havuzun içindeki çeşmenin musluk sayısı on altıdır. Her birinden başparmaktan kalın su akar. 1746 yılında I. Mahmut köşkü yeniden elden geçirtmiştir. O yıllarda köşk *Kasr-ı Hümayunâbâd* adıyla biliniyordur.

1 Ağustos 1673 günü Fransız paşatoru Mösyö Nointel buradan da şeref almaya gelmiştir. Bostancıbaşı kendisine köşkü gezdirmiş, ama kapalı olan bir odayı gösterememiştir. Ekseans Hazret-

leri, daha sonra, bahçede ve koruda da ömrünü artırmış ve seyirlik devşirmeye gelen Türklerle karşılaşmıştır. Türkler kuzu çevirdiklerinden paşatora da, tahta bir çanak içinde bir bud sunmuşlardır. Elçi de, inceliğini göstermek için, ikramı geri çevirmiştir. Ama gerek kuzuya, gerekse kuzuyla birlikte yenen pilava öylesine ağzı sulanmıştır ki, ertesi gün, daha sabah açılmadan, yine Tarabya'dan sandalla yola çıkarak, adamlarıyla buraya gelmiştir. Yanlarında yemek, kap-kaçak getirdikleri için, Türklerin bir gün önceki yemek safasını, onlar da o gün sürmüşlerdir. Elçi, dinlenmek üzere, sonra yine Kasr'a gelmiş ve duvarlarda bir gün önce göremediği levhalarla karşılaşmıştır. Bu levhalardan birinde:

Ağaçlar altın olsa inciler yaprak
İnsanın gözün doyurmaz illa toprak

ikiliği yatmaktadır ki Elçiye, her zamanki gibi eşlik eden Antoine Galland, kendisine bunun "yalnızlık içinde güzellik olmayacağı" anlamına geldiğini döktürmüştür. Elçi, öteki levhada neler dendiğini öğrenmek isteyince de, Galland, onun da, dünyaya geldiğimiz vakit herkesin sevindiğini, bizimse ağladığımızı, ölürken de herkesin ağladığını, bizimse gülmemiz gerektiğini şavullayan bir dörtlük olduğunu söylemiştir ki o dörtlük işte şu anda sizin de karşınızdadır:

Fikr et ey dil ki doğduğun vakit
Halk handan idi ve sen giryan
Ana say et ki öldüğün vakit
Halk giryan ola ve sen handan

Akşam bastırınca Elçi Hazretleri deniz kıyısında, bir çardak altında, hazırlanan yemeğini de tıkındıktan sonra kıyıda büyük voltalar almış, sonra da yine sandalına atlayarak Tarabya'ya dönmüştür.

Bay Nointel, 6 Ağustos günü yeniden Tokat Kasrı'na düşmüştür ki, buraya iyisinden vurulduğunu açığa çıkarmıştır. Bostancılar

tembihli olduğundan Elçi yine büyük bir saygınlıkla karşılanmıştır. Bay Nointel de, bostancıların ustasına ne gibi bir karşılık verebileceğini kestiremeyerek, şarap içip içmeyeceğini sordurmuştur. Bostancı da gülerek şu yanıtı yapıştırmıştır:

– Bunu çok isterim, ama herkesin gözü benim üstümde.

Bu durumda ne yapılır? Bostancı ustası öteki bostancıları ordan uzaklaştırmaz mı? Bostancı ustası da tam bunu yapmış, gümüş bir kâse içinde sunulan şarabı da bir nefeste dikmiş. Yooo, Usta da bunun altında kalmamış, üç gün sonra o da Elçiye kocamandan kocaman bir balıkla, bir sürü kavun göndermiş.

Büyük Elçi, o geceyi Tokat Kasrı'nda geçirir. Antoine Galland da yeniden üç levhanın yorumunu yapmak zorunda kalır. Bunlardan birinde de şu ikilik kıpırdıyordur:

> Cihan içinde ey gafil nedir maksud-u ins u cin
> Ne kimse senden incinsin ne sen de kimseden incin

XVIII. yüzyılda Kasrın dolaylarında "Mecari Bahçesi" diye anılan bir seyir yeri de peydahlanır. Mecari, Su yatakları anlamına geldiği halde, daha sonraki yıllarda bahçe, halkın dilinde "Macar Bahçesi"ne dönüşmüştür. Ne ki, Nointel'in Beykoz Kasrı'na geldiği gün orada böyle bir bahçe yoktur. Olmadığı için de paşatorumuz, ferdası gün, Yuşa Dağı'na tırmanmak zorunda kalmıştır. Bu kez Elçiyle avenesinin altlarında sandal değil at vardır.

Tepe 195 metre yüksekliktedir. Yol da latilokum. Tokat Bahçesi ile deniz kıyısı arasında yükselir ki tam karşısında Büyükdere tabak gülü gibi açılır. Yuşa'nın eteğinde ise Macar (Mecari) Burnu ile Servi Burnu uzanır. İki burun arasındaki koyda da Umurköyü yaylanır.

Tepenin yamacında, İmparator Justinien'in yaptırmış olduğu bir kilisenin yıkıntıları vardır. Tepede de eskiden "Herkül Yatağı" diye anılan bir mezar görünür ki Müslümanlar bunu Musa Peygamber'in kızkardeşinin oğlu Yuşa bin Nuh, bin Efraim, bin Yusuf, bin Yakup Aleyhisselam'ın mezarı sayarlar. O, ünü tarihe

geçmiş İbrahim Müteferrika'yı koruyan, ona arka çıkan ve Türkiye'de ilk basımevini kurduran III. Osman'ın sadrazamlarından Yirmisekizzade Mehmet Sait Paşa 1756 yılında Yuşa tepesine bir mescit dikerken Yuşa adıyla tanınan bu evliyanın ya da havarinin –Frenkler ona Josué derler– mezarını da taş bir duvarla çevirtmiştir. Kandillerin yakılması için hademelerle bir türbedar da atamış, bunların yatıp kalkması için de koğuşlar yaptırtmıştır. Bu da yetmezmiş gibi bir postnişini de, nerden kaldırdıysa kaldırmış, buraya getirip oturtmuştur. Ne ki, Bay Nointel, bugün burada bir dede ile kamburu çıkmış karısından başka kimseye rastlayamayacaktır. Yalnız mezarın yanındaki kulübede yine duvara asılmış ikilikler görür ki bunların okunması da yine Antoine Galland'a düşer. O da, büyük bir kolaylıkla işin üstesinden geliverince, okuması-yazması olmayan dede, büyük şaşkınlıklara düşer. Levhalara kendisinin de bir şeyler karalamasını ister. Galland, Türklerin yazıları arasına, bir Hıristiyan'ın yazısını karıştırmayı doğru bulmadığı için buna yanaşmaz. Bak şu kerataya, dede "ille de yazacaksın" diye tutturmaz mı? Yüz bin aferin Galland'a ki, yanında mürekkep olmadığını söyleyerek işin içinden sıyrılır.

Dünyanın en görklü görünümü Yuşa Dağı'ndan devşirilir. Buradan, Boğaz'ın bütün kıvrımları görülebildiği gibi, İstanbul minareleri ile tüm tepeleri de ekrana girer. Deniz yakasında, renginden ötürü Kızılkaya denilen bir kaya da iyi resim verir. Karadeniz ise göz alabildiğine uzanır. Boğaz'ın en dar noktasındaki Hisarlar da, papapaaa, ne tatlı, ne tatlı. Bay Nointel, bu cümbüş içinde en çok İstanbul'a doğru yol alan görünüme vurulduğundan, kendisiyle birlikte İstanbul'a getirdiği ressam Jacques Carrey'e oranın resmini çizdirmiştir.

1836 yılında Miss Julia Pardoe Yuşa'da çingene çadırlarına da rastlar. Pırıl pırıl parlayan yüzleriyle bir sürü esmer çocuk İngiliz yazarının çadırlara doğru yaklaştığını görür görmez, hemen üzerine saldırmışlardır. Miss Pardoe para vermiş olmamış, korkutmuş olmamış, onlardan bir türlü yakasını sıyıramamıştır. Sonunda tek kurtuluş çaresini, aşağıya, koyağa inmek, oradaki çınarlar arasın-

da yitmekte bulmuştur. Ne ki, çingene kızları da İngiliz karıyı, iyisinden büyülemiştir:

– Karşınıza çıkan bu iri, kara gözlü, sık örgülerle omuzdan aşağı sarkan ve beli aşan simsiyah saçlı, esmer, kendi güzelliklerine güvenen kızlar paramparça kılıklarının içinde bile, yine gururluydular. Giysilerinin geniş kollarını kıvırdıkları yuvarlak ve yumuşak kolları, dirseğe kadar açıktı. Biçimli, küçücük ayakları, geniş şalvarlarının altından gözüküyordu. Bu, kendilerini ağırdan alan güzeller, sizi "maşallah" diye gülücüklerle karşılarken siz de onların inci gibi dişlerini görür, pek çınçınlı seslerini duyarsınız. İstanbul çarşılarında satacakları sepetleri oturarak örerken, yerlerinden bile kıpırdamaya gerek görmeden, uçları kınalı, narin parmaklarını size uzatarak para isterler. Bu istek, kendilerine yardımdan çok, sanki güzelliklerini seyrettirmenin bir karşılığıdır.

Şimdi yine aşağı inip Hünkâr İskelesine doğru adımlarımızı saymaya başlayalım. Burası Yalıköy'ün kuzeyine düşer, o ünlü Beykoz Çayırı'nın da uzantısındadır. Meşeler, çınarlar, serviler, dişbudak ağaçları, ıhlamurlar ve karaağaçlar dört bir yanı örtmüştür.

Ara sıra tepelerdeki sığırların, rüzgârla yayılıp gelen türküleri dışında burada kimsesiz bir sessizlikten başka bir şey işitilmez. Bu sessizliği bozsa bozsa bülbül şakımaları bozar. 1784-1785 yıllarında Doğu yolculuğuna çıkan, bir süre de İstanbul'a vurup Tarabya'daki Fransız ozanı Jacques Delille (1738-1813) düş dolu şiirlerini buradaki korularda yazmıştır. Delille çokluk gelir, Hünkâr İskelesi çayırına çöker, Türk kahvesi içerek ve de gül koklayarak İstanbul yalılarını düşünür. Yalıların hamamlarında binlerce cariyenin yıkandığını düşleyerek içinden bin hayıf geçirir. Öyle anları olur ki, hamamlarda apışlarını uzun saçlarıyla örten cariyeleri görebilmek yolunda, yeniçerilerin keskin kılıçları altında can vermeyi bile diler.

Delille, Beykoz'dan başka, Boğaz'ın öbür kıyılarına da vurulmuştur. Mermer havuzları, suların şıngırtısını, incecik kayıkları, Boğaz'ın sularıyla fırıl fırıl döndüğü izlenimini veren yalıları, dört mevsim çiçek açan yediveren güllerini Paris'e döndükten sonra

bile unutamamış ve sonunda "Osmanlı İmparatorluğu bir güller imparatorluğundan başka bir şey değildir" demek gereğini duymuştur.

1833 yılı temmuzunda, yine Fransız ozanı Lamartine buradaki çınarların, ıhlamurların altına sığınmış ve bir yıl önce Beyrut'ta ölen 10 yaşındaki kızı Julia'nın yüreğinde açtığı hurdahaşlığı gidermeye çalışmıştır.

1833 yılı Hünkâr İskelesine Lamartine'den başka Moskof askerini de getirir.

İş, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın ayaklanmasıyla başlar. Yunan bağımsızlığından ötürü Mora valiliği son bulan Mehmet Ali Paşa, Mora'ya karşılık Suriye valiliğini istemiştir. Bunu elde edemeyince de, Sayda Valisi Aptullah Paşa'dan alacağı olan 11 bin kese akçayı bahane ederek –Aptullah Paşa, Mısır'dan kaçıp kendisine sığınan altı bin kadar fellahı, Devlet-i Aliye uyrukları istedikleri yerde oturmaya izinlidirler diye Mehmet Ali Paşa'ya geri göndermeye de yanaşmamıştır –sekiz alay piyade, dört alay süvari, kırk meydan ve bir sürü kuşatma topuyla oğlu İbrahim Paşa'yı Suriye'ye salmıştır. İbrahim Paşa, Gazze, Yafa, Kudüs, Hayfa ve Akka'yı –bu arada Akka Kalesi Mısır ordusuna karşı altı ay karşı koymuştur– ele geçirince İstanbul Hükümeti işin korkunçluğunu çakmış hele Halepli Mehmet Paşa'nın birlikleri 9 Temmuz 1832 günü Humus'ta, Serasker Ağa Hüseyin Paşa'nın 30 bin kişilik ordusu 29 Temmuzda İskenderun ile Antakya arasındaki Belen'de darmadağın olunca geçerli önlemler alma zamanının çoktan gelip geçtiğine varmıştır. Bunun üzerine seraskerlik Sadrazam Reşit Mehmet Paşa'ya yöneltilmiş, o da 60 bin kişilik bir ordu başında, aralık ayının sonlarına doğru Konya önlerinde görünmüştür.

Humus ve Belen savaşlarından sonra Anadolu yolunun açılmasıyla Konya'ya gelip çöken İbrahim Paşa ordusunu burada kıstıran Sadrazam, sabahtan akşama kadar süngü süngüye süren savaşlar sonunda Mısır ordusunu bozmayı başarmışsa da sis ve kar yüzünden bir ara kendi askeri sandığı bir bölük Mısır atlısı içine

düşmüş ve de tutsak edilmiştir. Savaşın yüzü de böylece ters pers olmuştur.

İşte bu sıralardadır ki, tüm Rusyalılar İmparatoru Cenapları Birinci Nikola İstanbul'a emir subaylarından Muravief'i yollamış, II. Sultan Mahmut'a asker ve donanma yardımı önermiştir. Konya başarısından sonra İbrahim Paşa 2 Şubat 1833'te Kütahya'yı ele geçirince, Sultan Mahmut, korkuya kapılarak bu öneriye evetini basmış, Rusların Sivastopol Donanması da, üç-dört gün içinde –11 tabur piyadeyle birlikte– gelip Büyükdere önünde lengerendaz olmuştur. Erler de, daha sonra bir başka filo ile gelen birliklerle Hünkar İskelesi dolaylarında kurulan çadırlara yerleştirilmiştir. Ama Mehmet Ali Paşa bir türlü hale, yola sokulamıyordur. Bir süre sonra Sultan Mahmut Rus ordusuna yeniden çağrı çıkarır. Bundan 15 gün sonra da 10-12 bin Rus askeri gelerek İstanbul ve Üsküdar'a çıkarlar.

Bereket, Mehmet Ali'nin büyümesi, Osmanlı'nın küçülmesi yabancı devletleri –özellikle de İngiltere ile Avusturya'yı– tedirgin etmeye başlamıştır. Yer yer kaynatılan politika kazanlarının sonunda, Şevketli, Kudretli Padişah'ı Al Osman Efendimiz ile Rusya çarı ve onların devletleri arasında, 8 Temmuz 1833'te, savunma amacıyla *Hünkâr İskelesi Sözleşmesi* imzalanır.

İmzadan iki gün sonra da Rus Donanması ve askeri, tasını tarağını toplayıp İstanbul'dan çekip gider. Yalnız, gitmeden önce, sonradan Standard Oil Kumpanyası'nın gelip yerleşeceği Servi Burnu'ndaki bir tepecik üzerine, o günleri anımsatmak üzere, bir anıt dikilir. Anıtın bir yanında Türkçe, bir yanında da Rusça yazıtlar vardır. Seyit Mehmet Pertev Paşa'nın elinden çıkan Türkçe yazıtın sözleri şöyledir:

– Bu sahraya geldi, gitti asker-i Rusi. Bu dağ yüzlü taş yadigar olsun, nişan kalsın. Devletlerin barışı böyle dursun, kımıldamaz ve yerinden oynatılmaz olarak. Dost dillerde, destanları çok zaman kalsın.

Ne ki, anıtın Rusça yazıtı, daha sonraki yıllarda hepten kazınacaktır. Birinci Dünya Savaşı'nın ilk günlerinde ise Rehber-i İtti-

had-ı Osmani Okulu öğrencileri anıtı, bütünlük ortadan kaldırmaya koşacaklardır.

Rus filosunun ayrılmasından bir gün önce, 8 Temmuz'da, Rus Donanma Komutanı ve Olağanüstü Elçi Kont Orlof, Sultan Mahmut onuruna, Büyükdere'deki Rus Elçilik Sarayı'nda bir şölen çekmeyi de unutmamıştır. Bu şölenin bir görgü tanığı vardır ki, o da o günlerde İstanbul'da bulunan Lamartine'den başkası değildir. Fransız ozanı o gecenin izlenimlerini *Doğu Yulculuğu* adlı kitabına boca etmiştir ki, yazımızın bu noktasına gediğimize göre, o acıklı öyküyle finişe geçebiliriz:

– Büyükdere'deki Rus Elçiliği'nin bahçeleri körfezde son bulan, denizin yaladığı bir dağın yamaçlarını örter. Elçilik taraçalarından Boğaz'ın hem İstanbul'a, hem de Karadeniz'e yönelik akıntıları görülebilir. Bahçeler önünde, pencerelerimize karşı demir atmış bulunan Rus filosunun topları, bütün gün ve her dakika başında gürleyip durdu. Gemilerin donanmış direkleri her iki kıyıdaki ağaçların yeşillikleriyle karışmıştı. Sabah erkenden deniz, İstanbul'dan gelen 15-20 kişilik gemiler, kayıklarla doldu. Bu insanlar yalılara, çayırlara ve çevredeki kayalıklara dağıldılar. Birçokları, çiğ renkli giysiler giymiş Yahudi, Türk, Ermeni kadınlarıyla dolu sandallarda kaldılar. Sandallar, denizin ötesine, berisine, serpiştirilmiş çiçek demetleri gibi sallanıp duruyorlardı. Donanmanın yarım fersah ötesinde, Yuşa Dağı'nın eteklerinde Rus Kampı'nın beyaz ve mavi çadırları dağın koyu yeşilliği ve yanık yamaçları arasında ileri doğru atılıyordu. Gece Rus Elçiliği'nin bahçeleri, dev boylu ağaçların dallarına asılı binlerce kandille ışıklandı, donandı. Bütün direkleri, serenleri, ipleri kandillerle donatılmış gemiler ise, bataryalarını tutuşturarak yanan bir filoyu andırıyordu. Gemiler, sağa-sola şimşekler yağdırıyor, körfezlerde ve Anadolu yakası tepeciklerinde yakılan büyükten büyük ateşler şimdiler kıyılarda dolaşan erlerin çadırlarını ışıklandırarak sularda yansılara yol açıyordu. Buharlı bir gemiye binmiş olan Padişah (Bu *Swift* adlı gemi olmalıdır) bu pırıltılı gece içinde, yaklaşarak, onuruna düzenlenen bu gösteriyi seyretmek için Rus Sarayı'nın rıhtımına yanaştı. Padişah, çevresinde veziri, gözde paşaları, ge-

minin güvertesinde görünüyordu. Kendisi gemide kaldı, Kont Orlof'un verdiği şölene katılması için sadrazamını (Mehmet Emin Rauf Paşa) gönderdi. Uzun çınarlı yollara ve bahçelerin yeşilliklerı arasına kurulmuş sofralar altın ve gümüş takımlarıyla pırıl mı pırıldı. Gecenin en karanlık saatinde, ayın doğuşundan az önce, üç kıyıdan eş uzaklıkta, sallar üstüne kurulmuş, büyük bir hava fişeği göklere yükseldi, dalgalar üstünde gezinerek, Boğaz'ı kaplamış kayıklardaki sayısız insanlar, gemiler ve dağlar üzerinde kanlı pırıltılar uyandırdı. İnsan gözünü, bundan daha görkemli bir gösteri büyüleyemezdi. Sanki gecenin kubbesi yırtılmıştı da, görülmemiş biçim ve renkteki dağları, denizleri ve gökleri aydınlatarak büyülü bir dünyanın perdesini açmıştı. Binlerce buğulu, gelip geçici gölge, ışıklı ve ateşli dalgaların üstünde dolaşıp duruyordu. Daha sonra, her şey gecenin sessizliğine büründü. Kandiller, sanki rüzgârın esintisiyle bitip tükenerek, gemilerin direklerinden, küpeştelerinden yitip gittiler. İki tepe arasından doğan ay, tatlı ışığını denizin üstüne serdi. Gemilerin direklerini, halatlarını, küpeştelerinin kocaman yüzlerini sanki bir inci yatağındalarmışcasına meydana çıkarttı. Padişah küçük buharlı gemisiyle döndü. Gemi, deniz üstünde uçuşan dumanıyla bir imparatorluğun yıkılışını seyretmeye gelmiş bir hayalet gibi sessizce gözden yitti. Bu adam, yıkılmış tahtını, yaktığı ateşle aydınlatan Sardanapal değildi. Bu adam, ayaklanmış bir köleye karşı gelmek için düşmanlarından yardım istemek zorunda kalan, onların zaferini, kendi yenilgisini seyreden, sendelemekte olan bir imparatorluğun başı idi.

Lamartine, Sultan Mahmut'u bir kez de bir cuma selamlığında yakalamış ve göz kuyruğuyla bir fotografisini çekmiştir. O, Avrupalılara işaret kaldıran fotografiyi de buraya geçirelim ki merakınıza dokunmasın:

– Sultan Mahmut zarif, soylu, orta boylu, 45 yaşlarında bir kişi. Mavi gözlü, tatlı bakışlı. Teni renkli ve esmer. Dudaklarında ince bir kıvrım. Kara kehribar gibi kapkara, parlak sakalı gür dalgalarla göğsü dövüyor. Ona bakan, başlığı değişik olmasa, bir Avrupalı sanabilir. Pantalon ve çizme giymişti. Arkasında, yakası elmasla işlenmiş kahverengi bir redingot. Başında, kırmızı yünden,

değerli taşlarla bezenmiş tuğlu bir başlık. Yürüyüşü sinirli, bakışları endişeli. Besbelli bir şey onu kızdırmış, etkilemiş. Yanındaki paşalarla sert ve yürek hoplatan bir sesle konuşuyor. Bize yaklaştığı vakit adımlarını –Cami kapısının basamaklarında– yavaşlattı. Bize iyimser bir bakışla bakıp hafifçe başını eğdi. Peçeli ve çarşaflı bir Türk kadınının kendisine uzattığı dilekçeyi alması için Namık Paşa'ya işaret etti. Camiye girdi, orada ancak 20 dakika kaldı. Bu ara askeri mızıka Mozart'la Rossini'den parçalar çalıyordu. Camiden çıkarken, Padişahın yüzü aydınlanmış, dinginlenmişti. Sağa-sola selam vererek ağır adımlarla denize doğru yürüdü, gülerek kayığına atladı. Gözümüzü ancak açıp kapamıştık ki, Padişahın Anadolu kıyısına varıp Beylerbeyi Sarayı bahçesine girişini yaptığını gördük.

Ey, içi içine sığmayan okur, Beylerbeyi Sarayı'nın ne denli *sexy* bir saray olduğunu bu kitapta değil, bundan sonrakinde anlatacağız. Yalnız, şu kadarını çıtlatalım ki, Sultan Aziz Fransız İmparatoriçesi Eugéne'yi orada konuk etmiş, İmparatoriçe gittikten sonra da o kadar çok üzülmüştür ki –bunu biz söylemiyoruz Woods Paşa söylüyor– Beylerbeyi Sarayı'na giderek Eugéne'nin yattığı yatağa yatmış ve höngür höngür gözyaşları dökmüştür.

Ama biz şimdilik, Eugéne'yi Beykoz'a getirelim ki kadın güzelliğinin baskısı zamanın çabucak geçmesini zorlar mı, zorlamaz mı, hiç değilse o belli olsun.

Hadi yallah, öteki bölüme.

Beykoz'da Bir İmparatoriçe

17 Ekim 1910 günü Pirre Loti, iki hamlacının çektiği bir çifte ile Kandilli İskelesi'nden yola çıkmış ve bir buçuk saat akıntılarla, Karadeniz rüzgârlarıyla savaştıktan sonra Beykoz'a varmıştır. Dönüşte, gün kavuşurken, bilir ki hava kalacak, denizde en küçük bir dalgacık bile görünmeyecektir. Loti, Boğaz'ı en hurda ayrıntılarına değin saptamıştır. Akıntıların nerede başlayıp, nerede durmadağın olduklarını, poyrazın, lodosun, fırışkanın, kırıcığın, ağaçdevirenin ne vakit ayaklandığını, havanın ne zaman limanladığını, su çevrintilerinin, yavru burgaçların biçimlerini, iki kıyıda yeralan cami ve yalıları, yalıların içindeki insanları ezbere biliyordur.

Beykoz Çayırı'na giden yolda bugün kimsecikler yoktur. Çayırda, büyük çınarların altındaki kır kahvelerinin de ipi çözüktür. Loti, bundan altı yıl önce, *Vautour* gemisinin komutanı iken denizcilerini buraya getirir, onlara top oynatırdı. Daha sonra da, tümüne, o küçük kır kahvelerinde çay şöleni çekerdi. Kahvecinin bunca konuğu ağırlayacak iskemlesi olmaz, ama yerlere serilmiş hasırlar darlık giderirdi. İngiliz karakol gemisi erleri de çokluk buraya geldiklerinden Fransızlarla çeşitli yarışlara girişirlerdi. Ahmet Rasim, İngilizlerin, bir gün burada çelik çomak oynadıklarını bile görmüştür.

Loti bugün burada, iki hamlacı ile birlikte kahvelerden birinin önündeki masaya çöktüğü vakit, dışarıya müşterileriyle ilgilenmeye çıkan Kahveci onu tanıyacaktır:

– Seni görmeyeli yıllar var. Nerdeydin? Gemini de getirdin mi?

Yazık ki yazık, Loti *Vautour*'unu getirememiştir. Gemi çoktan bir hurdacının eline düşmüş, parçaları şurada, burada satılmıştır.

Loti, Beykoz'un bu yöresine, öbür Frenkler gibi, "Tanrının Koyağı" adını verir. Ama buraya Tanrısal bir güzellik yağdıran şeyin çayırdaki otlar mı, yoksa çevredeki ağaçlar mı olduğunu bir türlü kestiremez.

Oh, çok şükür, Çayırda bugün hiç değilse 3-4 çarşaflı var. Ne ki, bunlar Loti'nin üzüncünü, bütün bütüne artırmış, kendisine, buranın insanlarla dolup taşan eski günlerini anımsatmıştır. O, çayıra, eski yıllarda Gönül Kırgını Kadınlar'ı da getirmiştir. Tahriratı Hariciye Başkâtibi Nuri Bey'in kızları –bunlar Reşat Nuri Darago'nun da kızkardeşleridir– ile Marc Hélys peçelerini hiç açmadıkları için –çünkü Fransız kadını da çarşafa sarmalanmıştır– Loti'nin yüreğindeki pıtpıtlar iyisinden azmıştır. Gerçi bir ara Nuri Bey'in kızları peçelerini aralar gibi olmuşlarsa da Marc Hélys hınzırı buna da yanaşmamıştır.

Loti, Göksu'ya taşındığı günlerin dışında, 1904 yazını hemen hemen Beykoz'da geçirmiştir. Buraya, kimi zaman, bir Arap halayık da gelir, Loti'ye gönül kırgınlarından haberler iletir. Üç genç kız Beykoz'a geldiği vakit de, Loti onları Çayırın berisinde, silme nilüfer kaplı bir bataklığın yanındaki pek bilinmeyen bir koruya götürür. Hele korunun bir köşesinde, iri iri sazlar ve eğrelti otlarıyla çevrili, doğal bir kameriye vardır ki, Batıyı Loti'nin kişiliğinde yakalamak isteyen gönül kırgınları ile Doğunun büyüsünü bu üç genç kızda bulduğunu sanan Loti, burada saatlerce, sessiz bir ruh alışverişine dalarlar. Loti, Türkiye'de karşılaştığı her çiçeğin Fransız çiçeği olduğunu sanmaya da pek yatkın olduğundan burada gördüğü mor çiğdemler, geyikdilleri, kara yosunları, kamışlar ve eğreltiotlarının Fransa'daki bitkilerden başka bir şey olmadığın düşünmeye fırsat da bulmuş olur. Ancak, Beykoz'daki eğreltiotlarının çok kocaman şeyler olması karşısında kafası, ilkin biraz karışırsa da, sonradan bu azmanlığın iklimden ileri geldiğini bularak yüreğine soğuk sular serpilir. Loti, giderek o doğal kame-

riyenin de Türkiye'de değil, Fransa'da olduğu düşüne kapılır ve Fransızlar'a özgü seslenişlerinden birine el atarak bir "Oh la la" savurur. Gelgelelim gözü, yeniden karşısında dimdik duran o üç doğulu güzele takılıverince, zihni yine allak bullak olur.

Loti, şu anda, Beykoz Çayırı'nda yapyalnız. Biraz önceki çarşaflılar çekip gittiler. Loti, uzaklardan, Anadolu Kavağı Kalesi'nden –şimdiler bu kalenin yerinde yeller esmektedir– koşup gelen bir borazan sesi işitir. Dost bir sestir bu. Bu sesi *Vautour* gemisi teğmenlerinden o ünlü Fransız yazarı Claude Farrère de çok duymuştur. Dahası o, Kaleye doğru da uzanmış ve erlerin, denize karşı, iki sıra halinde, hep birden sağ kollarını havaya kaldırarak "Padişahım çok yaşa" diye bağırdıklarını yakından izlemiştir.

Loti, 1904 yazında, Kalenin yanında Sultan Murat'ın yaptırttığı Caminin minaresinden, akşam ezanını okuyan müezzinin yanık sesini de çok işitmiştir. Şimdi kulağına, talimden dönmüş erlerin, o yaşlı ve güneş yanığı erlerin belli belirsiz konuşmaları da geliyordur. Güneş de kendisini çevreleyen tepelerin arkasında, bilinmeyen bir yerde yokluğa karışmaya hazırlanıyordur. Gökyüzü soluk zümrüt yeşili bir renk bağlamıştır. Bu, yaşam kıpırtısı içindeki her şeyin Beykoz koyağına dönüşünü haber veren saattir. Dolaylardaki bütün çobanlar, sürüleriyle, koyağa doğru yaklaşmaktadırlar. Loti, onlardan birinin keçilerini toplamak için kavalını öttürdüğünü de duyar gibi olur. Ama böyle bir kaval sesini gerçekten duydu mu, yoksa Alphonse Daudet'nin "Bay Seguin'in Keçisi" öyküsünü mü aklından geçirdi, bu pek belli olmaz.

Loti, şimdi de Beykoz İskelesinde. Eskiden sandalı burada kendisini karşılar, onu alıp birkaç dakikada *Vautour*'a iletir. Gemide iki kişilik bir sofra onu akşam yemeğine beklemektedir. Sofranın iki kişilik olması, yazarımızın her akşam, Büyükdere'de pinekleyen yabancı devlet karakol gemileri komutanlarından birini yemeğe çağırmış olmasındandır. Ama şimdi Beykoz'da bir yabancıdan, evsiz barksız bir hortlaktan –bu yakıştırma Loti'nindir– başka bir şey değil. Kandilli'ye, konuk olduğu yalıya dönmek için de uzun bir süre kayıkla Boğaz'dan aşağı inmesi gerekmektedir. Yalnız Boğaz'ın en pekmezli saati bu saattir. Gökyüzünde

yavaş yavaş belirmeye başlayan ağır ruhlu yıldızların altında pırıldayan Boğaz sularında Loti'nin kayığından fışkıran çalkantıdan başkası –ekim ayında olduğumuzu unutmayın– yoktur. Kayıkçılar, dönüş için, kıyıyı izlemekten vazgeçmişler, akıntının o gizli gücünden yararlanmak için, Boğaz'ın ortasından, aşağı doğru kaymaya atılmışlardır. O ne, Asya kıyılarından, koskoca, ekmek kadar yusyuvarlak, bir ay da yükselmeye, Boğaz'ı gümüşe boyamaya başlamasın mı?

Ama, ne olur ne olmaz, biz yine Beykoz Çayırı'na dönelim.

Beykoz Çayırı, Yalıköy'ün hemen kuzeyinde ve arkasındadır. Bu yüzden buraya Yalıköyü Çayırı diyenler de vardır. Çayırın başında bir kır kahvesi de iki yana sallanır ki İstanbul'un en büyük kahvelerinden biridir. Çevresi tahta parmaklıkla çevrilmiştir. Bahçesi yüz masayı rahat alır. Kahve ocağı bir barakanın içindedir. Barakanın önünde bir de çardak vardır. 1854-1855 Kırım Savaşı'nda İzmir ve Aydın'dan gönüllü gelen zeybekler, Hünkâr İskelesi'nden gemilere bindirilip Kırım'a postalanmadan önce, çevrede kurulan çadırlı ordugâhta bekletilirken buradaki kahvelerde çok nargile tokurdatmışlardır.

Çayırın en büyük özelliği, İstanbul'un belli başlı seyiryerlerinden biri olmasıdır. Abdülmecit çağında, askeri ve mülki okulların yatılı öğrencileri, Hıdrellezlerde, buraya gelirler, koşup oynarlar, türlü eğlencelere dalıp çıkarak kuzu yerler. Çok eski bir gelenek olarak, İstanbul esnafı da, yılda bir kez, ustaları, kalfaları, çırakları ile postu buraya sererler. Lonca malı, vakıf mutfak ve sofra takımlarını da yanlarında getirerek, birkaç gün kalırlar. Haydarpaşa, Büyükdere, Küçüksu çayırları ile Florya, Kâğıthane seyiryerleri de bu esnafı sık sık görür. Ne ki, terlikçiler Beykoz'dan başka bir yere gitmezler. Bunlar, Sultan Aziz çağında, Beykoz'da yine bir çayır gezmesi düzenlemişler ve de Padişahı buyur etmişlerdir. Terlikçiler o güz Zat-ı Şahane'yi türlü oyunlarla havaya uçurmuşlardır. Bu arada ortaoyunu da oynatılmıştır. Ünlü ortaoyuncusu Süslü Yakup da ilk kez o gün Sultan Aziz'in karşısına çıkmıştır.

Doğrusu, Beykoz tam bir seyiryeri küpüdür.

Sultaniye Çayırı, Akbaba, Sütlüce, Albadır, Yuşa –ki Mehmet

Akif, gençliğinde, Neyzen Tevfik'le orda günlerce kalmış, günlerce dem çekmiştir– ve Dereseki Köyü her gelene içinin alacasını döker.

Sultaniye Çayırı, Beykoz'un güneyinde deniz kıyısındadır. Burası Kanuni Sultan Süleyman'ın Hasekisine bağlı olarak Hançerlisultan diye de anılır. Gümüşsuyu adındaki o helva gibi su, buraya yakın dağdadır. Vezirlerden Pir Mustafa Paşa'nın oğlu Mehmet Bey, 1763 yılında bir çeşme hayrat eylemiştir. III. Selim çağında burada nişan talimleri yapıldığı için, birtakım nişan taşları da kondurulmuştur. *Mirat-ı İstanbul* yazarı Mehmet Raif Efendi Sultaniye'den söz ederken, Yuşa Tepesi'ne yakın olan bir yerde "abıhayat" denilen bir suyun varlığından da açar. Suyun aktığı yerin yanıbaşında bir mermer sütun üzerinde 1291 (1874) tarihi okunmaktadır.

Evliya Çelebi de burada, geçmiş yıllarda, Bayezit Han Veli yapımı, cennet örneği bir gül bahçesi olduğunu söyler. Serviler samanyolu gibi gökleri tutmaktadır.

Kanuni'nin Hançerli Sultan için yaptırdığı köşkten başka III. Murat da buraya bir köşk dikmiştir. Evliya, bu köşk için de şu bilgiyi verir:

– III. Murat çağında Özdemir oğlu Osman Paşa, Gence, Şirvan, Şemahi, Tebriz yakasını yağma ettiği vakit, oralarda gördüğü, ibretle seyre değer, bir köşkün kubbesini, pencere ve camlarını pencere kapaklarını, tümünü Padişaha sunmuştur. O da, boşa gitmesin düşüncesiyle, bu Sultaniye Bahçesi alanında, deniz kıyısında bir köşk yaptırmıştır ki bugüne kadar durup görenleri şaşkınlık içinde bırakmaktadır. Hele içindeki nakışlar ve hayvan resimleri o kadar güzel çizilmiştir ki şimdiye değin, deniz kıyısında, şiddetli havadan bozulması gerektiği halde, hiçbir şeyine noksan gelmemiştir. Acayip, hünerli ustalar elinden çıkmış nakışlardır. Bunun da bir bahçe ustası, 70 kadar da bahçıvan neferleri vardır.

İstanbullular'ın yıllarca seyirlik aşını pişiren Sultaniye Çayırı'nın bir kesimine şimdiler oto sanayii dükkânları çökmüştür. Çayırın Abraham Paşa korusuna doğru uzanan üst kısmı ise mantar

gibi biten gecekondularla dolmuştur. Bu yüzden buraya bugünkü günde Mantar Mahallesi denir.

Kanlıca alabandasından Sırrı Kasidecioğlu'nun verdiği bilgiye göre Abraham Paşa korusu –Abraham Paşa'nın Büyükdere'nin üstlerinde de bir korusu vardır– Paşabahçe ile Beykoz arasındaki koydan Karadeniz'deki Riva'ya (İrva) değin uzanır. Korudan sonra da Hüseyin Merter Çiftliği başlar. Bu çiftlik "Kirazlı Çiftliği" diye de anılır ve gelir Elmalı Çiftliği'ne dayanır. Elmalı Çiftliği de 50 bin dönümlük büyükten büyük bir çiftliktir. Kuzeyden Zerzavatçı Çiftliği'ne ve Akbaba Köyü'ne ve Dereseki'ye doğru yaylanır. Zerzavatçı Çiftliği'nin ötesinde ise Arnavutköy –bu da başka bir Arnavutköy– vardır.

Gecekonducular bugünkü günde Elmalı Çiftliği'ni de –ağlayalım mı, ağlamayalım mı– haritadan silmiştir. Yalnız çifitliğin içindeki köşk, 1947 yılından beri Orman İdaresi'nindir. Beykoz'un girişinde, Shell Kumpanyası'nın bulunduğu alanın bir bölümü de eskiden Hüseyin Merter'indir. Kumpanya burayı Merter'den almış, öteki parçasını ise Belediye'den kiralamıştır.

Akbaba seyiryeri ise Beykoz İskelesi'nden beş kilometre içerdedir. Köy, adını İstanbul Fethine katılmış Akbaba Mehmet Efendi'den devşirmiştir. I. Ahmet'in Harem'i Hümayun Kethüdası Canfeda Saliha Hatun da –bizim canımız da onun olsun– burada bir cami yaptırmıştır. Akbaba, beyaz kirazı ve kestanesi ile ünlüdür. Daha XVII. yüzyılda İstanbulular'ın buraya arabalarla gelip çadırlar kurduğu, günlerce, haftalarca, kiraz ve kestane atıştırdıkları bilinir.

Beykoz'dan yedi kilometre uzaklıktaki Dereseki Köyü ise cevizi –Beykoz cevizi işte budur– ve ayşekadın fasulyesi ile dillerdedir. Geçmiş yıllarda, gül bahçeleri de seyir düşkünlerinin gönüllerini delik deşik eder. Sırmakeş Suyu ile Karakulak Suyu da Dereseki'den çıkar. Bu ikincisini, Karakulak Ahmet Ağa bulduğundan adı öyle kalmıştır. Bunun üst yakasındaki tepeden de Deli Osman Suyu çıkar ki, onu da Osman adında bir köylü bulmuştur. Şimdiler, Dereseki yolu üzerindeki dört çeşmeden de bu su akar. Asit derecesi en hafif sulardan biridir.

Albadır Bağları'na gelince, İstanbul'un en eski seyiryerlerinden biri de odur. Asıl adı Ali Bahadır olan bu seyiryerine Kaymakdoyuran –Elmalı Çiftliği– Sırmakeş Bayırı –Serdaroğlu Çiftliği– Arnavutköy yoluyla git-gel olunur. Ne var, bu yolu beğenmezseniz, Akbaba'dan Anadolufeneri'ne giden yolu da yeğleyebilirsiniz. Yalnız sağda, Kanlıkavak Tepesi eteğinden ayrılan yolu geçmemeye dikkat etmelisiniz. Çünkü Albadır Bağları'na sizi o yol götürecektir. Albadır'a vardıktan sonra da, isterseniz, İrva'ya inebilirsiniz. Böylece bir taşla iki kuş vurmuş olursunuz.

Eyvah, biz yine kendimizi şaşırdık.

Beykoz Sarayı'nı anlatacaktık, Beykoz dolayını anlattık.

Gerçi, bunu kendimizi sınamak, kendimizi Beykoz Sarayı'nı anlatmaya hazır etmek için yaptık ama, hünkârlar bekletilemeyeceği gibi, hünkâr sarayları da bekletilemez.

"Al sarhoşun birini daha!" demezseniz yine Hünkâr İskelesi'ne dönelim ki, Saraya, yapımı bitmeden, biz de bir iki taş yetiştirelim.

Evet efendim, Mısır irini kapandıktan sonra, 1845 yılında, İstanbul'a Sultan Mecit'in gönlünü almaya gelen Kavalalı Mehmet Ali Paşa, geçmişin acılarını silmek için, Hünkâr İskelesi ile Yalıköy arasındaki yayvan bir tepeye, sonradan Beykoz Sarayı, Yalı Kasrı, Mecidiye Kasrı ya da Mehmet Ali Paşa Kasrı diye anılacak bir köşk kondurmak istemiştir.

Ne ki, Mehmet Ali Paşa ile oğlu İbrahim Paşa, 1849 yılında morto oldukları vakit, kasrın yapımı –a, biz boşu boşuna telaş göstermişiz– daha bitmemiştir. Mehmet Ali Paşa'nın öbür oğlu Abbas Paşa zamanında da saray olduğu gibi kalır. 1854 yılında Mısır Valiliği'ne oturan Sait Paşa ise, ilk iş olarak yapımın arkasını almış ve kasrı görkemli bir biçimde dayayıp döşedikten sonra Sultan Mecit'e armağan etmiştir. Bu yüzden kimileri burayı Sait Paşa Kasrı diye de anar.

Kasır güzel mi güzel bir bahçe içindedir. Manolyalar, ıhlamurlar, çamlar, mantar ağaçları bahçeye ayrı bir güzellik katmaktadır. Kasrın dışı mermerlerle kaplı olduğu gibi içine de baştanbaşa

renkli somaki döşenmiştir. Alt kat üç dikdörtgene ayrılmıştır. Ortadaki, büyük bir salonu oluşturur. Yandakilerin iki köşesinde ise birer oda vardır. Kasra deniz yakasından girildiğinde sağda kalan dirdörtgenin ortasındaki bir merdivenden üst kata çıkılır ki tam bir yumurta biçimindedir. Sol dikdörtgende ise, yine yumurta biçiminde küçük bir salon görünür. Üst katın planı da alt katın aynıdır. Yalnız önde ve arkada, dörder sütun üzerine oturtulmuş iki balkon vardır. Merdiven sahnının üst kat pencere önüne de fırdolayı dar bir balkon çekilmiştir. Buradan küçük birer kapıyla köşe odalarına geçilir.

Kasrın özellik gösteren yerlerinden biri de bahçedeki gizli bir yoldan, bodur ağaçlar arasından girilen bir yeraltı hamamıdır. Hamamın duvarları, kubbesi, kurnaları hep istiridye kabukları ile süslüdür. Bir iki yerine de yine istiridyeden, ay-yıldızlar kondurulmuştur. Kasrın ikinci bir özeliği ise Boğaz'ın ilk taştan sarayı olmasıdır. Dolmabahçe, Çırağan, Feriye, Beylerbeyi, Küçüksu saray ya da kasırları bundan arkaya kalır.

Nedir, Abdülmecit kendine peşkeş edilen bu kasra pek yüz vermemiştir. Buranın tadını çıkaran sadece Sultan Aziz'dir. Bir kez de Büyük Napoléon'un kardeşi Jérôme'un oğlu Prens Napoléon çıkarmıştır. O da, İstanbul'a birinci değil, ikinci gelişinde. Prensin İstanbul'la ilk karşılaşması 1854 yazındadır. Kırım Savaşı'na katılacak birliklerin başında bulunacaktır. 17 Haziran günü Sultan Mecit, Davutpaşa Kışlası'na yerleştirilmiş Fransız erlerini yoklamaya gittiği vakit, o da orada, Mareşal Saint-Arnaud ile birlikte Hünkârı karşılamıştır. Abdülmecit kendisiyle lakırdı alıp verdikten sonra erleri denetlemiş, sonra da o gün için hazırlanan çadırın önünde geçit törenini izlemiştir. Törenden önce ve sonra Mareşalin eşi de çadırın içinde bulunmuş olmuştur.

Prens İstanbul'a ikinci gelişinde Beykoz Sarayı'nda kalmayı kendi istemiştir. O zaman Osmanlı tahtında Sultan Aziz bulunduğu için, Prensin saygı sunuşuna karşılık vermek üzere Sultan Aziz de Sarayın salonunda boy göstermiştir.

Bunlara karşılık, Abdülhamit Beykoz Kasrı'na hemen hemen hiç ayak basmamıştır. Kasır 33 yıl bekçiler elinde kalmış, döşeme-

leri de çürümüş, eprimiştir. Meşrutiyetten sonra, 1910 yılında, Mebusan Meclisi Reisi Ahmet Rıza Bey burada milletvekillerine bir şölen çektiği vakitse ortada kanape, koltuk, perde diye bir şey kalmadığı görülmüştür.

Birinci Dünya Savaşı günlerinde –Ah, Tokat Kasrı da 1913 yılında yanıp kül olmuştur– Kasırdan başka yollarda yararlanılması düşünülmüş ve burada bir Darüleytam açılmıştır. Daha sonra da Kasır trahum hastanesine dönüştürülmüş ve de göçmenler oturtulmuştur. En son olarak da, ordu buyruğuna bırakılmıştır.

1952 yılında ise, o zamanın Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Ekrem Hayri Üstündağ'ın ön ayak olmasıyla bu güzel kasırda bir prevantoryum açılmıştır. Bina, kişiliğine dokunulmadan yeniden onarılmış, tavan süsleri eski durumuna getirilmiş, döşeme, parke ve mermerler de haraplıktan kurtarılmıştır. Bu arada, istiridye süslerini çoktan yitirmiş olan Hava Hamamı da onarım görmüştür.

Hayy, yıllar ne de çabuk geçiyor. İyisi mi, biz yine 1869 yılına dönelim de bugün –15 Ekim Cumartesi günü– Beykoz Sarayı'na gelecek olan Fransız İmparatoriçesi Eugénie'yi karşılayalım. Şuraya kadar ululuklar ve sululuklar içinde yüzdürdüğümüz Beykoz'u, bütün Fransızların velinimeti Eugenié'nin manzara löpüyle boyalamazsak olmaz.

Sultan Aziz 1867 yılında çıktığı Avrupa yolculuğunda Fransa'da da konak tuttuğundan, Fransız İmparatoriçesi Eugénie de, Fransız Devlet adına bu ziyarete karşılık vermek üzere, İstanbul'a gelmiştir. Beylerbeyi Sarayı'nda konuk edilen İmparatoriçe olağanüstü bir güleryüzlülükle ağırlanmış ve bir yandan İstanbul'da dolaştırılırken, bir yandan da midesine mantarlı tiritler, Valdesultan usulü levrek balıkları, ballı sultan çörekleri, taskebaplı pilavlar, saray usulü etsuları, bohça börekleri, saray lokma ve baklavaları tıkılmıştır. Bugün de burada onuruna bir geçit töreni düzenlenmektedir.

İmparatoriçe, Beylerbeyi Sarayı'ndan Hünkâr İskelesi'ne kadar olan yolu Sultan Aziz'le birlikte saltanat kayığında almıştır. Ne ki, Fransa Elçisi, yakışıklı ama hayvan bakışlı –bu değerlendirme Eugénie'nin nedimelerinden Bayan Marie de Lerminat'nın-

dır– padişahla III. Napoléon'un kınalı kuzusunu başbaşa bırakmak istemediği için, son anda o da sandala atlayıvermiştir.

Hünkâr İskelesi ile Beykoz Sarayı arasındaki yol da arabalarla geçilmiştir. Ama Sultan Aziz, kayıktaki açıkgözlükten akıllandığı için, bu kez Elçiyi yanına yaklaştırmamış ve arabada İmparatoriçe ile –onu sağına almıştır– yapyalnızlaşmıştır.

Arabalar Kasrın önüne geldiği vakit Sadrazam Âli Paşa ile Veliaht Murat Efendi onları karşılamıştır. Ne var, burada da Cemil Paşa bir açıkgözlük yapmış, elini uzatarak İmparatoriçenin arabadan inmesine yardım etmiştir. Bereket, Paşa daha ileri gitmemiş ve Eugénie'nin saray basamaklarını Sultan Aziz'in kolunda çıkması için bir kenara çekilmiştir.

Doğrusu, Padişah kolundaki Eugénie'nin merdivenleri tırmanması oradaki bütün paşa hazeratının yüreğini ağzına getirmiştir. Ama Eugénie de bu sonucun elde edilmesi için elinden geleni ardına koymamıştır. Bilmecesi kendince bilinen gülücüklerini dağıtmaktan bir an için bile geri kalmadığı gibi, merdivenin yukarısına –aşağılarda böyle bir şeye gerek görmemiştir– öyle kıpırdak, öyle şıpsevdi bacaklar kondurmuştur ki, buna kendi de şaşkınlık getirmiştir.

Padişah ile İmparatoriçe, doğru büyük salona yönelmişler, orada bir süre dinlendikten sonra geçit töreni için yeniden dışarı çıkmışlardır. Kasrın yanında elçiler, vezirler ve Eugénie'nin adamları için üç büyük çadır kurulmuştur ki, bunlar da töreni buradan izlemişlerdir. Öteki paşalar ise –iğne atsan yere düşmeyecek kadar paşa vardır– kendilerine ayrılan çadırların berisine dikilmişlerdir.

Hani, törene katılan subayların, erlerin giyimi, kuşamı da padişahçadır. Topu da, sultanlığın namusuna uygun bir çeki-düzen içinde, ışıklar saçarak geçitlerini tamam etmişlerdir.

O gün oraya koşan İstanbullular da en kibar, en santıralı yüzleriyle görünmüşlerdir. Bunlar, büyük bir incelik de göstererek, töreni değil, Eugénie'yi dikizlemişlerdir. Dikizciler arasında *Bir Zamanlar İstanbul* yazarı Ali Rıza Bey de vardır. Yazarımızın göz-

leri İmparatoriçe'ye rastlar, rastlamaz, yüreciği hık diye duruvermiş ve ancak halkın bilinçsiz itelemesi sonunda yeniden pırpır etmeye başlamıştır.

Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, Eugénie'nin, ferdası gün de Taksim'de boy göstereceği haberini aldığı için, pazar günü, alarsabah, oraya da koşmuş, Taksim Kışlası –şimdiler onun yerinde İnönü Gezisi yaylanmaktadır– önünde Fransız Elçisi ile volta atan Eugénie'ye bir daha kesilmiştir. O gün Eugénie, yine bütün fettanlığını takmış takıştırmış, oraya öyle gelmiştir. İmparatoriçelere özgü uzun kirpiklerle gölgelenmiş gözlerini, yavruağzı yüzünü, kuğu boynunu, kadife endamını halkın önünde öyle bir dolaştırmıştır ki, 43 yaşında olmasına karşın, Balıkhane Nazırımız onu, on sekizinde kolejli bir kız sanmıştır. Eugénie, o gün mavi bir fistan da giymiş, Beyoğlu'nun bütün hoşor madamaları da o yılın rengini, hemen oracıkta, mavi olarak ilan etmişlerdir.

Beykoz'daki geçit töreninden sonra ise İmparatoriçe Karadeniz'e bir gezinti yapmış, geceleyin de Beykoz Kasrı'ndaki şölende yine yağlara, ballara sıvanmıştır. Dönüş ise yine saltanat kayığı ile olmuş, o mendebur Fransız Elçisinin suratı da Sultan Aziz'in keyfini bir daha kaçırmıştır.

Boğaz baştanbaşa ışıktır.

Kıyılara dizilmiş erler, 13 çifte kayık önlerinden geçerken, havaya ateş ediyorlar, kurşunlar da birer yavru yıldız gibi –bu benzetme Woods Paşa'nındır– havada yanıp yanıp sönüyorlardır. Öyle ki, İmparatoriçe bir an Binbir Gece Masalları Ülkesine geldiğini sanmıştır.

İşte o zaman, o da, Boğaz'daki kadınların yaptığı gibi kayıkta arkaya doğru kaykıldıkça kaykılmış ve elçiyi melçiyi umursamadan –bu açıklama da Woods Paşa'nındır– denizle bir çizgi üzerine gelmiştir.

Kandilli Alabandası

Loti 1913 Ağustosunda yeniden İstanbul'a düştüğü vakit Beykoz'a bir daha çengel atar.

O gün bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyordur. Yazarımız bir kahveye sığınmaktan başka çare bulamaz.

– Buyrun efendim, buyrun, buyrun.

Halk kendisini tanımıştır.

Sevgi ve saygı ile çevresini sararlar.

Dönüşte, Boğaz vapuruna binerken de binlerce el kendisini gösteriyordur:

– İşte Loti, işte Loti.

Loti, Kandilli İskelesi'ne çıktığı vakit de vapurdaki ve iskeledeki herkes kendisine alkış tutar. Fransız yazarı, şükran duygusuyla birbirine çarpan bu eller karşısında, hiçbir ulusun bunca içtenlik ve bunca güçle bir yabancıya bağlanamayacağını seziyordur.

Akşam yine Kont Ostrorog'un konuğudur.

Loti, İskeleden çıkıp yalıya doğru yürürken 1910 yılını aklından geçirir. Kandilli'de ne güzel bir hafta geçirmiştir. Hele 18 Ağustos 1910 günü bütün yürek çarpıntıları ile gözlerinin önünde.

O gün Kandilli Saray'da oturan Beyzade Celalettin Bey'in ay parçası eşi Visalinur Hanım, Kontes Ostrorog'u yoklamaya gele-

cektir. Loti de, İstanbul'un bu dillere destan kadınını görebilmek için, yalının alt katında, odalardan birinde, pencere önüne boylu boyunca uzatılmış sedirlere tam siper yatmıştır.

Yalının rıhtımına ilk yaklaşan kayık üç çarşaflı taze getirir. Loti, bunların, beklediği kadın olmadığını hemen çakmıştır. Bunlar, Kandilli'nin Küçüksu yönündeki son yapılarından biri olan Kıbrıslılar Yalısı'nın kızlarıdır. 1904 yılında, Loti yine İstanbul'dayken karısı, oğlu ile birlikte –oğlu, o zamanlar, haremlere kolayca kabul edilebilecek bir yaştadır– Kıbrıslılara çok gidip geldiğinden, Loti, uzaktan da olsa onların beden çizgilerini kafasına elado etmiştir.

Kıbrıslılar'dan bir saat sonra, ikinci bir kayık görünür.

İçinde siyah ipeklere bürünmüş bir kadın vardır ki, o pek yaygın yönteme uyarak, kayığın arkasına yatar gibi yaslanmıştır.

Vaaaşşşşş!

Kayığın akışı zamanın hızla geçmesini zorladığı halde Loti, kadının uzanışında öyle bir çalım saptamıştır ki, esenlik bulmak için haritasını çıkarıp baktığında, o kıyının bütün rüzgârlara kapalı hoş bir liman olduğuna varmıştır.

Visalinur Hanımın küçücük ve eldivenli eli bir şemsiye tutuyordur. İki cariye de, hatunun ayakları dibinde, bir başka sessizliği büyütüyordur.

Kayık, rıhtıma yanaşacağı sıra bütün yalı uşakları oradan toz olmuştur. Kadınları, hele böyle kelli-felli bir hanımefendiyi yabancı erkek gözünün görmesi olmaz.

Deniz hafif çalkantılı. Dalgacıklar rıhtıma vurmakta ve o güzeller güzelinin ayak basacağı taşları ıslatmakta.

Visalinur Hanım şimdi rıhtıma yanaşmış, kayıkta ayağa kalkmıştır. Adımını atacağı yeri iyice görebilmek için de kalın mı kalın peçesini kaldırmıştır.

Bir saniye, iki saniye, üç saniye. Bir yıldırım çakıp sönmüş müdür ne? Loti bu çok kısa süre içinde açık mavi gözlü, soluk yanaklı bir dünya güzelini görüntülemeyi başarmıştır. Yüzün iki ya-

nından sarışın bukleler fışkırmaktadır. Ama incecik bir el peçeyi yere indirmiş ve her şey bitmiştir.

Türk dostu Claude Farrére de, 1911 yılında, Beyrut'a giderken, yolunu İstanbul'dan geçirmiş ve bir süre Kont Ostrorogların yalısında kalmıştır. Onu, 1930 yılında, yeniden Türkiye'de görürüz. General Gouraud ile birlikte gelmiştir. Çanakkale'de, 1915 Martında denizin dibine gönderilen Bouvet zırhlısında ölen Fransız denizcilerine saygı sunacaklardır. Dört yıl sonra yine İstanbul'dadır. Ankara'ya uzanır. *Ankara'nın Dört Kadını* romanını yazmayı da o günlerde aklına takar.

Kont Ostrorog, Polonya tabanlı bir Fransızdır. Adliye Nezareti danışmanıdır. Adliye Nazırı Server Paşa'nın Kandilli'deki yalısı ile onun bitişiğindeki Ahmet Aşki Paşa yalısını 1905 yılında almış, onları birleştirerek ortaya yepyeni bir yalı çıkarmıştır. Ne ki, bu onarım, yalının bakışımlı olmasını sağlayamamıştır.

Kont, kışları Beyoğlu'nda, Tünelbaşı'nın oralarda, Narmanlı Yurdu'nun –burası 1914 yılına değin Rus Elçiliği'nin malı olmuştur– hemen yanındaki Müeyyet Sokak'ta –İstiklâl Caddesi ile Sofyalı Sokağı birleştiren dar bir aralıktır bu– büyücek bir evde oturur. Bu ev, o parababası Lorando'nundur. Kızının –Kontes Ostrorog'un– oturmasına ayırmıştır. Kontun oğlu Jean bu evde doğar. O sıralar Kont Ostrorog ile Tünelbaşı'ndaki Mevlevihane'nin Şeyhi arasındaki dostluk bir şeyle karşılaştırılabilecek türden değildir. Şeyh yeni doğan çocuğu kutlamaya geldiği vakit Kont, küçük Jean'ı onun kollarına verir ki bu, daha sonraki yıllarda Jean Ostrorog'un "Beni bir Mevlevi Şeyhi kutsamıştır" demesine yol açacaktır.

Jean Ostrorog İstanbul'un sayılı şıklarındandır.

Beyaz yelek, beyaz tozluk.

Kaş kemerinin altında da tek gözlük.

Jean'ın çocukluğu, sonradan Fransa'nın Pekin ve Yeni Delhi elçiliklerinde bulunacak olan kardeşiyle birlikte Kandilli'deki yalıda geçmiştir.

Kandilli'de dört kilise vardır. Üçü Ermenilerin, biri de Rumlarındır. Kont ise Kandilli tepesinde kendine özgü bir kilise yaptırmıştır ki bugünkü günde yıkıntı halindedir.

Ostrorogların kapısı herkese açıktır. Yalı, hemen hemen haftanın her günü yerli ve yabancı konuklarla dolup taşar. Bir gün Paris'te çıkan *Illustration* dergisi yazarı bir bayan da orada karaya vurmuştur. Bir Türk haremi görmek için yanıp tutuştuğu için de Kontes onu alıp Kandilli Saray'a götürmüştür. Bridiot markizi ile Bayan Alice Cuto da onlara katılmıştır. Saray baştanbaşa didiklendikten sonra sıra kahvelere gelir. Gazeteci Bayan, o güne dek, hiç Türk kahvesi içmediği için, bir kutlu eşref saatte, kahve fincanı martı gibi süzülüp üstüne varmıştır. Şimdi Beyzade Celalettin Bey'in kızı Mevhibe Bebek olayı bize anlatsın ki, geri kalmasın:

– Bu sırada kahveler gelmişti. Saraya özgü birçok adetlerin arasında kahve sunmanın da bir yöntemi vardır. Kahveyi dört kişi getirirdi. Odaya sırayla giren bu dört kahvecinin en öndeki, boynundan aşağı asılmış ustufa denilen bir örtü, daha doğrusu önlüğü andıran bir kumaşla dikkati çekerdi. İkinci kahveci ise, elinde bir gümüş tepsi ile girerdi. Tepsinin üzerine zarflar, fincanlar dizilmiş olurdu. Üçüncü kahveci ustası da, mangala benzer bir tepsi içerisinde cezveleri taşırdı. İki yanına takılı zincirlerden tutulan bu mangalımsı tepsiye stil derlerdi. En arkada ise, kahveleri fincanlara boca edecek olan dördüncü kahveci bulunurdu. Dört kahvecinin odaya girmesi Fransızı pek şaşırtmıştı. Kahve, fincanlara konularak, konuklara dağıtıldı. Bagadan fincan zarfları küçük pırlantalarla işliydi. Gazeteci kadın, fincanı eline alınca, ne yapacağını bilmez bir halde, çevresine bakındı ve kahveyi zarfın içerisine boşalttı. Bu işi de öylesine çabuk yapmıştı ki bizim: "Aman, yanlış iş görüyorsunuz. Fincanı zarfın içine koyun, kahveyi değil." dememize meydan kalmadan, kahve, olduğu gibi giysisinin üzerine döküldü.

Ostrorogların yalısı aşı boyalıdır. Fransız romancısı Alain Robbe-Grillet *L'Immortelle* (Ölümsüz Kadın) adındaki ilk filmini 1962 yazında burada çekmiştir. Ne ki Robbe-Grillet daha önce

Marienbad'da Geçen Yıl filminin –o filmin yönetmeni de Alain Resnais'dir– senaryosunu yazdığı için bu kez ortaya İstanbul görünümlü bir Marienbad'dan başka bir şey çıkaramamıştır. Filmin kadın oyuncusu Françoise Brion da *Marienbad'da Geçen Yıl*'daki Delphine Seyrig'in silik bir kopyası olmaktan öteye geçememiştir.

Yalıyı ertesi yıl gelen Fransız televizyoncuları da filme almışlardır. Jean Ostrorog da bahçede, bir fıstık ağacının altında, onlara dört dörtlük bir şölen çekmiştir. Gümüş takımlar çıkarılmış, fraklı, beyaz eldivenli garsonlar kullanılmıştır. O gün şölene buyur edilenler arasında Çelik Gülersoy da vardır. Televizyonculara, görülmesi gereken bir yalının da Beylerbeyi'ndeki Hasippaşa Yalısı olduğunu söylemiştir. Onlar da konuyla çok ilgilenmişler, Gülersoy'un başkanlığında Beylerbeyi'ne geldikleri vakit ise, yalının o gece yanmış olduğunu büyük ahlar ve vahlarla öğrenmişlerdir.

Ostrorogların yalısına, İstanbul Topkapı Müzesi'nde inceleme yapmaya geldiğinde André Malraux da pek kesilmiştir. Sonradan *Antimémoires* adıyla yayınladığı anılarında ondan "Boğaz kıyısında bir saray" diye söz açacaktır. Malraux elçi olan Bay Ostrorog'u Yeni Delhi'de tanımıştır. Onun anlatmasına göre, Bay Ostrorog, Yeni Delhi'de en tadına doyum olmaz yemekleri sunabilecek tek elçidir. Bir gün Elçinin bir şöleninde Malraux hatmili bir börekle burun buruna gelmiştir ki Hindistan Başbakanı Nehru, Japonya'dan açarken, o börek atıştırmaktan kendini alamamıştır.

Elçi Ostrorog koleksiyonculuğuyla da tanınır. Hırdavatçılardan, antikacılardan dışarı çıktığı görülmemiştir. O gece de, şölenden sonra, Malraux arabasıyla Delhi'ye dönerken, Elçi ona eşlik etmiştir. İlk antikacıyı görmeye gidecektir. Çünkü Delhi öyle bir şehirdir ki orada, saklı heykeller ancak gece yarısından sora ortaya çıkmaya başlar.

Ostrorog'un oğlu –kimileri onun, Kontun yeğeni olduğunu da söyler– Pekin dönüşü, Kandilli'deki yalıya pekçok antika transfer etmiştir. Bunların arasında Çin vazolarının, Çin lambalarının güzelliği anlatılamaz. Hele lambaların tümü birden yandığı vakit yalı, bir peri sarayını andırır.

Elçinin antika düşkünlüğü, onun yeryüzündeki uygarlıkların tek olduğuna inanmasından gelir. Bütün geçmiş, bilinçli ya da bilinçsiz, hep o tek uygarlığa doğru yol almaktadır. Elçiye göre, Amerikan gazeteleri okunduğunda bu gerçek şipinişi anlaşılır. Bay Ostrorog'un sömürgecilik üzerine düşünceleri de yine bu antikacılıktan kaynaklanır:

– Sömürgecilikten kurtuluş Avrupa'nın, dahası Amerika'nın duygularını sanıldığından az etkilemiştir. Batı, renkli ırkları uygarlaştırıyor. Onlara demokrasi, makine ve ilaç veriyor. Onları ortaçağlarından kurtarıyor. Onlar da iyi-kötü bizlere benziyorlar. İkinci bölge batılılarını oluşturuyorlar.

O şölen akşamı Malraux da, Bay Ostrorog'a Doğu'nun iki ruhlu olduğuna parmak basan sözler fısılamıştır:

– Eğer Nehru, tinsel açıdan, iki dil konuşan biri ise, bütün Hindistan da iki ruhlu olabilir mi?

– Ben buraya elçi olarak geldiğim günden beri hep bunu düşünüyorum. Şimdi Kâbil'e elçi olan müsteşarım da hep bu soruyu sorardı kendine. Doğrusu, çocukluğumdan beri İslam Dünyası da (Ostrorog burada aklından Osmanlı İmparatorluğu'nu geçirmiştir) bana hep bu soruyu düşündürtmüştür.

Ostrorogların yalısı, 1950 Ağustosunda, Claude Farrére'e yeniden kollarını açar. Onun gelmesiyle Kandilli sanki bir bayram yerine dönüşmüştür. Willy Sperco'ya bakılırsa, kitaplarını hiç okumamış, adını hiç duymamış olanlar bile bu beyaz giysiler içindeki bembeyaz sakallı Türk dostunu selamlamak için Kandilli'ye koşuyorlardır. Tavafa katılanların çoğu da yazarlardır. Claude Farrére de tavafçıların topunu, küçük bir gazeteciyi bir elçiden ayrı tutmaksızın, büyük bir incelikle karşılıyordur.

Ostrorogların yalısından çıkıp sağa, Kandilli İskelesi'ne doğru yürüyecek olursanız eski noterlerden Hadi Bey'in yalısına rastlarsınız. Eski bir yalıdır bu. Bugünkü günde de yerinde kıpırdamadan durmaktadır. Hadi Bey burasını 1950 yılında bir Rum aileden almıştır. Onun üstündeki yalı ise Kontes Ostrorog'un annesi Bayan Lorando'nundur. Klâsik bir Boğaz yalısıdır. 600 metre karelik bir

alanı kaplar. 22 odası, denize de 20 metre önü vardır. Burayı da, 1924 yılında, Doktor Orhan Tahsin Bey alır ve ölene değin yazlarını orada İsviçreli eşi ve kızı Emine Hanım ile birlikte geçirir. Eski Eserler Yasası çıkmadan az önce de damadı Celâlettin Bey yalıyı yıktırıp yerine iki katlı –dublex diyebilirsiniz– içten merdivenli, çağdaş üslupta bir yalı kondurur. Ferit Edgü de 1970'lerde buraya kiracı olarak gelip kurulur.

Yalı, Arnavutköy'den Yeniköy'e uzanan sinemaskop bir manzarayı kucaklar. Edgü'ye sorarsanız bu, şu demektir: Yalı, lodos bir yana, patlayan her rüzgâra açıktır. Onun için de Edgü, ikinci katta, denize bakan çalışma odasında, ancak yaz günleri barınabilir. Oda, kitap raflarıyla doludur. Bedestenden düşürülmüş, Fransız malı bir yazı masası da ortalığı kapladığından, odada soba yerleştirecek yer kalmamıştır. Ne var, yalının alt katına inecek olursanız, hemen hemen tüm eve sıcaklık dağıtan, bir dudağı yerde, bir dudağı gökte, Saksonya işi, beyaz bir sobaya rastlarsınız ki aklınız kurur. Soba, hadi yüksekliğini de açıklayalım, iki buçuk metredir ve iki katlıdır. Kavrulurum demezseniz, üst katında yan gelip uyuyabilirsiniz.

Yerkatı, İzzet'in, Rakım'ın, Mahmut Celalettin'in, Yesari'nin hatlarıyla bezenmiştir. Bunların sevindirdikleri duvarın karşısında ise ikonalarla karşılaşılır. Bu kâfir yüzlü resimler yine aynı duvarda asılı duran Abidin Dino'lar, Bedros'lar, Fikret Mualla'lar ve Avni'lerle birbirlerine selam verir, selam alırlar.

Kulağınızı yaklaştırın: Yalının en güzel odası da Edgü'nün odasıdır. Deniz burada, öteki birçok yalılarda olduğu gibi, kollarını sallaya sallaya odanın içine girip kurulur. Edgü, *O* adlı romanını, 1976 yazında, burada yazmıştır. Sintine pislikleri, mazot kalıntıları kıyıyı yalamadığı günler de, sabahları kalkmış, kalkmış denize cuplamıştır.

Edgü, denizden çıktığında da, rıhtımda demli çayını yudumlar. Boğaz vapuru da buradan gözetlenir. Vapur, Küçüksu İskelesi'nden kalkınca, Ferit de, kıçını kaldırıp iskeleye yürür.

Edgü evcil bir martıdır.

Boğaz suları üstünde kanat çırpıp, Üsküdar, Beylerbeyi, Vaniköy'de takla attıktan sonra Kandilli'de pikeye geçer ve daha gün kavuşmadan gelir, yalıya kapanır. Çalışma saatleri de bundan sonra başlar. Yemeğini erkenden yiyip –Tanrı onlara esenlik versin ki Salâh Birsel gibi, tüm büyük yazarlar yemeklerini erkenden yer– odasına fırlamıştır. Geceyarısına değin, kaldırmak isteseniz de, dut ağacı masanın başından kalkmaz.

Kandilli'deki yalıların en büyük özelliği kocaman mı kocaman bahçeler içinde olmalarıdır. Birçoğu havuzludur ki nilüferlerin o bembeyaz imparatorluklarını kurmalarına meydan verir. Ferit yazın, hafta sonları, yalının bahçesinde, bahçıvanlık talimleri yapmayı da sever. Doktor Tahsin'in damadı eski yalıyı yıktırmıştır ama bahçesini ortadan kaldıramamıştır.

Yalı bahçelerinde hamamlar, çamaşırlıklar da vardır. Şimdiler, birçokları yitip gitmişse de, havuzları ve de broaks, broaks, broaks kurbağaları durur.

Burada sözü Kandilli sınırı içinde tutup Edgü'nün Beykoz'a bağlı 4-5 yıllık ahvali üzerine bilgi döktürmeyişimizi kimi okurlar yadırgayabilir. Oysa bu tutum gerek Ahmet Mithat Efendi'de, gerekse Hüseyin Rahmi'de vardır. Dahası, o şımardıkça şımarıp arabalara bile sığmayan Tanpınar bile buna sık sık başvurur.

Şu bilinmeli ki, bir yazar, kitabında, birtakım şeyleri anlatırsa da, birtakım şeyleri anlatmaz. Anlatırsa, yazar olmaz.

Kaldı ki herkes herkesten bir şeyleri kaçırır.

Bakın Ahmet Mithat *Sır İçinde Esrar* adlı romanında ne laflar ediyor:

– Yalnız Yezdan idi ki peder ve maderinden ayrıldığı halde ol kadar teessür göstermeyip, anası babası dahi çocuktan içlerinin cuşişini saklı tutarlardı. Zira Hasan Mellah çocuğa: "Sakın anandan, babandan ayrılırken ağlayım filan deme! Sonra, koca delikanlı hâlâ anasından ayrılamıyor, diye seni ayıplarlar" ve anasına, babasına dahi: "Sakın Yezda'dan ayrılırken çocuğa bir katre gözyaşı göstermeyiniz. Zira tecrübesiz çocuk, bu ayrılık bir musibet

imiş ki anam, babam ağlıyorlar, diye cesaretini kaybeder" yollu tembihat ile iki tarafı dahi ikna eylemişti.

Şu var ki, bizim Edgü'nün Beykoz'daki yaşamı üzerine –bu yaşam 1955-1959 yıllarını kapsar– vereceğimiz bilgi pek o kadar uzun olmamakla, isterseniz, bir kaçamak yaparak yeniden Beykoz'a çengel atalım.

Edgü, o yıllarda, Ahmet Mithat Efendi Yalısı'ndan sonra üçüncü yalıdadır. Bu yalı kuzeninin kocası pek senyör Bay Dalyancı'nındır. Ona da babası Niyazi Kaptan'dan kalmıştır. Karşısında bir de dalyanı vardır. Alt katta Bay Dalyancı'nın balıkçıları barınır ki kirası fisebilullah üzerinedir. Üstteki odalardan biri ise Edgü'nün olmuştur. O da fisebilullah üzerine çalışır. Yalı, Boğaziçi'nin o pek bol rastlanan yalılarındandır. Altta, üstte kocaman sofalar. İsterseniz, içinde at da koşturabilirsiniz. Edgü o yıllar, akademi öğrenciliğine onur verdiği için üst sofayı resim atelyesi olarak kullanmaktadır. Sofaları, cam kapılı odalar çevreler. Her katta dört oda vardır. Tavanlar da yüksek mi yüksek. Gerçekte yalı ikiye bölünmüştür. Öteki kesimde başkaları oturur.

Bay Dalyancı'nın Beykoz'da, yine babadan kalma bir başka yalısı daha vardır. İbrahim Kelle Caddesi, 24 numaradaki bu yapı "Kuleli Yalı" diye anılır. Dama, dört bir yanı egavlıyan pencereleriyle bir oda oturtulmuştur ki püfür mü püfürdür. Ferit, kimi zaman da bu yalıyla dembeste olur. *Kaçkınlar* adlı kitabının büyük bir parçası da bu iki yalıda ve Beykoz işkembecilerinde –yaşasın işkembeciler– yazılmıştır. Resimleri ise balıkçılar yalısı ürünüdür. Çok şükür ki bunları –çok şükür sözü Ferit'indir– fareler kemirip bitirmiştir.

O yıllar Edgü'de para naniktir.

Bereket, Beykoz paçası daha yozlaşmamıştır.

Kalkan balığı ise pek ganidir.

Edgü bir Paris yapmak düşüncesini de işkembe çorbasından çıkarmıştır. Çorbaysa, Paris'te de soğan çorbası (soupe à l'oignon) vardır. Bu nedenle Fransızca paralama çabalarına yatar. Rimbaud'yu, Lautréamont'u, Kutsal Marki'yi (Marquis de Sade) bol bol atıştırması da o günlerdedir.

Şimdi lafımızı toparlayalım.

Kandilli'nin yazması ve delisi ünlüdür.

Ruh hastalarına hekimler Kandilli'nin havasını salık verirler. Köy, kuzeye doğru dönük olduğundan havası çok sağlam ise de pek serttir. Cılız yapılı olanlarla, aksırıklı-tıksırıklılar esintiden tedirgin olurlar. Kandilli, yazın en sıcak günlerde bile serindir. Beykoz ile Kandilli arasında, en azından, üç derecelik bir ısı ayrılığı vardır. Denizi de sürekli akıntı yüzünden daha soğuktur. Kandilliburnu'nda –ona Akıntıburnu da denir– akıntı saatte 18 mil hıza erişir. Üstelik de çağıltılıdır. Burada denize cuplayanların bir daha akıllarından korkuları olmaz.

İstanbul'a çöreklenmiş İngilizler de, Bebek ya da Moda'da oturmuyorlarsa Kandilli'de oturuyorlardır.

Şimdi de kendimizi 1890 yılına ışınlayalım.

Bir İngiliz mimarının, Kandilliburnu'nun oralarda, kayalıklar üzerine kondurduğu yalıdan içeri dalalım.

Burası Clifton Yalısı adıyla ün salmıştır ki Boğaz'ın o makarnacı mimarlar elinden çıkmış öteki yalılarına pek benzemez.

Eyvah ki bu yalı da, Birinci Dnüya Savaşı yıllarında Kandilli'de çıkan yangında 22 yalı ile birlikte kül olup gidecektir.

Ama şimdilik gözlerimizi yalının sahibi George H. Clifton'a çevirelim. Bay Clifton'un İstanbul'a gelip yerleşmesi, İngiliz Başkonsolosluğu'nda görev alması –bu arada başkonsolosun kızını da almıştır– bir başka İngiliz'in, Charles Hanson'un yüzü suyunadır. Hanson ise Türkiye'ye, 1855'lerde, Kırım Savaşı yıllarında gelip demir atmıştır. Daha önceleri, bir sürü İngiliz gibi Antiller'dedir. Orada köleliğin kaldırılmasıyla yine bir sürü İngiliz gibi, malını mülkünü yitirmiş ve bir kez de şansını Osmanlı İmparatorluğu'nda denemek istemiştir.

Hanson Türkiye'de köle edinmemiştir ama topraklar edinmiştir. Tarabya'nın yazlık değerini ilk anlayanlar arasında olduğundan orada bir sürü arsa almış, sonra da bunları satarak Kandilli'ye bir yalı oturtmuştur. Doğrusu Hanson, fartası furtası olmayan biridir. İngiliz erleri, Kırım Savaşı'nda, Sivastopol yolundaki İstan-

bul'a uğradıklarında, ortalarda doğru dürüst bir banka bulamayınca aylıklarını onun eline tutuşturmuşlardır. O da böylece Türkiye'deki ilk İngiliz bankasını kurmuş olmuştur.

Bay ve Bayan Hanson çevreye iyilikleriyle de tanınır. Yine Kırım Savaşı'nda, Florance Nightingale'in Üsküdar'daki Hastanede –şimdiler Selimiye Kışlası– yaralılara bakarken uğradığı zorlukların çoğunu bu karı-koca gidermiştir. Bayan Hanson'un "Büyük Madama" diye anılması da o günlerden başlar. Öldüğünde tüm İstanbul cenazesine koşmuştur. Padişah bile özel bir adamını göndermiştir. Bir Türk birliği de Büyük Madamayı Üsküdar'daki son dinlenme yerine uğurlamak için görev almıştır.

Cenaze kalabalığının yüreği ise bin parçadır. Ortodoks, Gregoryen, Katolik ve Protestan kiliseleri çanlarının boğuk ve hıçkırıklı sesini dinleyerek ilerliyorlardır. Amerikan Koleji Müdürü Dr. Washburn de törende, bir söylev patlatmış, İngiliz kadın ve erkeklerinin en soylularını bu aileden çıkartmıştır.

Clifton yalısı –Hanson'ların yalısı da oralardadır– taştan ve üç katlıdır. Ayrıca bir çatı katı da vardır ki üç pencerelidir. Kont Obstrorog'un yalısı gibi aşı boyalıdır. Yalnız pancurları yeşildir. Denize bakan yüzünde büyük bir taraça yeralmıştır. Taraçanın altına da, demir parmaklıklı iki kayıkhane sokuşturulmuştur. Eve taraçadaki bir kapıdan girilir. Odalar, dar bir sofa üzerinde, sağlı sollu sıralanmıştır. Yalının arkasında küçük bir bahçe de vardır. Yalının arka kapısı da bu bahçeye açılır. Sokağa da 52 basamaklı bir merdivenle çıkılır.

Yalının içi çok cici ve çok bicidir. Baştanbaşa Viktorya çalımlı eşyalarla döşenmiştir. Bahçedeki çiçekler ise herkeslerin ağzını sulandırır. Her yer karanfil ve gülle dudak dudağadır. Hele kat kat çatlamış kabuklarla örtülü, kalın gövdeli, dalları bahçe duvarını aşan kocamış bir sarmaşık gülü vardır ki onu görüp de şırraaak diye bayılmayanlar bir daha hiç bayılmaz. Yalının bahçıvanı her yeni sürgüne değişik bir gül aşılamış, ağacı beyaz, sarı, pembe ve kırmızı çiçeklerle donatmıştır. Yalının önünden geçenler mal sahiplerinden çiçek istemeyi alışkanlık haline getirmişlerdir. Bunlardan kimisi, kayıklarını gül ve karanfille doldurmadan oradan

ayrılmazlar. Bay Clifton, ailesini Türkiye'nin havası, suyu ve besinleriyle semirtirken –kardeşi Henry Cumberbatch da İzmir'de İngiliz Başkonsolosudur– Türkleri hiç sevmemeyi bir yaşama üslubu olarak seçmiştir. Osmanlı topraklarında kırk yılı aşkın bir süre kaldığı halde, belleğine tek Türkçe sözcük çekmemiştir. Küfrederse, İngilizce küfreder. Türklere olan kızgınlığını ve nefretini belli etmek için de hiçbir fırsatı yitirmez. Bir kez Galata'da, katırını hayınca dürtükleyip duran –a, işte bu olmaz– bir İranlı satıcının kafasını bastonuyla yarmıştır ki, baston ikiye bölünmüştür. Bir gün de Boğaz vapurlarından birinde "Su, sucu" diye dolaşan bir kahveci çırağının kıçına öyle bir tekme indirmiştir ki sucu havada uçup, ta güverte merdivenlerinin oraya yuvarlanmıştır. Ama Bay Clifton'un bunda hiçbir suçu yoktur. Çırağın Rum olduğunu çıkaramamıştır. İşin tuhafı, olayda Bay Clifton'un yanında bulunan karısıyla çocukları, oradaki bütün yolcuların babalarına çullanacaklarını sandıkları halde, vapurdakiler bu sahneyi pek eğlenceli bulmuşlar ve katıla katıla gülmüşlerdir.

Kendimizi yine dağıttık.

1890 Şubatında İstanbul'a 5 gün durmamacasına kar yağmıştır.

Karadeniz'den kopup Boğaz'a saldıran rüzgârlar kalın kar tabakalarını dondurmuş, Kandilli'nin dış dünya ile tüm bağlantılarını kesmiştir. Kandilliler karları küremişse de, yeni fırtınalar yolları yine karlara gömmüştür. Sonunda, yiyecek ve kömür, İstanbul pazarlarından kızaklarla taşınmıştır. Bu kızaklar Clifton yalısındaki üç kızkardeşte (Dorina, Ellen, Mildret), ayrıca bunların üç erkek kardeşlerinde, ayrıca bunların amcaoğulları Cyril'de, ayrıca Bay Hanson'un kızı Dot'ta, tepelerden kıyıya uzanan ana yolu, bir kayak alanı yapabilecekleri düşüncesini uyandırmıştır.

Topu da deli-fişektir.

Bir sürü kızak alınır. Yol da kaymaya elverişli bir duruma getirilir. O gün İngiliz Elçisi Sir Clare Ford'un* oğlu Dickie de, elçilik istimbotuyla, Beyoğlu'nda ne kadar arkadaşı varsa, onları

* Woods Paşa *Türkiye Anıları*'nda Sir Clare Ford'un İstanbul'daki elçiliğinin 1892-1894 yıllarında olduğunu söyler.

toplayıp Kandilli'ye getirmiştir. Bunlar arasında Reginald Lister, William Maxmuller, Arthur Pansonby ve Alban Young vardır ki tümü de Elçilikte kâtip olarak çalışmaktadırlar. Yıllarca sonra da *lord* ya da *sir* diye anılacaklar ve politikacı ya da elçi olacaklardır.

Ertesi kış, Noelde, bu alışılmadık sert kar yağışı yinelenince, gençler vakit yitirmeden ana yol üzerindeki kayma pistini düzenlemeye koşmuşlardır. Gece yatmadan önce de sıcak sular dökerek pistin cam gibi kaygan olmasını sağlamışlardır. Ne var, bizim deli-fişekler, ertesi gün, suların kutsallığı töreni için Rum Epifani alayının oradan geçeceğini unutmuşlardır.

Gün açılmaya başlar başlamaz, tören de ufak ufak orsa boca edilmiştir. Ortodoks Kilisesi papazları, uzun dualardan sonra alayı tepeden aşağı indirmeye geçerler. Alaya, bir Türk birliği de, dirlik ve düzeni korumak için katılıyordur. Başpapaz, parlak sırmalı ve işlemeli kadifeden tören giysisi, başında topladığı uzun saçlarının üstüne oturtulmuş, yüksek mi yüksek başlığıyla en önde yürüyor, öteki papazlar ve halk da onu izliyordur. Kafile ilerlerken, buhurdanlıklarda yanan günnükler de çevreye bayıltıcı kokular yayıyorlardır. Rahip yardımcıları ise, iki yana sallana sallana ezgiler döktürüyorlardır.

Biraz sonra kafile deniz kıyısına indiğinde başpapaz bir mantar üzerinde tutuşturulmuş gümüş bir haçı, olanca gücüyle denize fırlatacak, alaya koyun postundan paltolar içinde katılmış Rum palikaryaları da, işaret verilir verilmez –tir tir titremeyi unutmadan– mayolarıyla denize atılacaklardır. Haçı bulup getiren yüzücü de karaya çıkarken, seyircilerden, kulakları sağır eden bir alkış yükselecektir. Gerisi artık kolaydır. Yüzücüler bir Türk hamamında rakı üstüne rakı dikecekler, haçı sudan çıkaran palikarya da –bir kilise görevlisinin eşliğinde– ev ev dolaşıp para toplayacaktır.

Ne ki, daha bunların hiçbiri gerçekleşmemiştir. Yalnız, bizim deli-fişekler kafilenin kayak pistine doğru yaklaştıklarını gördükleri vakit, yolun kenarından inip, ortadaki kayma alanını bozmamalarını rica etmek üzere alayın önderlerine doğru koşmuşlardır. Ama artık çok geçtir. En önde yer alan erler dengelerini yitirip yere yuvarlanmışlardı bile. Düşerken de, arkalarından gelenleri

uyardıkları halde, sağa sola fırlayan tüfeklere takılan kalabalık da onların uğradığı sonuçtan kendilerini kurtaramamışlardır. Başpapaz, papazlar, rahip yardımcıları, bayrak ve meşale taşıyanlar ve de halk, çığlıklar arasında, yamaçtan kayarak ta aşağıya tepe-taklak olmuşlardır. Aralıkta yanan meşale ve fenerler de, tavada patlatılan mısırlara dönüşmüş bu insan güruhu arasına katılarak onları bütün bütüne fıştıkı fıştıkı etmişlerdir. Sağa sola savrulan yaşlılarla çocukların yardımlarına koşanlar İngilizlerin sporseverliğine küfrü basmayı savsaklamıyorlardır artık. Sonunda zaptiyeler, Clifton'un kızı Dorina ile arkadaşlarına, bir daha orada kayak yapmamaları buyruğunu verirler.

Bu buyruğa uymamaya olanak yoktur.

Çünkü zaptiyeler bizim deli-fişeklerin haftalar boyunca, kusursuz bir hale getirmeye çabaladıkları kayma alanını sivri kazmalarla kazıp bozmuşlardır.

Diyeceğim, o yıllar İstanbul, İngilizlerle kaynaşır.

Hani, Osmanlı Hükümeti de onlara çanak tutmuştur.

Hükümet, Büyük Britanya'nın, Kırım Savaşı'ndaki desteğine duyduğu derin şükranla İngilizler'e demiryolları, yollar, köprüler yaptırmıştır. Bunun sonunda da, ışığı gören İstanbul'a koşmuştur. İlk gelenler arasında Sir William Richard Holmes (1822-1882) de vardır. İstanbul'dan çok taşrada, Erzurum, Samsun, Batum, Diyarbakır, Manastır ve Saraybosna'da görev alan İngilizin, bu süre içinde sekiz çocuğu olmuş, bunların dördü ise küçük yaşlarda ölmüştür. Holmes'un ikinci oğlu Charles Fenwick (1852-1935) Erzurum'da doğmuş ve uzun yıllar, İstanbul'da Osmanlı Bankası Müdürlüğünde bulunmuştur. Bu arada İstanbul görünümlerini de yağlıboya tablolara geçirmiştir. Onun iki oğlu ise İstanbul doğumludur. Büyük oğlu Gerald Hugh Holmes 51896-1950) yine Türkiye'de ticarete dalmış ve Birinci Dünya Savaşı'nda Batı Cephesinde ağır yaralar devşirmiştir. Ama savaş biter bitmez yine soluğu İstanbul'da alır. Gerald Hugh'ün iki oğlundan küçüğü ise –Peter Fenwick– 1932 yılında yine İstanbul'da dünyaya gelir.

Kandilli alabandasının çoğunluğu da İngilizlerden oluşur. Clifton yalısının bitişiğinde ise bir de Belçikalı Bay Van Branticomb'un yalısı yükselir ki içi antikadan geçilmez. Çünkü bu Belçika panduflacısı da Türkiye'de, yıllarca, küçük bir para ile sağlanan ve vergi vermeden yurtdışına çıkartılabilen heykeller, çömlekler, kaplar, paralar toplamaktan başka bir şey yapmamıştır. Nedir, sonunda Müze Müdürü Hamdi Bey Padişaha tarihsel eşyaların Türkiye'den dışarı çıkartılmasını yasaklayan bir ferman fayrap ettirmiş, Belçikalının çanına ot tıkamıştır. Ah mı dersiniz, oh mu dersiniz, Bay Van Branticomb en değerli antikalarıyla Belçika'ya gitmek üzere vapura bineceği sıra koleksiyonuna el konulmuş, bunlar İstanbul Müzesi'ne aktarılmıştır.

Kandilli'de oturan İngilizler arasında Leslie Melville de sayılabilir. 1893 yılında İstanbul'a gelen Windsor Kalesi kitaplık görevlisi Bay Nathalie de onun evinde kalmıştır. Bay Nathalie, British Museum adına Boğaziçi örümceklerini toplarken, o da konuğuna hınk çekmiştir.

General Sir Herbert Chermside de Kandilli alabandasındandır. Ama o Kandilli'de ancak hafta sonlarını geçirir. İsveç Elçisi de onu hiç yalnız bırakmaz. Briç oyununu İngiltere'ye tanıtan da General olmuştur. Anadolu'daki İngiliz konsolosluklarında görevliyken Osmanlı birliklerinde briç oynandığını görmüş, oyunu iyice belledikten sonra onu memleketine uçurmuştur. General el falına, kahve falına da pek meraklıdır. Yalnız el falına baktığı vakit odada kendisiyle birlikte, dört kişiden başkasının bulunmasına izin vermez. Bunlardan biri, elinin falına baktıran kişidir. Ötekilerden biri lambayı tutarsa, berikisi de Generalin el falında okuduklarını kâğıda geçirir.

İngiltere elçiliğinde görev alan kişilerin çoğu da Kandilli'de oturur. Nedir, genç görevliler İstanbul'a geldiklerinde, ilkin Ortaköy'de kuyruk sallarlar. Çünkü bir öğretmenden öğrendikleri Türkçeyi halkla konuşarak ilerletmek zorundadırlar. Yoksa görevlerinde ilerlemeleri sözkonusu olamaz. Bu yüzden Sir Harry Lamb, Sir Harry Eyres, Sir Adam Block, Bay G. H. Fitzmaurice, Bay Robert Groves, Bay Charles Wratislaw ve Bay Block birer

konsolosluk koparmadan önce Ortaköy sırat köprüsünden geçmişlerdir.

Kandilli'ye ilk çengel atan conkikirik de Bay Atson'dur. Fransız Glavani de –ki Beyoğlu'ndaki Kallavi Sokak eskiden onun adını taşır– ilk gelenler arasındadır. Doğrusu, Frenkler, deniz kıyısından çok, Sıra Mahalle denilen yüksekçe bir yerde otururlar. Burası Yuşa Tepesi'ne değin bütün Boğaz'ı fıştıklar. Dorina'nın teyzesi Bayan Connie de –sonradan Lady Block– buradaki bir köşkte oturur. Ama Kandilli alabandası, Boğaz'ın öteki köylerinde oturanlarla birlikte, kış geldi mi, çokluk İstanbul'a ya da Beyoğlu'na dönüş yaparlar. Bay Clifton da, uzun yıllar bu eğilime karşı koyduktan sonra, kışları Tepebaşı'ndaki Bristol Oteli'ne sığınmaya başlamıştır.

Vapur İskelesinin üst kesiminde ise Kandilli Saray vardır. Clifton'un kızı Dorina, her gün Saraya gelip gidenleri kolayca görüntüler. Küçük kız, yıllarca sonra yayınladığı *Boğaziçi'nde 26 Yıl* adlı anılarında Kandilli Saray için şunları söyleyecektir:

– Kimi zaman, Kandilli Tepesi'nin eteklerindeki saraya, kimi zaman da Vaniköy'deki yalıya gelen saraylıları merakla seyrederdik. Kalın dudaklı, siyah yüzlü, ince uzun boylu haremağaları ardlarından hiç eksik olmazdı. Bunlar, hanımları gezintiye çıktıkları vakit, ellerinde ince şimşir değnekler taşırlardı.

Karavezir Yalısı

Sultan Aziz, Osmanlı tahtına oturduktan 42 gün sonra, 6 Ağustos 1861'de, Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa'yı:

– Bu adam hukuk-ı hükümet sözünden başka bir şey bilmiyor, diye sadrazamlık görevinden uzaklaştırmıştır.

Diyeceğim, Kıbrıslı Paşa "hükümet" sözcüğündeki "ke" harfini "ka" imiş gibi söyler, onu "hukumat" biçimine sokarmış. Keçecizade Fuat Paşa da:

– Bu zat, bunca yıllık kef-i hükümeti kaf'a, devlet yönetimini de vakıfları denetim mahkemesine çevirdi, diye onu sarakaya alırmış.

Bu, Paşa'nın üçüncü ve son sadrazamlığıdır. Ondan önce, Sultan Mecit çağında, iki kez daha sahib-i mühür olmuştur ki ilki, 1852 yılında, Koca Reşit Paşa'nın yüzü suyunadır.

Efendim, Reşit Paşa'nın niyeti, Damat Mehmet Ali Paşa'yı İstanbul'dan sürmektir. Ne ki, bunu başkasına yaptırmak ister. Kıbrıslı'nın kayınbiraderi Besim Bey gelip eniştesinin: "Ben sadrazamlıkta bulunsam, Mehmet Ali Paşa'yı bir gün bile durdurmayıp sürgün ederdim" sözünü yetiştirince, Koca Reşit Paşa da –bunu ancak kodomanlar yapar– ne yapmış, ne etmiş, Padişah katındaki etkisini kullanarak Kıbrıslı'yı sadrazamlık koltuğuna yerleştirmiştir.

Gelgelelim Kıbrıslı, yerini biraz ısıtınca ağız değiştirmeye başlar:

– Ben ne yapabilirim, bir padişahın damadını nasıl sürerim?

Kıbrıslı başka işlerde de atıp, tutuyordur.

Reşit Paşa 6 ay sonra, onu koltuğundan teker meker yuvarlayıp bu kez kendisini o yere kondurur ki, bu da onun dördüncü sadrazamlığıdır.

Ali Rıza ve Mehmet Galip *XIII. Asr-ı Hicride Osmanlı Ricali* adlı kitaplarında şöyle bir öykü anlatırlar:

– Reşit Paşa'nın bu dördüncü sadrazamlığını kutlamaya gelmiş olan Mütercim Rüştü Paşa Kıbrıslı'nın evet dediği işe uymadığını hikâye eden Reşit Paşa'ya: "Gayrı efendim, zaten onun bu makama gelmesi de Karagöz'ün birden perdeden düşmesi gibi garip bir şeydi," diyerek, alttan alta "Onu buraya getiren sendin" demek istediğini, o tarihte Ametçi olan ve bu görüşme sırasında Sadrazamın yanında bulunan Sait Efendi'den işittik.

Şu var ki, Enderûn-i Hümayun'dan bilim ve kültür alanların altmışıncısı ve sadrazamların yüz yetmiş yedincisi Kıbrıslı Paşa, özü, sözü doğru bir adamdır. Ölümünde seksen liradan başka parası çıkmamıştır. Kandilli'de denizdudağı bir yalısı vardır ama, yaşamı boyunca da borçtan kurtulamamıştır.

Yazdık ki, yalının denize bakan yüzü 64 metredir. Biri ortada, ikisi yanlarda olmak üzere üç büyük sofası vardır. Her biri 24 metre uzunluğundadır. Selamlık sofası ise 7 metre yükseklikte ve kubbelidir. Harem ve selamlık bahçeleri bir duvarla ayrılmıştır. Üst kata Harem'deki, oyma trabzanlı, ikili bir merdivenle çıkılır. Burada da bir uçtan öbür uca uzanan büyük bir sofa, 1900 yıllarında, yalı onarım gördüğünde, bir parçası kesilmiş, denize doğru geniş bir oda yapılmıştır.

Yalının alt katında, Hisar'a dönük büyük salonun uzunluğu da 17,5 metredir. Buradan bir kapıyla limonluğa geçilir. Limonluğun alçacık pencereleri varsa da, son onarımda bunlar tüm örülmüştür. Yalnız, XVIII. yüzyıldan kalma, salkım ve asma yapraklı süslerle donatılmış fıskiyeli havuza dokunulmamıştır.

Sofa ve salonlardan başka altta 15, üstte de 6 odaya rastlanır. Haremdeki yemek odası girişinde ise iki konsol üzerine oturtul-

muş, işlemeli büyük bir musluk taşı dikkati çeker. Yalının üç hamamından biri de XVIII. yüzyıl taş işçiliğinin güzel örneklerinden birini taşırsa da, hamamlar, sonraki yıllarda yıkılmıştır. Selamlık rıhtımı üzerindeki demir parmaklıklar ise 1893 depreminde uçmuştur.

Haluk Şehsuvaroğlu'nun demesine göre, yalının ilk sahibi Fatih'in sadrazamlarından Rum Mehmet Paşa torunlarından Hüseyin Bey'in oğlu İzzet Mehmet Paşa'dır. Ne var, buraya "Karavezir Yalısı da derler. Bu da, yalının İzzet Paşa'dan önce, Kara Vezir diye ün salan Silahtar Mehmet Paşa'nın olduğu düşüncesini uyandırır.

İzzet Paşa, 1793 yılında, Belgrad Valisi iken cennetle dembeste olunca, yalı oğlu İkinci Mirahur Sait Mehmet Bey'e kalmıştır. O da bir süre oturduktan sonra yalıyı, 1794'te, III. Selim'in sadrazamlarından Safranbolulu İzzet Paşa'ya kiralar. Safranbolulu görevinden alındıktan sonra da, yalıda yine Mehmet Sait Bey görünür. 1811 yılında Sait Bey ölünce de yalı bu kez, kapıcıbaşılardan oğlu Mehmet Ataullah Bey'e kalır.

Yalının, Kıbrıslı Mehmet Paşa'nın eline geçmesi de 1840 yılındadır. Ölümü de bu yalıdadır. Paşa'nın Atiye adındaki bir kızından başka çocuğu da olmamıştır ki onu da Tosunpaşazade Mustafa Paşa'ya vermiştir. Paşa'nın Azize, Refika, Müzeyyen –ki bu sonuncusu Mısırlı Yusuf Sıddık Paşa'ya varmıştır– adlarında üç kızı vardır. Pierre Loti'nin Kont Ostrorog'un yalısında gördüğü üç taze bunlardır. Tosunpaşazade'nin Nazım, Tevfik ve Şevket adında üç de oğlu olmuştur. İlk ikisi süvari subayıdır ki Perapalas salonlarında dansa kalktıkları vakit bütün kadınlar, ölü iken dirilirler. Şevket ise hukuk öğrenimi yapmış, politikaya çok yakın durmuştur. Kandilli Sarayın sahibi Beyzade Celalettin Bey'in kızı Mevhibe'ye –onu babaannesi Cemile Sultan'ın, Mevhibe Bebek diye çağırdığını yazmıştık– de pek yakınlık gösterir. Mehmet Bey adında biriyle evli olan Mevhibe Bebek de sevgiye ilgisiz kalamadığından, kocasından ayrılıp onunla evlenir.

Nazım Bey iyi bir avcıdır da. Beyzade Celalettin Bey de ava düşkün olduğundan, iki komşu, sık sık, Elmalı Çiftliği'ne, ya da

Riva'dan ötedeki Yazla Çiftliği'ne giderek günlerce av avlanırlar. Celalettin Bey'in orada 6 odalı bir evi de vardır. Kimi zaman karısını ve çocuklarını da buraya getirir. Bunun için Kandilli Sarayın rıhtımından *mouche*'la yola çıkılır. Karadeniz'e girdikten sonra ilerdeki tabyaların önünde demir bırakılır. Tahlisiyeden gelen kayıklar, onları alıp kıyıya taşır. Tahlisiye Müdürü Summers adında bir İngilizdir. Karısı ve kızlarıyla orada oturur. Az biraz Summers'lerde dinlenildikten sonra atlara binilerek çiftliğe varılır. Çiftliğe karadan da gidilir. Bu kez de atlarla Polonez Köy tutulur, orada bir süre mola verdikten sonra İrva (Riva) Deresi'ne varılır. Gün kavuşmaya başlamıştır ama, çiftlik oradan da yarım saat çeker.

Mustafa Paşa'nın eşi Atiye Hanım'ın bir de Kıbrıslı Avni Bey adında bir yeğeni vardır. Beyzade Celalettin Bey'in kardeşi Sakip Bey'in kızı Şehime Hanım'la evlenmiş ve kapağı Kandilli Saray'a atmıştır. Çünkü Sarayın yarısında Celalettin Bey otururşa, yarısında da Sakip Bey oturur.

Şimdi öykümüz, o yalılar başbuğu Kandilli Saray'a gelsin:

Saray, Kandilli Vapur İskelesi'ne pek yakın bir yerdedir. Büyük salonun penceresinden vapura girip çıkanlar kolayca görülür. 72 odalıdır. Harem ve selamlık olmak üzere iki bölümdür. Her iki kesimin bahçeleri de, birçok yalılarda olduğu gibi ayrıdır. Her salon başka renk. Hereke kumaşları ile döşenmiştir. Altta, sol koldaki koyu fes rengi, sağdaki yeşil, en arkadaki ise sarıdır. Yukardaki salonlar ise mavi, beyaz ve pembedir. Alt kat ile üst katı, dört mermer direk üzerine oturtulmuş, tek olarak başlayan ve bir sahanlıktan sonra iki kola ayrılan pek kokorozlu bir merdiven birleştirir ki basamakları tüm parke. Üst kattaki sağ koridordan –yalıda pekçok da koridor vardır– içi renkli çinilerle kaplı hamama geçilir. Burada durup Haluk Şehsuvaroğlu'nun düşüncesini yoklayacak olursak, o bize hamamda, karşılıklı iki büyük kurna olduğunu söyleyecektir.

Şu kadarcığı var ki, bal alacak çiçeği bilenlerin doğru Harem'deki büyük salona yönelmeleri gerekir. Burada dört ayrı köşe yapılmıştır. Her köşede ayrı işçilik ve biçimde koltuklar, kana-

peler, iskemleler, orta masaları... Topu da Avrupa işi ki köşelerden biri XV. Louis dürümünde. Duvarlara ise yaldızlı büyük boy aynaları, tablolar asılmış. Pencerelerde bir dudağı yerde, bir dudağı gökte atlas perdeler.

Haremin öteki salon ve odaları ise Türk raconuna göre döşenmiş. Pencere önlerinde alçak sedirler. Bir oda, silme sedef kakma eşya. Köşede yine sedeften bir vitrin. İçinde ufak tefek antikalar. Bir de, Sultan Mecit armağanı bir tespih ki imamesi ufak bir armut biçiminde bir inciden. Püsküllleri de yakuttan.

Burada bir çıkma yaparak Celalettin ve Sakıp beylerin babası Damat Mahmut Celalettin Paşa üzerine birkaç lakırdı döktürmemiz gerekir. Paşa, Müşir Damat Fethi Paşa'nın oğlu ve Abdülhamit'in kızkardeşi Cemile Sultan'ın kocasıdır. Sultan V. Murat yerine Abdülhamit'in tahta çıkmasında büyük bir çaba yüzü göstermiştir. İşi, Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa'ya gözdağı vermeye kadar bile vardırmıştır. İlk yıllarda Sultan Hamit üzerinde etkili olmuş, kendi havadarlarını Ulu Hakan'ın çevresinde toplamıştır. Bu arada, Erzurumlu Sait Efendi'yi (sonradan Sadrazam Küçük Sait Paşa) Mabeyn Başkâtipliğine getirtmiştir. Kendisi de, 1876 Ekiminde, Tophane Müşirliğine kurulmuştur. Bu yol üzerinde palamar vererek yatar ve permece tutarken Sultan Hamit'te kendisine karşı bir nefret uyanmış ve 1879 Ocağında Trablusgarp Valiliği'ne aşırılmıştır. Beş ay sonra da oradaki görevinden alınmıştır. Daha sonraları, Sultan Aziz olayında ilgisi bulunduğu ileri sürülerek başına çoraplar örülmüş ve 7 Mayıs 1884 günü Tayf'ta, Mithat Paşa ile birlikte boğdurularak yaşam dersi tamam edilmiştir.

Kandilli Saray, pazar kayığı gibidir. Harem'de 125, Selamlıkta 95 kişi yanbaş gelir. Ramazan günlerinde de Sarayın en büyük salonu cami haline getirilir. Önde erkekler, arkada kadınlar. Aralarında da kafesli paravanalar. Teravi için ünlü İmam Sami Efendi ile Kuleli Okulu'nun yanık sesli dört öğrencisi de tutulur. Selim Efendi adında bir başka imam ise, sürekli yalıda kalır. Namaz yerine ilkin erkekler geçer, herkes toplaştıktan sonra da kadınlar kendi kesimlerine doluşur. Namaz bitince, kafesin arkasındaki nöbetçi haremağası uzun mu uzun bir "Destuuurrr!" uzatır ki bu,

"Erkekler geliyor, kaçın!" anlamınadır. Bunu işiten eksik etekler çil yavrusu gibi dağılır.

Haremin gülü de Celalettin Bey'in karısı Visalinur Hanım'dır. Onu, küçük yaşta İstanbul'a getirtmişler, okutmuşlar, sonra Saraya vermişlerdir. Beyzademiz, daha ilk görüşte, onun albenisine kapılarak nikahının altına almıştır. Visalinur Hanım'ın saçları topuklarına değin iner. Sarı mı sarıdır. Güneşte ışıl ışıl pırıldar. Saçlarını topladığı vakit de, başına bir taç oturtmuş gibi olur. Celalettin Bey'in övündüğü şeylerden biri de karısının saçlarıdır. Gelin görün ki, Saray Güzelini, gizli bir hastalık için için bitiriyordur. Sonunda kadıncağızda tek bir soluk bile kalmaz.

Siz hiç tasalanmayın, Visalinur Hanım her şeyi önceden ayarlamıştır. Ölümünden bir süre önce Hayriye adında çıtı-pıtı bir kızı kocasına tanıştırmış ve şöyle demiştir:

– Efendimiz bak ne güzel kız... Dünya hali, ben ölürsem bunu al.

Efendimizde, karısının ölümünden 6 ay sonra bu buyruğu yerine getirmiştir.

1912 yılında, Balkan Savaşı'nda, yalının selamlık kesimi hastane olarak gönürür.

Bunu Mevhibe Bebek'in ağzından Sara Ertuğrul *Geçmiş Zaman Olur ki* adlı kitabında şöyle şıngırdatır:

– Sarayın selamlık kesimini az çok bir hastane kılığına sokabilmek için, herkes elbirliği ile çalışıyordu. Başta Kıbrıslılar, Abutlar, İsmail Paşalar olduğu halde Kandilli'nin ileri gelenleri, büyük çabalar gösteriyor, evlerindeki kullanım dışı şilteler, çarşaflar, kısacası işe yarar her şey selamlığa taşınıyordu. Çalışmalarımızda Hükümetten de destek görüyorduk. Sonunda hastanemiz işler duruma geldi. Buraya daha çok ağır olmayan hastalarla, dinlenmeye gereksinme duyanlar gönderilirdi. Baş doktorumuz Rıza Abut'tu. Öbürleri de kendilerine uygun bir görev üstlenmişlerdi. Ben, yaralı işine pek dayanamadığım için kesmelere, biçmelere ve yara temizlemelere pek katılmazdım. İşim, erlerin yanında oturup, onların ağzından ailelerine mektup yazmaktı. Bir gün, hiç bekle-

mediğim bir anda, kesilmiş bir bacak gördüm. Sonra neler olduğunu anımsamıyorum. O an bayılmışım. İşlerimiz yoluna girmişti. Düzenle çalışıyorduk. Bu sıralarda görümcem Refika Hanım'ın –Mevhibe Bebek artık Şevket'in eşidir– kocası Ethem Bey vali olarak Beyrut'a atandı. Hastanenin hale, yola konulmasında büyük yardımı dokunmuş olan görümcem kocasıyla birlikte gitti. Onun gitmesiyle iyi bir yardımcıdan yoksun kaldık.

Sözün kendisi budur.

Bu bilgileri buraya sıkıştıralım ki, öteki bölümde de Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa'yı kendi tenhasında bastıralım.

Boğaziçi'nin Gizli Tarihi

Kandilli Saray'a Mustafa Fazıl Paşa yalısı da derler.

Mısırlı Paşa 1875 yılında nazlı ömrü elinden kaçırmış, II. Abdülhamit de tahta çıkınca, yalıyı Cemile Sultan için –Mahmut Celalettin paşa o vakitler daha Padişahın sularında yüzüyordur– paşanın oğullarından satın almıştır. Bir söylentiye göre 20 bin, bir söylentiye göre 25 bin lira sayılmıştır. Gelgelelim, Cemile Sultan kocasının keşkeklenmesinden sonra burada oturmamış, ilkin Göztepe'ye, sonra da Erenköy'e çekilerek yalıyı oğlu Celalettin Bey'e bırakmıştır.

Kandilli Saray XIX. yüzyılın başlarında yapılmıştır. Elden ele geçen yalının ilk efendisi de II. Mahmut'un padişahlığa adımını attığı yılda Şam valiliğine atanan Süleyman Paşa'dır.

İlkin şunu haber verelim ki, Beyazıt dolaylarında büyük bir konağı, Çamlıca'da bir köşkü bulunan Mustafa Fazıl Paşa, Kandilli'de yazlarını geçirir. Paşa, Mısır Hıdivi İsmail Paşa'nın dört saat küçüğüdür. Sultan Aziz çağında, hıdivliğin babadan oğula geçmesine ferman çıkınca –ki İsmail Paşa bu işte büyük paralar oynatmıştır– Fazıl Paşa'nın hem kendisi, hem de çocukları için hıdivlik yolu kesilmiştir. Fazıl Paşa da Sultan Aziz'e iyisinden küserek, onu padişahlıktan indirmek çabalarında olan Yeni Osmanlılara el vermiştir.

– Padişahların sarayına giren en güç şey doğruluktur. Onların çevresindeki kişiler, doğruluğu kendilerinden bile saklarlar. Bun-

ların ilgisini çeken şey sadece buyurganlığın tadı içinde ve ortasında yaşamaktır. Halkın çektiği acı, yine halkın tembelliğindendir sanırlar. Ve devletlerin güçten düşmesini, çaresi bulunmayan doğal olaylara bağlarlar.

Bu sözler Mısırlı Paşa'nın 1867 yılının ilk aylarında, Paris'te, Sultan Aziz'e seslenerek yayınladığı Fransızca bir açık mektubun ilk tümceleridir. Mektup sonradan Sadullah Paşa kalemiyle Türkçe'ye çevrilmiş ve o yıllarda özgürlük düşüncelerinin en ateşli yardımcılarından biri olan *Le Courrier d'Orient* gazetesi sahibi Giampiétri aracılığı ile Beyoğlu'nda Capol adlı bir Fransızın basımevinde 50 bin tane basılmıştır. Sonra da Ayasofya, Sultanahmet, Beyazıt, Süleymaniye, Şehzadebaşı ve Fatih camileri kayyumlarına dağıtılarak Müslümanların eline geçmesi sağlanmıştır.

Buraya bir karnıyarık atmakta yarar vardır:

– Bir paşa ne vakit yurtsever ve filozof olmalıdır?

Hak ve adaleti ciğerköşelerine yerleştirmiş okurlarımızın buna karşılığı, hiç kuşkusuz şu olacaktır:

– Günün 24 saati.

Heyhat, ey okurlar, heyhat!

Aslanlık, yiğitlik sizin yapınızda var olduğu için siz böyle düşünürsünüz. Mısırlı Paşa ise vakit ve saati iyi hesaplayamadığından –buna belki alaturka saat ile alafranga saatin karışıklığı yol açmıştır– Sultan Aziz'le, aynı yıl Paris'e geldiğinde, barışmış ve Yeni Osmanlılara akçe yetiştirmek yükünden vazgeçmiştir.

İstanbul'a dönüş yaptığında da Zat-ı Şahane onu Mecalis-i Aliye'ye getirmiş, 1870 yılında da ikinci kez Maliye Nazırlığı koltuğuna oturtmuştur.

Paşa'nın ilk Maliye Nazırlığı da 1864 yılındadır.

Mısırlı Nazır, o vakitler Maliyede büyük bir başarı sağlamış, Sultan Aziz de kendisine pırlantalı bir enfiye kutusu armağan etmiştir.

Şuraya kadar yığdığımız olay ve öykülerin ne denli bilimsel bir temele dayandığını anlatmak için, 4 Şaban 1280 (1864) günü *Ruz-*

name-i Ceride-i Havadis'te bu armağanla ilgili olarak yayınlanan haberi de kitabımıza geçirmek isteriz:

– Maliye Nazırı Devletlu Fazıl Mustafa Paşa Hazretlerine, lem'a paş olan Teveccühat-ı Şahanenin açık bir örneği olmak üzere pırlanta ile süslü bir kutu ihsan ve inayet buyrulmuştur.

Şu da bilinmeli ki, Fazıl Mustafa Paşa Mısır Hıdivliğini kaçırmıştır ama kendisine, Mısır hazinesinden 4 buçuk milyon İngiliz lirası (Ziyad Ebüzziya 1973 yılında bunun 1 milyar 80 milyon Türk lirası tuttuğunu hesaplamıştır) ödenmiştir.

Sizin anlayacağınız Mustafa Paşa azılı bir parababasıdır. Yalısından, konağından ya da köşkünden konuklar hiç çıkmaz. Bolulu aşçı ayrı, Frenk aşçısı ayrı, dadılar ayrı olmak üzere her gün tencereler, kazanlar dolusu yemek pişer. Paşa da konuklarına listeler sunarak, istedikleri yemekleri seçmelerini söyler.

Paşa'nın eli de açık mı açıktır. Ama bu gönül bolluğunu adamları aracılığı ile gösterir. İş kendi başına düştü mü, paragöz olmayı yeğler. Mehmet Galip'in Sadullah Paşa'dan Viyana'da işittiği bir öykü vardır ki, bu dediğimizin bütün alacasını gösterir:

– Sadullah Paşa, bir gün Mustafa Paşa ile otururken, Mısırlı Paşa'nın kethüdası içeri girerek, kendisine bir iane fırfırı uzatmış ve Kandilli'de ömür tüketen yoksul bir aile için yardım istemiş. Paşa elini cebine sokup araştırdıktan sonra çıkarıp iki altın vermiş. Kethüda Efendi de iki altını alıp gitmiş. Onun üzerine Mustafa Paşa konuğuna demiş ki: "İane olarak iki altıncık verişime belki şaştınız. Ama bu kabahat bende değildir. Kethüdadadır. Bilmem, bir türlü daha çoğunu veremedim. Oysa Kethüda Efendi bu yola başvurmayıp da, benim hesabıma elli lira verse bunu gider defterine geçirseydi, sesimi çıkarmazdım. O yoksul kişiler de yararlanmış olurdu."

Mısırlı Paşa 1870 yıllarında, İkinci Maliye Nazırlığı'nda, Çemberlitaş'ta, Asım Paşa konağında, *Encümen-i Ülfet* adı altında çok Avrupa ve çok kumarsal bir kulüp de açmıştır. Kurucular arasında "Erkek Güzeli" adıyla ün salmış olup, babasından önce ömür eteği kısalan Şirvanizade Rüştü Paşa'nın oğlu Hakkı Bey de var-

dır. Ne ki, bütün döşeme giderleri Mısırlı milyarderden çıkmıştır. O kulübün sürevenini de buraya boca edelim ki Mustafa Paşa'nın adamlarına ne denli esirifiraş olduğu daha iyi anlaşılsın.

Encümen-i Ülfet'in pehpehli bir kileri ve mutfağı vardır. Dimitro adındaki usta bir aşçı herkese parmaklarını yedirir. Ne var, Dimitro, usta olduğu kadar hırsızdır da... Günün birinde Paşamız, orta elçilerden birinin onuruna kulüpte bir şölen çeker. O akşam, oradaki yemeye içmeye çağrılı bulunanlar arasında Sakız Ohannes Paşa da vardır. Sakız Paşa daha sonraki günlerde şöleni şöyle anlatacaktır:

– O akşam 15 türlü yemek yedik. Yediğimiz yemeklerde o kadar sanat vardı ki, et mi, sebze mi, balık mı ayırt edilemiyordu. O kadar yedik, o kadar doyduk, sonunda öyle bir mide fitnesine uğradık ki, bir iki gün aç gezmek zorunda kaldık.

Kulübün müdürü Andon Alik'tir. Alik Efendi, belki Paşa sorar diye, şölenin hesabını, ertesi gün aşçıbaşından sual etmiştir. Dimitro da 35 bin kuruş (Mecidiye para) tuttuğunu söylemiştir. Alik Efendi'nin, yüz bin şaşkınlık içinde yüzüne baktığını görünce de:

– Yüzüme ne bakıyorsun! Verdiğim çorba horoz hayasından yapılıyor. Konserve olarak Avrupa'dan gelir. Şişesi on frangadır. Sadece 15 şişe ondan gitmiştir.

Çorbanın harcına 150 frank giderse, öbür yemeklere ne gitmez? Alik Efendi buna 35 bin kuruşun bile yetmeyeceği kuruntusuna kapılarak ağzını kapar. İki-üç gün sonra Mustafa Paşa'nın Dimitro'dan hesabı almasını istediği vakit ise şöyle der:

– Dimitro'ya sordum, 35 bin kuruş ediyor.

Alik Efendi, Paşanın öfkelenmesini, kızılca kıyamet koparmasını bekliyordur. Oysa Paşanın kılı bile kıpırdamaz.

– Şu bizim Dimitro da çok idarelidir.

Encümen-i Ülfet iki yıl kadar sürgit olur. Tanrıya şükür hocalar: "Orası kulüp değil kumarhanedir" diye sızlanmaya geçmişlerdir. Bu yüzden Mahmut Nedim Paşa'nın Sadrazamlığında kapatılır. Ne var, kulübe son zamanlarda ilgi de azalmıştır. Taşıtların ek-

sikliği yüzünden üyeler kulübe kolayca gidip gelemiyorlardır. Abdülhamit'in vakanüvisi Abdurrahman Şeref Bey o günlerin taşıt durumunu şöyle saptamıştır:

– Bahçekapısı, Beyazıt, Aksaray, Edirnekapısı, Beyoğlu, Beşiktaş gibi merkezlerde araba ahırları bulunup gereksinme duyanlara özel arabalar koşturulurdu. Bir sefer için en azdan 40-50 kuruş verilirdi. Uzak yerlerin ücretleri daha da yüksekti. Bir de İstanbul'un dar ve karanlık sokaklarından araba ile geçmek bir işkence idi. Hocapaşa yangınından sonra açılan Divanyolu'ndan başka geniş cadde yok gibiydi.

Geldik şimdi yine bir söze.

Bunun ne olduğunu çakoz etmek için yeniden Kıbrıslılar yalısından içeri dalalım.

Yine, o bereketli 1910 yılındayız.

Bugün burada gazeteci Ahmet Samim son raconunu gösterecektir.

Kıbrıslı Şevket'in en yakın arkadaşlarından biri de odur.

Kıbrıslı Tevfik ve Şevket, bunların eniştesi Nurettin Ferruh Bey –Refika Hanım'ın kocası– ve aile dostu Halit Bey'le birkaç dostun kurduğu Ahrar Partisi'ni *Sada-i Millet* gazetesinde yazdığı başyazılarla destekliyordur.

Ahmet Samim 26 yaşlarında zeki ve kanı bol bir kafadır. Çalışkan ve dürüsttür. Fazıl Ahmet Aykaç onunla birkaç kez konuşmuş, zihninde ne kadar çözümleme ve eleştirme gücü varsa, tümü kloroform koklamış gibi uyuşup kalmıştır.

Saçları platin, bıyıkları karanfildir.

Kısacası, büyük bir yurtseverdir. Ama İttihat ve Terakki Partisi'ni zorbalıkla suçladığı için üzerine çok düşman çekmiştir.

Bugün burada, Halit Bey'le Mustafa Fazıl Paşa'nın oğlu Prens Mustafa da vardır ki Deli Mustafa diye ün salmıştır. Daha Şevket'le evlenmemiş olan Mevhibe Bebek de biraz sonra annesiyle birlikte salona girişini yapacaktır. O an Şevket Bey'in annesi Atiye Hanım da orada bulunacak ve üstünde Kıbrıslı Hanımlar için

özel olarak dokutturulmuş siyah bir maşlan görünecektir. Mevhibe Bebek de, tam anlamıyla, bir Hanımefendi olduğuna vararak içinden şöyle geçirecektir:

– Ah ne olur, kaynanam da biraz bu kadına benzese!

Mevhibe Bebek salona adımını attığı vakit topunun elinde ayran bardakları vardır. Gülüp söyleşiyorlar ve politika kesiyorlardır. Bir ara Ahmet Samim elindeki bardağı kaldırır, ayranı dibine kadar içer:

– Çocuklar, bu belki benim son ayranımdır. Bu herifler peşimi bırakmıyorlar.

Ahmet Samim, birkaç gün sonra, *Sada-i Millet* basımevine, kendini görmeye gelen Fazıl Ahmet'e de şu yürekler acısı açıklamayı yapar:

– Biliyor musun Fazıl, ne kadar fenayım. Ne kendimi, ne de çevremi hiç iyi görmüyorum. Bir kez şuna inan ki, memleket gümbür gümbür gidiyor. Sonra benim halim de pek berbat.

O günlerde Ahmet Samim'e bir sürü gözdağı mektubu da geliyordur. Kimi garip kişiler basımevine damlayıp kendisine, sesini kısmasını, gazeteden ayrılmasını bile tembih geçiyorlardır. Gerçeğini ararsanız, genç yazarımız, gazetenin sahibi Kozmidi Efendi'den de kuşkulanıyordur.

Ertesi akşam Fazıl Ahmet yine Ebussuut Caddesi'ndeki basımevindedir. Celal Sahir'le Şeyhülislam Cemalettin Bey'in oğlu Muhtar Bey de oradadır. Topluca Muhtar Bey'in Kuruçeşme'deki yalısına gideceklerdir. Celal Sahir'le Muhtar Bey önden çıkarlar. Fazıl Ahmet'le Ahmet Samim, Şahabettin Süleyman'ı bulup onu da getirmeye gideceklerdir.

Ay, benim gözyaşlarım yine nerelere kaçıp saklandınız?

Gökyüzünden al kanatlı Azrail uçup gelmiştir.

Ahmet Samim'in akça göğsüne basıp konmuştur.

Onun tatlı canını alacak olmuştur.

Sizler neredesiniz?

Ahmet Samim'le Fazıl Ahmet Bahçekapı'da, Kasapyan Eczanesinin karşısındaki boğaçacı fırının önündeler.

Bre kaçık İstanbullular, ya sizler neler yaparsınız?

Bu tarakayı niçin önlemek istemezsiniz?

Bu taraka öyle bir tarakadır ki işitildiğinde Fazıl Ahmet "Vuruldum" diyerek kendini fırından içeri atmıştır.

Bre, şair Nefi'nin dört mezhebe göre öldürülmesine de ses çıkarmamış olanlar, bu ne utanmazlıktır? "Vuruldum" diye bağıran Fazıl Ahmet'e bir şey olmamıştır ama gıkı çıkmayan Ahmet Samim cansız, yere yıkılmıştır.

Ey olayın görgü tanığı Fazıl Ahmet, bundan sonrasını sen anlat ki yemede, içmede olanlar da kaşıklarını, çatallarını bırakıp buraya koşsunlar:

– Ben böyle çılgınca fırından içeriye atılırken, bir taraka daha olduğunu pekâlâ duydum. Fırıncılar yemek yiyorlardı. Böyle kapılarının önünde kurşunlar patlarken, birinin "Vuruldum" diye içeriye can atması üzerine korku ile yerlerinden fırladılar. Hemen de açık duran kepengi indirdiler. Ben yüzdeyüz vurulduğuma inanarak, kulaklarımın zarları parça parça olurcasına çınladığı halde, üstümde, başımda kan arıyor, tarifsiz bir sersemlik içinde başımı, bedenimi uyuşturuyordum. Fırıncılar çarçabuk su getirdiler. Onu bile içemedim. O anda aklıma Samim geldi. Ya onu vurdularsa? Dehşetim bütün bütüne arttı. Fırıncılar da tam bir ödleklik içinde bulunuyorlar, kepengi açmıyorlardı. Sanırım 10 dakika kadar öylece kaldım. Birdenbire dışarıdan kapıya vurdular. Gelenler zabıta görevlileri imiş, aydınlık istiyorlarmış. İşte böylece, ben de dışarı çıkmayı başardım. Galiba, dünyada hiç unutamayacağım en yırtıcı bir tablo için. Fırından verdikleri kötü lambanın kırmızımsı pis aydınlığı altında beyninden vurulan zavallı Samim'in ölü yüzü görülüyordu.

Bu kitap bir de *Boğaziçi'nin Gizli Tarihi*'dir.

Bunun böyle olduğunu bir kez daha belli etmek için, şimdi de kameralarımızı Kandilli Hamamı ustalarından Ayşe Hanım'a çevirelim. Ne ki, ondan önce Beylerbeyi'nde konak tutan Sadrazam Tekgöz Yusuf Ziya Paşa'yı, dostlar yardımcımız olsun, sırtlayacağız.

Amedi kaleminde görevli Mehmet Pertev Efendi –sonradan Paşa– Sadrazamın olmayan gözüne girmek için bir kaside döktürmüştür ki, ilk iki dizesi şöyledir:

Dili gamdidenin bir dahi handan olduğun gördük
O naşadın hele bir kerre şadan olduğun gördük

Pertev Efendi şiiri, o zamanın –1798 yılının– büyük tezkirecilerinden Reisülkittap Kastamonulu Arif Bey'in –ki yaşamöyküsü Ata Tarihi'nde anlatılmıştır– eline tutuşturarak Sadrazama yollar.

Şiirin her dizesi "gördük" sözcüğü ile son bulduğu için, aklına hep kendi körlüğü düşen Yusuf Ziya Paşa kasideyi okurken –Arap harfleriyle yazıldığında, "gördük" sözcüğü "kördük" diye okunmaya da pek elverişlidir– renkten renge girmiş, sonunda da yeşilde karar kılmıştır.

Şiirin ırgalanması bittiğinde, Arif Bey'e biberli bir zılgıt sunar.

– Bu yadigarcı Pertev güzel şair imiş. Bizden para koparmak umuduyla yazdığı kasidenin her dizesinde körlüğümüzü yüzümüze vurmuş. Hadi o, şiiri bir an önce bitirmek için kafasını yormadı diyelim. Ama size ne oluyor? Siz bu gibi inceliklerden uzak kalmamış biri olduğunuz halde, bunu alıp getirmişsiniz. Bu, bizi bile bile anlayışsız ve sersem saymak değil midir?

Hoppala! Arif Bey bir sürü özür ve yalvaryakarın ayaklarına yatar.

İşin kötüsü Tekgöz Paşa sadrazamlığının ilk günlerindedir. Yeni görevinin yaldızını daha üstüne sindirmiş değildir. Öyle bir kükrer ki, Arif Bey de görevinden alınmış olur.

Mehmet Süreyya Bey Sicil-i Osmani'de Yusuf Ziya Paşa için şunları sıralar:

– Kör Yusuf Ziya Paşa 223 Zilkadesinin (1 Ocak 1809) on dördünde ikinci kez sadrazam olup Halep'ten 224 Rebiülevvelinin sekizinde Der Saadet'e geldi. 226 Rebiülahirinin on altısında da görevinden uzaklaştırılarak Dimetoka'ya sürüldü. Maden eminliği de üzerinden alındı. 231 Muharreminde, vezirliği eski

haline dönüştürülerek Eğriboz ve Karlı ili muhafızlığına, ertesi yıl da Sakız muhafızlığına getirildi. 1234'te (1819) orada fevt oldu. Sakız'da Şeyh İlyas türbesinde gömülüdür. Şair, çalışkan ve aklı başında bir kişi idi. Gözleri zayıftı. Mısır işinde hayli hizmeti görüldü. Ancak, karısı, Kandilli Hamamı ustalarından Ayşe Hanım'a mahkûmdu.

Vıiiıyy!

Daha önce bu olaylara çok işaret edilmiştir.

Ahmet Rasim bile *Hamamcı Ülfet*'i yazarak, kadınlık uzmanı Pakize karısı ile eski iskerlet Sabriye karısını yerin dibine geçirmiştir.

Ama biz Ayşe Hanım'ın kadınlarla tenha konuşmalara kalkıştığını bilmiyorduk. Onun için onu kameramızdan çekip çıkararak yerine bir başka hamam ustasını, Vesile Hanım'ı –hamamcıların filmini çekmezsek kitabımız pek eksik kalır– yerleştireceğiz. Böylece bugünkü güne de biraz daha yaklaşmış oluruz. Çünkü Vesile Hanım'ın 1869 yılında İstavroz (Beylerbeyi) Hamam'ında iş tuttuğu tarih yazarlarınca saptanmıştır.

Demek isteriz ki, Fransız İmparatoriçesi Eugénie, o yıl İstanbul'a geldiğinde "Ben hamamcı isterim" diye tutturduğundan, bu Vesile Hanım çağrılmış, o da Beylerbeyi Sarayı hamamında İmparatoriçeyi bir güzel keselemiştir.

Vesile Hanım'ın da saygıdeğer İmparatoriçe'yi kendine mahkûm edip etmediğini bilmiyoruz ama, o tarihten sonra Vesile Hanım Eugénie'nin güzelliğini, endamının çekiciliğini, özelikle de teninin billurluğunu anlata anlata bitirememiştir.

O gün Vesile Hanım, bellediği birkaç Fransızca sözcüğü, başını gözünü yarıp, İmparatoriçe'ye fırlatmayı da unutmamış ve kas kas gülen İmparatoriçe'den büyük paralar almıştır.

Bu bölümün uzaktan nişanı da budur.

Yahya Kemal İş Başında

Gece, Leyla'yı ayın on dördü
Koyda tenha yıkanırken gördü

Yahya Kemal bu şiiri Kıbrıslı Mehmet Paşa yalısında yazmıştır.

1912 yılında, Paris'ten İstanbul'a döndükten sonra, şairimiz yalıda sık sık görünür. Kimi zaman haftalarca, aylarca kalır.

Ayın on dördünde de yalı halkına kendi şiirlerini okumayı pek sever.

Bu yalı, ona sevgisini hiç eksiltmemiştir. Ölümünden sonra Yahya Kemalciler'in bir gelenek haline getirdikleri 2 Aralık –bu, şairimizin doğduğu gündür– toplantılarının birkaçı da burada yapılmıştır.

Şuracığa kıstırmak gerekir ki, bu toplantıların en büyüğü de 2 Aralık 1960 günü Saffet Lütfü Tozan'ın, Teşvikiye Yokuşu'ndaki evinde patlatılmıştır. 30-40 kişi gelmiştir. Ayrıca ev sahibinin de 15 kadar özel konuğu vardır.

İhsan Şükrü Aksel, Muzaffer Esat Güçhan, Tarık Temel, Kazım İsmail Gürkan... İstanbul'un en seçkin Ord. Prof.'ları ordadır. Ahmet Hamdi Tanpınar ise –ki iki yıl önce Yahya Kemal hastanelere düştüğü vakit üstadın çiş örneğini başının üstünde taşımakla azılı bir Yahya Kemalci olduğunu göstermiştir– şenliğe Prof. olarak değil, yazar olarak katılmaktadır. Vehbi Eralp da ona uymuş,

profesörlüğünü salona girmeden şemsiyelikte bırakmıştır. Salim Rıza Kırkpınar, Halis Erginer de bütün Yahya Kemalci öğretmenler adına koşup salondaki yerlerini almışlardır. İstanbul bankacılarını ise Reşit Şerif Egeli ile Enver Bakırcı kendi kişiliklerinde yaşatıyorlardır.

Karabiber Safiye Ayla da, en yakıcı bakışlarını takıp takıştırarak şairimize son saygısını sunmaya gelmiştir.

Bugün burada Çetin Altan da var dersek şaşırmayın, o da şairler şairine son bir ninni peşkeş çekmek istemiştir.

Haa, bir de Orhan Şaik Gökyay vardır ki, o da salona çok güleç ve çok bilimsel yürüyüşlerle yürümüştür.

Saffet Lütfü Tozan'ın evi tepeleme antikadır.

Yerlerde minderler, postlar... Konuklar onların üstünde.

Bir sofra da donatılmıştır ki zengin sofra denilen şey budur. Böylesi başka hiçbir yerde görülmüş değildir. Sadece kuş sütü eksik diyeceğiz ama, ola ki o da rakı kadehlerinden birinin içine saklanmıştır.

Toplantı İhsan Şükrü ile Vehbi Eralp'ın birer konuşması ile açılmıştır ki salonda çok yürek kabartıları dalgalanmıştır. Bunun arkasından da saz ve şiir faslı başlamıştır.

Orhan Şaik Gökyay, Vehbi Eralp, Salim Rıza şairimizden şiirler okumuşlardır. Şiirler iyiden iyiye tükenmeye başladığı vakit Çetin Altan, Salim Rıza'ya çengel atmıştır:

– Hoca, bu, Yahya Kemal toplantısı ama, aynı zamanda şiir toplantısı. Sen hep Yahya Kemal'den mi okursun?

– Kimden okumamı istersin?

– Fikret'ten.

Gerçeğini ararsanız, Kırkpınar gizli bir Fikretçi'dir. Bu öneri üzerine "Sabah Olursa" ile "Promete"yi döktürür.

Oradakilerin topunun yüzünde güller açmıştır. Yalnız Vehbi Eralp ile İhsan Şükrü suratlarını asarlar.

Kıbrıslılar yalısındaki Yahya Kemal toplantısında ise ev sahipliği, Mustafa Paşa torunu Leyla Hanım'dadır.

Tüm Yahya Kemal havadarlarından başka, bugün burada Ahmet Dallı ile Atatürk zamanından kalma, Çankaya Muhafız Alayı Komutanı İsmail Tekçe de vardır. Kandilli tepelerinde köşkü bulunan –bu köşk, Kıbrıslıların yanındaki yalı yanarken bir kıvılcım sıçramasıyla birkaç yıl sonra yanıp kül olacaktır– Fethi Çelikbaş da çağrılılar arasındadır. Şairimize yakınlığı ile bilinen Kabataş Lisesi Matematik öğretmeni Esat Kural da eksik değil.

Sağlığında Yahya Kemal'e: "Sen İstanbul'un sekizinci tepesisin" diyen Behçet Kemal Çağlar da başköşelerden birinde.

Gerçi, bugün burada doğru dürüst bir sanatçı yoktur ama, aldırmayın, şairimiz sağlığında da onlara pek yüz vermemiştir.

Dolular içilirken Salim Rıza da, şiir konumuna geçeyim mi, geçmeyeyim mi, onu düşünüyordur.

Bir şiir, iki şiir, beş şiir. Sıra Mustafa Seyit Sutüven'in şiirine gelmiştir. (Anlaşılan bugün şiir yasağı kaldırılmıştır.)

Kırkpınar onu da dümdüz etmeye başlamıştır ki rıhtıma bir sandal yanaşır: Yeni bir konuk. Leyla Hanım geleni oradakilere tanıtır: Mustafa Seyit Sutüven.

Yaaaa!

Sutüven *(kibar)*: Lütfen şiiri kesmeyin.

Kırkpınar *(şiiri okuyarak)*: Kesen kim?

Sutüven *(gözlerinde iki damla yaş)*: Bu şiir benim değil, sizindir. Çünkü 15 yıldır aldığım mektuplarda herkes sizin bu şiiri dilinizden düşürmediğinizi yazıyor.

Kırkpınar *(boynunu keserek)*: Aman efendim, aman efendim...

Sutüven orta boylu, gösterişsiz, sıska ve esmercedir.

Hilmi Ziya yedek subayken onu Edremit'te tanımış, piyasaya sürmeye kalkışmıştır. Ne ki, bu işi asıl kotaran Ataç olmuştur. Pirimiz, ustamız Ataç, şiiri, 1931'lerde, Siirt Milletvekili Mahmut Bey'in *Milliyet* gazetesinde, "Fikirler ve İnsanlar" başlıklı köşesinde kucağına alınca, tüm İstanbul ondan lakırdı çıkarır olmuştur.

(Burada okurlarımız gazetelerdeki yazıların da yitip gitmeyeceğini düşünebilir.)

Şimdi de kendimizi 23 Ocak 1913 gününe kaydıralım.

Yahya Kemal'i iş başına getireceğiz.

Şairimiz Kıbrıslızade Tevfik'i Paris'te tanımıştır. Türk Elçiliğinde ataşemiliter Fethi Bey'in –Fethi Okyar– yardımcısıdır. Sonradan İstanbul'a dönmüş, Balkan Savaşı'ndan bir süre önce Kâmil Paşa Kabinesinde Harbiye Nazırı olan Nazım Paşa da, Tosunpaşazade Mustafa Paşa'nın yakın dostu olduğu için, onu kendi yanına emir subayı almıştır.

Yahya Kemal'e göre Kıbrıslızade ince neşveden yoğrulmuştur. Ruhu, gözlerinde ve dudaklarında gülücükler halinde görünür. Kimsede erkeklik o kadar sevimli, zekâ o kadar temiz, neşve o kadar bulaşıcı duyularla bir araya gelmemiştir.

23 Ocak 1913 ki o gün perşembeden başkası değildir, Tevfik Bey yine emirsubaylığı görevini sürdürüyordur.

Mevhibe Bebek, kocası Kıbrıslı Şevket Bey'le, bir süre Avrupalarda ve Kıbrıslarda dolaştıktan sonra gelip Kıbrıslı Mehmet Paşa Yalısına yerleştiği için o gün, sabahleyin, odasında bulunuyordur.

Kapıya biz mi vururuz, Tevfik Bey mi vurur? Hadi Tevfik Bey vursun da, arkasından da Mevhibe Bebek'in odasına dalıversin.

Tevfik Bey'in, o gün izinli olduğu halde, üzerinde üniforması vardır. Mevhibe Bebek:

– Bugün izinli değil misin? Nereye gidiyorsun?

– Paşaya verilecek önemli bir kâğıt var. Dün vermeyi unuttum. Bırakıp döneceğim.

– Tevfik, ortalık çok karışık. Ne olacağı belli değil. Ne olursun, o eski tabancadan vazgeç de yanına iyi bir silah al.

– Bu benim çakar almaz çok işler görür. Şimdi onun gibisi yok. Merak etme.

Tevfik Bey çıkar. Aradan iki, üç dakika geçmiş ya da geçmemiştir ki bir şıngırtı, bir gürültü. Mevhibe Bebek neye uğradığını şaşırarak dışarı fırlar, sesin geldiği yana koşar. Onun gibi bütün yalı halkı da sofaya seyirtmiştir.

Kıbrıslızade sofanın ortasında.

Ayaklarının dibinde tuzla buz olmuş bir avize.

Tevfik Bey sofadan geçerken düşmüş.

Biraz daha güç düşse Tevfik Bey de bin parça.

Sarayın emektarlarından Paskal, efendisine yalvarır:

– Aman Paşacığım, biz böyle şeyleri uğur saymayız. Ne olursunuz, İstanbul'a inmeyin.

Tevfik Bey bu gibi boş inanlara aldıran biri değildir. Bütün üstelemelere karşın, vapura yetişmek üzere iskelenin yolunu tutar.

O perşembe günü İstanbul'a durmamacasına yağmur yağmıştır.

Yahya Kemal, ikindi sularında, *İkdam* gazetesinin kapısından çıkmak üzeredir ki gözleri, Babıâli yokuşunun yukarısındaki kalabalığa takılır. Oradaki *El-Adi* gazetesinin sofasından sokağa atlayanlar Sadrazamlığa doğru koşuyorlardır. Şairimiz, yukarı doğru yürüyünce Babıâli'nin önünde çoğu sivil, birkaçı da sarıklı birkaç yüz kişilik bir gösteri güruhu ile karşılaşır. Babıâli Camii'nin üstünde, parmaklık hizasında da iki sıra asker. Göstericilerin yüzleri sapsarı, sesleri de pek yufkadır. Ortada şayak cübbeli, yarımay sakallı bir hoca yapmacık hareketlerle kollarını kaldırıyor, oradakilere Tekbir çektirmeye çalışıyordur. Genç ve kara cübbeli bir softa ise "Asker, Allah, Muhammet, İslam, Edirne" sözcüklerinin sık sık geçtiği bir söylev uzatıyordur. Ne ki sözlerinin hiçbiri anlaşılmıyordur.

Yahya Kemal bir ara, Paris'ten tanıdığı, Jaurès hayranı Ömer Naci'nin erlerle göstericiler arasındaki boşluğa atıldığını görür. Yakalığı boynundan fırlamış, boyunbağı bir yana gitmiştir. Ağzı köpük içinde. İki kişi onu tutmak isterse de başaramaz. Ömer Naci şimdi yırtık bir sesle gaklıyordur:

– Askeerrr! Askeerrr! Siz! Siz! Askerr!

Onun da ne dediği belli değil. Gelgelelim, erler, gözlerini ona dikmiş, hayran hayran bakıyorlar.

Yahya Kemal o dakikaları sonradan şöyle anlatacaktır:

– Bu sırada birdenbire Meclis-i Has kapıları açıldı, içeriden siyah bir bulut gibi bir insan kalabalığı koptu, sahanlığı doldurdu. Ortalarında, elinde bir kâğıt tutan Enver –Enver Paşa– göründü. Çevresindekiler, kanatlarını açmış kuşlar gibi Enver'i koruyorlar ve aynı zamanda kalabalığa ve askere karşı: "Edirne, Edirne" çığlıklarıyla bağırıyorlardı. Sahanlık üzerinde en çok Silahçı Tahsin ile fedai Gümülcineli Eyüp göze çarpıyordu. Bunlar boyunlarındaki şalları sallıyorlardı. Enver'in sahneye çıkışı, gösteriyi bir an durdurdu. Enver, elinde o kâğıdı tutarak, çok tatlı ve koltuklayıcı bir işaretle koruma bölüğünün subayını: "Cemil Efendi lütfen gelir misiniz?" diye çağırdı. O zavallı genç subay Enver'in bu işaretindeki büyüye tutuldu. Birkaç adım yürüdü, sonra bir başkaldırıcının sözünü dinlemenin tereddütüyle duraladı, yanaşamadı. Sözde bu ihtilalin sırrı, o aralık askerin bir hareketine bağlı gibiydi. Bu manzaranın son evresi olarak, Ömer Naci'nin o perişan ve coşkun kılığıyla bir daha ortaya atıldığını gördüm ve gittikçe çoğalan seyirciler arasından çıktım, çekildim.

Tarihçilerin Babıâli Baskını dedikleri şeydir bu.

O sıralar, Osmanlı İmparatorluğu en kara günlerini yaşıyordur.

Bulgar orduları Çatalca'ya inmiştir.

Hükümet, Bulgarlarla apar topar bir bırakışma imzalamış, şimdi Edirne'yi onlara vermenin yollarını araştırıyordur. Halksa, yiğitçe savunmasını daha da sürdüren Edirne Kalesi'nin düşmana verilmesine karşıdır. İttihat ve Terakki bu durumdan yararlanarak Babıâli Baskını'nı düzenlemiş, Kâmil Paşa Kabinesini al aşağı etmiştir.

Gerçi Babıâli'ye saldırarak Hükümetin devrileceği çok önceden haber alınmıştır ama Meclis-i Vükela'nın tek önlemi Babıâli'ye bir bölük asker getirtmek olmuştur. O da, baskın günü talime çıkılarak, yerine, Anadolu rediflerinden, yeni silah altına alınmış bir birlik bırakılmıştır.

Şimdi de baskının filmini çekmek için, saatlerimizi, öğleden sonra ikiye ayarlayıp Meclis-i Vükela odasından içeri dalalım.

– Motor... Başla!

Yakın planda Sadrazam Kâmil Paşa'nın beyaz çalı sakalı ve koskoca burnu. Ama onu burada tutmamıza olanak yok. Mabeyn Başkâtibi Padişahın bir buyruğunu getirmiştir. Kâmil Paşa onu kabul etmek için kendi odasına geçer.

Kamera bu kez Harbiye Nazırı Nazım Paşa'yı görür. Kamera onun üstünde iken sofadan silah sesleri işitilir. Yakın planda: Nazım Paşa'nın baskın konusunda ne kadar aldanmış olduğunu gösteren yüzü. Orta planda: Nazım Paşa ile Dahiliye Nazırı Ahmet Reşit Bey. Harbiye Nazırı arkadaşına utanç ve acı ile bakmaktadır. Genel plan: Nazım Paşa, sofaya doğru hızlı hızlı yürüyerek odadan dışarı çıkar. Şeyhülislam Cemalettin Efendi de çıkar. O, önceden tasarladığı güvenli bir yere gidiyordur ama kamerada Şeyhülislamın kafasından geçenler yer almaz. Bunların arkasından öteki nazırlar da birer birer sıvışırlar. Şimdi kamera Dahiliye Nazırı ile Evkaf Nazırı Ziya Paşa'yı ve Bahriye Nezareti vekâletinde bulunan Bahriye Feriki Rüstem Paşa'yı görür. Çünkü odada onlardan başka kimse kalmamıştır.

Kamera odada dolaşırken revolver sesleri de aralıklı olarak sürgit oluyordur. Dahiliye Nazırı aklından Babıâli'deki bölüğün neredeyse işe el koyacağını düşünüyordur ama kamera bunları da çekmez. Yalnız Dahiliye Nazırı'nın pencereye yaklaşıp, camdan dışarı dikizlediğini görür.

Dış sahne. Kamera yaşlı, sakat, cılız birtakım askerler görür. Tüfeklerini bir sopa gibi ortalarından tutmuş, sağa sola bakınıp duruyorlardır. Kamera bunların yanında bir subay ararsa da bulamaz.

Dış sahne. Babıâli'nin ön kapısı. Kapı önünde nöbet bekleyen iki er. Sağdan soldan fırlayan baskıncılar, dan, dan, dan, iki eri de kurşunlarlar. Sadrazam yaveri Nazif Bey, arkasında altı kişi, kapının önünde görünür. Dan, dan, dan. Onlar da kurşunlanmışlardır. Baskıncılar bu kez camlı kapıyı kırmaya başlarlar.

Sahne bir iç sofayı canlandırır. Baskıncılar sofaya açılan camlı kapıyı kırıp içeri dolmuşlardır. Kamera Nazım Paşa ile Kıbrıslı Tevfik Bey'i görür. İkisi de öfkeyle baskıncılara doğru ilerler.

Gelen plan: Baskıncılar da Nazım Paşa ile Kıbrıslızade'ye doğru ilerliyorlardır. Dan, dan, dan. Harbiye Nazırı ile emir subayı da şehit düşmüşlerdir.

Kamera şimdi Almanya Elçiliği Baştercümanı ile Anadolu Şimendiferler Genel Müdürü Bay Huguenin'i görür. Ellerinde kâğıtkalem boyuna not alıyorlardır. Onları Dahiliye Nazırı da görmüş ve aklından şöyle geçirmiştir:

– Belki Alman Elçisi Baron Marşal'ın buyruğuyla buraya gelmişlerdir. Ama bobin bittiği için kamera onun düşüncesini değil, kendisini bile görüntüleyememiştir.

Ölüm haberi yalıya akşama doğru geldiğinde herkes yolda yol şaşmıştır. Öldü mü, ölmedi mi? Yine de pek belli değildir. Mevhibe Bebek, Kıbrıslıların dayızadesi Feride Hanım'ı alarak bir sandala atlar, Bebek'e geçer. Oradan bir araba ile ver elini Babıâli. Yazık ki yazık, her haber Tevfik'in ölümünü doğruluyordur. Öte yandan Şevket'le Nazım da tutuklanmıştır. Şevket Bekirağa Bölüğü'ne, Nazım Zaptiye Nezareti'ne kapatılmıştır.

Beş yüzyıldan uzun beş gün sonra Şevket çıkagelir. Sıskalaşmış, sararmış, sakalı uzamış, tanınmaz olmuştur. Sağdır ya, yalıdakiler katmerli sevinçlere boğulurlar. Nazım'ı da bırakmışlardır. Yalnız o, kendini yalıda güven altında görememiş, Şişli'de yabancı bir dostun evine sığınmıştır.

Gelgelelim, Tevfik'in acısı yalının üstüne bir ölüm sessizliği serpmiştir. Çevrede hafiye oğlu hafiyeler. Bunlardan biri, bahçıvan çırağı olarak, yalıya bile kapılanmıştır. Kıbrıslılar onu biliyorlar, ama seslerini çıkarmıyorlardır.

Bir kendimizi bu kez de Babıâli Baskını'nın ertesi gününe kaydıralım.

Kara haber gazetelerde bir kaza kurşununa bağlanarak veriliyordur. Yalıdakiler, hiç değilse Tevfik'in ölüsünü almak isteğindedirler. Bir gün önce Mevhibe Bebek ile Feride Hanım Babıâli'ye gittiklerinde, durumlarına acıyan yaşlı bir adam, onlara vurulanların bir muşla Selimiye'ye götürülüp gömüleceklerini söylemiştir ama bu, hiçbir şey demek değildir.

Dikkat, dikkat! Artık lamı cimi yok, Yahya Kemal iyisinden iş başındadır.

Arkadaşının ölüsünü aramak görevi ona verilmiş, o da alessabah Kandilli'den şehre inmiştir. Ölüyü kimden soracağını düşünürken karşısına Ömer Naci çıkar. Sağında Silahçı Tahsin, solunda Fedai Eyüp. Şairimizi görünce üzünçlü bir yüz takınır. Tevfik'le yakın arkadaşlığını biliyordur. Kendine özgü şımarıklığıyla gelir, Şairimizin koluna girer. Girmesinin tezine de sözü Tevfik'e getirir:

– İhtilalin cilveleri bu! Hep en iyileri yere serilir. Tevfik'i namusu öldürdü. Ben de senin kadar yandım inan. Ah, neye o saat oradaydı? Fransız İhtilali tarihini birlikte okuduk. İhtilalin cilveleri böyledir. Sen benden iyi bilirsin.

Ömer Naci, laf kesiyor da kesiyordur.

Yahya Kemal onu uzun uzun dinler. Sonunda bir zamanki arkadaşlıkları adına, Tevfik'in ölüsünü bulmak için yardımını ister.

Ömer Naci mırın-kırın üzerine çalışmaya başlar.

Yahya Kemal onun duygulu yanını tanımıştır. Fransız İhtilali tarihinden birkaç örnekle serzenişte bulunur. Bunlar hemen etkisini gösterir. Ölüyü almaya söz verir.

İki eski Paris yolcusu şimdi Köprüden Bahçekapı'ya doğru yürüyorlardır. İş Bankası'nın oradaki Sebil'in yanına geldikleri vakit, deminden beri konuşmalarını dinlemiş olan Silahçı Tahsin Yahya Kemal'in kulağına doğru eğilerek der ki:

– Nafile yoruluyorsunuz Beyefendi! Bu sabah Süleymaniye mezarlığına gömdüler.

Oh, Ömer Naci sözünden kurtulmuştur.

Yahya Kemal ise doğru Süleymaniye Mezarlığı'na koşar.

Şairimizin deyişiyle, işin ne aslı, ne de faslı vardır.

Şairimiz bal gibi atlatılmıştır.

Sözün kısası, ölüyü bulmak Itri şairine bir dert olmuştur.

Her sabah yeni bir çareye başvuruyor, her akşam yalıya eli boş dönüyordur.

Hah, Tevfik'in İsmail Hakkı Bey adında, Mekteb-i Harbiye'den bir arkadaşı vardır. Cafer Tayyar Bey'in kardeşidir ve de Selimiye komutanıdır. Yahya Kemal bir de onun karşısına çıkar.

Yahya konuşur, o kemküm çeker. Yahya konuşur, o kemküm çeker. Sonunda Yahya'nın tepesi atmıştır:

– Tevfik'in Loti ve Claude Farrére gibi yabancı dostları da var. Bu büyük insanlar Türkleri bugünlerde bütün dünyaya karşı savunuyorlar, yarın da İstanbul'a gelecekler. Onlar sizin gibi değil, vefalı dostlardır. Tevfik'in mezarını ararlar. Bu biçimde gizli tutulduğunu haber alırlarsa, hepimiz üzerine çok çirkin bir düşünceye varırlar.

Bu sözler Selimiye Komutanı'nın kafasını bulandırmıştır:

– Beni üç gün sonra, yine burada görmeye geliniz.

Üç uzun gün!

Tevfik'in mezarı belirlenmiştir.

Karacaahmet'te, suterazisi olan köşeye yakın bir yerdedir.

Yalıdakiler yeniden ağlamaya geçmişlerdir.

Olsun, hem ağlıyorlar, hem de Tevfik'in mezarı bulundu diye seviniyorlardır.

Ertesi gün Yahya Kemal oraya Şevket'i de götürür.

Bir gün, iki gün. Bizimkilerin içine bir erik kurusu düşer: Tevfik gerçekten o mezarda mı?

Şevket, mezarı açtırmayı aklına koymuştur.

Hükümet yolundan bunu sağlamak olanaksızdır ama Halit Bey bir şeyler yapar. Mezarcılarla anlaşmıştır. Bir akşam, hava kararınca, mezarı açtırabilecektir.

O akşam, o saat gelir. Şevket, Yahya Kemal, Halit Karacaahmet'tedirler. Bundan sonrasını Yahya Kemal anlatsın ki tüylerimiz diken diken olsun:

– Mezarcılar geldiler, bizden yapacaklarını saklı tutacağımız üzerine söz aldıktan sonra işe giriştiler. Biz arkamızı birer mezartaşına dayamış, işin bitmesini heyecanla bekliyorduk. Uzaktan

gördük ki, mezar taşını kaldırdılar. Baş mezarcı bize işaret çekti. Mezarın başına geldik. Biraz sonra kabirde yatan bir cesedi beline kadar açtılar. Ceset mürekkeple ovulmuş gibi siyahtı. Siyah tunçtan bir heykele benziyordu. Ben Tevfik'i tanıyamadım. Ama kardeşi Şevket hemen tanıdı: "O! Kendi!" dedi. Kardeş, kardeşin çıplak vücudunu ne kadar değişse, doğal bir aşinalıkla tanıyabilir. Ve cesette iki kurşun yarası görünüyordu. Biri sol gözün buruna yakın çukurunda, biri de göğüste, sol memenin üzerindeydi. Yaralarda kurtlar kaynaşıyordu. Bir süre Tevfik'in yüzüne baktık. İçimizde bunun son görüş olduğu duygusu vardı. Mezarcılar artık kabri kapayacaklarını bildirdiler. Şevket bir türlü ayrılamıyordu. Onu güç çektik.

Ey okur, bir memleketin işlerine telaş geldi mi, bil ki orada tutuklamalar bolca olur.

Bu mezarlık gezisinden birkaç gün sonra da Şevket ikinci kez tutuklanmıştır. Şevket'in Trakya'da görevde bulunan bir arkadaşı vardır ki, kendisine mektup yazıp başsağlığı dilerken, ölüme neden olanları da bir güzel yıkamıştır. Bu mektubu kimseler görmemiştir. Gelgelelim, Şevket'in karşılığı ele geçtiği için mektubun varlığı da ortaya çıkmıştır.

Bir gün, sabahın köründe, yalı basılır. Mektubu arayacaklardır. Kısa sürede odalar, salonlar, sofalar tanınmaz duruma gelmiştir. Çekmeceler, dolaplar boşaltılmış, çamaşırlar, çarşaflar oraya buraya atılmıştır. Nedir, aramalar hiçbir sonuç vermez. Mektup bulunamamıştır. Gelenler Şevket'i tutuklamaktan başka bir yol göremezler.

Sabahın o kör saatinde Yahya Kemal'le iki damat da yalıdadırlar. Onlara dokunmazlar.

Şimdi, bildiniz artık Kandilli'nin durumunu. Kaldı bir yalı ki bölüm doldu. O da Akıntıburnu'ndaki Edip Efendi yalısıdır. Onu da anlatalım ki kitabımız Bağdat Kalesi gibi 100 kaleye değer olsun.

Yalı iki bölümdür. Selamlık, Vaniköy'e, Harem de Kandilli'ye merhaba çeker.

Edip Efendi Tuna ve Yemen Defterdarlıkları ile Maliye Müsteşarlığı'nda bulunmuş, 1879 yılında da Bâlâ rütbesiyle Maliye Nazırlığı'na getirilmiştir. Maliye işlerini gönlünce yola sokamadığından ıvır-zıvır köpeklerin saldırısına takat getiremez bir duruma düşmüş ve kendi isteğiyle Maliye Nazırlığı'ndan Rüsumat Eminliğine geçmiştir.

Edip Efendi devletin alacağına şahin, vereceğine kargadır.

Mithat Paşa, bir tarihte, Rusçuk'ta bir yangın çıkınca ona şöyle demiştir:

– A babam, bu su, Tuna'nın bilinmeyen yerlere akıp giden suyudur. Üzerine titrediğin hazine gibi, biter tükenir şey değildir. Merak etme!

Çünkü Edip Efendi de yangını söndürmek için Tuna'ya hortumlarını veren tulumbacılara şu tembihi geçmiştir:

– Tulumbacılar dikkat edin, suyu israf ediyorsunuz.

Edip Efendi'nin eli de sıkıdır. Bir şemsiyesi vardır ki delik deşiktir. Sırsıklam olur da, yine de elden çıkarmaz. Onun için bir de şu öyküyü anlatırlar:

– Rüsumat Eminimiz, kendisi için, Orozdibak Müdürüne bir yeleklik sipariş etmiştir. Birkaç gün sonra kadife gelir. Bu, kırmızı noktaları olan siyah bir kumaştır. Edip Efendi kumaşı inceledikten sonra ederini sorar. Müdür:

– Üç mecidiye.

– Oooo, ben bu kadar pahalı şey giyemem.

– İki mecidiye veriniz.

– Yoo, malı da değerinden aşağı alamam.

Ne ki, Edip Efendi yalısını döşemeye kalkıştığı vakit varyemezliğini unutur. Onu zamanının en güzel, en pahalı eşyaları ile donatır.

Edip Efendi 1888 yılında ölmüştür. Yalıyı da ondan bir yıl önce, eski Maliye Nazırlarından çehre züğürdü Kâni Paşa'dan satınalmıştır. Yalının XIX. yüzyılın ilk yarısında yapıldığı kestirilmektedir. İlk sahibi Muammer Paşa'dır ki Kâni Paşa da ondan almıştır.

Yalının iki bölümü birbirine uzun mu uzun koridorlarla, alttan, üstten bağlıdır. Salonlar ve odalar da birbirinin içine geçmedir. Öyle ki bütün kapıları açıp Harem köşesinden bakıldığı vakit ta en uçtaki Selamlık köşesi görülür. Harem ve Selamlığın üst katında yumurta biçimi sofalar vardır. Altlarında da taşlıklar. İstanbul yalıları üzerine en şıkırdak yazıları yazmış olan Haluk Y. Şehsuvaroğlu, Haremin üst katındaki sofadan bir kapıyla setli bahçeye çıkıldığını, bahçeye bakan odaların da bol penceresi olduğunu söyler. Yapının cümle kapısı da Selamlık tarafındaymış. Buradan Selamlık taşlığına girilir, iki kesim arasındaki odadan, mabeynden, geçilerek Harem'e ulaşılırmış.

Edip Efendi yalıyı alınca iyi bir onarımdan da geçirmiş, Selamlıktaki tavan nakışları arasına kimi resimler yaptırmıştır. Şehsuvaroğlu, Selamlıkta, aşağıda beş oda, bodrum katında beş bölme, üst katta dört oda, iki salon bulunduğunu da yazar. Haremde ise üst katta sekiz oda, bir salon, alt katta bir koridor üzerine üç oda, bodrumda da üç oda ile bir hol vardır.

Aferinler bize ki, konuyu nereden aldık nereye getirdik.

Aman, aman, eleman, lafımızı artık toplayalım da eve sıvışmanın yollarını arayalım.

Bunca lakırdıdan sonra bir fırışka rüzgâr mı çıkar, keşişleme, dabur, şorok mu patlar, pek belli değildir.

Belli olan şudur ki, bir Yıldız yeli doğsa, gün değişir. O yel dolup tamam olursa, işler korkunçlaşır. Çünkü fırtına başlar. Rüzgârdan anlar kişiler böyle vakitlerde sokakta kalmaz. Kalırsa başına bela gelir.

Piri Reis *Kitab-ı Bahriyye*'sinde bunu böyle söylemiş, böyle yaptırmıştır.

Piyanolu Ases

– Padişahımız çok yaşa yanıyor!

Kandilli Sarayın yalı uşaklarından biri koşa koşa gelip Beyzade Celalettin Bey'e bu yanık havayı yetiştirmiştir.

Celalettin Bey ne olduğunu birdenbire çakamaz:

– Çıldırdın mı adam, ne diyorsun?

– Padişahımız çok yaşa yanıyor!

1900 yılı Ağustosunun son günündeyiz.

Sultan Hamit'in tahta çıkışının, yani cülusunun 25. yıldönümü kutlanıyor.

Camiler, saraylar, konaklar, köşkler, yalılar, sokaklar renk renk fenerler, bayraklar, taklar, havalelerle donatılmıştır. Her şeyin iyisini ve güzelini seven –kim sevmez– Beyzade Celalettin Bey de Kandilli Saray'ın bahçesini fenerlerle dayayıp döşediği gibi, arkadaki korunun tam ortasındaki bir yere de, iri iri harflerle "Padişahım Çok Yaşa" levhasını dikmiştir. O vakitler, İstanbul'da elektrik yaygın olmamakla, boş bir kasanın üstüne yerleştirilen yazı cam fenerlerle aydınlatılmıştır. Gelin görün, fenerlerden birinin kapağı açıldığı için de tahtalar mum aleviyle tutuşuvermiştir.

İşte Celalettin Bey'e kamançe edilen haber budur.

Yangın, sarayın içinde duyulunca, herkes birbirine girift olur. Bin teşekkür, Kandilli tulumbacılarına ki tez duyup, tez gelip ateşi bastırmışlardır. Yazı da onarımdan geçirilince donanma gecesi şenliğinden hiçbir şey eksik düşürülmemiş olur.

Donanma gecelerinde Boğaz'ın güzelliğine deyecek yoktur. İki kıyı da pırıl mı pırıl. Havai fişekler, çarhıfelekler, püskürtmeler, çanak-mehtapları durmadan çalışıyor.

25. cülus yılı! Breh, breh, breh!

Çubuklu'da Mısır Hıdivi Abbas Hilmi Paşa'nın gıcır gıcır kasrı elektriklerle havalanmıştır. Beylerbeyi'nde ise eski Hıdiv İsmail Paşa'nın kızı Fatma Hanım da, ondan geri kalmamak için, yalısından başka, dağları, tepeleri de donatmış.

Abdülhamit'in memleketi soğan-salataya çevirmesinin 25. yılı. Vay be, Defterdarburnu'ndan Arnavutköyü'ne değin sıra sıra dizilmiş sultan, şehzade yalıları da pürnur.

Kuruçeşme'de Şeyhülislam Cemalettin Efendi'nin, Adliye Nazırı Abdurrahman Paşa'nın, Dahiliye Nazırı Memduh Paşa'nın, Bahriye Nazırı Bozcaadalı Hüseyin Hüsnü Paşa'nın, Vaniköy'de Sırkâtibi Mustafa Paşa ile Serasker Rıza Paşa'nın yalıları, Çengelköy'de Vahdettin'in köşkü de ışıklar saçar ama bunlar beylik ışıklardır. Sadece yalı ya da köşkte oturanları aydınlatır. Bir metre öteden geçen halkın gözbebekleri bile belli olmaz.

Mabeyin Başkâtibi Arif Bey'in, İkinci Kâtip Arap İzzet'in, hafiyeler başbuğu, bol üfürük ve bol tükürük Ebülhüda'nın --onun oğlu da hafiyedir– Beşiktaş aslanı Yedi-Sekiz Hasan Paşa'nın, yine hafiyelik üstüne çalışan Sakallı Mehmet Paşa'nın ve daha nice nice padişah bendelerinin konak ve yalıları da sağlam donanımdadır. Çokluk, göklere baş çeken duvarlar arkasına sığınmış olan bu saray yavrularından bir ince saz sesi yükselir ki, dışarıdan dinleyenlere sivrisinek vızıltısı gelir. Aralık, aralık da bart-burt bando mızıka gürültüsü. Bunların sokak kapılarını da, belleri Karadağ tabancalı Arnavutlar bekler.

Ne ki, gerçek donanma Emine Hanımefendi'nin Bebek'teki yalısında izlenmelidir. Valdepaşa diye anılan Emine Hanımefendi –Hıdiv Abbas Hilmi Paşa'nın annesi– günlerce önceden hazırlıklara geçer.

İnce marangozlar aport edilmiş, kıyıya, boydan boya, oya gibi arapkâri tahta havaleler çekilmiştir. Lal kadife perdeler, sırma sa-

çaklarla da sarıp sarmalanmıştır. Renk renk ampuller ise yalı ile arkadaki köşk ve koruyu benzersiz ışıklara boğuyordur.

O günlerde, Mabeyinci Faik Bey –onun yalısı da Bebek'tedir– Müşir Fuat Paşa'nı kulağına şunu fısıldayacaktır:

– Valdepaşa, Abbas Hilmi Paşa gibi, Avrupa'dan elektrik motoru getirtmiş. Sırttaki köşke, renkli ampullerle "Padişahım Çok Yaşa" yazmış. Yeşil, kırmızı, eflatun, sarı ve sütbeyaz. Ampullerin birini yakıp, birini söndürüyor. O kadar güzel ki bizim donanma sönük kaldı.

Müşir Fuat Paşa elektrik motorunu es geçmiştir. Çünkü onun köşkünde de var. Ama türlü renkteki ampuller için şu karşılığı yapıştırır:

– Bu renklerin anlamlarını anladın mı Faik Bey? Bilirsin, Sarayda birkaç hizip var. Ebülhüda Efendi, Fehim Paşa, Arap İzzet Paşa, Basurcu Agâh Paşa takımları ve en sonra da hiçbir şeye karışmadan süt dökmüş kedi gibi oturanlar. Yeşil Ebülhüda Efendi, kırmızı Fehim Paşa, eflatun her tarafa dönen Arap İzzet Paşa, karantina rengi olan sarı Basurcu Agâh Paşa hizbine, beyaz da sütdökmüşlere işarettir.

Valdepaşa yalısından 40-50 metre açıkta ise bir sürü duba. Çanak-mehtapları, çarhıfelekler, dahmeler burada da geçerli. Sermet Muhtar Alus onlar için:

– Yak bre yak! Sabaha kadar tükenir değil.

diyecektir. Biraz ötede de Hıdiv'in *El Mahrusa* yatı. Güvertesinde, tepeden tırnağa beyazlar içinde, mızıkacılar boyuna Hamidiye marşını patlatıyorlar.

Bebek'ten Kadıköy'e sıçrayacak olursanız, Kalamış'ta da Müşir Fuat Paşa'nın köşkü. Papaapa, pappapaaa! Burası da gündüz gibi. Köşkü, 1888 yılında Abdülhamit armağan etmiştir. Paşa da, sonradan köşkün iki yanındaki geniş arsaları alarak burayı Hyde Park'a çevirmiştir. Bahçeye tahtadan bir kule de kondurulmuştur ki Galata Kulesi kaç para? Üstünde de üç, dört yıl önce Avrupa'dan getirttiği bir projektör. İstanbul'un ilk projektörü.

Sultan Hamit bu köşkten başka, 1890 yıllarında, Paşaya birkaç maden ocağı da bağışlamıştır. Bunlardan biri çok verimkâr çıktığından Paşa onu Fransızlara yüksek bir bedel karşılığında satarak zenginliğine zenginlik katmıştır.

Fuat Paşa Elena Kahramanı diye de anılır. 1877-1878 Türk-Rus Savaşı'nda Gazi Osman Paşa Plevne'de sarılırken, o da Elena'da sarılmıştır. Ama o Rus ordusunu öyle bir yenilgiye uğratmıştır ki Ruslar toplarını bile bırakarak kaçmışlardır.

Ama Elena Kahramanı'na Deli Fuat Paşa da derler.

Hemen hemen aynı yıllarda Sultan Hamit'in

– Bir delinin eline mi kaldık?

demesinden çıkmıştır bu da.

Nedir, Paşa kendisine deli denilmesinden pek memnundur. Deliliğin akıllılık, evliyalık gibi bir şey olduğuna inanıyordur. Son yıllarında, bir gün laf arasına şunu kıstırır:

– Zaten ben deliyim.

– Estağfurullah, tam tersi, çok akıllısınız.

– Aman Alahım! 80 yıldır, ben akıllıyım, diyordum, herkes bana deli diyordu. Şimdi ben deliyim, diyorum herkes akıllısın diyor. Onlar mı deli ben mi?

Gerçeğini ararsanız Sultan Hamit Paşa'yı hem sever, hem de ondan çekinir. Bu korku, Fehim Paşa'nın curnalleriyle pekiştirilince, 1902 Şubatında, Beşiktaş önlerinde, her an padişah buyruğu bekleyen İzzettin Vapuru alıp Beyrut'a götürür. Oradan da sürgün yeri olan Şam'a gönderilir.

O çağda sünnetler, çokluk donanma gecelerine denk düşürülür. Bundan bir yıl öce, yani 1899 yılı donanma şenliğinde de, Burhan Felek bir genel sünnet düğününe katılmış, bu düğünlerde Sultan Hamit sünnetlilere birer altın lira çeyreği dağıttığından, o da çeyreği aldığı gibi cebine indirmiştir.

Bu akşam Deli Fuat Paşa da Kalamış'taki köşkünde oğullarını, sünnet ettiriyor. Paşanın, Nebile, Seyrandil, İnşirah Hanımefendilerden olma 18 çocuğu vardır. Yedi kız, 11 oğlan. Bunlardan

Hulusi Fuat Tugay –ki bu akşam 10 yaşındadır– ilkin doktor olacak, sonra da Hariciyeye atlayacaktır. Demokrat Parti zamanında da, Kahire Elçisi iken, Nasır'la bozuşarak emekliliğini isteyecektir. Ağabeysi Esat Fuat bey de –ki bu akşam 16 yaşındadır– hariciyecidir. Petersburg, Atina elçiliklerinde bulunmuş, Balkan Savaşı'nda da Sadrazamlık tercümanlığına gelmiştir. Bu görevde iken, Sadrazam Kâmil, Mahmut Şevket ve Sait Halim Paşalarla ve özellikle de Talat Paşa ile birçok yolculuklar yapmış, Kırım'da Rus çarlarının yazlığa geldikleri Livadya şehrine ve dost devletlerin karargâhlarına gitmiştir. Birkaç dil konuşur. İncelik uzmanıdır. Burhan Felek, onun yemeğe olan merakının da her şeyi bastırdığını söyler. Yalnız Türk mutfağı konusunda pek tutucudur. Alafranga mutfağın Türk yemeklerini soysuzlaştırdığına inanır. *50 Türk Yemeği* adında bir kitap da yazmıştır. Bunların arasında ekşili pırasa da vardır ki, zamanında çok kişilerin ağzını sulandırmıştır.

Doğrusunu ararsanız, Deli Fuat Paşa çocuklarının sayısını da bilmez. Adlarını da bilmez. Onları sofraya yaş sırasına göre oturtur. Arkasından da hepsi tamam mı diye bir bir sayar. Gerektiğinde onları "3 numara", "7 numara" diye çağırır.

Sünnet çocukları bahçeye kurulan çadırlardadır.

Kıl kuyruk kişiler de çadırların önündeki kanapelere, koltuklara dağıtılmıştır. Deli Fuat Paşa, elleri arkasında, konuklarına pohpoh çekmekten bir an geri kalmıyor. Arada bir de, ötelerde dalga geçen Hıristiyan uşaklara sesleniyor:

– Alfred, des fruits glacés à ces dames. Demètre, des sirops à ces messieurs Georges, cigarettes à nos convives.

Mızıka saz, davul-zurna... Bir curcuna ki kimse oralı değil. Binlerce kadın-erkek tıkınıyor da tıkınıyor.

Bağdat Caddesi'nde, Akdeniz Filo Kumandanı Rami Paşa'nın köşkünde de Şehzade Yusuf İzzettin Efendi'nin kızkardeşi Saliha Sultan oturuyor. Biz oraya da yanaşmayalım da Kozyatağı'nda Bab-ı Seraskeri Masraf Nazırı Edirneli Hasan Paşa'nın köşküne konuk olalım. Medet bre medet! Burası da davullar, zurnalarla cülus harmanını savurmakta.

Bir yanda pehlivanlar, bir yanda köçekler, çengiler.

Biraz sonra Hayali Kâtip Salih de ortaya atılıp hünerini gösterecek.

Erenköy'ün eski istasyon caddesine çıkıp sola kıvrılınca da Uzun Zühtü Bey'in donanması ile burun buruna gelinir.

Bahçe, insana heyheyler getirecek bir büyüklükte.

Çevresi, fırdolayı, Diyarbakır Kalesi duvarları.

İçi de tıklım tıklım ağaç. Taflanlar, sarmaşıklar... Menekşe, yasemin, leylak kokuları ise burun düşürüyor.

Kalabalık da ona göre.

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi mümeyyizlerinden, rütbe-i saniyeli Koska Güzeli Faik Bey de bu akşam burada. Yüzü pembe ve kırışıksız, gözleri süzük, fesi kaşına yıkık, kravatı alaz taraz, parmakları karanfil bıyığında, tombul, tombul karılara doğru ilerliyor. Çapkın ki bu kadar olur. Yanında da iki arkadaşı. Bunlardan biri Kadıköy'lü Kaptan Reşit. Ahmet Rasim'in tonton adını verdiği, Kadıköy'e işleyen vapurlardan birinin kaptanı. Belki 5 numaralının. Çok yakışıklı, çok bıçkın, çok hovarda. Eski Tersanelilerden. Kadıköy'de, Cevizlik'te oturur. Ötekisi Einstein. Ufak-tefek, sıska ve *Selaniki Tarihi* yazarı Mustafa Efendi gibi Selanikli. Gerçekte, Koska Güzeli Faik Bey'le tanışması yıllarca sonradır ama bizim üstelememize dayanamayarak, o da bu akşam kapağı buraya attı. Einstein'in İstanbul'da bir kapısından girip, öteki kapısından çıkmadığı okul kalmamıştır. Felsefeye ve tarihe pek düşkündür. Sizin anlayacağınız ukalanın teki. Ünlü bilgin Einstein ile bir hısımlığı yok ama zamanın göreli olduğu kuramını adaşından önce ortaya atan odur. Yalnız o, zaman sözcüğüyle zamane kadınlarını anlatmaktadır.

Koska Güzeli ile arkadaşları sanki bir bal çanağının içine düşmüşlerdir. Tepeleri goguruklu, çok ince peçeli, dirseklere kadar pelerinli, birbirleriyle fan-fin-fon konuşan şık mı şık huriler sağdan sola seyirtiyorsa, muşabak ve ciğerdeldi işlemeli –bunlar yine Sermet Muhtar'ın sözleridir– Kozan tülbendi başörtülerini kulaklarından arkaya dolamış, alın kabartmaları ve yan zülüfleri

meydanda, dekolte göğüsleri tenteneler, çıplak kolları helheller içinde, türlü türlü yeldirmeli, renk renk Halep maşlahlı cennetten çıkmış gülbeşekerler de soldan sağa pervaz ediyorlardır.

Kameriyedeki saz takımı da en dokunaklı havasını patlatmakta. Fener, fener, fener. Ortalık apaydınlık. Hele çanak-mehtapları yanınca her yer günlük, güneşlik kesildi.

Şimdi biz yeniden Bağdat Caddesi'ne inip, oradan da Bostancı'ya Nafia Nezareti Muhasebecisi Sadi Bey'in kuş kafesini andıran köşküne vuralım. İstanbul'un ünlü donanmacılarından biri de Sadi Bey'dir ki bahçesindeki –şimdiler Koru Park denilen yer– pervazlı çifte rüzgâr tulumbası çok alkış alır.

Bahçedeki süs ağaçları ile katmerli güller üzerine çiçek yoktur. Duvarlarla kameriyeler de sarmaşık, hanımeli ve yaseminle örtülü. Bahçe kapısı da bayraklar, tuğralı Osmanlı arması ve fenerlerle donatılmış. Kapının iki yanında birer sokak feneri ki bunlar da bayraklarla süslü.

Burada, Uzun Zühtü Bey'in bahçesinin tersine, hanımlar ve beyler ayrı yerlerde eğleniyorlar. Harfendazlık, göz-kaş işareti, yılışıklık diye bir şey aramayın. Ortalıkta resmi ve sivil polisler mekik dokuyor. Birinin ayranı kabardı mı, hadi hop dışarı.

Ey okurlar, bu satırları dikkatle oku: Kitabımız sona ermektedir. Bu anlatılanları bir daha hiçbir yerde bulamazsın.

Sadi Bey kibar, uyanık ve musiki düşkünüdür. Bayram ve donanma gecelerinin dışında da, dairelerde kalem kâtibi olarak çalışan sazende ve hanendeleri de zaman zaman yanları cihannümalı, koltuk ve kanapesi de yüksek voltajlı köşküne toplar. Rüzgârlı şölenlerden sonra, cep harçlıklarıyla herkesin gönlünü yakar. Yaza rastlayan ramazanlarda ise, köşkün bahçesinde, türlü çiçeklerden örülmüş çardakların altında, birer, ikişer, üçer kişilik iftar sofraları kurdurur. Genişçe bir alanda da 25-30 kişi kaldıran bir sofra hazır edilmiştir. Bu da her akşam, başta gıygıycılar, çeşitli konuklarla dolup dolup boşalır. Sadi Bey'in topluluklarında çok bulunmuş, çok rakı içmiş olan besteci ve okuyucu Lemi Atlı şöyle anlatacaktır:

– İki üç kişinin bir yerde toplanmasını istemeyen ve bu iş için bir sürü hafiye kullanan Abdülhamit'in, Sadi Bey'in köşkündeki bu padişahsal yaşama göz yummasını, o zamanki büyükler türlü türlü yorumlarla anlamaya çalışırlardı.

Bu topluluklara katılanlardan biri de Kemani Memduh'un, olağanüstü lavta ustası eniştesidir. Columbia Plak Şirketi'nin çalgıcılarından Udi Hasan'ın babası da olan bu adam için Lemi Atlı "Adı meçhulüm olmuştur" diyecektir. Oysa, Lemi Atlıların evinde, bir gece, kemani Şeref Dürri, Hacı Arif Bey, Santuri Ethem, Kanuni Şemsi, Giriftzen Rıza, Udi Basri Bey, Beylerbeyli Hakkı, Hacı Kerami Efendi, Domates Ahmet Bey ile Hafız Yusuf Efendi bir araya geldikleri vakit, bu Enişte Bey de lavtasını pırpırlatmış ve "umumen hayretler" uyandırmıştır.

Sadi Bey her cülusta, Şirketi Hayriye'den bir vapur da kiralar. İyice donattıktan sonra Boğaz'da gezdirir ki, Boğaz'daki mehtabiyeleri ve saz şölenlerini ortaya döktüğümüzde o da, içindeki kerizcilerle birlikte okurlarımızın iskandiline sunulacaktır.

Yüz bin ah ki, şimdilik kitabımız son bulmaktadır.

Biz de son kez kameralarımızı Yıldız'a çevirelim.

Bakalım şap şap kalabalık o donanma günü, orada ne gırgır atar.

Aaaa, işte buna şaştık. Kurumlar, bankerler, parababaları, vezirler kısacası kursağında padişah nimeti olan herkes şakşağını çekmiş Sultan Hamit'e peşkeşini toka ediyordur.

Osmanlı Bankası kıyak bir piyano vermiştir ki, Paris Panayırı'ndan 15 bin kayme sayılarak satın alınmıştır. Düyun-u Umumiye, Zatı Şahane'nin evetlik göstereceği bir hayır işine harcanmak üzere bin lira sunmuştur. Tütün Rejisi de aynı işi yapmıştır. Osmanlı Tramvay Şirketi ise, büyük taklalar atmıştır.

Saraydaki kutlamalar da şıngır mı şıngır.

Bu yıl, sömürücü ve süpürücü tüm devletler –Abdülhamit'e Kızıl Sultan adını vererek saldırdıklarını unutarak– elçileri aracılığı ile kutlamada bulunmayı azımsamışlar ve özel delegeler göndermişlerdir. İngiltere ve Rusya en şanlı amirallerini, Fransa bir

süvari generalini, Almanya büyük bir üçkâğıtçıyı, İtalya bir amiralini yollamıştır. Romanya ve Sırbistan kelli-felli birer kurulla arz-ı ububiyet eylerken Bulgaristan da hemen hemen bütün bakanlar kurulunu İstanbul'a aktarmıştır. Bu arada, Yunanistan hiç kimseyi göndermemiştir. Yunan Elçisi Bay Mavrokordato da, rastlantı gereği, başka bir yerde bulunmuş, kutlamaya sadece maslahatgüzar katılmıştır. İran Şahı ise ailesi ileri gelenlerinden birini postalamıştır. Tütün Rejisi Genel Müdürü Bay Louis Rambert bu yağcılık işleri üzerine şu yargıyı kesecektir:

– İmparatorluğun bu eski parçaları bağlılıklarını yenilediler ama vergilerini vermediler.

Aman, amanlar, o günün sabahı, bütün bu cafcaflı kurullar Beyoğlu sokaklarını pek tantanalı bir biçimde dolaşmışlardır. Has ahırdan ayrılan arabalara binilmiştir. Büyük devletler kurullarına dört atlı, küçüklerine de iki atlı arabalar verilmiş, önlerine de mızraklı süvari alayı sürülmüştür.

Bütün bu kurullar daha sonra Saray'a giderek arz-ı tekrimatta bulunmuşlardır. Hükümdar ve hükümetlerin, namelerini sunmuşlardır.

Ey okur, ömür bir öyküdür. İsterseniz bu öykünün sonunu da Bay Louis Rambert'in günlüğünden izleyelim:

– Sultan Hamit, kendisine sunulan mektupları, çevresinde devlet ileri gelenleri olduğu halde, kabul etti. Tercümanlık görevini Hariciye Nazırı Tevfik Paşa yapıyordu. Sultan Hamit'in şan ve şerefi, bir günlüğüne, geçici ve yapma bir parlaklığa büründü. Kendisine değerli armağanlar verildi. Devlet görevlileri aylık almamışlarsa da sızlanmalarını kestiler. Ulus bile, bir an çektiği yoksulluğu unuttu. Cumartesi bütün şehir ve bütün Boğaz dünya almaz ışıklarla bezendi. Seraskerin –Rıza Paşa'nın– konağına, yemeğe çağrılmıştım. Giderken, Yıldız Caddesi'nden arabamla ilerleyemedim. İnip yaya yürüdüm. Yollar çok kalabalıktı. Paşa, konağında yemek salonunun açılış törenini yapıyor. Bir hayli konuk vardı. Bir artist, piyanoda, kimi parçalar çaldı. Bir matmazel de fiyakalı şarkılar okudu. Sonra, birtakım Türk hanendeler, garip biçimde kirişli sazlar kullanarak, bitmek tükenmek bilmeyen ve bu-

rundan söylenen parçalar döktürdüler. Sonra yemeğe buyur edildik. Ama ben erken yemek yediğim için burada önümden geçen piyataları saymaktan başka bir şey yapmadım. Çünkü saat sekizde yemek yerim. Konakta ise sofraya on buçukta oturuldu. Halk arasında şenlik bir gün sürdü. Ertesi pazar günü ve daha sonraki gün Sarayda şölenler çekildi. İstanbul'a gelen delegelerle elçilik görevlileri çağrıldı. Yarı resmi daireler görevlileri ise çağrılmadı. Reji, Osmanlı Bankası, Şimendiferler ileri gelenleri de çağrılmadı. Gerçekte var olmayan para harcandı. Maliye Nazırı –Ahmet Reşat Efendi– parasızlıktan ne yapacağını düşünmeye başladı.

Donanma günleri bütün gözler de pencerelerdedir.

Fındıklı'dan Rumelihisarı'na, Üsküdar'dan Çubuklu'ya değin Boğaz'ı sağlı sollu taraya taraya, tabana kuvvet gelen, dili bir karış dışarıda, börtmüş yüzü kan-ter içinde, lastik yakalığı çözük, kıravatı yampiri, kalıpsız fesinin altında yazma mendil, soluk ceketli, yolluk pantalonlu biri beklenir. Adam yalının köşesinde görünür görünmez de çocuklar çığlığı basar:

– Gazeteci geliyor.

Adamcağız merhabayı çekmeden "Ölmüşlerinizin canı için, aman bir yudum su!" yalvarına yatar. Koca maşraba su ile bardak yetiştirilir. Muhabir Efendi –bunları yine Sermet Muhtar Alus anlatıyor– çömelip, bir avucuyla da tepesine bastırıp, bir, iki, üç, dört bardak suyu devirir. Arkasından kahve, kalıp cigarası sunulur. Gereken parayı bastın mı, ertesi günkü *İkdam, Sabah, Tercümanı Hakikat* gazetelerinde şenliğin yazıldı gitti. Ama bu da, üçüncü, ikinci, birinci sınıf olmak üzere derece derece. İki çeyreği verdin mi, yalının benzerlerinden kat enderkat üstün bir biçimde aydınlatılıp süslendiği, Padişaha gerekli bağlılığın gösterildiği yazılır. Mecidiyeyi mi gözden çıkardın, şatafat daha tamam, uslup daha renklidir. İki çeyrek daha mı toka ettin, artık cafcafa diyecek yoktur:

– Mükemmel ince saz ve orkestra takımları ta besabah trup etmişler, teganni ve terennüm eylemişlerdir. Fişekler, mehtaplar tutuşturularak etraf nurlara gark kılınmıştır.

Dedik ya, ömür bir öyküdür. Bu öykünün bir parçasını da, donanma gecelerinin ertesi günü yayınlanan gazetelerden birindeki ilana ayıralım:

– Dahiliye Nazırı Devletlu Memduh Paşa Hazretlerinin sahilhane-i âli-i asafaneleri ile üst tarafındaki köşkleri şan-ı âli-i sadakat ve ubudiyete elyak (kulluk şanına yakışır) bir biçimde binlerce parlak fevanis (fanuslar) ve encüm âdil kanadille (kandillerle) çok göz alıcı ve tantanalı ve benzerlerine kat kat üstün bir alımlılıkta ve latif ve makbul bir surette aydınlatılmış ve süslenmiştir. Uygun yerlere, Cenab-ı Hilafetpehaniye değin övgüler, ışıklı yazılarla, büyük tahtalar üzerine yerleştirilmiştir. Bayraklarla yüce Mecidi ve Osmani nişanlarının göklere nur saçan timsal-i mücessemleri de asılarak saygı genişletilmiş ve ziyaretçilere dondurma, limonata, şeker ve şuruplar ikramiyle hepsi de ağırlanmış ve padişaha bağlılık duygularının kanıtları herkesi memnunluğa sürüklemiştir. Donanmayı seyre gelenlerin "Padişahım çok yaşa" duası da tekrar –ale-t– tekrar (boyuna) gökleri çınlatmıştır.

Bu donanma gecesinin altına bir çizgi çizmek için yeniden Kandilli Saray'a dönmemiz gerekir.

Beyzade Celalettin Bey de bu akşam yalının selamlık kesiminde yabancı ve levanten dostlarına balo çekmektedir. Kandilli'nin bütün tanınmış aileleri, Glavani'ler, Kont Ostrorog'lar, Bodvi'ler, Clayton'lar buradadır. Polka, mazurka, kadril ve daha başka dansların pasaportlarını çıkarıyorlardır. Selamlıktan çalgı sesleri yükselirken de bahçede hafiyeler dolaşıyordur. Bunların işi gücü, olanı, biteni Yıldız'a curnal etmek. Hafiyeler koruda da bol bulamaçtır. Çünkü koru da mahşerullah. Kandilli ve Çengelköy halkı çoluklu, çocuklu akın etmişler. Mızıka burada da vardır ki geceyi Sultan Hamit marşıyla açmış, oturanların topunu ayağa kaldırmıştır.

Kitabımızın dibi göründüğüne göre Kandilli için daha önce söylemediğimizi şimdi söyleyelim.

Buraların Kandilli Bahçe adıyla ün salmasının nedeni şudur ki, Sultan IV. Murat Han Hazretleri Revan fethine gidecekleri sıra, Akıntıburnu'nun orada bir saray-ı âli yapılmasını buyurmuşlar ve

anılan gazadan 1632 yılında döndüklerinde, orada bina edilmiş yeni saraya –Edip Efendi Yalısı sonradan buranın yıkıntıları üzerine kondurulacaktır– göç etmişlerdir. Göçün tezine de Mehmet adında civanbaht bir şehzade dünyaya geldiğinden yedi gece kandil donanması olmuştur. İşte bu yüzden buralar Kandilli denilmekle ünlenmiştir.

Ne ki, Ahmet Mithat Efendi'ye sorarsanız, buranın cemaziyülevvelini şöyle dile getirir:

– Kandilli ötedenberi şöhretli bir yerdir. Fetihten sonra Rumlar buralardan çekildiklerinde Osmanlılar bu köye yüz vermediler. Pekçok zaman sonra tek-tük ziyaretçiler gelip giderlerdi. Kandilli diye şöhretgir olmasının nedeni şudur: Padişahlar gerek Göksu seyiryerinde, gerekse daha yukarıda, Çubuklu'da, akşama kadar eğlendikten sonra geceleri kayıkla dönerlerdi. Kandilli üzerinde bir papazın bahçesi vardı. Papaz belki iltifatı şahaneye erişirim diye, birçok kandiller yakardı. Yakın zamana kadar, orası Kandilli Bahçe diye bilinirken, sonra "Bahçe"si kaldırıldı.

1914 yılında Şirketi Hayriye'nin yayınladığı bir kitaba göre, Kandilli'de 85 evde kadın-erkek 700 müslüman, 75 evde kadınerkek 500 Rum, 25 evde 170 Ermeni ve 50 evde 200 yabancı oturur. Bu köyün günde verdiği yolcu ortalaması 485'tir. Yaz aylarıyla cuma ve pazar günleri de 400 konuğu vardır. Şirketi Hayriye'nin günlük geliri de ortalama 650 kuruştur.

Efendim, Kandilli'deki hamamın yakınındaki okulu yaptıran da Anadolu Kalemi Başhalifesi Mehmet Efendi'dir. Okul meydanındaki kuyuyu ise 1638 yılında Hatice Sultan açtırmıştır. Hüseyin Ayvansarayi'nin (Öl. 1786) *Hadikat-ül Cevami* adlı yapıtında anlattığına göre, Kandilli'de bundan başka, altı kuyu daha vardır. Birini, yine 1638'de, Sultan Murat Han Hazretlerinin silahtarlarından Siyavuş Ağa kazdırmıştır.

Hüseyin Ayvansarayi, Siyavuş Ağa'nın, Sultun İbrahim çağında, 1640 yılında, Deli Hüseyin Paşa'nın ikinci kez görevden alınmasında, üstüne paşalık eklenerek, Kaptanı Derya olduğunu da söyler. Siyavuş Paşa, 1651 yılı Ramazan-ı şerifinin dördüncü günü yani 21 Ağustos'ta da, Evliya Çelebi'nin ana tarafından akra-

bası Melek Ahmet Paşa yerine sadrazam da edilmiştir. Ne ki, bir ay, yedi gün sonra da Malkara'ya sürülmüştür. 1656 yılının 5 Martında ise, Zurnazen Mustafa Paşa yerine, yeniden sahib-i mühür olmuştur. Paşa bu kez de, eski sadrazamlığında olduğu gibi, birtakım işten atmalar, mansıp dağıtmalar, sürgünler ve kelle uçurmalarla vakit geçirmiştir. Sadrazamlığının 52. gününde de, ömür kuşunu avucundan kaçırarak Ali Paşa-i Atik, yani Atik Ali Paşa Camii'nin mezarlığına gömülmüştür.

Kandilli çarşısında gereği kadar dekâkin yani dükkânlar da vardır. IV. Mehmet çağında, XVII. yüzyılın ikinci yarısında, buralara *Nevabad* adının verildiği de söylenir. Sultan I. Mahmut da, 1751 yılında fevkani bir cami ile bir çeşme kondurmuştur.

Nimet Efendi ise, çeşmenin bittiği gün, güneşin batmasına iki saat kala işbu şiiri döktürmüştür ki bütün ölüleri diriltmiştir:

Ben piyano çalıyorum sen orada kaç yıl
Saçlarını at seni sevmeyi değiştiriyor çünkü
Ellerini at gözlerini at dudaklarını at yoksa
Ben seni öpüyorum senin dudaklarınla her gün

Senin gökyüzün benim gökyüzümden piyanolu
Kirpiklerini at gözlerini öpüyorum çünkü
Kaşlarını at ağzını at kulaklarını at
Ben seni okşuyorum senin esmerliğinle yoksa

Ben senin dişlerinle gülüyorum daha ne
Senin yıldızların her gece Beethovenli
Piyanoyu al seni düşünmeyi tutuyor çünkü
Ben seni sevdalıyorum sen orada kaç yıl

Eyvah, eyvah! Sanırsam, Nimet Efendi'nin şiiriyle bizim Salâh Birsel'in "Piyanolu Ases" şiirini birbirine karıştırdık.

Onu yazacaktık, bunu yazdık.

Ne oldu? Kâğıtlar mı karıştı? Yoksa bizim aklımız mı bulandı?

Eh, bir yazar bunca sayfa koşsun da, dünyasını şaşmasın, bu pek bindebirdir.

Her yazarın, kitabının sonunda, yaptığı işin bereketinden olarak, kaşı gözü solar, aklı vırvır olur ve de gün gün karnı şişer.

Bakındı! Bunu, bizim önceden hesaba alarak, karşımıza çıkan her şiire zarpadak dalmaktan kaçınmamız gerekirdi.

Doğrusu, bu yanılgı büyük bir yüzkaralığıdır.

Burada Ahmet Mithat Efendi olsa şöyle der:

– Okurlar "Bu kusur pek büyük bir kusurdur" yargısına varınca, hissiyat-ı derunlarında bir büyük değişiklik görerek, herhalde, yani velev ki zorunlu olsun, bir estağfurullah çekmekten geri kalmamışlardır.

Gelgelelim, biz Ahmet Mithat Efendi değiliz.

Paris'te Bir Türk adlı romanı da yazmıyoruz.

Okurların da, bugüne değin, içlerini ısıtan duyguları değiştirdikleri ne görülmüş, ne de duyulmuştur.

Yanılgı, yanılgıdır.

Yanlışımızı bilelim ki, bir daha böyle bir zirzopluğa ve hoppalığa kalkışmayalım.

Şunun şurasında kaç satırlık yerimiz kaldı?

Lakırdıyı çokça dolaştırmadan, artık açıklayalım ki, bu kitabın yazarı da biz değiliz, Salâh Birsel'dir.

İstanbul içinde camii ve çeşmesi yoktur ama Boğaziçi'nden ilk şıngır-mıngırı o çekmiş, Boğaziçi'nin gizli tarihini ilk o yazmıştır.

Bu kitabı karaladığı zaman ömrü altmış yıl oldu.

İstanbul'a ikinci gelişinde –1977 İlkyazı– Bostancı ve Anadolu yakası üzerine, yazarlıkla kalınca bu yapıta başlamıştır. Hicret-i Nebeviyenin 1394 tarihinde (M. 1979) Rebiülevvel ayının yirmi sekizi ve Şubatın yirmi beşinde, yani Pazar günü ikindi vakti de onu bütünledi.

Ey, her işin aşağısını, yukarısını bilen okur, hiç kuşkusuz, senden başka okur yoktur.

Taze yazarlar bile, beş bin altın imdat edilse de, okuma denizinden alarga dururlar.

Ama sen, ey okurlar okuru, insanlık göstermek dileğinde olduğun için, bir kitap görsen, ensesinden tuttuğun gibi silkelemeye başlarsın.

Boğaziçi Şıngır Mıngır'ı da kantarlayacak olursan, yargını tezine bildir ki bu güçsüz Salâh Birsel de yaptığı yalan mıdır, gerçek midir anlasın.

Eğer Boğaz'ı dolduran kalabalığa zulüm edildiğine varırsan, üç-beş kaporoza aldırmadan, kitabı tuttuğun gibi Boğaz sularına fırlatmaktan çekinme.

Çekinme ki, bu yoldan yeni geçecekler de bundan ışık alsınlar ve kendi işlerini işleyerek baharı bekler olsunlar.

– Bu zulüm Boğaz halkına değil, yazarın kendisinedir.

deyecek olursan, ha bak, o zaman da sevinç ve mutluluk kaldıracak bir pusulayı elden ele geçir ki Salâh Birsel'in yüreciği de az-biraz neşve bulsun.

Şimdilik son, vesselam.

ÜÇÜNCÜ KİTABIN SONU

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Abasıyanık, Sait Faik *Lüzumsuz Adam* - İstanbul, Boşboğaz Basımevi, 1948. *Alemdağında Var Bir Yılan* - İstanbul, Yeni Matbaa, 1954.

Abdurrahman Şeref *Tarih Muhasebeleri* - İstanbul, Matbaayı Amire, 1339.

Ahmet Fehim Bey *Hatıralar* - İstanbul, Kervan Kitapçılık Basın Sanayi A.Ş., 1977.

Ahmet Rasim *Osmanlı Tarihi* - İstanbul, Şemsi Matbaası, 1328. *Şehir Mektupları* - İstanbul, Kader Matbaası, 1328. *Şinasi* - İstanbul, Yeni Matbaa, 1927. *Fuhşi Atik ve Hamamcı Ülfet* - İstanbul, İstanbul Matbaası, 1958.

Ahmet Refik *Turhan Valide* - İstanbul, Amedi Matbaası, 1931. *Sokollu* - İstanbul, Orhaniye Matbaası, 1924. *Köprülüler* - İstanbul, Matbaayi Hayriye ve Şürekâsı, 1331.

Akbal, Oktay *Bulutun Rengi* - İstanbul, Yenilik Basımevi, 1954. *Yalnızlık Bana Yasak* - İstanbul, Son Telgraf Matbaası, 1967. *İstinye Suları* - İstanbul, Yenilik Basımevi, 1973.

Ali (Basiretçi) *İstanbul'da 50 Yıllık Önemli Olaylar* - İstanbul, Sümbül Basımevi, 1976.

Ali Haydar Mithat *Hatıralarım* - İstanbul, Güler Basımevi, 1946.

Ali Rıza (Balıkhane Nazırı) *Bir Zamanlar İstanbul* - İstanbul, Kervan Kitapçılık A.Ş., tarihsiz.

Ali Rıza - Mehmet Galip *XIII. Asr-ı Hicride Osmanlı Ricali* - İstanbul, Tercüman - 1001 Temel Eser, 1977.

Ali Seydi Bey *Teşrifat ve Teşkilatımız* - İstanbul, Kervan Kitapçılık A.Ş., tarihsiz.

Anonim *Boğaziçi-Şirketi Hayriyye* - İstanbul, Ahmet İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1330.

Atlı, Lemi *Hatıralar (Canlı Tarihler, cilt: 6)* - İstanbul, Türkiye Basımevi, 1947.

Ata, Tayyarzade Ahmet *Tarih-i Ata* - İstanbul, Şeyh Yahya Efendi Matbaası ve Basiretçi Ali Bey Matbaası, 1293.

Ayaşlı, Müeyyet *Dersaadet* - İstanbul, Doyuran Matbaası, 1975.

Aykaç, Fazıl Ahmet *Kırpıntı* - İstanbul, Yeni Matbaa, 1924.

Beyatlı, Yahya Kemal *Siyasi ve Edebi Portreler* - İstanbul, Baha Matbaası, 1968. *Siyasi Hikâyeler* - İstanbul, Baha Matbaası, 1968.

Celalettin Paşa (Velora) *Madalyonun Tersi* - İstanbul, Ünver Matbaası-Sebat Matbaası, 1970.

Cevdet Paşa (Ahmet) *Tezakir* - Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1. Cilt: 1953, 2. cilt: 1960, 3. cilt: 1963, 4. cilt: 1967. *Tarih-i Cevdet* - İstanbul, Hikmet Gazetecilik Ltd. Şirketi, 1972.

Danişmend, İsmail Hami *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* - İstanbul, Türkiye Basımevi ve Yaylacık Matbaası, 4. cilt: 1971, 5. cilt: 1972.

Danışman, Zuhuri *Sultan İkinci Abdülhamit Han* - İstanbul, Yeni Matbaa, 1966.

Dorys, Georges *Abdülhamit Intime* - Paris, 1903.

Ebüzziya Tevfik *Yeni Osmanlılar Tarihi* - (Bugünkü dile uygulayan: Ziyad Ebüzziya), İstanbul, Garanti Matbaası, 1973.

Eldem, Sedat Hakkı ve Ünver, A. Süheyl *Amucazade Hüseyin Paşa Yalısı* - İstanbul, Kâğıt ve Basım İşleri A.Ş., 1970.

Eremya Çelebi (Kömürcüyan) *İstanbul Tarihi* - İstanbul, Kutulmuş Basımevi, 1952.

Ergin, Osman Nuri *Türk Maarif Tarihi* - İstanbul, Eser Matbaası, 1977. *İstanbul Şehreminleri* - İstanbul, Şehremaneti Matbaası, 1928. *Mecelle-i Umur-u Belediye* - İstanbul, Evkaf Matbaası, 1924.

Eşref Şefik *Tarihi Türk Güreşleri* - İstanbul, İstanbul Matbaası, 1953.

Evliya Çelebi *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* - İstanbul, Yaylacık Matbaası, 1969.

Faik Reşat *Eslaf* - İstanbul, Kervan Kitapçılık A.Ş., tarihsiz.

Fatma Aliye *Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı* - İstanbul, Kanaat Matbaası, 1332.

Fontmagne, La Baronne Durand de *Kırım Harbi Sonrasında İstanbul* - İstanbul, Kervan Kitapçılık Basın San. ve Tic. A.Ş., 1977.

Galland, Antoine *İstanbul'a Ait Günlük Anılar* - Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1. cilt: 1949, 2. cilt: 1973.

Hadiye Fahriye *Yeni Ev Kadınının Yemek Kitabı* - İstanbul, Orhaniye Matbaası, 1924.

Haslip, Joan *Bilinmeyen Taraflarıyla Abdülhamit* - İstanbul, Toker Matbaası, 1964.

Hisar, Abdülhak Şinasi *İstanbul ve Pierre Loti* - İstanbul, Baha Matbaası, 1958.

Hüseyin Ayvansarayi *Hadikat-ül Cevami* - İstanbul, Matbaayı Amire, 1281.

İlyas (Hafız) *Letaif-i Tarih-i Enderun* - İstanbul.

İnal, İbnülemin M. Kemal *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar* - İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1969. *Son Asır Türk Şairleri* - İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1969.

İncicyan *XVIII. Asırda İstanbul* - İstanbul, Baha Matbaası, 1976.

Karay, Refik Halit *Minelbab İlelmihrab* - İstanbul, Tan Gazete ve Matbaası, 1964.

Karayel, M. Sami *Kel Aliço* - İstanbul, Kervan Basımevi ve Klişe Fabrikası, 1941.

Koçu, Reşat Ekrem *Osmanlı Padişahları* - İstanbul, Nebioğlu Yayınevi, tarihsiz. *İstanbul Ansiklopedisi* - İstanbul, 1. cilt: Tan Matbaası, 1958, 10. cilt: Yaylacık Matbaası ve Milli Eğitim Matbaası, 1971.

Kuntay, Mithat Cemal *Mehmet Akif* - İstanbul, Semih Lütfü Kitabevi, 1939.

Kutlu, Şemsettin *Bu Şehr-i İstanbul ki* - İstanbul, Latin Matbaası, 1972.

Lamartine, Alphonse de *İstanbul Yazıları* - İstanbul, Yenilik Basımevi, 1971.

Loti, Pierre *Suprêmes Visions d'Orient* - Paris, 1921. *Can Çekişen Türkiye* (Kitabın aslı 1913 yılında Paris'te *La Turquie Agonisante* adıyla yayınlanmıştır) - İstanbul, Kervan Kitapçılık A.Ş., tarihsiz. *Les Desenchantées* - Paris, 1906.

Malraux, André *Antimémoires* - Paris, 1972.

Mantran, Robert *Istanbul Dans La Seconde Moitié du XVII. Siècle* - Limoges (Fransa), A. Bontemps Basımevi, 1963.

Mardin, Yusuf *Abdülhak Hamid'in Londrası* - İstanbul, Baha Matbaası, 1976.

Masar, İlhami *Bir Ömür Boyunca* - İstanbul, Güryay Matbaacılık, 1974.

Mehmet Galip - Ali Rıza *XIII. Asr-ı Hicride Osmanlı Ricali* - İstanbul, Tercüman, 1001 Temel Eser, 1977.

Mehmet Murat (Mizancı) *Tatlı Emeller Acı Hakiketler* - İstanbul, Matbaayi Amedi, 1330.

Mehmet Raif *Mirat-ı İstanbul* - İstanbul, Alem Matbaası, 1314.

Mehmet Süreyya *Sicil-i Osmani* - İstanbul, Matbaayi, Amire, 1308.

Mehmet Tahir (Bursalı) *Osmanlı Müellifleri* - İstanbul, Yaylacık Matbaası, 1. cilt: 1971, 2. cilt: 1972, 3. cilt: 1975.

Mehmet Ziya (İhtifalci) *İstanbul ve Boğaziçi* - İstanbul, Devlet Matbaası, 1. cilt: 1336, 2. cilt: 1928.

Mismer, Charles *İslam Dünyasından Hatıralar* - İstanbul, Diner Matbaası, 1975.

Moltke, Helmuth von *Türkiye Mektupları* - İstanbul, Yükselen Matbaası, 1969.

Montegu, Lady *Şark Mektupları* - İstanbul, Maarifet Matbaası, 1933.

Mustafa Efendi *Tarih-i Selaniki* - İstanbul, Matbaayi Amire, 1281.

Naima Mustafa *Naima Tarihi* - İstanbul, Bahar Matbaası, 1967.

Naum - Duhani (Sait) *Vieilles Gens Vieilles Demeures* - İstanbul, Üniversite Matbaası, 1947. *Quand Beyoğlu S'appelait Péra* - İstanbul, Edition La Turquie Moderne, 1956.

Neave, Dorina L. *Eski İstanbul'da Hayat* - İstanbul, Kervan Kitapçılık Basın San. ve Tic. A.Ş., 1978.

Nerval, Gerard de *Voyage en Orient* - Mesnil-sur L'Estrée (Fransa), Firmin-Didot Basımevi, 1964.

Nigar Hanım (Şair) *Hayatım* - İstanbul, Ekin Basımevi, 1959.

Noailles, Anne de *Türkiye'de Geceler (Fransız Edebiyatında İstanbul adlı kitapta)* - İstanbul, Ekin Basımevi, 1964.

Osman Nuri *Abdülhamid-i Sani ve Devr-i Saltanatı* - İstanbul, Matbaayi Hayriye, 2. cilt: 1327.

Osmanoğlu, Ayşe *Babam Abdülhamit* - İstanbul, Güven Basımevi, 1960.
Örik, Nahit Sırrı *Eski Zaman Kadınları Arasında* - İstanbul, Hamle Matbaası, 1958.
Pakalın, Mehmet Zeki *Son Sadrazamlar ve Başvekiller* - İstanbul, Ahmet Sait Matbaası, 5. cilt: 1940-48. *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* - İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1971. *Tanzimat Maliye Nazırları* - İstanbul, Ahmet Sait Matbaası, tarihsiz. *Maliye Teşkilatı Tarihi* - Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1978.
Paker, Esat Cemal *Hariciye Hatıraları* - İstanbul, Şirketi Mürettebiye Basımevi, 1952.
Pardoe, Miss Julia *125 Yıl Önce İstanbul* - İstanbul, Tan Matbaası, 1967.
Rambert, Louis *Gizli Notlar* - İstanbul, Kervan Kitapçılık A.Ş., tarihsiz.
Rey, Ahmet Reşit *Gördüklerim Yaptıklarım* (Canlı Tarihler, cilt: 3) - İstanbul, Yeni Matbaa, 1945.
Saba, Ziya Osman *Değişen İstanbul* - İstanbul, Ekin Basımevi, 1959.
Saffeti Ziya *Silinmiş Çehreler Beliren Simalar* - İstanbul, Orhaniye Basım-evi, 1924.
Sait Paşa (Küçük) *Sait Paşanın Hatıratı* - İstanbul, Sabah Matbaası, 1328.
Sara, Ertuğrul *Geçmiş Zaman Olur ki* - İstanbul, Sıralar Matbaası, 1953.
Saz, Şair Leyla *Haremin İçyüzü* - İstanbul, Sıralar Matbaası, 1974.
Semih, Mümtaz S. *Tarihimizde Hayal Olmuş Hakikatler* - İstanbul, Kenan Matbaası, 1948.
Simavi, Başmabeyinci Lütfü *Osmanlı Sarayının Son Günleri* - İstanbul, Sıralar Matbaası, tarihsiz.
Slade, Adolphus *Kaptan Paşa* - İstanbul, Güryay Matbaacılık, 1973.
Sperco, Willy *İstanbul Indiscret* - İstanbul, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, tarihsiz. *İstanbul, Paysage Littéraire* - Paris, La Nef de Paris Editions, tarihsiz.
Şehsuvaroğlu, Haluk Y. *Sultan Aziz* - İstanbul, Hilmi Kitapevi, tarihsiz. *Asırlar Boyunca İstanbul* (Cumhuriyet Gazetesinin Tarih Eki) - İstanbul, Cumhuriyet Basımevi, tarihsiz. *Eski Türk Sanatları* - İstanbul, Ekin Basımevi, 1960. *Tarihi Odalar* - İstanbul, Yeni Matbaa, 1954.
Şemdanizade *Mürit Tevarih* - İstanbul, Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1976.
Tahsin Paşa (Kara) *Abdülhamit ve Yıldız Hatıratı* - İstanbul, Milliyet Matbaası, 1931.
Tokgöz, Ahmet İhsan *Matbuat Hatıralarım* - İstanbul, Ahmet İhsan Matbaası, 1930.
Tott, Baron de *Türkler, XVIII. Yüzyılda* - İstanbul, Kervan Kitapçılık A.Ş., tarihsiz.
Uluçay, Çağatay *Osmanlı Saraylarında Harem Hayatının İçyüzü* - İstanbul, Tan Matbaası, 1959.
Ulunay, Refi Cevat *Sayılı Fırtınalar* - İstanbul, Ekin Matbaası, 1973.
Uşaklıgil, Halit Ziya *Aşk-ı Memnu* - İstanbul, İnkılâp ve Aka Kitabevi, tarihsiz. *Saray ve Ötesi* - İstanbul, Tan Matbaası, 1965.
Uyar, Tomris *Gündökümü 75* - İstanbul, Uycan Matbaası-Alemdar Ofset, 1976.
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı *Mithat Paşa ve Tayf Mahkumları* - Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1950. *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı* - Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1945.

Ünaydın, Ruşen Eşref *Boğaziçi Yakından* - İstanbul, Çituri Biraderler Basımevi, 1938. *Diyorlar ki* - İstanbul, Milli Eğtim Basımevi, 1972. *Geçmiş Günler* - İstanbul Matbaayi Orhaniye, 1919.

Ünver, A. Süheyl - Eldem, Sedat Hakkı *Amucazade Hüseyin Paşa Yalısı* - İstanbul, Kâğıt ve Basım İşleri A.Ş., 1970.

Vada, A. Cebir *Boğaziçi Konuşuyor* - İstanbul, Yedigün Neşriyatı, tarihsiz.

Woods, Sir Henry F. *Türkiye Anıları* - İstanbul, Yelken Matbaası, 1976.

Yazgıç, Dr. Kâmil *Ahmet Mithat Efendi, Hayatı ve Hatıraları* - İstanbul, Tan Matbaası, 1940.

Yücebaş, Hilmi *Bütün Cepheleriyle Yahya Kemal* - İstanbul, Hamle Matbaası, 1962. *Bütün Cepheleriyle Faruk Nafiz Çamlıbel* - İstanbul, Yaylacık Matbaası, 1974. *Ulunay, Hayatı, Hatıraları, Eserleri* - İstanbul, Yaylacık Matbaası, 1969. *Rıza Tevfik, Hayatı, Hatıraları, Şiirleri* - İstanbul, Yaylacık Matbaası, 1968.

Yücel, Hasan Âli *Edebiyat Tarihimizden* - Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1957.

Ziya Şakir *Sultan Hamid'in Son Günleri* - İstanbul, Anadolu Türk Kitap Deposu, 1943.

DERGİLER

Ahmet Efendi (Sır Kâtibi) *III. Selim Ruznamesi / Tarih Vesikaları* - Ağustos ve Ekim 1944.

Ahmet Rasim *Rakı Nasıl İçilmelidir? / Resimli Ay* - Nisan, Mayıs ve Haziran 1927. *İşmar ve İşaretlere Dair / Hayat-Tarih* - Temmuz 1977.

Alangu, Tahir *Behçet Necatigil'in Odası / Yenilik* - Ocak 1956.

Alus, Sermet Muhtar *II. Abdülhamit'in Cülus Donanmaları / Resimli Tarih* - Haziran 1952. *Göksu ve Alemleri / Resimli Tarih* - Ekim 1951.

Batur, Sabahattin *Sait Faik'in Ölüm Haberi / Yenilik* -Haziran 1954.

Baydargil, Süreyya *Tarihimizde Halet Efendi / Hayat-Tarih* - Aralık 1973.

Giz, Adnan *Çamlıca / Hayat-Tarih* - Kasım 1969. *XIX. Asırda İstanbul'u Ziyaret Eden Hükümdarlar / Hayat-Tarih* - Şubat ve Mart 1969. *II. Mahmut'un Kızları / Tarih Dünyası* - Ağustos 1950.

Gülersoy, Çelik *Ihlamur Mesiresi, Ihlamur Kasrı / Hayat-Tarih* - Kasım 1973.

Güngör, Salahattin *Halet Efendinin Ölümü / Tarih Hazinesi* - Nisan 1951. *Keçecizade İzzet Molla / Tarih Hazinesi* - Şubat 1951.

Kesili, Dr. Suat *Kandilli Sarayı / Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni.*

Konyalı, İbrahim Hakkı *Beykoz Sarayı / Tarih Hazinesi* - Haziran 1951. *Küçüksu Çeşmesi / Tarih Hazinesi* - Ocak 1951. *Galata Kulesinin Meraklı Hikâyesi / Tarih Hazinesi* - Mayıs 1950. *Küçüksu Kasrı / Tarih Hazinesi* - Mayıs 1951.

Kuneralp, Sinan *Musurus Paşa / Hayat-Tarih* - Temmuz 1967.

Kuran, Ahmet Bedevi *İttihat ve Terakki Nasıl Devrilecekti? / Tarih Dünyası* - Kasım 1950.

Moralı, Seniha Sami *Sultan Hamit Devrine Ait Hatırladıklarım / Hayat-Tarih* - Şubat 1978.

Nalbantoğlu, Ayhan *Hey Gidi Günler Hey / Tarih Hazinesi* - Nisan 1951.

Örik, Nahit Sırrı *Piyer Loti / Resimli Tarih* - Eylül 1953. *Loti'nin İki Romanının Romanları / Resimli Tarih* - Ekim 1953.

Peker, Nurettin *Süslü Karakol / TTOK Belleteni* - Ocak, Şubat 1978.

Rado, Şevket *Tanınmış Edebiyatçılar İstanbul'un Nerelerinde Oturdular? / Hayat-Tarih* - Ocak, Şubat 1966.

Sertoğlu, Mithat *Halet Efendiye Dair Özel Bir Tarih / Hayat-Tarih* - Şubat, Mart 1974.

Şensuvaroğlu, Haluk Y. *Atiye Sultan / Resimli Tarih* - Ocak 1952. *Vaniköy'de Recai Efendi Yalısı / Resimli Hayat* - 1962. *Kandilli'de Mustafa Fazıl Paşa Yalısı / Resimli Hayat* - 1962. *Kandilli'de Kıbrıslı Mehmet Paşa Yalısı / Resimli Hayat* - 1962. *Kandilli'de Edip Efendi Yalısı / Resimli Hayat* - 1962. *XVIII. Asırda Boğaziçi Yalıları / Cumhuriyet* - 20 Şubat 1949. *XIX. Asırda İstanbul Yalıları / Cumhuriyet* - 24 Mayıs 1949.

Tamer, Cahide *Kanlıca'da Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı / Tarih Hazinesi* - Ocak 1951.

Ulunay, Refi Cevat *Valde Paşa Hazretleri / Salon* - Ekim 1948. *Sahiller Alemler Nükteler / Salon* - Temmuz 1948.

Uzel, Nezih *Köprülüler Yalısı / Hayat-Tarih* -Kasım 1967.

Ünver, A. Süheyl *Bir Beşiktaş Sarayı Vardı / Hayat-Tarih* - Kasım 1967. *Türkiye'de XV. Asırda Nasıl Yemek Yenirdi? / Lokman Hekim* - Ağustos 1973.

Boğaziçi, Dünya Coğrafyasının en güzel kesitlerinden biri. Doğanın, Tarihin ve Şimdiki Zaman'ın benzersiz bir alaşımı.

Üzerine çok şey yazıldı iki bin yıldır, ama Salâh Birsel'in "Boğaziçi Şıngır Mıngır"ı başka: Günün her saatında nasıl renk değiştiriyorsa, Birsel'in üslûbu da öyle.

Enis Batur

ISBN: 978-975-570-191-2

22 TL

www.selyayincilik.com